

ADY ENDRE
ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

V



102498

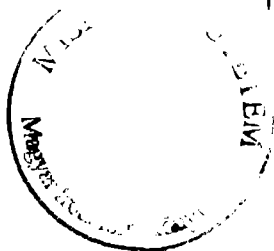
A 25

ADY Endre
üzessés részai mivel. Bp. Akad. Kiadó
5. Ujégyittkéké tanulmányok. 1904.
1905. Jan. Sajtó alá rend. Vésér P.
455 l. 11 t.
/Ady Endre üzessés mivel./

1905. IV. 05. kérés
Dorlex Zoltán
03. 02.

~~102498~~

13t.1



1987 JUN 2 21



21001000384648

Miskolci Egyetem

ADY ENDRE
ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI V.

ADY ENDRE ÖSSZES MŰVEI

FŐSZERKESZTŐ

FÖLDESSY GYULA

ÉS

KIRÁLY ISTVÁN



1965

ADY ENDRE

ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

UJSÁGCIKKEK, TANULMÁNYOK

V.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

VEZÉR ERZSÉBET



1965

Készült a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatervének keretében

Lektorálta

BÓKA LÁSZLÓ
VARGA JÓZSEF



© Akadémiai Kiadó, Budapest 1965



~~102498~~

Printed in Hungary

CIKKEK, TANULMÁNYOK,
FELJEGYZÉSEK

1904. február 1905. január

I. LEVÉL PÁRIZSBÓL

Párizs, február 24.

Barangolok utcáidon, csodálatos, nagy és szent város, kit csókos vágyakkal akarok néhány mámoros hét óta megközelíteni. Barangolok és azt akarom, hogy az enyém légy. Nem tud szeretni, nem érthet, nem érezhet a te nagyszerűségedben senki más, csak én. Én, én, aki ma is csak három kis rézpenz árán, a döcögő omnibuszon, fönt az imperiálon, durva mesterlegények között szerelmes, izzó verset gyöngyöztem ki a lelkemből Hozzád, akit nagy vágyakozások után nemrégiben láthattalak meg. Ott fönt az imperiálon úgy éreztem, hogy tőled messze meghalnék immár. Arcodat, a büszkét, kacérát és igézőt látnom kell most már mindig. Amíg csak nagyon el nem fáradok. Amíg csak egészen el nem fáradok. Oh Párizs, Te vagy az én lelkemnek szerelmes nyugtalansága és én benned érzem az életet, a bolondot, a haszontalant, a szomorút, a szépet. És miért élünk, ha *más* volna én körülöttem a minden? Te kellesz, csak Te, óh bolond, óh szép, óh fájdalmas!

*

Olyan szép bolondnak lenni, ha nem hiszünk már a bölcsességben. Én a Te bolondod vagyok, Párizs, ma láttam egy leányodat a meg akartam csókolni a kezét. Modell volt ez a leányod, szép testű és szomorú. Kibobta az utcára a piktorja. Ott sírt a kapu alatt. Kevés, lompos, piszkos ruhában és mezítláb. De csinos volt a két frankos kalapja s fázó, vörös kezecskéjében csipkés, selyem zubbendőt szorongatott. És eltagadta, hogy éhes. És nézett rám, a bolondos, barbár beszédű idegenre, nevetően. Úgy szerettem volna akkor sírni. Még beszélni sem tudok veled, pedig ez a leány az én lelkem, az én rongyos és hivalkodó lelkem eleven képe. Az én lelkem ez a leány.

Eljön velem, kisasszony?

Belenézett a szemembe és eljött. Úgy szerettem volna kocsiba ültetni, reá szabtatni drága, szép ruhákat, elmámorítani tüzes pezsgő borokkal. De csak egy csésze meleg teát adhattam neki s a lábára egy ócska sárceipőt. És nem csókoltam meg a kezét sem. Elment,

és nem tudom, eszébe jutok-e vagy egyszer? Talán majd egyszer fog beszélni rólam pompás ruhában, pezsgős mámorban, amikor majd nem csak a kezét fogják csókolni:

— Messieurs et mesdames, a legfurcsább emberrel akkor találkoztam, mikor még modell voltam, s egyszer kidobott a festőm. Éheztem és fáztam. Az a furcsaember elvitt magával, adott egy csésze teát és egy ócska kalucsnit. Ifjú és sápadt ember volt. Nagy, barna szemeivel szomorúan nézett reám. Meg akarta csókolni a kezem, de aztán azt se tette. Furcsa ember volt. Azt mondta, hogy magyar és poéta. Nem tudott jól franciául. Ezek a barbár keletiek általában érdekes emberek, de ez éppen nagyon furcsa volt.

Mademoiselle, ha kegyed így fog beszélni, én nem leszek ott és nem válaszolhatok. Ideírom a választom. Kegyed ezt a választ sohasem fogja olvasni, de az mindegy.

— Eh bien, mademoiselle, a furcsa barbár nem is olyan nagyon barbár. Egy szegényes kis országnak szerencsétlen fia, aki nem volt s nem lesz soha elég ügyes. Az ő országában csak az ügyes szatócsok elégtülnek meg. Minden részesülés a valóságból a szatócsoké, akik nevetve verik le az érzékenyebb, gazdagabb, finomabb és büszkébb lelkeket. Mademoiselle, emlékezzék reá, hogy a kegyed furcsa embere irodalomtörténeti méltatást s legalább is emléktáblát fog kapni. De addig még talán egy ócska kalucsnit sem lesz módjában még egyszer elajándékozni, sorvasztó, be nem tett vágyakkal járja a világot, s verseket ír szerelmes, gyönyöreit ő előle elzáró Párizsához, szent Párizsához, az imperiálon, mikor három sou-ja van s fölülhet reá . . . Mademoiselle, a kegyed furcsa embere nagyon elgyötrött, nagyon szomjas, nagyon szerencsétlen ember. A lelke rongyos, mint a kegyed ruhácskája volt akkor, de csipkés, selyem zebkendőként szorongatja még mindig egy-egy álmát. Mademoiselle, kegyed vétkezett, mikor meg nem csókolta azt a furcsa embert, azt a szegény, lázas, barna, nagy szemű barbárt.

*

Óh Párizs, te rejtegetted addig az én lelkemet, s elküldted hozzám egy kidobott, rongyos, édes kis grisette alakjában. Megláttam általad a lelkemet. Be szép volt, s be szép lehetett volna. Máshova plántálva.

Ma a Morgue-ban voltam. Csúnya kis tanya. Még a Morgue-ban sincs egyenlőség. Négyen voltak e napon csak. Egy öreg asszony, három fiatal férfi. És én láttam, hogy az egyik férfi dölyfösen, három társától, szinte szabadulni akarva fekszik ott. Az arca, kezei, körmei ápoltak voltak, s magas volt a homloka. Ez nem a nyomorú-

ság miatt bukott a halálba. Ennek valami csinos, valami dölyfös mániája lehetett. Ez több és szebb asszonyokat, jobb pezsgőket, yachtot és ilyeseket követelt az élettől. Vagy éppen *realitást*. Valamit, aminek mindig van ingere és bece. Persze nem talált. .

Holnap a temetőket járom. Megnézem a Heine és Maupassant sírját is. Úgy tartják, hogy ők halhatatlanok. Milyet nevetne matrác-sírján a dalok dalolója, s hogy kijózanodnék kényszerzubbonnyában is a nagy mesélő. Süssétek meg a halhatatlanságot. Engedjétek s engedtétek volna, hogy annyit vegyünk az életből, amennyire vágyunk és jogunk hatalmaz bennünket.

Óh Párizs, gyönyörök és fájdalmas szent városa, ölelj engem magadhoz. Ölelj nagyon forrón, mert mélységek fölött járok, és olyan csúnya, galád, igazán embereknek való hely a Morgue.

Szilágy 1904. március 3.

Ady Endre

A BOLGÁR FEJEDELEM HADSEGÉDE

[*Saját levelezőnkől*]

Párizs, március 2.

Kényelmetlen, kínos kis szenzációról suttognak néhány nap óta a párizsi előkelő, azaz hogy inkább pénzes, mint előkelő társaságokban. A Riviérán és itthon. Nizzában a rendőrség letartóztatott egy jeles úriembert, aki a rózsaszín-márványos Castellane-palotában s a legóvatosabb párizsi klubokban kedves vendég volt még csak nem is régen.

Ez a szenzáció könnyen lehetett volna még kényelmetlenebb és még kínosabb, de M. báró, a nizzai affér hőse, józlésú gavallérnak bizonyult. Sikerült neki a rendőrök karmaiból kisziklani, és ha való a hír, báró M. már vígan hajózik — Ausztrália felé. Ez az ember, aki földrajzot aligha tanult életében, praksziszból és autopsice tanulja meg az egész geográfiát.

Báró M. . persze sohasem volt báró. De ha Párizst fölöttébb könnyű is becsapni, az ő esete kiragogy a mindennapos kalandor-csetek közül. M. . úrra bizonyára Budapesten is sokan fognak emlékezni. Iglyik testvére talán most is Budapesten lakik. Állítólag ez a testvére segítette hajóra Nizzából. Egyébként pedig M. út nagyon nyomorúságosan fizetett tanító volt valamikor egy

bolgár falucskában. Innen indult világhódító útjára. Szófiában, majd Konstantinápolyban próbálgatott sok merészséggel szerencsét. Innen Nizzába került, hol a minap gyászos esete történt. A csinos és merész kalandorba beleszeretett egy gazdag párizsi dáma, s M. egy szép napon föltűnt Párizsban. Gondos és ravasz tervekkel kezdte az életet. Előbb banküzlete volt. Csak később szánta rá magát a felső Párizs megostromlására. Ekkor csinált magából bárót, s névjegyeire odanyomatta a többek között, hogy „Ferdinánd bolgár fejedelem volt hadsegéde”. Ehhez a hadsegédi ranghoz volt a leghívebb, mert egyébként szedte s vette a címeket. Olykor kevés volt neki a báróság, s ilyenkor herceg gyanánt szerepelt. Csodálatos, de Párizsban nagyon imponáló rendjelei voltak. A klubokban, hová nagy ügyességgel bejutott, örült, vagy más-milyen szerencsével játszott. És báró M. fogatait sokszor bámulták meg Párizsban. Három lakást is tartott. Bámulatos ismeretségeket kötött. Az oroszot játszotta leginkább az orosz-barát franciák között, s ha önök véletlenül látták a krími hadjárat francia veteránjainak a csoportképét valamelyik illusztrált lapban, az ősz és nemes elnök-generális jobbján, a csoport közepén, az a csinos arcú úr: báró M. , mint volt orosz gárdista-tiszt. És Loubet elnök báljaira nagyon sokan csak M. úr jóindulatából és baráti készségéből jutottak meghívóhoz. Ez a szinte analfabéta ember lóvá tudott tenni mindenkit. Egy előkelő ebéden szomszédjával, egy nagyon neves, francia mérnök-tudóssal disputát kezdett valami magas technikai probléma fölött, s akik a vitát és M. . . merész badarságait hallották — persze laikusok — oda voltak az elragadtatástól, hogy Ferdinánd fejedelem hadsegédei milyen sokoldalú és nagy képzettségű férfiak. A mérnök-tudós persze hallgatott, s M. . .-nek s a legtöbb párizsi kalandornak is az volt mindig a szerencséje, hogy akik vele tisztában voltak, hallgattak.

És pár, nagyon szép esztendő után milyen szomorú vég. Egy előkelő szállodákat fosztogató banda egyik fejének bizonyult M. . . báró Nizzában, ahol éppen most nagyon sokan voltak az ő előkelő párizsi barátnői s barátai közül. Ezt sohasem fogják M. . .-nek megbocsátani ezek az előkelő és finom ízlésű hölgyek és urak. Minden más lehetett volna, de „szálloda-pocok”, mint a francia mondja, az rettenetes.

A „hadsegéd” úrról tehát valószínűleg beszélni sem fognak sokáig, amit talán ő nem is nagyon fájlal ez idő szerint azon az ausztráliai hajón, mely viszi egy új meghódítandó österület felé.

PN 1904. március 5.

3. HA FEYDEAU ÚR MEGFIATALODIK

[Saját levelezőnkől]

Párizs, március 2.

Tessék csak elképzelni, mit jelent az, ha Feydeau úr — megfiatalodik! A Nouveautés-színház Feydeau-darabot mutatott be az este, s a Vígszínház sok kitörését látta már a bolondos, malacos jókedvnek, de annyit még aligha, mint tegnap este a nagy bulvár e vidám múzsacsarnoka látott.

„La main passe” a Feydeau új darabja. Ah, ez a bolond darab nem nagyon értelmes, éppen nem morális, alig hogy kulisszákra érdekes, de gonosz, bolondos könnyűségében olyan merészen kacérkodik néha a legszivárványosabb filozófiával, sőt magával az irodalommal, hogy az ember dühöng önmaga ellen, amiért ezt — észreveszi.

Mit is csinálnak Feydeau és társai? Úgy gondolom, hogy még mindig semmi mást, mint cáfolgatják a nagy és elmés néhait, aki statáriumot hirdetett volt a hűtlen asszonyok ellen. Óh, mindig a régi bábjáték, amely egy kicsit bosszantotta volt is Dumas fils-t: Bejön dühöngve a férj. Hirtelen revolvvert ránt. Lelővi az asszonyt és a csábítót. Körültekint a hálószobában, megtekinti az áldozatok arcát, s megdöbbenve kiált fel:

— Ördög és pokol! Eltévesztettem az emeletet!

Feydeau is arra oktatja a megcsalt, fölszarvazott férjeket, hogy a viláért se vegyék nagyon komolyan a házasság szent intércióját. Baccarat-párti a házasság. Illik benne hideg vérrel, szépen veszíteni, s a szerencsés nyerőféllel — fogjunk kezét.

Feydeau — ez a „gamin-zseni”, mint egy kritikusa mondja — emellett mulattatni is akar persze. Szóval: cáfolni, mulattatni, filozofálni, disznókodni s művészkedni egyszerre. Tehát, mintha megfiatalodott volna. E bolondos, könnyű darab felett a hangulatok tarka illatfelhői lengenek. Neveessenek, de egy helyütt a darabban szinte megható, nemes poézis strófái csöngenek. Pedig csak valamivel előbb ágyat láttunk. Azaz, hogy láttuk az *ágyat*, a francia bohózatok obligát és duplán elfoglalt ágyát. No, és találkozzunk a fonográffal is újra, melynek, úgy látszik, a bohózatírók veszik a legtöbb praktikus hasznát és — szégyen, nem szégyen — a lovag nadrágját újra elcserélik.

Mindegy. Harsog, viharzik a jókedv, s az emberek nevető, könnyes szemekkel mondják ki a szentenciát, mely mindannyiunknál mindig készenlétben van.

— Bolondság minden. Be jó kacagni.

Adva vagyon pedig egy asszony, kinek a férje természetesen nem ínyére való. De az udvarlója sem, aki nagyszájú szocialista képviselő, hanem csak a népgyűléseken szenvedélyes és merész. Szerencsére van ám még harmadik férfi is a világon, és ez elég romlott, ügyes csábító és kedves, bár — vagy talán *mert* — felesége is van.

A férjet ördöggé teszik a szarvak.

— Kedves barátom, váljon el a feleségétől, s el fogja venni a feleségemet.

Und jetzt kommt die Moral. A csábító felesége hozzámegy egy ügynevezett becsületes emberhez, s a megcsalt férjen kívül mindenki — elégedetlen. Még a cselédség is, mely sóhajtozva emlegeti a régi háziurat. Mindenki a múlt után vágyik. Vagyis: ostobák vagyunk, hölgyeim és uraim. Bocsanat, de ostobák vagyunk. Vagy talán szerencsétlenek? Mindannyiunknak *más* kell, mint ami van, s csacsimódra engedjük át magunkat rossz idegeinknek s romló véredényeinknek.

Ejnye! . . . Hát nem bosszantó dolog ez? Íme Feydeau úr bennünket is filozófiára csábít. Ez nem járja. Kijelentjük ezennel hogy Feydeau úr darabja erkölcstelen, szemtelen, jókedvű bolondság. Miért tegyük esetleg tönkre Feydeau urat a — magyar piacon. Mindenképpen Budapestre illő darab ez.

Feydeau úr megfiatalodott, s a Nouveautés aktoari és aktriszai valósággal az ifjúság stílusát adják meg a darabnak. Természetes mindezek után, hogy a „La main passe”-nak tízszer annyi sikere volt legalább is, mint például a Guinon darabjának, a „Décadence”-nek, vagy a „Pantins”-nek a napokban. Kit érdekel az árja-szemita konfliktusok limonádéja, vagy a nyomorultabb művészlelkek tragédiája? Éljen Feydeau, az ágy, az áruló fonográf, az elcserélt nadrág, a bölcsök kövévé sűrített pocsolya.

Aztán, ha kikacagta s kimalackodta magát az ember, filozofálhat is.

PN 1904. március 6.

A. E.

4. A KOLDUSOK POÉTÁJA

[Saját levelezőnkől]

Párizs, március 8.

Nagyon keserű, nagyon sós könnyek zúgó, fekete patakjától szeretnék egy vékonyka csatornát húzni kelet felé. Szeretném csak egy kicsit is megnedvesíteni a magyar lelkeket Jehan Rictus

könyveivel. Jehan Rictusnek hívják-e csakugyan? Előkelő, párizsi fröemberek ma sem tudnak többet róla, mint hogy verskötete, a „Les soliloques du pauvre” szenzáció. Sok-sok ezer kötet kelt el belőle. Bizonyosan van már neki azóta tiszta inge, új redingotja, fürdőkádja, illatos szappana, fogkefeje, stb. Egyik csodálatos versében ezekről álmodozik. De mennyit álmodott, mennyit szenvedett ez az ember, míg megenyhülhetett végre egy kicsit a lelke.

Verskötete pár hónappal ezelőtt jelent meg. Lemaitre, Claretie, Coppée, Conte stb., az összes francia kritikusok siettek babérjaikkal a különösszavú, pszeudonim költő elé, s egyikük azt kiáltotta a kritikusok felé, amit Victor Hugo mondott volt Baudelaire-nek:

Vous avez créé un frisson nouveau.

A cabaret-k, a külvárosok, diákkoreszmák, éjjeli menhelyek, kocsistanyák argotján zokogja el a maga vallomásait Jehan Rictus. Különbő nyelv ez. „Une langue unique, langue de poète et de traquant, raffinée et mordide”, írja Rictus egyik kritikusa. A nyomorúságnak, a plázoknak fojtó szaga különös, csípős, bódító illata tömül Rictus versében.

Programját így foglalja össze könyve első lapján:

Meg kell végre szólaltatni valakinek a szegényt is, azt a bamba, jó szegényt, akiről az egész világ beszél, s aki maga mindig hallgat.

Dehogyan is szocialista Jehan Rictus!... Betegebb, finomabb, szenvedőbb, modernebb, mintsem az legyen. Ő sokunknak-sokunknak a lelke. A nagy vágyak, nagy érzések és nagy ideák rongyos, halálra fárasztott, de éhes és szomjas fejedelme, aki nem tud trónusához jutni. Mi ez a trónus? Hát mi a mai élet trónusa? Kényelmes, szőnyeges, puha lakás, divatos ruha, gazdag konyha, automobil, szép asszonyok, pezsgők, likőrök, stb. És pénz, sok pénz. Jomól, csók és mámor. Jehan Rictus részesedést kíván mindabból, amit a modern élet egy embernek nyújthat. Azt hirdeti, hogy az élethez s az élet minden valóságához a legteljesebb joga van mindenkinek, aki ezekre — vágyik. Szinte olyan messze áll ő a szocializmustól, mint Heine állott Börnétől. A Jehan Rictus szocializmusa is fácán-sült, osztriga és pezsgő. Csak akkor szocialista Jehan Rictus, mikor azokra gondol, kiknek szenvedésük egy és ugyanaz az övével. „A koldus palotája” című versét így kezdi:

Koldusait a csóknak és reménynek,
Kiket legyőzött, letiport az élet,
Ha dus leszek majd én, a koldus, árva, —
Behivom majd egy szép, új palotába.
Milyen sereg lesz! Már előre látom:

Jönnek rongyokban, véznán, halaványon,
 Akiknek mindig hazudott az élet,
 A megcsömörlők, undorodtak, vének,
 Akiknek hátát véresre taposták
 Birkózni tudó, ügyesebb legények . .
 Ház lesz . . . Tán kunyhó . . . Vagy egy deszka-pad tán,
 De irgalom fog lakozni felette,
 Nem mint a „jó szív” sok, büzös barakkján,
 Hol elkönnyvelik az irgalmasságot,
 Hol a „pasasra” gunnyal várnak, lesve,
 Hol nem lel senki könyre, szeretetre .
 . . Ház, hol nem hull ránk megvetés és átok,
 Istenem, egy ház, a mienk egészen

Ilyen gyöngéd ez a vad, ez a piszkos poéta ! Ha argot-ja rettenetes lakatjait leveri az ember (nekem Rictusnek egy bámulója, egy finom lelkű, szép asszony volt segítségemre a fordításban) átkos és búvós barlangjába kerül az emberi léleknek, hol a véres könnyek szent forrása buzog. Én nem tudok e szent forrás mellől távozni. Megindította az én lelkem forrását is. Talán az én könnyeimből hiányzik az övéinek vére, sója és keserősége. Jehan Rictus argot-jának magyar mását adni meg sem mertem próbálni magyarul. Az én fordításaimból hiányzik hát az, amit majdnem szeretnék a „piszok varázsának” elkeresztelni. Mégis egy vers hadd álljon itt a magyar Rictus-ból:

Ö

Él minden szivben egy bolond kiméra,
 Mindenkinnek van álom szeretője.
 Ráleltem én is már [a] magaméra.
 Hagyjuk, ne fájjon a más feje tőle.

Ugy ám ! Veszett egy legény vagyok én ám,
 Amig mások a vackon szenderegnek,
 Én egy Madonnát hívogatok némán,
 Nagyasszonyát az esett embereknek.

Bolond kis kázus ! . . Sokszor sirni késztet:
 Nyakig a szenyben, mindig akkor látom,
 Mikor a hátam gyöngé egy ütésnek,
 S bőröm nem ér egy garast örök áron.

Mikor hiv a sár s mint a puskafojtást,
Úgy rágom össze fogammal a szitkom,
Mikor örvöngök és dühöngök folyvást,
Akkor jelensz meg én sugaras Titkom.

Ott a barakkban, ott látom az ágyon,
Ót, a csodásat, szüzet és fehéret. . .
Ó, a királynő — rongyos nyoszolyámon !
. . S elszáll fehéren, mire odaérek.

Hogy ki? Nem tudom. És sohase kérdem.
Úgy kél föl bennem, mint nyár-este holdja,
Úgy lobog, mint a fáklya, csodafényben.
Ó, az én lelkem lidérce, koboldja.

Éjem és sorsom egy mély katlanában,
Valahol les rám, melle nyiló rózsa,
Ugy tüzel, úgy ég két szeme a vágyban,
Bennük buzog tán minden idők csókja.

Ó tán a Szépség, Irgalom? Be várom ! . . .
S ő én reám vár. Be régen is várhat,
Mig átgázoltam könnyen, véren, sáron. . .
Ó nem becsmérlí az én rossz ruhámat

Óh messze van még. Szent, sápadó árnya,
Behull vermén a titkos, barna estnek,
Síroknak földjén lehet a hazája,
Hol tanuk nélkül, álomban szeretnek

De egyszer ! . . . Nyirkos, gyilkos éji órán,
Óh borzalom és keserűség éje
Mekönyörülsz az aszfaltok lakóján
S szüzen, csókosan elküldöd eléje.

De kit? . . . (Óh, rongyos koldus, bamba, léha !
Hogy a Te vágyad vágyakat fakasszon
Nézted tükörben ványadt tested néha?)
Hol az a híres, csókos, szűz menyasszony?

. . Én Istenem ! . . Hisz olyan mindegy végre. . .
Azért szeretne ! Hogyha élne, v ó n a ! . . .
Baktass tovább a nyirkos, gyilkos éjben
S Álmodj, ha tudsz még, álmok álmodója ! . . .

És baktat tovább a koldus poéta. Kopott kabátjában, rossz cilinderében, lyukas cipőiben. Piacain a vigalmas életnek, melyben annyi a meleg leves, finom ágy, fogat, pezsgő, szép asszony.

Jehan Rictus kötetét, melyből már bővített s nagyon díszes kiadás is jelent meg, Steinlen illusztrálta, s ezek az illusztrációk talán még művészebbek, zokogóbbak, mélyebb lelki zajlásokból kerültek ki, mint a Rictus versei.

Ezt az egy-két csöppet küldöm a véres, keserű könnyek forrásából. Talán magyarul, az én gyöngé tolmácsolásomban is megnevedvesítenek egy-két lelket. A könnyeket meg kell osztani, mert a könnyek a legközösebb, legfatálisabb és legigazabb emberi kincsek.

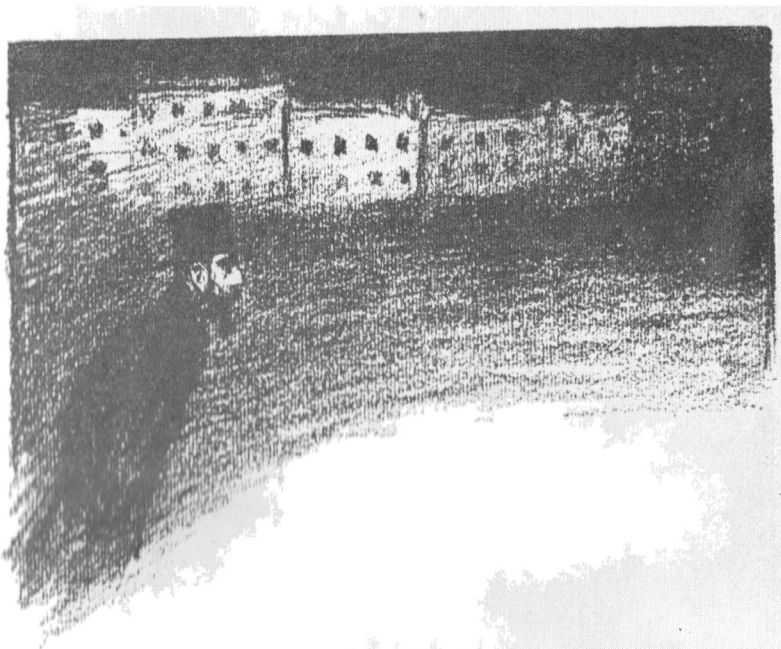
PN 1904. március 12.

Ády Endre

5. MI-CARÊME

[Párizsból írja levelezőnk március 10-iki kelettel.]

Egész nap hideg őszi eső esett. Micsoda március! Barna és lucskos a bulvár. Grogot iszunk és várjuk a királynőket, Sarah Balmadier, Leclinf és Germaine Luzeux kisasszonyokat. Ma mi-carême van tudniillik és kegyetlen az ég a párizsiakhoz. A húshagyó kedd minden bolondsága sárba fúlt. Most is inkább azért zajongnak az emberek, mert fáznak, mintsem a tavaszi, a bőjtközépi vidámság ágaskodnék bennük. Lárma, az van. Trombita, síp, fütty, kacaj, hahotázás, sikoltás. De egy pillanat alatt elnémulna minden, ha a szomorú, szürke felhők szitálni kezdenének. Olyan kötelességes, olyan kényszeredett ez az egész nap, ez az egész csődülés, lárma, jókedv és multság. Valósággal megdöbbenve nézek rá az esőköpenyeges, szőke, kis asszonyra, aki konfettit szór rám. Voltaképpen mi emberek mindig bolondítjuk egymást. De a jókedvvel hazudni még talán nagyobb bűn, mint a könnyekkel. No, dehát kacagjunk. Japáni papírkatonákat hurcol egy oroszbarát diák. Micsoda tömeges ezgekúció. A japáni katonák bitófán lógnak, s a jámbor tömeg éljenez. Ha ilyen könnyen menne ez Vladivosztok táján is. Még legkedvesebbek az apró bohócok. Kis, csacsi gyerekek. Ezek talán igazán mulatnak. A vörös piktör a hátam mögött kedvetlenül pihenteti könyvén a szén-ceruzáját s baloldalamon a szőke és szeplős amerikai hölgy éppen most jelenti ki a férjének, hogy az egész dolog nagyon kevésbé multságos. De csönd és figyelem. Jönnek.



LA MAISON DES PAUVRES

III

**N'empêch' si jamais j' venais riche,
Moi aussi j' f'rais bâtir eun' niche
Pour les vaincus... les écrasés,
Les sans-espoir... les sans-baisers**

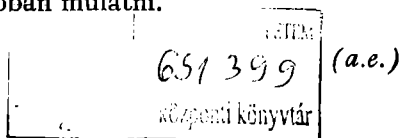
Steinlen illusztrációja Rictus A koldusok palotája c. verséhez
(I. A koldusok poétája c. cikket)



2. Steinlen illusztrációja Rictus verseihez
(I., A koldusok poétája c. cikket)

A lovasrendőrök fényes sisakja ragyog. Őrült dobpergetés s füldobzaggató muzsika. Valahogy gazdagabb és csinosabb minden, mint a múlt években, de ez a csúnya őszi ég nem akar kiderülni. Az ötlet azonban drága kincs, s óh, oly kevés az ötlet. A Szahara császára jó megint. Jacques I. „Saint-Pierre du Sahara”, miként Nizzában a farsang vasárnapján s miként minden orfeum-revüben. Aztán az arabs testőrség. Most meg Konzul jó, a néhai, szegény majomgavallér, aki addig vivőroskódott Párizsban, hogy aztán Loïe Fuller oldalán kilehelte fáradt majomlelkét Berlinben. És most jönnek a királynők. Fáznak szegények a virágos kocsikban s elég csinos arccoskáik kékes-pirosak. Külön kocsit kap a rádium, amely még mindig divatban van Párizsban s öszönlik a banalitások és ócskaságok árja. A szörnyű muzsikaszó mellett, a széles kocsikban a fázó kis grizettek kék-vókot táncolnak. A kickapoo még nem hódította meg az utcát. A rettenetes hangzsivajból pedig legsűrűbben a „komm-Karlinchen” kedves és szellemes melódiái jajgatnak ki. Óh, be sajnálom Loubet urat. E díszes és ostoba menet ő hozzá vonul most. A királynők tőle veszik át aranykarpereceiket. Talán a bálba nem kell elmennie este, mert ez még a római vizitnél is nagyobb föladat volna. És most már elvonult minden. Még csak most érzi az ember e nagy szegénységet. Íme, csak a rendőr alakjára emlékezünk. Egy óriási rendőr-karikatúra, melyet megkacagott mindenki — a rendőrökön kívül. A bulváron még nyüzsög a nép. A kávéházak zsúfoltak. De a mi-carème-et szidja mindenki. Most is szidja. Jövőre is. És eljön mindenki jövőre is. Másokat bolondítva, kedvetlenül, rosszul végig csinálják jövőre is ezt a sok ostobaságot. Mert mulatni csak kell! S mikor nem lehet jobban mulatni.

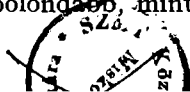
PN 1904. március 13.



6. PÁRIZSI LEVÉL

Párizs, március

Mardi gras napján térdig jártunk a konfettiben, amit talán „csapzó” néven ajánlgat a magyar nyelv géniusának a „Nyelvtan” Micsoda „csapzó” volt ez! Sáros és ragadós. Szakadt az eső egész délután. Csak este állott el. Kényszeredett szomorú volt minden farsangi bolondság. Párizs fölöttébb rossz kedvvel evezett be, valószínűleg evezett a hosszú bójtbe, mely remélhetőleg mégis csak vidámabb lesz túlán, s emberségesen bolondabb, mint a far-



sang volt. A farsang tetejébe csapott be éppen a mennykő, a kedves és szövetséges oroszok gyásza. Talán ez csitított el Párizsban jó néhány napig minden vidámságot, bolondságot és szenzációt. Egyébként is amolyan futó morte saison-ja van most Párizsnak.

A színházak szenzációi sem szenzációk ilyenformán e különös és szürke napokban, mikor talán még legigazabb és legsiklandozóbb lárma a börze előtt zúg, hol e háborús napokban sok zsebtragédia folyik le, enyhítve néhány erszény-evangéliummal is — a boldog jól szimatolók számára.

A színházak a félsikerek gyászos krétájával jegyeznek. A derék Papa Mulot a tanúja. Olyan szép, olyan naiv, olyan megható kis pénz-dráma a Mulot papa drámája. És a közönség unatkozott. Ide valami más kell. A Vaudeville-színház úgy spekulált, hogy a „Retour de Jérusalem” után biztató dolog volna a zsidókkal szerencsét próbálni, akikkel megint kellemetlenül sokat foglalkoznak most a Dreyfus-ügy revíziója idején.

Régi darabot szedett elő a Vaudeville. A darab vagy három éve várja már, hogy a cenzúra kegyesebb lesz. A címe Décadence. Írója Albert Guinon. Budapesten, az „Otthon”-ban vidéki írónak mondanák. Kontempláló, nem nagyon gazdag lelkű, de érdekes ember és talentum. A darabban ismét a mágnások és gazdag zsidók összekerülésének már kipróbált, de nem valami izléses és jeles menüjét találja föl Guinon. A zsidókról így beszélgetnek:

- Minden az övök már Mi marad Franciaországnak?
- Az a jog, hogy megvessük őket.

Viszont Guinon elvétette a dolgát, mert a gazdag és telhetetlen szemitáknál még tán erősebben ostorozza a dekadens, kékvérű árjakat.

Haj, nem könnyű dolog a skandalum, s Párizsban a szenzációs sikerek liftje a botrány.

Talán egy-két ismert és ismeretlen nevet e szezonban még felvonhat ez a lift. Hogy is jelentgetik a budapesti színházak kommunikéi. Igen: *lázasan*. Tehát egy sereg premierre készülnek lázasan a párizsi színházakban.

Ha ez a nagy szürkeség elmúlik, ha a japánokat megverik, ha igazi tavasz küldözgeti be a lelkekbe a maga csintalan és megvadító gnómocskáit, ha . . ha . . Óh, egymásra toluhatnak még a szenzációk. Csakhogy most még esik hidegen, szigorúan az eső . .

A színház 1904. március 13—20.

Ady Endre

7. SAS ÉS KAKAS A VÖRÖS LOBOGÓKON

[Saját levelezőnkől]

Párizs, március 12.

Vajon micsoda elváltozások következnek ezek után már az országban? Meglássá akárki, hogy a francia szocialisták programjukba veszik a revánsot, s Bebel gárdája fölcsap a fölséges császár legműségesebb ellenzékének, hogy reszkessen ez a rongyos világ az egyetlen és harcra mindig kész Germániától.

Más nem igen következhetik már. Ujjonghatnak belsejükben a német junkerek s a gall nacionalisták. Az oroszlanok nagyszerűen ugranak az abroncsokon át.

Egy temperamentumos, de komoly és elismert talentumú, fiatal, aktív francia szocialistával beszélgettem tegnap. Búsán legyintett a kezével:

— Minden fölfordult, minden megváltozott, — mondta. — Már a dikcióban is csak olykor vagyunk a régiek. Nem tudom, s nem is bánom akármi lesz.

A hatalom megkóstolása bomlasztotta meg a francia szociáldemokráciát? Látásukban bizakodó, könnyűtéletű bölcsek azt mondánák, hogy igen. Pedig nem így van. Valami nagy erjedés lehet az ügyvelőkben. Valami készül. Valahogyan soknak találja ma már az emberi szabadságot, önbizalmat s civilizációt még az is talán, aki ezt még önmagának sem meri bevallani. Mit lehet e sok szabadság, ez önbizalom, ez fránya sok civilizáció ellen tenni? Növelni kell a militarizmus erejét.

Az utolsó komédia elmond különben mindent. A francia szociálisták napny napny erőszelők után eljuthattak végre oda, hogy legrosszabb ellenegőkön, a hudseregen, egy nagyon kicsi, rettenetes, vérszopos országát tegyenek. És mikor sor került volna operációra, ott a kuzdók, kártartók, bizakodók, ügyesek és erősek, belebukdácodnak a leggyerekeknél, legostobább vermekbe.

A német szocialisták egy része — itt fordul meg a dolog — újabb felében afféle ócska hazafiasságot fitogtat, mely alkalmas ugyan a legpuftogóbb trázistól sem riad vissza. Ez nem nagy baj. Az országoknál nagyobb baj, hogy a német szocialisták szónoka elismerte ott az el történelmi szükségnek. Hát jó, az embert még a szocialista önméltoság sem nagyon lepi meg a teuton düh. De a német elvtársak nagyon rossz felében honfiaszkodnak. A francia reakcionáriusok most éppen éppen élnek. Az egymás között különben is meghasonlott francia szocialisták ellen sietve játszották ki a német elvtársakat. Valahol gyermekes volt ez a játék:

— Látjátok, a német szocialisták milyen lelkes német hazafiak. Azok őrzik legerősebben Elzász-Lotharingiát. Azok bezzeg nem akarják gyöngíteni a hadsereget, mint ti. Sőt azok azt is kijelentették, hogy ti hozzátok nincs semmi közük.

Amint a német szocialista teuton marad, akként él titkon a gloire mámoros vágya a leglefelegyverzőbb francia szocialistában is. A játék sikerült. A francia szocialisták jó része beugrott s ma már némelyik francia szocialista nemcsak azt vitatja, hogy ő „honfibb” francia bárkinél, de szidja azokat az elvtársakat, akik a hadsereget gyöngíteni akarják.

Egyik publicistájuk a francia szocialistáknak szentimentális hangon bizonyítgatja, hogy a hazaszeretet a legmagasabb rendű emberi érzés. . A bölcső, a dajkadal, a szülőföld, az anyanyelv, a közös mesék és szokások stb. A nacionalista írók nemsokára eljárhatnak iskolába a szocialista írástudókhoz.

A francia szocialistáknak az a csoportja, mely ma még az evolúció tanát többre becsüli a dajkadalnál, s mely legjobb hazafinak az igazi és egész embert tartja, egyre és egyre aggódóbban nézi, és tárgyalja a veszedelmes szimptomákat. És ez az aggodás nagyon indokolt. Az oroszlanok abroncsokon ugrálnak, a vörös lobogókra már rászótték a német sas s a gall kakas képét. A szocialisták évtizedeket csúsznak visszafelé, s ha Bebel nem is álmodik tán arról, hogy birodalmi kancellár legyen, de már Jaurès alighanem látta magát párszor álmában hermelines császári palástban. . .

PN 1904. március 15.

A. E.

8. AZ OBSERVATOIRE-TÓL, A SORBONNE-IG

[Saját levelezőnkől]

Párizs, március 17.

(Aki csak regényeket ír. — „Óh, Budapest!” — Jules Claretie beszéde. — Irodalmi céhek. — Henry Bataille. — A csőd és az irodalom. — Az irodalom és a színpad házassége. — Jön az „új asszony”. — A régi asszony.)

Az utunk nem volt hosszú. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig tartott. Akivel beszélgetek, író ember, francia és fiatal. Kivételesen ismeri Magyarországot. Szeretné, ha megértené Petőfit, Vajda Jánost és Jókait. Írt egy kis pamflet-szerű regényt. Ez a könyvecske megtetszett Anatole France-nak. Azóta regényeket ír a fiatal francia, aki nagyon kedves akart lenni. Egy légió magyar nevet sorolt föl nagy tarkaságban.

— Óh, Budapest. Szép város. Mi újság van ott? Jókai még mindig olyan fiatal? Herczeg Ferenc írt-e új darabot? Mikor ott voltam, akkoriban aratott diadalt az az. . igen: Ocskay, Jászai, Márkus, Ujházi. . .

Szinte beleszédültem, annyi nevet sorolt fel. Főképpen a színházak vidékén látszott ismerősnek. Válaszolgattam és megkérdeztem:

— Írogat ugye színpadra is?

— Óh nem. Éppenséggel nem.

— Csak regényeket?

Csak és mindig.

— Hát nincs igaza Jules Claretie-nek? Ő a tegnapi nagy irodalmi dikciójában azt bizonyította, hogy ma már nem is lehet valaki csak regényíró. Ma már a színpad olyan tirannus, aki nem tűri el, hogy valaki negligálja.

Úgy gondolom, hogy nincs igaza. Párizsban sok minden lehetséges. Még az is lehetséges, hogy az irodalmi céhek ellenére is elkarjon ki valaki sikereket.

Irodalmi céhek?

Igen. Irodalmi céhek. Ugye Henry Bataille új könyve van a kezében? Érdekes könyv. Én is megvettem. De nem találja, hogy túlságosan is sokat lármáznak róla? Hát szép versek a „Le beau voyage” versei. De Henry Bataille is érti a dolgát. Először meglátta a „Têtes et pensées”-t. Ebben az albumban kidicsért jól vagy húsz „beérkezett” frót. Most ezek persze illendőségből is fizetnek. Láttam, Jean Lorrain például azt írja, hogy az utolsó két évtizedben eljeg jelentkezett érdekesebb poéta, mint a „Le beau voyage” frója. Hát így szokták ezt csinálni. Aztán Henry Bataille érti másként is a dolgát. Ő az új idők poétája. Brunetière-nek, Bourget-nek, Coppée-nek és a többieknek nagy örömeik telhetik benne. Henry Bataille harmincéves korában megújírt és beszüntet minden lázongást. Visszatért a fülzshelyhez, honnan mint gyermek elindult az életbe és lekészelve az életet, verseket farag a temetőről, hol nyugosznak az ősök is. Gyermek hitek, tört remények s temetői béke elég kipurított lúthúrok. De Bataille-nek ügyes ujjai vannak.

Ugye, keményebb és érdekesebb legény Rictus, a „Les colloques du pauvre” frója?

Hasonlíthatatlanul. De nem hasznos dolog ma lázongani. Csak én eszöl. Érről kell ma írni prózában és versben.

Mégis csak boldog ember ön. A színpaddal nincs dolga. Ott okvetlenül még fájdalmasabb tanulságokat gyűjtögethetne. Ha ugyan engem jól informáltak a párizsi színházak és az irodalom házaróletéről.

— Alighanem jól informáltak. Régi dolgok ezek s messzehangzók. Aztán én kevés ideig voltam ott önök között, de mintha csaknem minden ott is párizsi minta szerint folynék. Törvényei vannak ez állapotnak. Internacionális fetrengése ez a literatúrának. Ha én Jules Claretie volnék, nem tartok olyan büszke beszédet, mint ő tegnap.

— Na, jönnek az asszonyok s ők helyrehoznak mindent.

— Nekem is ez tetszett legjobban a Jules Claretie beszédében. Ez valami. Csakugyan az asszonyok jönnek. Nem hiszem ugyan, hogy ez a század csakugyan a „nők százada” lesz. De már igazán hatalmasan érezhető az erők kicsapása a női lelkekből, e túltelített, régen vesztglő akkumulátorokból. Én is azt mondom, hogy az „új asszonyok”-ban kell bizakodnia az irodalomnak is. Nem a George Sand-féle tüneményes kivételekben. Ejh, George Sand valóságos férfi volt. Most jön az *asszony* — egy új világgal, új érzésekkel új eszmékkel, új színekkel, új formákkal.

— Anatole France-nak el merné mindezt így mondani?

— Óh igen.

— Tehát jönnek az asszonyok. Szükség lesz akkor egyáltalában mi ránk férfi-írókra?

— Mi is föl fogunk frissülni az asszonyok által. . .

. . . Már ekkor a Sorbonne táján sétáltunk. Két kurtahajú diákkisasszony lépegetett el mellettünk. Talán oroszok. Modelljei a „Théâtre-Antoine” új nihilista drámájának. Vajon ezek is az „új asszonyok” előhírnökei? Nem kérdeztem meg a franciámat. A nihilista leányokról ma igazán nem lett volna kedvem elmélkedni s elmélkedéseket hallani. Alkonyodott, s búcsúzkodtam az én új francia barátomtól, ki utoljára megint magyarokról kezdett beszélni. Kik a mi jelesebb nőirőink, művésznőink? Van-e már feminista lap Budapesten? Siettem át a nagy bulvárra. A rue Auberre különös ruhájú hölgyek fordultak be. Ma este nagy szolemnitást tart az üdv hadserege. Csapatostól szállongtak hazafelé a kis munkásleányok. A Bois-ból jönnek a kocsik. Ebben a kocsiban okvetlenül egy rojalista mágnás felesége ül. Ebben a másikban egy nagy kokott. A harmadikban egy amerikai milliomos szépség. No, az utca nem nagyon mutatja, hogy érkezik az „új asszony”. A női piktorok és szobrászok kiállítása sem volt valami szenzációs profécia a Grand Palaisban. De mondjuk, hogy jön. Addig pedig vigasztalásnak megmarad a „rég” asszony. Bizonyísten itt Párizsban is sokat ér ez a „rég” Még látnivalónak is.

PN 1904. március 20.

A. E.

9. MADAME THÈBES MŰHELYÉBEN

[Saját levelezőnkől]

Párizs, március 21.

Hogy miért mentem el az avenue Wagram 29-ik számú házába, nem is tudom. Madame Thèbes, a híres párizsi jósnő, nem rendkívüli asszony. Csak ravasz, konok és ügyes. A jóslásaira sem voltam kíváncsi. Főlöszleges louis-jaim sincsenek: Madame Thèbes-nél lealkudhatatlanul húsz frank legalább is egy szeánsz. Elmentem mégis. Meg akartam látni a hírhedt műhelyt, szimbólumát az ember örök hazugság-éhségének.

Sokára került reám sor. Széttekinthettem a nevezetes szalonban. És elkerültek a kicsi és nagy borzongások. Nem éreztem, hogy a nagy titkok csarnokában vagyok. Mennyi elefánt és mennyi kéz! Gipszből, kőből, vasból — és fényből. Mert rengeteg fotográfia lepi be a szalont. Emitt Dumas père kéz-fotográfiája, amott az ifjú Dumas gipsz-keze. Maupassant kezének mása is megvan, s az élő és aktív kezek között igen előkelő helyet kapott a Rostand keze. Itt az ívegszekrényben egy történelmi kéz gipszmása pihen: Krüger apó keze. Egy sorban csupa politikusok kezei ezután. Valóban, olyan mohó, kapzsi és hiú kezek!

Végigvizsgálom az emléktárgyak, szobrocskák, képek, s emléklapok sorát. Egy sereg beteg, hisztériás mágnásasszony kedveskedett emlékeztető tárgyakkal Thèbes asszonynak. Gyöngye, szédülő, babonás, beteg lelkek trofeum-terme ez a hely. Hódolatát egy fényképen itt hagyta Jean Lorrain, a divatos és furcsa író, akinek a talentuma rokon egy kicsit — a Thèbes asszony talentumával. Megtaláltam a gróf Montesquiou dedikált fényképét is. A színek és illatok poétája nagy tisztelője a — kezek poétájának.

A szeánszot már el is engedném. A műhelyt, íme, láttam. Huzembe jut hirtelen, mi is adta a látogató vágyam. Thèbes asszonyt csak kintársnóit a napokban hosszú cikksorozatban „leplezte le” uttó egy nagy francia lap riportere, s ugyancsak a napokban publikálta néhány lap, hogy Thèbes asszony Londonba készül.

Egy oldalajtó nyílik. A sor rám került. Már ősz, de még mindig fiatalos és erős a híres asszony. Szemei élénkek. Arca majdnem kedves. Úgy végigvizsgál, hogy szinte fájdalmas. Aztán nagyon szeretettelőően leültet. Tavaly még gyűrűkkel telerakott meztelen kezekkel fogta meg a delikvens kezeket. Most hosszú, különös szürke keztyűt hord Thèbes asszony.

Így esőppet sem vagyok kíváncsi, hogy miket mond.

Ha holnap meghal, meg szabad mondanom?

— Óh igen, Madame. Ha mindjárt ma is.
— Művészkeze van, s valamelyik keleti országból való. A keze orientális.

— Elég keleti a hazám, Madame.

— Nagyon szereti a muzsikát?

Nem akarom elárulni, hogy rosszul sejt önagysága, de ő észreveszi az arcomon. Merészen megkérdi:

— Hát író-ember?

Nem válaszolok, s most már vége a szeánsz minden érdekességének. Sejti, hogy újságíró vagyok, s vége minden merészségének. Akkor lendül újra magasabbat a fantáziája, mikor kettős végstációt jósol.

— Nagy óriási sikere lesz harmincéves korában, vagy megőrül.

Eh bien, Madame. Nem félek. Tehát nyolcvannégy évig fogok élni. Törékeny a testem, lelkem. Mint egy porcelán váza. Olyan vagyok, mint egy finom csipke. És szép, kedves és udvarias. Megyek Amerikába. Pénzem sohse lesz, de vagy szörnyű erkölcsi szükségem lesz, vagy megbolondulok. És a többi.

— És a nők, Madame?

— Ha megnősül, hamar el fog válni. Nagyon és gyakran fog szeretni. . .

— Madame, én hitetlen vagyok, ha a magam sorsáról hallok jóslást. Bevallom, hogy nem is ezért jöttem. Megengedi, hogy kérdezhessek valami mást?

Nevet és megfenyeget:

— Maga újságíró! . .

Úgy hangzik ez, mintha „maga szemtelen”-t mondana. De olyan óvatos most már.

— Ha ezt tudnám, Isten volnék, monsieur, — elmondja négy-szer-ötször.

Megnyugtatom, hogy nincs semmi leleplező céloim. Nekibátorodik.

Az orosz—japán háború nem lesz hosszú. A háborút különben ő jóleve megjósolta. Egy pár kis ütközet lesz csak, ha majd a harc terrénumán kitavasodik, s ekkor Japán — megadja magát. (Madame Thèbes francia honleány, tehát oroszbarát.) Ellenben fél a Balkán-bonyodalmaktól Thèbes asszony.

— Világháború előtt állunk — mondotta. Szinte kikerülhetetlennek látom ezt a szörnyű háborút.

Végül egészen nekibátorodik.

— Ön lengyel, magyar vagy bulgár.

Bánt egy kicsit ez a vagy-vagy. Bulgár? Végignézem — félve — magam. A kezem is megnézem. Hátha nem is agyonápol, de még-

sem bulgárrendű a kezem! Ezt is megérti. Ravasz és okos ez az asszony.

— A kéz szabása orientális. Különös kéz. Tehát ön magyar?

— Igen!

— Óh, a magyarok érdekes nép. Az önök országának nagy jövője van. Nagy és független ország lesz Magyarország. . .

. . . Lám, nemcsak a Balkán-gyanúsítást hozza helyre, de megkeresi s fölkelti bennem az alvó sovént is.

Mégegyszer megnézi a kezem:

— Nagyon művész kéz. Áldja az Istent, hogy nem lett kereskedő. Maga nem tud pénzt szerezni, de még túrni sem tudja a pénzt. Írjon könyveket! . .

Mosolygok. Madame Thèbes is író. A könyvei jobban fogynak, mint sok francia íróé, pedig a francia írónak többnyire érdemes dolog könyveket írniok.

— Köszönöm Madame. Tárgyalni fogok az Ön kiadójával. Tovább nem is foglalom le. Hallom, hogy várokoznak új vendégek. Megyek.

Nagyon szeretetreméltóan búcsúzkodott. Nevetve kért:

— Nehogy bántson valamelyik magyar lapban. Eleget bántanak engem a párizsi lapok.

Sietett. Új, könnyelmű louis-k ígérkeztek. Az avenue Wagram 29. számú sajtó házába ömlik a pénz. Madame Thèbes azonban mégis megcsökkentnek látja a forgalmat, mert Londonba készül. Viszi, s már átkiáltja a csatornán az ő nemes és büszke jelszavát:

Nem esulok, csak figyelmeztetek! . .

Könn a széles avenue-n jól esik a láрма és a levegő. A húsfrankot nem sajnálom. Madame Thèbes mondásain magamban jókat nevetek. Nem karcolt a lelkembe egyetlen jósló szó sem, de valami mégis bánt. Az ördögbe is, azt a megbolondulást elhallgathatta volna! . .

PN 1904. március 25.

A. E.

10. A FRANCIA BILSE ÉS AHRENBERG

[Saját levelezőnkől]

Párizs, március 26.

A franciáknak is megvan immár a maguk Bilse hadnagyk. Néhány nap óta vörös-fehér-kék fedeles könyvek integetnek szinte kábálva a párizsi könyvkereskedések kirakatából. A könyv címe: „Égy kis francia garnizon.”

A francia Bilset Charly hadnagynak hívják. A könyve szinte unalmas. Valóságos szak-regény. Íródott azért, mert Bilse könyvének francia mását megírni igen jeles kiadói ötlet volt. És íródott azért, hogy lássa a világ, milyen más állapot francia tisztnek lenni, mint németnek.

A francia lapok reklám-kritikái hamiskodnak, hogy micsoda szörnyű kurázsija volt Charly hadnagynak. No hiszen, nagy bátorság is kellett az „Une petite garnison française” elkövetéséhez. A legújabb időkben az egész hivatalos és nem hivatalos francia világ lármázva hivalkodik, hogy mennyivel emberibb, nemesebb és felvilágosultabb szellem dirigál a francia hadseregben, mint a németben. Nincs az a kis alkalmacska, melyet demonstrálásra meg ne ragadjon a francia közvélemény. Legalábbis száz francia újság-cikk íródott az Ahrenberg-afférról, hogy íme, ilyen az „Ő” hadserege. Ez az „Ő” persze Vilmos császár, akiről mostanában még a komolyabb francia újságok is olyan tónusban kezdenek írni, amely már nemcsak udvariatlan, de néha valósággal megundorítóan ízléstelen. Dehogy is fogják üldözni Charly hadnagyot. Sőt meg fogják mutatni, hogy a francia hadsereg a maga Bilsetjét nem büntetésre, hanem jutalomra tartja érdemesnek. Mindez pedig kellő zajjal fog megtörténni, mint ahogy az ilyen demonstrációk megkívánják. Hasonlóan nagy zajjal folyt le egy másik katonai história is. A francia haditörvényszék szenzációs tárgyalás után szenzációs ítéletet mondott a francia hadsereg egy szerencsétlen kapitányára.

Blanchard kapitány nyakon ütötte egyik közlegényét a zászlóaljának. A katona, kit Angelinnak hívnak, rászolgált erre a nyaklevesre, de a francia hadseregben a nyakleves tilos multság. Angelin följelentette a kapitányát.

Blanchard kapitány humánus, derék katona. Így vallották ezt tisztársai s alárendeltjei. A szegény százados megijedt. Könnyörögni kezdett Angelinnek, aki panaszát visszavonta.

Az affé azonban már ekkor belekerült az újságokba. A legfőbb katonai törvényszék egy anketten hivatalból új tárgyalást rendelt el, hátha Angelin fenyegetések súlya alatt vonta vissza a panaszát. Így argumentált a legfőbb katonai bíróság, pedig az új és szigorú tárgyalás más okból kellett. A szerencsétlen kezű Blanchard kapitány bőrével akarta a francia hadsereg megmutatni, milyen humánus és igazságos tud lenni.

Híába volt a szegény Blanchard kapitány minden bűnbánása, a tanúk mentő vallomása, Angelin visszavont panaszja. Blanchard kapitánynak lakolnia kellett azért, mert Ahrenberg herceg, a német katonatiszt, aki Afrikában bestiáskodott, kimenekült a büntetés

alól. Blanchard kapitánynak a bőrével kellett dokumentálnia a francia hadsereg előkelőbbségét.

És szegény Blanchard kapitányt húsz napi elzárásra ítélte a katonai törvényszék.

A francia Bilse és a francia Ahrenberg esete volna Charly hadnagy és Blanchard százados esete. De szegény Bilse nem sejtette, hogy az ő kis regénye világraszóló szenzáció lesz. Bilse hadnagy bizonyára nem akart szenzációt, s aligha akarta, hogy meggyalázza a német hadsereget. Charly hadnagy minden célja a szenzáció volt. Charly hadnagy pamfletet akart írni. És Charly hadnagnak, nagyon helyesen, kutyabaja sem lesz. A francia Ahrenberg nem gyilkolt. A nyakához ért a kezével egy rendetlen és renitens bakának. A haditörvényszék mégis kérlelhetetlen szigorúsággal mérte reá — szintén nagyon helyesen — a börtönt.

De vajon, ha regényt nem ír Bilse s kegyelmet nem kap Ahrenberg, akkor is ez a sors jutott volna Charly hadnagnak és Blanchard századosnak?

PN 1908. március 29.

A. E.

II. A PÁRIZSI VÁSÁR

Párizs, márc. 24.

Nem csinálunk titkot belőle, mi a németektől tanultunk ezúttal, vallotta be nekünk G. Fabius de Champville úr, az első párizsi vásár legbuzgóbb előkészítője. A lipcsei vásár volt a szemünk előtt. A munkánkban nagyon bízunk. A jövődőtől nagyon sokat várunk.

Huszonöt éve kísért már a párizsi vásár eszméje. Párizs már két önálló kiállítást rendezett. A párizsi vásárt még sem lehetett megcsinálni. A nagy és szép tervet megölték a bürokrata foraságok és a hivatalos protokollumok, — vallja be ugyancsak G. Fabius de Champville úr, aki a kiállítás hivatalos, nagy katalógusához az előszót írta.

A párizsi vásárt — mint a Budapesti Hírlap jelentette — e hónap 17-én nyitották meg s a francia kereskedelmi körök új éra kezdetét, a régi, kártékony, konzervatív közfelfogás megváltoztatását remélik tőle.

A francia ipar azokban az iparágakban tűnik ki, hol az ízlésnek, csúsnak, tetszetősségnek és invenciónak nagyobb tere van.

A divatcikkeken, csecsebecséken, játékszereken, parfümökön, stb. kezdve egészen a legdrágább bútorokig, a francia invenció produkált, annak eddig legtöbbször más élelmesebb iparos-népek vették praktikus hasznát. Elsősorban a németek, a német gyárosok aknázták ki a francia ügyetlenséget, akik Németország buzgó és nagy apparátussal dolgozó külföldi közigazgatási képviselője révén, a nagy [*] forgalmat ígérő francia cikkeket szinte boszorkányos gyorsasággal foglalták le maguknak. Megszámlálhatatlan a francia iparcikk száma, melyet a német gyárosok „utángyártották” s dobtak ki silányabb, de óriási mennyiségben a világcipiacra.

A francia cégek között aránylag kevés az olyan cég, mely közvetlenül saját utazóival keresteti föl a külföldi piacokat. A francia kereskedelmi utazó ritka madár még a baráti és szövetséges Oroszországban is. A régi, jó idők rossz hagyománya ez, mikor még a francia ipar nem ismert annyi versenytársat, mikor a külföldi fogyasztók és kereskedők kénytelenek voltak maguk fölkeresni a francia termelőt.

Most már a helyzet szinte tűrhetetlen. Angolország után most Németország kereskedelme is gyilkos erővel feküdt rá a francia kiviteli kereskedelemre. A francia könnyelműség és elbizakodottság először nem akarta a nagy veszedelmet meglátni. Most már érzi a bajt mindenki, s mikor az illetékes körök az orvoslást megkezdik, legelső sorban azokat a német intézményeket veszik figyelembe, melyek a francia ipar és kereskedelem mai veszedelmes helyzetét megteremtették. A *lipcsei vásár* mintájára ezért csinálták meg a párizsi vásárt.

A párizsi vásár ügyét a vajúdasból a francia játékszer-készítők és gyárak iparkamarájának egy végső erőfeszítése ragadta ki.

A vásár rendezői nem titkolják, hogy a világszerte ismert lipcsei vásár irányította őket. A francia kereskedelmi körök kezdik most már általánosan belátni, hogy ha már kereskedelmi utazórajuk, a konkurrens országokéhoz képest, nagyon kicsi, s minden esztendőben mégsem lehet egy nagy kiállítást rendezniök, valamint szükséges cselekedni, ami a külföldi fogyasztókat a francia iparra figyelmeztesse.

Hirtelen, hihetetlen gyorsasággal, váratlanul, egyszerre, szinte máról-holnapra csinálták meg az első párizsi vásárt, és ez a mohó, ideges sietség meg is látszik rajta. Bármilyen hatalmas és változatos legyen egy ország ipara, máról-holnapra hűséges képet magáról, sikerült kiállítást nem adhat. Egy hónapja, hogy a párizsi vásárt elhatározták. A vásár helye a *Marché du Temple*, Párizs egyik óriási, meglehetősen ócska s lebontásra szánt vásárcsarnoka. Az óriási

csarnok azonban a vásár céljaira kicsiny. A kiállítóknak egy-egy tenyérnyi hely jutott. Összezsúfolt a vásár ilyenformán, s mégis nagyon sokan maradtak el. Lekicsinyelné a francia ipart, aki ebből a vásárból ítélné meg. A nagy és ismert cégek nem mertek csak úgy üzletszerűen, készületlenül belemenni egy vásárba, mely kiállítás-számba megy. Féltek, s tarthattak is attól, hogy valamelyik konkurensük, aki hamarabb értesült s jobban elkészülhetett, lefőzi őket. A vásárról hát úgyszólván a francia ipar színe-java hiányzik. A vásáron kiállított dolgok között a legnagyobb számban az úgynevezett *l'article de Paris*, párizsi bibelők, dísz tárgyak és főleg játékszerek vannak képviselve. Ezek változatosak, érdekesek, ügyesek és ízlésesek általában.

A vásár elég látogatott. A látogatók között sok a francia vidéki kereskedő. De hát ez nem eredmény még. A vásár célja a külföldi látogatók, kereskedők idevonzása volna. Ezt persze a hirtelen megcsinált első vásár még nem érthette el. A külföld alig vehetett róla tudomást.

Anyagi sikere tehát fölöttébb kevés lesz az első párizsi vásárnak. Ehhez nincs, nem volt meg a szükséges kiállított anyag s a még szükségesebb külföldi látogató sem. De az „eszme győzelme” volt a legelső cél. Az első párizsi vásár sok messzetekintésnek, fáradó akaratnak, munkának a kivívott győzelme. A rendezők állítják és hiszik, hogy egy dicsőséges sorozatnak a kiinduló pontja. Lehet, hogy így lesz. Az első vásár védőségét maga a kereskedelmi miniszter vállalta el, s a rendező-bizottságban helyet kértek a rendőrségi prefektus s Szajna megye prefektusa is. A hivatalos körök kívánják s akarják legjobban, hogy a párizsi vásár legyen valami. Egy nagy tervnek eme processzusában már mi, magyarok is okulhatunk. Pláne már esett itt-ott szó egy budapesti vásár tervéről is.

Az első vásár még be sem zárult, már készülnek a jövő évre. Így alkalmasabb helyiséget keresnek, s nem lehetetlen, hogy a vásár céljaira egy külön, új épületet építenek.

A franciák nyíltan hirdetik, hogy a párizsi vásár versenyezni akar a lipcseivel. Nemcsak a francia sovinizmus legyezgetése ez, de igen ügyes reklám is. Ha pénz és kitartás lesz elég, igenis lehet még a párizsi vásár a lipcsei vásár konkurrensa. Hogyne, mikor a Párizsba jövő idegen érdeklődő vagy kereskedő nemcsak vásárolhat, de mulathat is. Valamivel jobban persze, mint a Blümchenkaffee hazájában.

BH 1904 március 29.

(a.)

12. BONAPARTE ÉS MONTANSIER ASSZONY

Párizs, március 27.

A párizsi Gaîté-színháznak különösen érdekes estéje volt a napokban. Réjane asszony és Coquelin lépett fel együttesen Flers és Caillavet: *La Monstansier* című, nagy érdeklődéssel várt darabjában, amelynek bemutatója inkább a szereplő művészeknek, mint a szerzőknek hozott dicsőséget. Maga a darab az unalmassáig megszokott forradalmi jelenetek mozaikszerű felelevenítése. Ilyen darab minden esztendőben kikerül vagy kettő a párizsi színdarab-gyárosok műhelyeiből. Ezúttal Montansier asszony, a kilencven esztendőit megélt, szerelemről, színházalapításairól, no meg a hétszáz jogérvényesen letárgyalt peréről híressé vált művésznő körül forog a cselekvény. Úgy látszik, hogy a szerzők inkább csak „históriai estélyt” akartak rendezni a darabbal, amely abból az időből tárjon fel képeket, amidőn a Jemappes melletti csatában Dumouriez győzedelmeskedett az első koalíció seregén.

Érdekes, hogy Bonaparte a darabban csak mint „Ő” szerepel. Tény az, hogy a későbbi világverő abban az időben még csak szerény hadnagyocska volt. Csak Toulon ostrománál „vágta” ki magát a többiek közül és rá egy évre már Párizsban működött, mint generális. Ebből az időből való Bonaparte életének az az epizódja, amely oly közeli érintkezésbe hozta őt Montansier asszonnal, hogy az alig huszonhétéves generális már azon a ponton volt, hogy eljegyzje magát az akkor *hatvanéves* színésznővel. Bonaparte akkori protektora, Barras, ki a direktóriumnak is tagja volt, hozta össze a párocskát és az ő emlékirataiból merítették a szerzők a darab meséjét.

1795-ben történt az esemény. Bonaparte akkor tétlenül, kegyvesztetten élt Párizsban. Letourneur intrikái folytán törölték az aktív tábornokok sorából, sőt Aubry, aki túlságos rokonszenvet vélt felfedezni benne a jakobinusok iránt, rendelkezési állományba is helyezte. Természetes, hogy az ifjú Bonaparte, akiben már éltek a nagy jövő képzelei, végtelen levertséggel fogadta ezt a bánásmódot és szorgalmasan eljárta Barras terített asztalához búfelejtésre.

— Egy szép napon — írja Barras — keserűen panaszkodott nekem Bonaparte, hogy milyen mostoha a sors.

— Nemcsak rólam van szó, — mondotta — hanem mindnyájunkról, akik, az arisztokraták óriási birtokaival szemben, szegényen vagyunk kénytelenek átszenvedni az életet. Igaz, hogy rövidesen ránk kerül a sor, de hát addig, addig. . . ?

Barras türelemre intette, amit Bonaparte kelletlenül fogadott. Ekkor így szólt Barras:

— Helyes, barátom. Igazad van. Nos tehát, ha gyorsan akarsz előrejutni: *házasodjál meg!* Valamennyi tönkrement vagy vagyontalan mágnás ezt szokta tenni. Vadászni kell a gazdag partira. Rendesen beüt. Ha lesz időm, majd keresek neked valami gazdag feleséget.

Ebben a pillanatban Montansier asszonyt jelentették be. Túl volt ugyan már a hatvanon, de kitűnően konzervált, üde arcbőrű, fiatalos mosolyú, ragyogó szellemű asszony volt. A Palais-Royal körüli zavargásokról kezdett beszélni és közben ezeket mondta:

— Könnyű nektek, polgárok. Ti férfiak vagytok, védhetitek magatokat. De mi asszonyok csak legyőzöttek lehetünk. És aztán zsákmányai vagyunk a győzőnek, bárki legyen is az! Óh, ha férfi lehetnék! Veletek mennék a csatába!

Mialatt beszélt, folyton a fiatal generálisra nézett.

Bonaparte teljesen ki volt cserélve. Montansier asszony látható érdeklődése megtörte a jeget. Keresett galantériával közeledett a művésznőhöz és így szólt:

— Madame, bizonyára akad még kar, aki önt, az egyedülálló asszonyt megvédelmezze. Erről én biztosíthatom.

A társalgás ilyen mederben folyt tovább és midőn Bonaparte az együttlét során újból felajánlotta szolgálatait, Montansier asszony így felelt:

— Köszönettel fogadom *citoyen* és számítok önre.

Másnap már meglátszott Bonapartén a hatás. Dicsérte, fiatalította, magasztalta az asszonyt, úgy, hogy Barras időszerűnek találta megpendíteni a házasság eszméjét:

— Nos barátom. Tegnap a házasságról beszéltünk. Mit gondolsz? Montansier asszony? . . .Hm?

Bonaparte lesütötte a szemét, és így felelt:

— A dolog megfontolást kíván. Ő nagysága személye ellen nincs kifogásom. A különbség mit se tenne. Olyan időket élünk, amikor ilyen csekélységgel senki sem törődik. Hanem ami vagyont illet. Igaz az, hogy Montansier asszony vagyona egymilliónál is több? Ilyen fontos dolognál jó, ha az ember tudja, mekkora bázisra támaszkodhatik.

Barras utánajárt a dolognak és megállapította, hogy Montansier asszonymak 1, 200 000 frank vagyona van. És formális házassági ajánlatot tett neki Bonaparte nevében.

— Ugyan, hiszen az anyja lehetnék! — kiáltott fel Montansier asszony, de az ajánlat mégis megtette rá a hatását.

Meg is hívta Bonapartét asztalához, aki készséggel engedett a meghívásnak.

Barras, ki jelen volt az ebéden, a következőket írja: Evés közben folyton egymásra néztek. Ebéd után pedig félrevonultak a *jegyesek*, — Barras már jegyeseknek tekintette őket — és sokáig beszélgettek egymással. Hallottam, hogy terveket szőttek a jövőre vonatkozólag. „Ezt fogjuk tenni, azt fogják tenni.” Bonaparte a családjáról is beszélt és elmondotta Montansier asszonynak, hogy szeretné őt hazavinni Korzikába, ahol kitűnő a klíma és ahol kevés pénzzel rövidesen meg lehet gazdagodni. „Úgy látszik, hogy Bonaparte korzikai légvárakat épített a jövőbelijének”, teszi hozzá a maliciózus Barras.

A beszélgetés ilyen intimussá vált, amikor egyszerre jelentik Barrasnak, hogy a városban lázongás tört ki. Barras magával viszi Bonapartét, a direktórium által ráruházta a fővezénylet jogát és ez aztán minden teketória nélkül nekiszögezteti ágyúút a tömegnek, összetereleli őket a Saint-Roch templom előtti téren, egyszerűen beléjük kartácsotzat; szóval, alaposan elnyomta a *royalista összeesküvésnek bizonyult* fölkelést. Másnap a tegnapi még ismeretlen ifjú generális már hőse volt a francia népnek. Megmentette a köztársaságot.

Montansier asszony természetesen most még jobban ragaszkodott a tervbevett házassághoz. Felment Barrashoz és kérdezte:

— Mit csinál a vőlegényem?! És — tette hozzá gyorsan — mikor lesz az esküvőnk?

A meglehetősen idős hölgynek persze alapos oka volt a sietésre.

— Nemsokára, nemsokára — felelte Barras — most azonban legidősebb lenne, ha ebédre hívná meg velem együtt. Éhesek vagyunk, mint a farkasok.

— Házam egyúttal az önöké is — felelte Montansier asszony.

Az ebéden Montansier asszony olyan szabású ruhában jelent meg, amely maga is valóságos házassági ajánlat volt. Persze végtelen dicsőímszokat zengett Napóleonnól, aki mindezt egykedvűen fogadta, mint igen természetes dolgot.

Még nem volt vége az ebédnek, amikor a generálisnak „szolgálati ügyben” távoznia kellett. Elment — és többé nem jött vissza soha. . .

Ki tudja miképpen alakult volna a világtörténelem, ha a huszonhétéves Bonaparte elvette volna a hatvanasba járó Montansier asszonyt! Lehet, hogy — mint Montansier asszony későbbi férjéből, Neuville-ből — Bonapartéból is színigazgató lett volna. De hát ő jobbnak látta, hogy császárrá legyen.

BN 1904. március 31.



3. A párizsi Grand Palais, ahol Ady a Szalonokat róttá

PARIS. — La Madeleine.



4. A párizsi Madeleine
(1. Magdolna templománál c. cikkét)

13. GRÓF GOBINEAU

Párizs, március 28

A francia irodalom Panteonjának nehéz és büszke kapuján egy német sereg zörget:

— Nyissátok föl! Hazahoztunk valakit, aki örök szomorúság volt önmagának s örök dicsőség nektek. Hazahoztunk egy francia nagy embert. Amíg élt, nem ismertétek. Ismerjétek most meg. Gróf Gobineau-t hozzuk, akit a mi nagy Wagnerünk Cervantes és Michel Angelo rokonának tartott. Nyissátok fel!...

A kapu nem mozdul. Szegény Gobineau! Szegény, nemes, hazátlan lélek! Az ő fátuma most is az, ami volt, míg élt. Nem akarják érteni. Idegenül néznek reá. Ő mindig későn jön, mint aki messziről, nagyon messziről érkezik. Valaki volt, rejtélyes és büszke valaki, aki arra született, hogy önmagát kitagadja a világból és az örömközből. Nagy gondolkozó volt, nagy filozófus, nagy író és nagy poéta. És nagyon magányos lélek, a legárvább talán azok közül a végzettől sújtott lelkek közül, kiknek ez a föld idegen ország s kiknek az életük elhivatás a szenvedésre.

Talán Wagner Richard volt az egyetlen ember, aki megértette. És hazug volt ez az egy barátság is. Gobineau fanatikusan ápolt a lelkében egy legendát, hogy ő nem francia, hanem germán, vére a normann lovagoknak, az ős, a dicső, a legistenibb germánoknak. S Wagner Richard elsősorban ezért a legendaszerű fanatikus germánáért szeretett bele Gobineau-ba. Pedig deherü volt germán ez a gazdag, csodálatos lelkű ember. Francia volt egészen. Pláne a gascogne-i fajtából.

Nem is tudok magyar példát lelteni. Talán Berzeviczy Gergelyről szólhatnék, akit úgy gyűlölt Kazinczy Ferenc s vele Berzsenyi Dániel s aki haszontalannak tartotta a maga magyar fajtáját, érdemtelennek az életre. Mert Kecskeméthy Aurél már a maga magyar-maró lelkével magyar volt egészen, fájdalmasan és mindig magyar. Aztán az az angol poéta-pár jut az eszembe, kikről Ellen Key írt nemrégben egy könyvében, akik gyűlölték az angolokat, e „szociális barbárokat”. Nagy és kivételes lelkek kóros, végzetes, szomorú hite az ilyen hit. Az egyedülvalóság, a meg nem értettség érzése fakasztja ezt a hitet. Gobineau is ezért szakítja ki teljesen magát a francia humuszból, ezért gyűlöli a maga nációját s viszszatalja magát a germán-vérség legendájával.

Németországban most egy Gobineau-liga azért küzd, hogy Gobineau-t elismertesse a franciákkal. Csodálatos, páratlan látványosság. Német emberek állanak össze s küzdenek egy halott francia

franciaságáért. Német emberek akarnak bejuttatni egy francia lelket a dicsőség Walhallájába, a francia irodalom Panteonjába. Csodálatos, páratlan, szép és nagy látványosság ez.

A német Gobineau-liga vállalkozását a mai francia irodalom valósággal ellenségesen fogadja. Illetve nem is akarja észrevenni. A hivatalos francia irodalom nagymoguljai ma többnyire nacionalista kortes-politikusok is egyúttal. Ezek nem bocsátanak meg ma sem még a „renegát s németté romlott” Gobineau-nak. Ezek nem akarják visszafogadni Gobineau-t, akinek főként a reneszánszról és az emberi fajokról írott hatalmas munkái állnak igen magas értékben az emberi szellem kincstárában, de aki olyan gazdag, olyan változatos szellemi örökséget hagyott egyébként is hátra.

De előkelő hívei is vannak a Gobineau visszatelepítésének. Ezek többnyire arra utálnak, hogy ma már, mikor Nietzsche, ez a prototípusa a germánságnak, valósággal hazát talált Franciaországban, lehetetlen, hogy a francia lelkek elforduljanak egy Gobineautól, aki francia elme volt mégis, bár a németek közé menekült, s akit csak a sok méltatlanság fordított el olyan nagyon a saját nációjától.

Ez az érdekes, különös, izgató szép probléma nagyon foglalkoztatja mostanában a német és francia szellemi élet komolyabb lelkeit. Egy Gobineau-barát francia esztétikus most rendezi Gobineau leveleinek francia kiadását. A francia publikumnak nagy gyöngéje a levél-irodalom. Lehet, hogy e levelek publikálásával, ha nem is lehet triumfálva bevinni, de be lehet csenni a francia Panteonba Gobineau-t. Hogy tiltakoznék ez ellen ez a büszke lélek, ha kiáltani tudna.

BN 1904. április 1.

A. E.

14. MAGDOLNA TEMPLOMÁNÁL

Párizs, április 3.

Magdolna temploma előtt ódöngtem, s különös, zagyva, egy kicsit vásári szózatot hallottam:

— Adatik tudtokra mindeneknek: mi meghaltunk és új életre keltünk. Még szálldos a tömjénfüst és az alleluja. Mi nem vagyunk a régiek már. Mi azok vagyunk, akik visszatérnek. Mi Jean Jacques Rousseau népe vagyunk. A mi új életünk az angol parkok élete lesz. Élni fogunk, miként a kertek: a nap és a felhők parancsai szerint. Élni fogunk, miként Cincinnatus élt. Restauráljuk az erkölcs várát. Kisöpörjük a ledérséget. Adót vetünk az agglégények konok fejére.

Legalább is hat gyermeket követelünk minden férjes és férjtelen női életből. Becsukjuk az abszint-gyárat, s a haját sem lesz szabad alkohollal mosni ezután. Hazafiak leszünk, mint ama nemes szerecsenek, kiknek az idegent meglátni és fölvacsorázni hamarabb dolog, mint nálunk ezelőtt házasságot törni volt. Csak tíz év múlják el, új világ lesz itt. Nem ismer reánk s Párizsra senki. A mi országunk lesz az erő, erény és egészség országa. Megmutatjuk, hogy mi mindent meg tudunk csinálni, s a gall regenerálódásról legalábbis fog annyit beszélni a história, mint XIV. Lajosról, a nagy forradalomról vagy a napóleoni epocháról. . .

A nagyszombati alkonyatnak ünnepi buzgóságából, a zsolozsmákból, a tömjénfüstből és a tegnap és ma gondolataiból kapkodtam ki ezt a zagyva és furcsa monológot. Április másodikán este, Párizsban, Magdolnának tornyatlan, oszlopos és szépséges temploma előtt Nem volt ez senkinek a szózata, s szózat volt mégis. Valahonnan mélyről jött, honnan a névtelen vágyak vagy gondolatok en végzetes érzések kerülnek az emberekhez. Ez a szózat a francia lélek szózata, mely még nem zendült meg, de él és megzendülni kezd. Mi lesz, ha megzendül? Egy ügyes szózat csak? Egy szép poéz csupán? Kifakadása egy hisztériás rohamnak? Vagy egy új „Homéria”? Ki tudja? . . Ma olyan komolyan akarják magukat regenerálni a franciák, hogy csúnyaságot mívelne, aki valamivel gyönyösebben kacagna föl, mint hasonló nagy, de komoly furcsaságoknál illik.

*

Lehet-e a mindig-józságot, a fegyelmezettséget, az akarás képességét máról holnapra úgy beleoltani egy néplélekbe, mint a körtevendombba a nemes körte gallyait? Erről rengeteg disszertációt lehetne tartani, ha ez érdemes és érdekes dolog volna. Ne, ne! Lukább rapszodikusán fonografáljunk itt egy-két hangot a francia lélek mai nagy és lármás rapszodiájából.

Legyünk diplomaták és ügyesek. Legyünk egyszerre orosz-barátok, a latin-szövetkezés hívei, Sedan-felejtők s angol-barátok... ez az új politikai krédó.

Neveljünk új és edzett nemzedéket. Gyorsítsuk, növeljük a populációt. Írtsuk kegyetlenül a prostitúciót, pusztítsuk ki az alkoholizmust. Harcoljunk ama pokoli ellenségek ellen, melyek baktérium-seregeikkel rávetették magukat a francia vére, agyra, lelegre, gerincére és tüdőre. — Ez a fiziológusok dogmája.

Alljunk a szociális haladás élére. Csináljuk meg erősen és békeesen a negyedik rend fölszabadítását. — Ezt hirdetik a szociálpolitikuskok.

— Legyünk fölvilágosultak, üldözői minden sötétségnek, de ne szégyeljünk egyszermind sovének is lenni, hadsereg-erősítők, történelem-tisztelők, féltékenyek, követelők és lelkesedők. Lehetőleg persze republikával. — Ez az új nemzeti politika.

— Térjetez vissza a monumentálisra, az egyszerűre, komolyra és vidítóan fölemelőre. — Ez a művészeti jelszó.

— Lépjetez ki elefántcsont-celláitokból, s kapcsoljátok a poézist a haladó és javuló élet egyszeregyéhez. — Ez egy új költői hitvallás volna.

Mennyi ilyen új ígét lehetne még idéznünk, melyek mind a jövendőbe szeretnének bevilágítani. A színházak szerepéről, a közlekedésről, a közoktatásról, a feminizmusról, az egyházak kivégzéséről stb. S mindezek egy gondolatért: még tréfából se merje senki Franciaországot gyöngének és süllyedőnek látni.

*

A regenerálódás nagy aktusából még csak a nagyrakészülődés ideges rángásait érezzük. Még folyik a harc az egyházzal, szociális, és katonai reformok lármája zúg. Mind a haladás nevében. De már nő a rendőri hatalom, mely beleskelődik immár a polgártársak ablakán is. Az igazságszolgáltatásban a Magnaud-féle „szabadosság” ellen tiltakozik a komoly taláros világ. Brunetiére még elbukott egy választáson, de a szabadgondolkozók ligája is bomlik s a nemzeti szempontok kezdenek szinte olyan sallangosan kísértetni tudományos és minden téren, mint akár Magyarországon. Hogyne, mikor már a szocialisták egy része is a hazafiságával dicsekszik legszívesebben. Az új színpadi munkák vagy a bomlott idegek kórházi víziói, vagy erotikus hancúrozások, vagy szenzációra törő oktalanságok, vagy olcsó heccelődések, személyeskedők, politizálók, antiszemiták, filoszemiták stb. Mindig olyanok, hogy biztos legyen a botrány, s értelmességével, nívójával, ízlésével és kedélyével ott lássa magát a színpadon a tömeg, az utca. . .

*

A nagyszombati alkonyatban újra és újra hallom azt a valójában bennem förmálódott zagyva és furcsa, de stílszerű monológot a regenerálódásról. Milyen tájékozatlanságban, zavarodottságban és bizonytalanságban kavarnak ím a lelkek, hova mi mindig világosságért esengve néztünk s honnan még ma is a kalauzólást várjuk az eljövendő időkbe. Vajon ez a káosz csak múló lesz vagy ez a regenerálódó mánia végzetes? Szörnyűség volna, ha Francia-

ország, melyre talán nagyobb szüksége sohasem volt a világnak, mint most, — elveszíténé önmagát, mert — nem mer önmaga lenni.

BN 1904. április 7.

A. E.

15. BRUNETIÈRE CSÓDJE

Párizs, április 20.

Ugyanaz a Ferdinand Brunetièrè, aki a minap veszekedett, hogy ő buzgó katolikus férfiú ugyan, de — szocialista, ugyanaz a Ferdinand Brunetièrè, aki azt hirdeti, hogy az emberiségnek szüksége van a versenyháborúkra, ugyanaz a Ferdinand Brunetièrè, aki a tudomány eszdjét bejelentette, ugyanaz a Ferdinand Brunetièrè, aki annyira beszéltetett magáról már, aki tudós, elokvens, szellemes, bírótt és kártyakony, ugyanaz a Ferdinand Brunetièrè most — eszdbe került és sokkal tájélatmasabb eszdbe, mint a tudomány.

A Ferdinand Brunetièrè eszdje érdekes, tanulságos és szenzációs, mivel a nagy publikumot Párizsban is jobban érdeklik a tudományos botrányok, mint a tudományok.

A derék és tudós Brunetièrè bele akart ülni Emile Deschanel orokába a „Collège de France” francia irodalomtörténeti tanszékebe. Nagy én jeles pole ez, de valamiről megfélekedezett Ferdinand Brunetièrè. Megfélekedezett arról, hogy azoknak, kik ma Franciaország sorsát intézik, nem lehet egészen közömbös, milyen elvek hűdelődnek a szinte legmagasabb francia professzori katedráról. Csak a teliók közt mászkáló liberalizmus magyarázhatja mindig önmaga vesztére a gondolatszabadságot. Igen, a gondolat szabad,

Brunetièrè hirdethet, amit csak akar, de a francia kormánynak van annyi esze, hogy a növekvő reakció idején nem ajánlja föl önmaga egyik bátyáját az ellenségnek, a legveszedelmesebb, úgynevezett „tudományos” reakciónak. A „Collège de France” tanárai szavaztak. Szavaztak napokon keresztül, s a sok szavazás eredménye az lett, hogy Brunetièrè, aki az első szavazásnál aránylag a legtöbb voksot nyerte, az eredményre vezető, utolsó szavazásnál végre is kibukott a jelöltek közül. A „Collège de France” első helyen Abel Lefranc-t, második helyen Gaston Deschamps-t jelölte Emile Deschanel örökébe. Az első titkára, a második helyettes tanára a „Collège de France”-nak.

A klerikális sajtó iszonyú lármát csapott, hogy a kormány preszionálta a „Collège de France” professzorait, hogy sérelem esett

a gondolatszabadságon s hogy Combes már a cezárizmusra is rálicítál. Maga Brunetière sem viselkedett valami férfiasan. Reportereket fogadott, szitkozódott s becsmérelte szerencsésebb riválisait stb.

A kínos affér azonban még itt sem ért véget. A francia akadémiának is van jelölőjoga s az „Académie Française” halhatatlanságainak legtöbbje elv- és fegyvertársa Ferdinand Brunetière-nek.

Az Akadémia összeült, hogy jelöljön. Ekkor Brunetière egy gyönyörű pózzal bejelentette, hogy ő ezennel nem kíván többé a „Collège de France” professzorai közé jutni, s az ő esetleges jelöléséről tegyen le az akadémia.

És mi történt ekkor? Megkezdődött a szavazás. Az első szavazásnál az urnába hull 2 voks Abel Lefrancra s 25 — fehér lap. A második szavazásnál, a második helyre tudniillik, Gaston Deschamps kapott 4 voksot, Abel Lefranc szintén 4-et, még két jelölt összesen hármat s 16 fehér lap esett az urnába.

Vagyis a francia akadémia, ha Brunetière nem lehet a „Collège de France” irodalomprofesszora, nem adja a szavazatát senkire. Sakk a kormánynak, a közvéleménynek, a „Collège de France”-nak. A kutya ugat s a karaván, azaz a francia akadémia nem jelöl.

A legérdekesebb pedig a dologban az, hogy igen sok liberális francia is tapsol az akadémiának. Mert ha — így mondják — a császárság idején egy Michelet-nek, egy Quinet-nek nem rótták föl bűnül republikánus voltukat, Brunetière is lehet a „Collège de France” professzora, ha mindjárt klerikális is.

Egyáltalában örült gabalyodás van e fura affér körül, amelynek a vége azonban már bizonyos. Ferdinand Brunetière csődbe került, s ma olyan erős és elszánt harcot folytat a francia kormánypolitika a reakcióval, hogy meg nem hátrál egy tucat akadémiai demonstráció előtt sem. A doktrinér liberálisok pedig hiába sóhajtoznak a gondolatszabadság miatt, a gondolat szabadsága a tudomány szabadsága, s ezen a mezőn Ferdinand Brunetière nem reklámálhat sem mit, mióta a csődöt bemondta.

BN 1904. április 22.

A. E.

16. A SZÁJÖBLÖGETŐ VÍZ

Párizs, április 20.

A szegény Beöthy László írta vala egy novellájában:

— Bizony, bizony, mondom nektek; meg ne igyátok ebéd után a szájöblögető vizet.

A Beöthy László novelláit nem igen olvassák már az emberek, ami nagy kár. Lám, pár hónappal ezelőtt két jeles és neves magyar képviselőnek támadt lovagias ügye a szájöblögető víz miatt. Az egyik tréfából ráfogta a másikra azt, amitől minden jámbor lelket ov Beöthy László, persze nem a Király színház kitűnő direktora vagy a bihari főispán, hanem a néhai, a szomorú jókedvű Beöthy László.

Az embereknek gyűjteniök kellene az olyanfajtajú tanácsokat, mint például ez a Beöthy László-féle. Milyen iszonyú tragédiák történnek olyan kicsiségek miatt, mint a szájöblögető víz lölkortyantása, vagy olyan végzetes botlások miatt, hogy valaki késsel eszi a halat! A modern tragédiáírók azért csinálnak fércműveket, mert ókori szemmel nézik a tragikumot. A modern tragikumot a szájöblögető víz táján kell keresni.

A napokban kemény tollharcot kezdett egy neves francia publicista egy komoly, derék orosz úriemberrel, aki azt a vigyázatlanágot követte el, hogy egy tudományos vita során nem nyilatkozott eléggé udvariasan és hízelgően a francia nációról.

A francia publicista két gyilkos, okos, hosszú cikkel rohant az oroszra, s mikor ezt már kellő módon összefojtogatta, így adta meg neki a kegyelemdöfést:

Különben, kár is erre az úrra annyi szót vesztegetni. Egy emberrel, aki a hígra főtt tojást pohárba tölteti s kanállal eszi, nem is kellene szóbaállni. Én láttam egyszer, hogy ez az úr így fogyasztotta a híg tojást.

És ezzel „ki volt végezve” az orosz. Egy emberre, aki a híg tojást pohárból eszi, kár szót vesztegetni.

Azonban történnek e világi életben furcsa esetek. Ugyanakkor, mikor az orosz „kivégezték” a híg tojás miatt, iszonyúan föl kellett szisszennie a francia sajtónak. Egy vagy két nagy angol lap párizsi levelezőjének eszébe jutott, hogy miután a politikai bölcsesség helyreállott a francia — angol egyezményvel, illenék valami érdekesebb és pikánsabb új afférről gondoskodni Anglia és Franciaország között. Az angol lapokban aztán megjelent egy pár párizsi levél. Érezek a levelek minden érzékenyebb francia arcba belekergettek a vért. Arról zengtek tudniillik, hogy az úgynevezett francia élet se nem okos, se nem esztétikus, s hogy a francia társaságbeli szokások egy igazi kultúremler szemében rettenetesek. Megkritizáltuk ezek a párizsi levelek mindent. — A francia házirendet s az egész átlagos francia életberendezkedést. Megkritizálták a franciákat otthon, az utcán, látogatásokon, színházban, úton, vendéglőben, kávéházban. Az ebédlőben, sőt a — fürdőszobában is.

Napokig tartott az angol és francia lapok veszekedése, míg az affér nagy kimagyarázásokkal békés véget ért. Marokkóban tudniillik könnyebb kiegyeztetni az angol és francia érdekeket, mint a szájöblögető víz táján, azon a vidéken, ahol a szokás, ízlés, tónus, stb a dirigáló hatalmak.

Hogy a francia férfiak rosszul öltözködnek, hogy a legtöbb francia rosszul táplálkozik, hogy a francia szalonok nagyobb része csak hírből ismeri az ízléses fesztelenséget, az őszinte udvariaságot s az igazi esprit-t, és még egy légió ilyen sértést még talán zsebreraktak volna a franciák. De a goromba angolok a nőkről, a francia nőkről mondtak legtöbb gorombaságot. Szinte szégyenkezünk. Ezek az angolok azt mondják, hogy a francia nők toalettjében csak az a részlet perfekt, melyért a szabónők, divatárucégek, ékszerészek és suszterek kezeskednek. A többi részlet nem. Már a fürdőszobából eredendő bűnökkel suhan ki a francia nő, aki különben az angolok szerint még sokkal jobban fél a víztől és a szellőztetéstől, mint a francia férfi. Erről már Erzsébet, azaz Erzsike is szól az ő viziteiben. Erzsébet látogatásai egy nagyon kedves és híres angol könyv. Egy fiatal angol leány, csodálatosan friss, józan, naiv és elmés megfigyeléseit közli ez a könyv. Most fordították le franciára. Erzsébet ellátogat francia rokonaihoz is, s íme, csak mutatóban egy-két szentenciája Erzsébetnek.

— Egy francia marquis-val ismerkedtem meg. Rettenetes rosszul vasalt ing volt rajta. Ha én marquis volnék, nem viselnék rosszul vasalt inget. Hát te mama?

Erzsébet tudniillik anyjához írott leveleiben közli az ő kis megfigyeléseit. Egyik levelében ezt írja:

— A francia hölgyek nedves fűben is könnyen táncra kerekednek, s nem félnek, hogy meghülnek. Nedves fűben nem hül meg az ember, de a hosszú mosakodástól és a nyitott ablaktól igen.

— Csodálatos, ugye mama?

— Itt a mi rokonainknál nagyon nagy házat visznek. Mindenkinek külön inasa van. De nekem a múltkor egy fürdőkád kellett, s a szobalányom a rengeteg palotában egy kicsit és nyomorúságosat is csak nehezen tudott keríteni.

... Ilyenek s hasonlóak az Erzsébet megfigyelései — francia földön.

Hogy mindez érzékenyebben fáj a franciáknak még Elzász-Lotharingiánál is, az természetes.

Az ember mindent megbocsát, elfelejt. De azt nem felejt el, ha megissza a szájöblögető vizet s ezért rápirítanak vagy nem issza meg, de ráfogják, hogy megitta.

BN 1904. április 24.

Ady Endre

17. DON QUIJOTE A SZINPADON

[*Saját levelezőnkől*]

Párizs, április hó

Él itt Párizsban, álmokon innen és álmokon túl, egy poéta. Automobilja nincsen, de van néhány száradt koszorúja, s volt neki egy cipőboltja is. Gringoire-ok nincsenek ma már. De ügyetlen, rongyos, nagy gyermekek ma is akadnak. Ügyetlen, rongyos, nagy gyermek ez a poéta is. Jacques Le Lorrain a becsületes neve. Nem mai gyermek és mindig egyforma gyermek. Fátumát is csak álmodja talán, mert az ilyen ügyetlen, rongyos, nagy gyermek mindig álmodik.

Író emberek értik, mit jelent az, ha egy író t jól ismernek és sokra tartanak az írók. Jacques Le Lorrain-nak nincs oka panasznak. Alig volt húsz esztendő, s már költő-testvérévé fogadta Théodore de Banville. Mikor megjelent egy verskötete, Jean Richepin nyújtotta felé a babért. Becsülte Sarcey és diadalhoz akarta segíteni Alexandre Dumas.

Mindezek után pedig a publikum, amelynek könyveket ille nék vásárolnia, a publikum, mely ítélkezik verses és prózai színdarabok fölött, a publikum jóformán ma sem ismeri Jacques Le Lorrain-t, aki pedig írt már színdarabot, verses könyveket, sőt regényeket is.

Kisebb és szerencsétlenebb nációk írói számára szinte kínálja magát szomorú vizsgalásként a Jacques Le Lorrain esete.

Az édesapja suszter volt Le Lorrain-nak. Ezelőtt nyolc esztendővel a párizsi lapok fura kis szenzációval pirítottak a publikumra. Egy zseniális francia poéta beleharapott a dikicsbe, hogy éhen ne hulljon. Jacques Le Lorrain fölcsapott suszternek, s cipőboltot nyitott.

A modern Hans Sachs maradt, aki volt. Ügyetlen, rongyos, nagy gyermek. A cipőbolt megbukott és Jacques Le Lorrain visszajött kenyérért a literatúrához.

Azaz visszatért Dulcineához. . . A megsűrűsödött keserűségek egy órájában megszáll mindannyiunkat egy hirtelen sejtelem. Megreped sorsunk sötét kárpitja, s mi hirtelen látjuk, hogy mi már nagyon régen élünk, régiek a mi álmaink, a mi boldogságaink, a mi csalódásaink. Óh, ember az emberek között, bölcs a bölcsék között, néhai spanyol Cervantes! . . . Don Quijote, a szegény, a hős, derék lovag, az ügyetlen, rongyos, nagy gyermek, az álmodó, a boldog, ma is él.

Jacques Le Lorrain megtette magát Cervantes posztumusz hősének. Drámát, verses drámát írt Don Quijote-ról. . Önmagáról. És akadt nagy csodaképpen színház, amely előadatta a darabot. A Victor Hugo-színház volt ez a színház. És azóta minden este áhítatos, nemes nagy publikumnak szaval az álmok lovagja:

Tudni akarjátok, ki vagyok? Halljátok.
Kóbor lovag vagyok, ki vad dühvel telve
Irtja a gazságot, s akinek a lelke
Átölel bús anyát, koldust, elesettet,
S szereti azokat, kiket nem szeretnek.
Hazátlan csavargó.

Bolondja vagyok a napnak, égnek, térnek
S a szőke gyermekek bizó, kék szemének.
Még a rablókat sem vetem meg, ha hősek,
Büszke homlokuak, vidámak, erősek.
Kényszerből gyáva, hős vagy gyöngé az ember
S mindenki annyit ér, amennyit tesz és mer.

Óh, mert mindenk fölött a lelke legyen nagyságos az embernek. Legyen sasszeme, széles homloka s magas, miként egy kapu. Legyen hatalmas, súlyos, hódító és ragyogó alakja. Legyen szíve tele remegő érzésekkel, s legyenek szemei telve borongó álmokkal. .

És legyen egy Dulcineaája. Erre pazarolja rá minden ékességét. És ha Dulcinea kirabol, megöl egészen bennünket, az övé legyen azért az utolsó álmunk, s haljunk meg szerelmes himnuszt zengedezvén róla.

Jacques Le Lorrain Don Quijote-ja elmegy Dulcineaája kedvéért a rablókhoz, s bolond nagy hitével megindítja a banditákat, kik életben hagyják, s visszaadják Dulcinea elrabolt gyöngysorát. Don Quijote ujjong. Szídjá a kishitű Sanchót. Rohan Dulcineaájához s végzete elé. A bolond, álmodozó lovagot kineveti, megcsalja s megöli az ő Dulcineaája. Ő nemes, nagyhitű bolond és álmodozó marad azért utolsó percéig, s egy hunyó, futó csillagnak kiáltja oda, hogy ő még mindig hisz, s Dulcinea, te csodás, tiszta, szent, fényes ábránd egyszer realitássá fogsz válni. .

A verses dráma csodálatosan hatott és hat. Valami szent egyszerűség, ritmus és szinte félelmetes varázs árad a rímes, ékes alexandrinusokból. Mintha kilüktetne belőlök a fátum érverése, mely a maga megváltozhatatlan törvényei szerint futja és árasztja be a világi dolgokat s az emberi lelkeket. Kell élniök és vérezniök

a Don Quijote-oknak! Kell és lesznek mindig Don Quijote-ok! Talán ezek az igaziak, a kiválasztottak, a valóban élők. . Talán ezek. Talán nem. A végzet rettenetes, a valóság elviselhetetlen és az álom gyilkos. De Don Quijote-nak örök élete van mégis, és Dulcineához visszatér mindig Don Quijote. .

. . . Enfin, mintha Don Quijote megtörte volna a Jacques Le Lorrain fátumát. A poeta győzött. És győzött a Victor Hugo-színház, és győzött az irodalom, amelynek annyiszor jut a színpadokon Don Quijote-szerep. . . Talán nem is tud örülni a diadalának Jacques Le Lorrain. Mert különösek ezek a fatális, ügyetlen, rongyos, nagy gyermekek. . És Don Quijote is hiába hozta vissza a banditáktól Dulcinea gyöngysorát. Don Quijote hiába tesz mindent. .

PN 1904. április 28.

A. E.

18. A TŰZESŐVEL FENYEGETETT PÁRIZS

[Saját levelezőnkől]

Párizs, április végén

(*Watren úr. — A modern Sodoma. — A feszület ellen. — A keresz és Szokratész pohara. — Greulinget sajnálják. — A rendőrség és a „házi mulatságok” — Somoskői. — Popescu Eliza anyja.*)

Watren úr Neuilly-ben lakik, itt a szomszédban mindjárt. Mintha odahaza Kispesten vagy Budakeszen lagnék. Watren úr e pillanatban bizonyára imádkozik, mindenekfölött a dicső szent Mihályhoz, aki régi védőszentje Párizsnak s akinek a lováról szomorúan énekelt a „Csikósbőrös kulacs” poétája, néhai való Csokonai Vitéz. Watren úr rettenetes, égi kinyilatkoztatás tudója. Tudja, hogy Párizst Sodoma és Gomorrha sorsa fenyegeti. A haragos egék tűzesőt küldenek Párizsra. Még azt is tudja, hogy Párizsnak tizenegy kerületét emészti meg az egék pusztító tüze. Éppen Párizs közepére éhesek a tüzes és haragos egék.

Térjete meg, istentelenek és gonoszok, — kiáltja ide Neuillyből, hol persze biztosságban van Watren úr. — Térjete meg, mert az egék tüzes haragja tornyosul felettetek.

Am Watren úr hiába prédikál, jajgat és imádkozik. Párizs nem akar megtérni. Az egékből egyelőre víz csurog, sok csurog, mindig csurog.

*

Drumont, Desmoulins és társai urak azt mondják, nem is volna csoda, ha Watren úr prófécijája beteljesülne. Már a vízözön kevés volna. Tűzeső kell ide, mely elpusztítsa a republikánus szek-táriusokat, radikálisokat, szabad gondolkozókat és szabadkőműve-seket. Ime, most már a fészületeket, képeket s a többi kegyes és vallásos szereket sem tűri e sátán fajzatjai. Az igazságszolgálatás termeiből, a hivatalos bürokból kiszórják a fészületeket.

— Legalább mint szimbólum, az emberi megváltás, önfel-áldozás és igazság szimbóluma ihlessen meg benneteket a kereszt!

És mit válaszolnak a megátalkodott gonoszok?

— A kereszt felséges szimbólum, de nem szuverénje a szim-bólumoknak. Hát a Szokratész méregpohara? Hát a Giordano Bruno, Husz János, Jeanne d'Arc és annyi sok más máglyája? Az emberi haladásnak nemcsak egy mártírja volt. A keresztnek nincs privilégiuma. . .

És e blaszfémiára sem indul meg az egek haragja. Watren úr, mi lesz a tűzzel?

*

Hisz már csak azért is megérdemelné a tűzesőt ez a modern Szodoma, mert nemcsak szereti és pártolja a bűnt, de valósággal megszenteli. Tavaly ősszel egy Greuling Frigyes nevű svájci kalandor megölte a kedvesét, a szép Popescu Elizát, egy Párizsban tartózkodó román színésznőt. Nemrégiben állott az esküdtek előtt Greuling. Hús éves múlt ez a suhanc. Szép és elegáns fiú. Kisült róla, hogy közönséges „raszta”, hitvány alak. Az esküdtszék előtt szí-nézkedett, pózolt, verseket szavalt.

— Nem vagyok bűnös, — mondotta. — Csak egy bűnöm van: ennek a kornak a gyermeke vagyok, túlfinomult, betelhetetlen.

A terem telve volt elegáns hölgyekkel, s ezek a hölgyek majd fölfalták a szemükkel Greulinget, s mikor az esküdtszék bűnösnek mondta ki s tíz évre ítélte, egész Párizs méltatlankodott.

Mint ahogy méltatlankodott s méltatlankodik Párizs a Bulton-affér miatt is. Bulton angol piktor, kinek műtermében tizenkilenc urat csípett különös mulatságon a rendőrség. A magyar lapok — dicséret nekik — egészen röviden írtak volt ezekről az „antik orgiák”-ról, „fehér éjszakák”-ról, melyekről a párizsi lapok hetekig közöltek részleteket, brr! részleteket.

A rendőrség letartóztatta mind a tizenkilenc urat, s Bulton még mindig fogságban van, a többi is csak kaució árán szabadult ki. És Párizs dühöng.

— Hiszen ez rendőri omnipotencia!

— Mi köze a rendőrségnek egy „házi mulatság”-hoz?

Valóban úgy áll a dolog hogy a párizsi rendőrség nagyon is

aktív mostanában. Talán nemsokára nem lesz már a régi Eldorádó Párizs azoknak, akik másutt kedvük szerint és biztosságban nem élhetnek. E tárgyban mint hivatott és zseniális embert Victor Veysey urat szeretném megkérdezni, aki a saját házában s igen előkelően él az avenue Carnot 10. száma alatt. Victor Veysey úr valamikor ismertebb nevet viselt, Somoskői-nek hívták. A hírhedt magyar kalandor azonban most nagyon zárkózott — főképpen honfitársaival szemben. Ami nem csoda. — Úgy mondják, hogy a honfitársak, kik Párizsba kerültek, többnyire meg akarták pumpolni. Szerettem volna beszélni a nevezetes emberrel, de ő bizony a levelemre sem válaszolt. Lehet hogy pumpoló magyart sejtett bennem is. Azonban erről s ezekről majd máskor, ha ugyan Watren úr jóslata addig be nem teljesül s meg nem emészt bennünket az egék tüzes haragja. . . Most még azonban egyre és egyre csak víz csurog az egekből. . . Szegény Popescu Eliza anyja is meggyilkolt leánya temetésén „modern Szodomá”-nak átkozta Párizst, s szintén tüzessőt emlegetett.

PN 1904. április 29.

A. E.

19. SZÍNHÁZ-TRÖSZT és IRÓ-TRÖSZT

[A Budapesti Napló levelezőjétől]

Párizs, április 26.

Franciaország köztársaság ma még. Váltig dühöng ezen Paul de Cassagnac. Egyelőre nincs monarchája Franciaországnak. Csak egy. Izt az egyet Alfred Capusnek hívják.

Alfred Capus monarcha. Sőt despota. Alfred Capus egy személyben: a doge és a „tizek”. Félelmetes ennek az embernek a mindentudása és a hatalma — a maga birodalmában. Ez a birodalom pedig a színházak vidéke. Alfred Capus „Színház-ország” fejedelme, mivel ő a francia színpadi írók egyesületének a plenipotenciáriusa. Alfred Capus mindent lát és mindent tud. V. kisasszony, a kiváló fiatal drámai szende még csak nagy titokban alkudozik X. direktor úrral, Alfred Capus már tudja, lesz-e az alkudozásoknak eredményük vagy sem. N. direktor azon töri a fejét, miből fizesse ki holnap a művészek gázsiját, Alfred Capus már azt is tudja, ki fog kölcsönt adni a szegény modern és párizsi Rettegi Fridolinak. Alfred Capus mindent tud, mindent megszagol. Úgy kell lenni, hogy ő a gondolatokon, a homlokráncokon, a mosolygásokon is megérzi a masztix-szagot.

Tegnap Alphonse Franck úrral beszéltem, a Gymnase színház szeretetreméltó direktorával. El volt keseredve, s nagy keserűségében éppen a próbákat ellenőrizte a színpadon. Nem tréfádolog az, mikor az embernek már majdnem a kezében van négyszázezer frank, s akkor jön egy kellemetlen és komoly úr, aki ridegen és szárazan adja ki az ordret:

— Ön ezt a kis summát nem fogja elfogadni!

Szegény Franck úr! S ráadásul pörölik. Még esetleg ő fog fizetni azért, mert nem fogadott el négyszázezer frankot.

Alphonse Franck úr meg akart szabadulni néhány részvényesétől a színházának. No meg egy kis pénzt is akart volna, hogy a „Le Retour de Jérusalem” csinos sikere után még jobban utána vethesse magát a sikernek. A pénzt Roy úr adta volna. Roy úr, a tőkepénzes Roy úr, aki passzióval fekteti be a pénzét színházakba, s akinek suttyomban van is már két színháza Párizsban. Az „Athénée” és a „Folies Dramatiques”.

Már-már egy harmadik színházat is szerzett volt Roy úr, a Bouffes-Parisiens-t, mely azóta már meg is boldogult, akkor azonban megakadályozták. Kicsoda? Alfred Capus úr. Most már iszonyú óvatossággal közeledett Roy úr a Gymnase felé, mikor értesült hogy Franck úrnak pénzre van szüksége. Megvolt az alkú, megvolt minden, s ekkor megjelent, Capus-Diabolus, s így szólt Franck úrhoz:

— Mi, a francia színpadi írók egyesülete, Önt bojkotálni fogjuk, ha azonnal nem nullifikálja azt a szerződést, melyet ön Roy úrral kötött.

Franck kétségbeesve engedelmeskedett. Roy úr viszont pöröli Franck urat. Párizsi irodalmi és színházi emberek pedig miről sem beszélnek most másról, mint erről a kis afférról.

A francia színpadi írók egyesülete óriási hatalom. Alakult az írók védelmére a színházakkal szemben. Ma azonban már nagyon is nagy hatalom. Ma már a színházaknak kell gondolkozniuk, miképpen védjék meg magukat az egyesülettel szemben, mely teljesen tirannizálja a színházakat. Mikor nő meg ennyire a magyar színpadi írók egyesületének a hatalma? Ma csak két színház van Párizsban, mely e hatalommal szembe mert szállani. A Roy úr két színháza az „Athénée” és a „Folies Dramatiques”, melyeknek igazgatói Deval és Richemond urak. Persze, Alfred Capus itt is interveniált. A bojkott sem késett. Azonban Deval és Richemond uraknak szerencséjük volt. Találtak két író, akik nem tagjai a színpadi írók egyesületének, de akik írtak a két lázadó színháznak olyan két kasszadarabot mint a pinty. Az egyik a „Le Prince Consort” Budapesten a „Királynő férje” címmel éppen most

diadalmaskodik, a másik darab az „Une Nuit de Noces”, mely nem rosszabb a címénél.

Éppen ez a siker bántja nagyon Alfred Capust, s ezért vigyáz a színpadi írók egyesülete, hogy Roy úr meg ne kaparintson még egy színházat. Majd csak eljön a sora — gondolja Alfred Capus mikor leszámolhatunk a két lázadóval.

— Színház-trösztöt nem fogunk túrni!

Iz a színpadi írók egyesületének a jelszava:

— Nem engedjük át a kapzsi tőkének a művészet csarnokait. A színházak direktorai írók vagy művészek legyenek.

Ilyen kissé ósdi frázisokat dörög Alfred Capus úr. Elég jól ríposztottak Deval és Richemond urak, mikor gúnyosan ezt választották:

— Jó, jó. De ne haragudjanak azért az író urak, ha a művészethez is kell pénz. Hiszen talán az író uraknak is jó dolog az, ha nekünk direktoroknak van, honnan adjunk pénzt.

Nincs is szó itt tröszttről. Csak arról van szó, hogy a színpadi írók egyesületének fáj a merészség, amellyel eddigvaló föltétlen hatalmát ki merték kezdeni. „Roy ura” csaknem mindegyik párizsi színháznak van, s a fiatalabb francia írók nem a színházak trösztjét szidják, hanem az Alfred Capus úrék trösztjét.

Alfred Capus úr úgy beszél, mintha a párizsi színházak a pénzérték moeskos vizeitől távol a művészet szent kristályforrásai volnának. Nincs az Alfred Capus egyesületében egyetlen ember, aki ezt komolyan hinné. Az irodalomnak nincs oka rettegni a színház-tröszttről, mint ahogyan nincs sok oka örülni most, amikor az ő nevében működik egy tröszt. Az irodalomnak akkor lesz egy kis oka örülni, ha teljesül majd az az éppen párizsi jóslás, mely látja közeledni az üdvös elválasztódást amikor is majd kevesebb lesz a színház, több a mulató. A Roy urak siettetnék ezt az elválasztódást. Az Alfred Capus urak késleltetik. De a Roy urak nem beszélnek irodalomról. Mért beszélnek az Alfred Capus urak?

BN 1904. április 30.

A. E.

20. PÁRIZSI SZOMORÚSÁGOK

Párizs, ápr. 30.

Ugye sztrájkolt a szilágysági vasút is, kedves szerkesztő úr? Két hét óta nem látok „Szilágy”-ot. Ugy-e sztrájkol mindenki odulhaza, az én országomban? Mi, szegény magyar nomádok a nagy

idegenségben iszonyú dolgokról fantáziálunk. Mi úgy sejtjük, hogy siralomvölgy a föld, melyet Magyarországnak neveznek. Úgy sejtjük, hogy vérben forog otthon minden szem, s husángot emelget minden kéz. Tegnap délután egy kis miniszteri segédfogalmazó, szeretetre-méltó budapesti fiú, ki tanulmányút címén kószálgat külföldön, halálos sápadtsággal az arcán, állott előmbe a nagy bulváron:

— Meglásd, hogy odahaza kiüt a forradalom . . .

Rendes szimptoma ez a rémlátás minden magyar ember nosztalgias lelkében. Egy barátom itt élt Párizsban, mikor Bánffy Dezsőt fojtogatta volt az obstrukció. A magyar lapok sorai között iszonyú dolgokat sejdített meg az én barátom. Ő is forradalomról fantáziált s haza akart rohanni, hogy beálljon honvédnek.

Így voltunk s így vagyunk most mi is. Én magam is — a nyomorék, a mindig lázas és beteg, akinek, hejh, elég sok a maga nyomorúsága is s akinek talán éppen a fantáziája a végzete — fantáziálok, hogy nagy a baj otthon s tűnődöm, hogy nem jó volna-e hazamenni .

*

De mégsem megyek haza. Pedig a grófnak igaza van . . . A gróf? A gróf szerencsétlen egy fráter. Magyar huszártiszt volt még nemrégiben, s nagyon vígan élt. Egy szép napon megállapította, hogy neki el kell hagynia Magyarországot. Ide jött Párizsba. Itt kóborog már a bulvárokon néhány hónap óta egy árva fillér s egy mentő idea nélkül. Valamely délelőttön behívtam a gróft egy nagy kávéházba az Opera táján egy pohár árpalére. Künn a teraszon gunnyasztottunk. A napsugaras tavaszban valósággal ficáinkolt, tobzódott az élet. A fényes autókocsik szinte egymáson nyargalásztak. A gróf keserűen szürcsölte a rossz, keserű sört, s mondott valamit, amit ő nagyon bölcsnek ítélt s amibe ő egy reveláció fenséges ünnepességét akarta önteni:

— Higgye el nekem, mélyen tisztelt uram, nincs más különbség Párizs és Nyíregyháza között, mint hogy Nyíregyházán valamivel ihatóbb ital a sör . . .

A grófnak igaza van, de én mégsem megyek haza. Lehet, hogy csupán enerváltságból, de lehet az is, hogy nem tartom érdemesnek egy fáradságos, hosszú útra azt a kis különbséget, ami a párizsi és a nyíregyházi, vagy mondjuk a budapesti sör között van . . .

*

Néha hazaáruláson kapom magamat. Fojtogatja a lelkem a keserűség, s nem bírok egy szentenciával, mely újra és újra föltá-

mad bennem s azt mondja, hogy semmi sincs jól odahaza minálunk. Érdekes dolog, hogy ilyenkor nem szidom a zsidót. Lehet, csak azért, mert azután szégyellném magam. Meg hát eszembe jut: az ördögbe is, vagy három esztendeig radikális-liberális és zsidó-szabadkőműves lapot szerkesztettünk odahaza, csak nem cáfoljuk egészen meg magunkat! . . . No és más oka is van ennek. Kezdek Marxszal gondolkozni a zsidókérdésről. A zsidók jórészevel még meg lehetne egy társaságban, igazságban, haladásban és kultúrában élni, de az a nagyobb baj, hogy a keresztyének legnagyobb része elzsidósodott. . . Valahogy félve és borzongva gondolok arra, hogy végre is csak otthon kell élnem és dolgoznom majd egyszer. Mi lesz akkor? Sok megalázást már nem igen fogok kibírni. Nálunk pedig úgy nevelik az írómesterség szerencsétlen fiataljait, hogy kézsókra lépdeltetik elő, s mindent elkövetnek, hogy kiforgassák önmagukból őket. Kis országokban általában gyilkolják az egyéniségeket. Nálunk azonban valóságos hekatomba-rendszer van, s rettenetes, hogy a redakcióba került, nagy dolgokra termett talentumokból milyen rohamosan irtják ki éppen azt, ami e talentumokat talentumokká teszi: az újat, a színeset, az érdekeset és erőset.

*

Hiszen nincs is az jól, hogy az érvényesülés éppen azon az ösvényen a legnehezebb, melyen voltaképpen a piszkot, a lármát, a dulakodást, a piaci életet megvető lelkeknek volna szabad csak szálldosniok fölfelé, mind magasabbra. Egyszerűbben szólván: buta dolog, hogy írónak és művésznek kell éppen legtöbbet birkózni. Természetes dolog tehát, hogy ott, ahol konszolidált kultúr-állapotok nincsenek, azt az ösvényt, mely az eszmék és álmok embe-vel várja, ellepik az akrobaták, a kemény izműak, erős inűak, vastag arcbőrűek.

No és nagy baj, hogy igen szegények vagyunk mi, Árpád fiai. Legenda szól arról, hogy Herczeg Ferenc fogatot tartott szinte lélesztendeig, s Kiss Józsefnek örömkönny csillogott a szemében, mikor azt újságolta nekem, hogy alig három év alatt kétezer példányt adtak el összes verseinek gyűjteményéből a könyvboltosok.

Égy fiatal francia regényíróval diskuráltam ezekről a dolgokról. Hogy megmosolyogta ő ezeket a kicsi, magyar méreteket. Ötven-hatvanezer frankot keresni egyetlen könyvvel, vagy szín-
darabbal nem is esemény Franciaországban.

*

Nőnc, nőne előttem a papiros-csomó. De ugye elég volt e párizsi szomorúságokból, kedves szerkesztő úr? Van, ugye, otthon is elég szomorúság? Úgy tetszik: egyre nő Magyarországon

azoknak az embereknek száma, kik reggelenként két ballábbal kelnek ki az ágyból, s akik még a harmatcsöppben is hibát lelnek. Lehet, hogy ezek a békétlenek igazságtalanok. De én beteg, mindig lázas, nyomorék ember azt vallom, hogy nálunk a harmatcsöpp sem egészen korrekt . . . Aki pedig Leibniz híveként nézi odahaza a dolgokat s e földi élet magyar rendjét, aki tehát derűs és megelegedett, nevesse ki ezt a kis írást, s magyarázza úgy, hogy beteg ember írta, aki egy kicsit poéta is s aki nagyon szomorú életet él a víg párizsi rengetegben

Szilágy 1904. május 5.

Ady Endre

21. „LA PLUS FAIBLE”

[Saját levelezőnkől]

Párizs, május elején

A „Comédie-Française”-nak új darabja van. Marcel Prévost írta. „La plus faible”, ez a darab címe. Régen megitták az áldomását is ennek az új darabnak. A „La plus faible”-ről már jóelőre többet beszéltek és írtak, mint amennyit egy kevesebb szerencséjű író darabjáról egy befejezett, kétségtelen, nagy siker után. Mikor a francia írók egyesülete a maga szokásos évi lakomáját tartotta, Jules Claretie, a „Comédie-Française” igazgatója olyan tószttal üdvözölte az egyesület elnökét, Marcel Prévost-t, mely reklámja volt a „La plus faible”-nek. Mint a nő fölszabadításának lovagját köszöntötte Marcel Prévost-t, annak a közeledő emberségesebb kornak a prófétáját, melyben a nő nem lesz mindig *la plus faible*.

Az „Erős szűzek” írója azonban meglepetésben utazott ezúttal is. Új darabjában nincs egy homlokráncnyi lázadás. Az új kor prófétája fölsapott kuruzslónak. A „La plus faible”-nél alig-alig írtak mostanában szentimentálisabb históriát.

Germaine odahagyja a férjét, s szeretője lesz Jacques Nervalnak, a kitűnő írónak. A kitűnő írónál nagyobb egoista aligha lélegzett még a földön. Nem lát s nem honorál semmit. Mibe sem veszi, hogy Germaine provokálta maga ellen a társadalmat, s ami súlyosabb: a társaságot, mikor elszánta magát erre a szabad szerelmi életre. Nem látja, hogy Germaine-nél különb asszonya senkinek sem volt még a világon, hogy Germaine megérti, átérzi, óvja, elősegíti, ápolja, imádja őt.

Pedig ott van mellettük a Nerval legjobb barátja, a csodálatraméltóan nemes Gourd, aki titokban, lemondással, szinte nem is emberi fölemelkedettséggel imádja Germaine-t s aki elégszer figyelmezteti barátját, hogy milyen kincset bír Germaine-ben. Nerval fél, hogy karrierjét tönkreteszi, ha nőül veszi szeretőjét. Egy párbajban súlyosan megsebesül Nerval. Germaine-t, a kétségbeesett, jajongó, halódó Germaine-t nem engedik a sebesült, imádott férfi ágyához. Nerval családtagjai, sőt Nerval nővére, Lebrun asszony, aki valószínűs viper a maga burzsoá erkölcsösségében és korlátoltságában, elhíteti Nervallal, hogy Germaine Gourd-nak a szeretője. A jámbor nézőnek véresre tépődik a szíve, míg végre kiderül a szerelmes, ártatlan Germaine-nek ártatlansága. Az új Margit nem pusztul el. Nerval, a kitűnő író, levonja a nagy konzekvenciát. Kigyógyul egoizmusából, belátja, hogy aki egyébként is gyöngye, azt gonoszság volna minden nemességével, szerelmével úgy tartani maga mellett, hogy a világgal szemben még gyöngébb és még lealázottabb legyen. Ergo nőül veszi Germaine-t, aminek a csodálatraméltó Gourd örvendezik talán a legfőbb szintjén.

Ez volna talán a morál is. A publikumnak s a kritikának nem volt sok kedve még ahhoz sem, hogy ezt a morált kihámozza a darabból. Az udvarias megállapodás az, hogy Prévost darabja nagyon érdekes és megható história. Akart-e vele egyebet is az író, aki szeret mindig reformátorként is jelentkezni? Ő tudja.

Egyik híres munkájában önmagát rajzolja Marcel Prévost. Az egyszerű lelkű, szántóvető ősök gyermekét, ki közbeeső, kiképzőt generációk nélkül, egyszerre lesz komplikált lelkű, intellektuális életű, modern lény, eszméssel harcoló kultúremler. Az ilyen lélek vibrálni fog mindig. Vibrálni és ingadozni. Marcel Prévost, aki tizenöt éves korában a liceumban kikiáltott volteriánus volt, egzaltált és regulázhatatlan, réme a derék szerzetesatyáknak, aki clete elején gazdálkodott, földdel és borral spekulált, aki nyugodtan vallja be, hogy ő a falut szereti, s nem érzi jól magát Párizsban s emellett Párizsról ír mindig, aki volt pornográf és evangélista, aki a modern ember lelki és testi aberrációit néha szinte beteges gyönyörűséggel írta le, hogy egy új művében az emberi regenerálódásnak, fejlődésnek legyen a legkomolyabb apostola, — Marcel Prévost kiszámíthatatlan s érdekes lesz mindenha.

A „La plus faible” semmi. Egy vibráció. Egy szeszély. Azért érdekes, mert Marcel Prévost írta .

PN 1904. május 5.

A. E.

22. A MARSEILLAISE

Nincsen forradalmi dal sem, ha forradalom nincs, s a leglázítóbb nóta sem lázít, ha bátran és szabadon lehet bárhol énekelni. A Marseillaise-nél forradalmibb dal aligha van még egy, s a „Marseillaise” forradalmisága nemcsak histórikum, mert a nemzetközi, forradalmi szocialista pártok lefoglalták ennek a csodálatos, lángoló dalnak a muzsikáját s himnuszukat, az „Internationale”-t erre a muzsikára éneklék. És mégis a Marseillaise ma már udvarképes. Hogy ez egy kicsit különös, az most jutott a franciák eszébe, mikor az olasz király a Marseillaise-zel tisztelte meg az ő kedves vendégét, Loubet-t, a francia köztársaság elnökét. A Marseillaise és az olasz királyhymusz váltogatták egymást a találkozáson, s a franciák csak most csodálkoznak, hogy mostanában a fejedelmek is megbecsülik a francia barátság kedvéért a híres forradalmi dalt, s a Kvirinálban vígan csenghetett ugyanaz a nóta, amely mellett sztrájkoló olasz munkások ezrei tüntetnek. E kérdés körül egész vita indult a francia lapokban. A rojalista lapok azt mondják, hogy most már csak az hiányzik, hogy a Carmagnole legyen udvarképes, melynek hangja romboló, fosztogató s gyilkoló ösztönt ébreszt a csőcselékben. Egy francia író elmésen szólott bele a vitába, s megnyugtatta az ijedősöket, hogy a nótáknak aligha lesz szerepük a jövő esetleges forradalmaiban. A kérdés annyiban érdekes, hogy íme az egykori forradalmi dalt ma egyformán hallgatják a királyi udvarokban és a szocialista tömegekben is. Ma már senki se reszket a Marseillaise hallatára, s talán valamikor a Carmagnole is jámbor nóta lesz. Csak szokásból, konzervativizmusból fognak az emberek ragaszkodni a néhai forradalmak tüzes dalaihoz. Mert — írja a francia író — bizonyos, hogyha valaha az anarchisták jutnak uralomra, ők is éppen olyan konzervatívok lesznek, mint mindazok, kiké a hatalom .

BH 1904. május 7.

23. A PÉNZ ESETEI

[Saját levelezőnkől]

(L'avenue de Bois-de-Boulogne-on. — Veszedelmes tündérkert. — A pénz, mely a másoké. — A Szalon. — Rodin új szobra. — Sarah Bernhardt póré. — Az oroszok és a dekadens francia pénz. — Az a bizonyos méla akkord.)

Párizs, május elején

Nápadtan, szédülve, betegesen vonszolom magam az avenue de Bois de Boulogne széles gyalogútján. Mintha két rohanó folyam árját bocsátották volna egymásnak. A fogatok, automobilon soka-
naga szemberohanó fekete hullámokként suhog egybe. Ezer helyről, ezen hántó fényvel csillan vissza a májusi nap dühödt ragyogása. Veszedelmes májusi nap ez. Ez a suhogó, csillogó életű, csodaszép avenue veszedelmes tündérkert. Ide könnyen jön el légyottra a leglenyomabb álomtündér: a Nihil, s miként Árgirus királyfi kertjében a csodafák, klynylnak hirtelen az agyakban pompás és veszedelmes virágul a gyilkos ideáknak . . .

A „felt propagandájának” misztikus és félelmetes mániákusai itt nevelődhettek, e tündérkertben. Az anarchista ifjú lévitáknak okvetlenül ide kell jönniök ihletért és szent tűzért. Itt könnyen tanulja meg a kar a hajlást a bombavetésre. Mert, ha behunyom a szemem, úgy vélem, hogy itt a pénz zakatol. A pénz zuhog, csillog, lilleg és ujjong itt. A pénz, mely a keveseké, a boldogoké, az erőseké. A másoké. A pénz, a pénz .

Turka seregekben ömlik ki a nép a „Grand Palais”-ból, hol pár napja nyílt meg az egyik szalon s az arcokról pár perc alatt lemosódik mindaz, amit rájuk a friss, hatalmas képek és szobrok tetek. Itt, hol zuhog az élet, a fény, a pénz, nincs állandósága semminek, aminek pénzértéke nincs. Itt elvész a borzongás, a hangulat, az emelkedettség. Megsiketülnek a lélek fülei. Bent a „Szalon”-ban meg áhítatlanság olvadtunk össze Rodin csodálatos, új alkotásával a „Gondolkodó”-val, borzongva, félve, sejtve, megkapva és megremegetve. Itt kiinn csak egy vad, bolond vágy ordítóz bennünk:

Óh élni, élni! Gazdagnak lenni! Rohanni! Falni! . . .

Már nem vagyunk a régi, farizeusságunkban tiszteletreméltó lények. Már nem csinálunk titkot sem abból, ami különben sem volt titok:

Csak pénz, pénz, sok pénz!

Már őszinték, becsületesek vagyunk, s minden kicsi vagy nagy-
szemű emberi dologra már magától is reá cseng a pénz refrénje.

— Mi szükség van a szalonokra manapság? A császárság alatt volt értelme. Akkor fény, pompa és sokadalom volt. Idejött a világ minden gazdag embere. Ömlöttek Párizsba a milliók. Ma már nem így van, s a szalonok haszontalanok. Csináljanak a művészek kisebb vagy nagyobb kiállításokat, vásárokat. A művészet nevében nagyon elegendők a múzeumok is

Így beszélnek ma már az őszinte lények s a pénz diadalmasan és büszkén pöfög. És Sarah Bernhardt, a nagy Sarah, aki már annyira a halhatatlanságé, hogy no, akiről a novellákban úgy írnak, mint a monumentumokról, mint a Victor Hugo-szoborról vagy a Lánchídról, Sarah Bernhardt, kiről Párizsban azt beszélnek, hogy a szalonjában egy nagy kínai porcelán-tálat megtöltet olvasatlan arannyal s ebből költenek, míg kiürül, hogy pár nap múlva újra és újra megtölthessék a tálat, — huszonötezer frankért egy valóságos cigánypórt folytat most. A napokban fog megjelenni ő tudja hányadszor a bíróság előtt, s bizonyosan nem fog nyugodni addig, míg a bíróság az ő javára nem ítél. Pedig a nagy Sarah például az orosz sebesültek javára egy matinéval a színházában hetvenöt-ezer frankot tudott összeszedni.

De hát szent célra, orosz célra lenni kell pénznek, persze. A baráti és szövetséges muszkák francia kölcsönpénzzel háborúznak tudniillik, s ez a kis kölcsön mostanában mentőcsónakokra szorul. El is árult a francia sajtó a minap mindent. Egy orosz úriember egy politikai revüben nem nagyon hízelgően nyilatkozott Franciaországról. Azt írta, hogy Franciaország süllyed, s ma már csak a női divatban és az automobilsportban vezető nép a dekadens francia.

— Úgy? — zúgtak a párizsi lapok. — Hát Oroszország vajon vezet-e valamiben a kaviár-kereskedésen kívül? Mindenesetre kellemebb dolog dekadens francia polgárnak vagy parasztnak lenni, mint nem dekadens orosz polgárnak vagy muzsiknak Hanem a pénzünk nem dekadens ugye?

„ . . Így, így . . . Jól is van ez így.” A place de la Concorde-on vagyok, mikor keserű békességgel így szavalok magamban. Vánszorgva menekülök, nehogy elgázoljanak a rohanó kocsik, s nem akarok ma több esetén tünődni a pénznek. Minden eset az övé. A kicsiséges és nagyszerű. Rodin megfaraghatná a pénzt. Borzalmas és megrendítő figura volna bizonyosan. És szembe kellene állítani a „Gondolkozó”-val .

PN 1904. május 12.

A. E.

24. A PÁRIZSI KUTYAVÁSÁR

[*Saját levelezőnkől*]

Párizs, május 22.

Ha olvasnák még az emberek az állatmeséket, gyilkosan szép állatmesét gondolnék ki a Tuilériák mesetermő kertjének valamelyik elfödött zugában. Beborítana e kert májusának titkos melankóliája, de én nem lágyulnék ám el. Véres és mézes szájjal arról mesélnék: be jó dolog kutyának lenni. Mert magasztos és jó állapot a kutya-állapot. Önzetlen, becsületes szimpátiát csak a kutyák habzsolnak e földi életben. Övék a nyugodt szemlélődés, a gondtalanság és a nyugalom. És milyen szabadon és merészen ugathatnak!... Ők most a másik sarkán vannak a Tuilériáknak. És idáig zúg különös és hatalmas kórusuk. Az előbb pedig ott kóborogtam előkelő celláik utca-sorában. Ott volt egész Párizs. Tudniillik minden lézengő amerikai, minden kóbor angol, minden kopótartó mágnás, minden kutyaimeádó hölgy, minden vörös ruhás pecér, minden hivatásos ebkereskedő s minden okosabb foglalkozások híján levő alak. Ott voltunk tehát nagyon sokan. Megnyitották a párizsi kutyavásárt.

Valami furcsa meghatottsággal járja be az ember a kutyák e hirtelen városát. Bolond és komor raja kél bennünk az ötleteknek. Micsoda tarkaság és gazdagság pompázik ebben a nyomorú négylábú fajtában. És mi milyen szürkéék és egyforma figurájúak vagyunk mind, kik itt fontoskodva járunk. Az ember egész differenciáló képessége nincs olyan summájú, mint amilyen mérhetetlen különbséget revelál egy toy-terrier ebecske, s egy saint-bernardi óriás kutya.

Az előkelő s elővigyázóan és erősen parfümözött hölgyek aligha gondolnak ilyen ostoba dolgokra. Valósággal seregesen sietnek a luxus-kutyák pavilonjába. Nagyon méltóságos, diszkrét eszük hely ez. Illatos párnáikon, szelmes ágyacskáikban pihennek azonban a legkékvérűbb kutyácskák. Olyan szépek, olyan előkelők, s olyan betegesek mind. Egyik-másik kis eb szemének nyugtalanságra, esodálatos tüze valósággal megdöbbszent bennünket. Mintha ez a nyugtalanság és tűz szenvedő, modern, asszony szemekből keltözött volna oda. És csönd van az előkelő pavilonban. A pettyes és más színű dalmát kutyák, a pomerániai luluk, a yorkshire terrierek, toy-terrierek, havannai ebcskéék, a ruby spottok, bostoni kutyácskák, stb., stb. már nem is ugatnak. Ők a leggyönyörűbb s legelfinomottabb lényei a világnak, kik becézés nélkül elpusztulnak.

Szinte az őserő, a természet megnyugtatóját sóvárogjuk, mikor kimegyünk e félhomályos kutyaszalonból. És csakugyan, a saint-bernardiak, terreneuve-ök, bulldogok, mastiffok, montagne-iak, setterek, stb. széles utcája torkoll ide. Majd megsiketülünk e hatalmas állatok hangversenyében. Az utca végén ijedten állunk meg. Hohó, a „sárga veszedelem” komoly dolog. Már kutya-országban is okkupál a sárga fajta. Egy sereg mongol fajtájú kutya van a kiállításon. Egy pár félelmetes, gyönyörű, vad schow-schow kutya kalodái előtt seregesen állnak a nézők. Aztán a többi utcán szinte hihetetlen varietása a kutya-fajtáknak. Legékesebb a kopófalkák utcája. A kopó-ólakon nagyon régi és egészen új történelmi nevű urak nevei ragyognak . .

A kutyapavilonok közt a nagy vizsga folyik. Elő-elővezetnek néhány kutyát egy-egy fajtából. A díjak ítélése ez. Itt folynak a kutyavásárok is, itt végeznek emberfölötti munkát, hogy húsfotográfiát adjanak egy-egy, a masina előtt nyugtalankodó kedvesről. És itt kelt kellemetlen borzongást, itt utálatosodik meg a csók, az igéző, a fölgyűjtő, a sokat megénekelt és áhított. Kutyácskák kapják édes, piros női ajkokról . . .

És egy kis szomorú csömörléssel szaladunk a művészet szent csarnokába. Igen, a művészet szent csarnokába. A kutyavásáron műtárlat is van. Képek, rajzok, szobrok. Olyik darab neves művész alkotása. Állatképek, állatszobrok. Vadász- és sportjelenetek, kutya- és más állat-idillek. Egy állatvédő öreg nő két kis kutyával járja be a tárlatot. A kis kutyák csakugyan érdeklődnek egy-egy műdarab iránt. Egy kis tréfás szobormunkát meg is ugatnak: egy csimpánz játszik egy kutyával, vidám talapzatán a szobornak. Az öreg nő a kutyák artisztikus nevelésének az apostola, és sokan vannak ilyenek a kiállításon. Ezek azt magyarázzák, hogy elérkezünk immár oda, mikor a művészetet meg kell osztanunk az állatokkal, legelső sorban a kutyákkal, akik már éreznek és — értenek is .

. . .Most a Tuilériák túlsó sarkán vagyok. Ide hallik a kutyavásár lármás muzsikája. Az új „jövő zenéje”. Melankólikusan, bús csúfolódással hajlonganak, sóhajtoznak a Tuilériák májusi teherben hajladozó, lombos fáin. Hahó! Valaha e tájon fölfordult és vérbefulladt egy világ azért, hogy az emberek emberiebben s jobban éljenek. S ma már mennyivel emberiebben s jobban élnek — a kutyák! . . .

PN 1904. május 25.

A. E.

25. A PROVÁNSZIAK

[Párizsból írják nekünk:]

Fölöttébb érdekes irodalmi ünnepet rendeztek a minap Franciaországban. Az ünnep csöndes volt, de megható és méltóságos. A hivatalos francia irodalom nem ünnepelt az ünneplőkkel, s nem is ünnepelhetett. Mert ez az ünnep azt jelentette, hogy ötven évvel ezelőtt francia irodalom született a — francia irodalom ellen. Szinte egyedülvaló jelenség ez a népek szellemi életében. Ötven évvel ezelőtt összeállott hét fiatal francia író. Mindannyian Délről valók, a napfényes, dicsőséges, regés Provánsz-ból, a trubadurok hazájából. A hét fiatal író kimondotta, hogy gyalázatosság volna, ha meghalna a trubadurok nyelve, Provánsz nyelve, a *langue d'oc*. És e hét fiatal író megcsinálta a páratlan munkát: föltámasztotta a provánszi nyelvet, új irodalmat teremtett a hatalmas francia irodalomban. A nagy munka első harcosa, a provánszi iskola, a „félibrék” vezére Frédéric Mistral volt. Ő volt a legerősebb, legnagyobb talentum. Ötven esztendeje ennek. A hét úttörő közül ma már csak Frédéric Mistral és Alphonse Tavan élnek. De már ismeri a világ a provánszi irodalmat. Lassankint a hivatalos francia irodalom is belebékült a csodálatos szecesszióba. Mistralnak két verskötetét megkoszorúzta az Akadémia, s arról is többször volt szó, hogy tagjai közé választja, ami ellen Mistral mindig szerényen, de állhatatosan tiltakozott. Azonban a provánszi irodalom még mindig lenézett egy kicsit Franciaországban, holott például német nyelvre le van fordítva csaknem minden műve Mistralnak, s a híres Mireille kötetéről úgy emlékeznek meg a német iskolákban, mint a francia irodalom egy remekéről. Az ötvenéves évfordulón almanachot adtak ki a provánszi írók. Ez az almanach felsorolja azt az immár nagyon hatalmas írósereget, mely a lenézett *langue d'oc*-ot majdnem riválisává teszi a francia nyelvnek. Szerény, csöndes volt lent Délen az ünnep. Párizsban alig vettek róla tudomást. Mistral, az aggastyán, a nagy költő, a fáradhatatlan apostol volt az ünnep középpontja. Az ünnep alkalmából Mistral gyönyörű ódát írt, melyben Provánsz dicsőségét, s a trubadurok nyelvének örökéletét énekli meg.

III 1904. június 2.

26. AZ ANARCHISTÁK GYŰLEKEZETÉBEN

Párizs, június 5.

Piszkos nádszékeken szorongunk. Piszkos Pierrot-k és Pierrettek integetnek suta arccal a falakról. Farsang idején olcsó bálterem ez a hely. Ma este azonban nagy szenvedélyek forraló műhelye. Ma itt túlzúgják azt az utcalármát, mely a nyitott ablakon bezakattol. A párizsi kommunista anarchista apostolok tartják ma itt hegyi beszédeiket — a pódiumról. Soha piszkosabb teremben ennyi nagy *ego*. Csodálatos fejek, bizarr figurák, sustorgó különös láрма. Fehérhajú öregek, kik ifjú ördögök voltak a kommün idején. Pergament arcuk csupa szöveg, csupa telerovás. Fáradt, de erős férfiak. Fejük erős, kemény, hajló, komor fejük falakat tudna törni. Öreg proletárnők, illatos, fehérarcú dámák, hosszúhajú elvadult ifjak, rózsásarcú varróleányok, szemüveges diákkisasszonyok tolongnak, szorongnak egymás mellett. De nem. Így nem lehet ezekről írni. Ez nem publikum, mely összeverődik s összefoly. Itt mindenki *valaki*. Itt mindenki egy forrongó világ

*

A pódium szabad. A háborgó lelkek kvéker[*]-gyülekezete ez. Kinek a lelkét megreszketteti a szenvedély, fölgorhat a magas deszkákra.

— Itt nincs elnök, itt nincs házirend, ez az anarchisták gyülekezete.

Ezt kiáltja ide nekünk egy indus arcú, villogószemű, hosszúhajú apostol, és ez a kiáltás a beharangozó. Aztán észre sem vesszük, hogy ki áll előttünk. Ömlik reánk az igéknek forró zuhataga.

- Aki nincs velünk, az nekünk gyilkos ellenségünk.
- Azért vagytok nyomorultak, mert gyávák vagytok.
- Minden választó konzervatív.
- Minden hívő és minden hazafi szipolyozó álnok .

*

Csodálatos jelenetek. Egy kézkubonyos férfi mankókon biceg föl, kínlódva a magas deszkákra. Mintha Bakunin elevenedett volna meg. Mellét veri hosszú szakálla, vér futja be két dühös szemét. Kiabál:

— A jó, a szent Lujzának, Michel Lujzának nincs itt maradása. Ezelőtt három nappal a párizsi rendőrség kitoloncolt egy leányt csak azért, mert a bátyja a mi testvérünk, anarchista. Ebben a kicsi Párizsban nekünk nincs helyünk. A híres reszpublika, a demokrata Franciaország, nemsokára rendőrállam lesz, mint akár

Oroszország, Poroszország és Ausztria. Hát ezért alkudtak meg a szocialisták? Nekik is csak a hatalom kellett. Gyönyörű radikális-szociális kormányzat.

Ezután egy fiatal munkás önti ki lelke fölgülemlett keserűségét:

— Ti itt kiáltotok és dühöngtök. De ott künn az életben megalkusztok az elnyomókkal. Mi a legtöbb, amit ti mertek? Sztrájkoltok? No ez dicső dolog is. A legtöbb eredmény: negyven szantim béremelés s egy órával több munka naponkint. Ne alkudjatok! Ha a proletárok sztrájkba lépnek, ne engedjenek. Haljanak meg inkább éhen! . . . Ne alkudjanak.

Most a poéta jön. Elegáns fiú, a legutolsó divattal öltözött. Taps fogadja. Már jól ismerik ezt a sápadt, villogó szemű ifjú embert. Gyűjtők, gyilkosok a versei. Az Istenről, a hazáról, a papokról, a hívő jámborokról szólnak. Néha olyan maró, olyan káromló egy-egy harsogó strófa, hogy egy-két gyöngébb, jámborabb ember megborzad s közbekiált.

A zaj elül, s jönnek a pódium új hősei sorban. Egyik-másik fanatikus mintha eszelős volna.

— Ha az ember éhezik, szabad lopnia, — kiáltja az egyik. Én Madagaszkárban éheztem és loptam. Bezártak. Kiszabadultam, s most itt vagyok.

Nem mond többet. Ez nem német gyülekezet. Nem vonják le minden kis esetből a morált . . .

A szomszédban valami orfeum van. Rekedt női hang énekel egy szemtelen sanzont. A nyitott ablakokon a villamosok túlkölése, autómobilok, kocsik lármája árad be. Csak egy percig halljuk néha mindezt. Aztán fölissza ezt a sokféle zajt a füledt terem forró, lúzongó zsvajgása. Az idő már éjfél körül jár. Nem távozik senki. De a rend már fölbomlott. A piszkos nádszékeket fölrúgják. A pódiumon még egyre váltogatják egymást a prédikátorok. Egyszerre csap meg aztán hirtelen mindenkit a bágyadtság. És a forró terem nyolc perc alatt kiömlik a hideg utcára. Egyszerre az orfeum utóán, durva, mámoros népevel. A kávéházak telvék. Az éjszakai Partizn május! izgalommal nyüzsg. Semmi sem mutatja, senki sem tudja, hogy néhány száz tüzes, lüktető fejet kuruzsol most a friss utca levegő. C'est tout. A világnak pedig ez idő szerint esze ágában sincs fölfordulni

PN 1904. június 9.

A. E.

27. PÁRIZSI TÖRVÉNYSZÉKI KOMÉDIÁK

[Saját levelezőnkől]

Párizs, június 10.

A bíró elé furcsa embert vezetnek. Nagyon elnyűtt, nagyon elvadult, nagyon szomorú embert. Kopott ruhája remekbe szabott lehetett valamikor tán. Úgy lépeget a furcsa ember, mintha megszállta volna a szalónok remiszcenciája. A haja kócos, zilált. Az arca szőrtartó. És mosolyogni próbál ez a figura. Olyan szomorú és olyan szánandó. A szemei zavarosak, de meg-megvillan bennük a valamikori értelem. Rekedten, akadozva válaszolgat a bírónak. Keresi azonban a csinos és sima szavakat. Közveszélyes csavargás a vád. A rendőr, ki egy sötét éjjeli órában a Szajna-balpart egyik csöndes utcájában vállára tette a kezét az elnyűtt, elvadult, szomorú embernek, esküdni merne, hogy az éji vándor gonosz tervekkel leskelődött egy ház nyitott ablaka alatt. Másodszor áll már a bíró előtt ez a szomorú figura. A bíró szigorúan szól rá:

— Most sem akarja megmondani a nevét?

— Semmi esetre, bíró úr. Harmincnyolc éves vagyok. Lakásom és foglalkozásom sincs. Ez minden, amit mondanom lehet.

— De mondja meg legalább az okát ennek a konokságnak. Miért titkolja el, hogy ki volt, s hogy hívják?

— Mert van egy bátyám, akit Franciaországban nagyon ismernek, s akinek nagyon előkelő pozíciója van. Tőlem ugyan nem érdemelne meg sok kíméletet, de ő érte hallgatok. Az ő nevéért, a közös nevünkért . . .

. . . A bíróság nyolc napi fogházra ítélte a különös delikvenst, aki nagyon elegánsan akart meghajolni a bíró előtt s azután vonott, nehéz járással, szomorúan tűnt el az őrről az ajtón . .

*

Jalis úr orosz ifjú ember. A Sorbonne hallgatója. Mikor kitört az orosz—japán háború, Jalis úrban fölébredt a muszka hazafi. Orosz vereségekről jöttek a dróthírek, s Jalis úr hazafias szíve vérzett. Nem sietett azonban Mandzsuriába, hanem papirosíveket szedett elő, s gyűjtést indított az orosz sebesültek javára az „orosz—francia diák-szövetkezés” nevében. A derék oroszbarát párizsi polgárok léprementek. Jalis úr könnyen szedett össze ezer frankot. Ekkor vesztett rajta a dolgon.

— Nem szégyenli magát? — kiáltott rá szigorúan a bíró. Egy intelligens orosz ifjú hitványságra használja föl a maga orosz voltát

és a saját nemzete katasztrófáját!... Szégyen, gyalázat!...
Mire költötte el a pénzt?

— Meghívtam három honfitársamat, s elmulattuk egy éjszaka ...

— Hát egyszerre költötte el az összegyűjtött pénzt?

— Egyszerre. Olvastam a lapokban, hogy odahaza úgymint el-
kasztanak mindent, aminek a harctérre kellene jutni. Elkesered-
tem .

Három hónapot mértek Jalis urra, de alkalmazták a
Bérenger-paragrafust és az orosz hazafi szabadlábbon maradt ...

*

Válópöröket tárgyalnak s a terem zsufolásig tele érdeklődővel.
Egy szép, fiatal asszonyka válni akar a férjétől. Az asszonyka szülei
is megjelentek, s együtt próbálják előterjeszteni a nehéz és kényes
válókot. Három éve ment férjhez az asszonyka, s azóta, mind-
máig, a férje-ura a leghihetlenebb és a legfelelősebb respektus-
sal viselkedett vele szemben. Az elnök nagyon komoly arcot vág.
Az ügy bizony kényes, s azonnal utasítja a teremszolgákat: gondos-
kodjanak, hogy a leányok hagyják el a termet.

Öt perc szünet után folytatnák a tárgyalást, de az asszonyka
nincs sehol. Künn a folyosón találták meg. Azt hitte tudniillik,
hogy minden leánynak kötelessége kivonulni ...

*

Mióta a francia igazságszolgáltatás termeiből eltűntek a feszüle-
tek, gyakran próbál zenebonát csinálni egy-egy ügyvéd, vagy pörös
fől. Egyik párizsi polgári bíróság előtt a derék és istenfélő Tinsaud
úrnak kellett volna esküt tennie, Tinsaud úr azonban kijelentette,
hogy ő csak feszületre esküszik.

Van önnél olvasó? — kérdezte a bíró.

Van.

Vegye elő, s esküdjék annak a feszületére.

Azt nem tehetem, bíró úr. Én gyarló, bűnös ember vagyok.
Az én olvasóm feszülete nem méltó arra, hogy esküt tegyenek
rá.

Látja-látja Tinsaud úr. És a vallástalan, istentelen kor-
mány feszületére esküt tenne? ...

Tinsaud úr derék, jóra való ember, de nem túlságosan értelmes.
Zavartan jött, nem tudott válaszolni s esküdt — feszület nélkül ...

L'N 1904. június 14.

(a.)

28. „À BAS LA CALOTTE!”

[A *Budapesti Napló* levelezőjéről]

Párizs, június 18.

„À bas la calotte!” Az új enciklopédisták rövidebben beszélnek, mint a régiek beszéltek. „Le a papi süveggel!” Ez a harci kiáltás, ez a haditerv, ez a taktika, ez a program, ez a cél. A kongregációk ügye bagatell. Mit beszél Combes? Mindegy. Nisard visszaterhet Rómába vagy Párizsban maradhat. Januárban akár megindul a nagy válópör Egyház és Állam között, akár nem indul. Az opportunus szocialisták és a nem alkuvó radikálisok beverhetik egymás fejét vagy puszilózhatnak. Ami a francia lelkekben manapság lázong, az ellen nem tehet sem Combes, sem Nisard, sem Jaurès, sem Clemenceau semmit. „À bas la calotte!” Most már akár treuga dei-t köthetne az Egyház az ő legidősebb és legrakoncátlanabb leányával. Készülhetne törvény, mely az iskolát visszaadja a papoknak. Jöhetne már a legfeketébb kormány. A földézett szellemek nem értik a tréfát. Ami manapság a francia lelkekben lázong, csak egy rövid kiáltásban tör olykor ki: „À bas la calotte!” De ez a lázongás iszonyú bizonyossággal készül valamire, amire ma még Combes, Jaurès és Clemenceau sem mernek gondolni. A leszámolás, a nagy leszámolás komolyabb és végzetesebb lesz, mint ma a legpapamorgóbb franciák hiszik. Nemcsak a pápa fog itt majd csatát veszteni, akit különben a mindenkihez szeretetreméltó Rochefort ismét lemarházott a múlt héten. Nemcsak az egyház, nemcsak a papság. Az új enciklopédisták kevés könyvet írnak. Rövid a programjuk. De ők leszámolnak minden dogmatikus religióval.

A távirati ügynökségek és laptudósítók csak az előkelő lármák hírét kürtölik világgá. Ami ma Franciaországban forr s készül, az gyilkos ital. Olyan, mint a denaturált szesz, melyet „esprit de diable”-nak nevez a francia. A francia diplomata és képviselő urak asztalán ez likőrnek látszik.

Ám kérdezzék meg azokat, akik az elmúlt héten Bretagne-ban jártak. Megváltozott a világ. A bigottság e klasszikus földjén hiába lázítanak, fanatizálnak immár a harcias abbék. Ólmos botokkal hiába gyűl össze ezer vad bretagne-i suhanc. Ma már Bretagne-ban sem a hívők a fanatikusak, hanem a hitetlenek. Ők lázongnak, ők támadnak ma már. S ha a fanatikus hívők kálváriát emeltek Renan szobra kiengeszteléséül, hát most már őrizniök kell éjjel-nappal, hogy le ne rombolják a fanatikus hitetlenek.

A francia szabadgondolkozók egyesülete csak néhány hónap óta sok-sok ezer új tagot kapott. A vidékről egyre-másra jönnek a hírek, hogy a szabadgondolkozók ájtatos gyülekezeteiket, processziókat vernek szét. Népgyűléseken lassanként már közhely lesz, hogy „mi elsősorban a klerikalizmus és a katolikus egyház ellen küzdünk, de küzdünk egyszersmind minden vallásos babona ellen . . .” A múltkor egy népgyűlésen olyan istenkáromló verseket szavaltak, hogy mellettük Voltaire műveit be lehetne sorozni az egyházi atyák írásai közé. Jelen voltam egyik párizsi kerület „republikánus, szocialista és antiklerikális ifjúságá”-nak egy összejövetelén. A legkomolyabban tárgyalták, hogy majd annak idején melyik párizsi templomot milyen közcélú helyiséggé kell átalakítani. Azt azonban már most kívánják, hogy a Sacré Coeur-zárdát és tempolumot a „nép házána” rendezzék be. És az magyaráz és sejtet legtöbbit, hogy a fiatal francia generáció csaknem egészen az enciklopédisták táborában van. „*À bas la calotte! . . .*”

„*À bas la calotte!*” Az ember megérti, hogy maga Jaurès is megijed-e nagy sietségtől. Ám ma már késő volna a lefúvás. Mint késő lett volna a régi enciklopédisták föllépése után. „*À bas la calotte!*” Franciaországban néha veszedelmesen komolyan értik a jelszavakat. A francia forradalom egyik híres zszurnalisztája egy napon új rovatot nyitott a lapjában, melynek ez volt a címe: „Beszélgetés a lámpavassal” Néhány nap múlva a lámpavasak dívatba jöttek

HN 1904. június 19.

A. E.

29. A CAFÉ-CHANTANT IGAZSÁGA

Párizs, június 22.

A párizsi teológusok marakodnak egy *ióta* miatt, miként a bizánci teológusok marakodtak, miközben ante portas állott már a török. A párizsi teológusok ez idő szerint színházigazgatók, színpadi írók és színészek. Mindannyian immár csak teológusai a drámáinak és nem apostolai, bizony nem. Baj van. Érzik, sok az eszkimó és kevés a foka. Sok a kritika és kevés az objektum. Sok a tépedés és kevés a hit. Ilyenkor kerekednek felül a teológusok. Az elégedetlenek, lelketlenek, szórszálhasogatók és marakodók.

A színházigazgatók azt állítják, hogy kontárok az írók és csepu-nyók a színészek. Az írók kardokat fennek a színházigazgatók kután luda ellen, de beismerik, hogy hitványok a komédiások is.

A francia dicsőffylórántok pedig átkozzák a nyomorult rabszolgatartókat s a még nyomorultabb komédia-írókat egyaránt. Szünetek alatt az ádáz ellenfelek összefognak, s közösen szidják a publikumot. A színházak trösztre készülnek az írók ellen. Az írók bojkottálják a lázadókat. Néhány igazgató farizeus arccal az írók közé áll. Egy sereg író pedig szecessziót csinál s fölkínálja magát a lázadó színházigazgatóknak. A színészek rettegnek. Még a Comédie-Française-ben sem gyöngy az élet. Fogy az osztalék. A magánszínházaknál pedig minden pillanatban beüthet a krach . . . És míg a színházak omladozó, ősi várában így zúg a testvérharc fürgetege, vidáman és erősen, győzedelmes reménységgel üt tábornok a vár előtt s készül a diadalünnepre — a *café-chantant*.

A publikum tudniillik nem hallja meg, hogy szidják. Nem szól semmit. Nem mondja meg, hogy a műsor rossz-e vagy a komédiázás, az írók nem tudnak-e írni vagy a hisztriók nem tudnak-e játszani. A publikum nemes és megdöbbenő egyszerűséggel bevonul a *café-chantant*-okba, music-hallokba, cirkuszokba.

Az Opera, a Comédie-Française, az Odéon konganak az ürességtől. A Folies-Bergère-be, Moulin-Rouge-ba, Parisianába, Olympiába néha drága pénzért sem lehet jegyet kapni. A színházak évi bevétele alig-alig nő valamicskét vagy tizenöt esztendő óta. Némelyike pláne megrendítően zuhan. Az Operának 1894-ben még több mint három millió frank volt az évi bevétele. A múlt évben már jóval kevesebb három milliónál. Pedig a publikum jóval növekszik. A Nouveautés, Palais-Royal s még néhány színháznak egyre kevesebb a bevétele. De a Moulin-Rouge 1902-ben még csak háromszázezer frankot szedett be s tavaly jóval többet egy milliónál. Az Olympia, a Folies-Bergère hat színházat eltarthatna a jövedelméből. A publikum jó nagy része nem óhajt több és mélyebb szenzációt, mint amennyit egy olcsó revü s egy könnyű operett adhat. Ez is sok. Az akrobaták és clownok a kedvesebbek. Ő általában vágyakozik és telik be a modern átlag-ember.

De minderről mit sem akarnak tudni a teológusok. Ők az iótán marakodnak. Szabad-e két szinigazgatónak ugyanegy helyről kérni kölcsön-pénzt? Játshatnak-e egy színházban más darabot is, mint amit a drámaírók egyesülete szállít? A teológusok e problémákon tépődnek és tépik egymást. Olykor íródik egy dráma, s megbukik egy dráma. S öt drámabukásra átlag megbukik egy színházigazgató. A sikerért ma egy drámaírónak vagy a zsidót kell ütni vagy a legutcaibb témákhoz fordulni vagy olyan disznókodást végezni, amivel lefőzön minden eddigvaló disznóságot. Néha-néha egy-egy német, spanyol vagy olasz szenzáció-dráma csinál egy kis zajt, de a drámaírók egyesülete nem tűri az idegen-kultuszt sem.

Most miként áll a harc? Már írtunk volt erről valamit egy cikkünkben. Néhány színigazgató föllázadt a drámaírók egyesülete ellen. Közös pénzzel szövetségbe akar lépni. Pár nap óta már íróik is vannak. A drámaírók egyesületének elégedetlenjei szecedáltak, új egyesületet csináltak s rendelkezésükre állanak a lázadó színházaknak. A harc tehát még csak most kezdődik. A saison morte alatt sem fog ez az ádáz harc pihenni. Készülnek egymás kitéhez-
tetésére a színészek és az írók.

A café-chantant pedig elkönyveli a maga millióit és — igazsá-
gát. Mert a közönség a café-chantant-nak ad igazat. És tíz év múlva a párizsi színházak feléből café-chantant lesz .

BN 1904. június 25.

A. E.

30. EGY KACSA-AFFÉR

Párizs, június 25.

Párizsnak ez idő szerint *kacsa* a szenzációja. Nem is *kacsa*, hanem *a kacsa*. A valóságos, a pompás húsú szárnyas állat, igen. Óh, boldog irigyelni való ez a Párizs. A maga jókedvének, pikantéria és szenzáció-éhségének kedvesen, könnyen és olcsón szerez táplálékot. Egy kacsa megteszi neki azt, amit máshol egy spanyol bikacsorda sem. Egy kacsa, egy veréb, egy érdekes és mulatságos kacsa vagy veréb . . .

A kacsa drága pecsenye Párizsban. A *hall*-ok, a vásárcsarnokok legfőbb ékessége s drágaságai közül való a kacsa. Szinte azt lehetne mondani: szent madár. No, pláne a *roueni kacsa*. Ezért még veszekedni is érdemes. És mégis egész Párizs mulat most szegény vicomte d'Avenel-en, aki napok óta veszekszik a vásárcsarnokok kofáival. A vicomte finom úr, kedves úr, okos úr. Író és tudós. Szó volt arról, hogy az Akadémia tagjai közé választja. És íme, milyen fatális hecbe keveredett bele a szegény vicomte. A roueni kacsa miatt. A vicomte azzal vádolta meg a vásárcsarnokokat, hogy az, amit ők nagy garral és büszkén roueni kacsának hirdetnek és árulnak, méreg, sőt biztos méreg. Elpusztul, aki a vásárcsarnokok roueni kacsáiból jóllakik. Vagy legalább is kéznél kell tartania a háziiorvosát.

Szegény vicomte. Napok óta hull rá a piszok. A kacsa-kofák nyilatkoznak, nyílttereznek, pörölnek. A vicomte-nak pedig szomorúan kell beismernie, hogy a Jockey-Club finom, selyemkötésű

szótára semmit sem ér a vásárcsarnokok erőteljes szótárával szemben. És látnia kell, hogy Párizs ő rajta mulat. Ő rajta, aki Párizs érdekében emelt szót. Hiszen a roueni kacsa már-már a ciánkálival van egyenrangban Párizs-szerte. Már helyet kapott az irodalomban is Kivált azóta, hogy Sardou majdnem belepusztult egy ebédbe, melynek klu-ja a kacsa-pecsenye volt.

És mikor itt Párizsban javában mulatnak a kacsán, érdekes apropóra érkezik meg a „Pesti Napló” Tábori Róbert tárcájával, a „Kacsafá”-val. Ahá! Hisz a levegőben kell lenni valaminek, ha a kacsa Budapesten is kapós. És kíváncsian olvasok a tudós Lonicer könyvéről. Tehát ilyen régi madár az a kacsa, amely nem olyan veszedelmes, mint a roueni. A hírlapi kacsa.

A párizsi kacsa-affér természetesen egész kacsa-irodalmat produkált Párizsban. A kacsa múltját, jelenét, s jövőjét megvilágították. És most már mi itt Párizsban tudjuk, hogy a kacsának szerepe volt, s talán lesz is irodalomban, művészetben, történelemben, stb. Persze, a hírlapi kacsáról is sok szó esett.

Sovén franciák vitatni sem engedik, hogy a hírlapi kacsa is francia produktum. A franciáknak tudniillik van egy régi közmondásuk. A hazug emberekről, vagy akik az igazságnak legalább felét szerették és szeretik elsikkasztani, azt mondja a francia: kacsákat árul. Íme, — mondják a sovén franciák, — a hírlapi kacsa eredete.

Ellenben a komoly tudósok, kiknek az a jelszavuk, hogy vesszen el Cato, a kacsa, a francia gloire, az egész világ, de legyen igazság, szomorúan azt konstatálják, hogy a hírlapi kacsa nem francia, hanem belga dicsőség. Egy Cornelissen nevű belga férfiú költötte ki az első kacsát egy anvers-i lapban.

A derék Cornelissen elmondta a lapban, hogy ő vett húsz kacsát. Egyet közülük megölt s tollastól, húsostól összevágva odadobta a megmaradt tizenkilencnek. Ezek felfalták néhai bajtársukat. Azután újra megölt egyet, s ezzel ugyanezt tette. Így folytatta. Végül az utolsó élő kacsa megette az utolsóelöttit. Fölfalta egészen. Így mesélte a dolgot a derék Cornelissen, s a mulatságos história bejárta az összes lapokat. Az első hírlapi kacsa! . . . Mennyi következett ezután. Még a tengeri kígyó sem tudta fölfalni őket.

Ám nem lehetetlen, hogy ez a verzió közönséges kacsa. Én is inkább azt tartom, hogy Tábori Róbert tárcájának van igaza a kacsa-ügyben. Az első hírlapi kacsa Lonicer mester kacsafáján termett.

Míndez azonban aligha érdekli vicomte d’Avenel-t, kinek az esete igazán tragikus. Nem hiában kezdik már összehasonlítani a szerencsétlen vicomte-ot Ibsen talán legtragikusabb alakjával, a derék doktorral, aki belepusztul abba a merészségébe, hogy a városi

vízvezetékét rossznak tartja. Kettős tragikum a vicomte d'Avenel tragikuma. Az egyik csakugyan olyan, mint a „Népgyűlölő”-é. Szabad bírálni mindent. Lázongani az ég ellen. Szabad elítélni a történelem egész korszakait. Ostorozni a társadalmat. Oktalan-mágnás hirdetni magát az életet. De jaj annak, aki egy kis érdekkör cirkulusait zavarni meri.

A másik tragikum talán még súlyosabb és elég banális szintén. Őkes-gyászos tanúsága annak, hogy milyen bestiák vagyunk mi emberek mindannyian. Még azok is, kiknek a demokrácia, emberi haladás stb. nemcsak jelszavak, de olyan ideák, melyekért meg tudnának halni. A szegény vicomte — mágnás. Előkelő, gazdag. Tagja a Jockey-Clubnak. Nagy úr, aki gondtalanul, vidáman, büszkén és szépen élhet. Hogy mer egy mágnás, egy nagyúr talentumos lenni? Hogy mer tudni és írni! Mikor minekünk az konvenciál, hogy minden mágnás született idióta. Persze, titokban örül mindenki, ha ilyen embert baleset ér.

Tanulságos eset a vicomte d'Avenel esete. Tanulságos eset a párizsi kacsza-affér

PN 1904. június 28.

A. E.

31. PÁRIZSI LEVÉL

Párizs, június 10.

Önök odahaza egészen biztosak és nyugodtak lehetnek, hogy a Grand Prix-t csakugyan Ajax, ez a kiváló paripa nyerte meg mesés könnyűséggel. — Hogy ez önöket nem érdekli? — Istenemre, engem sem érdekel. De akik ez idő szerint kocsin, automobilon, villamoson, omnibuszon, biciklin, triciklin, gyalog, falábon és téllábon mozognak, mind-mind Ajax szerint igazodunk — itt Párizsban. Ily a futás, óh, semmivel sem jelentéktelenebb Mohamed futámanál, honnan a mohamedánok az időt számítják. Párizsban a Grand Prix a hedzsra. És immár Ajax beérkezett. Vége az életnek. Meghalt a szezon. Még néhány napig itt élünk egymás nyakán nagy egyenlőségben. Egyformán kocsizunk ki a Bois-ba a milliomos magyurakkal s egyformán unatkozunk. Jéggel fogyasztjuk a levegőt is. De ez a keserves egyenlőség nem fog sokáig tartani. Két-három hét múlva Párizsban keresni kell a párizsit. Ha nem is megy Ostende-be, a Lidóra stb. mindenki, de nyaralásra tér. S mi maradunk itt csak: mindenféle rendű és rangú koldusok, kik magunk is bámulva

nézünk majd ama rossz ízlésű idegenekre, akik nyaranként, egy kis kitéréssel a világfürdőkről, kukkantanak be „Párizst látni.” Hogy csalódnak e jámborok. Párizs nincs a Grand Prix után. Ajax győzött s itt egy kánikulában fürdő köregeteg van, melyből aztán majd ősszel egy-kettőre, hirtelen ismét Párizst csinálnak . . .

*

A naiv lelkek azt hiszik a messze provinciákban, hogy Párizs az új és új szenzációk városa. Dehogy is van így! Még a boldog gazdagokat is éhség gyötri egy kis új izgalom után itt. Azaz hogy még csak ők unatkoznak igazán. Néhány premier a színházakban, egy kis farsangolás, egy-két obligát botrány, a Szalon, a Grand Prix s ennyi az egész. És őket még a bekövetkezendő program is előre untatja. Mi következhetik? Egy tengeri fürdő, egy kis fölbarangolás Norvégiába vagy — brrr! — Svájc. Semmi új és semmi érdemes. Mi, milliomosok és milliomtalanok, kiknek módunk vagy mániánk az életet közelünkbe hozza, mi idegesek és vágyakozók, intellektuálisak és betegek, nem igen értünk az élethez, tehát nem igen tudunk örülni sem. Majd akik alulról fölkerülnek a helyünkbe, szebben, vígabban fognak élni. A neuilly-i ünnepen elnéztem a francia tömeget. Micsoda bősége az életörömmek! Micsoda aranyos, csodálatos jókedv. Vasárnaponként pedig kedvetlenül a nyárspolgári szokásoknak élek. Ki-kivonatozom Versailles-ba, Nogent-ba, Rueil-be[*] Saint-Cloud-ba. Hogy mulat mindenütt a vasárnap népe! Ezeknek bezzeg szenzáció minden kis eset. Egy kis csónakázás a Marne-on, egy kis biciklizés, egy kis horgászás, egy sovány uzsonna, minden, minden. Valóban úgy szökell föl bennünk a gondolat, hogy vissza sem tudjuk úzni: nem is érdemli meg az életet csak az, aki örülni tud neki. Végre is mi az élet? Egy grandiózus ünnep, melyre meghívunk bennünket. Jogunk van rosszul érezni magunkat, de nincs jogunk zúgolódni. Be kell várnunk a fekete levest . . .

*

Holnap valószínűleg az Eiffel-tornyon imádom a napot. Ha tudniillik ma délután odahaza találok Flammarion Kamillt, aki az Eiffel tornyon holnap asztronómus társaival együtt zártkörű napünnepet rendez. Holnap, azaz június 21-dikén, a napéjegylenlőség napján. Mert — mondja Flammarion, ez a poéta asztronómus — a nap minden életnek forrása, teremtője az embernek, tehát minden kultúrának, minden fényességnek és igazságnak. A napot ünnepelniük kell hát azoknak, kik az életet sokra becsülik. És a franciák sokra becsülik. Ez a dekadensnek, züllöttnek híresztelt híres náció szerelmes az Életbe. Természetes, hogy élet is vár reá, mert az Élet csak azokat szereti, akik őt szeretik. A napokban egy francia

esztétikus Goethe Faustját azért deklarálta fércmunkának, mert ez a mű szerinte az élet megvetését hirdeti, s aki megveti az életet, maga is megvetést érdemel. És a modern francia poéták mind mind ezt a hitvallást vallják ma. Szeretni kell az életet. Nem azt, aminek egy kis darabjában élünk, de az örököt, folytonost és egyetemest . . .

*

Hát szeretjük is mindannyian az életet. Úgy gondolom, hogy az öngyilkosok szeretik legjobban. Minden öngyilkosság egy élet himnusz. Jelenti s hirdeti azt, hogy az élet olyan szép és nagyszerű hogy nehéz dolog kibékülni és kibírni, ha csalódunk benne Schopenhauer — akinél a „nagy megvetőt” Nietzsche sem adta későbbet jobban, — utolsó idejében még azokat a róla szóló ditirambusokat is fölolvastatta magának, melyek a „Kukutyini Híradó”-ban jelentek meg . . .

*

Hanem önök, szűkebb honombeli olvasók, bizonyára becsebbebb és mulatságosabb levelet vártak végre tőlem? Ugye? Megpróbálom majd egyszer minden erőmből fölvidítani magamat. Majd írok én még vidámabb dolgokról is. Meglássák. Ez az Ajax iszonyúan lefújta az életet Párizsban, s mi itt most mind szomorúak vagyunk, kiknek máskor sem duhaj a kedvük. Jó aratást kívánok. Itt silány a termés.

Szilágy 1904. június 30.

Ady Endre

32. A MEGKOSZORÚZOTT POSTÁSKISASSZONY

[Párizsból írja levelezőnk:]

Most ítelték oda harmadszor Párizsban a Sully Prudhomme-díjat, melyet Sully Prudhomme a Nobel-díjból reáeső részéből alapított, fiatal poéták számára. A díjat első ízben Michelet Emil, tavaly Dumas Károly nyerte. Ez évben egy fiatal, ismeretlen nevű, szegény poéta-leány, Dupuy Márta a megkoszorúzott. Dupuy Márta huszonnyolc éves. Apja szobrász volt. A leány korán árván maradt. Tíz éves korában még írni, olvasni sem tudott. Párizsban pár évig a postán volt alkalmazva, de nemrégiben egészségi okokból otthagyta a postát. Azóta igen szűkösen él egy kis hatodik emeleti szobában. Már tíz év óta ír verseket, de a siker eddig került. Egy szonettel aratott most diadalt. *Fájdalmak* a vers címe. Dupuy

Mártát Leconte de Lisle Anakreon-, Vergilius- és Teokritus-fordításai vezették rá tehetségének igazi útjára. Leginkább pásztor-dalokat ír. Am egy drámája van az Odéon-színháznál bírálat alatt s emellett — egy filozófiai munkán is dolgozik a leánypoéta, ki most híresség lett egyszerre Párizsban, kit újságírók, fotográfusok, kiadók látogatnak s kinek egyszerre most két verskötete is jelent meg a minap. Levelezőnk érdemesnek találta magyarra fordítani Dupuy Márta kis diadalmas szonettjét, a *Fájdalmakat*. A vers a következő.

Óh, nem szövik sehol az én szüz nászruhámat,
A könnyü fátylat én, óh, mindhiába várom,
A lenge hó-fátylat, fehérét, mint az álom,
Mely szívemben dalolt s imája volt a vágyak.

Óh a kéz a kézben, ha a nap fényre lobban!
Óh életünknek ránk mosolygó erős párja!
Óh, boldogságos csönd, halk csókok szent futárja
S fejük egy hű szíven boldog epedő gondban.

Óh, ifju lovag, kit vártam ifju reményben,
Mért hagytál egyedül, mért nem jöttél el értem? !...
Édes, gyöngéd névvel hivtalak, mindhiában !.

Óh, álom-vőlegény, uram, lelkemnek fénye,
Ifju odaadásom megigért vőlegénye,
Óh, jaj, mint gyászollak téged, kit sohse láttam !...

BH 1904. július 2.

33. PÁRIZSI SZALONOK

Valamikor, a második császárság idején, egyetlen volt a művészetnek az az ünnepe, idegeneket csödtítő, fényes világvásárja, melyet úgy hívtak, hogy párizsi Szalon. A művészetnek és a társaságnak világeseménye volt ez minden évben s az öreg párizsiak fájdalmas melankóliával emlékeznek vissza a régi, ragyogó vernissz-szászokra.

A régi párizsi Szalon nincs már. Vonzó erőben, művészetben Párizs mellé, szinte fölé kezd nőni egy sereg világváros. És egy Szalon helyett van most Párizsnak négy Szalonja. Valamennyi csak

ugyan *Szalón*, s követeli magának mindazt, amit e névvel jelezni, várni, követelni és dokumentálni szoktak. Sőt valamennyi jogot formál a hivatalos Franciaország jóindulatára s patrónusságára. Az pedig szinte természetes, hogy mindegyik Szalón magát hirdeti a mostani, a mai művészet leghívebb tükrének. Nem kis, vagy nagy tárlatok ezek, melyek új divat szerint okkupálják a Szalón nevet. Mind a négy Szalón a régi párizsi Szalón törvényes unokájának vallja magát. Itt van a forró július és Párizsban három Szalón hívogatja még mindig a publikumot. A negyedik Szalón pedig lármásan készülődik arra, hogy szeptemberben megnyíljk.

Százhuszonkettedik kiállítását rendezi a *Société des Artistes Français*. Az idő és a tradíciók szerint ez az igazi párizsi Szalón. Hiszen ez a Szalón 1673-ban tartotta első kiállítását. A társaság ragaszkodik is a maga olimpuszi rangjához. Vezetői nagynevű művészek, kikhez már a kritika nem ér föl. A művészet grand-seigneurjei. Az, aki ebben a Szalónban állíthat ki, már-már akadémikus nimbuszhoz jutott.

Ebből a Szalónból csinálták meg egy kis forradalmi szecesszióval ezelőtt tizennégy évvel a *Société Nationale des Beaux-Arts*-t. Azóta divat a Champs-Élysées és a Champs-de-Mars művészi vetélkedéséről, harcáról beszélni. Az új *Szalón* alapító elnöke Meissonier volt. Ma Carolus-Duran áll az élén. A vezetők között Roll, Waltner, Besnard s Rodin szerepelnek. Rodin itt állította ki legújabb művét, a *Gondolkozó*-t, mely legszenzációsabb műve az idei párizsi művészszезonnak, s melyről annak idején megemlékezett a Budapesti Hírlap. Közadakozásból meg akarták most venni, s Párizs népének ajándékozni a gyönyörű szobrot.

A régi *Szalón* tizennégy éves riválisa nagyon gyorsan megtekintélyesedett. Forradalommal kezdte, s tizenhárom év után már forradalom ellen kellett védekeznie. A fiatalabb generáció panaszkodott, hogy az új *Szalón* éppen olyan rideg, exkluzív, mint a régi. A fiatalok egy kis titkos biztatást is kaptak állítólag a kormánytól. A múlt évben hirtelen megszületett a harmadik Szalón, a *Salon d'automne*. Nagy sikere volt. Azóta igen erősítő csatlakozásokhoz jutott. Azt beszélik, hogy Rodin s a Société Nationale des Beaux-Arts több jelese be akar állani a fiatalok táborába. A *Salon d'automne*, az őszi Szalón nagyban készül szeptemberi, második fölvonulására.

Legérdekesebb a legújabb Szalón megszületése. Ez a *Salon de l'École Française*. Két hete nyílt meg. Megnyitásán még talán tíntetőbben asszisztáltak a hivatalos körök, mint az őszi Szalónén. A francia Szalón egyik nagyon sokatjelentő tünete a megindult új, francia nemzeti reneszánsznak. Alapítói, köztük érdemes, nagynevű művészek, azt hangoztatják, hogy a másik három Szalónban

az idegeneket becézik a franciák rovására, s hogy a francia művészet a maga nemzeti karakterét kezdi elveszteni ebben a levegőben. A legújabb Szalonban idegen művész műveket nem állíthat ki. Csakis francia művészek munkáját fogadják el. Ezer támadás és nehézség közepette született meg az első kiállítás. Bajos volna mondani, hogy teljes és hű képe-e a mai francia képzőművészetnek, de elég érdekes és gazdag, s az általános vélekedés szerint termékeny jövődőt jósol. Ez a Szalon Párizs városi üvegházában rendezte kiállítását. Jövőre jogot formál a Petit Palais-hoz, hol az idei Salon d'automne is lesz. A két régi Szalont a két új rivális egészen közel-hozta egymáshoz a szó topografikus értelmében is. A Champs-Elysées és Champs-de-Mars nem viaskodnak többé. Mind a két Szalon a Champs-Elysées-n állított ki egyik az egyik, másik a másik felében a Grand Palais-nak. Jövőre pedig a Champs-Elysées-n kap szállást mind a négy Szalon.

Ennyiben csak a külső képét vázoltuk a legújabb francia képzőművészeti mozgalmaknak. Száz és száz művésztörekvésnek, és alkotásnak a kritikáját adni, mindig igazságtalan általánosítással nem helyes. De talán nem olyan nagy bűn, ha azt az igazán általános vélekedést [*] ideiktatjuk, hogy az idei Szalonok művészi színvonalán nagyon is meglátszik a harcok, szecessziók s az új hajlék keresésének hatása.

BH 1904. július 2.

(ae.)

34. EGY IRODALMI ÜNNEP

A párizsi Luxembourg-kertben két nap óta új, kicsi, művészi-etlen fehér szobor áll. Az asszonyról, akit ábrázol, azt hirdette a leleplező-ünnepség asszony-szónoka: „nő volt, semmi más, mint nő; művész volt, semmi más, mint művész. . .” George Sand néven ismerte a világ, s különb emléket érdemelt volna, mint ez az új, kicsi, művészietlen, fehér szobor, melyre sokan elfelejtettek virágot hozni a tegnapi napon.

A George Sand-ünnepek hivatalos napja nem volt szerencsés nap. Mindenki nagyobbszerű megnyilatkozást várt, több ünnepséget és több melegséget. A Luxembourg-kertben fölállított díszes tribün körül alig voltunk többen kétszáznál. Messzebb a sétatér főútján álltak még báméskodó sétálók. Az utolsó pillanatban tudta meg a rendezőség, hogy a kultuszminiszter sem jön el, akinek beszédet kellett volna mondania. Helyettest küldött. Mikor Claretie

Gyula, a szoborbizottság elnöke ünnepies szavakkal bírta Párizs városára az új szobor gondozását, kiderült, hogy Párizs városa elfelejtette képviseltetni magát George Sand szobrának leleplezésén. A szobor talapzatán hatalmas, gyönyörű koszorú pihent. Ezt sem Párizs városa küldte, hanem a cseh Prága.

Kissé fájdalmas volt az ünnep. Ez megérezte a szónokok hangján is. A lepel lehullása sem vidította fel a lelkeket. A szobor nem sikerült. Egészen fiatal korában ábrázolja a szobor George Sand-ot, aki sziklán ül, elmerengve néz a távolba, jobb keze a sziklán pihen, bal keze egy papírcsomón fekszik. Keveset mondó, kicsiségében elenyésző a szobor.

A szónokok közül Prévost, a francia írók egyesületének az elnöke, találta meg talán legszerencsésebben a George Sand ünnepeléséhez illő szavakat. Nagyon tetszett a nő-szónoknak, Sévérine asszonynak is a beszéde, mely George Sand-ot, a nőt, a női jogok harcosát, mint a nők dicsőségét magasztalta.

Ott voltak az ünnepen a nagy írók unokái is. Egyiküknek az arca feltűnően emlékeztet George Sand-ra.

Egy csoport diák és diákkisasszony lelkesedése, tapsa, éljenzése melegítette föl olykor-olykor egy kicsit a hideg ünnepséget, melynél sokkal melegebbet érdemelt volna az asszony, kinek páratlanul meleg szívét, jóságát és nemességét még a talentumánál is jobban emlegették az ünnepség szószólói.

Az esti ünnep, a Comédie-Française-ban, már fényes és sokkal lelkesebb volt. George Sand egy kis drámáját játszották, a Claudie-t. Hugo Victor és Dumas George Sand-ról szóló verseit szavalták. Megkoszorúzták a színpadon George Sand mellszobrát. A színházat megtöltő, előkelő publikum lelkesen tapsolt, éljenzett mindvégig.

A nagy írók születésének százéves fordulóját azonban, mint Franciaországnak csaknem mindegyik nevezetesebb irodalmi ünnepe, nem ezek a külső ceremóniák teszik emlékezetessé és termékenyítővé. Egy-egy nagy irodalmi ünnep valóságos új s nagyobb lényre támasztása annak a nagy íróknak, akit ünnepelnek. A George Sand emlékűnnep a nagy írók könyveit divatosabbakká tette újra a legdivatosabb könyveknél. Egy kis irodalmat alkotnak azok a művek, melyek George Sand-ról, életéről, műveiről szólnak, s a százéves évforduló alkalmából jelentek meg. A népléleknek valami külön, szerencsés tehetsége az a képesség, mellyel a franciák régi nagyjaikhoz, a régi nagyok lelkeihez, az elmúlt korokhoz férkőzni, közeledni tudnak. A George Sand-ünnep nagyszerűségében és harmóniájában elveszett az az egy-két disszonancia, melyet a kegyetlen buzgóság és szenvedelem bele próbált vegyíteni.

A szoborleplezés, a matinék, kiállítások, díszelőadások csak epizódok voltak. Nem *ezek* s nem ezekért volt az ünnep. Még a Luxembourg-kert nem éppen sikerült szobrárt is meg lehet bocsátani. Mert az ünnepet nem ezek teszik emlékezetessé. Hanem az a szeretet és lelkesedés, mely George Sand-ot a mai nemzedék előtt az élőnél is elevenebbé tette, a George Sand-ról szóló írásoknak az a szerető és lelkes összehordása, mely belevont minden francia lelket George Sand ünneplésébe.

BH 1904. július 5.

35. PÁRIZSI LEVÉL

[*Saját levelezőnkől*]

(Musset sírjánál George Sand ünnepén. — A zöld pestis és a vörös pestis. — A neuillyi vásár s „tobogganez-vous!” — Panama és nemzeti ünnep.)

Párizs, július 5.

A nohant-i jóságos asszony ünnepén kivándoroltam a Musset sírjához. Nem is védekeztem a zarándokló kedvnek e szentimentális rohama ellen. Torkig voltam, keserű és lázongó. Hát nem lehetett másképpen ünnepelni George Sand-ot, mint a szegény Musset bemocskolásával? Hiszen nem a Musset hírének használtak azok a nevezetes szerelmi legendák! Miért ez a nagy hálátlanság? A nohant-i jóságos asszony még porában is kegyetlenkedik? . . . A friss, fiatal szomorú fűz alatt néma a sír. Közel van egy bejáró-kapuzhoz. Sokan bámészkodnak előtte. Én hátra kerülök. A kövön már olyan kopott a rovás, melyben visszatérést ígér a poeta beteg, nyugtalan lelke. Visszatér-e? Tud-e az ünnepről? Tudja-e, hogy ő „gyöngélelkű”, „félbolond”, „részezes”, „terhelt beteg” zseni volt s minden erő, egészség, talantum és dicsőség az asszonyé, kinek fehér szobra ott áll néhány hónap [!] óta a Luxembourg-kertben? Tudja-e, hogy hozzá hívek csak Mimi Pinsonék maradtak, s ők meg már hogy elváltozának szintén. Az új idők poétáinak sem kellesz, óh éjszakák beteg lovagja. Nekünk már csak az egészség kell. Óh, mi már szörnyen egészségesek vagyunk. . . A kis, fiatal szomorú fűz alatt néma a sír, hol Musset Alfréd hamvai elvegyülnek ama hamvakkal, melyekből lénye, zsenije s átka fogantatott. Apjáéval s anyjájéval. . . De nini! Friss virágok illatoznak a síron. Vajon ki hozta ide őket?

Az, aki Musset Alfrédot imádja, vagy az, akit megundorított a nohant-i jóságos asszony mértéktelen kultusza. Pirulok. Hisz én is csak azért jöttem ide, mert sért, keserít, lázít annak az asszonynak a dicsőítése . . . Talán azért, mert elsője volt az új asszonyoknak, a férfi-erejűeknek, kik jönnek-jönnek hosszú sorban pusztítani, eltiporni bennünket, szegény elasszonyosodottakat.

*

Van hát *zöld pestis* is. Új betegség. A muszka doktorok bután és tehetetlenül fogadják az új vendéget a keletázsiai mezőkön. Nem ismerik. A zöld pestis segít a sárga embernek muszkát ölni. A derék muszkák pedig, akik — tudós franciák állítják — a kultúrát védik, a fehér kultúrát a sárga kultúra ellen, avagy Európát Ázsia ellen, a derék muszkák büszkéek lehetnek. Megajándékozták Európát egy új nyavalyával. Valahányszor Európa kirándul kultúrát terjeszteni a messze terra exotica-kra, mindig kap efféle ajándékot. Micsoda bacillus-gazdag vállalkozás volt a keresztes hadjárat! Kár, hogy ezt bőségesen nem tanítják az iskolákban. És Kolumbus sem ingyen fedezte fel nekünk Amerikát. Az indiánusoktól hozott valamit, amit aztán a francia katonák terjesztettek olyan dicsőséggel, hogy ma is még a magyar paraszt franciának hívja ezt a kis ajándékot. Vajon mikor fog tudni valamit a doktorok gyülekezete a zöld pestis ellen? Ama másik pestis ellen, mely ma már nem francia, hanem rettenetesen internacionális nyavalya, már tudnak védekezni? Azaz tudnának. De mért nem védekeznek? Miért mernek például Magyarországon erről a nyavalyáról csak az orvosok diskurálni s azok is nagyon diszkréten? Miért nem tárgyalja ezt a nagy kérdést a tisztelt publikum? Hiszen nem az orvosok között pusztít ez talán, hanem a tisztelt publikumban? Franciaországban nemsokára a tizenhat éven felüli iskolás fiúknak és leányoknak külön előadásokat fognak tartani erről a pestisről, a vér rettenetes pestiséről, e valóságos vörös pestisről. Megmagyarázzák, hogy lehet védekezni ellene, elkerülni és elűzni. Franciaországban annyit már mégis beleoltottak a köztudatba, hogy ez a betegség nem gyalázóbb, mint bármelyik is. Gyógyítani kell s gyógyítani lehet könnyen. Már itt csak egy-egy buta breton fiú rémül halálra, ha a vörös pestis jelentkezik. Nálunk a vörös pestis gyilkosságba s öngyilkosságba kergetett egy jogakadémiai professzort s ezenkívül hány és hány tragédiát teremt. Csúnya, kicsinyes kázusok helyett nem foglalkozhatna-e inkább a magyar közvélemény a vörös pestis veszedelmével? A panamaeseteken s az éji mulatságokon kívül nem tanulhatnának-e valami mást is a franciáktól?

*

Amiben Budapesten sok az igazság, az Párizsban farizeuskodás, szomorú, kényszerű hazudozás. Itt is divatos frázis, hogy a legjobb nyaralás itthon esik. Ám csak frázis, siralmas frázis ez. Úgy sajnáljuk egymást, kik egymás közt e frázissal élünk. No, no. Talán július 14-ig ki lehet bírni Párizst. De mi lesz azután? Addig megunjuk a music-hallokat, orfeumokat. A szubvencionált, s mindig tárt színházakba pedig nyaranta potyajeggyel sem megy az ember. Ehelyett esténként a neuillyi-vásárra járunk, Micsoda cirkuszok, bolha-színházak, spektakulumok. Micsoda „ringlispil”-ek! Még mindig divatos Párizsban a disznó-körhinta. A lovakra senki sem ül. A lógó nyelvű disznókon körhintázni azonban még mindig „sikk”, sőt sport. Hanem az új jelszó mégis más:

— Tobogganez-vous! . . .

Igen: a „toboggane” Beleül az ember a villamos kocsiba, mely örült gyorsasággal rohan fel s zuhan le. Egyik pillanatban fejfelé, a másokban lábbal felfelé rohanunk. Nincs az az ideges érzés, amit ez az új nemes sport, mely talán Budapesten is divatos már, ki ne sajtoljon nyomorult idegeinkből. Óh, ez felséges multság. A pszichológia süldőinek alkalmas hely a neuillyi vásár. Kezdetben „sikk” vala a „ringlispil” — lovakkal. Aztán jöttek a himbálózó, hosszú nyelvű disznók. Most pedig: „Tobogganez-vous!”

*

Panama-szó mellett, vidáman készül Párizs július 14-re, a nemzeti ünnepre. A karthauziak millióit nyomozó véstörvényészék sajnálatraméltó. Nem képes már olyan leleplezésre, ami szenzációt csinálna. Hiába. Franciaország el van kényeztetve. A Panamabotrány, Dreyfus-ügy, Humbert-ügy után, mit akarnak holmi bagatell-panamákkal? Hanem a nemzeti ünnep, — mondják — nagyon szép lesz az idén. Cifrább lesz a mardi gras-nál is. Pedig ez is csak nemzeti ünnep ám!. A program kész. Csak valami hiányzik még. Ez is beválhat könnyen. Egy új panama, mely a karthauziak milliócskáit leveszi a napirendről.

PN 1904. július 10.

A. E.

36. A PÁRIZSI JÁTÉKSZER-KIÁLLÍTÁS

[Saját tudósítónktól]

Párizs, júl. 13.

Párizsban megnyílt a negyedik játékszer-kiállítás. A Champs-Elysées-n, a Petit Palais-ban. Párizs ama vidékén, hol a művészet szokta a maga kiállításait rendezni.

Most naponkint a Petit Palais-ba özönlik Párizs népe. Ezer és ezer tarkaság, játék között ezer és ezer nagy és kicsi gyermek. A nagyokban is fölszabadul itt a mindnyájunk lelkében rejtőzködő örök gyermekség. A kicsinyekben pedig olyanfajtajú komolyság és kritika, mintha ez csírája volna a nagy esztétikusok elmerülő, bíráló szemléletének.

És a játéknak ugyanaz a szerepe és a hatása, mint a művészetnek: kíséri, beragyogja és visszatükrözteti az életet.

A gyermekekkel érezni és mulatni tudó gyöngédségnek és a hódítani, nyerni akaró ipari élelmességnek szerencsés összeházasítása teremtette meg három évvel ezelőtt a párizsi játékszer-kiállítást. Ezt Lépine-kiállításnak is nevezik, mert Lépine rendőrprefektus buzgólkodott és buzgólkodik legtöbbit e szép és hasznos vállalkozás érdekében.

A franciák kiválók a játékszer-iparban. Ügyességük, ízlésük, vidámságuk és ötletességük révén ez szinte természetes. És a közgazdaság statisztikusai megmondhatják, hogy az ipari tevékenységnek ez a tere nem sivár. Amit egy domináló játékszer-ipar a nemzeti gazdaságnak gyümölcsözhet, az nem csekélység és nem — játék. A francia ipari képesség azonban magtalan volna kereskedelmi ügyesség nélkül. A párizsi játékszer-kiállítás ötletét ugyanazok a messzelátó célok vetették föl, mint a tavaszon az első párizsi vásárt. Piacivá, ügyessé, kalmárkodóvá, élelmessé akarják tenni a francia gazdasági élet vezetői a francia ipart.

Jól ismerték azok a francia közönséget, kik a nagy kiállítások kis sikere után az állandó vásárok remédiúmához nyúltak s éppen a játékszer-kiállításon kezdték. Lépine indítványára Párizs városa, a kereskedelmi szövetség stb. évenként jutalmakat osztanak ki a kiállítók között. Egy egy új szabású, elmés, vagy kedves játék-ötlet, — sokszor egyszerű és könnyű, — ezer frankot jövedelmezhet a gazdájának. Ez a jutalmazás ösztönzi az iparosokat s éppen ez a jutalmazás egyre gazdagabbá és változatosabbá teszi a francia játékszeripart.

Mi mindent lehet e kiállításon látni! A kis gumilabdától a rugólabdáig s az elektromos masinával járó, furfangos labdarúgó

bábcsoportokig, legalább százféle labdajátékot. És ilyen minden játéknál a változatosság. Fejtörő, oktató és szépérzékét fejlesztő játékkombinációk, automobilkok, hajók, torpedók, zenélő és mozgó alakokkal telt betlehemes játékok, állatok, multságosak, járók, körhinták, lakás- és szoba-berendezések, egész villák, sőt városrészek, bábjátékok, miniatűr-színházak, hangszerek stb. Lehetetlen felsorolni mindent. Vannak egészen olcsó s mégis pompás játékok. Aztán az elektromosság csodái a játékszerekben. Van olyan játékszer, melynek az ára egy kis vagyon. A játék követi az életet, tehát a Petit Palais kiállításán is meglátszanak a napok szenzációi. Orosz és japán katonák, hajók, ágyúk. Egész tengeri ütközetek. Sőt egy elektromos játék bemutatja a Petropavlovszk elsüllyedését is. Vasúti szerencsétlenséget, összeütközést is játszhatnak már a mai kor gyermekei. Játshatnak *első-jakabosi*-t, mert a játékszerkiállítás annyira kíséri az aktualitásokat, hogy a szaharai császár multságos dolgaival egy sereg új játékszer foglalkozik.

A kiállításon nagyon sok a japán és kínai játékszer. Ezeket mind Párizsban gyártják. Hogy milyen kedves és merész dolgokat produkál a fantázia játékban, mutatja a többek között egy hatalmas meződarab, szép fás-utakkal, szántókkal, rétekkkel, dolgozó parasztokkal, az úton szaladó szekerekkel — mindez kemény papírból. Aztán van egy összerakható papírhalom, melynek segedelmével a gyerekek — karikatúrákat állíthatnak össze.

A leggazdagabb azonban a bábú-része a kiállításnak. Mennyi baba! Egyik-másik ördögös gépmember, aki még cigarettázni is tud. Aztán japán, sziámi stb. táncosnők, akik táncolni is tudnak.

Az idei kiállításnak a legnagyobb attrakciója a babakiállítás, mely — mint a Budapesti Hírlap már jelentette — valóságos diadalmi ünnepe a babának. A francia kormány átengedte a pedagógiai múzeum oktató babáit. Ezek a babák Franciaország vidékeinek s összes gyarmatainak tipikus lakóit mutatják be eredeti ruházatokban, s bemutatják továbbá a régi francia nép-ruha divatait. A híres párizsi női divattermek ezt a baba-ünnepet ügyes reklámul használták föl. Apró babákon a modern divat legrafináltabb alkotásait mutatják be. És hogy ez a reklám egy kis históriai és kulturális értéket nyerjen, ugyancsak néhány előkelő párizsi divatterem bemutatja az apró babákra öltve, a múlt század csaknem mindegyik jellemző női divatját. A játékszer-kiállítás így egyúttal divat-kiállítás is. Mutatja, hogy száznegy év óta hányféleképpen öltözött az igazi *parisienne*.

Új fajtájú biciklik, triciklik, gyermek-táplálószeresek, italok, könyvek és könyvtárak stb. is helyet kaptak a kiállításon. A vásárlások egész késő estig folynak. Az egész párizsi gyermekvilág bete-

kinthet a gyermekálmok e fényes paradicsomába, most az iskolák növendékei csoportonként, ingyen mehetnek be a Petit Palais-ba. A játékszerkiállítás kedves, szép és tanulságos gyermekünnep, s e mellett nagyon ügyes és hasznos vására a francia iparnak .

BH 1904. július 17.

37. AZ OPERETT FÖLTÁMADÁSA

Párizs, júl. 13.

Nyár van, s ilyenkor a legnótásabb kedvű Párizs. Cigány és cigányos bandák muzsikálnak a zöld fák alatt. Csöndes és szapora, édeskés és vad melódiák zűrzavara árad ki a nyári mulatók kapuin. Az utca lesben áll s füttyel, énekszóval elkapdossa az új nótákat. Egy-egy éjszakán olyan lármás, muzsikás a nyári Párizs, mint egy víg monstre-établissement. Az idegen vidáman bolyong e nótás lármában. A finomabb fülű párizsi azonban kétségbeesik. Ez a nótás, jókedvű, muzsikás város nem Párizs. Nótás zűrzavarában talán csak az egyetlen Budapest szomorúbb. Ez London, New York, Berlin és Bécs. Csiklandozó, semmi angol dalok, olcsó és émelyítő bécsi valcerek, New York-i néger és indiánus, rángatózó, vad nóták, franciáskodó berlini kuplék folynak össze a nótás Párizs levegőjében. És mintha ez örült hang-káosz felett Planquette, Offenbach, Hervé és a többi sok, vidám, modern nótás Apolló árnyai busongnának.

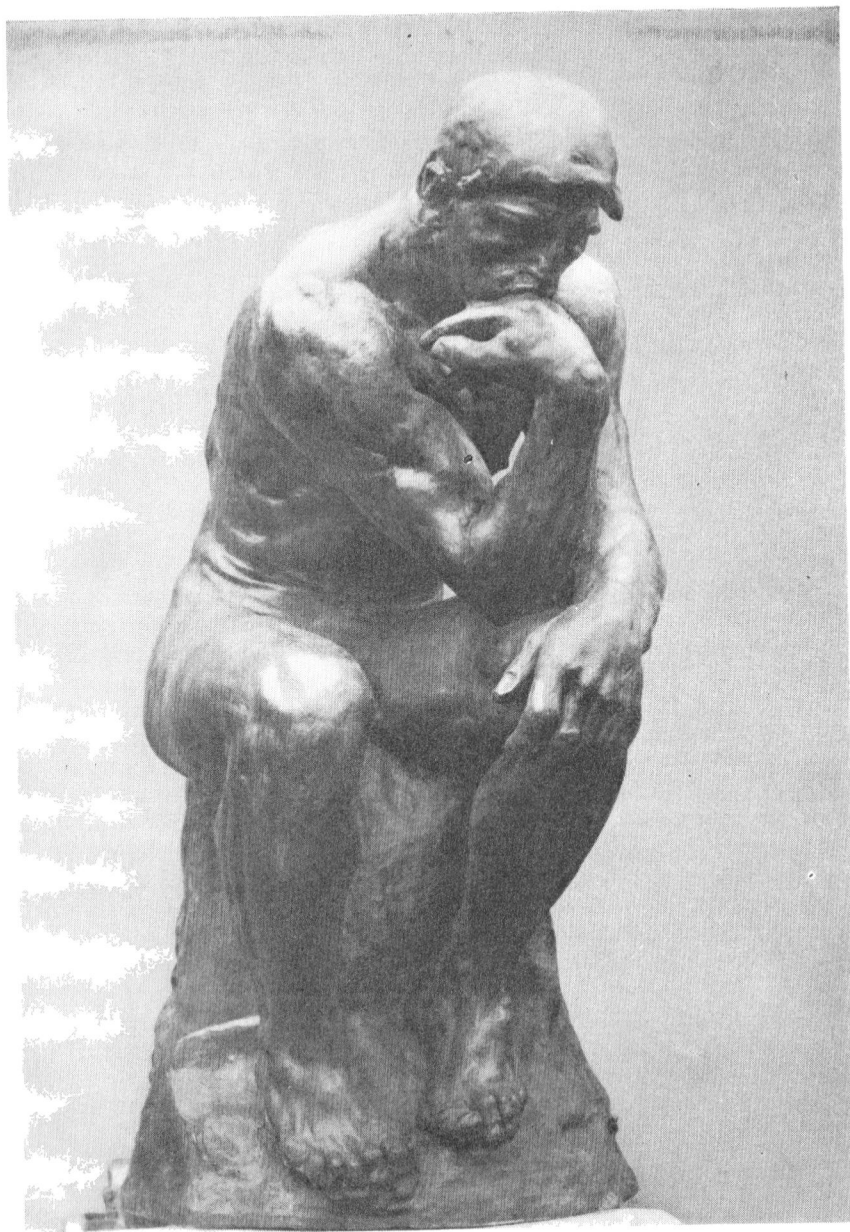
Tizenöt-husz esztendei aszály után mintha kiszáradt volna a gyökere is a vidám francia nótának. Nem a sanzonnak. A sanzon is haldoklik. Ám a sanzon valahogyan még mindig teng a füstös, kicsi cabaret-k óvott, elzárt talajában. De mintha gyökere is elszáradt volna annak a francia nótának, mely a könnyedség, finomság, báj és grácia triumfusát érte meg a régi, dicsőséges francia operettben.

Hogy Wagner, a németek és olaszok fojtogatják a francia, úgynevezett *nagy muzsikát*, ebbe már beleszoktak a franciák. Beletörődtek abba is, hogy a népdal, a francia sanzon, kikopott a fényes mulatócsarnokokból s kis rejtett korcsmákban tengődik. Talán még azt is elviselték volna, hogy az utcát és kávéházat is lefoglalja az idegen nóta. De, hogy a francia operett meghaljon végleg, ezt csak tizenöt-husz évig tűrték. Most feltámadást vár és követel az operett számára a francia géniusz. Igen, a francia géniusz maga. Mert az ope-

rett, a dalos, kedves, nótás operett a legtörvényesebb gyermeke a francia szellemnek. Benne a francia faj karakterisztikonjai fénylenek: a képzelő erő, az irónia, a vidámság, a szatíra, a paródia, a tarkaság és a finom artisztika[*].

A Budapesti Hírlap levelezője hírt adott volt a Bőregér káprázatos párizsi sikeréről, s arról is írt, hogy e siker alighanem fölveti a francia operett föltámasztásának a problémáját. Így történt. A Bőregér nyomában jöttek a Torreádor, a Makrancos hölgyek, Luna asszony, a Svihákok, a New York szépe, Kis szőkevény stb. Ez betelítette a poharat. Ma a francia kritika harsányan hangoztatja, hogy már a józslés nevében is kötelesség [a] londoni, bécsi, new-yorki, berlini könnyű zene hódítása ellen védekezni. Meg kell kísérni minden erővel és képességgel a dicsőséges francia operett föltámasztását. Az orfeumok színházrontó versenye tanúsítja, hogy Párizsnak operett kell. Elég volt a húszesztendős bűn. Francia és művészi okok egyaránt követelik az operett, a francia operett föltámasztását, melyet beteggé tett volt a zsenik nyomába lépő epigonok gyatrasága, halálba vitt az énekes bohóság, a vaudeville, s most végleg el akar temetni az idegen és hitvány muzsika. Megszólt az egyetlen élő a régi mesterek közül: Lecocq, a Kis herceg, az Angot asszony leánya stb. diadalmas szerzője, kinek Brüsszel az igazi hazája, hol legutolsó művét, a Vettá-t is színrehozatta. Szomorú és reménytelen a Lecocq nyilatkozata. A mester hosszasan sorolta föl a francia operett szomorú haláltörténetét. A Massenet-féle egyéniségeknek derogált könnyű muzsikát csinálni. Librettó-írásra sem vállalkoztak igazi írók. Jött a vaudeville. A közönség is elvadult. A demokrácia — mondja Lecocq — megártott az operettnek is, a réginek, színesnek és finomnak. Legvégül pedig jött Berlin, Bécs, New York, London. Nincs más mód — mondja Lecocq — mint egyelőre fölfrissíteni a régi klasszikus repertoárt. Offenbachhoz, Hervé-hez és a többi nagyhoz fordulni gyógyulásért. Lassan-lassan nevelődni fog aztán egy új, erős muzsikusk gárda, mely új életert ad a régi operettnek.

A Lecocq tanácsa nem elégít ki senkit. Egy bizonyos. A készülő szezon húsz év után befogadja színházaiába az operettet. Legalább öt párizsi színházban játszanak már a jövő szezonban operettet. A francia ifjú muzsikusok lázasan dolgoznak. A régi recept szerint igazi íróembereket keresnek, kik együtt tudnak dolgozni a zeneíróval. Hiszen ez az egybeolvadás és egybeolvasztás volt a régi dicsőséges operett fő erőssége a művészi inspiráció, gond és ízlés mellett. Azonban még a jövő évben, az első évben igenis London, Berlin, Bécs és New York osztozkodni fog Párizssal. A mai publikumot nem lehet jóllakatni reprízekkel. Újság, sok újság kell, s egyelőre



5. Rodin Gondolkozója
(I. A pénz esetei és Az élet szobra c. cikkeket)

alkudozni kell a húsz év óta hódító külfölddel. Azután? . . . Talán eljön a siker. Hiszen a jóízlés valóságos lázzal követeli a régi finomságot, fantáziát, szatírárt, iróniát a könnyű művészetben. Kell hát, hogy nevelődjék szerző, író, játészó és néző sereg. Akkor jön el a föltámadás. Addig szomorú, vad és zürzavaros lesz a nótás Párizs. Olyan, mint a nótás Budapest. . .

BH 1904. július 17.

38. PÁRIZSI LEVÉL

[A Budapesti Napló levelezőjétől]

Párizs, július 15.

Meddig lesz még affér az „Affér”, melyet nem lehet elég nagy „A”-val írni? Nem tudja ezt még Rochefort sem, pedig Rochefort nagyon sokat tud. A francia publicisztika vén enfant terrible-je, ha kell, megeszküszik rá, hogy mit hallott egy este véletlenül az Operában. A Rotschildok doyenje diskurált néhány szemita színű úri barátjával s hirtelen, hangosan elszólta magát a vigyázatlan Rotschild:

— Egyet mondhatok önöknek, uraim: a Combes-kormány addig nem bukik meg, míg a dolgát egészen el nem végzi. Nem hiába adtuk ki a milliókat. Dreyfus Alfrédnek teljes rehabilitálás kell.

Rochefort azt mondja, ha kell, megeszküszik reá, hogy ő ezt hallotta. No, akkor bizonyosan igaz. Ámbár nagyon különös dolog, hogy ha az „Affér”-ban ki-kisül valami új nagy turpisság, a nacionalisták keseregnek egy darabig, de azután kórusban egyszerre megáradnak:

— Na most már csak vége lesz ennek a históriának! . . .

Már vagy tíz ízben sóhajtottak fel így fájdalmasan, dühösen és könyörögve. Úgy látszik, hogy a legnagyobb turpisságok még kiderülésre várnak. Ezért kínálgatják fogcsikorgatva a békülő jobbot.

A komédiának azonban nincs vége. A históriának, mint ők mondják. Még sok szenzációja lesz ennek a világraszóló híres afférnak. . .

Nemrégiben egy brosür jelent meg itt Párizsban. Igen kuriózus kis olvasmány. Ez a brosür megkereste a históriában a Dreyfus-ügy egyik párját, XVI-ik századbéli ükét.

A XVI-ik század hajnalán Németország volt egy híres, nagy affér színpada.

Szép kis epocha volt ez. Vad, fanatikus dominikánus barátok szaglástak mindenütt, mint véredek. Ezerszer jaj volt annak, kinek egy kis ügye akadt a kölni szent inkvizícióval. Hochstraten atya, a szent inkvizíció feje volt Németország kegyetlen nagyura. Nagyobb a pápánál, nagyobb Miksa császárnál.

Az inkvizíció unatkozott. Valami nagy föladra áhítozott. Valami monstre hajszára ad maiorem gloriam Dei. Hochstratennek a gyűlölt zsidókra vásott a foga. Hogy lehetne ezeket összefogni, s hogy lehetne végezni velük? A tudománytól sem borzad vissza néha a sötétség. Hochstraten egy tudóst keresett, aki héberül ért, s aki a talmudot lefordítja — inkvizicionális használatra. Azaz egy hazug talmudfordításra volt szüksége Hochstratennek. Bizonyosságára a vérvádnak s a többi vádnak, amivel a tömegeket még ma is rá-ráuszítják itt és amott a zsidókra.

Az inkvizíció nem keresett e célra akárkit. Neki Reuchlin János kellett, ez a nagy, ez a nemes tudós. Tudta az inkvizíció, hogy mit csinál. A legjobb firmát kereste ki.

Reuchlin fölháborodva utasította vissza az inkvizíció kérését, s erre iszonyú hajsza indult Reuchlin ellen. Okvetlenül máglyára kerül Reuchlin, ha mellé nem áll az egész német tanulóifjúság. Ez volt a *reuchlinisták és obskurusok* híres küzdelme. Gigászi harc volt. Fejedelmek, feudális nagy urak, polgárok és pórok küzdöttek együtt és egymás ellen. Közben meg-meglobbant a máglya. Jajgató hangok, nyögések, szitkok lopóztak ki a kínzókamrák zárt ajtain. A bajor Kunigunda királyné, egy hisztériás, vallásos őrjöngésben leledző asszony, biztatta a dominikánusokat egy klastromból. Miksa császártól történhetett akármi. Őt untatta az ügy. A dominikánusoktól a püspökök is remegtek. Az inkvizíció iszonyú rettegésben tartotta egész Németországot. No és az csak természetes, hogy jaj volt annak a zsidónak, aki még imádkozni is mert hangosan.

És mikor legörjögőbb a dominikánusok dühe, mikor az egész világot provokálni akarja már, — az őrjöngők észre sem veszik, hogy új világ jön a régi helyébe. Még égnek a máglyák, de már új tűz ég a szívekben. Luther igéi diadalmasan csengenek és szállnak szerte. A XVI. század nagy „Affér”-ja rémülten csitul el. Világforgató, szédületes, hatalmas, sok milliószor nagyobb „Affér” lép a helyébe: *a reformáció.*

Ezeket mondja el színesen, szenvedélyesen az új brosür, mely érdemes helyet nyer bizonyára abban a könyvtárnyi irodalomban, melyet a Dreyfus-ügy teremtett. . .

*

Július 14-ike, a franciák idei nemzeti ünnepe iszonyú hőség közepette következett el. Mondják is, hogy régi idők óta nem volt ilyen kedvetlen és leforrázott a Bastille bevételének a napja. A nagy csapatszemle, a Strasbourg-szobor megkoszorúzása, a bivak[*], a tűzijátékok s a nevezetes nap annyi egyforma programpontja unalmasan, lelketlenül, kedvetlenül végeződött mind el. Pedig direkt elhozatták Párizs népének a tuniszi bejt. Az utca egyszer-kétszer megbámulta s megéljenezte a protège-souveraint, de iszonyú meleg volt. Egy pohár jeges hűstőért a bej odaadta volna Párizst s Párizs a bejt. Legfőbb ideje volt, hogy a parlament vakációt adott magának s a karthauzi milliókat is elintézte harmadszorra (ezek a milliók még fognak néhányszor „memento mori”-t mondani). Mert Párizst ez idő szerint nem érdekli más, mint a meleg. A meleg, mely óh, 35 Celsius. A nagy nemzeti évfordulók milyen jó vezércikk-témák az egész világon. Különösen a múltat visszasóhajtó bús hazafiaknak. S a nacionalista sajtó az idén csak ennyit tudott sóhajtani:

— Hol a régi ünnepi fény, lelkesedés? Hiányzik valami. Mi hiányzik? A haza legjobb fiai száműzetésben vannak. Bezzeg szebb beszédek mondtak a Strasbourg-szobornál valamikor Déroulède és Habert! .

Az utca azért megpróbált mulatni. Az „apache”-ok is csináltak néhány vérengzést, hogy mégse legyen egészen egyhangú az ünnep éjszakája. Nem tudom, látta-e valamelyik francia nacionalista vezér, amit én láttam. Vagy száz kis iskolásfiú verődött este lampionos menetbe az avenue Villiers torkánál. A gyerekek torkuk szakadtából énekeltek a — szocialista indulót, az Internacionálét. Hejh Déroulède, hejh Habert, hazátok gyászban ül.

BN 1904. július 20.

A. E.

39. AZ ÉLET SZOBRA

Valahol, még nem tudják, hol, de ott, ahol láza teljességében zúg a párizsi élet, nemsokára állani fog, a lázas és zúgó élet monumentuma, az élet szobra, a bronzvalóság.

A világ igazodik itt Nyugaton. Az élet diadalmasan eszmél önmagára. Nem tűri, hogy az ő piacát hullákkal szagosítsák be. Haragosan söpör el mindent, ami nem őt szolgálja. A gyöngék, akik nem tudnak az étellel ujjongva, tülekedve rohanni, sikoltoznak:

— Oh, jaj, a múlt! A kegyelet!

Az élet zúgásában nem hallik meg már e sikoltás. Az élet végre tisztába jött önmagával. Örömeiket, életet, szenzációkat ad azok-

nak, akik őt szeretik, akik neki hízelegnek, akik övele tartanak, de kegyetlenül keresztül gázol a gyöngéken, a tehetetleneken, az álmodozókon. Hajrá!

A folytonos akarat és akció: az élet. A nyápicok, mi nyápicok, hiába öltjük ki rá a nyelvünk. Hiába próbáljuk begubózni magunkat. Az élet, az önmagára eszmélt élet, nevezzük az ő ócsároló és büszke nevén: a *modern élet* kérlelhetetlen.

Nos, ez a hatalmas, ez a kérlelhetetlen, modern élet most szobrot kap. Ezt mondja:

— Követelem jogaim teljességét. Ti emberek, eddig gyávaságotokban folyton a halált tiszteltétek meg szobrokkal. Én most reklamálom a szobrokat. Igaz, hogy ti a ti fölmagasztalt halottaitokat is csak az én kedvemért magasztaltátok föl. Azt akartátok a ti kis állati önzésetekkel, hogy a megszobrozott halottak ösztökéljék az élőket példaadással a ti kedvetekre lenni. De erre a játékra nekem már nincs többé szükségem. Faragjátok szobraitokat egyenesen nekem. .

*

Rodin, ez a csodálatos képfaragó, ez a nagy erejű szobrász, kinek hellén a lelke, de gótikusan merész fölrakású, megfaragta a modern élet szobrát. Ennek a szobornak „Le Penseur” a neve, „A gondolkozó” Ott állott júl. 1-ig a Grand Palais magas üveg-boltja alatt. Ékessége volt az egyik, a fiatalabbik francia „Szalon”-nak. Kit ábrázolt? Egy embert. Nem is! Az embert. Nem azt a bizonyos *örök-embert*, aki nincs. Az embert, ki ma él. Ez az *örök-ember* is egyik mulatságos hazugsága a gyáváknak, nem életrevalóknak, betegeknek és klasszikuskodóknak. Örök-ember Hol az örök-ember? Neveessenek ki, csináljanak rossz vicceket rám: én közelebb érzem magamhoz a konflis-lovat, mint mondjuk, a XIII-ik századbeli ember-elődömet. A konflis-ló élete, igája és sorsa ugyanazon nagy elhatározás, életcommandó alatt áll, mint az én életem, az én igám, az én sorsom. De mi közöm a XIII-ik század emberének vágypaihoz, örömeihez s fájdalmihoz? . . . Idegen az nekem . . . Tehát Rodin megfaragta a modern ember szobrát, a modern élet monumentumát. Meztelen óriás, bronzember ül a bronzsziklán. Megedzett, meghúzott, megpróbált, erős izmú, erős csontú ember. Éppen tán az idegei lehetnek megtépettek kissé. Az ember pihen. Térdére teszi a könyökét, s tenyerébe a fejét. Arca a megfeszültségnek, az erőgyűjtésnek s mindenekfölött a töprengő gondolkozásnak, az útkeresésnek arca. Ezen az arcon a mai élet viharzik és rángatózik. És ragyog. Nem összeroskadtt ember ez, nem kétségbeesett, nem elfáradt, de tragikusabb ennél. Ecce

homo . . . Ez az ember nem ülhet itt sokáig. Kenyér kell, cipő kell. Élni kell. Hajrá . Minden pillanatban várjuk, hogy most a megfeszülten gondolkozó ember hirtelen fölemelkedik, s elvegyül az életbe, látni, futni, dolgozni, settenkedni, birkózni . . . Élni . . . Miért ült le egy percre? Miért az arcán az a kétségbeejtő töprengés? Miért? Tudjuk. A legerősebbet is megállítja egy percre az a világ, amelyben mi, mai emberek élünk. Soha még komplikáltabb, útvesztőbb, többet követelő világban nem élt Plátó két lábú tollatlan állatja. Minden idegszálunknak meg kell feszülnie, minden erőnket össze kell szednünk, hogy kétségbe ne essünk, el ne tévedjünk, össze ne roskadjunk. *Hogy élni tudjunk*, megélni és megmaradni. A legerősebbnek is meg kell állania egy percre olykor, egy sziklára ülni s gondolkozni, hogy: hogy, mikor és merre?

Ez a Rodin szobra, ez az élet szobra .

*

Egy francia heti újság gyűjtést indított. Meg akarják venni Rodin szobrát, s odaajándékozni Párizs népének. Már eddig több gyűlt össze tízezer franknál. Már bizonyos, hogy ez a szobor Párizs népéé lesz. Sokára lesz azonban a leleplezés, s mégis zeng már az ünnepi himnusz. Végre egy szobor. Életnek és művészetnek műve . . . Így zeng a himnusz. Mert Párizs és Budapest egyeznek egyben: utálják a maguk nyilvános szobraikat. A boldog párizsiak a maguk gazdagságában találnak mégis a szobrok Sodoma és Gomorrhájában tíz-tizenkét szobor Lótót. Mi otthon alig találunk egyet.

Már csak azért is zeng a himnusz a „Le Penseur” felé .

*

Hol álljon? Ezt a szobrot nem fogják eldugni „parkok húsébe”, „árnyasfák” alá. Oh, az a sok buta esztétikus tradíció. Az anarchistáknak elsősorban az esztétika bácsijait kellene levegőbe röptetniök. A világ megjavulna, ha nem volna benne annyi izléstelenség. Ís hozzá: izléstelenség az izlés szent nevében . . .

Rodin szobra nyüzsgő, zúgó életfolyók birkózó áradatában fog állni. Lármas, izzadt emberek, kopár házak, futó kocsik között. Az Opera előtt volna legjobb helye. Itt azonban pár héttel előbb foglalást tett az élet, mely már a föld alatt is utakat akar. Ide a földalatti villamos új stációja került, a „Metró”. Ám bizonyos, hogy a zakatoló, láza teljességében zúgó élet egy piacára fog kerülni. Tulán a Trinité-térre, de lehet, hogy mégis az Opera elé. Itt ad példát, itt árasztja az élet ragyogását majd a bronz szobor, ez élő

szobor. Szimbóluma a modern élet igazságának és tragédiájának. Mennyivel többet fog ez néhány száz év múlva beszélni rólunk, mint a George Sand szobra, avagy Daudet-é, avagy sok más nagy és kis nagyé . . . Ez a szobrok szobra, az élet szobra .

Jövendő 1904. július 24.

Ady Endre

40. A TEUTON DÜH ÉS A FRANCIÁK

[Saját levelezőnkől]

Párizs, július hónap

A franciákat elérte a fátumuk. A *gloire* valamikor önmagával eltelt népének, mely szeszélye szerint vett tudomásul, vagy ignorált mindent, ami idegen volt, ma úgy kell védekeznie a felületesség, vagy rossz indulat ellen, mint akármelyik kisebb nációnak. Még Sedanig áltathatták magukat az optimista lelkek, hogy a francia kultúr-társadalom egy és elérhetetlen. Még Sedan óta is akadtak fanatikus hívők. Ma már azonban ilyen optimista lelkek nincsenek. A három utolsó decennium olyan kegyetlen leckéket adott a francia népnek, amilyet alig kapott még valaha egy nép. Az emberi elmék irányításának az érdemét ma Angolország vindikálja magának. Óriássá s a francia irodalommal saját földjén birkózóvá nőtte ki magát az orosz irodalom. A testvér latinfajta, az olasz, kultúrája újabban csodálatos lendülést mutat. De mindez nem volna szomorúságos a francia lelkeknek. Talán veszedelmes [*] sem. De elkeserít és kétségbeejt minden gondolkozó franciát a német világhódító szellemnek az az örület határai körül [**] való csapongása, melyet még akkor sem lehetne egyszerűen kimeríteni, ha e határokat túl is lépne, mert e csapongást egy hatvan milliós nép, egy szédületesen fejlődő világ-impérium túlradó ereje magyarázza.

Néhány esztendő óta a francia kultúra embereinek formálisan, valóságosan s elkeseredetten kell védekeznie a *teuton düh* ellen, mely mindent föl akar falni, s Ádámtól, — vagy gusztus szerint: az ós-gorillától — máig minden emberi kiválóságot személyben és cselekedetben a germán géniusznak reklamál.

A Budapesti Hírlap jelezte volt, hogy milyen nagy elkeseredést keltett Franciaország-szerzte egy bolond pángermán könyv, mely a többek között Jeanne d'Arc-ról és Napóleonról is azt állítja, hogy német eredetűek voltak. Egy másik pángermán könyv azt bizonyít-

gatja, hogy Franciaországnak fele elgallosított német föld, s tanácsokat ad, hogy majd *annak idején* miként kell Franciaországot regermanizálni. Nyilván pángermán bolondgombák ezek, a teuton düh kitörései, de a franciák nem volnának franciák, ha nem éreznék magukat vérig sértve az örület rohamainak ez impulzusaitól.

Érdekesen illusztrálja a francia lelkek idegességét annak a német katonatisztnak a bolondos könyve, melyről a Budapesti Hírlap nemrégiben megemlékezett: *Világháború — Német álmok*. Már az a fantom is fölháborító, hogy a francia hadsereg a német hadsereggel, a francia flotta a német flottával együtt [harcoljon] — ha mindjárt az angolok ellen is, [de az, hogy] az egyesült francia — német haderőket Vilmos császár és Henrik porosz herceg vezessék, [az] fölláztja a legflegmatikusabb franciát is, ha ugyan van flegmatikus francia.

Mindennél fájóbb azonban a franciáknak az a vakmerőség, mellyel a teuton düh a francia kultúra termőképességét tagadja. Egy-két komoly német lap kivételével az egész német sajtó a legféltelenebb módon gúnyol ki, kicsinyel le, vagy hallgat agyon mindent, ami francia. Egy előkelő német folyóirat szerint a francia lélek két fő karakterisztikonja a kéjvágy [***] és a bigottság. Egy előkelő német író szerint, egy német ember mindig megveti egy kicsit a franciát azért, mert a francia szeret tetszeni a nőknek. Egy másik német folyóirat szerint a francia szellem olyan dekadenciát mutat, hogy pornográfiába ful már minden francia irodalmi tendencia, s egy nagy bécsi lap szerint a francia szellem legkülönb produkciója a vaudeville. A német tudósok bizánci példákkal bizonyítják, hogy Franciaország a pusztulás útján van. És a franciák tudomást szereznek ezekről az inzultusokról. Szinte betegesen kutatnak az őket bántó német könyvek, brosrök s újságok után.

A francia közvéleményben pedig különös reakció támad a teuton düh inzultusaira. Liberális, sőt radikális lapokban olvasom, hogy azért nő a német arcátlanság, mert a mai francia kormányzat rúdja az internacionalizmus s a teuton dühöt bátorítja az a hadseregellenes irányzat, melyet éppen a hivatalos Franciaország biztat és támogat.

Franciaország mai forradalmi állapotában, küszöbén egy páratlanul veszedelmes kultúrharcnak, mikor a türelmetlen szocialisták hol itt, hol ott fiók-revolúciókat támasztanak, a politikai pártok mindenre készek a hatalomért, a francia gondolkozók még mindig kapnak időt, hogy a teuton düh szimptomáira rámutassanak. Úgy látszik, hogy e szimptomákat mindennél nagyobb veszedelemnek érzi a francia lélek. A francia tudományos, irodalmi és művészeti revűikbe kell csak betekinteni. Mindegyikben állandó téma a

teuton düh, a pángermán éhség. A napisajtó szárnyra veszi a vészkiáltásokat s a jelszavakat. A francia közvéleményben pedig nem-sokára izzóbb lesz a németgyűlölet, mint volt Párizs ostroma alatt . . .

BH 1904. július 26.

41. HARC A REGÉNYHŐSÖK MIATT

Párizs, július hó

Milyen részleteket szedhet ki az életből az írói fantázia? Azaz hogy ez gyatra kérdés. Száz különböző válasz jöhetne rá száz egyrangú igazsággal. Aztán azt a hitet kelthetné az ember, hogy elmélni akar. Utálatos és unalmas dolog pedig leszúrní egy vékonyka eszme-cölöpöt s keringeni körülötte. Hiszen úgy áll a dolog, hogy az írónak annyi joga van, amennyi ereje. Egy fiatal francia író nemrégiben írt egy regényt az angol—boer háborúról, s ez a regény határozottan irodalmi munka. Két másik francia író a kommün rémes napjait írta meg regényben, s e regény szintén irodalmi klasszifikálásra tarthat számot. Elég erejű író egészen bátran nekifoghatna regényt írni a kongregációk megregulázásáról. Egy bátor magyar író viszont már ma fölhasználhatna egy regényben a parlamenti vesztegetés hírhedett ügyét, s lepingálhatná a szomorú affér ismert és esetleges titkos szereplőit. Mindehhez erő és bátorság kell, mely ez esetben maga a talentum, nehogy a Dreyfus darabok és más alkalmi históriák olcsóságáig ritkuljon valahol is az írás, pamflet se legyen, report se.

A színpadon még több szabad. A színpad, bárki bármit mondjon, valamikor egészen az aktualitásé lesz. És mégse csodálkozzék senki, hogy a francia újságírók haraguszna a modern francia írókra, mert újabb időben nagyon is szerepeltetik őket regényben, színműben. Az újságíróknak szabad legalább is olyan érzékenyeknek lenniök, mint az ügyészeknek vagy mondjuk a furvézereknek. A francia ügyészek aligha tartják szeretetreméltó férfiúnak Brieux urat, a „Vörös talár” íróját, s emlékezünk, hogy egyszer valamelyik budapesti színházi bohóság főjelenetében egy furvézer-önkéntes kedélyes alakjának is föl kellett volna tűnnie, de a furvézer-önkéntesek értesültek a készülő merényletről, s egy szerencsés intervencióval megmentették a furvézeri nimbuszt.

Az ember rendszerint szidja a maga szerencsétlen métier-jét, de kicsúfolni azért nem engedi.

A francia írók, főképpen a színpadi írók, már jó idő óta nem tudják az életet úgy nézni, hogy az újságíró meg ne lássák. Minden mese-sarokból egy újságíró ugrik elő. Modern francia színmű vagy regény már-már éppúgy nem lehet el újságíró nélkül, mint valamikor seregszámlálás nélkül az eposz.

Ez nagyon kedves és dicsőséges dolog volna, ha egyszerűen a sajtó mindent befogó tartalmát akarná jelenteni. De nem ezt akarja. A francia zszurnaliszta regény- vagy színmű-hősök igen egyforma és igen kellemetlen individuumok. Az ember megérti a zszurnaliszták fölfortyanását. Az író urak, mintha összebeszéltek volna, típust akarnak faragni. Közös akarattal és közös igazságtalansággal.

A zszurnaliszta-hős panama-lovag, fékezhetetlen stréber, házasság-szédelgő, iparlovag, vagy valami ilyenféle. Ha zseniális vagy ha tökfilkó is, mindig arra törekszik, hogy elámítsa és becsapja a világot, s hogy föl ne fedje véletlenül se a maga valóságos énjét.

És különös dolog, miközben az újságíró ilyen kegyetlenül hurcolják meg a mesék, az írók minden derékséget, kiválóságot monopolizálva, seregesen vonulnak be — a literatúrába. Amilyen durva, hitvány, olcsó figura az újságíró-hős, olyan nemes, kiváló és ragyogó az író-hős. Ékes szerelmi történetek hirdetik a modern asszonynak, hogy házasságot törni csak író-emberért érdemes. Az író-hős nagy eszmékneg vagy szent bolondságoknak a fanatikusa. Az író-hős hódít vagy legalább is imponál.

— Persze-persze — mondják a „Quat-t-z-Arts”-ban. Ha az újságírók írják a regényeket és a színdarabokat, akkor ők volnának a fényes alakok, ha a festők, akkor a festők volnának. Persze-persze . . .

Az újságírók azonban komolyabban beszélnek, s joguk van hozzá. Az ő pályájuk szabad pálya, s a pálya hivatottjai annyival inkább megkövetelhetik, hogy őket ne ítéljék meg azok után az obskurus lények után, kik magukat újságíróknak kreálják. Ne ítéljék meg pedig legelső sorban az írók.

Az újságírók csak az utolsó napok szenzációiból csúfolkodva mutathatnának rá Greulingre, aki Popescu Elizát meggyilkolta, s aki büszkén hivatkozott arra, hogy őt az írók tették azzá ami, s maga is író akar lenni, hivatkozhatnának a „Fehér éjszakák” két drámaíró hősére, vagy arra az érdekes íróra, aki a minap betört a Grand Palais-ba.

Nálunk íróemberek dolgoznak zszurnaliszta-sorban, s újságíró-emberek író-álmokat szönek. Franciaországban természetesen szintén dolgoznak a redakcióknak az írók, de a két metier nincs összeházasodva. A színpadi írók pláne független urak. Ő nekik még a

darabjaik kritikája miatt sem kell félniök, lévén a színházak kötelessége ápolni a barátságos viszonyt a sajtóval.

Ilyenformán Franciaországban tehát igenis lehetséges az ellenségeskedés írók és újságírók között, s ez a harc ritka harc, nagyon érdekes látnivaló.

Lehet, sőt igen-igen valószínű, hogy az újságíró írásos meghurcolása nem első oka ennek a harcnak, csak egyik epizódja már. De a harc tart, s a színházak és a színpadi írók egyesületének küzdelmében például a lapok legnagyobb része az írók ellen foglal állást.

A harcnak esetleg néhány regény és dráma vethet csak véget nemes, nagystíliú, kiváló újságíró-hősökkel. Ilyen hőst is adhat annyit a zsurnalisztika, mint amolyant. De komolyan szólva: az írók talán mást is megláthatnának az életből, mint önmagukat és az újságírókat . . .

BN 1904. július 27.

A. E.

42. A GYERMEKÉRT

Párizs, júl. 24.

Fehér plakátok szólnak újra a párizsi anyákhoz. (Franciaországban csak a hatóságoknak szabad fehér hirdető papírt használni.) Ezek a fehér plakátok sűrűen jelennek meg egy idő óta. Az anyákhoz szól valamennyi, s inti, kéri őket: szeressék az ő kicsinyjeiket, óvják őket, vigyázzanak rájuk: — a jövődő Franciaországra.

A minap a francia kormány a legszegényebb és legmegvetettebb anyákat oktatta ki, kiknek szégyent és gyalázatot jelent a gyermek, hogy az anyaság mindent expiál, s ne igyekezzenek lerázni nyakukról az apróságot. A kormány hajlandó nagyobb segedelmet is adni, csak a gyermekek ne szakadjanak el az anyjuktól. Az új plakát meg arra oktatja az anyákat, hogy ebben az iszonyú hőségben mint kell gondozni, táplálni, övni a kicsiny embereket: lehetőleg csak tejet s fölforralt vizet kell adni nekik, s kerülni kell a bacilust tenyészítő gumiból vagy kaucsukból való tápláló eszközöket, nem szabad velük gyümölcsöt etetni stb.

Millió és millió ilyen ingyenfüzetet, plakátot termel a francia nyomda, s a hatóságoknak ma már a gyermekvédelem a legelsőrendű gondjuk.

Míndez pedig egyik jele annak a nagy vélemény-változásnak, melyen az *elnéptelenedés* problémája dolgában a francia hivatalos és nem hivatalos gondolkozás átesett. Lehetetlen, hogy valami tanulságot ne nyújtson ez nekünk is magyaroknak, kik sok helyütt

— sajnos — majdnem ugyanazt a veszedelmét látjuk az államalkotó fajnak, mint a franciák a magukénak.

Ma már Franciaországban általános az a hit, hogy az elnéptelenedés ellen államilag és társadalmilag csak egyetlen tennivaló van: a halálozás csökkentése. Franciaországban több, mint százötvenezer piciny csecsemő pusztul el évenként. És félmillióra rúg a korán elhaltak száma. Csak felére szállítani le ezt a rettenetesen gyászos számot: hatalmas, szent cél, s a francia állam és társadalom immár útjára térült e nagy célnak.

Költők, írók, szociális apostolok és tudósok követhetnek más utakat is. Valamikor Jean-Jacques Rousseau egy írása elég erős volt arra, hogy az anyák nagy táborát rábírja, hogy gyermekeiket maguk szoptassák. Lehetséges, hogy Zola *Termékenysége* is javító hatással volt egy sereg emberre. A gondolatoknak, az eszméknek kétségtelenül nagy erejük van, de civilizációnk mai állapotában ez erő hatása lassú. A gyakorlati államférfinak, szociológusnak ma még nem mindig szabad magukat poétáktól s prófétáktól vezetetniök. Így jött rá a francia kormány, hogy az elnéptelenedés ellen az ő tennivalója: áldozatkész gyermekvédelem, a humanitás és az orvostudomány közös működése.

Már-már operettszerű hatásokat keltett az a hivatalos buzgóság, mellyel némely, lelkes, rajongó francia a *születések számát* akarta minden áron növelni. De mire való az anyaság ambíciójának hivatalos ápolása, a sokgyermekűség megjutalmazása, az agglagények megadóztatása és a többi szándék addig, míg ötszázezer megszületett, fiatal francia elpusztul évenként?

A gyermekvédelem ma a legelső francia program.

A többi — vallják a franciák — a gazdasági átalakulások hozzák meg. A francia termékenységet a gazdag polgári nők hiúsága s a léha, jómódú férfiak romlottsága rontotta meg. De a nép, a munkásosztály, ma már csaknem teljesen meggyógyult, s a vagyonos osztály józanabb, nagyobb fele sem hadakozik már a természettel. Mindezt a gazdasági és szociális reformok eredményezték. Az orvostudomány, az iskola, az erkölcsi nevelés, a gyermekvédelem, az állami gondoskodás, a szociális fejlődés stb. mikor a halálozás csökkentéséért küzd, egyben küzd az egy gyermek-rendszer s a csekély születési arányszám egyéb okai ellen is.

A francia szocialisták a maguk érdemének hirdetik az eddigi eredményt, s azt mondják, hogy holnap-holnapután, mikor egészen ők lesznek az urak, a többek között az elnéptelenedés veszedelme is elmúlik Franciaországról.

BH 1904. július 27.

43. ÍRÓK — EREJÜKÖN FELÜL

Párizs, július havában

Hogy miért is nem írt az a Shakespeare csupán tragédiákat? És miért is volt Goethe egymagában tizenkét nagyság? Miért? . Kell még pár száz esztendő, míg ezt a két héroszt kiheveri az emberiség lelke: a literatúra. Annyi vergődés, annyi vesződés, annyi fátum van ebben a két névben: Shakespeare és Goethe. Az a kisebb baj, hogy ez a két író-félisten elírta jónéhány író-generáció témáját. Ezt megbocsáthatnók talán nekik. De az megbocsáthatatlan siralom, hogy ma kicsi nótás emberek avagy egyszerű jóízű mesélők avagy vidám, jókedvszóró legények hirtelen összeráncolják a homlokukat, nagy lélekzetet vesznek, s elhatározzák, hogy ők grandiózusak, világrengetők lesznek, miként Shakespeare, vagy olümposziak, tizenkét agyvelejűek lesznek, miként Goethe.

Míndez eddig elég furcsán hangozhatnak. Holott mindez együtt egy rejtőzködve, félve kesergő, régi valóság. Akiknek adatott, hogy szemei és nyelvei lennének a maguk korának, azok igen gyakorta Shakespeare és Goethe miatt kirohannak a maguk korából s kirohannak — önmagukból. Az irodalmi korokat néha valóságos epidemiaja szállja meg a „nagy”-nak, az „elmélyedés”-nek, a „sokerejűség”-nek. Holott nagy csak a nagy lehet, elmélyedő csak a mély és sokerejű csak a nagyon erős, s holott nem minden kor kívánja okvetlenül azt az úgynevezett „nagy”-ot, mélyet és herkulisit. Minden kor önmagát, vágyódásait, szeszélyeit követeli azoktól, kik magukat koruk szószólóinak tartják. De hát Shakespeare és Goethe akar lenni mindenki. Az író urak mélyebbek akarnak lenni, mint amilyen mélyek — lehetnek.

A dolgot talán legjobban magyarázza meg egy egészen friss mondása egy francia esztétikusnak. Egy fiatal francia költő új verseskönyvéről akart beszámolni az esztétikus. A fiatal poéta két első kötetében egy sokat ígérő, sokérezésű, kedves, érdekes és eredeti talentum bontogatta, nyitogatta a szirmait, s az új kötetben ez a talentum mesterkéltnek, fáradtnak, zaklatottnak és fonyadtnak látszott. Az esztétikusnak eszébe jutott, hogy a fiatal poéta pár év óta Tolsztojt tanulmányozza s fordítja. Rögtön megsejtette hát, hogy mi történt a poétával. El akart „mélyedni” a szerencsétlen, s nagy erőlködésében elfelejtette önmagát.

És ez itt Párizsban most pusztítóbb epidémia, mint valaha. Igazán az embernek kedve jön együtt nevetni a nem nagyon szimpatikus Rostand-nal, akinek a dicsőségét és szerencsését annyira

irigylik, s akinek naponként százszor vágják a szemébe, hogy csillogó, léha, zseniális rímkovács, semmi egyéb, s aki — mosolyog, nyugodtan, jókedvűen mosolyog, bizonyosan ezt gondolván:

— Engem nem ugrattok be, hogy ahhoz fogjak, amihez nem értek, s aztán kinevessetek.

Hogy miért is nem tud ilyen nyugodtan mosolyogni s megmaradni önmaga mellett más is? Hauptmannon kezdve kicsi poétákig mennyi tragikus esetet mutattak nekünk mostanában írók, kik erejükön fölül akartak írni. Vágnék az ember magyar példát is mutatni, de nálunk még vad-darázserkölcsök uralkodnak, s szörnyen érzékeny minden tiszta és minden mosatlan lélek. De különösen nálunk milyen gyakoriak és szomorúak ezek a nagy eltévedések. Milyen komolyan veszik a klasszikusokat nálunk, s milyen szépnek tartják „merni erőnkön felül” . . .

Hát legyen az a vigasztalás otthon, hogy Párizsban is ez az epidémia pusztít most. Szinte orvosoknak való esetek történnek. Két vidám bohózatíró, furcsa, kedves és mulatságos ötletekben kifogyhatatlan, elhatározza, hogy ők ezután „irodalmibbak” lesznek. Az új darab seregszámra csalja színházba a mulatni vágyókat, s a mulatni vágyók az előadás végén káromkodnak. A két megkomolyodott, megirodalmiasodott s elmélyedett író olyan sületlen, szentimentális ostobaságot gyártott, mintha a darabjukat akadémiai pályamunkának szánták volna.

Három hónap óta vagy tizenöt nevezetesebb premierjük volt a párizsi színházaknak, s e premierek közül sok a gyászos. És e gyászos premierek jó része azért volt gyászos, mert többek, mélyebbek, mások akartak lenni, mint íróik. A poéta társadalmi színművet ír, a bohózatíró tragédiát s a nagystílusú színpadi író poétikus színjátékot. Az ambíció és tán a kenyér — megcsúfolja, kiforgatja, megtéveszti a talentumokat —, Shakespeare-t és Goethét látják és nézik a mi íróink. Ez az első siralom. Okvetlenül színpadra törnek, mert a színpad fizet legjobban. Ez a másik. Minden fajtájú talentum érték. Minden fajtájú talentum célja, hogy önmagából a legjobbat adja, s lehetőleg mindent adjon, de értéktelenné válik a legértékesebb talentum is, ha nem önmagát nyújtja. Ez internacionális irodalmi betegség ma. Mint minden, ez is Párizsban obszerválható a legjobban. De Párizs után mintha mindjárt odahaza, minálunk volna legtöbb effajta néznivaló, mivelhogy a jelenségeket — nekünk így tanította Berényi, a fizikaprofesszor — primitívekre bontva látjuk és értjük legjobban.

BN 1904. július 29.

A. E.

44. MERT KŐ VOLT A SZÍVE LAURÁNAK

Párizs, július 25.

Mondjuk, hogy élt egy bölcs ember, aki igazán bölcs volt, mert poeta is volt. Mondjuk, hogy francia ember volt ez a bölcs. Mondjuk, hogy szeretett kacagni a világon, de csak titokban kacagott, mert a legbölcsebb ember is gyáva. Mondjuk.

És ünnepet ült a világ, mert a világ szeret ünnepet ülni. Vigadozott a világ azon okból, mert élt egyszer egy trubadúr, aki szép verseket írt, és szép asszonyokat szeretett. Kócos hajú mai poéták megrészegülnek a szépséges gondolattól, hogy íme milyen gyönyörűséges dolog trubadúrnak lenni. Íme hatszázszentendők után Petrarca élőbb, mint valaha, s Ég és Föld hirdetik Laura szépségét és kegyetlenségét.

Bolondok a kócos hajú mai poéták, de ez az ő dolguk. Az utolsó trubadúr az első modern ember volt. Ha ma élne s francia volna, tőle tanulna reklámtudományt Bourget, s minden színházban volna egy darabja. Ha magyar volna, ő zengené Geszt dicsőségét, s ha mégis csak olasz szeretne lenni, többet beszéltetne magáról d'Annunzionál. Mindenesetre ügyes és vagyonos poeta volna. De hát csak részegüljenek a kócos hajú poéták. Üljön ünnepet a világ Helsingforstól Nápolyig, Londontól Kolozsvárig. Üljenek ünnepet a félibrék, a rossettik, az olaszok és a franciák, a kislaludysták és az Erdélyi Irodalmi Társulat tagjai. Mert nagy poeta volt azért Petrarca, ha zsíros is volt a kanonoki stallumja, s kegyetlen asszony volt Laura, ha még olyan angyal is volt ő. És a világ nem szereti, ha kijózanítják . . .

De csakugyan olyan kegyetlen volt-e Laura? Az a bölcs ember, akiről szólottam, jókat kacag most abban a normandiai faluban, ahol ő talán most a nyarat tölti. A bölcs ember egyszer életében szinte csúnya bakot lőtt.

Ő volt az ünnepi orátor egy francia gyülekezetben s fölállott, hog y Petrarca dicsőségét s Laura kegyetlenségét zengje. Ám a bölcs ember nem éppen ezt akarta. Hosszú éjszakákon töprengett, hosszú nappalokon verejtékezett és kutatott, mielőtt idejött. Bejárta azokat a napsugaras helyeket, ahol Petrarca örvendezett az életnek s ahol Laura imádkozott a Madonnához s nevelte a gyermekeit. Régi bibliotékákban régen eltemetett papírlapokra, sárgult levelekre bukkant, s a bölcs ember, aki mindig kacagott titokban a világon, hirtelen olyan hangosat kacagott, hogy önmaga is megijedt. Amit eddig csak sejtett, azt most már bizonyosan tudta. Petrarca nem volt az álmok lovagja, s Laura déli asszony volt. A becézett költő-

király nem szeretett sokat sóhajtozni, s a déli asszony, a hiú és tüzes, még akkor is fölengedett volna, ha azok a bizonyos szonettek nem lettek volna olyan jégolvasztóan forrók s olyan bolondítóan szépek. A bölcs ember most már tudott mindent. *Laura nem volt kegyetlen.* Laura meghallgatta a trubadúrt. És hogy a szonettek a beteljesült csókok után is epekedők és fájdalmasak voltak? Hogy ennek ki vagy mi volt az oka? . . . Talán a féltékeny férj. Talán a sanda világ. Talán Petrarca különös poétalelke, melynek szüksége volt a valódi vagy képzelt boldogtalanságra. Hiszen annyi poéta van, aki csak keseregni szeret és tud. És annyi poéta van, ki pózban áll mindig s pózt ölt magára még a hálóingjével egyidőben is, mert látha éppen most figyel ide az irodalomtörténet . . .

Mondjuk, hogy a bölcs ember nagy eltökéléssel fogott az ünnepi orációba. Mondjuk, hogy le akarta szűrni a több mint fél ezeréves hazugságnak a szörnyetegét. Mondjuk, hogy álmában megjelent neki fehér árnya a szonettek királynőjének, s könyörgött neki:

— Te tudod már, hogy én nem voltam rossz, nem voltam kegyetlen. Te tudod már, hogy én visszaadtam a Petrarca csókjait. Óh szabadíts fel engem a sok száz esztendő bilincsek alól. Ne engedd, hogy még új hatszáz évig, esetleg még tovább is átkozzanak a szerelmes emberek s hirdessék, hogy Laurának kő volt a szíve.

Mondjuk, hogy a bölcs ember valóban nagy eltökéléssel fogott az orációba. De . . . De . . . Megborzadt, hogy mire vállalkozott. Szétrombolni egy hatszázévesztendő nagy és szép hazugságot? Hát szabad ilyet tenni? Hát lehet ilyet tenni? Hogy hördülne fel vérre szomjas dühvel a világ! . . . Hogy megköveznék őt. . . Ekközben a bölcs ember elérkezett megszerkesztett beszédjének halálugrójához.

. . . Lehet-e, hölgyeim és uraim, hogy ezt a dicső, nagy, ékes, isteni embert és poétát ne hallgatta volna meg Laura, aki angyalszép volt, nemes, gyöngéd és szerelmes? Én azt hiszem, hölgyeim és uraim, hogy . . .

Míntha az egész természet reszketett volna a merénylet előtt. A bölcs emberrel forgott a világ. Látta a gyülekezetben a copfos, vaskalapos tudósokat, a fellegekben mászkáló poétikus lelkeket, a holdvilágfaló leány- és fiú-kamaszokat, no és látta a farizeusokat, a gyávákat és a butákat . . . A bölcs ember észretért, s így folytatta a beszédjét:

. . . Igen, én azt hiszem, hölgyeim és uraim, hogy . . . lehet. Laura még áhitatosabban imádkozott, került a költőt. Még jobban imádkozta férjét és gyermekeit. Petrarca és Laura regényéhez nem tudott a földnek salakja . . .

— Bravo! Éljen!

Percekig ujjongott a tömeg. Nagyon tetszett az oráció. A böcs ember pedig hazament, hazasietett kacagni. Hahaha!... Hahaha!... A világ nem szereti az igazságot. Az emberek nemcsak kortársaik előtt álorcáskodnak, de maszkban kell előttük megjelennie a históriának is.

Mondjuk, hogy ez történt s így történt. Mondjuk, hogy otthon Budapesten, Benedek János, a vidám és elmés böszörményi követ, a kedves ember, a friss lantú poéta, vidám, bizalmas asztal mellett el tudná ennek az én történetemnek egy magyar mását is modani. A magyar Petrarca és Laura esetét. Persze csak becsületszóra. Diszkréten. A hazugságokat aki meg meri bolygatni, jaj annak. A világ hazugságokban akar és tud élni. S óh olümposzi istenek, mi is lenne e sáros és siralmas életből hazugságok nélkül? . . Szép az élet, szép a dal, szép álmodva szeretni, szép az emlékezés hatszáz esztendőre, szép a trubaduri sors sok jövedelemmel, szép a világi rend, s jámbor trubadúr volt Petrarca, és kő volt a szíve Laurának .

BN 1904. aug. 2.

Ady Endre

45. MIT MOND EGY KICSI JAPÁN?

Párizs, július 31.

Van egy kicsi japán barátom. . (Bizony-bizony mondom, nyomorultak s vénhedettek vagyunk. Ezért fordult a lelkünk a kicsi japánok felé. Csömörlünk önmagunktól. Unjuk ezt a lelketlen, lázas, haszontalan, hazug életet, melynek nagyon sok variációja nincs ám egyik szögletében sem ennek a mi aggastyán földdarabunknak, mert Párizs már egy kicsit Konstantinápoly is, Moszkva néha szinte Barcelona, s Krisztiánia Nápolyra vall olykor. Mind szeretjük a kicsi japán embert. Óh, belsejünkben miként szeretnék őt szeretni még a franciák is. Ő nem nagyon szeret bennünket, s oka van rá. Nekünk sem volna sok okunk őt szeretni. De mikor úgy utáljuk már magunkat. És közénk jön a krizantémok messze országából a kis furcsa ember. Tetszik a kis bolond. Olyan különös, olyan mosolyogni való, de már sejtjük benne a mi öreg világunk nyugtalanítóját. Aztán hazamegy a kis japán. Elviszi a ruháinkat, a betűinket, a puskáinkat és megymásunkat. Elviszi azt a kevés szépet is, amit híres, évezredes erőlködésünk itt-ott kivirágoztatott. És mindent újra csinál, jobban megcsinál odahaza a kis japán. Mi ámulunk és még egyre mosolygunk. E közben észrevesszük,

hogy vonalait a nagy univerzumnak szebben és jobban látja a maga ferde szemével a kis japán. Azt a kétes adományt, mely fölött hiába töprengett Hamlet, bölcsebben, bátrabban és szebben fogja fel, mint mink. És mi kezdünk hódolni papirosban, porcelánban, ruhamatériában előbb. Később meg másban is. Aztán a kis szürke hajóskapitánynak elég, hogy bepillantson Japánba, s pompázó virágoskert lesz unott, szürke lelkéből. Loti meghódította a világot s a francia akadémiaát, mert beengedte lelkébe a japán emberkét. Már ekkor sejtjük, hogy ott, hol felkel a nap s barackvirág-eső tanítja a gésát nevetni, csókolni és feledni, valami más, a mienket nevetve gyűlölő világ él. És nem tudunk már mosolyogni. Jönnek az új hírek. Jönnek a szépségek. És nő a mi ámulásunk, és szeretjük egyre jobban a kicsi japánt. Mert olyan furcsa, olyan ördögös, olyan bolondos, olyan filozófus, olyan ijedelmes. Jaj, hogy szétver ez még közöttünk! És mikor gurulnak felénk a véres muszkafejek, reszket a kéjtől szegény, beteg valónk. Óh, mit tud a kis bolondos! Bizony-bizony mondom, a mi japán szerelmünk: a magunk utá-lása. .) No, de hát van egy kicsi japán barátom. Nekem is van. Szereztem. Ott lakik, túl a Szajjánán, a Sorbonne vidékén. Jogász gyerek a kicsi japán. Londonban élt sokáig. Angolul pompásan beszél. Ám nekünk csak franciául lehetne beszélünk, ha lehetne. Ő keveset tud franciául, s magam sem vagyok elokvens francia. De beszélünk, s már mintha bíznek bennem a kis bizalmatlan. Már azt is megértettük egymással: milyen kínos az, ha intellektuális crejükre sokat tartó embereknek állandóan kínlódniok kell azon a nyelven, melyből kicsike a szókincsük, hogy legalább is ne tessenek idiótáknak. Így aztán talán mi többnek is hisszük egymást a kis japánnal, mint amik vagyunk. Ez jó neki is, nekem is. Tehát már, mintha bíznek is bennem a kicsi japán. Már meg merete mondani azt is, hogy bizony nekünk *szagunk van*. Nekünk európaiaknak. Ez nem az a szag, mely versekre hangolja Robert de Montesquiou grófot. Nem a parfümök illata. Még az a szag sem, melyet idegeik romlottságából kultuszt csináló lények orrantanak meg állítólag, mondván, hogy minden élőlénynek van egy speciális illata. A kis japán ezt mondja:

— Önöknek, fehéreknek, európaiaknak, mindannyiuknak van egy kellemetlen szaguk. Némelyiküknél ez alig sejtethetően enyhe. Rendszerint brutális és lázító azonban.

Hát így volna? A kis japán azt mondja, hogy így van, sőt valami olyast is mondott, hogy ez a rossz illat valamely más módon meg van mindenünkben. Mindenben, amit produkálunk. Szagok az érzéseink, a gondolataink is. És itt újra beszéljen a kicsi japán:

— Mert önök nem tiszták. Nálunk a leghitványabb napszám is kétszer-háromszor fürdik naponként és megiszik szinte három-négy liter cukortalan teát. Nem gondoltak önök arra, hogy iszonyú differenciát jelent ez a külső és belső mosakodás. És mindenek fölött pedig az, hogy minket nem mérgezett meg az alkohol. Önöknek az alkohol mindnyájuknak ott van az arcán, a vérükben, a gondolkozásukban, az életsorsukban. A bűnös tisztátalanság lesz az önök végzete. Önök nem jól táplálják sem a bőrüket, sem a gyomrukat, sem a nemi gerjedelmüket. És legfőképpen az alkohol lesz a végzetük. Itt már az önmegtartóztatás sem használ. Mert sokszázados a bűn. Aki önök között az önmegtartóztatás apostola, az sem lehet nyugodt. A vére már nem tiszta. Az elődök s a régi alkoholok elvégeztek már mindent.

Így beszélt az én kicsi japán barátom egyszer a sok beszélgetés során. És szinte megszállotta szívem a gyűlölet, beszédével úgy megriasztott. Valóban nem vagyunk-e mi „fehérek” bűnhődői az apák bűneinek? És vajon nincs-e „sárga veszedelem?” Elöttem, szemben ül a kicsi japán, tiszta, barnasárga arca olyan, mint egy élő szfinkszé, s a ferde szemek különös és nagy mélységeket tárító sugarai szinte lehunyatják az én gyöngé, gyáva szememeimet.

BN 1904. augusztus 3.

A. E.

46. DISSZIDENS KATOLIKUSOK FRANCIAORSZÁGBAN

[Saját tudósítónktól]

Párizs, aug. 9.

Lehetséges-e ez idő szerint Franciaországban a *sizma*? Alkalmas-e az idő egy gallikán egyház megalakulására?

Még jóformán csak készülődnek a nagy történelmi küzdelemre a francia állam és a Vatikán, máris bizonyos, hogy a francia radikalizmus nem számíthat a francia hívek olyan fajtájú támogatására, melyet egy Róma-ellenes, szabad, nemzeti egyház kialakulása nyújtana. Minden korszak alkalmasabb lett volna erre, mint a mostani s egy szabad, gallikán katolikus egyház lehetőségéről mindig eshetnék szó, csak éppen akkor nem, amikor Róma ellen Combes-féle jelszavakkal indul a harc.

Azok, akiknek lelkében esetleg a szabad, gallikán egyház álma él, semmiképpen sem akarják magukat az ateista radikalizmus eszközeiképpen fölhasználtatni. Ma már bizonyos, hogy a legállambibb francia püspök is jobban retteg a Vatikán villámaintól, mint a radikális mennydörgéstől. A francia kormány még a támogatására

sem számíthat, akik a konkordátumot már akkor *deleandum*-nak hirdették, amikor Combes-nál valamivel keményebb legény, Napóleon, az első konzul nyúlt hozzá az állam és egyház kérdésének veszedelmes csomójához.

Franciaországban már *van* gallikán egyház. *Disszidens francia katolikusok* már tudvalevőleg élnek Franciaországban. Külön szervezetük van, külön templomuk, parókiájuk, papjuk van Párizsban s Franciaországnak még több helyén.

Ezek a disszidens francia hívek 1789-nél maradtak. Ezek nemcsak a konkordátumot nem ismerik el, melyet VII. Pius és Bonaparte Napóleon kötöttek, de azokat a dogmákat sem, amelyekkel azóta a katolikus egyház gyarapodott. Ezek nem vallják sem a pápa halhatatlanságát, sem a szeplőtlen fogantatás tanát.

A Budapesti Hírlap annak idején, nem is egy ízben, ismertette ennek az érdekes kis sizmának a történetét. A konkordátum megkötése után több francia püspök tiltakozott e szerződés ellen. Később elhallgattak a tiltakozók, de például Themines blois-i püspök egészen haláláig, 1834-ig kitartott amellett a hite mellett, hogy a konkordátum megkötésére a pápának nem volt joga, s jogosan ő a blois-i püspök. Abban az időben több volt a lehetősége egy önálló gallikán egyháznak, s mégis éppen csak kuriózumképpen maradt meg mindmáig a francia disszidenseknek egy kicsi gyülekezete. Az állam soha se akarta őket tudomásul venni. Ma is úgy kezeli egyházszervezeteiket, mintha csak üzleti csoportosulások, kereskedelmi részvénytársaságok volnának. Több mint száz éven keresztül kellett volna egyforma szellemmel vezetettnek lennie a francia kormánynak s állandóan támogatnia e kis csemetéjét a gallikán egyház hatalmas tölgyének, hogy most arról lehessen szó, hogy maguk a francia *katolikusok* is Róma ellen támadjanak.

Most a francia közvélemény természetesen nagyon foglalkozik a francia disszidens katolikusokkal, akiknek különben Párizsban az Italia-avenue-n van egy nagyon szép kis templomuk. A disszidenseknek az a véleményük, hogy ő rájuk nem tartozik az a harc, amely a Vatikán és a francia kormány között kitört. Ők ugyan a konkordátum révén szakadtak el az anyaegyháztól, de egészen más okok és célok miatt, mint amelyek azokat vezetik, akik Róma ellen indított harcukban szívesen használnák föl a gallikán, nemzeti egyház álmának e hiveit is.

A párizsi gallikán egyház abbóját, Volet-t többször keresték föl mostanában, mikor a *szakadás* kérdésében, francia szokás szerint, megszólaltatnak minden kompetens és nem kompetens véleményt, — újságírók. Az abbé válasza az, hogy ők teljesen katolikus, még pedig az ő nézetük szerint, az egyetlen igazi katolikus állás-

ponton vannak: az 1789 előtti állapot s az önálló, gallikán katolikus egyház mellett a konkordátum ellen ugyan, de távolról sem a Combes és seregének álláspontján. Volet abbé nagyon határozottan jelentette ki, hogy Combes abszolúte nem számíthat még csak szimpátiájukra sem a francia disszidens katolikusoknak, akik remélik ugyan, hogy az egész francia katolikusság egyesül majdan egy nagy nemzeti egyházsszervezetben s hogy ez az idő nincs is nagyon messze, de az az idő más lesz, mint a mai, s a független katolikus egyházat éppen a *katolikus fölbuzdulás* s nem az antikatólikus irányzat fogja életre hozni.

Szóval: szímról nem lehet szó most Franciaországban. Ehhez az kellene, hogy a francia katolikus hívek francia s legfőképpen *katolikus* öntudatukban éreznék magukat megsértve a Vatikán által, ahogy 1789-ben történt, amely időnek Nordezja, Themines haláláig mert dacolni a szentszékkal és saját kormányával szemben.

Ma Franciaországban még a szíma sem kapható — szímarra. A francia disszidensek, akik különben *nemzeti* jelzőjük mellett a hollandi katolikus egyházzal vannak szövetségben, amelynek érseke szokta fölszentelni a gallikán papokat, — nem hajlandók Combes-ot támogatni egy gallikán mozgalomnak mesterséges fölkeltésében.

BH 1904. augusztus 12.

47. ÚJ NAP-IMÁDÁS

Párizs, augusztus

Párizsban divatos a Nap. Június huszonkettedik napja óta nem bírunk a Nappal, mondják a párizsiak, miközben a higany szétrepezttette a gyatra termométereket és a negyvenfokos forróságtól seregestül ájuldoztak az emberek az utcán.

Éppen június huszonkettedik napja, azaz éjszakája óta. Be csodálatosan is szép volt ez az éjszaka. A kocsink keresztül futott a Bois-n. Kis zűg-utakon törtettünk át s a csillagfényes éjszakában mintha csókmuzsikák zengtek volna. Szerelmes párok riadoztak minden kis tisztáson, ahol a kocsink futott. Auteuil előtt megállottunk a parancsoló, fölséges csöndben. Párizs nyári lihegése idáig hangzott. Eiffel tornya, ez a sötét, ostoba óriás most tűz-sisakot hordott. Ragyogóan égett a torony felső karimája. Olykor-olykor egy-egy merész tűzröppentyűt küldött a sötétkék ég felé.

Ez éjjel áldoztak a modern táltosok. . . Flammarion és szektáriusai kapaszkodtak fel az éjjel azon a hátborzongató liften, mely máskor együgyű idegeneket szállít, kik felmásznak e buta toronyóriás nyakába, hogy Párizst egy monstre gyermek-kójátéknak lás-

sák. Tudós orációk, ízetlen ódák zengték az éjjelen dicsőségét a Napnak. Párizs népének tetszett a komédia s mikor mi éjfélben az Arc de Triomphe vidékén hazafelé dirigáltuk a kocsinkat, az utcákon kíváncsi tömegek hurráztak. Ágyuk zúgtak az Eiffel-torony alján. Fent a toronyban alighanem e percben mondták a fő-tósztot az ünnepeltre, a Napra, kinek nevenapját ülték a nap és éjegylenlőség e kalendáriumi hírességű dátumán.

Szép volt ez az ünnep. Gyönyörű volt ez az éjjel. A Hold sápadzott az irigységtől s a párizsi gamin-kedély ittasan tréfálkozott:

— Nagyapánknak van a névestéje. Ha a Föld az anyánk, a Nap nyilván a nagyapánk.

*

Aztán jöttek a vad, láva-lehelletű, perzselő napok. Párizs vídámkedvű még mindig:

— Úgy kell! Lett volna több esze Flammarionnak. Addig beszélt a vén, hiú Napnak, hogy milyen meleg, milyen csodás, milyen ragyogó, hogy az agg hóbortosnak fejébe szállott a dicsőség, s most túl akar tenni önmagán. Úgy kell.

És én, aki nem menekülhettem sem Ostende-ba, sem Dieppe-be, sem Trouville-ba, míg pihegve verejtékeztem a gyilkos, forró párizsi ég alatt, hazagondoltam tépő nyugtalansággal. Hajh, aratnak a „Bencé”-ben! . . . Pattog, hull a szem a silány kalászbokból, s kicsi földjén keseregve, könnyes szemmel áll a sütő verőfényben egy szomorú ember, az édes apám. Lent a lankán hitvány, lábán-száradt, fakó fűtenger. Kopár az egész áldott földhát. Mi lesz ott-hon, hol a Nap ad minden kenyeret, s mikor nem ad, az emberek gyomorsajogva fekszenek le meghalni. Ahol még Flammarionok sincsenek, kik az embert fölemeljék a Naphoz s ahol a Napnak mindig csak porban fetrengő ellenségekkel van dolga.

Óh Nap! Miért nem engeded, hogy titkaidat kilessük? Nem igen tudunk semmit. Csak annyit, hogy általad élünk, örülünk, bajlódunk és halunk.

Azt mondják, foltjaid vannak, fatális foltjaid, s mikor foltjaid akarják, békesség van a levegőben s az emberi lélekben, vagy őrült zivatar háborog mind a kettőben. A te foltjaid csinálják a nyugalmat, a megbolondulást, a háborút, a sűrű halált, a duellumot, a gyufaoldatos cseléd-tragédiákat, a nagy gondolat-revelációkat, a vitriol-drámákat, az öngyilkosságokat, az esőt, a villámos misztériumokat, a születendő sarjakat megfogantató szerelmes órákat, mindent, mindent.

*

A francia tudományos Akadémia írni fog leveleket minden akadémiának, hogy csináljanak valamit együtt — a Nappal. A világot nemcsak a nagy emberek s a nagy fedelű könyvek vitték — ha ugyan vitték — előre, de a kicsi, vidám és bátor ötletek is. Flammarion ötlete, hogy tudós asztronómusok másszanak föl az Eiffel tornyára Napot imádni, divatba hozta a Napot, s óh, nincs nagyobb emberi princípium, minthogy divatos legyen a Nap. A francia tudományos Akadémia azt akarja, hogy minden országban lelkes, okos, buzgó csillagtudósok vizsgálják a Napot. Ha csakugyan olyan hatalmas és reális valami az emberi civilizáció, van-e nagyobb földadata, mint kiismerni a világunk kegy- és zsinórküldő Cézárját? Én láttam zsidó-vidéki, élesd-vidéki pellagrásokat. Elrothadtak az éhségtől, mert nem adott táplálékot a Föld, mivel aszályt küldött rá a Nap. Hát nem kell megkísérteni, hogy tudjuk, mikor fenyeget bennünket esőtlen lángtengerrel vagy mocsárlázás nedvességgel a Nap? Mikor békesség, mikor termékenyítő, mikor agyvelő-forraló, idegszakító? Mikor kell vigyáznunk a gabonánkra, répánkra, repcénkre, érzésünkre, gondolatunkra, indulatunkra? Mert minden: a Nap. A Nap: az élet, az ember, a termés, a gondolat. A Nap-stúdiumnak kell lenni a legelső emberi stúdiumnak. A Napban s a Nap által ismerjük meg az embert, s ha ismerni és szeretni fogjuk az embert, ezt a szegény földi bolyongót, jobb, könnyebb és vidámabb lesz az élet. Vajon a magyar tudományos Akadémia méltányolja-e, miről van szó abban a levélben, s miről van szó, ha a Napról így beszélünk?...

*

Flammarion, aki poéta, gyáva ember. Mikor az újságírók faggatták, rimánkodott:

— Nehogy azt higgyék, hogy mi új életre akarjuk kelteni a Napimádást. Nem, nem. Mi nem akarunk egy modern Napimádó szektát csinálni az áhítatos világnak.

Mintha ez valami szörnyű bűn lenne, s nem illenék bele e korba, melyben első minőségű átokkal fenyegeti a pápa Combes-t, a modern képrombolót. S ha már gyámoltalan érzések és áhítatos áldozások felé hajlik ma is az ember, lehet-e igazabb Teremtőt és Rombolót imádni a Napnál?

A párizsi tudományos Akadémia Nap-stúdiumról beszél persze. Ez is stílszerű. Ma az emberek stúdiumot szeretnek csinálni mindenből. A modern Nap-imádás stílszerűen kezdődne stúdiummal.

Oh, én már látom a Nap magyar oltárait. Persze Budapest kapja a legelső s aztán okvetlenül Ógyalla. Mert talán Magyarország is be fog lépni a nagy, internacionális Nap-tanulmányozó közösségbe.

A Nap pedig, amely ez évben gyöngé középterméssel és takarmány-hiánnyal áldotta meg a magyarok országát, a Nap, ez a foltoz láng-párduc, nevet az ő modern papjain. Őt akarja kitanulmányozni az ember?

Oh, az ember oly szerencsétlen a maga isteneivel. Még legbölcsebben akkor cselekszik, mikor megfoghatatlannak s láthatatlannak vallja azt, akit kiválaszt. A Nap nem láthatatlan, s valószínűleg ő a mi igazi istenünk. Éppen azért talán jó volna meg sem kezdeni a Nap-stúdiomot. Mi lesz, ha majd egészen ismerni fogjuk a Napot? .

Mindegy. Akármilyen lesz. De helyénvaló följegyezni, hogy Krisztus születése után 1904 esztendővel, mikor messze keleten sokak szerint Jézus és Buddha birkóznak, Rómában fájós fejű tudósok a humánus morál gyenge harsonájával akarják lerombolni a legjobban megépített emberi bagolyvárat, mikor örült kavargásban hánykódnak a lelkek a dühöngő hit s a dermesztő tagadás között, Párizsban új kultusza ébred a Napnak.

Jövendő 1904. augusztus 14.

Ady Endre

48. A PALAIS-ROYAL VÉGE

Az új magyar kultúra készüljön egy hosszú gyászra. Halálsettenkedik egyik legízesebb életforrása körül. Egy kurta évig fog élni már csak a párizsi Palais-Royal színház, s aztán vége. Nincs pardon, nincs orvosság. Mi, Párizsban éldegélő szegény magyarok is, hiába könyörögnénk:

— Kegyelem, kegyelem! Mi lesz a modern magyar kultúrával? Mi lesz Budapesttel s a többi kis budapesttel? Min fog vigadni akkor a magyar, ha elmúlik a Palais-Royal?

Nincs kegyelem. A pajkos, agg múzsá-templom halálra ítéltetett. A házasságtörő bohózatok, a vidám disznóságok csarnokával ez a kegyetlen Párizs úgy bánik el, mint a kivénhedt kokottal szokás bänni:

— Nem vagy fiatal, nem vagy mulatságos. Nem kellesz többé.

A Palais-Royalt lebontják. Ha e hírre nem szomorodik el fél-Budapest s fél-Magyarország, akkor csakugyan nincs emberi háladatosság. A Palais-Royal volt tíz év óta szállítója ama színpadi

disznóságoknak, melyek nélkül ma századrésnyi „modern ember” sem volna Magyarországon, mint amennyi van. Kávéházaló buda-pesti hölgyek, fölvilágosodott arany-ifjak s oly sokszor megborzon- gatott vén szatírok, hejh sírjátok. A magyar kultúra legerősebben ható hajléka omlik össze a Palais-Royallal. A Magyar Tudományos Akadémiának, a Kisfaludy társaságnak s a Nemzeti Színháznak együtt nem volt annyi hatása a magyar publikumra, mint a Palais-Royalnak. Párizsban tizedrangú színészek játszották huszadrangú publikumnak a hahotázható mocskosságokat. Budapesten s a többi kis magyar budapesteken kor- és rangkülönbség nélkül épültünk a szélhámossággal párosult együgyűségeken. Az asszony meg- csalja a férjet egy úrral, két úrral. A férj megcsalja a feleséget egy hölgygel, két hölgygel. Hálókocsiban, fürdőszobában, parkban, kór- házban, szepareében. Kiderül minden, s pompásan elintéződik min- den. Egy francia kritikus kiszámította, hogy csak hatvanhárom variáció lehetséges. Úgy látszik, Párizsban már kimerítették mind a hatvanháromat. Aztán lehet, hogy végre még a Palais-Royal huszadrangú habitüei is elszégyelték magukat. Végre is az ember az intellektusnak egy alsóbb fokán is csak eszes lény s untatja egy idő múlva az együgyűség. Ám Budapest s a kis budapestek „modern emberei” bizonyosan még mindig arra esküsznek, hogy a dolog nagyon mulatságos, főbenjáró és művészet. Természetesen. Az emberek csak azért születnek és azért házasodnak, hogy legyen mit törni. Az élet produkcióinak nonplusztrája egy házasság- törés. Valóban a Palais-Royal magyar fogyasztói ijesztő individi- umok [!] alapján. Perverz kis dogmát instituáltak. Az ő hitük szerint a házasság arravaló, hogy az ember megkívánja a szerelmet benne (mindenki a máséban), s szeretni nem lehet másképpen jóízűen, csupán egy harmadiknak, vagy negyediknek rovására. Ilyen ostoba perverzítást nem pipált még a világ. Még ha így volna, akkor sem érdemes ezt folyton hallani. És hogy hogy lehet ezeken az ostobaságo- kon mulatni, azt az ördög érti. Nem a nevetés ellen szól a prédikáció. Az nagy és szép dolog. Kicsi tömeg-lényekből gondolkozókat, érzés- művészeket nem akar senki sem nevelni. Aki csak kacagni szeret, az kacagjon. De mindig csak egyazon ostobaságon nevetni, ez több a többenél. A szerelem nagy dolog. A legeslegnagyobb földi dolog. Minden fajtájú felfogásában. Lehet rajta nevetni, sírni, megbolon- dulni. Millió nagy témát ad percenként. De mindig nevetni s mindig azon nevetni, hogy szarvakat kap a férj vagy tilosban jár, nem látni meg a házasságtól a szerelmet, az elme finom gépezetét befogni állandóan a házasságtörés alapján kicsinyes komédiába, s a színpadot kisajátítani a léhaság, tartalmatlanság számára: ez talán még odahaza minálunk sem járja.

A Palais-Royalon kívül van még léha színpada egy tucat Párizsban. Színházak múlnak, színházak születnek itt. De nem a Palais-Royalok táplálják itt, Párizsban, az emberek elméit. A Palais-Royalnak az volt a predestinációja, hogy elléhásítsa a magyar társadalmat s csináljon egy új magyar kultúrát, melyről még az unokáink is koldulni fognak, akinek tudniillik lesznek unokái.

Én vidáman emlékezem vissza, mikor a puritán Debrecenbe betoppantott a Palais-Royal nemes repertoárjának első darabja, s a cívislányok habzsolva élvezték a nyugati kultúrát. Vidáman emlékezem vissza, mikor a nagyváradi publikum odaérett, hogy már Feydeau-t is naivnak tartotta, s panaszkodott a színpadi irodalom hanyatlásáról, mert már a Palais-Royal sem tudott a számára elég kaviárt és teknősbékát adni. Vidáman emlékezem vissza vígszínházi estéimre s a budapesti társadalom minden rétegéből való ismerőseimre, kiket jobban nivellált és egyenlősített a Palais-Royal, mint a francia forradalom eszméi s azok a demokratikus reformok, melyek majd egyszer, száz év múlva talán nálunk is megszületnek. Nekem könnyű. Nekem nincs unokám, nem is lesz s lehet, hogy a Palais-Royal bohózatai tettek ilyen cinikussá, de én már szinte beletörődtem, hogy nálunk iszonyú hamar belefáradnak az erőlködésbe a reformer és radikális lelkek, s minden mehet szabadjára.

Voltaképpen csak reportot akartam írni s íme, hogy eltévedtem. Térjünk vissza. Még egyszer újságolom, hogy gyász fenyegeti az új magyar kultúrát. Egy év múlva lebontják a Palais-Royalt. . . Ám, hogy csöndesedjenek a hazai könnyek, egyben jelentem: két vagy három pompás, borsos disznóságot ígér utolsó szezónára a haldokló színház. Aztán: amilyen hálás publikum a magyar publikum, fog akadni új párizsi szállító cég akárhány. Hatvanhárom variáció lehetséges? . Nálunk elég lesz tizenkettő Csak disznóság legyen!

BN 1904. augusztus 19.

A. E.

49. AZ EGÉSZSÉG KIÁLLÍTÁSA

[Saját tudósítónktól]

Párizs, aug. 17.

Hatalmas, érdekes kiállítás nyílt meg Párizsban egy-két nappal ezelőtt. Nemzetközi kiállítás, amely betölti az egész, óriás Grand Palais-t, s amelynek bajos volna nevet adni. Higiéniai, tűz-

oltó, életmentő stb. jelzőkkel ékesítette föl magát a kiállítás. Csakugyan efféle is volna elsősorban. Tudományos értéke is kétségtelen ennek a kiállításnak. Orosz, olasz, svéd stb. orvosok jöttek s jönnek megtekintésére. Sokat tanulhat itt orvos, kémikus, gyógyszerész, optikus s az orvostudománynak, sőt természettudománynak minden segédkező, teoretikus vagy praktikus munkása. Viszont azonban a kiállításnak legerősebb karakterét a humánus, védekező és mentő szervezkedések nagy apparátusú kiállítása adja. A tűzoltók budapesti kongresszusa bizonyosan érdekes és értékes kiállítást láthat a magyar fővárosban, de okvetlenül sokat okulna a Grand Palais kiállításának abból a csoportjából is, amely a modern tűzoltás haladását és állapotát mutatja be, ha nem is rendszeres módon, de gazdagon. A mentésnek is minden ága külön kollekcióval szerepel a kiállításon. A segítségnyújtás minden faja, a mentés balesetnél, elgázolásnál, tűzből, vízből, vasúti szerencsétlenségnél és hajótörésnél.

Tudományos, humanitárius és ipar-kiállítás együtt ez a kiállítás. Amit csak a higiéniaival kapcsolatba lehetett hozni, mindaz helyet kapott itt. Sőt az is, amit nem lehetett. Az újfajtájú szeszes italok, a szőnyegek, műipari cikkek, bronz-figurák, automobilok már csak nagyon távoli, vagy éppen ellenséges viszonyban vannak a higiéniaival, s mégis például a kiállítás szőnyeg-osztályában állítólagos kutahiai leányok szövik a nézők előtt a keleti, pompás virágos szőnyegeket, s az ital-osztályban annyi abszintet lát az ember, hogy alkoholmérgezést kap a látásától is.

Lehetséges, hogy a rendezők a kiállítás népszerűsítésére gondoltak ezzel. Egy tudományos, zártkörű higiéniai kiállítás nem vonzotta volna a publikumot s ezért bővítették, tágították ki a higiéniai fogalmat annyira, hogy beleférjen mindenféle érdemes, ipari látnivaló. Végre is ma már még a legtudományosabb kiállítás is vásár egy kicsit.

Katalógus még nincs. Az elrendezkedés sincs még befejezve a kiállításon. Ám annyit már látunk, hogy a kiállítás internacionális címét csak az oroszok, belgák és hollandok támogatják. Mind a három náció nagyon komolyan vette a kiállítás programját. Mind a három kiállítás rendezettebb, átgondoltabb, mint a francia. Hogy úgy mondjuk: a higiénia technikai részét, fejlődését intézményekben s iparban mutatják e kiállítások. Lehetséges, hogy más nációk is szerepelnek a kiállításon kisebb arányban, de ezt még a mai káoszban nem lehet észrevenni. A kiállítás nagy gazdagságát, de egyben rendszertelenségét is, legjobban illusztrálja például az, hogy a kiállítás egy részét a különféle *biztosító társaságok* kollekciói, nyomtatványai foglalják le, míg például a tuberkulózis ellen

való védekezésnek egy *együttes* kiállítását hiába kerestük mind-egyik csoportban. Oroszország főképpen emberbaráti intézményeit fitogatja a kiállításon. Kórházak, szanatóriumok, vakok és siket-némák intézetei, hülyék és nyomorékok ápoló és oktató helyei, masszázs-iskolák, bábaképző- és ápoló-tanfolyamok, stb. láthatók képből, írásban az orosz csoportban. Voltaképpen ennek kellene dominálni mindegyik csoportban. Hatalmas az orosz Vöröskereszt kiállítása s a tűzoltás és mentés-osztály is. Nem kevésbé lephet meg bárkit a higiénával összefüggő orosz iparnak a fejlettsége is, ha a túlságos rendezettség és keresettség nem sejtetnék erősen az emberrel, hogy Potemkin-módszer érvényesült ezúttal is az oroszoknál.

Csak össze-visszaságban sorolunk föl néhány dolgot e hatalmas kiállításból. Orvosműszerek, kémiai produktumok, szemüvegek, lencsék, sebészeti és ortopédiai cikkek, gyógyító-szerek az egyik részen. A szomszédban ásványvizek, beteg- és gyermektáplálószerek, különféle ételek, italok, konyha- és vendéglő-berendezések. Nyomban ezután modelljei az egészséges nyári lakásnak, olcsó lakás-építőtervek, hálószoba- és szalonberendezések, új rendszerű kémények és szellőztetők, reform-ruhák, új rendszerű női fűzők, fürdőszobák, összehajtható és hordozható fürdőkádak kaucsukból, dinamógépek, hordozható ágyak, beteg-székek, higiénikus ágymatracok. Hihetetlen bőség és zagyaság mindenütt. Közben bazárrok, szőnyegekből, műiparcikkekből, szobrokból, képekből, könyvekből. Kloroformizáló gépek, fényképező készülékek. — Egyik nagy sátor az X sugarak csodáit mutatja be. Másutt fürdők képei, prospektusai, fürdő-berendezések, szanatórium-kollekciók, laboratórium-minták, sport-ruhák, torna-szerek, sport-cikkek, mechanikus ágyak, székek, billiárd-asztalok és cikkek, stb., stb. zavaros egymásutánban.

A kiállításnak azonban a tűzoltásra s életmentésre vonatkozó részei a valóban értékesek. A francia tűzoltó- és mentőegyesületek legjelesebbjei rendeztek kiállítást. A legmodernebb tűzoltó-berendezéseket lehet itt látni. Szerkocsikat, mentőkocsikat. A *színházi tüzek* veszedelmét néhány új rendszer ígéri megakadályozni. Itt érdekes lett volna kiállítani azt a Rimanóczy-féle magyar találmányt, amelyről a Budapesti Hírlap is megemlékezett. Mindent meg lehet e csoportban találni, ami a tűzoltással és tűzveszedelemmel összefügg. Ugyanilyen gazdagok az életmentő-kollekciók. A tengeren, nagy viharokban messze világoló őrtornyokon kezdve, a mentő hajókon, csolnakokon, bűvár-instrumentumokon folytatva, az életmentés szárazon és vizen szükséges minden eszközét meg lehet itt találni. Az orosz Vöröskereszt s a francia hasonló intéz-

mény pedig annak is képét adja, miként kell ott életet menteni, ahol a legtöbb élet pusztul el: a *háborúban*. A legmodernebb vívmányok be vannak már vezetve a tűzoltó, életmentő, beteggyógyító s egészségóvó munkákba. Autóbuszok, motor-csónakok stb. állanak a mentés szolgálatában. X-sugarak, új gyógyítószerke, új sportok.

A kiállítás programja voltaképpen az volt, hogy bemutassanak mindent, ami az emberi egészség és épség megóvására, vagy visszavarázsolására való. Óriási, szinte lehetetlen feladat s ezért olyan kaotikus a Grand Palais kiállítása. Ám ez a kiállítás minden zagyvaság a mellett tudományos és humánus értékében számottevő. Érdekes és gazdag. Az *egészség* kiállítása is. Látnivalónak pedig elsőrendű.

BH 1904. augusztus 20.

50. A SZERELMES GYERMEKEK

Nagyon bűnösök a nagyok, mikor elfelejtik, hogy ők is voltak kicsinyek. Iszonyúan bűnös az a mód, mellyel mi a gyermekeinket neveljük. Mi elfelejtjük mindig, hogy a mi gyermekeink is emberek. Bután és cinikusan hangozzék bár: a csikónak szabad lónak lenni, a bocit is kis marhának látjuk, de a gyermekben nem akarjuk meglátni a *kis embert*, az eszes kis embert, akinek vére van, agyveleje van. Idegei, vágyai, céljai, eszméi, örömei, fájdalmai vannak. Elfelejtjük. Csak emlékeznünk kellene, de nem akarunk emlékezni. Nem akarunk úgy közeledni a gyermekhez, mint ember az emberhez. Mindig azt hisszük, hogy mi kivételek voltunk. Igaz, hogy mi már hat éves korunkban tisztában voltunk az egész gólya-teóriával, igaz, hogy mi már nyolc éves korunkban csalódott szerelmesek voltunk, igaz, hogy mi már tizenhárom éves korunkban túl Boccacción és túl a „Karthauzi”-n egészen olyanformájú életcsömört éreztünk, mint milliomos és három X-es vivőrök, igaz, hogy mi már tizenhat éves korunkban átesve néhány világfelfogáson, szerencsésen eljutottunk Schopenhauerhez. No, de hát ez ritka kivétel, állítjuk. Holott csaknem minden szenzibilisebb lelkű gyermek tizenhat éves koráig megfutja egészen az életet. A kis emberek csodálatos módon, álomszerűen prekapiskálják mindazt, amit egy emberlény kap az élettől. Ezt nem volna szabad a nagyoknak elfelejteni. Nem volna szabad a csöndes és élettelen porcelán-babát vagy a gondolatlan kis állatot tenni gyermek-ideállá. Nem volna szabad

annyira riadoznunk a gyermeklélek megértésétől. Búsongó, titkolózó beteg kis filozófusok ezért válnak gyermekeinkből. Nagyon árvák, nagyon boldogtalanok néha ez[ek] a kis emberek. És ez nem száll el nyomtalanul. Növekedve, át és átöröklődik a jövő generációkba.

*

Meg kell érteni a gyermeklelket, s óvó, bizalmas társul kell oadaadni neki a mi voltaképpen egyazon, csak éppen terjedelmesebb, fölnőtt lelkünket.

Ez a kis előljáró filozófia bizonyosan illuzonárius [!] értékű, s alighanem kétséges sikerű.

A gyermeket, a kis embert, nagyon sok idő múlva fogja még egészen komolyan venni a fölnöttek országa. Egyszer majd idővel bizonyosan komolyan veszi. Vannak már jelek, hogy így lesz. A francia, az angol, a német irodalomba kezd bevonulni a gyermek. Azaz nem a gyermek, hanem a kis ember, ami nagy különbség. Gondolkodók és művészek kezdenek foglalkozni a gyermeklélekkel. Ez egy gyermek-emancipáció kezdete. Óh, nem az a célja, hogy a kis emberek utánozzák a mi alapjában sokkal alsóbbrendű, silány életünket. Hanem, hogy az Élet és Természet határai között szabad legyen a gyermekeknek azoknak lenni, *ami*k. Ismerjék el a gyermekek emberségét.

*

A gyermek szerelméről akartunk azonban írni. A francia tanárok és tanítók fölfedezték, hogy a gyermekek szerelmes természetűek. Oh, milyen korszakos fölfedezés! . . . A gyermekek mióta csak gyermekek élnek a földön, mindig szerelmesek voltak. Sokkal, de sokkal szerelmesebbek, mint amilyen szerelemre mi nagyok képesek vagyunk. Oh, az mesébe illő, fölséges szép dolog volna, ha mi olyan nagyon, olyan szépen tudnánk szeretni, mint a gyermekek szeretnek az ő miniatűr, hogy újra használjuk a furcsa szót: prekapiskált, kis ember-életükben. Gondoljon csak kiki vissza a maga ulacsony éveire, első vágyakozására a leány-játszótársak után, első regényére, első sejtelem-rohamára, első csalódására. Aztán a többire. A gyermekek igézetes szépen tudnak szeretni. A világ első poétája volna, ki meg tudná szólaltatni művészettel azokat az érzéseket, melyeket a gyermek-lélekből a hatalmas élet szemlélete s a szexusok kétfélesége vált ki. Nem az a baj, hogy a gyermekek szeretnek, hanem az, hogy a legújabb időkben bennünket, nagyokat kezdenek utánozni a szerelmeikben. Egy tizenöt éves fiú itt Párizs-

ban nemrégiben agyonlőtt egy tizenhárom éves leányt s agyonlőtte magát, mert a leány — nem akart az övé lenni. A Bois-ban, a Luxembourg-kertben néha olyan merész és ijedelmes gyermek flirteket zavarnak meg a véletlen sétálók, hogy Prévost sem merne erről írni, még ha fiatalabb is volna vagy húsz évvel. A párizsi postahivatalok a miniszterhez készülnek fordulni: tiltsa meg, hogy *poste-restante leveleket* gyermekek is átvehessenek. A szülők és tanítók rájöttek, hogy tizenegy—tizenkét éves szerelmes leánykák s lurkó fiúk *poste-restante* leveleznek. Egy francia tanártól hallottam, hogy egy tizenhat éves gazdag líceumi növendék a zsebpénzét egy tizenöt éves midinettre költötte. Ezek már rettenetes dolgok. Ezen már változtatni kell. És ez így van ám, szinte így van Budapesten is, nemcsak Párizsban. A veszedelem pedig röviden ez: *a kicsinyek a nagyok szerelmeit kezdik utánozni*. Nem az a baj, hogy a gyermekek szerelmesek. Ez ellen nincs metódus, nincs pedagógia, nincs medikamentum. A gyermekek mindig szerettek. A nemi titkok sejtései mindig egymáshoz terelték s terelik a leánykákat és fiucskákat. Ez ellen csak egy segítség van: örködve, barátkozva, bizalmat ébresztve foglalkozzunk gyermekeink lelkeivel, s együtt neveljük a leányokat és a fiúkat. Az elzárt, külön internátusok, iskolák, zárdák mennyi szerencsétlenséget okoztak már! A rejtegetés, a titkolózás, a félemlítés hány gyermeket cibált már ki a maga boldog gyermekségéből, s tett koravén emberkévé. Vigyázatok, szigorú és feledékeny föl nőttek. Gyermekeitek már *poste-restante* leveleznek !.

*

Mit fog a francia iskolai bölcsesség a szerelmes gyermekekkel művelni? Nem tudjuk. Jót nem várunk. Lesz új és még nagyobb titkolózás, elzárttság, félemlítés s úgynevezett szigor. Csak arra nem kerül bizonyosan még sor, hogy *emancipáljuk* a gyermeket. Ismerjük el róla, hogy ők a mi elő-élőink, eszes lények, sőt modern lények. Idegekkel, érzésekkel, gondolatokkal, célokkal, sőt önálló életfelfogásokkal. Kezeljük hát őket emberekként. Tanuljuk meg az ő logika-ábécéjüket. Csak vissza kell emlékeznünk a magunk gyermekségünkre. Hassunk idegeikre, érzéseikre, képzelő erejükre úgy, mintha felnőttek volnának. Értsük meg őket. Iszonyú forradalmi gondolatnak tetszik, pedig jámbor igazság: értjük meg szerelmeiket. A gyermekek ma elhagyottságukban, meg nem értettségükben sokszor nagyon szerencsétlen lények. Még szerencsétlenebb lények lesznek, ha lassanként elfelejtik egészen a fiatalságukat, s életüket a zsarnok nagyok élete szerint kezdik titokban berendezni.

Ki van boldogságra teremtve, ha nem a gyermek? S a szerelem is hol igazán fölséges és fulánktalan, ha nem a gyermeknél? Nem a szerelemtől kell elzárni a gyermeket, hanem a *mi szerelmeinktől*, s megértéssel kell dolgozni az emberiségnek azon a fájdalmas és mégis gyönyörű álmon, hogy a szegény, kétlábú tollatlan állat lehessen egy kicsit boldog is a földön. Gyermekkorában tudniillik.

BN 1904. augusztus 23.

Ady Endre

51. AZ OROSZ VÖRÖSKERESZT KIÁLLÍTÁSA

[Saját tudósítónktól]

Párizs, aug. 20.

A rokkant óriás koldul. Oroszország kiállott a piacra alamizsnát kérni. Mutogatja a sebhelyeit, s nyújtja a tarisznyáját.

Már irtunk egyet-mást arról a hatalmas és érdekes kiállításról, mely most Párizsban megnyílt. Tarka egy vásár ez. Nemzetközi kiállítása volna a higiénának, a tűzoltó- és mentő-ügynek de voltaképpen egy hatalmas ipar-kirakat. Ez a kiállítás felebaráti segítségnyújtás. Az oroszoknak akar szimpátiát és pénzt szerezni. Olyan formája ez az alamizsna-adásnak, melyet előkelő és szemérmes koldusok számára eszelt ki a humánus érzés, és ez esetben a — francia—orosz barátkozás. A kiállítás jövedelmét az orosz Vöröskereszt kapja. Ha nagyon jól fog sikerülni, talán egy-kétszáz jajgató, véres nyomoréknak könnyebb lesz koldus-sorra fölépülni, vagy meghalni ama sok ezer közül, aki ott hull a kelet-ázsiai mezőkön és piszkos vizeken.

Természetes, hogy Oroszország rukkolt ki a legnagyobb apparátussal ezen a kiállításon. Az eladásra szánt orosz iparcikkek négy vagy öt óriás termet töltenek meg. De nem ez a része jelentős és beszédes az orosz kiállitásnak, hanem az, ahol ez a nyomorék óriás, ez a szegény szent Oroszország föltárja az ő legvéresebb sebéét. Ez a dicsekvésnek és a szánakoztatásnak csodálatos jelensége. Az orosz Vöröskereszt és az orosz filantropia kiállítását értjük.

Egy fiatal orosz orvossal járjuk be az orosz termeket. Finom, érzékeny lelkű, szomorú nézésű fiatal ember. Most végezte a szentpétervári egyetemet, s tanulmányúton van. Az orosz emberbaráti intézmények kiállításához vezet először a fiatal orvos. Egyik szögletben megállunk. A fal tele van aggatva fényképekkel. Rettene-

tesen szomorú fénykép-gyűjtemény. Egy idiótákat gondozó orosz intézet szerencsétlen ápolottjai. A született lelki és testi nyomorékságnak ennyi fajtáját talán sehol sem láthatja az ember. Mennyi szörnyszülött, mennyi állatnál is nyomorultabb lény! A kísé-
rőm, a fiatal orosz, csendesen magyaráz:

Alig nyolc-tíz percentje jut gondozáshoz e szerencsétleneknek. És még szerencse, hogy a legtöbb közülök elpusztul — hozzátartozói akaratából. Ezer és ezer ezeknek a száma. A pálinka, az elállatiasodás, a borzasztó nyomorúság élő jalkiáltásai e szerencsétlenek.

Megyünk tovább. Itt egy süket-néma iskolának, amott egy vakok-intézetének, odább néhány kórháznak a kollekciója. Minta-intézet mindegyik. Írásban, képből el tudják ragadtatni a legkövetelőbb emberbarátokat.

— Hússzor ennyi kellene mindegyikből, — mondja az én orosz doktorom, s ezt még határozottabban ismétli, amikor egy elmebeteg-intézet nagyszerű kiállítását nézzük.

Milyen mérhetetlen nagy lehet a fizikai és morális nyomorúság abban az óriás, rejtelmes és félelmes országban.

A tűzoltó-osztályban mutatja kísérem a Pozsarnoe Gyélnak, az orosz tűzoltók hivatalos lapjának a kimutatásait. Több mint százezer tűzoltóval dicsekedik az orosz lap. Milyen nagy szám, s milyen kevés. Ragyog s elragadja az embert ez a kiállítás is, hogy és hova tudták fejleszteni az oroszok Potemkin tudományát! És mégis mindenütt hogy meg lehet látni a tenyéryi ragyogás alatt az átfoghatatlan nagy sötétséget.

És most belépünk a kiállítás főcsarnokába. Érezzük a messze harctér minden borzalmasságát, pedig egy nagy terem egészen a cárné és egy-két nagyhercegnő irgalmasságának reklámjával van tele. Az a híres betegápoló vonat! . . . Valóban nagyszerű és páratlan. Nincs minta-kórház sem ilyen pompásan felszerelve. A kápolnakocsi egymagában egy kis vagyonba kerülhetett. Életnagyságú viasz-alakok a szomszéd teremben. Egy tábori sátor. Bent neki-gyürközött orvos és két ápolónő. Éppen egy sebesült kozákot cipel be két ápoló katona a sátorba. Látja az ember az orvosi és gyógyító-szerekkel megrakott lovakat. Aztán fényképen látja: a sebesült katonákat, mint ápolják az ápoló nővérek s az önkéntes ápolónők, jóságos asszonyai a nagy szláv világnak, akikről talán még legtöbb szépet írhat majd össze a mai háború orosz krónikása.

Valami úgy szomorít, úgy lenyom itt bennünket. Talán ez a a hivalkodás, amikor tudjuk, hogy milyen kevés szegény orosz sebesült harcosnak jut ott künn messze keleten ebből a hivalkodó irgalomból. De talán nemcsak ez okozza ezt a nagy szomorúságot, ezt a nagy levertséget. Egy falon nagy betűk kiabálják: *Borisz*

nagyherceg fényképfelvételei. A nagyherceg komoly óráiban parádés jeleneteket állított össze a harctéren az ő legfelségesebb kodakja elé. Éppen a nagyherceg kiállítása mellett húzódik meg szerényen a Verescsagin-csoport. A Petropavlovszk nagy áldozata őt, vagy hat kép és fotográfia keretéből néz ránk. Itt van egy-két harctéri levele. Amott egy festménynek odavetett, írásos terve. Ki fogja ezt a képet most már megfesteni? . . . Üvegszekrényben két hatalmas tarackgránát-darab. Japánok lőtték be egykor Port-Arturba. Egyikbe néhány francia szó van bekarcolva. Kis cédula magyarázza, hogy ez is Verescsagin-émlék. Valakinek szánta bizonyára ez érdekes harctéri dokumentumokat a nagy művész. Perselyek is vannak. Direkt adományokat is elfogad az orosz Vöröskereszt. A publikum itt a legsűrűbb, a kiállítás orosz osztályában. Egyenruhás muzsika örök járnak-kelnek nehéz járással. Szinte jól esik végre kiszabadulni e helyről, ahova Mandzsuria, a messze keleti vizek és mezők küldik borzalmaikat, vérszagukat, a hatalmas, titkos, nagy Oroszország a maga siralmas mizériáit, miközben büszke koldus módjára kunyorálja az alamizsnát, mint egy rokkant, nyomorék óriás.

BH 1904. augusztus 23.

52. NÉPNEVELÉS A KASZÁRNYÁBAN

[Saját tudósítónktól]

Párizs, aug. 21.

Ha 1871-ben csakugyan a porosz iskolamesterek verték meg a franciákat, akkor ezeknek az iskolamestereknek hálaival tartozik a világ. Nem az embervér-tengerért, nem Elzász-Lotharingia elhódításáért, hanem azért a sok okulásért, melyet e háborúról önmagának s a világnak szerzett Franciaország. Jóformán ez a háború vezette rá a világot a hadseregek népnevelő szerepének a belátására is. Ha már nyögi és nyögni még sokáig kénytelen lesz, a világ a militarizmus nyögét, legalább térítsenek vissza valamit a társadalomnak, a közművelődésnek a hadseregek.

Ma a francia tisztok valóságos néptanítók. És még inkább azok lesznek a jövőben. A katonai s altiszti iskolák a tiszteket nemcsak katonáknak, hanem tanítóknak nevelik e szó legvalódibb értelmében. Két esztendő óta folynak a kísérletek a legszebb eredménnyel. A jövődöbéli tiszteknek, altiszteknek formálisan készülök kell tanítói hivatásukra, mely éppen nem elégszik meg az írás,

olvasás és számolás tanításával és gyakoroltatásával, hanem a lehető legteljesebb morális nevelésre törekszik. A francia kaszárnyákban most André hadügyminiszter elrendelte a *conférence*-ok bevezetését véglegesen. A tisztek és altisztek kidolgozott tanterv, munkaprogram szerint oktatnak s a nagyobb városok kaszárnyáiba bevonulnak a különböző szabad líceumok is, a nép-egyetem, a francia közoktatási liga, a francia nők közművelődési szövetsége, a Franklin-egyesület stb.

A kaszárnyai előadások témái négy főcsoportba oszlanak. Katonai és hazafias, polgári, közgazdasági és moráltudományi témák. Az első csoport előadásai az ezredek történetéről s annak a városnak és vidéknek a múltjáról fognak szólni, ahol az illető ezredek székelnek. Dicsőséges, vagy szomorú eseményeit a harcoknak, a zászló megvédésének, a hazaszeretetnek tárják a legények elé az előadások.

A polgári témák azt fogják megértetni a katonával [*], hogy ő is polgár s a polgár a legelső az államban. Magyarázni fogják a törvényeket s az okokat, amelyek a törvények tiszteletét kérlelhetetlenül megkövetelik. Megmagyarázzák, hogy miért szükséges az általános hadkötelezettség, s hogy kell azt teljesíteni.

A közgazdasági előadások elsősorban az illető vidék földművelési és ipari viszonyait ismertetik. Azután Franciaország gyarmatait, produkcióit, szükségleteit. Szólnak az alkohol romlásáról [!], a helyes táplálkozásról, az egészség oltalmazásáról s segítségnyújtásról.

A morális témák még változatosabbak. A katonaruha respektusa, a zászló becsülete és jelentősége, a háború régen és most, a háború és a humanizmus parancsai stb. A hadügyminiszter maga írja elő itt, hogy főként arra oktassák a katonákat: a gyarmati háborúkban a félvad bennszülötteket is magukhoz hasonló embereknek tekintsék, s általában békében és háborúban ne feledjék, hogy ők franciák s Franciaország vezette a múltban s akarja a jövőben is vezetni a világot a humanizmus útján.

Ezek az általános elvek. De ezekhez egy terjedelmes és alapos utasítást is csatolt a francia hadügyek minisztere. Ezt az utasítást a kultuszminiszter ellenőrzésével előkelő tudósok, pedagógusok készítették. Az ősszel bevonuló francia újoncokat már ez utasítások szerint kell nevelni.

Igazi francia szabadelvűséggel, a hadügyminiszter az ezredparancsnokokra bízta, hogy esetleg a szükséghez és viszonyokhoz képest más előadásokat is tartsanak a legénységnek. De azt szigorúan előírja, hogy évenként számon kérjék a katonáktól azt, amit az előadásokból tanulniok kellett, s ugyancsak évenként kimerítő jelentést küldjön föl minden helyőrség.

Csak egyetlen feltétlen princípiumot köt ki a hadügyminiszter rendelete: a nevelés hazafias legyen, s a politikától őrizkedjék. Néhány újság szerint ebben a kérdésben titkos utasítások is mentek az ezredparancsnokokhoz. A katonai kormány nemcsak a klerikális izgatástól akarja távol tartani a hadsereget, de a szocialista agitációktól is. Csak néhány napja simult el az a botrány, mely a St.-Cyr katonatisztképző iskolában történt, hogy néhány növendék a *Marseillaise* helyén az *Internationale* szövegét énekelte.

A mai hivatalos Franciaország határozottan antimilitáris, de nem abban az értelemben, hogy a hadsereget mindenképpen gyöngítse, mert ez, nagyon jól tudja, a mai viszonyok között ostoba öngyilkosság volna, hanem hogy a hadsereget közelebb vigye a néphadsereg ideáljához s a sok kidobott millió fejében a produktív nemzeti erők szolgálatába hajtsa. Ma már egy kissé iskola ugyan minden állam hadserege, de Franciaország az első, mely kimondottan, tervszerűen nevelő szerepet adott a hadseregének. Ezért érdemes a feljegyzésre s az okulásra a francia hadügyminiszter rendelete.

BH 1904. augusztus 24.

53. EGY FORRADALMÁR SZOBRA

[*Saját tudósítónktól*]

Párizs, szept. 10.

Ebben az esztendőben sűrűen és nagy kedvvel fordul a francia tömegek emlékezése a felé a csodálatos, már-már legendás, néhai alak felé, kit Desmoulins Camille-nak hívnak, s ki egy hosszú-hosszú évszázad után most újra elővirít a história legvéresebb, legborzalmasabb, legszínesebb kertjéből, a nagy forradalomból. Virága volt ő ennek a kertnek. Úgy is nevezték: „virág, mely a Danton keblén virul.” Az volt csakugyan: virág. Pompás és mérges virág. Zseniális volt, állhatatlan, kegyetlen, gyáva, elragadó, léha, undok és kedves. A história alig mutathat még egy ilyen különös lényt. Harminckét esztendőös élettel alig írta be még valaki úgy a nevét egy kor történetébe.

A mai francia, radikális, vértelen forradalom sokért nem adná, ha a világ az igazi, a nagy forradalom törvényes, szükségszerű, vérbeli sarjának tekintené. Ezt hirdeti folytonosan a radikális harujtó. Politikusok, publicisták szinte gyermekes buzgósággal kutatják a két forradalom rokonságát, egymásból folyását, s az össze-

kötő csatornákat. Így hozták a többek között divatba a nagy forradalmárok kultuszát is. Így támadt most életre Desmoulins Camille. Így támadtak föl mostanában többen a véres, világromboló korszak hősei közül. Mirabeau hamvait most is keresik. Nemsokára leplezik Chénier André szobrát. Desmoulins Camille is szobrot kap.

Már az idei nemzeti ünnepnek, július 14-ének, volt egy érdekes momentuma. A francia diákok ezen a napon Desmoulins emlékének, s csak az ő emlékének áldoztak. Úgy látszik, hogy a jövőben e napon egyre és egyre többen fognak gondolni a zseniális hebegő szónokra, ki a Palais-Royalban egy asztal tetején egy tüzes beszéddel ráuszította a Bastille-ra a haragos tömeget, s önmagát egyszerre híres emberré tette.

Desmoulins Camille életét ismeri mindenki, ez asztali beszédjétől fogva. Első pamfletje olyan félelmetes sikert arat, hogy Desmoulins kénytelen nagyon rálicitálni önmagára. Nem ment ez nehezen. Az ő nyughatatlan temperamentuma mindig a legszélső határokat kereste. Desmoulins hamar odáig ér, hogy mint a *Lámpavas főügyész* halálra kíván mindenkit, aki neki nem tetszik. Ő beszél először a *köztársaság*-ról. Ő érzi először legintenzívebben az újságíró nagy hivatását. Mámoros büszkeséggel írja: hogy az újságíró [*] az új világ pair-je, aki sokkal nemesebb úr, mint akármelyik királyi herceg. Senki sem lehet biztosságban — tollától. Neki olykor Marat is gyáva kutya. Viszont, amikor már a terrorizmus az ő fantáziáját is lefőzte, beáll az irgalom profétájának, s kegyelmet hirdet.

Csodálatos ember volt. Mikor bebörtönzik, Tacitust olvassa. Halála, vérpadi halála előtt azt írja a feleségének, hogy eltévesztette az életét, mert ő poétának született, s neki az emberektől távol magános szigeten kellett volna élnie azokkal, akiket szeretett.

Valójában pedig vérbeli zszurnaliszta volt. Zseniális ember, állhatatlan, de gyöngéd lelkű. Az a rettenetes kor tette azzá, mi volt.

Érdekes dolog, hogy több, mint száz esztendeig nem a zseniális pamfletistát, forradalmárt és szónokot látták és nézték benne első-sorban az emberek, hanem a nagy, a gyöngéd szerelmest. Camille és Lucile . Kevés olyan szép és híres szerelmes párt ismert a história, mint amilyen szépségben és hírességben éltek s élnek ők minden érzékeny lélekben. Lucile követte a vérpadon pár nap múlva Camille-t

Most szobrot kap a nagy pamfletista, a zseniális és gonoszul léha forradalmár, a tüzes szónok s nagy újságíró. Három vagy négy hónapja alakult meg a szobor-bizottság s olyan buzgósággal dolgozott, hogy a Desmoulins-szobor nemsokára állani fog. A mozgalomnak olyan apostolai vannak, mint Claretie, a Comédie-Française igazgatója s Henry Maret, a kiváló publicista.

Már a helyet is kiszemelték az új szobor számára. A község-tanácsnak kell csak dönteni, hogy a Comédie-Française előtt álljon-e a szobor, vagy a Palais-Royalban, ahol Desmoulins halálra szónokolta a Bastille-t.

BH 1904. szeptember 11.

54. LUJZA HERCEGASSZONYNÁL,

[Saját tudósítónktól]

Párizs, szept. 16.

Abban a csöndes, kicsi normandiai faluban, ahol engem az elsteri szöktetés híre ért, talán még ma is kevesen tudják, merre van Lindenhof, merre Elster, s miről nevezetes a Westminster-fogadó. Maholnap Párizs sem lesz másképpen. Amíg titok fődte a híres szerelmi regény legutolsó lapját, a szökevények útját s a hotelt, mely hajlékot nyújt Párizsban a kalandos királyleánynak: forrt, sustorgott a párizsi nép s az utca kíváncsisága. Most már nincs titok. Semmi sem titok. Egyelőre semmi új skandalum nem integet. A hercegasszony, Kóburg Fülöp felesége, Párizsban van, örül, nyilatkozik, reménykedik, vár. Egyelőre az újságírók kíváncsiságán kívül mi sem molesztálja. Automobilozhat, sétálhat a bulvárokon. Élvész az utcánjáró ezrek között. Az utca, a párizsi utca valósággal megemberelte magát. Lehet, hogy csupán azért, mert több izgalmat remélt. Ám nem lehetetlen, hogy ezúttal a tömegérzés csodálatos tapintatosságot tanúsított. Az utca nem akarja háborgatni a fejlődési asszonyt, ki nagyon rászolgált egy kis szabadságra. De bizonyos mindenképpen, ha a párizsi rendőrség nem azzal a gavallérsággal biztosítja nyugalmáról a párizsi szabadság és vendégszeretet keresőjét, amellyel azt tette, Lujza hercegasszony szabadságát megvédené maga az utca. Mert ilyen különös, kiszámíthatatlan, de mégis cselekvő a párizsi tömeg.

Ez idő szerint csak az újságírók nagy barátságával kell megküzdenie Lujza hercegnőnek. Lehetetlen mindenkit fogadnia. És minden lap külön nyilatkozatot akar kapni tőle. Már egy tucat hurag fakadt ebből. Fáradt a szegény hercegnő. Igazán fáradt. Így is szinte fájdalmas, hogyan kell sorsa parancsából s talán érdekében följánlania magát annyi faggatásnak.

Magyar levélben kértem a hercegnőt, mikor Párizsba visszatérem, adjon engedelmet egy rövid találkozásra. Ő mondta, s hogy

csak túlzó udvariasságból mondja, arra oka nem volt: várta ezt a magyar levelet. Úgy is hagyta meg a hotelier-nek, hogy azon a napon, melyen én fölkerestem, csak egy budapesti újságíró fogad. Gyöngékedett és ágyából kelt ki, hogy — így mondta — *magyar vendégét* fogadhassa. Kedves és váratlan volt ez a figyelem. S még váratlanabb, hogy az előszobából egy kis szalonba lépve, magyar üdvözléssel fogadott egy nagyon tiszta, okos arcú, élénk szemű, vidám, polgárias külsejű asszony. Tudtam mindjárt: Ez Stógerné. Élőhaló, szinte imádó híve a hercegnőnek, kinek szöktetését éppen úgy segítette, mint annak idején a Mattasich szabadulását:

— Vártuk. Jó, hogy már jött. Az édes, jó hercegnő beteg egy kicsit, de önt fogadni akarja. Olyan jó asszony, olyan áldott, jobb mint egy angyal. Majd meglátja.

Egy nagyobb szalonba vezetett. Friss virág mindenütt. Ma változtatott lakást a hercegnő. Ez itt a Westminster-hotel első emeletének legkényelmesebb lakása. Máig egy szűk, második emeleti lakásban lakott a hercegasszony. Kedves lakás, pompás kilátással a gyémántboltos, mozgalmas rue de la Paix-re.

Belép a hercegnő. Kissé fáradt. A szeme szomorú, de mosolyog. Szép még ma is. Gyönyörű hajába alig mer belopózni egy-két ősz hajszál. Igazán hercegnői megjelenés. Franciául üdvözlöm. Ő a legszeretetre méltóbban mond néhány magyar szót s kér bocsánatot, hogy nem beszél folyékonyan magyarul. Beszélünk hát németül s franciául. Kissé csendesén, aprózza beszél a hercegasszony csakugyan, de ez még nem ad igazat Pierson tanárnak. Az én kérdéseim nem olyanok voltak, melyekre — Pierson szerint — már Lindenhofban elkészülhetett:

— Hogy örülök, hogy magyar újságírókat látok. Ugye, nem bánatnak a magyar lapok. Ugye, ott barátaim vannak. Úgy szeretném olvasni, mit írnak rólam. Stógerné majd segít lefordítani. Ugye?

Mert Stógerné is jelen van. Végtelen gyöngédséggel figyel fenséges asszonyára, s többször mondja félhangosan:

— Ugye, milyen édes, angyali hercegasszony? .

Magyarul persze. Stógerné budapesti leány. Onnan került Horvátországba.

— Biztosítom a hercegasszonyt, hogy a magyar közönség mindig rokonérzéssel, meleg aggodalommal, szeretettel kísérte sorsának útját s örül szabadulásának.

— Sokszor voltam Magyarországon. Sok boldog napot töltöttem ott. Nyolc éve jártam Budapesten utoljára. A millenniumkor. Milyen szép volt akkor ott minden. Mennyi kedves magyar embert ismertem meg.

Elhallgat egy kicsit. A tekintete még szomorúbb. Csöndesen folytatja:

— Nagy igazságtalanság történt velem. (Kijavítja.) *Velünk*. Elégtételt kell kapnunk. Nekem is s annak az ártatlan embernek is, kinek mostani szabadulásom is köszönhetem. Hiszem, hogy meglesz ez az elégtétel.

Közbevetem, hogy néhány német és magyar lap szerint Kóburg herceg, a hercegasszony férje nem akar tárgyalni. Megütődve, de mosolyogva mondja:

— Ez egészen új dolog. — Dehogy nem akarnak. Csak rosszul esik nekik beletörödni, hogy ezúttal mi győzünk.

Megkérdem, hogy miért nem jött ide Bachrach dr., a herceg ügyvédje. Hirtelen Stógerné válaszol:

— Hogy miért nem jött? Mert félték a nyomorultak. Itt ugyan megjárhatták volna!

A hercegasszony mosolyog. Naponkint özönével hozza a levelet a posta. Egy sereg levél írója biztatja a hercegasszonyt, hogyha szükség lesz reá, legyen nyugodt, megvédelmezik. Persze akként, hogy arról fog koldulni Bachrach, vagy az, aki a hercegnő ellen Párizsban tenni merne.

Magyarországi utazásairól beszél eztán a hercegnő. Vidáman, elég könnyen, ötletesen. Néha tréfásan beleszúr kemény akcentussal egy-egy magyar szót a beszédbe:

— Szeretem a magyarokat, s mindenekfölött a magyar nótát. Most Elsterben is talán éppen a magyar nóta adta vissza az örömet s a bizalmamat az élethez, a szabaduláshoz. Azt mondták, örült vagyok. Hát, mondja, örültnek látszom?

Szomorúan nevet. Fáradtan. Bizony nagyon fáradt asszony a szegény hercegnő. De az utolsó esztendőök után mégis meglepően friss. Dehogy is látszik örültnek. Nyugodt, talán nagyon is nyugodt, szeretetreméltó, nagyon disztingváltan gondolkozik s beszél.

Megerősíti azt a hírt, hogy nem akarja eltávolítani magától Mattasichot:

— Értem szenvedett. Meg kell neki szereznem az elégtételt. Minden okom megvan a bizakodásra. Ezerszer hála a sajtónak, a világ most már tudja az igazat. Meglátja, minden követelésünk teljesülni fog.

Stimmer doktortól, megbízottjától, éppen ma várt értesítést. Hiszi, hogy Stimmer Bécsből diadallal jön vissza.

— S aztán?

— Aztán? Nem tudom. Párizsban szeretet és biztosság vesz körül. Itt maradok. Örölk a szabadságomnak, s dolgozom azon, hogy a rettenetes évekért minden elégtételt megkapjunk. Egyelőre,

nem tudom meddig, a lakásom sem változtatom. Itt udvariasak, jók hozzám, s ma már — nézze — egészen pompás kis lakásom van . .

Nem tudom, de úgy sejtem, hogy Mattasich a szomszéd szobában volt. Künn, az előszobában, puha, elegáns, szürke angol férfi-kalapot láttam, mellette elegáns férfi-kesztyűt.

Hálásan köszönöm meg a fenséges asszonynak a szíves fogadtatást, s ő újra kér: írjam meg, miként örült ő az ő magyar vendégének, milyen hálás a magyar publikum érdeklődéséért.

Stögerné pedig boldog, hogy magyar és budapesti vendégük volt. Imádattal beszél a hercegasszonyról.

— Soha jobb asszony nem élt még a világon, mint ez a hercegasszony.

És úgy gondolom, hogy Stögernének igaza van. Ennek a királyleánynak végzete s betegsége a jóság, az a mély jóság, melyben fölolvad a fegyelmező akarat.

BH 1904. szeptember 20.

Ady Endre

55. LEVELEK PÁRIZSBÓL

I.

Saint-Cyr

(*Marchand ezredes — Beck tábornagyhoz*). Kegyelmes uram, engedje meg, hogy bemutatkozzam. Marchand vagyok . Ugy-e elég? Ön tudja a többit. Én vagyok a fashodai hős. Én vagyok a rosszkedvű ember. Rosszkedvű, mert rossz időben élek. Lettem volna Boulanger helyén, ma sok minden másképpen volna. Nem vágyódnék a lelkem Napkeletre, s nem irogatnék kunyoráló levelet Kuropatkinnak s önnek. Kuropatkin, az ebadta, nem válaszol. Lehet, hogy öntől sem kapok választ. Pedig ön ez idő szerint nincs elfoglalva hősi hátrálással, mint ő. Mindegy. Nekem csak önökbe [!] van reményem. Ah, dicső három ország. Sedan dacára is imádottnémet hon, csodálatos muszkaföld és tartós dunai monarchia. Egy új szent szövetség s meg lehetne javítani a világot. Ha önök hallgatnának reám. Jajkiáltásaimra a pokolból. Mert pokolban vagyok. Most már igazán fölfordult e szerencsétlen francia földön minden. Ez az ország rohan végzete felé. Nem volt elég, hogy engem, a fashodai hőst elcsaptak. Jöttek sorjában tizenkét csapások. Óh,



6. Luiza hercegnő, akivel Ady interjút csinált
(L. Luiza hercegasszonyról c. cikket)

kegyelmes uram, meg sem merem írni önnek, mik folynak itt. A nagy forradalom pásztorjáték volt a mai idők mellett. Összeroskadna a Burg, ha papírra vetném ez istentelenségeket. Csak egyet merek elbeszélni. A Saint-Cyrban, a legelső francia katonaiskolában szociológiát fognak tanítani. Kérem, csillapuljon. Ez még nem minden. A francia kormány azzal fenyegetőzik, hogy ha sokat lármáznak, egyszerűen beszünteti a katonatiszti iskolákat. Az lesz tiszt, aki nagyon jó közlegény s nagyon jó altiszt. De tiszturakat nem nevelnek többé a régi módon. „Vége lesz az egyenruha-kultusznak, a középkori kardos nyegleségnek. A tiszt modern ember legyen. Sem bigott, sem elfogult, sem uniformis-mániás ember tiszt nem lehet. Vége legyen a régi számár dogmatikus nevelésnek. Tessék a tiszturaknak véres háborúk történeti helyett természettudományokat tanulni. Tessék ismerni a modern élet problémáit. Igyekezzenek magukat hasznosakká tenni népneveléssel, munkával. Tessék munkálni a szociális haladást. .” Nem, nem folytatom tovább. Innen ki kell vándorolni. Ez egy elveszett ország. A jövő Marchand ezredesei Marxot fogják magyarázni, s Herbert Spencert népszerűsíteni. Én már látom. Rettenetes. És mért nézi ezt nyugodtan a világ? A három császárság? Szociológia a Saint-Cyrban! . Természettudományos gondolkozás katonatisztek közt! . . Rettenetes. És ezt a francia hadügyminiszter parancsolja. Képzelve el, kegyelmes uram: az ön helyén egy szabadkőműves és szocialista főfőhadsegéd. Bocsánat ez istenkáromlásért. Hiszen Bécsben s a magyar provincia fővárosában, Budapesten még az egyetemen sem tanítják rendes tantárgyként a szociológiát, s komoly miniszterek hirdetik a valláserkölcös nevelés elengedhetetlen fontosságát, a legelőkelőbb agyvelők misét hallgatnak, mielőtt például egy komoly tudományos munka írásába fognának. . . Ám, kegyelmes uram, tudja, hogy mindig milyen ragadósak voltak a szerencsétlen Franciaország rossz példaadásai. Minden szentekre, vigyázzanak ott Keleten. Takarózzanak be. Mindenekfölött pedig juttassanak nekem egy szerény tábornoki állást. Nekem, a fashodai hősnak. Írtam már Kuropatkinnak. Sőt megsúghatom önnek: Mirbach bárónak is. Ő igen befolyásos ember. Óh, ha sikerülne a három császárság új szent szövetsége s az én tábornokságom. Meg lehetne tán még menteni a világot. Kegyelmes uram, reménykedve nézek Napkelet felé s ön felé . . .

II.

Hotel Westminster

(*Naussanne — egy magyar újságíróhoz.*) Igen, barátom, a hercegnőszöktető sajtót nem kell ám kinevetni. A kultúrtársadalmak sajtója többet árt a trónoknak ötven guillotine-nél s örült forradalomnál. A sajtó útban van a gyönyörűséges, szédületes magasság felé, mikor a *nyilvánosság* lesz minden: élet és halál. Ama magasság felé, melyről a próféta szociológus írt, írván, hogy majd annak idején az államok nagyköveteiket nem a trónokhoz küldik, hanem az egyes államok hírlapjaihoz. Ön nem neveti azt, hogy a New-York Herald külön hajót tart a japán s orosz flotta nyomában. Ön nagyon helyesen tudja, hogy ez a kis sajtó-hajó a kultúrvilág lelkiismerete, a história kiküldöttje. Nos, akkor mért neveti ön ki a sajtót, mikor hercegnőt szöktet, királyi hercegnőt? Az ön unokái, ha lesznek, még különb dolgokat fognak látni. Látni fognak királyokat s kormányokat, kik könyörögni fognak egy kis elnézésért hatalmas reporterek előtt. A sajtó nem áll meg. A sajtó az emberiség lelke lesz, s e lélek magába fog ömleszteni mindent. Meg tudja-e ön mérni, hogy mennyit koptat egy ilyen botrány a régi renden, a tömeg türelmes butaságán, a koronák fényén? Nagyon sokat. Én mondom önnek, a szkeptikusnak, hogy ma már a sajtóban olyan nagy a szellemlendítő, világromboló és világépítő erő, hogy ha csak hivatalos lapok volnának ezután, még akkor is haladna a világ. Ön arról zokogott egyszer, hogy a veszedelmesen okos Rampolla olyan fényesen szervezte a klerikális sajtót, hogy ma már a sajtó, mely a szabad szellem szülötte, legveszedelmesebb ellensége a szabadságnak és haladásnak. Ez is tévedés. Még a reakcionárius sajtó sem lehet ma már reakcionárius egészen. A buta emberek milliói vannak ugyan többségben a világon, de ezek az emberek is a sajtó által kevésbé buták lesznek egyre. A sajtó, a betűk örölnék, alkotnak az emberi koponyában folyton, egyre. A nyilvánosság, a sajtó egyre félelmesebb lesz azoknak, kiknek van okuk félni. A sajtó még önmagával is meg tud küzdeni. Sőt talán még a pénzzel is. Tekintsen el attól, barátom, hogy nekem egy kicsit üzlet is a fejedelmi botrányok felturkálása. Végre is ez nem tartozik az ügyre. De most, hogy a Hotel Westminsterből jövök, Lujza és Mattasich lakásáról, úgy érzem, hogy a sajtó, s a sajtó általén, óriási dolgot műveltünk. Históriai dolgot. A jövőndő emberiség áldani fog bennünket, mint egykor a hős lovagokat. Az ördögbe is, más már ez a világ, mint a régi. Hol az a kultúrország, ahol királyokat s mágnásokat tudnának ma nyakazni? Az emberi-

ség haladásáért — ma már tudjuk — csak betűkkel dolgozhatunk. A sajtó fogja átformálni a világot. Csak hadd éljenek, akik útjában vannak a világ haladásának, a jobbulásnak. Éljenek s tomboljanak elbizakodottságukban, korlátoeltságukban. Ön kinevethet engem, szkeptikus barátom, én hős dolgot műveltem. A Hotel Westminster van olyan nevezetes hely, mint a Temple, hova XVI. Lajost s a feleségét zárták. Bízson ön csak a sajtóban. A sajtó, hogy alantas hasonlatot mondjak, szű. De világ-szű. A világot átható célratörés hatalmas szűja. Összerág ez lassanként minden buta, haszontalan és kivetnivaló dolgot e világból. Nagy botrányt műveltünk, tehát nagyszerű dolgot műveltünk. Éljen a Hotel Westminster! Csakugyan: kellenek a botrányok!

Lemásolta

BN 1904. szeptember 20.

A. E.

56. ISTENEK ALKONYA

Párizs, szeptember 19.

Mikor Pán haldokolt! . . . Hajh, de borzalmas és mégis be felséges lehetett az! . . . Be szép lehetett! Talán a Reviczky Gyula versénél is szebb. Alighanem szebb. Azok a pogány istenek nagyon elevenek voltak. Hiszen az emberek csodálatos életkedve, életmámora teremtette őket. A régi görögök, a szent athéniak szerelmesek voltak az életbe, s minden szívdobbanásuk az élet nagyszerűségét zengte. Az emberek hitvallása a szépség volt. Sohse születnek többé olyan fölséges istenek, mint akkor. Azok elmúlni is nagyszerűen tudtak.

*

A lourdes-i Mária összeszedte minden csodatévő erejét. Újra istenek alkonya van. Költözöben van már a legjámborabbak hite is. A lourdes-i Mária még egy utolsó vergődéssel akar a szívekre hatni. Őnök olvashatják. A lourdes-i forrás csodákat mível. Elvisznek egy haló leányt, egy árnyat, aki kerek esztendő óta járni sem tud már. A lesorvadt teremtetést bemerítik néhányszor a forrásba. És a leány jár, eszik, sőt énekel. A mankószüret sohasem volt még olyan nagy Lourdes-ban, mint az idén. Így krónikázzák ezt a francia istenes lapok. Úgy látszik, hogy közel van a vég. Tavalý csak híre

kelt Lourdes bezáratásának. Jövőre már csaknem bizonyos lehet az elmúlás. Csodák kellene. Csodák. Jobban, mint valaha.

*

Vichy, a gyógyító fürdőhelyek, a tengerpartok telve vannak abbékkal, szerzetesekkel és ex-szerzetesekkel. A francia papok általában nem túlegészséges lények. Nem tudom, miért. Vezető percenttel köszvényesek, tuberkulotikusak, vesebajosok, vérbetegek stb. És különös! . . . A lourdes-i csodák krónikásai sohasem beszélnek arról, hogy papokon teljesedtek volna be csodák. Úgy látszik, a lourdes-i Mária nem szereti a pap-pácienseket. Vajon miért? Hát annak mi oka lehet, hogy a beteg francia papok meg sem kísérlik a lourdes-i gyógyulást? Ha módosak, professzorokkal konzultálnak. Ha kevésbé módosak, kistaksájú doktorokkal. Fürdőkre, üdülőhelyekre, szanatóriumokba járnak. Minden mai tudományok között az orvostudomány áll a legtermészettanibb alapon, s a francia papok csaknem egytől-egyig e természettani alapot támogatják. Lourdes-ba csak a hívőket küldik. Ők hát valószínűleg nem hisznek. Óh, lourdes-i Szűz Mária, milyen szerencsések voltak Pán és istentársai. Ők nem éltek túl papjaik hitét.

*

A régiek s filozófus félbarbár mai népek is szenteknek tartják a bolondokat. Ez persze nagy bolondság. De nincs olyan emberi bolondság, melyben ne lakoznék mérhetetlen bölcsesség. A lélek meghibbanása olyan kétségekből szokott nagyon sokszor fakadni, melyek közös emberi siralmak. Újabban gyakoribb, mint valaha Franciaországban a vallásos téboly. Fent és lent. Az arisztokráciában és a földhözragadt népben. A harmadik rend s a negyedik rend jó része, a polgárság és a munkásság természetesen olyan ateista már, mint a pinty, illetve mint a francia papok többsége. Inkább az a baj itt, hogy az ateizmus olyan fanatikus, hogy ez már vallászámba megy. Nos, hát sok a téboly. Mít jelent ez? Immár vallási kétségek bántják a legbigottabbakat is. Ez idő szerint börtönben ül egy csaló francia grófné. Hihetetlenül zavaros lelkű nő. Egyik pillanatban átkozza, aki imádságra tanította, a másik pillanatban őrzöng a börtönőrök előtt, hogy hozzanak neki bibliát. De mindenél többet mond az az infernális jelenet, mely itt az én lakásomhoz közel, a kerületi rendőrségen történt. Az utcáról behoztak egy tébolyodott leányt. Félóra múlva került egy másik is. Nem volt hely. Össze kellett őket zárni. Egy félóra múlva alig tudták szétválasztani őket. Az egyiknek az volt a mániája, hogy ő Jeanne d'Arc.

A másik azt kiabálta, hogy ő X. Pius kedvese. Jeanne d'Arc igen felbőszült ezen a blaszfémián. „Te hazudsz. A pápa én belém szerelmes, Jeanne d'Arcba.” Mi lehet a lelkek mélyén, ha a meghibbant lelkek őszinte folyókáin ilyen vad, mérges érzelmi nedvek szivárognak ki? . . .

*

Istenek alkonya van. A lelkekben zavarosan, lidércszerű, őrült lánggal gyúlnak ki utoljára a tüzek. Istenem, be szép volna, ha a kétezeréves múlt rengetegéből kilépne egy elegáns alexandriai filozófus, aki még kortársa volt Pál apostolnak, s látta megszületni a mai zsidó-keresztény világot. Milyen felsőbbsséggel tudna mosolyogni ez a nagyszabású Rip. Íme, nincsenek örökkévaló istenek. És míg nézné ez az alexandriai a mai modern, beteg világot, az emberlelkek miserábilis állapotát, mely itt Franciaországban tetszik meg legjobban, s keresi az utat az új istenek felé, büszkén gondolna arra, hogy mennyivel szebben halt meg Pán. . . . Ám vígság van azért most is. „Lent a hajóba' pattog a nóta. ” Be szép a Reviczky Gyula verse. Hanem hol az új égi jel? . . .

BN 1904. szeptember 21.

A. E.

57. MICHEL LUJZA

[Párizsi levelezőnk írja:]

Marseille-ban birkózott sokáig a halállal, és erről értesült az egész világ. Ahol csak van nyomtatott betű, mindenütt írtak akkor a *vörös szúzról*, a különös asszonyról, aki száz romantikus könyvre méltó életet élt s aki nem fárad el soha. Vézna, beteges asszony. Sokan azt vallják róla, hogy sohasem volt épelméjű. Ám mégsem lehet, s mégsem lehetett soha egy-két patofiziológiai megjegyzéssel napirendre térni e csodálatos asszony dolgai felett. Lehet, hogy Michel Lujza nem épelméjű lény. Sőt ő nyilván eszmék bolondja. De soha még női lélek nem kapcsolódott fatális eszmékhez annyi erővel, állandósággal és fanatizmussal, mint az övé a szemképrázatú, anarchista-kommunista világmegváltó ideákhoz. Sem üldözés, sem börtön, sem fenyegető halál, sem száműzetés meg nem tudták törni. Még azoknak a hálátlansága sem, akikért küzdött és szenvedett. A *kommün* vad hősnője, a *vörös szúz*, az anarchista Michel Lujza olyan nagyon szereti az *embert*, hogy sohasem mér-

gezhette meg a szívét a *csalódás* rettenetes mérge. Ez a nő a maga kegyetlen eszme-fanatizmusában, kalandos és küzdelmes életének egész folyásában: csupa jóság. A *jó Lujza*. Hívei így emlegették mindig. Mikor Marseille-ban már-már agonizált, napokon keresztül a *jó Lujza*-ról beszélt Párizsban mindenki, s a *jó Lujza*-ról cikkezett minden újság. A csúnya, vézna, fanatikus Michel Lujza e napokban már pitvarában volt annak a Panteonnak, hova az eszmék bolondjai és hősei kerülnek. Még az ellenségei is csodálattal szóltak és írtak róla. Egy-két hazug távirat már a halálát kürtölte.

A „vörös szűz”-zel nem bírt még a halál. Ha meghal ott Marseille-ban, s holttestét esetleg Párizsba hozzák, ezer és ezer ember áll a pályaudvar előtt. Temetése a legnagyobbszerűek közül való lett volna. Ma már az elvtársak filléreiből s a bámulók bankóiból csinos összeg gyűlt volna össze egy Michel Lujza-emlékműre, vagy pláne szoborra. De a *jó Lujza* nem halt meg. Ahogy egy kis erőre kapott, sietett Párizsba *hívei* közé. Két szál elvtárs várta a pályaudvaron. . Két fölolvasást tartott Párizsban néhány filléres belépőjegyekkel, s ingyen-publikumot alig lehetett annyit toborozni, hogy megteljen a kis fölolvasó-terem.

A második fölolvasó-estén botrányok is történtek. Ez a hidegség, közömbösség és durvaság már a *jó Lujzának* is sok volt. Búsán mondta e sorok írójának:

— Megyek vissza Angolországba. Nem hiszem, hogy újra kedvem kerekedjék arra, hogy Párizst meglátogassam.

Egyik bajtársa, Girault, kesergett:

— Iátod Lujza, milyen nagy ember volnál, ha meghaltál volna.

Most már megtalálta újra önmagát a *vörös szűz*. Kemény hangon válaszolt:

— Jobb élni. . Még annyi tennivalóm van.

A két fölolvasó-estén mégis csak összegyűlt annyi, hogy Lujza elmehetett Londonba. A nagy betegség iszonyúan megviselte. Az arca majdnem halott-arc volt. Bőr és csont vézna teste. Alig volt jártányi ereje. De útra kelt izgatni a háború ellen. És hiába volt a nagy fogadkozás. Angolországi körútja után mégis csak visszament Párizsba. Újra találkozottunk vele. Egy kis hotel negyedik emeletén lakik a Lafayette-utcán. Dolgozik. Ő mindig dolgozik. Most Franciaországban akar nagy körutat tenni. Fölolvasó körutat. Aztán Spanyolországba megy. Barcelónában akar nagy meeting-et rendezni. Most az orosz—japán háború rettenetességei kínozzák a lelkét:

— Tiltakozni kell a művelt világnak, főként a munkásvilágnak, e szörnyű embertelenség ellen.

Ilyen *anarchista a vörös szűz*. Sohse felejtjük el fölolvadásának egyik legmeghatóbb részét például, melyben azt bizonyította, hogy nincs rossz ember, csak föl nem világosult ember van, s minden ember jó és érdemes a szeretetre. Ő hisz és fáradhatatlanul, mindig dolgozik. Mostanában szó esett róla, hogy Michel Lujzában rendkívüli író-talantum veszett el. Megkérdeztük tőle, hogy magahajszolása helyett miért nem ír inkább. Egy halom kéziratra mutatott:

— Egy regény, három színdarab. A regény nemsokára megjelenik. A darabokon még csiszolni akarok. Egyik már e szezonban színrekerül. Itt Párizsban.

Erre is van ideje. Marseille-ba is ellátogat, hol néhány hónappal ezelőtt birkózott még a halállal. De meghalni nem akar ám. Meg akar látogatni néhány afrikai törzset, melyek ideális republikánus és kommunista szervezetben élnek. Ettől az úttól sokat vár. A primitív népekkel akar megjavíttatni bennünket javíthatatlan civilizáltakat.

Rövidre nyírott haja egészen fehér. Arca múmiaszerű. Teste erőtlen, ványadt. Csak szeme fiatal. Nyolcvan évesnek látszik legalább is a *vörös szűz*. És megy körútra nyugati Franciaországba, majd délre, aztán meetinget rendezni Barcelónába, s aztán Afrikába, a becsületes, erkölcsös vadak közé. Akárhogy méri az emberiség a nagyságot, ez a különös nő, akit sokan örültnek tartanak, közel jár a nagyság hegyfokához.

BH 1904. szeptember 23.

58. A RIVIÉRA ÓSSZEL

Nizza, szept. 21.

Az azúr tengert száraz, meleg szelek borzolja. Szomorú és nyugtalan a francia Riviéra. Porosak a hatalmas pálmák. Árva a híres angol promenád. Végig a büszke partokon csukottak és csöndesek a villák. Cannes-ban tomboláznak, Nizzában orfeumoznak az emberek, Monte-Carlóban még ehhez sincs kedvük. A szezon, az idegen-hozó, pénz-szóró szezon lesi, áhítja mindenki. Egyelőre pedig az esőt: a Riviéra telét. Az eső után aztán mindjárt jönne az élet.

Nizzában szeptember tizenkilencedik napján nagy utcai muzsikálás hirdette, hogy itt a szezon. De hajh, a muzsikaszó még nem csinál szezon, valamint a kalendárium sem tud őszt csinálni.

Néhány bolygó angol és amerikai. Néhány fanatikusa a francia Riviérának. Aztán a monte-carlói szerencse-vadászok. Ennyi az egész publikum. A borbélyom, itt Nizzában, aki a Riviéra-járó magyarok kedvéért megtanult köszönni és káromkodni Árpád nyelvén, megszegyenítene egy kecskeméti huszárkáplárt a magyar káromkodásával. Az időt szidja, a halott szezon, a késlekedő esőt. Mindenek fölött pedig az esőt, mely nem akar esni. Pedig ez az eső a Riviéra bárányméltója. Túl kell rajta esni. Addig nem lesz szezon.

Csukottak a nagy hotelek s a boltok. Blanc úr emberei is káromkodnak Monte-Carlóban. Ők persze nem magyarul, holott lett volna nekik is módjuk megtanulni a magyar káromkodást. Egy rövid délutánon egy tucat magyart számoltam össze a játékasztalok körül. Monte-Carlóban fehér szezonnak hívják ezt a szezon. Csillogó, szép aranyak helyett otromba fehér ötfrankos darabokat lapátolnak be ilyenkor a híres játékhelyen. Néha esténként egy-egy olcsó hangverseny is kerül. De színház még nincs. Még csak cigánymuzsika sincs itt még.

Nizzában egy kóbor olasz színtársulat játszik. Sokoldalú olasz komédiások. Tragédiát, drámát, színjátékot, vígszínművet, operettet, énekes bohózatot, mindent játszanak. Operát különösen. ... Őt olasz komédiás bele mer fogni a legnagyobb Verdi-operába, s ma már Wagnert sem nagyon kímélik ezek az olaszok.

Nizza különben így holt szezon idején erősen olasz. Ha internacionalizmusából nyaranta kivetkőzik, úgy látszik, az olasz lélek benne az erősebb. A hivatalos, francia Nizzán át-áttör az irredenta láza, s a szépséges Nizza, a visszakapott szép leány, nem simul ám annyi szeretettel édesanyjához, Franciaországhoz, mint ama híres szobor ott a tengerparton hirdeti. A nizzai francia újságokban több helyet foglalnak el sokszor az olasz dolgok, mint a franciák. Egy-két év óta a latin testvérség álma új erőre kapott, de aligha Nizzában kelt új erőre ez az álom.

A hotelemben beszélük, hogy aznap estéjén, melyben Olaszország trónörökösét kapott, Nizzában sok házat kivilágítottak. Olyan örömmünnet rendezett Piemont ifjú hercegének Nizza, milyennél különbet Milánó sem talán. A sürgönyhivatal pedig százsámra vette föl a nizzai üdvözléseket. Thaon de Revel gróf, Olaszország nizzai főkonzula, amolyan titkos vice olasz király a francia Riviéra olaszainak szemében. Tegnap délelőtt valóságos népvándorlás folyt a nizzai Karolina-villába, ahol a főkonzul lakik. A lelkes olaszok, a veterán olasz katonák, bizonyára sűrűen gondolnak olyas dolgokra, amiknek nem örülne a hivatalos Franciaország.

De ha itt lesz a szezon, minden másképpen lesz. A nizzai francia s a nizzai olasz egyformán: nizzai. Az az igazi latin testvérség,



7. Louise Michel, akit Ady meglátogatott Párizsban
(L. Az anarchisták gyülekezetében és Michel Lujza c. cikkeket)

amivel az idegeneket fogadják a francia Riviéra minden nemzetiségű lakói. Alig van talán még egy helye Európának, melyet úgy átformált volna az idegenek csődülése, mint a francia Riviérát. Itt mintha minden ember azzal a talentummal születne, hogy az idegenekkel bánjon s hogy az idegenekből éljen. Ilyenkor, nyaranta, minden bennszülött keserű, türelmetlen és beteg. Az újságoknak sincs miről írniok. A legnagyobb nizzai lap például ez idő szerint hosszú lapoldalakon olvasóinak a véleményét közli az orosz—japán háborúról s a nizzai publikum nagy érdeklődéssel olvashatja, hogy Marottini boltossegéd úr véleménye szerint a legpontosabban 1905. június 17-én aratják az oroszok az utolsó diadalt, s rá három hét múlva kötik meg a tokiói békét, mely elveszi a japánok kedvét örökre a hősködéstől.

És már-már megindul a nizzai lapok legérdekesebb rovata is: az idegenek névsora. Egyelőre azonban nincs az a szerény utas, ki elkerülje a személyi hírt. „Willy[*] úr és neje, Nizza és a francia Riviéra állandó, kedves hívei, a tegnapi gyorsal Nizzába érkeztek.” Ilyen hírekkel rakvák tele a nizzai lapok. Még talán Vintimille felé valamivel népeesebben szaladnak a vonatok. Olaszország felé sok az utas. És sokan állnak meg Albert herceg országában. Monte-Carlóban a fehér szezonban is sok a vendég.

Itt is, miként mindenütt az ékes tengerparton, tataroznak. Szeptemberben s majdnem egész októberben csinósítja magát a Riviéra, mint ahogy illik is ilyen sokvendégű helyen. Tatarozzák Monte-Carlót is. A hírhedt kaszinó épülete állványokba vész. Néhány száz munkáskéz dolgozik itt, hogy majd a télen még díszesebb fedél alatt gördüljenek Blanc úrék telhetetlen pénzeszsákjaiba a vétkes, vagy könnyelmű aranyok.

Gondolkozó embernek, egészséges érzésű léleknek utálat lehet ez a hely mindig. De soha inkább, mint éppen most. Egyik „adminisztrátora” a játékbanknak szinte megdöbbenő finnyással mondott kritikát arról a publikumról, mely éppen ez idő tájban látogatja Monte-Carlót. És csakugyan undok zsbivásár most Monte-Carlo. De vajon az elegánsabb toalettek s a szaporább aranyok majd a télen elkergetik az „adminisztrátor” úr finnyasságát? Bizonyára igen. A gyönyörű parkra most fölszív az azúr tenger szele. Bent a fényes játékbarlangban magukból kikelve ostromolják Blanc úrék várát a fehér szezon szegény ördögei!. . Az őszi Riviéra szomorú nagyon. De sehol sem fogja el az embert olyan vad szomorúság, mint a gyönyörűsége kis földi paradicsomban, hol olyan édes, békítő helyet találna a lélek, ha nem vélné hallani még a tengerzúgáson is át az aranyoknak s a fehér szezon parvenüinek, a nagy ezüstpénzeknek a csúfos láróját.

Mindenütt árvaság, szomorúság. Mentonban, Cap-Martinban, Beaulieu-ben, mindenütt. Mindenütt nyugtalan, beteges készülődés, várakozás. A nizzai kaszinó permanenciában van. Minden nizzai fej fő. Mi legyen az új szezon programja? Ez a kérdések kérdése. Még az orfeumok is erről elméskednek. Egyik orfeum komikusa kupléban azt éneklí, hogy Kuropatkin azért hátrál, mert Nizzába akar jönni a szezonra. Csoda, hogy meg nem lincselik, sőt meg sem abcugolják a nizzai orosz barátok. Hjah, Nizzának jó viszonyt kell tartania Angliával és Amerikával. Sőt Japánnal is. Monte-Carlóban két fiatal japánt láttam. Ők rakták leggazdagabban fel a fatális számokra a csengő aranyakat.

Az ég borús. A tenger nyugtalan, de nyugtalanságában bizonyos ellágyulás látszik. Alighanem eső lesz. „Enfin, fene etye mek”, — mondja a borbélyom. Én egyedül bolyongok a kikötő körül. Még ez is néptelen. Néhány nap óta csak indulnak innen a hajók, de érkezni nem érkeznek. Nézem a barna színekben mozgó, máskor azúr tengert. Hideg kezd lenni. Óh, be csúnya az ősz a Riviérán. Varázsos, fényes, magyarföldi őszi napok, szüretes esték, ragyogó éjszakák emlékezete fog át s vágyom haza innen, az örökös nyár földjének csúfolt, szomorú tájról. .

BH 1904. szeptember 25.

A. E.

59. A SZULTÁNA NYOMÁBAN

[Saját levelezőnkől]

Nizza, szeptember 23.

Séref[*] hercegasszony piros cipőcskéinek nyomát keresem itt a legazúrabb tenger partjain, hol már nincs senki, s még nincs senki. . . Ki is jönne szeptemberi télidőben a sugaras Riviérára? Egy-két bolond ángliusz, hóbortos és pénzes jenki és az olyan szegevény, kóborgó ördög, mint jómagam. No és Séref hercegasszony. Szeptember, a Riviéra tele. Normális, polgári lény legalább ilyenkor otthon ül. Hiszen olyan kevés itt a keresnivaló. Az ég azúr. A tenger még azúrabb. De szomjúhozóan szomorú itt mégis minden. . És Séref hercegasszony mégis idejött.

Zúgott a tenger, s ostoba zúgása nem volt kellemesebb a kaszinói nagy játszóterem lármájánál. Én ott ültem búsan, fáradtan a parkban, a híres kis galambház előtt. Irigykedtem a galambokra,

melyeknek jó dolguk van ilyenkor még Monte-Carlóban, s melyektől nem nyerek el éhen-szomjan gyűjtött pár aranyukat. Ekkor látam Seref hercegasszonyt a szépnevű herceggel, Uruszovval, mert bizonyára ő volt. Nem voltak pirosak a cipőcskéi. A szultánák ma már Pinet-nél készített cipőcskékben járnak, melyek nem mindig pirosak, s Prévost könyveit olvassák, melyek nem mindig jámborak. És megszöknek. Igen: megszöknek, mintha közönséges bécsi főhercegnők volnának. Hiszen tudják már önök. Seref hercegasszony a szultán huga. . . Huga? Jó. Én nem józanítok ki senkit, de én már látom, hogy megszökni csak a csúnya hercegnők tudnak. Hanem a herceg, ha ugyan herceg, egészen helyes férfiú, s én tudtam, hogy csak ők lehetnek. Az úton hallottam. A touloni vasúti restaurációban mondta el a nagy titkot egy párizsi kolléga, ki éppen hozzájuk jött. A szultána elvált asszony. Két hónapja elmúlt már, hogy megszökött. Párizsban élt titokban, s itt megismerkedett Uruszovval. Mint a regényben, éppen mint a regényben. Azóta itt élnek Monacóban, mióta Londonban egybekeltek. Hát nem szép dolog ez? A háremből még alig csinált egy dáma ilyen szép kis exkurziót? Szilágyi hejh, Hajmási hejh. Lujza hercegasszonyt egy horvát katona szökteti meg. Seref szultána egy orosz úrral lép a londoni anyakönyvvezető elé. Rigó Jancsi nélkül hova lenne a magyar önérzet? A hercegnők kezdenek elidegenedni a magyar gavalléroktól.

Találkozom Nizzában a „L'Éclaircur de Nice” egy kis szóke munkásával:

— Ember, mit művelnek maguk? A lapjuk tele van kiollózott hírekkel. A holt szezon fojtogatja magukat, holott itt van az orruk előtt egy világraszóló skandalum. Tudja maga, kicsoda Seref hercegnő?

Nem tudja szegény. Beszélek neki az én touloni hírszerzésemről, s arról a pár emberről, kit a Monte-Carlo-i galambok körül láttam. Előkelően mosolyog. Nem hisz a kis szóke fiú egy szót sem a dologból. Éjjel pedig megérkeznek a párizsi táviratok. . .

Másnap megyünk Monacóba, aztán Monte-Carlóba. Kérdézősködünk mindenütt. . . Barna, sápadt, nagy feketeszemű, egzotikus asszony, aki nem érzi jól magát a párizsi toalettnben. . . Erős java-korú, szóke férfi, nyirott bajusszal. Látták őket itt is, ott is. Elmentek, elutaztak. . .

A nizzai kolléga únja a dolgot:

— Nézze, kérem. Nem is érdemes ennyit szaladni. Egy szökött hercegnő. Bah! . . Ma már szinte mindennap megszökik egy hercegnő.

Én erősködöm:

— Keressük őket Nizzában.

— De hol? A Cécile-hotelen kívül ma még úgyszólván minden előkelőbb hotel be van zárva.

— Menjünk a kikötőbe.

Itt engem hazafiúi öröm ér. Egy gőzöst veszek észre, melyen íme ez a felírás: „Szent László” . .

Hajó azonban innen csak Bastiába indult. Arrafelé aligha pályáztak Séref hercegnő és Uruszov.

Estéig bolyongunk és nézdegélünk az árva nizzai korzón és szidjuk a dolgok nyomorúságos rendjét. Íme halott az egész francia Riviéra, s véletlenül akad egy szökött török hercegnő, s az is tovább szökik, mielőtt beszélni lehetne vele.

Önök, mikor e sorokat olvassák, már bizonyára többet tudnak a szökött hercegnőről s muszka párjáról, mint én. Gyöngé vigasztalás, hogy én láttam is őket, mert bizonyára ők voltak. A veszteség nem nagy. Hogy teljesen háremképesen fejezzem ki magam: a hercegnő egy kinyílt rózsa. De mikor most Cannes-tól Vintimille-ig olyan kevés érdekes embert lehet látni!

Miért is voltam én olyan letörött a galambház mellett? Blanc úr, Blanc úr, sohase okoztak még önök nagyobb fájdalmat, mint nekem. Miért is nem hagyták nálam azt a pár rongyos aranyat? Még a hercegnőhöz, Séref szultánához sem volt kedvem, s azóta az ő piros cipői nyomát — egy atlanti gőzösön kellene tán keresnem.

Köbörgök a halott Riviérán és irigylem a hercegnőt, Séref szultánát, mert ő már nincs itt.

PN 1904. szeptember 28.

A. E.

60. A NIZZAI POLITEAMÁBAN

[Saját levelezőnkől]

Nizza, szeptember 24.

Ha az ember szeptember végén kerül a francia Riviérára s Monte-Carlóban gyorsan letörött, unatkozik. Néha, esténkint, a Politeamába járok el, a nizzai Politeamába, s hallgatom az Artale Musella truppját és mérsékelten élvezek. Végre is rosszat mért írjak így sebtiben, oktalanul becsületes, jóra való olasz komédiásokról? De annyit mondhatok önöknek: többet ér egy csésze fekete kávé a Café de la Nation-ban (Riviéra-járó magyaroknak kell-e magyaráznom, hogy mennyire szomszédos a Café de la Nation és a Politeama?)

mint egy Loute-előadás a Politeamában, habár Artale Musella asszony szép asszony és nem utolsó színész. De tessék csak megdondolni: Nizza, olasz trupp és szeptembervég. A műsoron pedig: Verdi, Mascagni, Leoncavallo, Bizet, Gounod, Tolsztoj, Ibsen, Sudermann, Brioux, Bracco, Hervieu, Pierre Veber, Feydeau... Egy hasábon folytathatnám. Mindent játszanak ezek az olaszok, de ha önök valamikor holt szezonban kerülnek Nizzába, ne menjenek a Politeamába...

Nekem azonban mégis csak érdekes az Artale Musella truppja. Szinte magyarázója itt a francia határon annak a készséges, okos kis esszének, melyet a minap Serao Matild írt az olasz színészetéről egy párizsi nagy lap számára.

Az olasz teátráliák első karakterisztikonja bizonyos nagystíliú nomádság. Abban az országban, ahol igazi művészi székhely nincs, ahol állandósága nincs a színészetnek, holott színészet nélkül élni sem tudnak az emberek, ahol egy drámaíró százezreket kereshet s egy másik, nem kisebb és nem munkátlanabb éhen halhat, ahonnan színész világhírességek szállnak ki vagyongyűjtő útra, s ahol iszonyú a színész proletárság, csakis ebben az országban verődhet össze olyan trupp, mint az Artale Musella truppja.

Éppen Loute-ról szoltam az imént. Pierre Veber bájos és pajkos darabját játszották most két estén az olaszok. Corpo di bacco! Hiszen Nizza már száztizenegy éve Franciaország, s ha még annyi is az olasz benne, még sem járja ennyire bealajozni a francia gráciát!... Tisztelet az olasz Loute-nak, de milyen párizsi ő mellette a budapesti Loute, holott Nizza közelebb esnék talán Párizshoz, s a közös latin génusz sem kutya!... És mégis egy világ áll a két festett világ között, az olasz és francia között. Miért is vágnak úgy azok a párizsiak az „olasz esték” után?

Talán el sem hiszik: a nizzai olasz truppban van legalább is öt hatalmas színész. Ez a jelző nem túlzás. Igazi nagy színészek ezek, s csak az olasz fatalitásokon múlik, hogy a többi híres világjáró olasz komédiás helyett nem örölk beszél a világ.

Van jeles tenoristája, van nagy tragikusa, kiváló hősnője Artale Musellának. Ezek néha ki is tesznek magukért. De *magukért* csak. Mintha a rendezői intézmény még holtismeretlen volna az olasz színészek között. Erről panaszkodott Serao Matild is. Nincs fegyelmező, egyesítő, művészien látó szempár az olasz színpadokon. Mindeütt a nomád temperamentumok túlháborgása.

„Nórát” láttam például az olaszoktól s a „Nebántsvirág”-ot. Nevetni fognak: ugyanazon egy játéktílus. Olaszos lárma, élénkség, féktelenség és vásári komédiázás. Ám néha öt-öt perc kivált a káoszból, s ilyenkor Mamselle Nitouche, minden dalos poézisa vagy az

éjszaki szigorú óriás minden megrendítő hatalma összesűrűsödve fogott át.

Idegenek, sőt a nizzai jobbízlésűek sem igen járnak a Politeamába. Pedig a trupp büszkén nevezi magát elsőrendűnek. Nem is az olaszok lebecsülése ez az abszencia, hanem mert ez így divat. A nizzai kaszinó urai folyton tanácskoznak. Gyűléseznek egyre a sokféle vigalmi bizottságok. Folyik a készülődés az új szezonra. Addig nem divat élni. No pláne színházba járni. Inkább csak vidámkodni olykor az alacsony music-hallokban.

A párizsiak ez évben visszakapják az ő egykori olasz estéiket. Szerencsére csak operákat kapnak. De így is megjósolom, hogy nagy lesz az ő csalódásuk, s a párizsiak elveszítenek egy szép illúziót. Az olasz színpad megváltozott. Erényei s hibái is megnőttek. S e hibákat egyetlen publikum sem bocsátja meg, legkevésbé a párizsi.

Serao Matild szomorúan idézi Carduccit, az olasz bárdot: Mi Rómát kértünk, s Bizáncot kaptunk. Olaszországnak nincs fővárosa, nincs művészi székhelye, s éppen ezért rossz úton jár az olasz színeszet is. A magyar vezércikkírók ne szidják olyan nagyon a mindent felszívó Budapestet. Legalább nekünk van egy úgynevezett szellemirányítónk. Az más kérdés, hogy milyen. Javítsák meg, akik értenek hozzá.

A Politeama estéin jutottak ezek az eszembe. Olasz színházban a francia határon, hol holnap Tolsztojt játsszák, a „Sötétség hatalma”-t. No, erre már csakugyan nem megyek el.

PN 1904. október 1.

A. E.

61. OROSZ KATONÁK A RIVIÉRÁN

Cannes, okt. 5.

A kék, napos provánszi ég alá orosz katonák érkeztek a messze Keletről. Sápadt, szomorú, beteg tiszt urak. Még csak egy páran vannak, s még jönni fognak néhányan. Nagy úr a szálláscsinálójuk: Mihály orosz nagyherceg. Nagybátyja a cárnak, s őslakója a Riviérának. Nemcsak Cannes-ban ismerik. Nagyon ismerik Monte-Carlóban is. Talán éppen tavaly történt, hogy egy kétszázezer frankos vitás nyereséget revolverrel csikart ki a krupiéktől. Akkoriban nagy port vert ez a botrány. Hírlik, hogy a cár is megtudta. . . . Ám Mihály nagyherceg azóta is sűrű vendég a Riviérán, s ez idő szerint nagyon komoly misszióval érkezett ide.

Pétervárott nagy, nemes lelkesedéssel elhatározták volt már régebben, hogy az orosz—japán háború sebesült tisztjei számára egy kórházat, gyógyító és üdülő helyet csinálnak a Riviérán. Egy gazdag orosz főúr, Szilvánszky báró följánlott e célra egy régi, híres, de omladozó, kastélyszerű villát, a Meridien-villát. Ezt a villát restaurálták, s berendezték a sebesült tisztek számára. Hanem, mikor a terv megszületett, valamit nem sejtettek Pétervárott. Azt, hogy ilyen hosszú s ilyen véres lesz a kelet-ázsiai háború. Így aztán nagyon kicsi percentje fér el a Meridien-villába a sebesült orosz tiszturaknak.

A Meridien-villában legföljebb harminc beteg kaphat helyet. Mind olyanok, akik kórházakban eljutottak a lábadozás állapotáig.

Eddig vagy tíz orosz tiszt érkezett Cannes-ba. A Fréjus-úti villából nem igen mozdulnak ki. Óriás nagy park közepén van a villa. Tegnap bekopogtattunk. Az orosz Vöröskereszt két ápolónője s két betegápoló katona fogadott bennünket. A villát megnézhettük, de egyebet nem, s még kevésbé lehetett a sebesültek valamelyikével is beszélünk.

— A fenséges úr szigorúan megtiltotta.

Kényelmes, szép szobák a betegszobák. A park felséges. Kényelmes, nyugodt hely. Az első emelet terraszáról olyan kilátás nyílik, milyennél szebb talán sehol sincs e partokon. Ez az isteni panoráma talán feledtetni fogja tudni néha a mandzsúriai iszonyú napokat is a szomorú gyógyulókkal.

Közel a villához, egy padon őszülő, hosszú szakállú, polgári ruhás férfi ült. Mellette két mankó. Egy fiatal tengerésztisztet is láttunk. Fehér, mint a halott. Szeme, gesztusa, nagyon súlyos ideg-beteget sejtetnek benne. Ki tudja, miket, milyen iszonyatokat élhetett át ez a szegény fiatal s már aggastyán férfi. Egyik ápoló katona el is árulta, hogy az idekerültek s a még idekerülők nagy része inkább lelki beteg. A másik katona viszont azt a magyarázatot adja, hogy ezek még újra lehetnek katonák, de a nyomorékokat, amputáltakat haszontalan volna idehozni. Drága is a hely. A pension 10 frank naponkint, de a tisztek nagy részeért Mihály nagyherceg fizeti ezt a díjat.

Mihály nagyherceg pár nappal ezelőtt nyitotta meg ezt a kórházat, illetve üdülőházat, melynek néhány betege s orvosa is megérkeztek már. Pár nap múlva pedig minden szobának lesz lakója.

Az idegeneket nagyon érdeklik az orosz tisztek, de azok nem mozdulnak ki, bejutni pedig nehéz a Meridien-villába.

A Meridien-villában ugyanaz az érzésünk volt, mint a minap a párizsi Vöröskereszt-kiállításon. Oroszországban a kultúra, a humanizmus amolyan alkalmi virtuozitásokban tetszeleg. Oroszország-

nak van néhány százezer idiótája s ezeknek van egy olyan iskolájuk, melynél különb, mintaszerűbb sehol a világon. Elférnek benne — négyszázötvenen. A keletázsiai mezőkön most tízezrek testellelke nyomorodik el, az emberi szív megdörmög, ha a háború iszonyatait olvassa s a hiányos, lelketlen ápolást és harminc beteg embert elhoznak a Meridien-villába .

BH 1904. október 9.

62. A NIZZAI SZAFFÓ

[Nizzából írják lapunknak:]

A francia Riviéra napsugaras városa irodalmi ünnepet ült. Akire a nizzaiak emlékeztek ez ünnepen, az nem valami provinciális híresség, hanem egy költő asszony, kivel két nagy literatúra is büszkélkedik: Sasserno Ágota Zsófia. Egy irodalmi monográfus annak idején *nizzai Szaffónak* keresztelte el ezt a nagyon érdekes lelkű nőt. Azóta a nizzaiak fanatikusan ragaszkodnak e címhez. Desbordes-Valmore asszonynak ismeri őt a világirodalom. Sasserno Ágota Zsófia 1814-ben született. Az apja nagyrangú francia katonatiszt volt a híres Massena oldalán. És 1860-ban halt meg. Negyvennégy éve már. A boldogtalanság predestinált leánya volt a csodaszép, mély érzésű, álmodozó poéta-asszony. Poéta-lelkének termését nem kisebb emberek dicsőítették, mint Chateaubriand, Hugo Victor, Dumas, Lamartine. Mikor összegyűjtött írásai megjelentek: *Egy olasz asszony francia versei*, Sainte-Beuve megerősíti e nagyok nagy véleményét Desbordes-Valmore asszonyról, Károly Albert király, Mária Krisztina, Victor Emmánuel, a génuai herceg stb. kegyeltjéről. Megkoszorúzták a lyoni császári akadémián, Turinban, a béziers-i költő-versenyen. És ő dalolt. Vágyairól, álmairól s a hazáról, a függetlenségről, az olasz hazáról, az olasz függetlenségről. Mikor Garibaldi felesége három kis gyermekével, Menottival, Terézzel és Ricciottival Nizzába került, Desbordes-Valmore asszony így énekelt a száműzött asszonyról:

Szegény száműzött nő ! . Gyöngéd és büszke lélek !
Fehér magnolia ! A szent hazától távol
Hervad a mi egünk égető sugarától,
S gyöngéd, hú társnak csókjától föl nem éled.

Egyik legbecsesebb művét, a *Könnyek és mosolyok* című kötetét a piemonti hölgyeknek ajánlotta 1856-ban. Szívében, lelkében, egész valójában, olasz nő volt, piemonti nő a *nizzai Szaffó*. Vallásos és hazafias verseinek mélységességében, forróságában, érzelemlágának egész föltárulásában, utódja a nagy provánszi trubadúroknak. Imádója a természetnek, mely olyan sugaras, színes és gazdag Nizza táján. A természetről írja:

Mi olvasunk egy könyvben, melyben mások betűznek,
Mi és csakis mi értjük a szent titkoknak titkát,
Melyet fátyol alatt tart Isten és a Természet
Nekünk nyujtván csak nyitját.

A nizzaiak ezt a poéta-asszonyt ünnepelték most. Egy kis fölolvassó-ünnepvel, újságcikkkel. Ez ünnepséggel véletlenül egy időben egy könyv is jelent meg. Montesquiou-Fezensac gróf akart egy könyvvel áldozni Desbordes-Valmore asszony emlékének. Talán a százéves fordulón, tíz év múlva általánosabb emlékezés száll Sasserno Ágota Zsófia, a *nizzai Szaffó* tiszta, nemes, fennkölt szellemárnyéka felé.

BH 1904. október 10.

63. KÖD-DARABOK NAPFÉNY-ORSZÁGBÓL

I.

Az orr

Gascogne nemes, bárdolatlan, bús lovagja, Cyrano, — itt, Délen, sokat szomorkodom, és a te alakodat vájom és vájom újra ki a múltból. Az igazi alakodat s az igazi fátumodat. Nem a Rostand—Coquelin-félét. Ez talmi. Nem szeretem Rostand-t. Ékes beszédű kókler. Coquelin pedig akkor is agyonszavalna téged, ha élnél. Hát még így, mikor befűltál egy rímtengerbe. (Hogy adna is a magyarok istene Pethes Imrének erőt: javítsa meg a Rostand darabját az ő nagy, ölé és elevenítő színész-értelmével.) Óh, te verekedő, szegény orras legény, te, az igazi, — de értelek, de siratlak. Te egy nagy titkot szimbolizáltál: minden az orr. Ha ezer kínnal, reménytelenséggel keresem az élet *szuprémumát*, a bonum pozitívumot, egyet lelek: jó, ha az embernek orra van. Mi van még ilyen bizonyos

élet-jó? Pénz? Siker? Csók? Mámor? Nem, nem. Semmi sincs olyan bizonyosság, mint ez: jó, ha az embernek orra van. És a fátum az ember orrán lovagol. Az orr — az élet. Baj, ha az orr csúnya. Ha nagy. Ha magasan hordják. Ha nagyon disztíngvál az illatok között. Ha nagyon héber. Oh, az orr! . . . Mióta vallo, hogy az életet csak a bolyongás teszi elviselhetővé, idevágytam mindig az azúr-tenger sziklás, virágos, sugaras partjaira. Ide vágytam, még Párizsból is. Ide, ide. Azt hittem, itt megnyugszom egy kicsit. Azt hittem, végre himnusz fakad föl szomorú lelkemből. És soha sem voltak átkosabb óráim, mint itt. Nem csalódtam. Ehhez nem igen értek már. Nincs kínzó vágyam. . . Az orrom fáj. Egy furunkulus támadt az orromban s nem a fájdalom fáj. A fizikai fájdalom becses és szent. Az ember érzi, hogy él. De a tudat, hogy az orrom nem ép. Dagadt-ságát, vörösségét megnézik. Oh, ez nem hiúság. Ez csak rettenetes memento-zúgás: „látod, ez az egy földi bizonyosság van, s neked még ebben sem telhetik örömed.” A nagy, igazi tragédiákhoz nem kell tömeg-gyilkosság. Elég egy furunkulus. Neveessenek. Kész és rettenetes tragédia-téma. Volt egyszer egy szegény ember, aki egy kicsit vénen, egy kicsit árván addig bolyongott, míg végre is elért a mesetengerig. És kék volt a tenger és illatoztak a virágok. És ragyogott a nap. És szép volt minden. És a szegény bolyongó ember érezte, hogy csak itt és csak most tudna egy kicsit boldog lenni, megnyugodni. És boldogság és nyugalom helyén pokolra lelt. Mert az orra fáj. . . Gascogne nemes, bárdolatlan, bús lovagja, értelek és siratlak. Valahányszor az ember egy kis életelégtételt, egy kis boldogságot kaphatna a sorstól, a sors — ki az orrokon ül — elront mindent, fájdalmasan beleütve mindenbe — a saját orrunkat. .

II.

A galambok

A Monte-Carlói kaszinó-park galambháza mellett ültem. A tenger zúgott. A szél fölsüvített ide. A fejem kínosan lüktetett. Az előbb támolyogtam ki a játék-teremből. Veszítettem. Nem sokat. De nekem ez sok volt. Az idegeim össze voltak tépve. Káromkodtam és sírni szerettem volna. Hát nem sejthettem ezt előre? . . . A galambok ellenben vidámak voltak. Turbékoltak, sőt csókolóztak. Ez derűs és buta jelenet volt, mint minden nyilvánulása az élet tenyésző erejének. És a kis számár szárnyasok megnyugtattak egy kicsit. Nemsokára kezdődik a galamblövészet. Ezek a kis galambok passziózó úri pisztolygolyók számára tartatnak itt. S ők, a kis oktalanok

milyen vidámak. Még szeretkeznek is. Be ostobák is a galambok! Föltekintgetek a kaszinó felé. Hölgyek és urak baktatnak arról. Egyik-másikuk vidám, mintha nyert volna. Ejha! Öntudat nélkül rángatom elő az erszényemet. Bélenézek. Két csillogó arany. Ennyi maradt. Még jó, hogy ez megmaradt. Hanem . . . Hátha emberséges volna másodszor a rulett-golyó. Hátha! Evvel a két árvával még sokat lehetne szerezni. Fölkelek s indulok föl a játék-terembe a golyó kegyére bízni újra magam. Mögöttem mintha csúfondárosan turbékolnának a pisztoly-golyóra hizlalt ostoba galambok.

III.

Uti nóta

Úgy járok az azúr parton,
Mint királyfi. . . Azaz pardon:
Mint új rangú magyar báró,
PéNZözönben, fényözönben
Nyakig járó.

Meg is ismer tán a tenger:
Sápadt ember, álom ember,
A vagyona néhány nóta
S ez is nyomja egy bizonyos
Idő óta.

Így van, így van . . . Ezt se költöm . . .
Odahaza, magyar földön
Kelletlen a régi fajta,
Új tábor van rangra, pénzre,
Könyvre, dalra . . .

Ki itt jár az azúr parton,
Azt sem tudja merre tartson,
Nem új magyar s nem is báró:
Régi magyar, ennélfogva
Világ-járó .

IV.

Levél

Kedves szerkesztő uram és bátyám, adjon bűnbocsánatot, s eszközölje azt ki nékem a „Szilágy” olvasóitól is. Azért, hogy olyan sokáig hallgattam. Lám, hiú, vén gyerek vagyok, aki hinni akarja s hiszi, hogy szeretik és várják olykor az írását. Otthon, a családban . . . Mert hisz az én lelki familiám, nevelő családom a „Szilágy” volt. Ha a „Szilágy”-nak írok, haza írok, s a messzeszakadt, idegenjárom fiúnak szabad a lelkéből szólnia, még tán hiúnak is lennie, ha haza ír. Ilyenkor vér ömlik a betűkbe . . . Szeretettel üdvözlök mindenkit, s lélekkel fogadom, szaporább írású leszek ezután, ha lelki és fizikai nyomorúságaim végre maradozni kezdenek, amire nagyon is rászolgáltam már.

(Nizza, október 7.)

Szilágy 1904. október 20.

Ady Endre

64. A VÁLÁS ELLEN

[Saját tudósítónktól]

Párizs, okt. 17.

Hétezer négyszázhatvan (7460) házasságot bontottak fel az 1898-ik évben Franciaországban. Hétezer hétszáznegyvenegy (7741) 1901-ben. Statisztikus bölcsek szerint ez a szám az elmúlt évben vidáman ugrott át a nyolcezerre, s bizonyosnál bizonyosabb, hogy egy-két év alatt tízezerig meg sem áll.

A statisztika azt tudja, hogy e házasságokat jórészt gyermekekkel áldotta meg a jó, avagy balsors. S azt is tudja, hogy a szétvált házastársak csak egymásból józanodtak ki s nem a házasságból. Háromezer férfi nősült meg újra az 1901-ben elváltakból, s kétezer hétszáznegyvenkilenc sietett újra férjhez. Ezek siettek az új rózsaláncon felszedésével. De hát a többi? Nagyobb részük szintén így fog tenni. A statisztika mondja, mely jósolni is tud. És rendjén van-e ez így?

Erre már nem a statisztika válaszol, hanem a moralista, a szociológus s az államférfiú. És e kérdés újra-újra ott libeg, ing a francia társadalom feje fölött. Jobban, mint valaha. Nemcsak tudó-

sok, szociológusok nyúlálnak felé, de erős hangú, divatos szépírók is. Bourget regényét írt *Un divorce* címen a válás ellen, a Margueritte testvérek válasz-regényét írtak *Les deux vies* címmel. A kiadók jó vásárt csapnak. Az epigonok új regényeket írnak. A revük, hírlapok hozzászólásra dobják föl a kérdést, s a publikum vitázik azzal a morális reakcióval s megkomolyodással, melyet néhány év óta minden gondolkozó ember belső örömmel lát növekedni a francia társadalom lelkében s amely művészetben, irodalomban, színpadon viharosan, szinte betegesen kezd előtörni.

Kár, hogy a politika itt sem hagyja szabadjárá a társadalom becsületes, őszinte erkölcsépítő munkáját. A mai kormányzati szellem némely ellenesei azt hiszik, hogy okvetlenül kötelességük dogmatikus meg nem alkuvással szentenciázni a házasság fölbonthatatlansága mellett. A naiv radikális hívó pedig úgy képzeli, hogy őt lenézné minden pártfele, ha nem a szabad házasság mellett kiabálna.

De még a politikai düh ez okvetetlenkedése mellett is igen érdekes tanulságot szűrnek le a viharzó viták. A házasság épségének hite a *férfiban ingott meg*. A férfiak kívánják a válást s az új, esetleg újra és újra új házasság-próba lehetőségét. A nők elitje s a nők általában az egy és egyetlen házasság elszánt védelmezői, s érveléseikben mindig és mindig a *gyermek sorsa* szólaltatja, irányítja őket.

És e nagy vitában alig-alig kölcsönöznek fegyvert az egyházi fegyvertárból. Ismerten katolikus és buzgóan vallásos francia nők néhányja sem mondja: a válás ellen vagyok, mert a házasság szentség. Mindnek humánus, morális, sőt tudományos argumentuma van. És álláspontjukat szédítő magasra emelték a férfiaké fölé, kik a legtöbbször radikális és szocialista kortesbeszédkekből s politikával itatott áltermészettudományos cikkekcskékből szerzik bölcsességüket a válás mellett, vagy pláne a házasság ellen.

Egy nagyon elmés francia nőíró azt mondja: „Míg a házasság a mai emberi társadalom szülője és lelke, bűn és ostobaság a házasság lazítása. Azokat megértem, kik őszintén és vadul a szabad egyesülés elvét hirdetik. Ezek egy eszme apostolai. Velük nem vitázom, s ő velük sok idő múlva lesz csak dolgunk, ha ugyan lesz valaha, mit nem hiszek. Ám hogy azok gyöngítsék a házasságot, akik házasodnak mégis; ez — ismétlem, bűn és ostobaság.”

Ez a mai francia társadalom többségének a véleménye. Meglepő dolog s Franciaországra vall. A házasság ellen francia elmékből indult az ostrom, s most Franciaország társadalma tömörül a házasság védelmére.

BH 1904. október 23.

65. LATIN DEMONSTRÁCIÓK

Párizs, október hónap

A latin fajták ismét nagyon szeretik egymást egy kis idő óta, mióta a hivatalos politika kölcsön kérte az álmódzóktól a *latin testvériség* kóbor ideáját. Nem is régen zöld és kellemetlen diák-álom volt az, ami ma kívánatos és komoly hiszekegy. Ma már irodalma van az olasz—francia testvériségnek, kormányprogram hirdeti merész változását az időknek, s a közeledő november második felében a latin *testvériség* dáridós napjairól fog hallani újra a világ.

Olasz vendégek seregeit várja Franciaország, november közepén az olasz kereskedelmi kamarák s az olasz városok küldötteit látják vendégekül a francia kereskedők. Néhány napra ezután az olasz egyetemek diákjait fogadják a francia diákok. Ez a két látogatás véletlenül is sokat mond. Azok, akik az olasz—francia megbarátkozás, igazi testvériség útját egyengetik, mintha valósággal szimbolizálni akarnák azt, hogy manapság még a rokonfajták barátságát is zsebre és szívre kell kötni. Jöjjenek hát egyidőben a kereskedők és a diákok. Az irodalmi barátkozás már a kettős nyelvű revükig ért el. A formáságos, nagy politikai látogatások megtörténtek. Valamelyik párizsi színházban ez idén föltámadnak a régi híres olasz opera-esték. A dolgok a legszebben folynak s a demonstrációból az egész világ olvashat.

Az olasz városi és kereskedelmi küldöttek Franciaország minden nagyobb városát be fogják járni. Párizsban öt napot töltenek. Csupa ünnep lesz ez az öt nap, s a vendégek tiszteletére rendezendő nagy banketten majdnem mindegyik francia miniszter ott lesz. Nagy fogadás lesz a városházán, díszelőadás az operaházban stb.

Az olasz diákok vizitje persze még lármásabb lesz. A rue des Écoles diákháza már most állandó lázban van. Azt remélik, hogy legalább háromszáz olasz diák érkezik Párizsba s a diákaravánt nem kisebb ember fogja vezetni, mint Orlando, olasz közoktatásügyi miniszter, aki tiszteleti tagja a francia diákszövetségnek. Maga a miniszter biztatgatta e tanulmányútra a jövőendő Olaszországot, s támogatja pénzzel is a szegényebb és érdemesebb diákokat. Ismeretes, hogy milyen nagy francia-barát Orlando miniszter. Talán nagyon is fogják ünnepelni a francia diákok s ha olasz diákjait mégsem ő fogja vezetni, ez a nagy ünneplő terv riasztja esetleg vissza.

Az olasz diákok is beutazzák Franciaországot, s az ő fogadásuknál is szerepet fog kapni a hivatalos megbecsülés. Az olasz diá-

kok e tanulmányút kapcsán meg akarják csinálni a francia diák-szövetség mását, ami mindenesetre üdvösebb volna nekik is, mintha belemennének a rue des Écoles néhány oláh diákjának a heccelődésébe, kik latin diák-unióról beszélnek s egy kongresszusról, melyet a latin fajú népek diákjai tartanának a jövő nyáron Párizsban, Brüsszelben vagy Bukarestben. A diákok is bankettezni fognak persze Párizs város jóvoltából. A sajtó pedig már készíti a lelkeket a latin demonstrációk napjaira.

Egy pár nevezetes olasz vendégjáték is lesz, ugyancsak mostanában a párizsi színházak egyik-másikában. Szóval: nagy és parádés olasz—francia barátkozásban fog úszni Párizs, mely lelkesedni különben is nagyon szeret és tud. Am ezúttal mintha többről volna szó, mint demonstrációról, s ezek a sereges beiratkozások a hivatalos vizitek nyomában dárdós voltukban is ezúttal realitásnak mutatják be az olyan sokszor kompromittált latin testvériséget .

BH 1904. október 27.

66. CSETEPATÉ EGY SZALON KÖRÜL

Párizs, október

Őszi vernisszázs: ez új és érdekes. Őszi művész-csetepaté, holott rendszerint tavasszal szoktak civódni a francia művész urak: ez még újabb és még érdekesebb. Párizsnak tudniillik. A pártütő ifjú művészek, a Salon d'Automne emberei, akik nem is olyan veszedett forradalmárok, mint amilyeneknek a hírük festi őket, — ügyesen, okosan, élelmesen csinálták az ő forradalmukat. Tavaly rendezték első, hadüzenő kiállításukat. Akkor még örültek, hogy helyet kaptak a Petit Palais alsó, igen-igen pincszerű, sötét zúgiban. Ez idén már egy rangba jutottak a két nagy Szalonnal, a vernisszázsukra elment Loubet elnök, s szónokul még minisztert is kaptak. — a Grand Palais-ban. Ritka dolog, hogy *hivatalosan* ápolts művészsokadalmakból indult szecesszió ilyen gyorsan kapja meg az ugyancsak hivatalos elismerést. Ez akár hogy is: egy kis bors a Société des Artistes Français és a Société Nationale des Beaux-Arts vezetőinek orra alá.

A párizsi Szalon-háborúság történetét megírta már egyszer a Budapesti Hírlap levelezője. A két régi Szalonból teljesen kiszorul-

tak a fiatalok. Az elsőbe nem is nagyon törekedtek. Az az akadémikus bel- és külföldi művésznagyságoké egészen. De a Nationale annak idején éppen azért támadt, hogy helyet nyújtson a fiataloknak. És ma sokkal exkluzívabb, protekciósabb és vénebb, mint az Artistes Français. Ez általános vélekedés és igaz. A Nationale-nak van háromszáz *sociétaire*-je, s egy hatalmas sereg *associé*-ja. A Szalont ezek töltik meg mindig művekkel. Oda új művészember műve be sem fér.

Ezért történt a tavalyi szecesszió. A Nationale nem nagyon ijedt meg. Nem hitte, hogy a forradalmárok bajt okozhatnak. Az idei tavaszon még a rendesnél is *házi*bb volt a Szalonja. A mellőzöttek keserűségének most már volt hova ömölnie. A Salon d'Automne tábora a tavaszi Szalonok óta nagyon megnépesedett. Elismert, erős művészek álltak a fiatalok közé. Megkapták a Grand Palais-t. A megnyitásra elnököt és minisztereket kaptak.

A Nationale egyszerre elvesztette a fejét. Protestált, hogy a Salon d'Automne hivatalosan Szalonnak ismertessék el. Protestált a Grand Palais átadása, az elnök s a miniszterek megjelenése stb. miatt. Alig tudták a Nationale megriadt vezetőit lecsöndesíteni s meggyőzni, hogy most már csak növeli a maga veszedelmét az ilyen védekezéssel.

Most már arra kell vigyáznia a két régi Szalonnak, s a Salon d'Automne-nak is ám, hogy ne legyen újabb szecesszió. A nyár elején már megnyílt egy Szalon, melybe csak francia művészek állíthatnak ki. Ez még nem komoly rivális. De a napokban már komolyan beszéltek egy téli Szalonról, mert — mondották az ötlet szülői — most már az elnöki vizit után a Salon d'Automne is el fog hivatalosodni és öregedni.

A faktum az, hogy a Salon d'Automne most már végérvényesen számottévó művész-szövetkezés lett. Ha a két régi Szalon meg akarja tartani nimbuszát, reformokat kell magukra szabniok. Ezt is fogják tenni. Már az Artistes Français jelzi, hogy azokat a homo novusokat, kik a merészségükön kívül talentumosak is, a legszívesebben látja. A Nationale-ban viszont mozgalom indult, hogy a *sociétaire*-eknek az eddigi hat darab mű helyett csak kettőt, vagy hármat lehessen joguk kiállítani, mely esetben az új embereknek is jutna hely. Megjegyzendő, hogy a külföldi művészeket mind a három Szalon tárt kapukkal akarja fogadni ezután is.

Ami a Salon d'Automne idei kirukkolását illeti, ez: letagadhatatlan siker. A fiatalok nem éretlenkedtek. Megrostálták a műveket és szerénységük jeleképpen, s egy kis szimbolizálás céljából, (meg hát bizonyosabb vonzóerőnek) Puvis-Chavannes [!], Renoir és Toulouse-Lautrec műveivel töltötték meg három termet.

De önmagukért is helyt állanak. Szinte levegőt hoztak a nagy palotába, melybe különösen e tavaszon a zártság és monotonitás vertek tanyát. A csetepaték tanulságai Budapesten sem lehetnek, ha nem most, a jövőre talán fölöslegesekek.

BH 1904. október 31.

67. A MŰVÉSZ ÉS AZ ELADOTT MŰ

Párizs, okt. 29.

Az adás-vevés világpiacon lassan-lassan beletanul az élelmes-ségbe minden vásáros ember. Íme a nagy, gazdasági világhadakozás lármája bezúgott a csendes ateliékbe, s azok a lelkek, kik szinte predesztináltaknak látszottak arra, hogy álmaikért keservesen lakoltassa mag őket a pénz, le akarják gyúrni a régi fátumot. Meg akarják változtatni a dolgok avult rendjét. Modern jelszóval csatába indulnak a piktorok, a szobrászok. Ezután okosan akarnak *eladni*. Nem tudnak beletörödni abba, hogy lelkük, vérük, idegrendszerük árán szerzett alkotásuk nekik csak babért s azt is rendszerint későn hozzon. Reklamálják a milliőkat, amiket az ő kenyér-árért eladott műveik valamikor talán érhetni fognak.

A párizsi művészek — lelkes műbarátok, jeles írók, újságírók segedelmével — azt akarják a parlamenttől kicsikarni, hogy új törvényt hozzon a *művészi tulajdon védelmére*. Előkelő művészeti társaság, a Société des Amis du Luxembourg áll a nagy akció élén. Szép és nagy a tervük, de aligha lesz belőle valami. A francia művészek akként akarnak rendezni a *művészi tulajdon* kérdését, hogy a maguk mezején egyszerűen eltörülnék az *egyéni tulajdont*.

Pedig a művészek logikája helyes és okos. Támad valahol gyér világú, szűkös zúgban a művészetnek egy új profétája, egy zseni, ki új igazságokat hirdet. Sokszor megzengett régi, bús história ez. Az új ember senkinek sem kell. Mondjuk, festő. Van egy képe, melybe lelke legjavát lehelte, s mely — ő érzi — igazainak legéke-sebb szószólója, és a nagyszerű kép nem kell senkinek. E közben fenyegetőzik a házmesterné, korog a gyomor, talán feleség és gyermekek is sírnak. A kép elkél néhány rongyos frankért, melyet inkább nagylelkűségből dob oda a vevő. Aztán húsz, vagy harminc év múlva a publikum ízlése beérkezik ahhoz a stációhoz, melyet a kép jelez, s a kép elkél tíz, mondjuk százezer forintért. Aki vette, nem is sejtette, milyen értéket váltott magához. Nos hát — kérdik

az akció hívői és harcosai — nem méltányos-e, hogy e szinte lutri-módján szerzett értéknövekvésnek legalább felében részese [!] legyen a művész? . . .

De hogyan? Olvastunk egy sereg tervet, *kulcs*-ot. Bajos a dolog nagyon. A művészek, akik ezúttal élelmes vásárosok akarnak lenni, elfelejtik, hogy a vásár — vásár. Mi lesz, ha múzeum veszi meg a képet, honnan soha sem kerül eladásra, s hol az értéknövekvés érte? Hogy fogják általában az értéket megállapítani? Nem fogja-e a képvásárlókat elriasztani az, hogy ők kétes tulajdont szereznek egy képhez, vagy szoborhoz? Vagy nem fogja ez az első árat még lejjebb nyomni? És mi lesz, ha a kép külföldre kerül? És mi lesz, ha a kép értéke csökken?

Még egy sereg ilyen kérdés vetődhet föl. De szóhoz juthat itt más kérdés is. Hát az író, hát a poéta alsóbbrendű alkotó, mint a festő? De meg a muzsikus. Aztán a tudós. Mindezek teljesen hasonló fátum hordozói, s mindezek éppen annyi joggal reklamálhatják alkotásaik jövőbeli értéknövekvését.

Szóval, nagyon bajos lesz valamit valóra váltani e nagy, e szép tervből. A legjobb akaratuak s a legoptimistábbak is legfőljebb annyit hisznek, hogy a művásárlók egy bizonyos része lesz olyan gavallér: belemegy egy olyan szerződésbe esetenként, mely biztosítja a művész részesedését az esetleges értéknövekvésből. Egyebet nehéz lesz kivívni, s a művész-sors fölött lebegő állandó fátumnak e — hogy úgy mondjuk — financiális Damoklesz-kardját csak majd egy fejlődöttebb kor hárítja el talán. A művészek vásári élelmességének jobb és főképpen kivihetőbb ötleteket kell termelnie.

Egyelőre bizony gyakran meg fog esni a Millet esete, melyre a művészi tulajdon új fogalmának harcosai annyit hivatkoznak, ki 1800 frankért adta az *Angelus*-át, mely azóta egy millióért kelt el.

BH 1904. november 1.

68. SZENT ANTAL ÉS A RULETT

[*Saját levelezőnkől*]

Monte-Carlo, október 10.

Vontatott, egy kicsit szomorú és unott a krupié hangja:
— Messieurs, faites votre jeu! . . .

A kis veszett golyó kerengeni kezd újra. Mintha pihegő lelkeikkel üznék a játézők.

— Kilenc! . . .

A kezek remegnek. A lábak kínosan topognak. Egy kis, sovány dáma ujongva sóhajt mellettem:

— Merci, St.-Antoine! Merci! . . .

Hallotta valaki? A kis néember besöpri a pénzt, s szalad az ajtó felé. A krupié újra búsan énekl:

— Messieurs, faites votre jeu! . . .

Én pedig tömjénillatot érzek egyszerre, s úgy képzelem, az üres széken, honnan a kis nyerő nő megszaladt, a páduai szent ifjú ember ül. A jó, a könyörületes Szent Antal. Íme, ő is idejár. Titokban.

A páduai szent ifjú egy idő óta azon legionáriusok közé tartozik, kik háborút viselnek Mr. Blanc és serege ellen. Szent Antal hadvezér abban a harcban, mely a „roulette”-et és a „trente et quarante”-ot akarja engedelmességre tanítani.

És a páduai hadvezér olcsó hadvezér. Nizzában, Cannes-ban és sok helyütt vékony, pecsétetes füzeteket árulnak ötven, száz, sőt kétszáz frankért. Valamennyi azt ígéri, hogy fölfödi Monte-Carlo titkát, s megindítja az arany zuhatagát. Aztán száz és száz szomorú egzisztencia épül itt a szegény, hívő, s mindig-áldozat játékos reménykedésére. Most egy „l'auteur moraliste” a legügyesebb köztük. A nevét nem árulja el. Érdekes és férfias figurájú asszony. Naponkint zsúfolt a szalonja. Ő azt hirdeti hogy a szisztémája annyira biztos, hogy valósággal retteg tőle a monacói bank. Ki is tiltották a játékteremből. Neki olyan adatai vannak a bank ellen, hogy ha azokat az újságoknak adná, vége volna Monte-Carlo minden hitelének. Ám ő nem ezt teszi. Ő *auteur moraliste*. Ő azt akarja, hogy embertársai, kik Monte-Carlóban letörték, fölépüljenek. Alig kerül ez valamibe. A nyeresz biztos. A minimális tőke ezer frank. Aki maga akar játszani, azt száz frankért kitanítja az auteur moraliste. De vannak neki emberei, kik játszanak. Ez esetben a nyereségből húsz percent az övé.

Mennyivel nagyobb moralista Szent Antal! . . . Ő nem kér ilyen hatalmas percenteket. Igaz, hogy nem is szabad kérnie, mert papi ígék szerint Szent Antal immorális kéréseket nem hallgat meg, s Monte-Carlo pedig már csak immorális vagy mi? Ám Szent Antal szíve nagyobb, mint a papoké. Ő látja, mennyi jóra való földi lény vesztegeti el a pénzét Albert herceg országában, s ez nyilván fáj neki. Fájhat is. Titokban velük érez az áldozatokkal, és segít rajtuk. Egy-két szál gyertya. Egy-két darab ezüstpénz, s úgy mondják, ömlik az arany Monte-Carlóban.

Ha erre jársz, magyarom, (és te sűrűn jársz erre, a játékteremben itt is, ott is magyar beszéd lep meg, melynek gyakori refrénje

egy-egy hangos „fene”) és ha be-bemerészkedel a környékbeli templomokba, láthatod, mennyi hála terem a francia Riviérán. Szent Antal szobra előtt gyertya-erdő lobog. Körül a fülkékben kicsi márványlapok. Íme, egy például közülök:

Merci S. Antoine!
F. N. 13. 19. 31.
1904. Monte-Carlo.

A legtöbb táblán ilyen titkos betűk, sokat sejtető dátumok. Nyílt titok, hogy Szent Antal Monte-Carló-i érdeméért kapja többnyire itt a Riviérán a gyertyát, a márványt, s a pénzecskét. Ám ez maradjon mindig titok. Főképpen Szent Antal földi ágensei meg ne tudják. Hivatalosan. Hejh, nehéz a mai élet. Aztán szidni szoktuk a prókátorokat. Szent Antal a tanú rája, milyen ügyek védelmét kell elvállalni manapság . . .

. . . És az én életemből nem fog kitörlődni soha egy alkonyatnak emlékezete. Gyalogosan imbolyogtam be Nizzába. A Monte-Carló-i expresszsel jöttem. Az avenue-n (Nizzában csak így nevezik az avenue de la Gare-t), nyitva volt a nagy templom. Besurrantam egy oldalajtón. És ott álltam Szent Antal fülkéje előtt, én, az istentelen, a szabadgondolkozó, a senkiben és magában sem bízó, a nihilista, ki nem is régen réme volt egy harmadfélszer püspöki s nagyon sokszor kanonoki városnak és annyi jámbor léleknek. És egy cédulára fölírtam magyarul (okvetlenül kell már, hogy értsen magyarul Szent Antal):

Akard, hogy nyerjek
egy kis pénzt Monte-Carlóban.

És beledobtam utolsó két frankom társaságában a perselybe. Ezt a nizzai papok nem értik meg. A cédulát tudniillik.

Ennek már öt napja, s én háromszor voltam Monte-Carlóban, de a cédulának nem volt foganatja. Pedig engem, régi támadóját, már csak úri önértetből is tüntetve kellett volna pártfogolnia. Nem tette . . .

Valamikor haragos írásokban fakadtam ki Szent Antal kultusza ellen. A rulett jóvoltából most visszavonok mindent. A rulett? . . . Bah! Egész életünk egy bolondosan kerengő golyó szeszélyétől függ. Hogy belemártsuk az ügybe illetlenül Schopenhauert is: mi mind veszítünk, csak a bank nyer, az emberi génusz. És alapjában mind vénasszonyok vagyunk. És Szent Antalnál sem raktározunk

butább helyre a vágyainkat, mint másutt, modernebb szenteknél. A mennyei, vagy mit én tudom [!] hová való krupier elkiáltja:

— Messieurs, faites votre jeu! . . .

És mi csináljuk a mi kis játékainkat. Tárgyalunk szentantaloikkal, mindenféle auteur moraliste és immoraliste-ekkel. És az ügyek végén mindannyiunknál egyforma az eredmény, s egyforma szomorúsággal mondjuk:

— Más számra kellett volna játszani!

PN 1904. november 3.

A. E.

69. OLIMPIÁTÓL, AZ „OLIMPIÁ”-IG

Párizs, november 3.

Ma Párizsban György király a *souverain à la mode*. Talán csak azért, mert ma nincs más. A párizsi tömeget fukaran, úgy ahogy, ma ő látja el ama szükséges szenzációkkal, melyeken hermelinesen lépett föl Edvárd, s melyekből szomorúan vénhedett ki a jóvérű Lipót. Nem érdemes republikában élni, ha nincs kéznél ceremóniázás és évődés céljaira egy apró király sem. Párizs megköveteli a maga rendes, *en passage* királyát. Az újságok hamar-száraz vénájú humoristái sem tudnának másként boldogulni. Tehát: vive le roi de Grèce. Ma György király a *souverain à la mode*.

*

Thon ott van mellette, mindig. A kedves Thon. Német ember vala ő, de ma görög. Oh, görögebb Plátónál. Sok pénze van. Már-ványpalotáit sóhajtozva bámulják Leonidász késő, félvad és fél-szláv mezitlábos fiai. Thonnak pénze van, s ő a leghatalmasabb görög. Ő György felséges úr teljes hatalmú intendánsa. Nem tud nélküle egy percig is ellenni György király. Athénben és Kopenhágában másról is beszélnek. Krajcártalan emberként ült a hellén trónra a felséges úr. Thon művelte a nagy csodát, melyet csak a napokban feszegettek egy kicsit azok az ármányos újságírók. Ne kerüljessük: György király megszédte magát. Az Olümposz halott istenei közül Merkurt találta legméltóbbnak életre kelteni György király. A magyar kereskedők nagyon beleszerettek a Balkánba. Igaz, még csak Belgrádnál tartanak. Ha Athénig lekerülnének, ne feledjék, hogy Arisztotelész országában — Zeuszra mondom — nincs ma más szolid cég, mint Thon et Comp.

*

Olimpiától — az „Olimpiá”-ig. Micsoda offenbachi színjáték az új görög államélet. Milyen furcsa, hogy ma görögök élnek s

hogy a derék György — görög király. Óh, athéni lelkek, óh, a görög és zsidó örökös harcán busongó Heine, óh, Byron, ki hellenofil lelkeddel siettel görög-szabadítani, modern pagánuszok, álmodók s rajongók, ti mind, kiket élni a régi Athén tanított, micsoda gyilkos valóság is az, hogy van Görögország, hol az igazságügyminiszter párbajban csak a minap lőtt agyon egy másik görög urat, s ahol a sztrájk jogát néhány évvel hamarabb ismerték el, mint Magyarországon. Milyen gyilkos valóság az, hogy élnek ma is görögök, Athénben Aiszkhüloszt játsszák, s a görög diákok forradalommal fenyegetőznek, ha a szegény szláv-görögök vissza nem klasszikusodnak. Hogy van Görögország, melyet épp úgy a múltja sorvaszt el, mint minket a múltunk, melynek életéből éppen úgy kihulltak a kultúraépítő századok, mint a mienkéből, s mely éppen olyan tragikomikus küszködéssel libeg a félbarbárság s az ultracivilizáció között, mint mink magunk. Csakhogy ha nekünk őszint volt is a szumir, ezt kevesen tudják. De ezek a szegény görögök! . . . És Párizs még azt akarná, hogy György király a huszadik századra fölébredt s megnőtt Alkibiádész legyen! . . .

Azt beszélnek, hogy otthon puritán ember György király. Puritánuságából nem adott a leányával egy fél drachma hozományt sem. Korfuban [*] olyan villája van, amilyennél sok szatócs tart különben Budakeszen. És annyira puritán, hogy az inasait is maga pofozza . . . De Párizs nélkül nem tud élni egy idő óta. Érzi, hogy ma már csak Párizsban élnek athéniel. És ma már van pénz. És ha az ember már hatvan év körül jár, siessen élni. Igazság jár György királlyal, s e csöndesen baktató világnak örvendeznie illik. Ma már a királyok is úgy élnek, mint a szerencsés börziánerek s már egy új görög király nem lehet olyan rátartó, mint például egy régi Ypsilanti herceg.

A főlovászmestere: Cernovitz. Néha gróf, néha nem. Azt tartja magáról, hogy a magyar Csernovitsok rokona. Ez azonban csak éppen a honi vonatkozás kedvéért íródik. Meg azért, mert hárman járnak ők együtt: György, Thon és Cernovitz. A három úr a múlt estén ott sétálgatott az Opera színpadán az első és második felvonás között, s elükbe akadt Zambelli kisasszony, a primaballerina. A király hívhatja a rendezőt s a rendező bemutatja a kisasszonyt.

— Zambelli, Zambelli — tűnődik a király. — Tudja-e, kisasszony, hogy Kefalóniában élt volt egy nagyon előkelő familia, melyet Zambellinak hívtak? . . .

És mintha szellemek mozdultak volna meg e szavakra. Mintha nehéz sóhajok szakadtak volna ide valahonnan. Igen, igen . . . Kefalóniában . . . Valamikor . . . És Zambelli kisasszony a párizsi Operában táncol. A Temisztoklészek és Porfürognetosok

címfzetes utóda pedig miután beütött a seft, Párizsban áldomásozik . . . Oh, Spárta, óh Bizánc! De a párizsi utcának tetszik a király. Kedves és bájos a vieux marcheur szerepben. Egyelőre ő a souverain à la mode . . .

BN. 1904. november 9.

A. E.

70. EURÓPA LEGGYORSABB VONATA

Európa leggyorsabb vonata november 3-ika óta Párizs felől robot Napfényországba, a sugaras Riviérára. Eddig Párizstól Mentonig, vagy vissza, szinte húsz órát tartott az utazás, s mindig magába foglalt egy éjszakát. Ma már tizenhárom óra s ötven perc alatt, reggeltől estig, Párizsból Nizzába ér a napsugárra szomjúhozó utas.

Az új vonat esemény a közlekedés terén és nemcsak gyorsaságával, de egész berendezésével példakép lehet. Úgy a lokomotívjait, mint a kocsijait az új gyorsasághoz építették, mely annyival figyelemreméltóbb, mivel a befutott vasúti pálya Párizstól a Riviéráig nagyon változó magasságú.

A Paris—Lyon—Méditerranée-társaság úri jóvoltából a máris híres Côte d'Azur Rapide-dal mentem le a minap Nizzába. A kontinens leggyorsabb vonata ez. Tizenhárom óra s ötven perc alatt futja be 1090 kilométeres útját nagyon változó, néha szinte veszedelmes pályán. Olykor százhusz kilométeres gyorsasággal száguld a Côte d'Azur Rapide, ami egy kicsit a szó teljes értelmében szédületes gyorsaság nekünk, európaiaknak. Az étkező kocsiban bűvészkedni kell a villával, késsel. A kocsiblakokra fatáblákat kell húzniok azoknak, akik hajlandósággal bírnak a tengeri betegségre. Ehhez a nyargaláshoz szokni kell. Lehet, hogy pár év múlva már lassúnak ítéli ezt a száguldást a minden gyorsasághoz hozzászokó modern utas. Ma még elegen vannak, akik *nem mernek* utazni a Paris—Lyon—Méditerranée új vonatával.

Akad azért elég utas. Párizsban három nappal előbb kell már gondoskodni helyről, aki a Côte d'Azur Rapide-dal akar utazni, s visszafelé már Mentonban félig megtelik az új vonat, mely Párizs és Menton között közlekedik hetenkint hatszor.

Az új vonat persze keveset stációzik. Kétszer cserél mozdonyt. Ez is gyorsan megyen. Egy-két percig áll a legnagyobb állomáson. És nyargal tovább. Kilenc órakor reggel indul el Párizsból, s este tíz óra és ötven perckor Nizzában van. Vissza félkilenckor reggel indul Nizzából, s este tíz óra és húsz perckor érkezik Párizsba.

Érdekes volt az *extra-rapide* első útja. A Paris—Lyon—Méditerranée főtisztviselői s a sajtó képviselői próbálták ki az új vonatot. Nagy bankettek voltak Nizzában, Monte-Carlóban, s vidám volt a legelső utazás mindenképpen. A vonatvezető mérnök azonban annyira ideges volt s annyira félt menetközben az új rekord sikere miatt, hogy a vonat gyorsabban érkezett be majdnem egy félórával, mint kellett volna. Ami akkor nem volt olyan nagy baj, s azóta félpercnyi pontossággal jár már az *extra-rapide*, melyet a Wagon-lits-társaság kezdeményezett voltaképpen, s a társaság képviselője gúnyolódott is egy kicsit a banketti beszédek során, hogy milyen nehezen reformálnak az európai vasúton, s mikor ők annak idején az étkező és hálókocsikat akarták itt bevezetni, olyan rémüldözésre találtak, hogy már-már feladták volt a tervüket. És íme ma már étkező s hálókocsik nélkül alig teszünk nagyobb utat, s már van egy európai vonat, mely útja némely szakán százhusz kilométeres gyorsasággal repül.

A leggyorsabb európai vonat szinte luxus-vonati berendezésű. Hatalmas lits-salon, szalon- és étkezőkocsikkal. Az ára annyi, mint a többi gyorsvonaté. Csak a helyek fenntartásáért kell két-két frank különdíjat fizetni.

A Paris—Lyon—Méditerranée összes gyorsvonatai egy-két év múlva alighanem mind el fogják érni az új vonat sebességét, s bizonyos, hogy a Paris—Lyon—Méditerranée példája sarkalni fogja az összes nagyobb, európai vasúttársaságokat. Mikor az *extra-rapide* legelőször Nizzába érkezett, az *amerikai indulóval* fogadta egy zenekar, amivel az *amerikai* gyorsaságnak akart elmésen hódolni. Am ez az *amerikai* gyorsaság nagyon hamar európai lesz s amilyen jó tanítványainak látszunk a vasút terén Amerikának, nemsokára az *amerikai* vasutasok járnak tanulni Európába.

BH 1904. november 25.

71. LEVÉL A RIVIÉRÁRÓL

A Côte d'Azur Rapide szinte szomszédságába hozta Párizsnak a Riviérát, ezt a gyönyörű Napfényországot, ahol most már újból tarkállik, pezseg az élet.

Hyères-től, Cannes-től Bordigheráig s San Remo-ig nagy volt a nyáron a nyugtalanság a háború miatt. Félő volt nagyon, hogy e télen elmaradnak az oroszok s elmarad a rubel. Dehogy is történt így. A Riviérán még soha sem volt olyan nagy a muszka invázió,

mint az idén. Eleddig két nagyhercege van a Riviérának, s úgy vélik, jön több is még. Az egész orosz arisztokrácia itt mulat. A háborúra semmi sem emlékeztet a cannes-i Meridien-villán kívül, melynek megnyitásától szeptembervégi otlétékor küldött volt hírt a Budapesti Hírlap levelezője. Protekciós orosz tiszturak feledgetik a Meridien-villában a mandzsuriai rémnapokat. De van közöttük egy-két rettenetes sorsú mártír. Láttam a parkban egy ifjú kapitányt. Egy golyó érte a koponyáját, s ez a kis ólomdarab csecsemőt csinált belőle. Egy katona-pópa kísérgette: beszélni tanította . . .

De nemcsak az oroszok nem maradtak el. Ez évben, már eddig is, nagy számmal vonultak be a Riviéra legnemzetközibb társaságába a japániak. Nagyon sok a japáni különösen a legoroszabb [*] riviériai fészekben, Cannes-ban és — Monte-Carlóban.

Úgynevezett *nagy* szezont jósolnak a helyi jósok. Jön a belga király, aki most gyönyörű új kastélyt épített óriási parkkal Antibes-ban. Már megérkezett a német trónörökös menyasszonya. Tehát bizonyosra veszik, hogy jönni fog a trónörökös is. A lapok meg azt újságolják, hogy maga a *Kaiser* is a Riviérán akar e télen pihenni. A *Courrier des Étrangers* már pár ezer nevet publikált. Ez a névsor sok-sok érdekességgel szolgál. A Bonaparte névvel egy hasábon adja a Dreyfus Alfréd nevét s K. Abe tokiói japáni úr a szomszédságában szerepel az Uruszovoknak, a Radzivilleknek s Tolsztojoknak.

Nagyon sok a magyar a Riviérán. A helyi lapok hosszan és örömmel újságolták, hogy egyik legszebb cimiezi villát, az Eleonora-villát egy Batthyány gróf bérelte ki egész szezontra. A lapok hozzáteszik, hogy a gróf, ki egyik legelőkelőbb magyar mágnás-familia sarja, egyben kiváló tudós és orvos. És Nizza állandó téli lakói közül Türr tábornok volt az, ki már októberben elfoglalta Congrès-utcai lakását Garibaldi szülővárosában. Természetesen őt olaszoknak tudja mindenki. Cannes-ban egy új hírlap indult. Német újság, mely a Riviérán fogja dokumentálni Lueger elvét, az osztrák—magyar hazafiságot. A lap kimondottan az *osztrák—magyarok* számára készül, s egyenesen Bécsből érkező értesülések ígérétevel toboroz a Riviéra *osztrák—magyarjai* között.

Megnyílt a Monte-Carlo-i színház, a nizzai opera. Csak Nizzában egyedül öt vagy hat színház közt válogathat az unatkozó idegen.

És már kész a farsangi mulatozás programja. Február 18-án lesz az első nagy bál. Március első napjain lesz kötelessége mindenkinek Karnevál nevében bolondoskodni. Az orosz nagyhercegek vállalták el a farsangi ünnepek védőségét. Addig is azonban van és lesz alkalom a mulatságra elég.

E közben pedig gyakran tűnnek-tűnnek föl Párizsban azok, kik hivatalosan a Riviérán pihennek. Még akik annyira pihennek, mint Geay, a lavalai ex-püspök, kiről pár hónapja annyi szó esett a francia-vatikáni vizsály révén, s ki most Cannes közelében él remete-életet. A minap őt is Párizs felé hozta egy robogó vonat.

A feledés országának tetszik ez a fényes partvidék. A Meridien-villa lakói, a mulató orosz arisztokraták, Geay püspök, Dreyfus . . És még mennyi név, melyek elhangzása nagy, lezajlott viharok, tragédiák kárpitjait lebbentik meg . . . És mindezek fölött tündököl a Monte-Carlo-i tündérpalota, mely egymaga gyártja a legrettenetesebb tragédiákat .

BH 1904. november 26.

72. A FRANCIA GARNIZONOKBÓL

Párizs. nov. 27.

Híre járt a minap, hogy Berteaux, az új francia hadügyminiszter gárdát alakít. Ez a gárda csinos gárda volna. Azok a tiszturak formálnák, akik a híres áruzkodást mívelték, s akiket most kiűz ezredeikből bajtársaik megvetése. Részükre most új ezredet kreálna Berteaux. Valamennyi előlépne rangban. Szóval császári gárda helyett támadna egy *bloc-gárda*. Egy új vezérkar — spiclikből.

Hogy a nevezetes és még mindig tartó leleplezések micsoda kavarodást keltettek a francia tisztikarban, az mutatja, hogy elhitte ezt a bolondos hírt majdnem mindenki. Soha ilyen fölfordulást! . . . És a lapok egyre szállítják még az anyagot. A kis vidéki társadalmak forronganak. Itt ügyvéd volt az áruzkodó, ott bíró, emitt katona, amott tanár. Testületek, társaságok, garnizonok, községtanácsok fornak, nyilatkoztnak, bojkottálnak, civódnak. A kaszárnyákban pedig az utolsó kutyamosó is gyilkos gyönyörűséget szerezhet magának egy *sou*-ért. Újságban olvashatja, hogy például a hatalmas ezredes úrról milyen véleményt küldtek a még hatalmasabb hadügyminiszter úrhoz. Ezt a kémkedési históriát jobban meg fogja sínyleni a francia hadsereg, mint egy vesztett háborút. Csak azt kell elképzeni, mit érezhet néhány ezer katonatiszt, kiket most a piszkos jelentések publikálásával meghurcolnak, még ha azt el is tudnák felejtetni, hogy ők áruzkodók jóvoltából nem jutottak emelkedéshez. A minap egy katonatiszt özvegye valóságos átkot szórt egy hírlapi levélben arra, aki férje ellen áruzkodott s azt írta,

hogy férjét a mellőzés vitte a sírba, melyben része volt ez árulkodás által, s melynek okát nem is sejtette.

Egyik-másik titkos jelentés valósággal förtelmes. Íme, például egy parancsnokló tisztről ezt jelenti árulkodója: „katonai képessége nulla. Reakcionárius. Megmagyarázhatatlan tévedésből a becsületrend tiszti jelvényét kapta. Soha, még tartalékban sem szabad előléptetni. Rosszindulatú, álnok, hazug, egoista, gőgös, neveletlen”. Százával akad ilyen hangú jelentés. Most már mit tegyen az a tiszt, kiről mindezt országvilág olvashatja?

Legnagyobb bűn a templombajárás. Ez szinte nagyobb bűn az antirepublikánus gondolkozásnál. De a vallásosság a protestáns tisztelnél is bűn. Egy Laporte nevű ezredesről így szól a szabadkőműves-jelentés: „Szeretne republikánus-számba vevődni a révén, hogy protestáns. De ez az ember megátalkodott reakcionárius, akinek meg kell maradnia ezredesnek. A világért sem szabad előlépnie!” Pons parancsnok is protestáns s a szabadkőműves feladó így számol vele: „II. Pilátus . . . Klerikális, noha protestáns. Antirepublikánus.” Egy másik protestáns ezredesnek az a bűne, hogy ezredét protestáns tisztekkel rakta tele, s nem rokonszenvezik a zsidókkal.

És hány igazi, derék republikánus tisztet keserítettek halálra ezek a besúgások. Nem lehet például meghatottság nélkül olvasni egy meghurcolt ezredes nyilatkozatát. Fölsorolja mindazokat, kik családjában küzdöttek s meghaltak a köztársaságért. Hivatkozik egész pályájára, melyen őt republikánus lelke kormányozta mindig. Azt írja, hogy halálos ítélettel sem tántoríthatják el a köztársaságtól. És a szabadkőműves jelentés ezt az egyébként zseniális katonát azzal ütötte el az előlépéstől, hogy *antirepublikánus*.

A Vadecard-szisztéma — úgy látszik — nemcsak a hadseregben volt otthonos, de mindenütt. Ám sehol olyan rombolást nem végzett s nem is végezhetett, mint a hadseregben.

Mikor a német Bilse-eset s néhány társa bejárták a sajtót, a francia közvélemény ujjongott a kárörömben. Hanem Franciaországnak már sorsa az, hogy a legnagyobb botrányokra rá tud licitálni. Ami most a francia garnizonokról kisült, s ami e garnizonokban most háborog, az siralmas és leírhatatlan.

És a javulásban nem igen bízik senki. Öt év óta megkétszereződött a francia szabadkőművesek száma. A páholyok nem bírják befogadni az opportunus jelentkezőket. És ami a legjellemzőbb, a legszomorúbb: még kavarog minden s máris, botrányok és szép ígéretek után, csak néhány nap óta *egész sereg katonatiszt siet biztosítani magát, kéri fölvetelét a páholyokba*.

BH 1904. november 30.

73. NÉGY NAP

November 15. Ma még nyár van. Ma még narancsvirágok nyílnak, s vad kaktuszok hivalkodnak minden árokszélen. Sohse még ilyen igézetes, mélységes kék a tenger. Ni, amott Cap-Martin. Óh, némaságos, gyönyörű kocsizás az árnyas erdő-úton. Tegnap. Öt napja. Tíz napja. Mit emlékszem én már? Mintha az előbb lett volna. Halkan, titkosan suhant a kocsink. Csak vártam, csak vártam: valamelyik fordulónál elém libeg az a szegény koronás asszony, ki itt lihegte vérező lélekkel Heine dalaít süket, különös alkonyatokon, hogy aztán Territet-ben egy dühöngő, de irgalmas kezű bolondnak kése bevégezze a kálváriát. . Emitt Monaco. És ott a tengeren óriás sirályok: kósza vitorlás hajók. Óh jaj, holnap. Alkonyodik. Kigyúl a pokol: a bank. Elegendő kocsik érkeznek és suttognak körültem az áhíthatos parvenük:

- Egy nagyherceg. A cár nagybátyja.
- Ez Bonaparte Roland.
- Vanderbilt.

És egy sereg név még, mely megreszketteti a bugris szíveket. Én lehajtom a fejem s elmondom tízszer, százszor panaszkodva, fenyegetőzve: holnap. Mit nekem ez a ragyogó pokol? Ez az előkelő Babel. Csak itt ülhetnék holnap is. Alkonyatkor. Itt a parton. Mit néznék? Mindig csak azt, mint nyargal bele a kék tenger lila borulatos barnasága a közeledő éjszakába. Ugye, bolondság?

November 16. Igen, igen. Utazni annyi, mint egy kicsit meghalni. Reggel van és nyár van. Óh, csiklandozd csak az arcom Dél bolondos, jókedvű Napja. — Nizza, nyolc óra harminc perc. Este tízre benyargalunk a télbe. Eszembe jut egy jámbor, ifjú erdélyi újságíró legény, ki egyszer naiv bosszankodással s még naivabb eredetieskedéssel szidta azt, aki a gőzmasinát kitalálta. Én naiv emberem, hogy kinevettelek akkor. Hogyne. Ilyen ostoba és banális lélek, aki a vonattól félti a vidék romantikáját, no és a szív békességes álmait. És most? Átkozom a kontinens leggyorsabb vonatát. Már Marseille. Már Avignon. Jaj, itt már nincs lombjuk a fáknek. Mâcon-ban egy farkas-bundás vidéki ugrik fel a vonatra. Ez a bunda behozta a tél minden rettenetes szenzációját. Fázom. Este van. Kinéznék az ablakon: köd. Most párák, világos, téli lármás, óriási csarnokba robogunk bé:

— Párizs! . . .

Oh, jaj! A kocsik robog velünk a hosszú rue Rivolin. Dermedten, félálomban s delíriumosan ismétlem magamban: igen, ez Párizs s te Párizsban vagy. .

November 17. Hogy szerettem volna If-várat látni, Monte-Christo várát, a csodálatos Dumas-atyá álombirodalmát. Nem lehetett. Alig állott Marseille-ban valamit a nyargaló, gonosz ördögsekér. És most milyen messze van Marseille! . . . A Dél! . . . A halál fagyát érzem és rettegek e ködös, zavaros, szomorú Párizstól. Nem, nem. Itt nem maradok. De hova? Budapestre gondolok. Havat lapátolnak az utcákon. Lárma. Az az értelmetlen, pimasz és bántó lárma, melynek zajkóvája Tarnopolból került. A kávéházak. A redakciók. Az emberek. Jaj. . . Mi lesz? Az utcákon meleg, gyönyörű bundákkal bújnak kocsijaikba a boldogok. Nekem nincs meleg, prémes, vidám bundám és kocsim nem állhat meg a „Comédie” előtt. Pedig olyan jó volna kivetkőzni drága prémekből. Beülni a föltárt páholyba. Nézni a Capus új darabját, mely olyan szép s olyan álomszerű, mint Monte-Christo gróf története. . . If-vár. Ha volna egy If-vár valahol, ahol most meleg van, virágok illatoznak s a nap ragyog. Halódó betegek vagyunk a hidegnek. Mi történt velem, a régi, vásott, falusi fiúval, akinek ünnep volt a tél? . . . Ma korán lefekszem. De jó lesz a meleg ágyba bebújva nyakig, míg a párizsi papír-falakon árad-árad be a hideg a nyomorú, hideg kandallós, kis szobába. A „Vie Parisienne” lapjait forgatom kék, reszkető ujjakkal. Olvasom, hogy megnyílt a szezon, hogy Párizs a világ közepe újra, hogy mennyi itt a gyönyörűség. . . Mennyi! . . . Milyen jó volna ott a nizzai temető fölött, a „Château” legtetőjén napfényben fürödvé nézni most a tengert! . . .

November 21. Odahaza hógolyóznak. Így olvasom. Meghógolyózták a premier-t is, Tisza Istvánt. Hohó! Ez fölébresztett. Az az! Igazi tél kellene. Fehérség s remegő, fényes, fagyos levegő. Nem ez a csúnya köd, mely a La Manche-on túlról jött bizonyosan ide. Hogy elszomorodnék itt most még a vidám, kis Bölöni Gyurka is, aki siránkozva hagyta el Párizst. Hjah, ekkor nyíltak a virágok s a Bois-de-Boulogne felé kocsizni fölért egy drámaírói sikerrel s három kolozsvári szigorlattal. Hol az a májusi vidámság? A Bois-de-Boulogne legszebb útján, csöndes májusi délutánon egy ifjú s egy még ifjabb magyar, messze Keletről, szép Szilágyságból valók, tanítanak egy párizsi fiakkeres kocsist, hogy hogyan kell forradalmat csinálni. Az öregapja a derék nebulónak talán arisztokrata lejjekkel labdázott. Az utód nagyon jámbor ifjú lett, tekintélyek tisztelője. Mikor már megértettük vele, hogy ő esetleg különb és hasznosabb ember a Jockey-klub egész pereputtyánál, s megfogadtuk, hogy ezután büszke és szabad ember lesz, hirtelen lekapja a kalapját a legény.

— Mi az, kocsis?

Megilletődött, ünnepi arccal magyarázza nekünk:

— Monsieur Loubet kocsija jön amott.

Még jó ötszáz méterre volt a díszes elnöki kocsi, s a sansculotte-ok unokája már oda volt a hódolástól. . . Milyen szép volt az a nap! Micsoda hullámvás a bulvárokon! . . . És milyen sötét, ködös, beteg tél nyomja most Párizst. Az alázatos fiakkeres kocsis nem megy ki a fejemből. Íme, mi lesz Danton népéből. . . És rögtön önmagam mustrálom. Íme, beteg hangulat-battéria lesz egy alapjában erősnek és szárnyalónak indult lélekből. Ma nagy estémnek illenék lenni. Huszonhét éves leszek holnap. Ugye ezután, az én indulataimmal, már az öregség jön? Brrr! . . . Ha még a régi legény volnék, ma — Herkulesre — innám egy nagyot. . .

Szilágy 1904. december 1.

Ády Endre

74. JEANNE D'ARC ÉS MODERN ELLENSÉGEI

Párizs, dec. 2.

Apró ibolya-bokréta, krizantém, rózsza hull néhány hét óta egy bearanyozott lovas-szobrocška elrácsozott kőaljára. Domrémy csodálatos leányát ábrázolja ez a faragott kép. Mikor annak idején a Place de Rivolira, tövébe a Tuiléiriák kertjének, fölállították, készítőmestere kérte, követelte, adják vissza, hogy befuttassa arannyal. Nem adták, s ő visszalopta éjnek idején. És most aranyos fényben csillog a Place de Rivolin Jeanne d'Arcnak, a dicsőséges szűznek kicsi szobra.

És úgy történt, hogy a francia napi politika Minotaurusza megéhezett a régi múltnak e legendás szűzére. Néhány hét óta Jeanne d'Arcot együtt emlegették Syvetonnal és Jaurès-val, André-val és Vadecard-ral.

Nem első eset ez. Mikor a modern Franciaország fiók-Voltaire-jai múlt-romboló, legenda-faló dühbe borulnak, mindig a Jeanne d'Arc-legendán kezdik a dolgot, ők tudják, miért, de a kis csodálatos Jeanne-ra haragusznak legjobban. Mikor róla írnak, beszélnek, haragtól reszket a tolluk s rekedt a hangjuk. A haragos *libre penseur* professzorkák már mi mindent ki nem derítettek a domrémy-i kis parasztleányról! . . . Hogy ostoba kis leány volt. Sohse vitézkedett. Sohse halt mártír-halált. Hogy az angoloknak a légy is többet ártott nála. Hogy a nép fantáziája szötte az egész orléans-i szűz-legendát. És hogy az egész história a tömeg-patológiára tartozik és Jeanne d'Arc egész élete egy kis parasztleány mániájának

bolondos képe, egy babonás, zavaros korszakban. Mintha több volna mániánál az a módszer, mely egy szabadgondolkozó bölcsességével akarja nemcsak a jövődőt kiszabni, de a múltat is átalakítani. A természettudományos gondolkozásnak az elemistái e bőségtanár urak. Igazi gondolkozó, óh, nehezen mond ítéletet. De ezek előtt a mániákus szabadgondolkozók előtt nincs titok, nincs nehézség. Jeanne-d'Arc és Szent Lajos legendái a francia géniusz dicsőségét hirdetik. E legendákat lehet a mai gondolkozás rostájába rakni. De még így sem lehet állítani, hogy ez az igazság. Végre is e büszke századra is következhet öt század, s talán ez az öt század nagyobb differenciákat teremt az emberi gondolkozásban, mint az az idő, mely 1425 óta eltelt, mikor a tizenöt éves Jeanne „Isten és a szentek segédelmével” megindult az angolok ellen. De nem szabad ilyen legendáknak egyszerű, vad romboló kedvvel nekiesni.

Legutóbb egy Thalamas nevű liceumi professzor tette ezt. Különösen rossz időben cselekedte. A francia társadalom kezd megirtózni attól a destruáló hadjárattól, melyet a szabadgondolkozás szent nevében folytatnak a francia nemzeti érzés, a múlt, a tradíciók ellen.

Két hét óta forrong a francia diáknegyed. A rendőrök naponként csatáznak a tüntetőkkel. A diákokat egy párszor Coppée, a nagy francia poéta vezette Jeanne d'Arc szobrához. És, ami már szokott, de szomorú dolog, a politika is kizsákmányolta az ügyet. A nacionalisták a kormány számlájára írták Thalamas bűnét, a kormány pedig fogta magát, s talán meggyőződése ellenére, bűnösnek mondta ki a professzort, s elhelyezte vidékre, miként tette volt nemrégiben egy elvtársával, aki viszont nemzete gloire-ját cibálta meg összességében, s védelmébe vette Carnot gyilkosát.

A Thalamas-afférral egyidőben esett az Akadémia nagygyűlése, melyen megkoszorúztak egy Jeanne d'Arcot dicsőítő munkát. Domrémyben leleplezésre vár az orléans-i szűz szobra. És most mozgalom indult, hogy nemzeti ünneppé tegyék az évnek egy illő napját Jeanne d'Arc tiszteletére.

Két nap óta elcsöndesedtek az utcai tüntetések. Most már csak ibolyával, krizantémmel s rózsával tüntetnek a Place de Rivolin. A Thalamas-affér pedig sok-sok aktuális társával együtt újra azt hirdeti, hogy mentsen Isten minden társadalmat minden fajta ultramontanizmustól. Jeanne d'Arc nincs útjában a haladásnak mint például nincs, mondjuk, Kinizsi Pál.

BH 1904. december 4.

75. LEAR KIRÁLY PÁRIZSBAN

A nagy este lezajlott. Két francia tengerész végre is áthozta a La Manche-on a nagy britet, ki előtt a gall szellem eleddig semmi áron sem akart zászlót hajtani. Tegnap este végre szóhoz jutott Shakespeare az angolgyűlölő Párizsban — rangjához illően.

Az Antoine-színház annyi lárma, viszontagság és halogatás után bemutatta Lear király-t. Éppen százhuszonegy esztendő kísérletet újítt föl ezzel a Strasbourg-bulvár híres és nemes kicsi múzsa-csarnoka. Még 1783-ban született meg az első francia Lear. És óriási sikere volt a — paródiájának. Azóta úgyszólván ez a Shakespeare sorsa a francia földön: paródia. Voltaire népének nem kellett az avoni hattyú. Nem elég magyarázat ehhez az átültetés nehézsége. A való ok: a gall engesztelhetetlenség és önteltség. A francia szellem nem akart hódolni az angol géniusznak.

Ám Shakespeare mindenen diadalmaskodik. Még a francia elfogultságon is. Shakespeare győzött. A politika hatalmának hirdetői pedig rámutathatnak a különös véletlenre, hogy Shakespeare legelső méltó bevonulása Párizsba — az angol—francia-egyesség esztendejében történt.

Igen: két tengerész hozta át Shakespeare-t, s erről talán lehetne filozofálni, ha idő volna rá. Az egyik Viaud Julien, a Vautour kapitánya, kit Pierre Loti néven ismer a világ. A másik Vedel, ki szintén tengerész volt, s a tengerről hajózott be Árkádiába.

Loti és Vedel az *eredeti* Shakespeare-t akarták Párizsban adni, s majdnem ezt is adták. Igaz, hogy Shakespeare verseit ritmikus prózával közelíthették meg legföllebb, de fordításuk költői és minta-*hű*.

Antoine pedig megértette Loti és Vedel akaratát. Shakespeare korának színpadát utánozta és *stilizálta* francia rafinériával tegnap este az Antoine-színház. A modern színpadi technika minden tudását összeszedte, hogy illuzióját adja a primitív színpadnak. És ez körülbelül megadja a kritikáját a tegnapi estének. Francia elklű és finom ízlésű este volt ez. Nem volt úgynevezett *klasszikus* előadás. Nem is az angol s a maga korabeli Shakespeare jelent meg tegnap Párizsban. De végre igazi értékeléshez és megbecsüléshez jutott francia földön a brit óriás. A legfanatikusabb Shakespeare-imádó sem követelhet különb Shakespeare-estét — *Párizsban*.

Az első este publikuma *gourmet*-kből [*] került össze, e só irodalmi és megbecsülő értelmében. Óriási volt a siker, habár sok-sok mindenben egészen mást kaptunk, mint amit shakespeare-inek mond a nemzetközi irodalmi konvenció. A francia Lear patrónusai sokért nem adták volna, ha csak néhány taktus shakespeare-i muzsi-



8. Jeanne d'Arc szobra a párizsi place des Pyramides-on
(I. Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. cikket)



9. George Sand szobra a párizsi Luxembourg kertben
(I. Így irodalmi ünnep c. cikket)

kát is támaszthattak volna fel valahonnan, de a muzsika így is stílszerű volt. Végre is nem lehet szó egy Shakespeare-korabeli este kiszakításáról a múltból. Főképpen nem Párizsban. Csak arról lehet szó, amit a tegnapi esemény valóban jelent: a modern francia színpad lelkes hódolásáról Shakespeare előtt. Antoine ábrázolta Lear királyt, s minden egyes ábrázolásból szintén ennek a lángoló lelkű művészembernek a felfogása ragyogott ki. Majdnem azt lehetne ítélni: Antoine játszott minden szerepet. A közönség pedig értett, érzett és lángolt egész este. És gyönyörködött a primitív színpadban, melyen a Shakespeare-korabeli jelző táblát azonban ezúttal a színpadi ördögösség pótolta.

Pierre Loti Konstaninápolyban, Vedel Madridban, vagy éppen Marokkóban valahol értesül a nagy este sikeréről. Örökös vándorlók ők, kik Lear is valahol valami egzotikus föld csendjében idézték meg a francia színpadra. És mivel a szerencsés lelkű franciák között minden, még a legnemalkuvóbb művészet is, divatot csinálhat, bizonyos, majdnem bizonyos, hogy Loti és Vedel messzeható, példaadó, nagy dolgot csináltak, s a tegnapi este dátum lesz valamikor a francia színpad történetében. . .

BH 1904. december 9.

76. AMERIKAI MŰVÉSZHÁZ PÁRIZSBAN

Budapest, dec. 14.

Nemrégiben küldtünk hírt a párizsi Sorbonne eseményéről. Az Egyesült Államok tanszéket kreált a párizsi egyetemen s azóta Párizsban *sikk*, divat a Sorbonne-ba járni s hallgatni előadásokat Amerika eszméiről. És most még érdekesebb amerikai institúcióhoz jut a francia metropolisz. Egy hivatalos amerikai *művész-házhoz*.

Amerika szépművészeti iskolát akar fölállítani Párizsban. Egészen olyat, mint amilyen a franciáké Rómában. A frönciák római művészházát általában magát-lejárt intézménynek kezdik tartani. Az amerikai művészházat, ha megvalósul, az újvilág művészi viszonyai között aligha fogja ilyen hamar e sors fenyegetni. Így érzik ezt a tervezői is. Örökéletűnek látják előre, s már látják benne az ó- és újvilág művészi eszméinek összehozó, kibékéltető templomát.

Az idea egy amerikai hölgyé volt, a miss Smedleyé. Az összes amerikai művésztestületek, a kormány, a mecénások föllekesedtek rajta. Amerikában hamar és mindenre kerül pénz. Már szinte együtt van a művészház költsége. Egyetlen mecénás gondoskodik például a művészház könyvtáráról, mely természetesen elsőrendű lesz. Azt akarják, hogy tanárokkul a legkiválóbb francia mestereket nyerjék meg.

Az Egyesült Államok kormánya ítélné oda minden évben az illetékes művészkörök meghallgatása után a *párizsi díj*-akat. Tehetségükről már tanúságot tett fiatal amerikai művészek és művésznők kerülnek majd a párizsi művészházba.

Az a komité, mely a terv megvalósításán dolgozik, már Párizs város községtanácsához is beadta kérelmét. A művészház számára ingyen telket kér. Párizs város pedig előreláthatóan készségesen teljesíti e kérést. A Champs de Mars-on jelöl ki valószínűleg telket, e most még kissé elhagyott helyen, de mely minden párizsinak hite szerint a jövő Párizsának a középpontja lesz. Amerika ifjú művésznemzedéke itt fog tanulni.

Jótékony vagy kulturális amerikai intézmények már előbb is voltak Párizsban. Ám most a Sorbonne új tanszéke és az amerikai művészház terve hivatalosan és programszerűséggel hirdetik, hogy Amerika immár a népek koncertjében kultúrája révén is szerepelni és érvényesülni akar. Francia írók, gondolkozók nagyon különös érzéssel kezdik konstatálni, hogy Amerika, mely sajtóját már előbb átküldte az óvilágba, azt az álmát árulja el, hogy majd annak idején irodalmával, művészetével is föl fog tudni keresni s versenyre hívni bennünket saját fészünkben.

A Saint-Louis-i kiállítás ötletéből sokan megcsinálták azt a jóslást az Amerikába kiránduló európaiak közül, hogy Amerika játszva fogja behozni azt a hátramaradást, melyet gazdasági munkalázásában a kultúra terén természetszerűleg mutat. A párizsi művészház kicsi, de szintén biztos jelenség erre.

BH 1904. december 15.

77. VÁNDORMADARAK A RIVIÉRÁN

I.

Mária anyja

Mária anyját ragyogó novemberi napon fekete villamos gépkocsi várta a nizzai pályaudvaron. A fekete ernyő alá, a puha, fekete ülésre méltóságosan s az utazó ruha lehető fekete gyászában ült Mária anyja. A soffőr megkapta a fejbólintást, s a gépkocsi repült . . . Valahol villa-sorok között kocsik repültek szembe. Lovas és lovatlan kocsik. Az összetalálkozók megálltak. Nyári, pompás tarkaságú nők kiáltoztak át Mária anyjához:

— Párizsból, ugye?

— Igen. Párizsból. Az én mindenségem sírjától.

— Az egész világ ott volt, ugye? Óh felséges lehetett. De itt is ám. Az egész Riviéra Cannes-ban volt. Ó fenségeik is. Zsúfolva volt a templom.

— Oh Passyban is. Az én drágám sírjához zarándokolt egész Párizs. Mintha nem is volna más halott.

— Mária! Mária! Asszonyom, kegyednek még is van egy megnyugvása. Mária meghalt, mert különb volt mindenkinél. És kegyed asszonyom az anyja ennek a csodálatos, egyetlen lénynek . . .

Mária anyja büszkén, méltóságosan köszön. Az automobil rohan tovább. A nyilván előkelő és valószínűleg muszka hölgyek pedig bosszankodva nevetnek össze:

— Madame Baskircsev furcsa hölgy. Ez már komolyan hiszi, hogy a világ másról sem beszél, mint az ő leányáról. Hát nem furcsa?

II.

A trubadúr özvegye

Egy sovány, kis festékes hölgy kuplékat énekelt. Az orfeumban előkelő publikum ült. Valahova menni kell. A szezon még nincs itt, s az opera csak húsz nap múlva nyílik meg. És a színpadról zuhognak a rímek. Micsoda poémák! . . . És mi otthon Keleten, azt hirdetjük, hogy a gallok földjén egyetlen grácia sem marad el egyetlen halandótól sem, s hogy ott az orfeum-nóta is finom poézis. No lám:

„Quand on est amoureux,
On est bien malheureux . .

Rettenetes! . . . És azután:

„Va ch' vach' va chère Adèle,
Vo, voo, volage infidèle . . .”

Egyik páholyból fölkel egy elegáns hölgy, s elég világos indignációval távozik.

Igaza van. Armand Silvestre feleségének nem szabad hallani, hogy Béranger népe ilyen nóták mellett mulat . .

III.

A kapitány felesége

Este volt. Kocsiztak a langyos, illatos levegőjű utcákon a kapitány és a felesége. Egy véresszájú hírlap redakciója előtt tömeg állott. Zivataros ülése volt a párizsi kamarának. Most jönnek dróton a hírek. A véresszájú hírlap pedig azonnal transzparentokon közli mindezt az utcával. A hatalmas üvegablakokban egymást váltják föl az óriásbetűs lapok. Most éppen egy kemény, nacionalista beszéd durva „slágvortjain” van a sor. És messze ragyognak az éjszakába a betűk:

„És miért teszi mindezt a kormány? Franciaországnak el kell veszni, hogy Dreyfus, az a nyomorult áruló s a hívei megbé-
küljenek . . .”

Kegyetlenül villognak a betűk. A sötétségben morogva silabizálja őket kint az utcán a tömeg. A kapitány látja. Megvetően néz le a kocsiból s föl az ablakokra. A kapitányné hangja sikongva tör ki, s az elrobogó kocsiból még elér a tömeghez egy-két zokogó asszonyi hang.

IV.

A hercegnő

A hercegnő! . . . Hogy ismerik már Monte-Carlóban! Reggeli tíz órakor érkezik Nizzából, s délután ötkor visszautazik. Egy idő óta itt él mindig. És játszik. Ott ül a világcsavargók seregében a trente-

et quarante mellett. Ülhetne s pletykázhatna most Uzès hercegnő szalonjában. Szegény, öreg asszonynak látszik a cifra kokottok között. Öreg is már, kinek meg nem maradt semmi, csak a játék. Veszít. Majdnem mindig veszít. Félőtkor pedig már ott gunnyaszt az állomáson, valamelyik fapadon. A tenger csodaszép s a hercegnő olvasgatja szomorú arccal a megmaradt aranyakat és nem nézi a tengert.

Akkoriban egy délutánon divatos francia író jött éppen hazafelé Velencéből. És egy másik. Talán ő is francia, író és divatos. A Margueritte-testvérek új könyvéről beszéltek éppen, amikor Monte-Carlóban beült hozzájuk többekkel a hercegnő. Ők beszéltek tovább. A fiatalabbik:

— Lehetne ám egy-két érdekes regényt írni a második császárság udvaráról. Az ön tollára való volna például Eugénia híres barátnőjének X. hercegnőnek az élete. Kevés ilyen jeles dámája volt a császárságnak . . .

Az idősebbik csöndesen:

— Csöndesen! Nem lehet tudni. Még él. Ott él valahol a Riviérán . . .

A hercegnő pedig fáradt, szomorú, öreg szemeiben gyulladt ragyogással nézett a harmadik köztársaság fiatal óriásaira. Ezek nem Balzac-ok bizony. És nem is lesznek Balzac-ok soha. De milyen jó fiúk. Az ő életét érdekesnek tartják. Kedve lett volna odaadni nekik a megmentett aranyait. Nem került rá sor. A harmadik köztársaság Balzac-jai hamarosan rátértek Combes politikájára. A hercegnő pedig Nizzában kiszállott .

BN 1904. december 18.

A. E.

78. MISTRAL ÉS A NOBEL-DIJ

Budapest, dec. 17.

Francia poétának jutott az idén ismét a Nobel-díj. Sully Prudhomme után Frédéric Mistral a megkoszorúzott. Azt várná mindenki, hogy ujjong a francia literatúra, hogy immár másodszor becsülik így meg. De nem ujjong ám. Sőt ellenkezőleg. Frédéric Mistral *nem francia* poéta. Szinte annyira nem francia, mint idei osztályostársa a Nobel-díjban: Echegeray, a nagy drámaíró spanyol. Frédéric Mistral nemcsak nem francia, de ha rajt állana, holnap

már sehol sem zengene Voltaire és Hugo Victor nyelve. Nem is ismeri a nagy francia publikum Frédéric Mistralt. A német iskolák növendékei többet tudnak róla, mint a francia diákok. Mistralt *le kell fordítani* francia nyelvre. Ő idegen nyelven ír, mely majdnem annyira lehet spanyol, vagy olasz, mint francia.

Csodálatos jelenség ez. Talán soha és sehol sem volt párja. Frédéric Mistral valósággal új nyelvet konstruált műzsája számára. A régi provánszi trubadúrok nyelvéből csinált egy új trubadúrnyelvet. És ma lent Délen, a régi Provánsz helyén, a régi Provánsz népe kezd rátérni a maga csúnya dialektusából Mistral zengzetes nyelvére. Itt nem a nép adott költőt. Legalább is nem a mai nép. Hanem támadt egy költő, ki nyelvet, iskolát, irodalmat csinált.

Hetvenéves elmúlt már régen Frédéric Mistral. Életére, munkájára büszkén tekinthet vissza. Ma a provánsziak, a *félibrék* sokan vannak. Van provánszi irodalom, van *provánszi jövőndő*.

Mistral zsenijét nem kisebb ember vette észre, mint Lamartine. *Tu Marcellus eris*, — jósolta neki, s Lamartine jóslása bevált.

Micsoda hatalmas eszmének fia Mistral? Mert hát a proféták nem vátkában bukkannak elő. Mistral a *latin* egység profétája. Ez a nagy poéta rettenetes álmot álmodik. Mistral nem akarja, hogy francia nép *legyen*. És nem akarja, hogy olasz, hogy spanyol nép legyen. Ő egy *nagy* latin nációt akar, mely kivesse magából a longobárd, vizigót, frank és normand keménységeket. Dél győzedelmét akarja, a *latin Dél* győzedelmét. Amilyen örületes, olyan gyönyörű álom ez. Költőibbet álmodni sem lehet. Valóra aligha fog válni. De örök és halhatatlan tanúsága lesz a latin egységnek.

A rebellis *langue d'Oc* nagy diadalát jelenti a svéd akadémia ítélete. És hogy ezt éppen fönn Északon művelték! . . . A hivatalos francia irodalomnak van oka neheztelni. S a *félibrék*-nek van okuk örülni. Igazuk van, pedig haragusznak, a francia írónak. Mistral majdnem olyan idegen nekik, mint egy breton, vagy baszk poéta. Csak sokkal veszedelmesebb.

A nagy provánszi trubadúr egyébként lent él mindig, a vidéken. De Párizsban van egy irodalmi nagykövetsége, s ha valami provánszi költő-ünnepen megjelen, melyek régi provánszi szokás szerint *szerelmi törvényszékek* formájában ejtik meg a költők versenyét, hihetetlen megható rajongással gyűlnek össze tiszteletére a félibrék s mindazok, akiket Mistral poézisa meghódított a provánszi nyelvnek. A Mireille költője a Nobel-díjat Arles-ban egy provánszi múzeum céljaira adja. Régi terve, munkájának betetőzése ez. Egyéni munkájának és életének. Mert ő ezenfölül tántoríthatatlanul hiszi és vallja, hogy majd egykoron Provánsz nyelven fog szólni minden latin, minden francia, olasz, spanyol, portugál, stb.

Költő- király az agg Mistral. Csodálatos hatását mi sem bizonyítja jobban, mint hogy külföldiek tanulják meg az ő poézisa kedvéért a provánszi nyelvet, Mistral nyelvét. Roosevelt elnök például gyönyörűen beszéli a Mistral által újjáteremtett *langue d'Oc*-ot, s neki Mistral a kedvelt poétája. A német és olasz iskolákban Mistral verseit tanítják. És hiába mondják a francia hivatalos irodalom emberei, hogy Mistral minden sikeréhez, a francia nyelv messzeérő hatalma által jutott. Ez lehet, hogy így van, s vigasztalásnak is jó. Ám a valóság az, hogy jelenleg nincs Mistralhoz fogható élő költő-alakja a francia irodalomnak és Mistral — nem francia. Annyira nem francia, hogy francia kitüntetést sem fogad el. A francia akadémia halhatatlanjai közé talán bejuthatott volna már, de ő előre protestált. Ő nem francia.

A Nobel-díj ez évben nem hódolt abszolúte a francia géniusznak, ha némely francia újság így is akarja francia hiúságból föltüntetni. Mert a francia géniusznak fájdalmas büszkesége lehet csak az, hogy belőle s ellenére új géniusz képes születni. A svéd akadémia döntése egy óriási egyéni tettet koszorúzott meg voltaképpen: Mistral nyelvet, irodalmat, s hogy úgy mondjuk, egész kis világot teremtő kultúrmunkáját. És különös dolog, hogy ezúttal germán kezek fontak koszorút egy olyan eszme legfanatikusabb apostolának, mint a *latin egység*

BH 1904. december 18.

79. AUTOMOBIL-KIÁLLÍTÁS PÁRIZSBAN

A Grand Palais-ba s Párizs város üvegházaiba csődül ez idő szerint Párizs. Az automobil-mánia elkapott mindenkit. Még a kis midinettek is automobilkosztümök másaiban járnak s ifjú kereskedő-praktikánsok a legújabb rendszerű versenygép szerkezet titkain kapnak hajba.

Hatalmas, gyönyörű a párizsi automobil-kiállítás és óriási. Reprezentálja minden vívmányát ennek az új és nagy jövőjű közlekedési eszköznek. Az automobil szaktudósainak szeretnének részleteket mondani el, avatott leírásokat adni. Ám ez hosszú dolog volna, nem is értenénk hozzá, s nem is sokat érne. Maradunk tehát egy befutó tekintetnél, mely a kiállításnak hirtelen képét adja.

A kiállítás nemzetközi. A francia kiállítókon kívül német a legtöbb. Vannak olasz, svájci, amerikai, belga és holland kiállítók is. Sőt kiállított egy magyar cég is (a budapesti Lorenc-cég, ha a

katalógus nem téved). Nekünk, magyaroknak, itt még kevés helyünk lehet. Talán már néhány év múlva több. A kiállítással egy időben folyó kongresszus ugyanis nagy szeretettel vette föl a nemzetközi automobil-klub-szövetségbe a magyar automobilklubot. Born Frigyes báró és Törley József kérték a kongresszuson ezt a fölvételt. Nemcsak automobilon láthatók óriás gazdagságban e kiállításon, hanem minden gyártmány, mely az automobillal összefügg. Vagyonokat érő női automobil-sportruhák, férfikosztümök, soffőr-ruhadarabok, fölszerelések stb. És Párizs város üvegházaiban ott vannak a vízen járó automobilon fajtái is. Az *autocanoit*-k, mint egy francia akadémikus elkeresztelte őket.

Minden típusa képviselve van az automobilon. A villámos [!], gőzös s legfőképpen az explóziós rendszerek. Kicsi és óriás gépek. Városi sétakocsik s minden viszontagságra berendezett verseny- vagy turista-kocsik.

A vakító, új automobilon között nagyon megbámulják a viharlátottakat. A Gordon—Bennet-versenynek egy-két szereplőjét például. Aztán ki van állítva a többek között egy sáros piszkos utigép. Mellette egy térkép. E szerint a gép turista gazdája azt a kis utat járta be nemrég, melynek stációi Párizs, Hannover, Berlin, Bécs, Budapest, Bukarest, Abbázia, Turin és Lyon.

De nemcsak szárazföldi és vízi automobiljai vannak a kiállításnak, de biciklijei és egyéb kerekesszáműveinek is. Sőt, hogy a kiállításnak még átfogóbb terve legyen, léghajókat is állítottak ki. Ez tehát a modern közlekedésnek a kiállítása volna szárazon, vízen és léghen, ha a légi alkalmatosságok természetesen nagyon komikusak nem volnának. Egy pár csodabogarat a madár-formájú repülőgépeknek nézik különösen sokan a járókelők közül. Fölszállani aligha merne velük a föltalálójuk sem.

Egyébként pedig késő estig valóságos tolongás van mindkét helyén a kiállításnak. A Grand Palais-ban valósággal divat most az estét tölteni. Hangverseny van mindig, s a nagy száz tagú zenekar gyakorta gyűjt rá a *magyar csárdás*-ra.

E közben tolong a tarka publikum. Sok nagyon az idegen. Magyar is bőven akad. És folyik a vásár is nagyban. Ingyentombola van a kiállításon s a főnyeremény egy automobil. A reménység ilyenformán egy táborba hoz mindenkit, s minden látogató egy-egy kis fiók — Van Zuylen báró, vagy Dion márkii.

A kiállítás karácsonyig lesz nyitva.

BH 1904. december 18.

80. PÁRIZSI JEGYZETEK

[A *Budapesti Napló* eredeti tárcája]

Willy Párizsa

Az idő száguld és sírván tekintenek utána nemcsak a gyöngék.

Balzac Párizsa nincs többé: ez a Párizs a Willy Párizsa . . .

Jules Claretie, a díszes állású, öreg poéta sóhajtott imígyen a minap. A „Temps” kedves öreg krónikását sokszor szállja meg a melankólia. Az ő krónikázásához valami olyan szükséges matéria ez, mint a tinta. Mióta írődeákok és krónikőrök élnek, így szokás ez mindig, s igazuk van az öregeknek: minden szebb volt, mikor ők fiatalok voltak. Hanem a Jules Claretie melankóliájából valami rejtett panasz is kisír. A negyven halhatatlanok e legelevenebbje legkevésbé tudja leplezni, hogy harminc évvel ezelőtt nem úgy gondolták azt, ahogy most van, azok, akik az új Franciaországot meg akarták csinálni. Hogy is magyarazzuk csak ezt meg? Talán avval, ha most Kemény Zsigmond élne odahaza nálunk ifjú erőben, krónikázó kedvben. Mi mindent nem mertek remélni az emberek 1867-ben Magyarország földjén, s milyen kevéske vált valóra? Az egeket verte a magyar lélek lángja . . . Hol ez a láng? Hol vannak az álmok? Milyen másként van minden, mint akkor gondolták . . . Ez a panasz tör elő a világosabb s érdektelenebb lelkekből francia földön. A harmadik köztársaság nem váltott be semmit a nagy remények közül. A köztársaság az oka? Nem. A múlt. Mondjuk: a sors. Talán a rendszer. Bajos volna hamarjában bűnbakot lelteni. Nem a legjobbak s nem a legértékesebbek vannak felül. Hisz így van ez, mióta világ van s így lesz még sokáig. De mikor harminc évvel ezelőtt mást reméltek a Jules Claretie-k. És a Gambetták is. Jön új generáció, munkás és zseniális. Beteljesül a forradalom. Lélekben, testben harmonikus, erős franciák támadnak s aztán megjön a *reváns* magától. Mindenekfölött pedig Franciaországot az igazi arisztoszok fogják vezetni, a kiváló és érdektelen elmék.

És minden másként lett. Nőtt új generáció s nincs benne köszönet. Milyen fájdalmas, mikor egy olyan szabad, republikánus lelkű íróembernek is, mint Jules Claretie, a császárság külön napjait kell visszasírnia. A kenyér lett úrrá minden mezőkön, s akiknek lelkét a szép álmok formálták, akik hittek egy modern arisztokráciában, most azoknak demokrata öklök csapnak az arcukba. Nem lehet menni se előre, se hátra. Hátralétegett a múlt, elől pedig műveletlen, durva tömegek állnak. A Jules Claretie-knak

bajos ám szocialista demagógokká válniok. Ezt megérthetik a szocialisták is. Viszont az Octave Mirbeau-k ma még csak dadognak. Késnek az új proféták. A fél-demokrácia pedig léha, félemberek ideje. Willyk kellenek, *kellenek* a modern Párizsnak. Nem Balzacok. Nem Bourget-k, ami még nagy szerencse. De az Anatole France-ok sem, s a Mirbeauk még nem tudják, mit akarnak. Boldogok a szocialista mennyország hívői. De mikor jön ez a mennyország? Addig sok lelket lep be a melankólia. És Claretie-nak igaza van .

*

A nők

Jönnek a nők. Nekik nem kell redakcióban túlni. Nem kell házbérnegyedre s apró cipőkre gondolni. Nem kell megalázkodniok a kenyérért apró közéleti nagyságok előtt. Nem kell szünet nélkül lótniok-futniok. A világon nincs semmi természetesebb, mint hogy a nők tudnak írni. Ma tudniillik tudnak. Van szebb dolog, mint előkelő mágnásasszonynak vagy dús burzsoa-nőnek lenni s — írni? Franciaországban idestova nem lesz érdemes egy sort sem olvasni mástól, mint nőírótól. Érezni — hiában — az asszonyok tudnak igazán. Aztán ők pihentek eddig. Agyuk nagyszerű erők akkumulátora. Szemük éles. Kedvük pogány, élet-faló kedv. A stílusművészetbe tudják vinni a hímzés és csipkeverés kiképzett, kipróbált finomságait. És álmodni is csak ők tudnak, s nékik van idejük. Még a proletár-nők is több sánsszal indulnak ma az arkádiai turf nehéz gátversenyének, mint mink, férfiak. Úgy van: jönnek a nők. Igazi verseket ők tudnak írni. De regényt is, útirajzot is, ha kell. Még az újságíró-toll erejében is férfiak fölött tündököl Femina. És még a Willyk is, még a színpadra is, Gyp-eket kénytelenek társakul venni. Gyáva és csunya lelkű férfi, aki ennek nem örül. Kiktől várhatnánk javulást e kivénhedt világra, ha nem tőlük, a nőktől? Jönnek? Csak jöjjenek. Mi Párizsban most mind-mind szerelmeseink vagyunk Noailles grófnőbe, aki grófnő, gazdag, csodaszép, istenien szerény és fölségesen talentumos. Félig görög a vér ereiben. Bátor, nagyszerű asszony. És olyan fiatal még. A versei . De mindenekfölött az új regénye. A „Visage émerveillé” Egy ifjú apáca naplója, aki egyformán szereti Máriát, a szűzet s a szép piktort, ki belopódzik hozzá a zárdába pásztorórákra. Soha talán őszintébben nem állott elébünk a női lélek, a nőnemű lélek. Minden korok és minden országok írói, nagy és kicsi analizálók, íme lássátok: csak ezután ismerjük meg a nőt. Hiába minden: a nőt csak a

nő ismeri. És ők eddig nem voltak őszinték sem hozzánk, sem önmagukhoz. A férfi pedig sohasem értheti s írhatja le a nőt. Az örök, a legnagyobb fiziologiai akadály áll az útban. De íme jönnek a nők, az őszinte, nagyszerű nők és mi látni fogunk.

*

Férjek kalodája

Az ifjú francia írók jóvoltából a mai, legmaibb irodalom: férjek kalodája. Nem az ostoba bohózatokra gondolunk. Nem ama szentenciákra, hogy minden férj született *cocu*. Ezen mulasson az alsó Párizs és a felső Budapest. A „komolyak” csukják a férjeket újabban szégyen-kalodákba. Azok, akik ifjú Dumas utódainak hirdetik magukat. A modern házasság e reformátorai ugyancsak elbánnak a férjekkel. Esztendőök óta a feleség minden modern regényben, drámában — *elmegy*. Ő: elmegy. Van gyermeke? Elmegy. Nincs gyermeke? Elmegy. Szereti az urát? Elmegy. Nem szereti? Elmegy. És mikor neki tetszik, visszajön. A férj ez író urak szerint arra rendelt földi állat, hogy várja, míg az asszony visszajön s kegyesen megbocsásson neki. A morál? A házasság nem ér semmit. Akinek bogara jön, túlteheti magát rajta, mikor tetszik. De jó abba azért szépen visszatérni. És Nóra önagságáék mennek, egyre mennek, kísérleteznek, csalódnak és visszatérnek. S a férj, az istenadta férj? . . No szép a modern házasság, ha ilyen. Mirevaló akkor fönn tartani? És mirevaló reformálni? . . A szocialisták a szabad szerelem hívei, minden rendű és rangú pogányok vagy nihilisták veszettül jól mulathatnak a modern társadalmi regényeken és színműveken. És az is bizonyos, hogy a férjeknek nincs okuk szeretni a modern irodalmat.

BN 1904. december 20.

Ady Endre

81. CARMEN JUBILEUMA

Párizs, dec, 18.

Harminc éve lesz nemsokára. Hogy elrepül az idő! És hogy elrepül különösen e pillanatról-pillanatra felejtő Párizsban! . . . Sokan, akik még akkorról élnek, úgy képzelik, hogy a múlt hetek

valamelyik estéjén történt. Pedig 1875-öt írtak akkor, s kora tavasz-
nak volt estéje. 1875. március 3-án.

Párizs előkelő színházi közönsége az Opéra-Comique-ban szoron-
gott. Lázás, kíváncsi és nyugtalan várakozásban csupán a kemény
kritikusok maradtak hidegen. Az igazgatónak, Locle-nak szobá-
jában pedig egy ifjú, beteg ember didergett, kit Bizet-nek neveztek.

A rossz lelkek estéje volt ez az este. Nem kelhetett ki ez estén
a diadal. Ide, ez estén, csaknem mindenki szeretetlen, temetés-
váró lélekkel jött. A kritikusok felének már kész volt a kritikája.
Bizet fiatal volt s máris híres mert lenni. Ez estén lakolnia kellett
az ő nagy bűnéért.

Carmen premierje volt ez az este. Az azóta diadalmas szép-
ségek, pompás melódiák úgy dideregtek, mint az igazgató szobájá-
ban didergett valaki. Hiába volt minden. Hiába szóltott e cifra
publikumhoz egy ifjú, nagy talentumos léleknek legjáva, hiába
reszketett meg benne egy beteg, korán búcsúzó ifjú életnek a fáj-
dalmas sóhajtása, hiába volt a színészek buzgósága, hiába az első
Carmennek, Galli-Marié asszonynak nagy művészete, hiába Meilhac
és Halévy sikereket hozó libretto-firmája: Carmen nem kellett.
A temetés sikerült.

A kegyetlen, ezerszemű s ezerfülű Cézár ítélte, és Bizet haza-
botorkálva, zokogva borult az utcán legjobb barátja vállára. Ez
az este, a csalódásnak e rettenetes estéje, talán sok esztendővel
ragadta elébe a halálnak.

És másnap jött a kritika, a még kegyetlenebb. Szinte bajos
ma már el is hinni, miért kellett Carmennek megbuknia. Fatalista
módján azt kell vallanunk, hogy ez a szerencsétlenség estéje volt.
A kritika mindenért Bizet-t lakoltatta. Sokan azt várták, hogy
Bizet túllicitál Wagneren. Mások éppen hadüzenetet vártak — Wag-
ner ellen. Némelyek valami soha-sem-volt újat akartak Carmen-
ben hallani. Még többen diadalmas föltámasztását a régi francia
vígoperának. És Bizet-nek az volt a bűne, hogy senkinek sem csele-
kedett kedvére. Ő poéta volt, s elmondta a maga poémáját. Nem
sejtette, hogy ez a *sok* — olyan *kevés* lesz ez estén.

Megríkatóan komikus valóság, hogy mi mentette meg Bizet
darabját. A nagyképűség, a korlátoltság, mely ráfogta, hogy erkölcs-
telen s mely íme képes hasznosat is művelni. Carment megmentette
az „immoralitása”, no és néhány tiszta érzésű embernek a protes-
tációja. Így mégis csak megért vagy harminchét előadást Carmen,
mégsem temethették el egyszerre ezt a becses alkotást, s elérkezhe-
tett a helyrehozás napja. 1883-ban ugyancsak az Opéra-Comique-ban
föltámad Carmen óriási triumfussal. Szegény Bizet! Ő már régen
por volt. Ő három hónappal a szomorú márciusi este után 1875

júniusában itthagytá a siralomnak, a diadalnak és bukásnak e szeszélyes földjét. És azóta ezer előadást ért Carmen. És Calvé Emma ma már bátran indulhat világgörútra. Carmen sikere biztos és kész mindenütt.

Ma van Párizsban a jubileum, az ezredik Carmen-előadás. Ott fog díszpáholyban ülni ma este az Opéra-Comique-ban Strauss-Bizet asszony s ott fog ülni Jacques Bizet, a Bauquivalban pihenő nagy zenepoétának a fia. Calvé Emma lesz Carmen. Fényes, ragyogó lesz bizonyára az előadás. Fényes, ragyogó lesz a publikum is, amilyen fényes és ragyogó volt 1875. március 3-án. Mondják, hogy még élnek az akkori kemény kritikusok közül egypáran. Vajon ők ott lesznek-e ma este?

BH 1904. december 21.

82. BRUNETIÈRE ESETE

Párizs, dec. hónap

A Brunetière esete, melyről a Budapesti Hírlap már megemlékezett, nagyon nevezetes, nagyon jellemző, nagyon beszédes eset. Brunetière, a tudós és művész esztétikus, a jeles irodalomtörténetíró, ki tekintély az akadémikusok között is, még csak *maitre de conférence* (megbízott tanár) sem lehet a párizsi Sorbonne-on, hol annyi a jelentéktelen ember. Néhány hónappal ezelőtt a Collège de France professzorságától ütötte el a kormány. Már éppen csak az hiányzik, hogy hatóságilag tiltsák meg neki a beszédnek és frásnak a merészségét. A Jaurès szép szeméért. Mert úgy áll ám a dolog, hogy nem jókedvéből üldözi a kormány a Brunetière-eket. Nem is a katolikusság a Brunetière legnagyobb bűne. Még politikát is olyat csinálhatna esetleg, amelyet csak akarna Brunetière Ferdinand. Mindezeknél nagyobb az ő bűne a kormánypárti szocialisták szemében. Olyan igaz, mint amilyen furcsán hangzik: a francia szocialisták a *szabadgondolkozót* gyűlölik Brunetière-ben.

A szocialisták csináltak egy sémát a szabadgondolközásra. Aki szidja a vallást, íti a papot, csúfolja a históriát, — az szabadgondolközó. Ez elég kényelmes is. Még csak gondolkozni sem kell hozzá. Valójában a szocialista fanatikusok mivel sem különbek, mint a középkori inkvizítorok. Aki nem tapsol mindenben az ő kis játékaiknak, az máglyára való. Aki másképpen mer gondolkozni, mint ő-szerintük szabad, az nem szabadgondolközó, s annak nem szabad gondolkozni.

Brunetiére-ben a szocialisták az *intellektuális kultúrát* gyűlölik. Ijedve fedezik fel most ezt azok is, kik eddig szimpátiájukkal a szocialistákhoz álltak közel. A szocialisták ügyesebbjei olyanformán fejezik ezt ki, hogy ők a mai műveltség ellen is küzdenek, a mai gondolkodás-formák ellen is, nekik nem kell a régi klasszikus műveltség, mert ez voltaképpen középkori. És rettenetes gúnnyal aposztrofálják az *athéni lelkeket*, akik, szerintük, a gondolkodást csak a gondolkodásért, a művészetet csak a művészetért művelik. Ők az emberi gondolkodás nagyságát egy munkásügyi reform kigondolásában szabnák meg, ami szép dolog, de talán nem minden. És szabad szabadon gondolkodni a szocialista séma szerint.

Ellenben az augurok egymás között egészen másként rendezkednek be. Jaurès mond valahol egy híg, frázisos beszédet, az tudományos evangélium. Ha Brunetiére szocialista vezér volna, s elmondaná ugyanazokat a beszédeket, melyekkel mostanában egymásután, a George Sand ünnepen, az Akadémiában, a Sainte-Beuve évfordulón ragadott el minden gondolkozó embert, talán még *athéni* voltát is megbocsátaná neki, ha adott esetekben egy-két utcai beszédet is kivágna. Így dühbe hoz minden szocialistát a gondolkodásnak az a felsőbbbsége, honnan a legtudósabb szocialisták is csak a kritikára nagyon is megérett médiumoknak tetszenek.

Csak annyira elegyedett volna bele az olcsó politikai tusákba Brunetiére, mint Jules Lemaitre tette, aki különben újabban szintén bezárkózott írószobájába. Vagy mint Coppée. Állott volna csak ki az utcára szónokolni. Hamar üstökön ragadták volna. A demagógia terén ma ők az — akadémikusok. Itt nem ijednek meg senkitől a szocialisták. Ám Brunetiére megőrizte azt a távolságot, mely az igazi gondolkozót a nap olcsó lovagjától s az utca szájas handabandázóitól elválasztja. Hogy bocsátaná ezt meg az élő Brunetiére-nek a szocialisták, mikor még a halott Sainte-Beuve-nek, Taine-nek sőt még Renannak sem bocsátják meg. Nekik Zola is csak azért nagy, belebeszél a politikai dulakodásba.

A Brunetiére eset érdemes arra, hogy gondolkozzunk rajta, A szociális fejlődésnek már nem igen van ellensége. Mindannyian vágyakozunk egy jobb, igazságosabb világ után. De a szociális fejlődésért nem vagyunk hajlandók odadobni az intellektuális fejlődést.

A népszónoki karrierkedvőért s a szocialista *szabadgondolkodók* kis játékaiért nem lehet fölládozni a gondolkozást, az igazi szabadgondolkozást. Kellenek a népjóléti intézmények is, de talán a kultúrára is van még egy kicsi szüksége az emberiségnek.

BH 1904. december 23

83. AZ AUTOMOBIL, A SZÍNHÁZ ÉS A KÖNYV

Párizs, dec. vége.

Karácsony második napjáig tartott a hatalmas, párizsi automobil-kiállítás. Akinek szerencséje volt a tombolán, most gépkocsin száguld. Lám, az automobil is népszerűsége vergődik — a hazard jóvoltából. És alapjában mégis, jósokáig még, nagyon előkelő burzsoá-sport lesz az automobil. A reklám-szociológusok szerint ugyan ez fogja a föld képét végre alaposan s áldóan megváltoztatni. Hogyan és mikor azonban? És csakugyan?

A párizsi szíinigazgatók és könyvkereskedők különös véletlenből, egy időben s egy értelemben azt mondják, hogy csakugyan.

Carré Albert, a párizsi Opéra-Comique igazgatója, egyike a legseniálisabb színházvezetőknek. Ez a Carré Albert néhány nappal ezelőtt, a párizsi automobil-láz tetőpontján, azzal a váratlan vészkiáltással állott elő, hogy a színházaknak védekezniök kell — az automobil ellen. És ez nem tréfa. Carré Albert megmagyarázta. Előkelő színházi publikumát figyelte állandóan az automobil-sport divatja óta, s megállapította egyszeregyként, hogy az automobilozó publikum elvész a színház számára.

Szó sincs róla. Nem az automobil csinálja ezt csupán. A vonatok, az egyre gyorsabb vonatok is megteszik a magukét. De az eredmény mégis csak az, hogy a drágább, legdrágább színházi helyek publikuma fogy, egyre fogy. Egy kényelmes, pénzes és unatkozó párizsi családnak eddig egyetlen meentsvára volt a kellemetlen téltre, melyben utazni is bajos, a téli bérlet valamelyik színházban. Sőt tavasszal is, a színház volt minden azoknak, akik Párizsban vannak. De most? Az automobilozás: mánia. Némelyiknél a pénzt is elvonja más céloktól. A pompás francia utakon hipp-hopp, az ember ott terem, ahol akar legújabb rendszerű automobilján. A Côte d'Azur Rapide és társai is minden kényelemben s a leggyorsabban ragadják ki az embert Párizsból egy más vidékre. Aztán ez a lázas, ideges kor egyébként is utazásra ösztökél mindenkit. Idegenekre, hazard-vendégekre pedig nem építheti egy színház sem az egzisztenciáját. Carré tehát azt tanácsolja, hogy minden előrelátó színház idejében védekezze, s neveljen magának új közönséget azokból a tömegekből, amelyek eddig távolabb voltak a színháztól. Ezért akarja Carré a népoperát is megcsinálni. Ez volna a közönségnevelő-iskola. A színházak szocializálódnak. Szállítsák le, s lehetőleg uniformizálják a helyáratat.

Carré vészkiáltását ismételik más színházi emberek is. A közlekedési eszközök szédületes arányú fejlődésével számolniok kell a színházi embereknek is.

A könyvkiadók és könyvkereskedők esete szintén szóról-szóra ez. Most a karácsonyi könyvvásár idején egyre zúgolódnak, panaszkodnak, hogy nem kell a könyv. Ők is az automobilt okolják, a modern közlekedést. No és ők még természetesen az újságokat s revüket is.

Egy francia újságíró most rájuk olvassa, hogy panaszuk százhuszonhárom éves. Százhuszonhárom év óta szinte minden deceniumban siránkoztak a könyv szomorú sorsa miatt, s a gyógyítószer mindig ugyanaz volt: le kellett szállítani a könyv árát.

Úgy áll a dolog, hogy a francia könyvek átlagára már talán a jövő esztendőre kisebb lesz. A francia könyvkiadók a Carré színházi receptjét írják át saját használatukra: ők is új közönséget akarnak hódítani.

És mindez az alatt a jelszó alatt történik, hogy az automobil ellen kell védekezni. Ha nem is így van egészen, de sok igazság van benne. A modern közlekedés valóban a föld képének megváltoztatását ígéri.

BH 1905. január 1.

84. ROSTAND ÉS SARAH

[Párizsi levél]

I.

Rostand

Ne haragudjék meg az én kedves Papp Viktorom, hogy én most néhány írássort küldök ő ellene. Kedves ő nekem az ő fiatal-ságával, lelkesedésével, nagy értelmével s nemes erdélyiességével, mely, hajh, ritka ma már a magyar irodalmi berkekben. Erről valamikor, még külön írok a „Szilágy”-nak. Hitté formálódott bennem egy idő óta, s istenítéletet állanék ki e hitemért, hogy minket, modern, semmi magyarokat csak az erdélyi szellem föltámadása tehet valamikké.

Történelmi magyar társadalom, sajátos és értékes csak Erdélyben fejlett. A magyarországi magyarság csak vérzett, vegetált, hullott török és német nyomorúságok között. Élni sohasem élt. Erdély sokszor úszott vérben, sanyarúságban, de *élt* is. Élhetne a maga életét néha. És ilyenformán a *lehető* magyar kultúra csak

erdélyi alapokra rakódhat. Akkor lesz társadalmunk, irodalmunk, művészetünk, igaz külön magyar életünk, ha fölkeltjük az erdélyi hagyományokat. . . Mindezt csak idevetjük most, mert Papp Viktor ellen s Rostand-ról akarok írni. No, az furcsa volna, ha mi ketten akarnánk eldönteni, mit ér Rostand, s poéta-e vagy sem? Nem is kerül sor erre. Csak össze akarjuk tépni azt a kosár virágot, melyet a „Szilágy” közönsége által akar a divatos francia férfiú lábai elé szóratni Papp Viktor. . . Monsieur, vagy ha így akarja Papp Viktor, Maître Rostand, kiválóan józan férfiú. Ma még elvárja a publikum a különködést a maga kedvenceitől, s elég fájdalmas lehet ez „Cyrano” lantosára. Mikor a bábszínházat játsszák, csak azt teszi, amit egy nagyon párizsi magyar író szokott tenni, ki érdekesség okából török szoárékat rendez, lábmosással, iszonyú komisz török kávéval, ópiummal s a szösz tudja még, hogy mivel, holott ő maga mindezt szívesen fölcserélné egy alapos töltöttkáposztás lakomával. Rostand is szívesen mulatna derék burzsoá módon, tenniszezne, vadászna inkább, de ez nem illik egy nagy poétához. Tehát utazik, bábszínházazik s „keresi a harmóniát”, mert ez így illik egy nagy poétához. De lát ez mindegy. Rostand nős ember, jó családapa, jó polgár. Pompás két fia van, szép legények lesznek. A felesége gyönyörű asszony s poéta. Annyira poéta, finom, szárnyaló, új és asszonyos, hogy a rossz nyelvek egy időben komolyan terjesztették a hírt, hogy nagy részben s jobb részben ő írja az ura írásait. Ez a vérbéli párizsi pletyka nyilván — pletyka, de magam is különb poétának tartom Madame Rostand-t, mint Monsieur Rostand-t. Majd egyszer lefordítom egy-két poémáját. Rostand végtelenül ügyes író. A világ szocializálódik, nivellálódik. Az irodalom egyre nagyobb tömegeké, tehát egyre közönségesebb lesz. A középszerűségek aranykora e kor, melybe léptünk. Az ügyes és szapora kezű embereké, akik ki tudják lesni a nagy tömegek gusztusát, s van hozzá erejük és arcbőrük, hogy ezt szolgálják — a művészet szent nevében. Ne tessék szentségtörőnek tartani. Ez már nem egészen a „Cyrano” íróját illeti. Ő már annyira ügyes, hogy ügyessége zsenialitás. Haza gondoltam. . . De Franciaországban sincs ez másként. Nem kisebb ember hirdette ezt a múlt napokban, mint Brunetiére. . . Szóval Rostand nem az egészen, kinek az én Papp Viktorom színező lelke elmondta, s pingálta a minap a publikum elé. Zseniális kézműves, hangulatgyáros, rimbűvész.

És zseniális ember, is ha tetszik. De nem vátesze korának. Pedig talán ez volna a költő? Azért egy szóval sem mondom, hogy nem irigylem tőle a sikerét, a gyönyörű villáját lent Délen, párizsi hoteljét, automobilját. De ez más kérdés, nemde? Óh, nagyon sokan vallják őt még poétának is. Ebben sincs szégyen. De intellektuális

kultúrájú embereknek illik kijózanodniok a Rostand-okból. A világ rendje nem bölcs, nem jó. A siker ritkán szegődik az igazi értékhez. Helyes. Ezt nem lehet megváltoztatni. De a gondolkozó emberek nagy szellemi szövetkezésben egész világon össze kell tartaniok egy óriási kérdésben. Az ügyes sikerlovagok ellen. Helyes: kapjanak ők meg mindent, sikert, vagyont, hírt. De égesse a lelküket a bizonyosság, hogy van Moszkvában, Upszalában, mit én tudom [!] hol, van mindenütt néhány ember, kiket nem tudnak elkápráztatni s kik a jövőndő jósai, a jövőndő, mely azt fogja mondani róluk: a nap lovagjai voltak, az akkori má-é, nekünk, az *emberinek*, az *örökemberinek*, nincs közünk hozzájuk. Modern életfelfogás szerint ilyen minden: a momentán siker. De higgye el nekem Papp Viktor, hogy Rostand, a szerencsés Rostand, kit csak kevesen nem tartanak poétának, sokkal szerencsétlenebb a kevés ember miatt, mint volt Baudelaire annak idején azért, hogy csak kevés ember ismeri el poétának. A szellemi életben különösebb törvények vannak, mint a fizikaiban. Jó, hogy vannak, ki tenne másként?. Üdvözlöm Papp Viktort. Ne csináljon e kis ügyből polémiát. Nem volna érdemes. Nem is nagyon érdekli a publikumot. Aztán én már nem akarok sohse polemizálni. Majd egyszer, otthon, élőszóval talán elvégezhetjük.

II.

Sarah

Sarah egy, Sarah nagy. Sarah Bernhardt tudniillik. Nincs mása. Ő a legnagyobb francia asszony. Neki minden szabad. Még olyan nagyon udvariatlannak is lenni, mint amilyen hozzám volt. Egy barátja ajánlólevelére utalva kértem meg tömjénes levélben, mikor fogadhat néhány percre. A nagy Sarah, kinek titkárja, levélfírója annyi van, amennyi kell, egy zokszót sem üzentetett szegény fejemnek. „Mit akar ez a barbár, — vélte a nagy asszony. Még a nekem szükséges párizsiakat sincs időm fogadni. Majd még időt vesztegetek egy szenegáli idegenre” Én a nyakam teszem le, hogy a nagy Sarah nem tudja, milyen országban van Budapest. Sőt arról sem bizonyos, hogy Európában van-e. Pedig az utolsó két században sokszor járt ott s rakott zsebre becsületes magyar összegeket. Nehogy valaki azt higgye, hogy a magam megaláztatása fáj. Sacrebleu! Nekem már megveregették a vállam budapesti reporterek. És ha holnap Faragó Jenő vagy Weiss Izor [*] jeles magyar írók azt mondják rólam, hogy nem tudok értelmesen írni, én ezt illő respektussal

elfogadom. Engem már nem lehet megalázni, sem kitüntetni. Pláne Sarah Bernhardt-nak igaza volt. Ő már a formákon régen túlteheti magát. Túl is teszi. Régen. Nem akarok goromba lenni, de legalább is hetven esztendeje. Hogy ez a nő fenomén, egyetlen és dicsőséges, ezt mindenki tudja róla. Azt azonban kevesen, hogy az *asszony-ego* legbrutálisabban ebben az asszonyban nyilatkozott meg mostanig. Ez: a nő-Néró, vagy, hogy gálásabbak legyünk: a nő-Napoleon. Ő, csak ő! . . . Ez az asszony komolyan hiszi, hogy a francia gloire-nek legalább felét ő sugározta. Dusét kóristánének tartja, s féltékeny minden országok színésznőire. Ha rajta állana, csak ő léphetne színpadra az egész világon. Minden halott és élő kicsiny ő mellette. Az időszámítást is megváltoztatná, ha rajta állna, s a történelmi könyvekbe pl. ilyen passzusok kerülnének: „a sedani vereség akkoriban történt, mikor a nagy Sarah a zöld szalonját berendezte” Ő lenéz minden poétát, akinek a darabjában játszik, s ezeket gondolja: „kénytelen vagyok ilyen silányságokat vinni diadalra, persze, mert nincs időm, hogy magamhoz méltó darabokat írjak” Ő: minden. Ő mindenek fölött. És most, azaz dehogy most, harminc-negyven év óta az idővel áll harcban, s még ez is sikerül neki.

Párizsban, a gonosz Párizsban, már mosolyognak ugyan, ha csak hallanak róla. Kamcsatkában, Londonban, Budapesten és Konstatinápolyban azonban még mindig ő az, kinek Mohamed csak prófétája. A művészet már leszámolt vele. A színpad historikusai megállapították már róla régen, hogy talán Talmát kivéve hasonló színpadi zseni még nem élt. Ez neki mind kevés. Ő örökké akar élni, s miután riválisa nincs, le akarja főzni — önmagát. Mindezeket szintén Papp Viktor tárcája juttatja az eszembe. Hölgyeim és uraim, gondolják csak meg: szinte hetvenéves ez az asszony. Hiszik-e, hogy a régi nagy maradhatott? Hiszik-e hogy e nyomorult sárgolyón, melyen sajnós, nem történnek csodák, Sarah Bernhardt, a hetvenéves Sarah Bernhardt tud egyedül csodákat művelni? . . .

Az az igazság, hogy elvakít mindenkit a nimbusz. No, meg aztán teszünk mi a többiről, mi skriblerék. Sarah nem az önmaga, hanem a tömegszuggesztió csodája. Csak egy józaneszű urambátyám látná, kész volna az ítélettel: „Mit akar ez a vén boszorkány a színpadon?” Ha én mondanám ezt, agyonütnének persze érte. Nem is mondom. Pedig ez az igazság.

Szilágy 1905 január 5.

Ady Endre

85. VISSZA A MESÉKHEZ

Párizs, jan. 6.

Visszatér a mesékhez, a jó, a hű, a szép mesékhez, egy poéta. akit nagyon elszomorított a gonosz, a csalóka, a csunya valóság. Olyan régi s mindig új ez a történet is, akárcsak a Homér írása, s melyekhez fölséges széljegyzeteket tud írni Jules Lemaitre. És Julei Lemaitre az, aki visszatér a mesékhez. Jules Lemaitre a visszatérő poéta.

Észtendők óta ott küzdött a politikai tusakodók közt. Hulott, is rá a por, a sár. Ő szónokolt, írt, szervezett, korteskedett, lótotfutott. Azóta alig írt s mégis poéta maradt. Hitt a maga igazságai-ban s az emberekben. Hitte, hogy a hatalomnál nagyobb hatalom: a szellem. Azt vélte, hogy elegendő az embereket fölvilágosítani s azok mindjárt helyes útra térnek. Bizony szegény Jules Lemaitre-t nagyon megcsalta a politika, miként megcsalta örök idők óta azokat, kik vakon bíztak a szellem, az ideák erejében, s akik poéták maradtak a politikában is.

Ezelőtt nyolc hónappal jajdult föl először csalódásában Jules Lemaitre. Keserű, kegyetlen rövidséggel jelentette ki, hogy gondolkozónak, írónak, művésznek s tudósnek ez idő szerint még mindig nincs helyük a politikában, mert a politikában ma még minden siker az ügyességé, az elvtelenségé, az erőszaké. Egyelőre még megmaradt a La Patrie Française elnöki székében, de már ekkor sejtette, hogy odahagyja a lármás, szennyes fórumot. Azóta nagy dolgok történtek. A szocialisták egyre jobban üstökénél tartják Combes-ot. Jött a szakítás Rómával. Kipattant a kémkedés ügye. Végül következett a titokzatos és tragikus Syveton-ügy. Most már olyan rettenetes a fölfordulás s a politikai tirannizmus Franciaországban, hogy ellenzéki vezérnek semmije sem biztos. Talán még az élete sem. Teljes a reménytelenség.

És Jules Lemaitre-t ez a sötét reménytelenség visszavezette vizasztalásért az ő kultuszához. Ez nagy vigassága a francia irodalomnak, s talán vizasztalása lesz a csalódott, keserű poétának is.

A Renaissance-színház pár nap múlva mutatja be Jules Lemaitre új darabját, a La massière-t. Csalódik, aki azt hiszi, hogy a politikától visszavonult író lelke keserűségét önti ki új darabjában. Az új darab nem lesz tendenciózus darab, nem lesz valami Ibsen-féle Népgyűlölő. Sőt egyszerű mese lesz. Jules Lemaitre új darabjában a legfilozófusabb feministaként fog bemutatkozni. Megírja, föltárja a küzdelmeit a modern párizsi nő egyik legszimpatikusabb fajtájának, a talentumos, egyszerű, jó s lángbuzgalmú

művészeleáynak, ki jóságával és erejével leküzdi mindazt a sok akadályt, ami egy művész ambíciójú nő elé tárul, és sikert arat. A *La massière*, a párizsi *festőművésznő történetében* azt akarja bizonyítani Jules Lemaitre, hogy nincs olyan válságos, nehéz erkölcsi, vagy érzelmi helyzet, melyet őszinteséggel és jósággal meg ne lehessen oldani.

Szinte egy modern tündérmese a Jules Lemaitre új darabja, a párizsi atelier-élet mesteri rajzával. A nagy poéta, ki a fórumon annyi csúnyaságot látott, íme még sem veszttette el minden hitét. Visszatért a mesékhez s megifjodott.

Amilyen szomorú tünet Jules Lemaitre-nek, a politikusnak a visszavonulása, olyan fölemelően emberi az a vigasztalódás, melyet az elvonult, tartalmas élet munkája nyújt, s olyan örvedetes a francia irodalomra is, hogy Jules Lemaitre most már örök együttélésre visszatért az ő múzsájához [*]

BH 1905. január 8.

86. PÁRIZSI NOTESZKÖNYV

[Első lappal szemben, az előzők lapon]

[...] Miklós Akadémia u. 6.

Qui vivra verra !

Váczi körút 74 földsz

Schön Sándor

fűszeres

[bal oldalt keresztben:]

Aradi u 68 Wolfner Pál

Gyár u

[lentről fölfelé írva:]

Lázár u. 8.

I. 16

Irén

Rózsai

jul. 26 = A teuton düh és a franc. + 32 + 14

jul. 27 = 25 + 29 + A gyermekéért

jul. 29 = 18 + 27 + 8

aug. 1 = 30

aug. 2 = 18 + 26

ang. 3 = 22 + 12

aug. 6 = 48

aug. 7 = 19
aug. 8 = 15
aug. 9 = 43 + 20 + 9
aug. 10 = 19
aug. 11 = 18* + 24 + 21
aug. 12 = Dissz. kath.
aug. 13 = 25
aug. 14 = 26 + 14
aug. 18 = 35 + 60 + 26
aug. 19 = 30 + 16
aug. 20 = Az egészség kiállítása
aug. 23 = 47 + Az orosz Vörös-Kereszt
aug. 24 = 18 + Népinevelés a kaszárnyában.
aug. 27 = 26

aug. 30 = 20
szept. 1 = 31
2 = 44
3 = 28 + 19
4 = 20 + 24 + 12
6 = 19*
8 = 16*
11 = 25 + 41 + 37 + Egy forradalmár
15 = 21
16 = 31
18 = 22 + 20 + 22 + 7
20 = Lujza hercegasszonynál + 51

szept. 23 = Michel Lujza = 100 sor.
[keresztben:] [...] Klub. Károly körút 14. II.
24 = A Riviéra ősszel

okt. 9 = Orosz katonák a Riviérán

okt. 10 = 57 (3?)
okt. 23 = A válasz ellen

okt. 27 = Latin demonstrációk + 14

okt. 30 = 7

okt. 31 = Csetepaté egy Szalon körül + 25
nov 1 = A művész és az eladott mű + 82

nov. 5 = 30 sor
nov. 8 keddi szám nem jött

nov. 23 = 31 + 16 + 11
nov. 24 = 31
nov. 25 = 81
nov. 26 = Levél a Riviéráról + 70
nov. 30 = A francia garnizonokból + 31
dec. 2 = 20
dec. 3 = 13*
dec. 4 = Jeanne d'Arc + 12 + 25
dec. 5 = 27
dec. 9. = Lear király + 14
dec. 10 = 33
dec. 14 = 34
dec. 15 = Amerikai művészház Párizsban
dec. 16 = 11

dec. 18 = Mistral és a Nobel-díj = Automobil kiáll. Párizsban

dec. 21 = Carmen [*] jubileuma
dec. 23 = Brunetiére esete + 26
jan. 1 = Az automobil, a színház és könyv
jan. 8 = Vissza a mesékhez

Delics János

Kis-Falud

u. p. Bars-Thaszár

[Beragasztott újságkivágások]

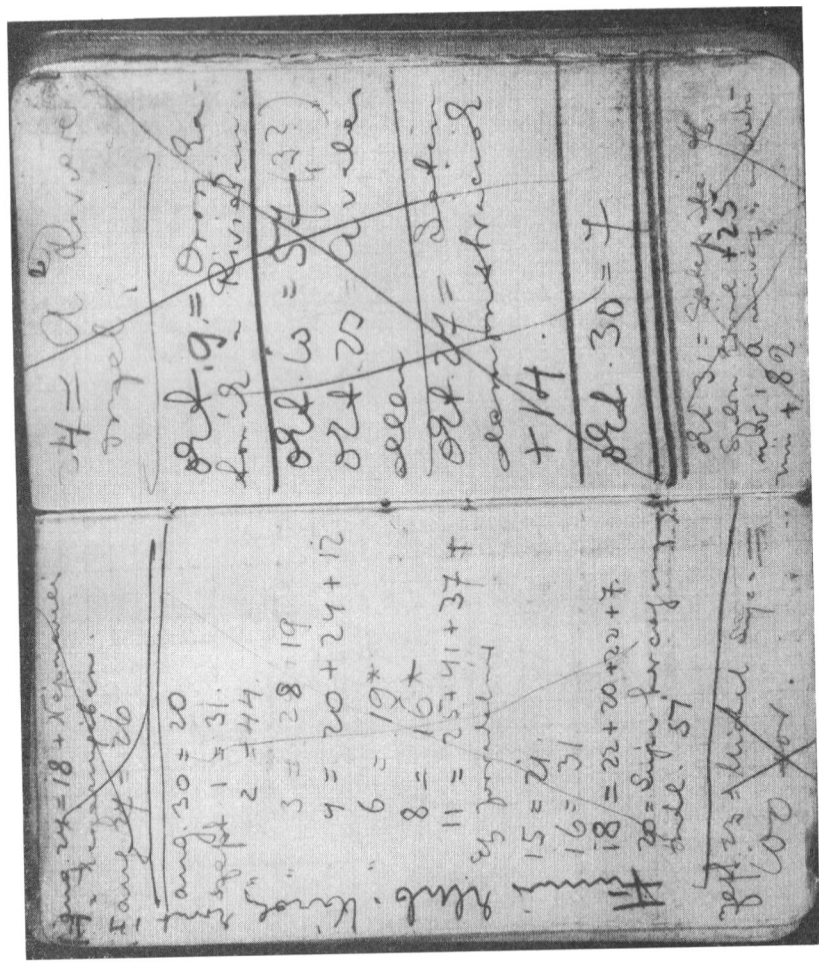
[1.] A teljesítetlen vágy kínja, szemben az új vágyéval — kicsiny mert emez a még nyitott, de beláthatatlan jövő, amaz pedig a visszahozhatatlanul lezárt múlt előtt áll.

*

[2.] A pénz az emberi boldogság in abstracto; éppen azért, aki nem képes azt in concreto élvezni, lelke egész hevével csügg rajta.

*

[3.] Minden válasz előíze a halálnak s minden viszontlátás a fel-támadásnak. Azért örülnek még az olyan emberek is, kik egymásra



10. A párizsi noteszkönyv két oldala
 A BH-nak küldött cikkek sorszámai és címei

nézve azelőtt közönyösek voltak, ha 20 vagy 30 év után viszont találkoznak.

*

[4.] Az összes indiai vallásokban elfogadott lélekvándorlás tanának morális jelentősége nem csak abban rejlik, hogy minden jogtalanságért, amelyet elkövetünk egy bekövetkezendő újra születés alkalmával bűnhődnünk kell: hanem abban is, hogy minden jogtalanságot, amely minket ér, mint egy előbbi létünkben elkövetett rossz cselekedeteknek jól megérdemelt következményét kell tekintenünk.

*

[5.] Egy gondolatnak a jelenete [!] éppen olyan, mint a szeretőé. Azt képzeljük, hogy soha sem fogjuk elfelejteni, a szerető pedig soha sem lesz reánk nézve közönyös. Csakhogy ez szemet és érzékeket kápráztató dolog. A legszebb gondolat mellett is ott van a veszély, hogy visszahozhatatlanul feledésbe megy, ha az leírva nincs, a szerető mellett pedig szintén, hogy elszökik, ha házasságra nem lépnek vele.

*

[6.] A toll az a gondolkozásra, ami a bot a járásra nézve; csakhogy a legjobb járás a bot, a legjobb gondolkozás toll nélkül történik. Csak akkor, amikor öregszünk, kezdjük érezni a botnak és a tollnak szükségét.

1. Művészek celibátusa

[keresztben:]

Fekete úr

Vadász u 15

2. Benedek János:

Ha körülnézel, mit látsz? Eget, földet.

A tanuló a kalap [?] az almák

3. Epileptikus volt-e Flaubert?

Hiszteroneuraszténias

4. PESTI NAPLÓ

össz. fiz. 150 fr.

Ha az Ér zavaros tárca

máj. 25 = A párizsi kutyavásár

jún. 8. (?) = Az anarchisták gyűl.

jún. 14. = Párizsi törvényszéki kom.

jún. 28 = Egy kacsá-affér

júl. 10 = Párizsi levél
Még két cikk azóta s jön 50 fr.

[keresztben:] Váci körút 56. II. 14. A

5. kief [*] = keleti morfin-álom
6. Michelet az áruló Bourbon Károlyt monstrumnak rajzolja. De hatalmas és gyönyörű monstrum volt!!!!
7. Nemirovics Dancsenko, az oroszok jeles haditudósítója
8. Valamikor az írói tulajdonról úgy gondolkoztak a franciák is, hogy a „dictionnaire” [*] közös vagyons n nincs eszmetulajdon.
9. Stendhal, Nietzsche [*] előfutárja
10. A magánjog polgári epepeája, egy belga tudós szerint, a Code Napoleon.
11. Franciaországban is egy időben a házasságtörő asszonyt mézben, tollal. Aztán 25 frank. Most már semmi
12. A jobbágyokat nem is Kossuth, Széchenyi, hanem a Wesselényiek és Bezerédjek.
13. A farkas és a bárány meséjét nem Ezopus írta, hanem Pilsay [*]
14. Franciaországban Combes-on kezdve a szabad g[ondolkozők] jezsuiták tanítványai. Viszont a klerikálisok a szabadg[ondolkozők] tanítványai
15. Montesquieu könyveit már kínai parasztok is olvassák, pedig az ázsiai koponya nincs berendezve ideákra
16. Buffon vélekedése, hogy „le style soit l’homme” a legtöbbször – fordítva igaz.
17. A szocializmus itt van: már mindenütt a középszerűségek és a tömegízlés emberei uralkodnak
18. Dumas ifj. rendszeresen semmit sem tanult. A hazard megtanította mindenre. Mint Molière mondta, „azok közé a kvalitásos emb[erek] közé tartozik, kik mindent tudnak, pedig semmit sem tanultak”
19. Redon a lezárt szemek (Luxembourg) A szemhéjak csodás áttetszőségét
20. Óh Ruskin, mennyi hitványságot művelnek a te nevedben.
21. Vannak, főként franciák, akik Molièreről nem tudnak beszélni

- Armande Bėjart nélkül s Hugo Viktorról Negroni hercegnő nélkül uti figura Sainte-Beuve [*] docet
22. S. Beuve [. .] keresek először, aztán öltöztetem őket [. .] riaszt el a fiataloktól
 23. Napóleon-legenda. „Ne Apollon” = új Apollo. Gladstone szintén Glad Stone
 24. „Kell-e egyáltalában szeretni?”
 25. Sainte-Beuve [*] verse, mely azt gyaníttatja, hogy Hugo Victor lánya az övé
 26. Sainte-Beuve [*] valósággal úgy koncipiálta meg a barátságot, hogy a feleségnek udvarolt s a férjekkel barát[ozott]
 27. A zsidó tehetség vagy másoló vagy vakaródzó = képtelen a zsidó harmonikusán látni
 28. Sainte-Beuve [*] Baudelaire-t [**] hiszterikus Boileau-nak nevezte, ki leül s nyugodtan megírja a maga korrekt és satanikus szonettjét
 29. Izidora [!] de Lara „Utazni annyi, mint egy kicsit meghalni”
 30. Munkácsy újra [?] elhagyta a Colpachi kastélyt s Kölnbe ment
 31. Meg kell adóztatni a nagy kokottokat
 32. A népek olyanok, mint a gyerekek. Várnak csűrhe türelemmel. Nem tudják, mi kell nekik, de mikor megtudják: „add meg Uram Isten, vagy baj lesz!”
 33. Egy párizsi író naplója
 34. Megírni közvetlenül mindent, politikát, társadalmat, irodalmat stb.
 35. — Istenem, tudják-e ezek a kegyelmes urak, hogy az ajtóikon alázattal kopogó kis skriblerek hogy lenézik őket. . . ?
 36. A Balkán-hasonlatok
 37. Tiszának:
 - Kegyelmes Úr, poéta volnék. Talán fontosabb az országra, mint Ön! . .
 - . . .Hogy kikacagott volna! . .
 38. Magyar élő emberek.
 39. Vázsonyi, Eötvös, Vészi

40. [*idegen kézzel*]: Kierkegaard [*] Sören.
a dán Nietzsche
41. Oderint, dum metuant
42. Meridionalis csapongása az életnek
43. A Comédie sociétaire-jei összesen kapnak részesedéssel együtt
27 000 fr. s aztán a turnék. (Vannak 11 vagy 12-en)
44. A boldog népeknek nincs történetük
45. Schoelcher
„Citoyens”, „citoyennes” [*]
Hugo Viktor:
— *Ên jó republikánus vagyok, de nőnek mindég*
— *Ma reine, ma souveraine*
46. Talleyrand mondása
— Születnek úgylis események, hogy előre jelezzük őket.
47. Róma nincs többé Rómában; ott van, ahol én vagyok
48. A *másik*, az árnyék-Heine, a másik Shakespeare
49. A Rohan-ok mondása:
— *Roi ne puis, prince ne daigne, Rohan suis*
50. [*Idegen írással*.:] De nem szabad neki más *ügyvédet* ajánlania.
[*Idegen írással*.:] (Mme Boriska) de Rio de Janeiro. Fehér Tilda,
özv. Fehér Izraelnél Baross u 53
51. Rottenbiller u 4 B I.
Braun Guszti
Tuffelt Guszti
Csuszi
52. A „mistletoe” [*] alatt szabad csókolózni
53. A csóva és az ember. Madarak beszélgetése.
54. Megyeri Krausz el akarja ismertetni a szultánt.
55. Egy világlap alkuszik Magyarországgal [*áthúzva*]
56. Egy kis leányt gyűlöl a barna család, mert szőke [*áthúzva*]
57. Kiadják tartásra a gyereket s mikor meglátogatják, a gyerek
nem tud beszélni velük [*áthúzva*]
58. Egy modern ideg-asszony, aki nagy szerencsétlenségeket érez
és átkokat, de csak akkor tör ki, ha az inas rosszul szolgál föl.
59. Egy lány (25—26 éves) [*] mindig nézi a kis babákat az újsá-
gokban, végül hozzámegy egy vén emberhez.

Miután sikerült megtéveszteni, akkor könnyes szemmel föl-
sóhajt:

— Ez a szegény mártír
(Az előbb hitvány, zsarnok volt.)

60. A kis lány elszólja magát az anyja előtt. Hazudik az anya.
A gyerek csodálkozik és sír [áthúzva]
61. Cecil, a francia szobaleány, aki össze akarja hasonlítani a
fr[ancia]és magyar zsrnalisztát
62. Intellektuális lénynek nem lehet bizakodónak lenni. Legfeljebb
Nietzsche-szabású léleknek. De hol vannak Nietzschétől a
magyar intellektüelek?
63. Egy millionos kiadó leánya elsőkik a nevelőből egy kis ron-
gyos piktorhoz [áthúzva]
64. Ifj. Dumas apja, ki a maga tapintatával azt a nevelőintézetet
kereste ki a fia számára, ahova az anya mosni járt.
65. Ifj. Dumas az intellektus grand seigneur-je.
66. Szép Helénában az egyik Ajaxnak mondja Agamemnon:
— Gyönyörűen beszélsz. Nincs semmi értelme. Te iskolát
csinálsz. Te iskolát csinálsz
67. Don Cézár de Bazan a hatalmasokról:
— Ezek az emberek egyszer talán függni fognak, adjuk meg
nekik azt a tiszteletet, ami nekik jár
68. Libre-penseur és penseur libre — szabadgondolkozó és szaba-
don gondolkozó.
69. Még a filoxera [*] is Európában volt először
70. Harduin nem fogadta el a párbajt. „A durvaság, gorombaság is
egy foimája a gondolat manifesztálásának.”
71. Kanton kínai városban reggel trombitaszó mellett nyitják a
kaput
72. Stendhal első sírfőlirattervezete:

Enrico Beyle

élt, írt, szeretett s míg élt, imádta

Cimarosat Mozart [!] és Shakespeare-t [*]

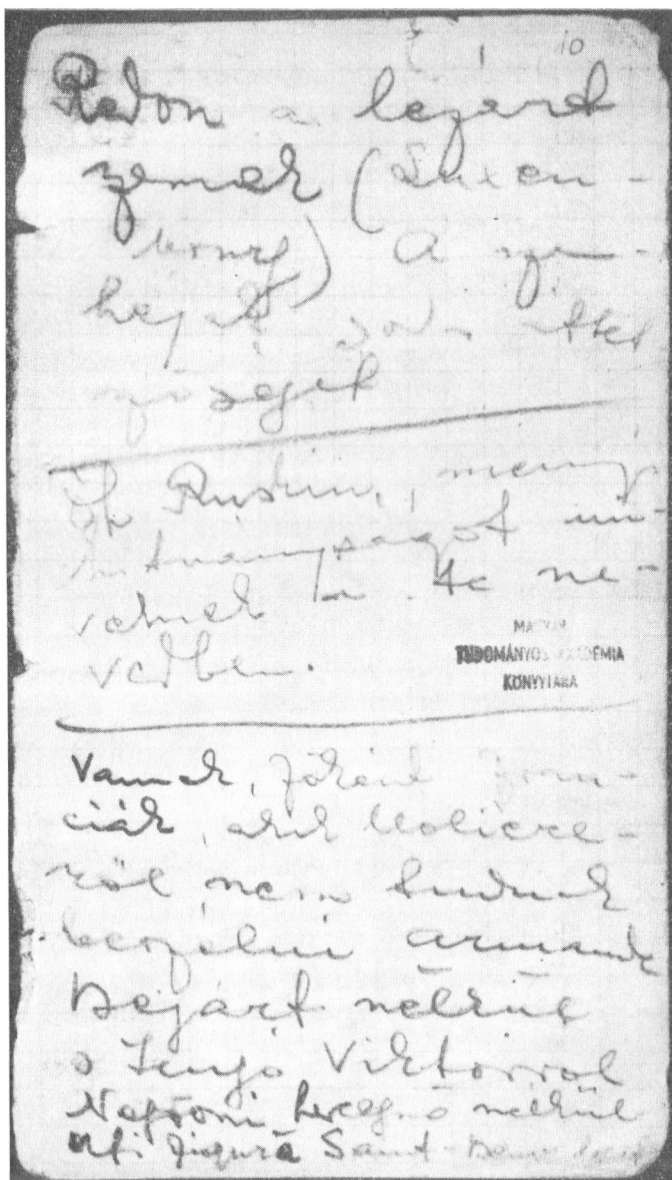
Később: a nőkről s nem imádozt. [?] senkit, csak Napoleont

73. Stendhal: Engem körülbelül 1881-ben kezdenek majd megérteni.
74. Carriès Krisztusfeje

75. Gambetta békái „A reménytelenség fejei”
76. Mlle Yahne-nak egy szerződés aláírásakor egy direktor megcsókolta a nyakát.
— Vigyázzon, parókám van, most gyógyultam föl egy nagy betegségből.
A direktor végleg lehült
77. Mikor Freycinet minisztern[ök] Renan szav[azatát] kérte az Akadémiában, Renan állt[ólag]:
— Kivéve egy esetben. Ha a köztársaság elnöke lépne föl önnel szemben
78. Névjegyek:
William Busnach,
zsidó
Le comte X.,
testvére a Malakofnál megsebesült hasonló nevű generálisnak.
79. Rousseau építész, kinek a familiája teljességgel nem az istentelen filozófustól származik
80. Dr. Guillotin
81. Boshido, a japán lovagi erkölcsök kódexsze
82. Musset szerette a makarónit; ez volt az ő legkevesbé rossz [*] olasz emléke
83. Adèle Colin Mme Martellet, a Musset gouvernante-ja
84. Haïti sziget szabad négerai ilyen neveket viselnek: Démoszthenész, Lykurgosz, Alkibiádész, [*] stb.
85. Egy vidám Krisztus
86. Élünk, hogy öregebbek legyünk s meghalunk, hogy ne legyünk már öregebbek vagy ne éljünk tovább
87. A Micawber-teóriát:
Ha húsz frankja van az embernek s abból csak 19-et kell kiadni: gazdagság; ha száz s százegyre van szükség: nyomor.
88. Carriès [*] (Petit Palais) szerette az életet, mégis a kint, a nyomort faragta. Fiatalon halt meg. Még erős volt s összeroskadt Vázái, mint az érett gyümölcsök, szépek, befejezettek, hatalmasak s a kancsói [?]
89. A márvány a szobrászatnak a primordiális anyaga.
90. Terv, hogy a Villa Medicis-be a poéták s írók is bejussanak, minden művészet. Nagy idea !.

91. Eugène [*] le Roy, ki a becsületrendet visszaut[asította], kit Alphonse Daudet üdvözölt, akit [**] párizsi kis skribl[erek] előkelő ismeretlennek tituláltak s nevettek rajta. — Peteley és Baksay Sándor.
92. Az ember mindig reakcionárius valakinek. Még Michel Lujza is az a bombavetőknak.
93. A német ember minékünk szinte hihetetlenül alacsony régiókban keresi és fogadja az illúziókat.
94. Legyetek áldottak új Horizonok, új fájdalomok.
95. Nincs bennem egy csöppnyi árja vér.
96. „Miként redakciókban a legifjabb, legerősebb idegzetű ember közelében van a telefoncsengő”
97. Brillat-Savarin szerint a nemzetek sorsa is csak a tápláléktól függ.
98. Egy hegycsúcsra jutott intellektus keresztülemelkedik mindazonon a magasságokon, melyeket körülötte élő embertípusok képviselnek.
99. Talma fedezte fel Lamartine-t [*]
— Tudja, hogy ön zseni
100. Talma nem így mondta:
— Játszottam ezt a szerepet.
Hanem így:
— Megcsináltam Nerót stb.
101. A bolg[ár] fejedelemnél gyakori menü:
rizsleves marhahús főtt-tészta
102. Ha asszonyom volt, nem fizettem olcsón. Egy évnél nem adtam olcsóbban s odadoztam mindent
103. Tolvaj bohém ellop egy pár harisnyát:
— Bocs[ánat] uram, nem adhatom ezen az áron.
— Végtelenül sajnálom, én igazán nem adhatok érte többet:
104. Papucshős végrendelete: — Ez az én első akaratom.
[keresztbe:] Kubinyi Sándor Türken-Strasse 89. Rgb/III.
105. A szocialisták titokban félnek a feminizmustól, mert az a burzsoazit erősítené meg. Marhák a polgárok, hogy a nők mozgalmát mesterség[esen] nem áp[olják]
106. Amerikában Renske [*] ötször annyit kapott, mint Párizsban. Igaz, hogy Amerikában csakis a párizsi stempli tetszik.

107. Nagy morális erő kell korunkban ahhoz is, hogy valaki haszon nélkül igazat mondjon. Hát még igazat mondani, mikor biztos a kár
108. Dumas: Ha a haladás elért sikereire nézek, jogom van szólni, miként az új paloták közt vasárnap délutánonként jár munkásnak: én mindezekben dolgoztam.
109. Egy férfi, ki derékon felül s egy nő, ki alul van abnorm[álishan] kifejlődve
110. Ne bántsátok a legendákat, — csak azokat tudjuk bizonyosan
111. „Malfrères” mondta Verlaine a confrères-re
112. „Maquillage des [*] recettes”, ha a darab nem üt be s a szerző kis pénzért lemond minden igényéről
113. *Balzac* Párizsa és
Willy [*] Párizsa.
Szent Margit szigete
Fr. Flóra szigete
114. A Jaurès-Déroulède [*] párbaj
115. A nagy tudósok, kik tisztázni akarnak régi kérdéseket, a Vas álorcást, Jeanne d’Arc-ot, holott legújabb kísérletek bizonyítják, hogy a tanúk tegnap történt esetekre nem emlékeznek
116. A párbaj ellen? Hányszor kell magyarázni, hogy tessék megcsinálni a nő-emancipációt. Ha a nők a férfiakkal egyenlők, ha majd ők is párbajoznak, megszűnik magától.
117. A magyar intellektuális élet még azon a fokon van, hogy divatos a parallela. Miként a félműveltek mindjárt hasonlatot mondanak
118. A könny [*], ami megkülönböztet bizonyos embereket a többi emberektől, s ami őket magasrendűekké teszi.
Le seul bien, qui me reste au monde
Est d’avoir quelquefois pleuré
- Musset
119. Minden kor maga állapítja meg a nagyságot s annak mérőmódját. Nekünk nincs jogunk s igazunk a magunk időleges elveihez szabni a korok nagyságait
120. A párizsi egyetemnek valamikor a pápák voltak a legelső protektorai.



11. Egy lap a párizsi noteszből

121. Németországban] gyakran firkálnak bankjegyekre. Pl. egy nő
„És én ezért a nyomorult papírért szakítottam az erénnyel”
122. Minden elmúlik, elmálik — mondta az öreg Démokritosz
123. Az ember utazik gyorsvonaton egy falucskán keresztül, ahol
tűz ütött ki.
124. Esküdtbíró mért nem lehet mindenki?
125. Köztársaságban ezer kis despotizmus lel könnyebben meleg-
ágyat.
126. Valaki beperelt egy lapot, mert 24 órával később kapta s egy-
ben kártérítést kért.
127. Zsidók, zsenik, gazemberek, betegek, cinikusokon [*] és stré-
bereken kívül nem igen akadhatott a magyar kormány-poli-
tikának híve.
128. Botticelli: Mars et Vénus. Mars alszik és Vénus ironikus gyön-
gdséggel nézi. A nő nem szereti, ha a férfi pihen.
129. Némelyikünk gyerekkorában kikacagja magát s aztán sohse
kacag többet
130. Leonhard (zsidó), a felesége keresztény, a gyermekei is. A Drey-
fus ügy óta örökös családi zene-bona
131. Korzikából került Napoleon s a legszebb luxus-szamarak
132. Ezek a „malgré le Gotha”-arisztokraták.
133. Verset írni a legszebb, legszomorúbb, legnehezebb és legsze-
gényebb dolog a világon
134. Monte-Carlo: Ha egyforma is az esély, a játékosé a nyugtalan,
remegő, ideges Bizonytalanság, a banké az erős, nyugalmas,
szinte megváltozhatatlan: Esetleg.
135. Minél kisebb egy ország, annál hosszabb a himnusza. Angliáé
a legrövidebb, San-Marinoé a leghossz[abb]
136. Voltaire 12 napig a Bastille-ban s kapott 1200 livrest XV.
Lajostól.
137. Juliette Adam
138. A vérbeli, az igazi magyar talentum olyan, mint a Szilágyi
Dezsőé volt. Henegeő, óriási, de improduktív.
139. „A drámai művészet kiválóan femininum”.
Sarah Bernh[ardt]

140. Automobilban ülnek emberek, kik ma is a középkorban gondolkoznak.
141. A szerelem sohse lehet vad és véresen végzetes azokra, kik az ideák emberei. Ők a szerelmet sem tekintik és érzik realitásnak. A rettenetes végű szerelmek olcsó, anyagiás embereké
142. Egy kis geográfia. Budapestre csődülnek mindenünnen. A nagyváradi a legrosszabb hírű, a bácskai, sárosi s a dunántúli. Valahogyan az erdélyi a legtiszteltebb
143. „A regény túri meg manapság legbarátságosabban a közép-szerúséget”
144. Éneklő kakaskiállítás Párizsban
145. Az öregek emlékezése: az álmodás egy módja
146. A művészi alkotások halottak. Életre akkor kapnak, mikor egy hozzájuk méltó kritika rájuk lehel
147. Mirabeau cadet
148. A korszakok sokszor kétszáz évvel előbbre néznek. Aztán mint-ha új volna nekik a dolog.
149. Vadé, Boufflers, Gouffé, Naudet, Dufresny, Andrieux, Jourdan, Collet stb.
150. Provánszi fejkötő, csipke, csüngő
151. Magy[arországon] a diploma lenézi a talentumot, a diplomátlan talentum pedig a diplomát okv[e]tl[enül] a számár oroszlanbőrének tartja. (Én és Berczik)
152. Íróról: Tud olvasni s ismeri a betűket.
153. A molnár (M.) és a fia és — Ön (számár)
154. A francia orfeumokban:
- Quand on est amoureux,
On est bien malheureux
-
- Va ch', va ch' va chère`Adèle [*]
Vo, vo, volage infidèle
- És itt Béranger, Nadaud írt sanzonokat egykor.
155. Nekem és a szegény fölséges úrnak [*] bele kell már törődnünk minden mesalliance-ba („Nekem és Viktóriának”. Szegény Viktória is náthás[])

156. Jánosnak vörös a nyaka. Félő, hogy lefordul a bakról. A nagys. asszony legyezi kocsizáskor
157. A magyar zsidó strébereket a fene eszi dühökben, hogy olyan jó eszközt az érvényesülésre, mint az antiszemitaság, ők nem érvényesíthetnek
158. Beaulieu-nél Nizza mellett a kék, fehér habos tenger, mint a délibáb a fehér tengeren
159. L'art pour l'art
160. Gonjon az erkélyen áll, jön egy léghajó, fölrobban s.
161. A zöld pestis, miként a szifil[isz] az ind[iánoktól]
162. Egy breton fiu s egy magyar jogak[adémiái] tanár öngy[ilkos] a szifil[isz] miatt
163. A szülőföld divatos lett az irodalomban
164. Théâtre [*] d'amour
165. Franciaországban egy újság két oldalát két jelölt [?] vette meg
166. Franciaorsz[ágban] álneveket vesznek föl a dolgozó munkások mágnások
167. Egy tüntetés a pápa mellett s két ember jelent meg
168. 3 [*] szép férfi: egy metro-kalauz, egy kótyagos fejű magyar nótaszerző s egy levantei legény
169. Az olyan asszonyok, kik fölfedezik a szerelem nagy szerényeit s nem Don Juanokat keresnek
170. A magyarországi nők a maguk brutálisságával nem is hatnak finomabb idegrendszerre s merészebb fantáziára
171. Múlik az idő, hogy egy Heinera Matild hasson. Egy német író vesz feleséget üzlettársul, de ez túri a szeretőjét.
172. Bizonyos korokban született gyermekek zseniálisak, de elpusztulnak hamar.
173. Az ember nagyon igazságtalan önmagához, mikor másokat különbeknek tart.
174. Magyarország olyan szegény, hogy még elismerése sincs jelesei számára
175. A tudat nem ér föl az élet föladataival: innét [?] az örök átok.
176. Chopin sírja kék nefelejcses. Balzacé [*] elhanyagolt, Talma sírja

csupa zöld, Musset szüleivel, fűzfa alatt. Thiers sírja: *Patriam dilexit, veritatem coluit.*

177. A kultúra egy darab étel. Magyarország egy paraszt suhanc, mintha már évtizedek óta erőlködnek lenyelni, s kiköpni se tudja.
178. A grófnő, ki költőné, a nyomorgó költő s az újságíró, ki a grófnénál teán van.
179. Az újságíró olyan, mint a nagy emberek inasa, ki urát pongyolában látja, de nem is tudja, milyen nagy ember. Az újságíró is képtelen érezni s gondolkozni, ő csak „leplez”
180. Eugéne [*] Rostand szerint is a szocialista paraszt nem autentikus paraszt
181. Egy féltékeny lány, aki miután már mindent megpróbál, legutoljára előrukkol avval, hogy piszkos a füle „Neki”
182. Franciaország gazdag, mert sok pénzbe kerülnek a nők
183. Kipling írja:
— Mit szokott csinálni a francia
— Rosszat [*] mond egy másik franciáról.
Franciaországnak a franciák keltik veszett hírét
184. Öreg hetven-80 [!] éves házaspár. Az egyik meghal, a másik nem akarja tudni
185. A cseléd föltárja a gyermek előtt a szülőkre hivatkozva a gólyalegendát
186. Galliffet [*] tábormok írta: Gazemberek között élünk. A Presse az ő Barnumjuk. Az ostoba publikum fizeti az árat. C'est tout
187. Francis de Croisset elegáns, belga-angol nevelésű francia író, fiatal, félig árja, félig szemita s csak árja társaságban érzi jól magát. A zsidók haragusznak:
— Hát ez az én hibám?
188. „Oh, jaj, gyűlölni kell az álmokat, az élet anyai, gyöngéd, pazar azokkal, kik ő neki hízelegnek, de kegyetlen, könyörtelen az ő visszautasítóival szemben.”
189. Magyarországon minden módon lehet pénzt szerezni, csak tisztességes munkával nem.
190. Amiről semmi fogalmam sem volt, nem vártam — az lephet meg. Amiről a fantáziám valami képet kapott, abban csalódtam

191. Neuraszténiás irodalom
192. Az amerikaiak nem félnek a zsurnalisztától. Ők nem hazugok, titkolózók, a fórumon élnek
193. Szépség az esztétika ellenére
194. „Nem vagyok [...], hanem athéni.”
195. Nagy baj, hogy a magyar értelmiségből a politikusok anglofóbiája mellett és az ált[alános] germanizmus mellett egy kis magyar gallicizmus lehetetlen, mert — zsidók diszkreditálták.
196. Ma semmit sem tudunk, csak a régi teóriákat cáfolni. Nem föltehető-e például, hogy valamikor fölfedezik, hogy az embert olyan kicsiségek formálják, mint a ruháinak a színe, és szódapriccort iszik-e az ebédeihez, vagy mohait.
197. A régi frizurákat a franc[ia] fodr[ászok] elnevezték: „pillangó”, „kétértelműség” [?] stb.
198. A mirtusz víz: tubarózsa illat.
199. „A Constitutionnel” [*] írja, hogy (1820) a drámák, vígjátékok hazugok. Jobb a kor, mint festik
200. Mint hirtelen zápor azt a szörnyű érzést, mely ideges emberekben [*] zivatar előtt.
201. Egy rovat („Jó emberek”)
202. A mi [*]hipokrata [!], magyar erkölcsösségünk örvendezésére az irodalom betartja a sablonokat; konzervatív, holott könyök s az erkölcs győzedelmeskedik
203. A házasságtörő vígjátékoknak 63 variációja van egy francia író szerint
204. A musik-hallok [!] a mai színház felett
205. — Most már tudom, hogy *tegnap* mi lelt. Ez rád vall.
— De hiszen ez ma történt
206. Úgy jönnek az ilyen személyek, mintha valami Fátum küldené őket. Én emlékezem egy kellemetlen, szerelmes lányra, ki egyébire sem volt való, minthogy utálatos féltékenységgel megzavarja a csókokat.
207. Mi nálunk a szereplő emberek tudása olyan, mint a párizsi suhancok angol tudása. Megtanulnak néhány szót, hogy kicsúfolják vele az angol nyelvet s akik beszélnek angolul.
208. Magyarország a kultúra gaminja

209. Egy amerikai 1000 dollárt, aki épülő új háza lakói között először lebetegszik.
210. A szépség börtöne egy [*] okos nőnek.
211. Soha egy férfi nem lesz képes megérteni egy nőt. Örökre egy átvilágíthatatlan sötét birodalom áll közöttük: a nemek különbsége. A zseniális nő is más lesz mindig, mint a zseniális férfi s a legzseniálisabb nő is szaporán követ el olyan örültségeket, melyek csak nekünk, férfiaknak örültségek: a nőknek nem, nőnemű alapon nem örültség. Egy kicsit bajos dolog lesz az emancipáció
212. „Kedves fiam Dávid — Hamburg” — beletévedt egy újsá-gomba [áthúzva]
213. Minél marhább pofa, annál jobb muzsikus. A muzsikusok bent élnek és bent szépülnek. Milyen szépek lehetnek kifordítva.
214. Lehet-e irigyelni azokat a férfiakat, akik lesnek azokra a pillanatokra, melyben a nő elbukhat? Nekik szól-e ez a pillanat?
215. Egy hűségese rossz [*] asszony
216. Egy kis színésznő beleegyeledik [!] vitriolos dologba, kiszámítottan a hírességért
217. Ne kérjenek az idegen utazók „complet” ágyat Budapesten mert nőt kapnak!
218. A klerikálisok letagadják Galileit is.
219. Nagy ember Kipling, mikor kicsi emberekkel méri meg a földi dolgokat
220. A dolgoknak „csak” ormait látni meg
221. Franciaországban a rendőr egy biciklistát megállított, mert nem volt gallérja
222. Ellátogatni leány vagy fiúisk[olába] impr. [*] de főként az írásbeli dolg[ozat]
223. Kanadában a XIV. és XV. Lajos korában kivándorolt franciáknak 15—20 gyermeke van.
224. Musset második díjat nyert a nagy tanuló versenyen. Dolgozataiban a morált dicsőítette. Mikor meghalt, a legragyogóbb publicista kérdezte:
— Mit felelne az apa fiának, ha az Musset szobrakor [?] Musset életét kérdezné. Mikor a Théâtre-Français-ben [*] felállították a

mellszobrát: skandalum, a halhatatlanok közé. Pedig hány
nem [?] halhatatlan

225. Próba szocializmus

Brest

Laura

Örmények Franc.

Az orfeumok isk.

A nap

A hivataln. és a nyilvánosság

[keresztbe:] A franciák latin tudománya. Et quorum pars
paralisium fui

[áthúzva]

226. A kanadai franciák XIV. Lajos nyelvén beszélne[k], a babát
Catinnek hívják (Catherine)

227. Látszik, hogy a mi íróink, újságíróink jórésze kisvárosi: mind
odavan Budapest nagyságától, a „főváros” zűrzavarától.

228. A legdörgőbb higiénista apostolok szegik meg legkönnyebben
a regulákat s igazuk van: ők csinálták

229. A francia radikális opportunisták high-life.

230. Bourget: A revízió regénye

231. A görög diákok nemrégiben majdnem forradalmat csináltak,
mert Aiszkhülosz és Szofoklész [*] műveit átfordították
szlávos újjörögbe

232. Mind bolondok vagyunk mai emberek. De egyikünk fejébe
sok, másikban kevés idea kavardott össze. Ez a különbség.
C'est tout.

233. Egy angol nő, aki magyarul tanul:

— A béka kuruttyol.

234. Két siketnéma lányt visznek el az operaházba. Milliomosok.
Az apa:

— Hát hova vigyem őket?

235. Rodin: A gondolat sziklatömbből egy fej.

Gérome [*]: Sarah Bernhardt

236. Frémiet: Pán és a medvék (a méz).

237. Collin: Floréal

238. Aubé: France et Russie (Ezüstből)

239. A L'Humanité egy csapat szakegyleti munkás szedi. Külön szociális könyvnyomda szövetkezet ez
240. A rendező mánia olykor magyar betegség. Egy magyar tan-
[folyam] Londonban: Milyen nagy úr a rendező [?]
241. A magyar zsentlimén szereti az angolt, mert az angol is rend-
szerint távol van a gondolatoktól.
242. Elaltatják, elkábítják a bűnöst s úgy vallatják.
243. Egy kékvók Párizsból egészen magyar nótákból.
244. A nemi élet másképpen funkcionál némely lénynél derékon
alól és felül
245. A szatirokat az alkohol csinálja
246. A fekete és sárga fajokról írni valamit
247. Kár, hogy az akasztáson és az orvosságnyújtáson (?) kívül író
ember egy igazi gyilkosságot nem nézhet végig.
248. A kokott a polgári társadalom talpköve
249. Immár lehetnek zsidó aulikusok is. Mein Liebchen. (Zsidó udv.
tanácsosok.)
250. Sir Francis Bertie angol nagykövet ne járjon a Saint-Germain
társaságoknak [!]
251. Drumont Edouard [*] adjon egy amerikai milliárdos harminc
milliót kölcsön a klerikálisoknak s azok uralomra jönnek,
visszafizetik a zsidók pénzéből. A Boulanger ügy 14 millió,
Dreyfus ügy 30 millió
252. A francia papok dicsérik Lourdes-t, de ők maguk Vichybe
mennek gyógyulni
253. A szőke Zizit temettük
254. Az internacionalizmus és orthodox kollektivizmus öse a katho-
licizmus. A reformszocialisták már kvázi protestánsok.
255. Elvették a művészeketől Rómát, írja Ibsen. Carducci is azt
mondja: Rómát kértünk, Bizáncot kaptunk.
256. Serao Matild az olasz színészetről
257. A Vieil [*] Heidelberg nem kellett (3000 elad.) Sudermann
Becsületét mindenütt refuz.
258. Pierre Loti [*] = Julien Viaud = Vautour hajó [**] kap[itánya.]

259. Az orosz—japán háborúban [?] a japán katonák közt meztelen kínai nők képei. A japánok szeretik a kínai nőket
260. Miért nem gondolunk azokra a becsületes emberekre, kik komolyan veszik a becsületességet s martirizálják önmagukat. Ha ezek egyszer szövetségre lépnek majd, mi lesz?
261. A francia csúnya nőkben oly nagy a vágy a hódítás és szépség után: néha este mintha két lépéssel előttük megszépült énjük járna.

[A hátsó borító lapon]

Rue de la Paix
Hotel S Georges
de la part de M.
Lamouet

[keresztben:]

20 Boulv Diderot
vagy
Gare de Lyon
Kerepesi út 73. I. II.
Rue S. Lazare 88

[a lap alján:]

Frischauer
Rue de Lisbonne 15
317—09 telef.

F Ü G G E L É K

Kétes hitelű szövegek
1904. február — 1905. január

87. TIFUSZ ÉS — ÚJSÁGHÁBORÚ PÁRIZSBAN

[Párizsi levelezőnk írja:]

A francia metropolisban tífusz-járvány dühöng egy kis újságháborúval súlyosítva. Párizs délnyugati részén pusztít és terjed erősen a járvány. Okozója a rossz ivóvíz lehet, mely Párizs legnagyobb részében rosszabb a rossznál. A járvány ellen először semmi komoly óvintézkedést nem tettek, s ennek elég érdekes az oka. Van ugyanis Párizsnak két nagy, egy kicsit bulvár-rangú lapja. Ez a két lap pár év óta elkezdett versenyt folytat. A legamerikaiabb ötletekkel s reklámfogásokkal dolgoznak. Most például abban versenyeznek, hogy melyikük sujtát külön japán— orosz harctéri tudósítója küld monstruózusabb táviratokat, de emellett még mindig a legelképzeltetlenebb csalótkékkal, dőjjakkal, jutalmakkal izgatják olvasóközönségüket. Bár most Párizst még mindig nem igen érdekli más, mint az orosz—japán háború, mégis nagy szenzációt okozott az egyik újság híradása, hogy Párizsban óriási arányú tífuszjárvány ütött ki. A konkurrens lap elkecsereedésében másnap megszólaltatta a városi tanácsot, interjúkat közölt, s egy hatalmas cáfoló cikk végén kijelentette, hogy tisztelt laptársra hazudott. A két konkurrens lap révén ilyenformán napokig nem történt semmi a járvány ellen. A tífusz közben, míg a két lap veszekedett, vidáman terjedt, s ma már kétségtelen és komoly a baj. Az a lap, mely a járványt kipattantotta, persze most módfelett büszke, s lehet, hogy szisztémájához híven, már holnapi számában tudatni fogja, hogy mindamaz előfizetőit, kik tífuszban pusztulnak el, ingyen és díszesen — fogja eltemettetni.

PN 1904. március 13.

88. „NAPÓLEON VON THEILGUT”

[Párizsból írja levelezőnk:]

Hogy kicsoda „Napoleon von Theilgut”, az alább derül ki: A pángermán düh egyre hevesebb kitöréseivel mind sűrűbben kezd foglalkozni a francia közvélemény is. Nem közönséges mánia ez,

Ezt nálunk Magyarországon is jól tudják. A német lelkek legmélyében élő, ápolat és növekedő örület ez, melyben rendszer van. „Az egész világ német vagy legalább is németnek kellene lennie az egész világnak.” Körülbelül ez a princípiuma a pángermán dühnek. Egy sereg német esküszik például arra, hogy Magyarország egy germán-ságából erőszakkal kivetkőztetett földdarab. Ismerjük azokat az ostoba, de tudományos színű kísérleteket, melyekkel nagy embe-reinket akarta több ízben már kisajátítani a pángermán örület. Ámbár főképpen mi felénk, kelet felé van irányítva a pángermán agitáció, juttat azért rohamaiából más irányba is. Belgiumban, Franciaországban, Svájcban, Olaszországban stb. is keres és talál címet a dühöngésre. Most jelent meg egy pángermán könyv Berlinben, mely az izgalmakra könnyen kapható franciákat végtelenül bosszantja, pedig ez a könyv nagyon mulatságos könyv. Idézzünk néhányat a furcsaságaiból.

Jeanne d'Arc német leány volt, akinek a neve voltaképpen Johanna Bogen.

Német volt Kolumbus is. Sőt nem is német, de porosz, családja Olaszországba került, s itt változtatta meg becsületes Tauber nevét.

Michel Angelót természetesen Engel Mihálynak hívták. Benvenuto Cellini szintén német volt. Még pedig hannoveri német. Azelőtt Wilkommnak hívták. Mert hiszen a világ minden nagy embere német volt. Német Leoncavallo, kit Löwenpferdnek hívtak eredetileg. Rossini Rothe, Verdi Grün, Bellini Schön voltak.

Nagyon-nagyon mulatságos könyv ez a könyv, de a franciák nem tudnak mulatni rajta. Már Jeanne d'Arc meggyanúsítása is fájdalmas minden francia kebelnek, de a „Das verwelschte Deutschthum jenseits der Westmarken des Reichs” — ez a címe ennek a könyvnek, melyet a pángermán szövetség adott ki, — még éle-sebb törzsúrast szánt a francia szíveknek. Tudja meg minden francia s tudja meg az egész világ, hogy *Bonaparte Napóleon német volt.* Valami szörnyűebbet nem is mondhatnának francia embernek. Napóleon és német! Az a pángermán mániákus jól ismerhette a franciákat. Tudta, hogy még tréfának is gyilkos lesz ez az ötlet. És hogy hívták azelőtt a nagy Napóleont? *Theilgut.* Igen, *Theilgut*nak hívták. *Theilgut* Napóleonnak. . . A komolyabb franciák persze úgy próbálják venni ezt a bolondériát, mint ahogy megérdemli, de bizonyos, hogy fáj ez itt mindenkinek. Annnyival inkább fáj, mert a pángermán könyv fölhívja a németek figyelmét arra, hogy Franciaország északi és északkeleti részén keresni valójuk van a németeknek. És hiába, akármilyen bolond is ez a könyv, de a pángermán szövetség szervezett, nagy és agilis serege

a németiségnek. Ezeket a bolondériákat a német fiatalság nagyon komolyan veszi. No és a francia nacionalisták sem volnának azok amik, ha az efféle dolgokat föl nem fuvnák.

PN 1904. március 18.

89. KONZUL HOLTTESTE PÁRIZSBAN

[Párizsból írja levelezőnk:]

Az a néhány tucat, mindenféle nációjú árva poéta, akiket a francia újságok koronkint ki szoktak vonultatni vigasztalódás címén és okából a Heine Henrik sírjához, — most már igazán láthatja, hogy a „hálás utókor” nemcsak amolyan szép frázis, hanem maga a megvalósító igazság. *Konzul* holttestét hazahozták a német és hideg Berlinből és *Konzul* nemsokára ismét látható lesz, még pedig a „Musée d’histoire naturelle” gyűjteményében. Hogy ki volt *Konzul*? Mindenkinek hallania kellett róla. *Konzul* volt a legmodernebb és legcivilizáltabb csimpánza a mi korunknak. Amerikában kezdte karrierjét, de élni tulajdonképpen csak Párizsban élt. Ez élet előkelő volt, zajos, de egyszersmind fölemésztő is. Mikor *Konzul* jóllakott már a lumpolással, pezsgővel, havannával, sőt — ezt nagyon határozottan beszélik Párizsban — a nők kegyeivel, átment Berlinbe. Berlinben elpusztult szegény. A párizsi lumpolások reakciója ott érte utól. Halála nagy részvétet keltett Párizsban. Maga Jules Claretie is fölcsapott a funerátorok közé, s igen érzékeny nekrológot írt róla. De a hálás utókor még mindezzel nem róttá le tartozását a csimpánz iránt, ki olyan magasra emelkedett minden csimpánzok fölé. *Konzul* teste Párizsban van újra. A fényes és értelmes majomlélek elszállott ugyan e testből, mégis preparálni fogják *Konzul* porhüvelyét. És *Konzult* még egyszer látni csödülni fog pár nap múlva Párizs népe. Bizonyosan fog akadni életrajzírója is *Konzul*nak. Lehet, hogy szobrot is kap. Hiszen a hálás utókor és a szobor szinte elválaszthatatlanok

PN 1904. március 18.

90. A KRITIKUS SZOBRA

Larroumet Gusztáv, a párizsi „Temps” rettegett színikritikusa ugyancsak sok borsot tört Molière háza tagjainak orra alá. Eszterdőkön keresztül írt a „Théâtre-Français”-ról igazságosan bár, de

minden elnézés nélkül. Egyike volt azoknak a fehér hollóknak, akik a kritikát el tudják választani a pajtáskodástól. Míg élt: sokan gyűlölték, mióta meghalt, mindenki kibékült emlékével. Lehet, hogy kegyeletes érzésből, de inkább talán önzésből. Egy erős pen-nájú kritikussal kevesebb: mindig jót jelent a színművész urakra és hölgyekre. A rettegett Larroumet ma már annyira közkedvelté lett a „Théâtre-Français” tagjai körében, hogy szívesen csatlakoz-nak ahhoz a mozgalomhoz, melynek célja egy Larroumet-szobor felállítása. A „Théâtre-Français” közelében, Sarcey szobra mellett akarnak emléket állítani Larroumetnek és a színház sociétairesei lelkes buzgalommal adakoznak a kritikus szobrára. A *halott* kritikus szobrára, akinek kezéből kihullott a toll, mely néha — dorong is volt.

PN 1904. március 20.

91. MAGYAR TÁNCOK PÁRIZSBAN

[Párizsi levelezőnk írja:]

Megint divatba jöttünk Párizsban. A cigányaink ugyan lassan-lassan kikopnak minden valamirevaló mulatóhelyről, de kárpótlásul nagyon felkapták Párizsban a magyar táncokat. Legújabban annyira divatos a magyar tánc, hogy vállalkozó muzsikuskok magyar táncdarabokat komponálnak. Gombamódra terem a sok „czardas”, „eljen czardas”, „eljen magyar” stb. nóta. A varietékben, orfeumokban rettenetes magyar táncokat roznak hölgyek és urak. A minap egy előkelő koncerten is helyet kapott a magyar tánc. Chasles kisasszony, az Opéra-Comique művésznője valósággal elragadta a publikumot magyar táncaival. Ezek a magyar táncok természetesen sok rokonságot mutatnak a „kicka-poo”-hoz és a déli indiánok harci táncaihoz, de érdekesek, ha csak valaki a magyar géniust Párizsban, főképpen a párizsi chantant-okban sem volna hajlandó elengedni .

PN 1904. március 31.

92. PÁRIZSI SZINHÁZAK

Maurice Donnay és Albert Guinon antiszemita drámái: a „Retour de Jérusalem” és a „Décadence” után most a „Nouveau-Théâtre” mutatott be egy újdonságot, amely megint csak a faj-

kérdést firtatja. René Fauchois írta és a címe: „Exode”. A „kivonulás” alatt egy fiatal pár — zsidó leány és keresztény ifjú — menekülése értendő a szűk vallási és faji korlátok közül. A fiatalok házasságát a szülők ellenzik és így azok pap és anyakönyvvezető nélkül, szabad szerelemben egyesülnek. Az ifjú atyja antiszemita képviselő és pártvezér, a főjelenetben egy Kisenevből menekülő zsidó lép föl, és így élénken kiéleződnek az ellentétek. Az újdonság csak mérsékelt sikert aratott. — Az „Odéon-színház”-ban múlt héten volt a premierje Gavault és Berr „Az adósság” című darabjának. A vidám bohózatírók ezúttal a könnyzacskókra spekuláló szomorújátékot írtak, melyet az Odéon közönsége természetesen visszautasított. — A „Théâtre de l’Oeuvre” vezetője: Lugné-Poe a „Nouveau-Théâtre”-ben most két Ibsen-drámát játszat társulatával: „Rosmersholm”-ot és a „Kis Eijolf”-ot. Mindkét darabnak nagy a hatása.

PN 1904. március 31.

93. A KÉT NEGYEDIK FELVONÁS

Mulatságos és különös színházi affér foglalkoztatja most Párizs irodalmi és színházi világát. Louis Forest, a szellemes és ismert nevű újságíró és Henry Dumay, a kevésbé szellemes és kevésbé ismert drámaíró a hősei ennek a történetnek, melynek a csattanóját valószínűen bírósági ítélet fogja adni. Forest és Dumay együtt megírták „A kis milliárdosnő” című darabot, azaz hogy annak csak három felvonását, miután abban is megállapodtak, hogy még egy negyedik felvonás is következik. A három felvonást felolvasták Devalnak, az „Athénée-színház” igazgatójának, aki el volt ragadtatva a darabtól és azt menten el is fogadta előadásra. Most következik pedig a tragédia, vagy ha úgy tetszik, a komédia. Deval egy négyfelvonásos darabot fogadott el előadásra, l’orest és Dumay azonban időközben — összevesztek egymással: úgy hogy mind a ketten — külön-külön — megírták a hiányzó negyedik felvonást. Minthogy egyikük sem akart a másik javára lemondani, a darabot pedig lehetetlen volt két negyedik felvonással színrehozni, elhatározták, hogy az ügyet zsüri elé terjesztik. A zsüri, hosszas tanácskozás után, a Forest negyedik felvonását ítélte jobbnak, de salamoni bölcsességgel azt is kimondotta, hogy a negyedik felvonás mindenképpen felesleges és a darabot a harmadik felvonással, sőt előbb is be lehet fejezni. Forest, követve a

jó tanácsot, a harmadik és negyedik felvonást összevonta, és a három felvonásos darabot újból Deval elé terjesztette. Nem így Dumay: ő fittyet hányt a zsüri ítéletére és kijelentette, hogy ragaszkodik a negyedik felvonáshoz, sőt kizáróan az ő negyedik felvonásához. Erre aztán a párizsi szerzők egyesületét kérték fel, hogy döntse el a vitás ügyet. Capus Alfréd elnökletével össze is ült a szerzők egyesülete, de egyebet nem tehetett, mint hogy Forest iránt érzett meleg rokonszenvének kifejezést adott. Az utolsó szó most a bíróságot illeti meg, mert Dumay most már a törvényhez fordul a maga negyedik felvonása érdekében. Az is nyilvánosságra jutott, hogy mi az oka annak, hogy Dumay annyira ragaszkodik a maga silány munkájához; Yahne kisasszony, az „Athénée-színház” művésznője, aki a címszerepet fogja kreálni a vitás darabban, elolvasta a Dumay negyedik felvonását és az annyira megnyerte a tetszését, hogy menten egy csodálatos és drága ruhát rendelt erre a felvonásra. Ennek a ruhának pedig szerepelnie kell „A kis milliárdosnő”-ben, mert különben, Dumay szerint, az egész darab nem ér semmit. Úgy látszik: a ruhával együtt sem érhet sokat!

PN 1904. április 2.

94. ABEL HERMANT ÚJ DARABJA

Abel Hermant „L'esbroufe” nevű új vígjátékának tegnap volt a főpróbája a párizsi „Vaudeville-színház”-ban. „L'esbroufe” a párizsi rendőrség sajátos nyelvén betörést jelent, melyet a gonosztevők úgy ejtenek meg, hogy meglepik vagy hirtelen elkábítják áldozatukat. A darab cselekménye igen érdekes. Színtere az első felvonásban egy kis mezőváros, a második és harmadik felvonásban Párizs. Szerzője javarészt Lebaudy Max, a „petit sucrier” életéből vette történetét és epizódalakkjai sorában Jacques Lebaudyt, a szaharai császárt is szerepelteti. A császár maszkját a színház Leraud nevű színésze viseli. Abel Hermant természetesen sokat változtatott az ismert milliomos familia legifjabb sarjának históriáján, de azért a párizsiak ráismertek a „kis cukros” életének epizódjaira. A premieren a második felvonásnak volt nagy sikere. A főszerepeket Tarride és Suzanne Després — Réjane utóda — játszószák.

PN 1904. április 2.

95. TÁNCNANÍTÓ A CSIRKEFOGÓK KÖZÖTT

[Párizsból írják nekünk:]

Kellemetlen kalandja volt március 30-án Saphir M. Imre budapesti táncnánítónak. Első ízben lévén Párizsban, mohón nekilátott a metropolis megtekintésének. Járását-kelését éjjel sem hagyta abba, s így történt, hogy a latin negyed valamelyik sötét utcájában az *apache*-ok, magyarán csirkefogók közé jutott. Egy pillanat alatt megrohanták s a táncnánító — hívatásához híven — illemre akarta oktatni őket, mert az elvégre mégsem járja, hogy idegenekkel, akik az ő szülővárosuk megcsodálására érkeznek Párizsba, ilyen udvariatlanul bánjanak. A figyelmeztetés süket fülekre talált s az utonállók elvették a táncnánító aranyóráját és pénzét, majd tovább állottak. A kifosztott magyar ember jelentést tett a dologról a rendőrségen.

BH 1904. április 7.

96. A FRANCIA SZÍNPAD

[Párizsból írja levelezőnk:]

A legérdekesebb az a jelenség, hogy minduntalan politikai és társadalmi kérdések csatateret a francia színpad. Az árja és zsidó fajták összebékíthetőségének lehetőségét, vagy lehetetlenségét ez idő szerint majdnem féltucat darab vitatja a francia színpadokon. Más szociális, vallási és politikai problémákat tárgyal ismét egy féltucat színmű. Mindez Franciaország mai nagy forrongását jelzi. A francia írók és színházi emberek, kiknek nagy része nemrégiben sötét jóslásokat adott a színpad jövőjéről, most arról tanakodnak, helyes-e a *mának*, az aktualitásnak ez a térfoglalása a színpadon s hogy szabad-e a színpadot kiszolgáltatni politikai és társadalmi agitációnak? Legnagyobb részük úgy vélekedik, hogy igenis szabad. A szerelemnek, végzetnek és halálnak azért ezután is meglesznek a maguk színpadi költői — írja egy francia esztétikus — de a politikai és a társadalmi problémák fölkarolásával most már a színpadi hatalom, ez a nagy hatalom is részt vesz a jövő formálásában. S ez nagy és hasznos fordulat. Nem kevésbé érdekes dolog az sem, hogy az agitáló daraboktól eddig a cenzúra mentette meg a francia színpadokat. De egyidejűleg a cenzúra ügyéből is probléma lett.

Köztársaságban ilyen intézmény — írja egy francia író — hogy keményebben ne szóljak e régi kérdésről: legalább is szégyen. De valójában az a helyzet, hogy egy-két év óta a francia cenzúrának nincs hatalma s most egyre-másra kerülhetnek színre az aktuális-erejű, agitáló, néha pamfletszerű, többnyire tendenciózus színdarabok, s okosabb és jobb ómenek híján sokan ettől a jelenségtől várják a francia színpad megújulását.

BH 1904. április 9.

97. A FRANCIÁK ÉS A SÁRGA VESZEDELEM

A *sárga veszedelem* kérdését ki nem adja kezéből a francia közvélemény. A franciák érzik, hogy az ő rajongó oroszbarátságuk mentségre szorul, azért szélesítik ki a *sárga veszedelem* problémáját. Franciaország szeretné elhithetni a világgal, hogy Oroszország a szélső keleten a nyugati civilizáció védelmezője, mert az orosz—japán háború voltaképpen megnyitója volna egy nagy világdramának, melyben a sárga faj rá fog törni a fehér fajra, Ázsia Európára, a barbárság a civilizációra.

A *sárga veszedelem* alighanem valóságos veszedelem, de szinte komikus volna cáfolgatni, mennyire nincs köze az orosz—japán háborúnak a sárga veszedelemhez, s mennyire lehetetlen Oroszországot a nyugati kultúra önfeláldozó lovagjának feltüntetni. Hanem azért igen előkelő gondolkozók szólaltak meg e kérdésben, sőt magát Tolsztojt is szeretnék volna a maguk pártjára hódítani a franciák. De Tolsztoj nem állott médiumnak. Azután Renanról akarták kisütni, hogy Japánország haladását a sárga faj ellenséges készülődése tünetének vallotta.

Legújabban Fouillée Alfrédet, az ismert francia filozófust kérdezte meg egy újságíró. A filozófus azt mondta, hogy ő is hisz a sárga veszedelemben. És bár az orosz autokrácia nyilván mély és alantas állapot a japán parlamentarizmus mellett, az oroszok mégis csak közelebb állanak hozzánk, nyugathoz, tudományukkal, irodalmukkal és művészetükkel. De a mai háború egyszerű érdek-háború, semmi köze a jövőbeli óriási faji és vallási konfliktushoz.

BH 1904. április 12.

98. A FRANCIAK AZ IDEGEN ÍRÓK ELLEN

A párizsi színházak aránylag nagyon kevés idegen színdarabot adnak elő, de újabban ez a nagyon kevés idegen színdarab is — sok a párizsiaknak. A párizsi kritika mostanában a szokottnál is nagyobb idegességgel fogad minden fordított darabot. Nemrégiben az Odéon-színházat érte sűrű és indulatos szemrehányás, mert egy Hauptmann darabot mutatott be, holott van elég tehetséges fiatal és nem fiatal francia írója a francia színpadnak. Mendès Catulle-t, az ismert nevű francia írot ugyancsak mostanában néhány lap azért róttta meg, mert színrehozatta Kleist Henrik egyik egyfőlvonásos darabját, holott Mendès már régen buzgólkodik, hogy a zseniális és tragikus sorsú német író a francia közönséggel megismertesse, s ezúttal is ezt az irodalmi célt akarta szolgálni. A minap pedig ritka egyértelműséggel az Antoine-színházat róttta meg a kritika, mert öt estén keresztül idegen darabot tűzött a műsorra. Ibsen, Heijermans, Sudermann, Hauptmann és Tolsztoj voltak a *betolakodó* idegen írók, de ez a francia lapok méltatlankodását éppen nem csitította.

BH 1904. április 17.

99. „L'HUMANITÉ”

[Párizsi levelezőnk írja:]

A francia sajtónak nagy eseménye van. Megjelent az első száma egy új, nagy politikai napilapnak a „L'Humanité”-nek. Egy új lap megindulása egymagában nem volna esemény Párizsban, hol sűrűen születnek s múlnak ki lapok. De az új lap harcias szociáldemokrata lap, a szociális forradalom és kifejlődés siettetője akar lenni, s a lap politikai vezére Jean Jaurès. A lap politikai munkatársai Aristide Briand, Eugène Fournière, René Viviani, Allemane, Louis Revelin stb. Az irodalmi munkatársak sorában Anatole France, Octave Mirbeau, Abel Hermant, Jules Renard stb. állnak. A lapnak rendes külföldi levelezői vannak. Ausztria — Magyarországon Friedrich Hertz bécsi publicista a „L'Humanité” levelezője, akinek tollából már az első számban jelent meg egy bécsi levél s e levélben Magyarországról is — majdnem öt sor. A „L'Humanité” agresszív lap s éppen nem kesztyűs kezű. Most, mikor a legkülönbözőbb irányú párizsi lapok vetélkedtek az orosz barátságban, valósággal istenkísértés

számba megy az a hang, mellyel Oroszországról s az orosz—japáni háborúról szól a Jaurès lapja. »Vigasztalódjanak a szent Oroszország barátai — írja egy helyen a „L'Humanité”. Hogy a „Petropavlovszk”-ot nem japáni, hanem orosz tengeri akna robbantotta föl és süllyesztette el, ez is éppen azt bizonyítja, hogy Oroszország a tengeren is fölényben van Japánnal szemben. «Egy másik helyütt a „L'Humanité” kifigurázza oroszbarát laptársait s a következő legújabb hírt közli: „Egy negyedórával halála előtt Makarov tenger-nagy még életben volt.” A lap aztán egy külön cikkben kifejti, hogy a szocialisták általában a legfájdalmasabban szemlélnék minden háborút, mert a háború haladásellenes, inhumánus és késlelteti a demokratikus fejlődést és forradalmat, de a jelen háborúnak talán mégis lesz annyi haszna, hogy a cárizmust meggyöngíti, s Oroszország népét közelebb viszi a szabaduláshoz.

PN 1904. április 24.

100. A PÁRIZSI SZÍNHÁZAK

[Párizsból írják nekünk:]

A párizsi színházakban egymást érik újból a premierek. A szezon búcsúharangozása ez. Közeleg a forró sugarú nyár s nehezebb dolog lesz a publikumot színházba csalni. Új darabokkal, érdekességekkel, szenzációkkal akar hát mindegyik párizsi színház kirukkolni és szerencsét próbálni. A párizsi szenzáció-hajszából ismerős, édes, tarka melódiák csengenek ki. Utcasarkokról, vendéglőkből, mulatókból, kávéházakból visszacsengenek ezek a melódiák. Az idei nagy kapuzárás előtt Párizst meghódította Bécs. A halott valcerkirály diadalmasan vonult be Párizsba Böregéjével, s e nagy párizsi kapitulációt legföljebb azzal tudják enyhíteni a franciák, hogy Strauss operettje francia librettóra készült, Meilhac és Halévy Réveillonjára. A Variétés-színházé volt a szerencsés gondolat. Ebben a színházban tapsol most esténként a zsúfolásig összeszorult publikum. Óriási sikert aratott tudniillik Strauss operettje. Bodanszki, bécsi karmester tanította be, s dirigálja az operettet. Az előadás nagyszerű. A második fölvonásban a dámák krinolinban hódítanak, s a párizsiak ebből is azt sejtik, hogy a krinolin ismét — divatba fog jönni. Lehet ugyan, hogy csak a felelősséget akarják e fura divat esetleges föltámasztásáért már előre Bécs nyakába varrni.

Az osztrák császárvárostól a Bőregér premierje kapcsán néhány nagyon kedves, gonoszkodó kritika szólott. Cécile Thévenet kisasszony, az Opéra-Comique művésznője magyar nótát énekel a második fölvonásban. Gyönyörű hangon, kedvesen és sok jóakarattal. A Moulin-Rouge-ban pedig, mely annyira nem a régi Moulin-Rouge már, hogy idestova kész és jeles operett-színház lesz, a Lysistrata hódít, a Király Színház Lincke-operettje, a bájos Makrancos hölgyek. A könnyű muzsikára éhezett Párizst nemsokára egészen befogják, betöltik a „dunai melódiák”, mint a párizsi lapok írják. Francia operett alig-alig terem manapság. De termett egy igen érdekes, figyelemreméltó zenedráma. Az Operában nagy sikerrel mutatták be a Csillag fiát. Bar-Kochba története ez. Camille Erlanger zenésítette meg a zsidó hős történetét, melyből opera-szöveget Catulle Mendès írt. A drámai újdonságok között, versesek és nem versesek között, Sarah Bernhardt színházának új darabja, a Varennes, talán legérdekesebb. Nemcsak azért, mert a nagy Sarah újra „kreált” Nem nagy szerep az ő szerepe. Henri Lavedan és G. Lenôtre darabja a francia forradalomnak egyik legtragikusabb esetét viszi a színpadra, mikor a postakocsin menekülő királyi családot, a guillotinra szántakat, fölfedezik s a postakocsin visszatérítik a hóhérgéphez. A napi kérdésekre épült színművek mellé kezdenek sokasodni Párizsban a történelmi drámák. Egyébként még egy sereg premier készül a kapuzárás előtt a párizsi színházakban.

BH 1904. április 28.

101. A PÁRIZSI SZALON

[Párizsból írják nekünk:]

A Grand Palais-ban, ez óriási palotának az avenue d'Antin-re terpeszkedő felében, néhány nappal ezelőtt nyílt meg a Société Nationale des Beaux-Arts XIV. kiállítása, az 1904. évi Szalon. A Párizsba csődült idegeneknek, a párizsiaknak, kritikusoknak, és művészeknek egyformán az a meggyőződése, hogy az idei Szalon sokkal alantasabb színvonalú, mint az utolsó évek Szalonjainak bármelyike. A kiállított művek száma 2634, s ennek több mint fele festmény, s a festmények legnagyobb részét az alapítók s a társaság tagjai állították ki. Szobormunkák alig vannak a Szalonban s mégis a Szalon úgynevezett szenzációja egy szobor, *Rodin Gondol-*

kozó-ja. Sziklán ülő, meztelen, hatalmas férfit ábrázol a bronzszobor. A férfi kezére hajtja tépődve, gyötrődve, gondolkozva a fejét. A festmények között is sok a nemes, komoly, és értékes alkotás, de valami föltűnőbb, nagyobbszerű nincs közöttük. Négy fiatal magyar művész állított ki képet a Szalonban: Szegfy Erzs, Székely Andor, Kunfy Lajos és Szikszay Ferenc. Mindannyiukról elég dicsérettel szól a kritika. Látogatója nagyon sok van a Szalonnak, főképpen idegenek, s naponként csodálkozva konstatálja az ember, hogy minden lépésnél magyar szót hall. Párizsban — úgy látszik — sok most a magyar vendég és pedig a művészetkedvelő magyar vendég. Maga Carolus-Duran, a társaság ismert nevű elnöke mondotta e sorok írójának, hogy más években, mikor a társaság kiállítása értékesebb volt, nem kapott a Szalon félannyi látogatót sem. Pár nap múlva, április 30-án nyílik meg a másik Szalon, amint mondani szokták: a régi és igazi, melyből ezelőtt tizennégy évvel szecesszió révén született meg a Société Nationale des Beaux-Arts. A régi Szalon ugyancsak a Grand Palais-ban, a palota másik felében lesz. A Champs-Élysées és a Champs-de-Mars már találkoztak, s békésen megférnek egymás mellett. Ellenben egy év óta megvan már az új szecesszió is. A *fiatalok* megcsinálták a harmadik Szalont, a Salon d'Automne-ot. Ez azonban, mint a neve mutatja, majd csak őszkor szolgál Párizsnak a harmadik Szalon szenzációjával.

BH 1904. április 28.

102. SARAH BERNHARDT KÍSÉRLETEZIK

A franciák nagy tragikáját elhagyta az idén hagyományos szerencséje. Egyik balsiker a másikat követte párizsi színházában, és ő maga sem tudott egyik új alakításával sem valami nagy érdeklődést kelteni. A hűtlen párizsiak egy kissé rosszul bántak az idén a nagy Sarahval, aki most már hajlandó engedményeket is tenni és az őszintén művészi hatások keresése helyett érdekes és „szenzációs” színházi meglepetések után kutat. Legutóbb megbízást adott három jőnevű francia írónak: Émile Bergerat-nak, Henri Lavedan-nak és Lenôtre-nak, hogy írjanak neki egy új darabot, melynek „Plus que. . Varennes” („Több mint. . . Varennes”) legyen a címe. Ebben a darabban az lesz a „szenzációs”, hogy két darab címéből alakul a címe. Az egyik darabbal — Émile Bergerat: „Plus que. reine” című történeti színművével — sikert aratott Sarah Bern-

hardt; a másik darabbal — Lavedan és Lenôtre „Varences” című drámájával — csak a minap bukott meg a nagy tragika. A jövő szezonban tehát egy sikert aratott és két bukott szerző együttes darabjával kísérletezik Sarah Bernhardt, olyan darabbal, melynek a címe egy szójáték. Még egy új darabot tartogat Sarah Bernhardt a jövő szezonra: Judith Gautier és Pierre Loti „Az ég leánya” című hatfelvonásos kínai tárgyú drámáját, melyben szintén ő fogja játszani a női főszerepet. A nagy tragika reméli, hogy ez a két darab fogja őt visszavezetni a párizsi közönség kegyébe.

PN 1904. május 3.

103. KÉT TUDÓS

Különös, mulatságos és megható kis históriát beszélnek el párizsi újságok. Volt a francia fővárosban egy tudós professzor, a klasszikus nyelvek diplomás tanára, aki azonban sehogy sem tudott a diplomája mellé állást is keríteni. Sok éven át mint instruktor kereste meg a száraz kenyeret, de azután a növendékekből is kifogyott: gondolt hát végre merészet és szomorút, ha katedra nem akad, jó lesz a — bak is, a klasszikus nyelvek tanára a diplomával a zsebében fölcsapott — kocsisnak. Így legalább nem hal éhen és — gyalog sem jár. A bakon azonban nem volt első eminens, mint annak idején az iskolában, egy kicsit szórakozott is volt, egy kicsit — gomba is volt: szóval, sűrűn akadt baja a rendőrséggel. Ilyenkor a vén tudós kocsis azzal könnyített a lelkén, hogy kegyetlenül leszidta az akadékoskodó rendőrt — görögül, vagy latinul. Latinul, görögül ugyanis még a párizsi rendőrök sem tudnak. A múlt héten azonban sajátságos dolog történt. A tudós kocsisnak megint baja akadt egy rendőrrel, a szokáshoz híven, amiért fölírta, ezt is kegyetlenül leszidta a klasszikus Hellász nyelvén. A szegény öregnek azonban majd leesett az álla, mikor a rendőr mindazt, amit neki görögül kívánt, azonnal visszakívánta neki — ugyancsak kifogástalan görög szóval. Hogy leszidták egymást, a két ember — egymásra bámult. Azután bemutatkoztak egymásnak. Kiderült, hogy diplomás tanár volt — mind a kettő. Nemcsak a kocsis, hanem a rendőr is. Hogy elnevezték-e magukat, vagy sírva fakadtak-e: ezt már nem írják meg a párizsi lapok.

BH 1904. május 4.

104. A HALHATATLANOK KÖZÖTT

[Párizsból írják nekünk.]

A francia Akadémiának ünnepe volt a minap. Bazin René, az új halhatatlan, akit az elhunyt Legouvé Ernő helyébe választott tagjául az Akadémia, tartotta meg székfoglalóját. Erről a székfoglaló ünnepéről még ma is beszélnek, s még sokáig fognak beszélni Párizsban. Az Akadémia dolgait különben sem mindig szimpátiával szokta tárgyalni a francia közvélemény. Az történt tudniillik a székfoglalón, hogy az utód, aki székfoglaló beszédében elődje emlékének akart áldozni, voltaképpen lebecsülte az elődöt. Űgyes, szép és gondos volt a Bazin René beszéde, de az értelme mégis csak az, hogy Legouvé nem volt igazán nagy regényíró, nem is lehetett, mert egyszerű burzsoá lélek volt és semmi esetre sem olyan jeles regényíró, mint ő, Bazin René. E furcsa székfoglaló beszédre ráduplázott Brunetiére, aki az új tagtársat üdvözölte. Ő még alaposabban letárgyalta szegény, néhai Legouvét, szintén kegyetlen, összehasonlító módszerrel. Így áldozott az Akadémia egy igazán kiváló tagja emlékének, s így tiportak össze egy halottat az élők, amiből az a tanulság, hogy halhatatlannak csak addig érdemes lenni, míg az ember — él.

BH 1904. május 5.

105. EGY ÚJSÁGÍRÓ KARRIERJE

A mai francia kormánynak Delcassé külügyminiszter a legnépszerűbb tagja. A forrongások, sok gyűlölködés és harcok közepette Delcassé az egyetlen francia politikus, ki szinte érintetlen, általános nagy becsülésben, magasan áll a pártharcok és politikai tusák fölött. Népszerűsége egyre nő. Oroszországi szerencsés missziója, a francia—angol egyezmény, az olasz—francia barátkozás a Delcassé legújabb diadalai, s a francia közvélemény még nagyobb dolgokat vár Delcassé ügyességétől és szerencséjétől. Legtöbb joggal a sajtó büszke a népszerű miniszterre, mert Delcassé mint *újságíró* kezdette pályafutását. De nem az mutatja a Delcassé karrierjét, hogy újságíróból miniszter lett. Ez a karrier ma már nem ritkaság. Delcassé karrierjét az teszi nevezetessé, hogy szinte csodálatos a népszerűsége, hogy mindenki hite szerint pályája még emelkedő lesz, s hogy voltaképpen Delcassé még ma is újságíró. Sikereit

újságírói kvalitásának köszönheti s annak a körülménynek, hogy minden párt sajtóját úgy tudja dirigálni, hogy ezt maguk a lapok észre sem veszik. A francia—angol egyezmény megkötése előtt például, a tárgyalások ideje alatt, holott azokról az egész francia közvélemény tudott, még a nem nagy komolyságú bulvár-lapok sem írtak semmit, mert Delcassé meggyőzte őket, hogy országos és nemzeti érdek hallgatást parancsol a tárgyalások befejezése előtt. Hasonlóképpen tudja az ő nagy nemzeti és politikai céljaira mindig biztosítani a sajtó óriás hatalmát. E mellett személyesen is a legjobb viszonyban van az újságírókkal. Rendkívül szeretetreméltó s szinte túlon túl szerény ember Delcassé miniszter. Most Loubet római útja után éppen a Delcassé dicséretét zengi mindenki, s a lapok fölelevenítik Delcassé életének forduló, nagy eseményét. Ez előtt huszonöt évvel Gambetta lapjának, a „République Française”-nek volt kiváló munkása és roppant szerény dolgozó társa. Gambetta fölismerte a fiatal újságíró tehetségét, s azt tanácsolta neki, hogy vesse rá magát a külpolitikai kérdések tanulmányozására. A tanács szerencsés volt, szerencsés volt Delcassé is, ki a tanácsot megfogadta, s mindenesetre szerencsés volt Franciaország is, mert Delcassénél őszintébb híve a békének nincs.

BH 1904. május 5.

106. MAGYAR ELŐADÁSOK A SORBONNE-ON

[Párizsból írják nekünk:]

A párizsi egyetemen — miként erről a Budapesti Hírlap s a több ízben írt — egy Párizsban élő derék magyar tanár és író, Kóni Ignác buzgóságából két esztendő óta már vannak magyar előadások is. A román nyelvnek tanszéke van a párizsi keleti akadémián, a Sorbonne-on tanszéke van a cseh nyelvnek és irodalomnak is. Mi magyarok azonban csak ott vagyunk, hogy megengedik hetenként két órán a bölcsészeti fakultás A. termében egy tanárnak, hogy privát buzgóságából előadásokat tartson, ha neki úgy tetszik. Ez is csak két esztendő óta van így. Kont Ignác nagy buzgósággal és lelkesedéssel végzi földadatát. Ez évben minden csütörtökön délután tartott kétórás előadást, s a magyar irodalomnak újabb korszakát, a forradalomtól Arany János haláláig adta elő. Ez évben már több hallgatója volt, mint tavaly. A párizsi magyar egyetemi hallgatókon kívül franciák és angolok is, főképp nők hallgatták

Kont tanár előadását, melyek közül az Arany Jánosról szóló most jelent meg egy francia szépirodalmi lapban. Kont tanárnak szándéka különben, hogy könyvalakba foglalja előadásait. A francia publikum egy bizonyos része ilyenformán megismerkedhetnék a magyar irodalommal, melyet már több francia művel szolgált Kont Ignác. A magyar irodalom előadásán kívül más dicséretes föladatot is végez Kont Ignác. A párizsi magyar diákokkal, kiknek nagy része alig beszél franciául, fordítási gyakorlatokat végeztet, s gyakorolja őket a francia beszélgetésben. Már csak pünkösdig fognak tartani a magyar irodalmi előadások a Sorbonne-on. Ez utolsó előadások az újabb magyar regényírókról szóltak. A záró előadást Jókai Mór emlékének szenteli Kont Ignác dr.

BH 1904. május 11.

107. A TELEFON ÉS A SZOCIALISTA ÁLLAM

[Párizsból írják nekünk :]

A szocialisták legszebb, legszédítőbb teóriáit kegyetlen világsággal semmisíti meg az előtörtető való élet. Már maguk a szocialisták is azt vallják, hogy ha lesz valaha szocialista állam, egészen más lesz az, mint amilyennek a szocialista próféták eddig elmondták. Ez idő szerint Franciaországban, ahol a szocialisták tudvalevőleg már a kormányhatalomban is osztozkodnak, éppen legfontosabb doktrinájuk agyonmorzsolását kell szemlélniök a szocialistáknak. Ez a doktrina az állami mindenhatóság doktrinája, s egy nagyon csekélynek tetsző momentum indította meg a küzdelmet az ellen az irány ellen, mely az állammal ki akar sajátítani mindent s állami kézbe és kezelésbe akar juttatni mindent. Párizsban ugyanis a *telefon* állami intézmény és sehol a világon annyi jogos panasz nem illetheti a telefont, mint Franciaországban. Telefon-botrány telefon-botrányt ér, s csak a közelmúltban, napokig hosszú hasábokat írtak a lapok Sylviac kisasszony, egy csinos párizsi színésznő afférjéről. A kisasszony nemcsak nem kapott összeköttetést egy sürgős beszélgetésre, de mivel a telefonos kisasszonynak szemrehányást tett, elvették a telefonját is. A telefon állami intézmény lévén, *hatóságnak* tartja magát minden telefon-büro. Annyi botrányt okozott már a telefon, hogy a párizsiak a legkomolyabban megalakították a telefon-előfizetők védő ligáját. Egy igen neves szocialista publicista is beleszólt a telefon miatt indult nagy

disputába, s bevallotta, hogy nincs más tennivaló, mint megtörni az állami monopóliumot s a magánvállalatok konkurrenciájától várni a közönség nagyobb kényelmét. Tehát egy szocialista is kénytelen belátni, hogy az állami kezelés nem okvetetlenül a legdicsőbb dolog. Egyébként meglehetősen nyomorúságos az állapot Franciaországban mindenütt, ahol az állam adminisztrálja a nagy közönséget szolgáló intézményeket. Néhány lap éppen most indított hajsztát a francia postahivatalok ellen, melyek piszkos odukban, kevés személyzettel, hanyagul végzik a dolgaikat s melyek igazán szégyenére válnak Franciaországnak. A francia vasutak legnagyobb része privát-vállalatok kezében van, s a francia vasutak nem éppen minta-vasutak, de a franciák meg vannak róla győződve, hogy állami kezelésben még miserábilisabbak volnának a vasuti viszonyok. A francia kormánypárti lapok között is akad nem egy, mely tiltakozik a szocialista állam felé haladás, az állami kisajátító mánia ellen, s mely gúnyosan rajzolja meg azokat a gyöngy-állapotokat, mikor a pékség, a limonádégyártás és minden állami monopólium lesz, föltéve, hogy a szocialistáknak igazuk lesz. De úgy látszik, hogy maguk a szocialisták is kezdenek megijedni az állami szocializmustól és a szocialista államtól. Mindenesetre érdekes dolog, hogy ez éppen Franciaországban esik meg, hol a szocialisták már a kormánygyeplőig eljutottak.

BH 1904. május 12.

108. „PLACE DE BUDAPEST”

A párizsi községtanács, hogy kifejezze azt a rokonszenvet, mellyel a franciák az egész magyarság iránt viseltetnek, tudvalevően elhatározta, hogy Párizs egyik terét Budapestről nevezi el. Ez a tér eddig nem kapta meg új nevét, legalább hivatalosan nem, mert az új jelzőtáblák még mindig nincsenek kifüggesztve. Ennek a története [mint Párizsból jelentik,] a következő: A táblák már nemrégiben elkészültek ugyan, de ekképpen: „Place de *Buda-Pesth.*” Mikor ezt megtudta Bertha Sándor, Párizsban élő hazánkfia, megakadályozta, hogy a helytelen és németes felírás kifüggesztessék. Az ő közbenjárására a párizsi községtanács aztán újabb határozatot hozott: megsemmisítette az elkészült helytelen felírású táblákat és készíttetett újakat, amelyek nemsokára szabatosan fogják hirdetni, hogy merre van a „Place de *Budapest.*”

PN 1904. május 18.

109. A BOHÉMEKRŐL

Néhány napja temették el Párizsban Hille Pétert, a *nagy bohémet*. Murger, aki 1861-ben halt meg, *Scènes de la vie de Bohème* (Jelenetek a bohém-életből) című könyvében fordította a közönség figyelmét azokra a művészekre, kiknek életükben talentumukon kívül semmijük sincs. Murger még a klasszikus kor legelső és legnagyobb költőjét: Homéroszt is a bohémek közé számítja, mint aki szintén a néptől élt, abból, amit — dalolt, aki elfogadta az alamizsnát és örült, ha éjjelre barátságos emberek szívességéből tető alá került. Ide számítja még azokat a dalosokat is, akiknek a francia fejedelmi udvarban (Toulouse-ban) a legszebb tearózsa nyílt s amelyet a király ünnepek alkalmával maga tűzött kedves dalnoka mellére. Az első igazi bohémnek Pierre Gringoire-t tartja, aki az élén állott egy egyesületnek, amelynek *Gondtalan gyermekeknek* [!] volt a címe. Ilyenek voltak még a XVIII. században a német Günther, a svéd Bellmann, a XIX. században az amerikai Poe Edgár. Ma is akadnak még *cigánytemperamentumú* ifjak és öregek, akik, nem törődve a holnappal, szegényen, de gondtalanul csak a *má*-nak élnek. De az igazi bohémséghez az *isteni könnyelműség* és emberi nyomorúság mellé kell a *talentum* isteni adománya is. E nélkül bizony csak — lump a bohém.

BH 1904. május 19.

110. A MIMI PINSONOK

[*Párizsi tudósítónk írja:*]

Mimi Pinsonoknak a párizsi munkásleányokat, e szeretetre méltó, ügyes kis teremtéket nevezi a párizsi argot. A kis munkásleányok nagyon népszerűek Párizsban, s valósággal kultusz-számba megy az érdeklődés és figyelem, amiben részesülnek. Most egy eszten-deje versenyfutást rendeztek velük. Énekiskolájuk van, melyet egyenesen az ő számukra nyitott Charpentier Gusztáv, az ismert zeneszerző. Pünkösöd második napján lesz ennek az énekiskolának a vizsgálata. A Mimi Pinsonok nagy hangversenyt adnak, melyre egész Párizs készül. Sokkal érdekesebb és komolyabb azonban a Mimi Pinsonoknak egy másik vállalkozása, mely nem olyan pikáns, mint a versenyfutás, vagy a hangverseny, de jelentős és szép, ha nem is írnak róla annyit a lapok. Ezek a leányok nagyon keservesen

szerzik meg azt a kis pénzt a műhelyekben, ami életfönn tartásukra kell. Egy komoly emberbarátnak eszébe jutott, hogy ezeknek a leányoknak nem bál, ünnepest, versenyfutás és énekiskola kell elsősorban, hanem jobb táplálkozás. Toborozni kezdett a leányok között s összehozott egy olyan részvénytársaság-féle vállalatot. Külön vendéglőket rendeznek be a Mimi Pinsonoknak s e vendéglők jó ellenőrzés mellett olcsó és tápláló ebédet és vacsorát adnak a munkásleányoknak. Két ilyen munkásleány-vendéglő, illetve főzőhely már megnyílt, s a közeljövőben még több is nyílik a Mimi Pinsonok részére.

BH 1904. május 25.

III. A PÁRIZSI SZÍNHÁZAK

[Párizsból írja tudóstónk:]

A nyári mulató-helyek szezonjában is vannak eseményeik a párizsi színházaknak, habár inkább a jövő szezonra készülés lármája száll már a színházak tájékáról. Legtöbb szó esik a Portes-Saint-Martin-színház új darabjáról, Galdós Pérez Elektrájáról, mely most került először színre francia színpadon. Miként az már a párizsi színházak egy részénél megszokott dolog, ez az érdekes spanyol dráma sem művészi okokból került színre, hanem aktualitásból. Egy kis antiklerikális tüntetésre számítottak a színház vezetői és a fordító. A radikális lapok nagy reklámot csináltak a drámának, mely éppen azért nem aratott elegendő sikert, mert azt a közönséget, melynek zajos érdeklődésére számítottak, nem elégtette ki a csak spanyol mértékben forradalmi dráma. A Varietés-színház még mindig a Böregé nagy sikeréből él. Nagyon jellemző és érdekes dolog, hogy Strauss operettjének nagy sikerét igen sokan úgy kommentálják, hogy ez a siker divatba hozza az operettet újra Párizsban. A Vaudeville-színház új operettje, egy furcsa kínai történet, a *La troisième Lune*, elég csinos muzsikával, csak félsikert aratott. Bernhardt Sarah színháza alig tudott ötven előadást csinálni új, érdekes történelmi drámájával, a *Varrennes*-vel s most a nagy Sarah művészi körútra indul Angolországba, míg Réjane asszony Amerikába készül. A Gymnase-színház viszont a maga szenzációs darabjával, a *Retour de Jérusalem* már túlhaladta a kétszázadik előadást. A Renaissance-színházban Porto-Riche két új darabját játsszák. Porto-Riche mostanság Marcel Prévost-szal együtt a

francia Akadémia új halhatatlan-jelöltjei között szerepel. A többi párizsi színház többé-kevésbé bevált régebbi darabjait játszatja. Mindegyik színházban azonban a legbuzgóbban készülnek már a jövő szezón ujdonságaira.

BH 1904. május 28.

112. ELZÁSZ-LOTHARINGIA

[Párizsból írják:]

Különös és figyelemreméltó dolog, hogy most, mikor a hivatalos Franciaország békességet akar a Vatikánon kívül az egész világgal, mikor a baráti és szövetséges Oroszország a legkritikusabb helyzetben van, — egyszerre, hirtelen, buzgóan és szenvedelmesen vette elő újra a francia közvélemény Elzász-Lotharingia kérdését. Nemcsak a nacionalista, de a kormányhoz közel álló lapok is mostanában *hosszú cikkeket* írnak a harmincnégy év előtt elvett tartományok helyzetéről s erőszakos németesítéséről, melyet határozott siker kísér a francia lapok szerint is. Telve vannak súlyos vádakkal s panaszokkal a francia lapok. A németek tudniillik nem válogatósak a maguk németesítő eszközeiben s nem csoda, hogy a francia lapok arról panaszkodnak, hogy még a jó franciák nagy része is kénytelen az elfoglalt tartományokban renegáttá, aposztatává válni. A francia lapok óriási kivándorlásról írnak, holott bizony ma már kevés francia vándorol ki Elzász-Lotharingiából. Megalkuszik legnagyobb részük a kényszerűséggel. Való, s a francia lapok fájdalmasan is hangoztatják, hogy a német bevándorláson, a hivatalos alkalmazottakon kívül a katonaság és az egyház a németesítés két leghatalmasabb eszköze. Csak maga a strasbourgi katonai helyőrség például 25 000 főből áll. A német kormány másrésről jól vigyáz, hogy a lelkeszek ne legyenek kerékkötői a német törekvéseknek. Bizony talán már újabb harmincnégy év múlva jóformán egészen német lesz Elzász-Lotharingia. A francia lapok elkeseredésükben egy kis csúfolódással próbálnak elégtételt venni maguknak. Sok igazsággal s gúnyosan írják le, hogy milyen kirívó, ízléstelen és brutális mindaz, amit a híres német kultúra harmincnégy év óta a francia kultúra elnyomására alkotott. Főképpen a német városrendezésekről, építkezésekről ír sok jogos kigúnyolással egyik-másik párizsi lap. Az azonban bizonyos, hogy a francia közvélemény

ma már bizonyos melankóliával, a lemondás fájdalmával tárgyalja az elvesztett tartományok ügyét. Az *À Berlin*-t ma már a sorok közül sem lehet kiolvasni.

BH 1904. május 28.

113. PÁRIZS VIRÁGDÍSZBEN

[Párizsból írják nekünk:]

Gyönyörű, szinte antikszerű ünnepre készül a francia főváros. Kétnapos nagy tavaszi virágünnepet rendeznek Párizsban június 4-én és 5-én, s az ünnep rendezői azt akarják, hogy a párizsi virágünnep a maga fényével, nagyobb méretével és szenzációival teljesen elhomályosítsa a nizzai virágünnepet. A virágünnep középpontja a Bois-de-Boulogne lesz. Virágos díszet kapnak a hölgyek ruhái, a fogatok, a házak. Jutalmakat tűztek ki a legszebben díszített házakért, kocsikért s automobilokért. Ezer és ezer ötlet készül a balkonok, ablakok s az előkelő, régi párizsi paloták teraszainak fölvirágozására.

BH, 1904, június 1.

114. EGY ELMARADT PÁRBAJ

[Párizsból írja tudósítónk:]

A szenzáció-éhes publikumot nagy csalódás érte; elmaradt egy párbaj, mely nagyon érdekesnek ígérkezett. A párizsi község-tanácsi választás alkalmával csunya plakát-háborúság folyt Pugliisi-Conti képviselő és Montebello márki között. Az ellenfelek plakátokon sértegették, gyalázták nemcsak egymást, de egymás családját is. Ugyancsak plakátokon jelezték, hogy csak múljék el a választás, majd pisztollyal és karddal szereznek elégtételt. A választás elmúlt, Pugliisi-Conti s Montebello márki kölcsönösen provokálták egymást. A segédek összeültek, s párbajbírószágban egyeztek meg. A párbajbírószágban abban kellett ítélni, hogy ki a sértett fél s van-e helye fegyveres mérkőzésnek. A bíróság úgy döntött, hogy a sértés kölcsönös volt, de ezért párbajra nincs szükség. A mai politikai harcok — jelentette ki a párbajbírószág — rendszerint olyan szenvedélyesek, vadak és esztelenek, hogy e harcok során

történt sértéseket nem lehet normálisnak, beszámíthatónak venni s nem is szokás. Pugliisi-Conti és Montebello márki egyéni tisztességét e választási harc nem érinti. A segítők e döntés folytán befejezettek jelentették ki az ügyet. A párbaj elmaradt — a kíváncsiak nagy szomorúságára.

BH 1904. június 5.

115. A VALLÁSALAPÍTÓ

[Párizsból írja tudósítónk:]

Ma már vallást sem lehet alapítani újságok nélkül, mint azt Masi József esete bizonyítja. Masi József „San-Marino köztársaság polgára” tudósítást küldött be néhány párizsi lapnak s jelenti, hogy ő, Masi József, új vallást alapít. Az új vallás neve „teofilizmus” lesz. Dogmája: egy Isten, ki lelkével mindent áthat; halhatatlan és szabad emberi lélek; a halál után jutalom, vagy büntetés. A keresztény vallás — mint azt Masi József bizonyítani hajlandó — lejárt magát s többé nem tudja boldoggá tenni a világot. A teofilizmus békét hoz a földre, mert bizonyára nem lesz más vallás, mint az, amely különb s igazabb, mint a többi. Mindezt, írja Masi József, egy megjelenő könyvében bővebben fogja kifejteni. Ez idő szerint csak az újságok támogatását kéri. Képzeltető, milyen jókedvű megjegyzéseket fűztek az értesítéshez azok a lapok, melyekhez Masi Józsefnek bizalma volt. A párizsiak különben is most bővében vannak a vallásalapítóknak. Huzamosabb ideig Párizsban volt a nevezetes Éliás próféta, az amerikai milliomos vallásalapító. Előrelátható, hogy Masi József könyve, melyet már plakátok is hirdetnek, nagyon fog fogyni. Lehet, hogy nem is volt más célja San-Marino vallásalapítójának.

BH 1904. június 5.

116. A FRANCIÁK ÉS A NÉMET NYELV

[Párizsból írja levelezőnk:]

A franciák, akik nem igen szeretnek idegen nyelveket tanulni, nagy dologra szánták el magukat. A minap igen előkelő férfiak kezdeményezésére Párizsban egyesület alakult, melynek célja a német nyelv-

tudás terjesztése. A német nyelv tanítására tanfolyamokat, a beszélgetés gyakorlására klubokat akar berendezni az egyesület. Fölvívásában főleg arra hivatkozik, hogy Franciaországnak kereskedelmi érdekei kívánják a német nyelvtudás elterjedését, legelső sorban természetesen a kereskedői körökben. A francia sajtó kedvetlenül támogatja a vállalkozást. Érdekes kétértelmű mottóval terjesztik az egyesület fölvívását. *Hogy el ne felejtsünk németül*, ez a mottó. De ennek egyszersmind van egy másik értelme is: *Hogy el ne felejtsük a németet*. Ámbár erről a német nyelvtudást terjesztő egyesületen s a lármásabb francia lapokon kívül meglehetősen gondoskodnak — a németek.

BH 1904. június 8.

117. DOMELA NIEUWENHUIS

[Párizsból írja levelezőnk:]

A párizsiak érdeklődését vagy két napig ez a furcsa nevű idegen foglalta le. Róla beszélt két napig egész Párizs, s e két nap alatt Mattasich-Keglevich és a többi érdekes új vendége Párizsnak alig került szóba. Még a tuniszi bég sem, a ki pár nap múlva ideérkezik. Domela Nieuwenhuis hollandus férfi. Protestáns pap volt s egyszerre szocialista agitátornak csapott föl. Ő szervezte Hollandiában a szocialista pártot, mellyel ez idő szerint rossz viszonyban van. Külön pártot alakított tudniillik, mely pártnak szabad szocialista párt a címe, s amely közel rokouságban van az anarchistasággal. De külsejére is érdekes ember a híres agitátor. Már csaknem teljesen ősz. Hosszú fehér haja és szakállá, patriárka komolyságot kölcsönöz megjelenésének. Hatalmas szál ember. Egészen fiatalos tűzű szemmel. Párizsba azért jött, hogy a militarizmus ellen agitáljon, de e mellett módját lelte, hogy anarchista elveit is hirdesse. Előadásain, melyek [*] nagyon látogatottak, merészen tárgyalta Franciaország belső politikai kérdéseit is, sőt dicsőítette a kommünt. Domela Nieuwenhuis nagy körutat tesz, s ellátogat más országokba is. Körútjának célja az volna, hogy a jövő esztendei amszterdami nemzetközi antimilitarista kongresszust előkészítse.

BH 1904. június 14.

118. TELEFONOSKISASSZONYOK HÁZA

[Párizsból írja levelezőnk:]

A sokat ócsárolt párizsi telefonoshölgyeknek ezúttal vidámabb szenzációjuk van, mint rendszerint. A párizsi telefonos, telegráfós és postáskisasszonyok egy-két nap múlva háztulajdonosok lesznek. Közel a párizsi telefonközponthoz, a Grenelle-utca 16. számú ház lesz a telefonoskisasszonyok otthona, melyhez a kormány jóindulata juttatja a hölgyeket. Hivatalos kezdésre tudniillik alakult egy részvénytársaság, mely azoknak a telefonos, telegráfós és postáshölgyeknek, kiknek Párizsban családjuk nincs, megszabott, olcsó áron kényelmes otthont és táplálkozást nyújt. Ez az okos terv nagyon régi már, s most az siettette a megvalósítást, hogy ilyen otthonjuk Párizsban már a munkásleányoknak is van. A párizsiak azt hiszik, hogy a telefonoskisasszonyok, akikkel annyi afférja van a párizsi publikumnak, most már, miután kényelmes otthonuk lesz, nem lesznek olyan tűrhetetlenül idegesek, mint eddig voltak.

BH 1904. június 14.

119. A NEVERS-I LEGÉNYBÚCSÚ

[Párizsból írja tudósítónk:]

Soha még dinom-dánom nem vert olyan port, mint a nevers-i legénybúcsú. Nevers francia városka. Olyan, mint minden vidéki város a világon. Az emberek néha nagyon unják magukat, s ilyenkor csapnak egy-egy görbe napot. Egy Bacquelin nevű nevers-i orvos néhány nappal ezelőtt nagy mulatságot rendezett. A doktor úr a legényélettől akart méltó búcsút venni. A mulatság afféle férfimulatság volt a javából. Hivatalos volt rá az egész intelligencia. A polgármester, a csendőrkapitány, az előkelőbb városi tisztviselők, katonatisztek, ügyvédek és orvosok. Fölöttébb vidám volt a mulatság. Az utcai járókelők is megállottak a zajára. Egyik-másik mámorosabb tagja a társaságnak invitálásokba fogott, s az utcai bámulók közül egyet, egy vidám hölgyet, be is csalogatott. Majd a Neversben működő párizsi orfeumba nézett el a jókedvű társaság. Az urak táncoltak, énekeltek, pezsgőztek. Majd egy éjjeli mulatóhelyre tévedtek be, ahol zajongtak s állítólag poharakat, asztalokat is kezdtek törni. Itt azonban megjárták. A mulatóhelynek új tulajdonosa volt, aki nem tudta, hogy vendégei Nevers hatalmasai. Rendőröket

hívott, s a rendőrök kénytelenek voltak jegyzőkönyvet fölvenni. Másnap az egész város tudta, hogy mi történt az éjjel. Valaki tudósítást küldött a párizsi lapoknak, rettenetesen kiszínezve az eseményeket. A polgármester szerencsétlenségére nem valami *grata persona* a kormány előtt; mert a legutóbbi választáson éppen nem exponálta magát a kormány jelöltje mellett. Szóval, minden kedvezett annak, hogy a nevers-i legénybúcsúból országos szenzáció legyen. A polgármestert és a mulatságon résztvett csendőrkapitányt, a tisztviselőket és a tiszteket felfüggesztették. A párizsi lapok külön tudósítókat küldtek ki Nevers-be. A lapok vezércikkeket írtak az esetről. Valószínű, hogy a parlamentben is interpellálni fognak. Holott éppen a kiküldött laptudósítók vallják be, hogy Neversben nem történt semmi főbenjáró, botrányos dolog. Egy kis zajos dinom-dánomról van szó. A politika, a kisvárosi viszálykodás és pletyka s néhány lap szenzációhajhászása fújta föl a nevers-i esetet szörnyű orgiává. A legtragikusabb a szegény Bacquelin doktor esete. A menyasszonya visszaküldte a jegygyűrűt.

BH 1904. június 14.

120. A PÁRIZSI SZÍNHÁZAK

[Párizsból írja tudósítónk:]

Hadakozás a nyárral: a párizsi színházaknak is ez a legnagyobb föladata mostanság. E közben közzéteszi a legtöbb színház a jövő szezonn músorát. Nagy és erős a verseny. Rengeteget ígér tehát mindegyik múzsa-templom. Az ígéretek garmadájából érdekes dolog világlik ki. A jövő szezomban több idegen darabot fognak játszani a párizsi színházakban, mint eddig éveken át játszottak. Azok a színházak tudniillik, melyek a tröszt ismert ügye miatt hadilábon állanak a drámaírók egyesületével, kénytelenek nagyrészen idegen darabokból összeállítani a repertoárjukat. Az Antoine-színház pedig már ez évben is azt az irodalmi irányzatot képviselte, hogy a külföldi drámairodalom jelesebb műveit ismertesse meg a francia közönséggel. Szerencsés ötlettel életre keltette a *conférence-ok* rendszerét is. Az idegen írókról, darabjaik előadása előtt, a legelőkelőbb francia esztétikusok tartanak előadást. Noha már itt a holt szezonn, egyik-másik színház bemutatótól sem retten vissza. Így az Odéon-színház is két érdekes kis színművet adott elő a minap. A Porte-Saint-Martin-színház pedig, mely, mint jelentettük, Peréz Galdós Flektrájával próbált egy kis háborúságot kelteni, most úgy szé-

pítgeti a balsikert, hogy kommunikékben hirdeti nap-nap után, hányan veszekedtek, vagy verekedtek össze a radikális és klerikális nézők közül a tendenciózus spanyol dráma egyik-másik kiélezettebb jelenetén. Egyébként a szezonzáró Grand Prix árnyéka borul a párizsi színházakra is, s az ideiglenes program: átgázolni valahogyan a nyáron.

BH 1904. június 14.

121. MIRABEAU HAMVAI

[Párizsból írja levelezőnk:]

Nemrégiben azt az érdekes hírt újságolták a francia lapok, hogy végre megtalálták a francia forradalom egyik legnagyobb alakjának, Mirabeau-nak régen kutatott hamvait. Mirabeau-t a Panthéonban temették volt el, mint *erényes polgár*-t. Azonban a francia forradalomban gyorsan változott a nép lelkesedése, s 1794 szeptemberében kiköltöztették Mirabeau hamvait a Panthéonból, mert a nagy ember leveleiből azt a vádat tették ellene a republika véres szájú és kezű emberei, hogy a királysággal titokban egyetértett. Ekkor a Szt. Katalin-temetőbe kerültek a forradalmár hamvai. Az idő repült, s a Szent Katalin-temető helyére házak épültek. Néhány évtized óta ásnak, kutatnak Mirabeau koporsója után. Azon a helyen, melyen a hagyomány szerint Mirabeau pihen, most iskola van s itt folytatták a kutatást. Nemrégiben egy ólomkoporsóra akadtak itt, s erre a koporsóra ráfogták, hogy a Mirabeau-é. Most kiderült, hogy ez tévedés. A koporsó tizenkét-tizennégy éves fiú hamvait rejti, s nem a Mirabeau-ét. Mirabeau hamvait tovább kell keresni, ha a franciák e hamvakat is ki akarják engesztelni.

BH 1904. június 22.

122. VERLAINE FIA

[Párizsból írja levelezőnk:]

Az egyik párizsi törvényszéki kórházban egy nagyon beteg, szerencsétlen ember kínlódik. Verlaine Györgynek hívják, fia a néhai híres, bomlott lelkű, dekadens poétának. Az átöröklés teo-

riájának a hívei besorozhatják bizonyítékaik közé a szerencsétlen Verlaine György fátumát. Ez a szegény ember gyógyíthatatlan alkoholista s megmentésére hiába próbáltak meg éveken át mindent. Néhány esztendő óta a delirium tremens jelei mutatkoztak rajta. Egyszer az utcán érte volt el a dühöngés s ekkor börtönbe került. A börtön kórházának már gyakran volt lakója. Most úgy került oda, hogy dühöngései egyre veszedelmesebbek és az asszony, akivel vadházasságban él, jelentést tett a rendőrségnek. Azt hiszik, hogy a beteg ember csak néhány napig fog már élni.

BH 1904. június 22.

123. EGY HŐS, AKI RÉSZEGES

[Párizsból írja levelezőnk:]

Egyik párizsi büntetőbíróság előtt a minap olyan ember állott, kiről nemrégiben az egész világon, mint hősről beszéltek. A párizsi bazár rettenetes katasztrófája alkalmával az egész világ lapjai sokat írtak egy Desjardins nevű munkásról, aki páratlan halálmegvetéssel vagy negyven embert szabadított meg a biztos haláltól. A derék ember jutalmul a becsületrend első osztályú jelvényét kapta. Azonban Desjardins-nak van egy nagy hibája. Mértéktelenül iszik. Sokszor volt e miatt kellemetlensége. Legutóbb is két rendőrt inzultált. Ily nagy hiba, s Desjardins el volt készülve a legrosszabbra. A bíróság azonban csak 25 frank pénzbüntetésre ítélte. Az ítélet megokolása szerint egy embert, aki egy nagy veszedelemkor páratlanul önfeláldozónak bizonyult, nem lehet súlyosan elítélni olyan vétéséért, melybe szenvedélye sodorta, s melyet nem beszámítható állapotban követett el. A bírói tanácsban Séré de Rivières bíró elnökölt, aki [a] híres Magnaud-val együtt gyakran okoz feltűnést a paragrafusoktól eltekintő, humánus ítéletével.

BH 1904. június 23.

124. A PÁRIZSI BOIS VESZEDELME

[Párizsból írja tudósítónk:]

A párizsi Bois-de-Boulogne, ez a gyönyörű városliget, néhány hét óta olyan, mint a régi Bakony. A Bois-ban újfajtájú banditák garázdálkodnak, s most a párizsi rendőrségnek folytonos razziákkal kell gondoskodnia a Bois megtisztításáról. A modern banditák férfiak és nők. A többi között napok óta írnak a lapok a *Bois szatirjáról*, egy ismeretlen, negyven-negyvenöt éves férfiről, aki sétáló hölgyeket szokott megtámadni s aki ellen a rendőrségnél nagyon előkelő hölgyek is tettek panaszt. A vakmerő útonálló több rablást követett el. Ugyancsak sok a panasz bizonyos hölgyek ellen, akik görög kosztümben keltenek megbotránkozást a sétálók között. Egyébként is, mint minden nyáron, a Bois egyes helyeit ellepték a csavargó, veszedelmes individuumok [!], s az elmúlt esték valamelyikén egy bandita egy rendőrbiztost akart kirabolni, aki lelőtte a vakmerő támadót. A párizsi publikum fölháborodása nagy a rendőrség ellen, mely a sok panasz után hozzálátott végre a Bois megtisztításához.

BH 1904. június 23.

125. AZ IRODALOM ÜGYVÉDJE

[Párizsból írja levelezőnk:]

A párizsi író és újságíró körök nagyon érdemes embert gyászolnak. Hetvenhárom éves korában meghalt Cléry Leó, a neves párizsi ügyvéd és író. Az irodalom ügyvédje volt. Így is nevezték. A második császárság korában, amikor rossz idők jártak a sajtószabadságra, Cléry Leó volt a védőügyvéd minden nevezetesebb sajtópörben. Később is megmaradt a sajtó és az irodalom ügyvédjének, bár szerepelt más híres pörökben is, így Boulanger idején a Jeoffrin—Mermeix-pörben ő védte Wilson-t a választási korrupció hírhedett ügyében. Képviselte s védte Dumas-t, Sardou-t s a francia irodalom több jelesét a bíróság előtt. Jeles tollforgató is volt. Elmés, szép cikkeit nagyon kedvelte a közönség, s a legutolsó időkig írogatott. Az ügyvédségtől visszavonult már vagy huszonöt évvel ezelőtt, és csak nagyon ritkán szerepelt azóta, mint ügyvéd. Írói

körökben szerették, s a francia lapok nekrológjaikban úgy búcsúztatják, mint a francia faj egyik tipikus, elmés és kiváló képviselőjét.

BH 1904. június 23.

126. EGY RÉGI SZÍNHÁZ FÖLTÁMASZTÁSA

[Párizsból írja levelezőnk:]

Párizsban föltámasztottak egy régi színházat. Ez a régi színház a Théâtre de Verdure. Harmincnyolc esztendővel ezelőtt tartották az utolsó előadást e színházban, mely a Bois-de-Boulogne-ban van, a Pré-Catelan-ban. Azóta fű nőtte be a gyönyörű kis színház küszöbét, s a színházat befutotta egészen a folyondár. A legújabb generáció egészen el is feledte, hogy ez az elhanyagolt, elrejtett épület valamikor ragyogó esték színhelye volt. A Bois-de-Boulogne ez az elfelejtett színháza 1860 táján épült föl Eugénia császárné szeszélyéből. Tündérajátékokat és regéket játszottak benne pazar, káprázatos kiállítással. Aztán kevésbé vidám idők jöttek, s a színházra csönd borult. Most fölfedezte s föltámasztja a színházat a francia színháztörténeti társaság. A Henry Roujon, Sardou, Henry Marcel, Claretie, Ludovic Halévy, Ginisty írókból álló bizottság buzgólkodik a régi színház restaurációján. A Théâtre de Verdure-ből klasszikus színház lesz. Olyan, amelyenről nálunk Jászai Mari álmodott, s programot is adott, mikor Nagyváradon egy rögtönzött görög színpadon óriási sikerrel játszotta el Elektrát. A Jászai Mari álma nem valósulhatott meg. Párizsban azonban megcsinálták az antik művészetnek csarnokát. Valóságos virághajlék lesz a császárné Trianonja, melyben harmincnyolc év után csillogó tündérmesék játszi rímei helyett klasszikus jambus-sorok fognak csengeni a közönség felé. A próbaelőadást a minap tartották meg. Mounet-Sully eljátszotta Szofoklesz Ōdipusz királyát, színre került azonkívül Bizet Arlésienne-je és a Manon opera balettje, melyet a víg opera tánckara mutatott be. A színpadon a fák virágfüzérrel tarkított lombozata pótolta a díszletet. A nézőtéren napernyőkkel ültek a hölgyek. Senki sem érezte a kulisszák s a színházi külsőségek hiányát.

BH 1904. június 28.

127. OROSZ MENEKÜLTEK PÁRIZSBAN

[Párizsból írja levelezőnk:]

A minden oroszok cárijának bele kell törődnie, hogy az ő legádázabb ellenségei közül Londonon kívül talán éppen a baráti és szövetséges Párizsban talál a legtöbb szállást. Megpróbáltak ezen az utolsó időkben változtatni. Nemrégiben Párizsból kiutasítottak két veszedelmes nihilistát. A kiutasítás azonban még a kormánypárti szocialisták között is nagy fölháborodást keltett. Vissza kellett tehát vonni. Még érdekesebb egy Franciaországban élő orosz tudós, Roberti esete. Roberti kiváló szociológus, s természetesen szabadgondolkodó. Egy szép napon cári ukázt kapott, hogy azonnal térjen vissza Oroszországba. Roberti abban a hitben, hogy Szibériába száműzik, nem ment haza. Szerencsétlenségében mellé állt a francia írói és tudományos világ java. Ezek kérvénnyel fordultak a cárhoz, s a cár, amire alig számítottak a kérvényezők is, visszavonta az ukázt, és szabadságot adott Robertinek arra, hogy Franciaországban maradjon, s megígérte, hogy Oroszországban sem esik bántódása.

BH 1904. július 1.

128. A WATERLOOI PARIPA

Párizs, június 30.

A Louvre lim-lomja között egy kóccal kitömött lovat találtak. A Napóleon lovát, amelyen a nagy hadverő császár a waterlooi csatateret száguldotta be s amelyet, amint beigazolták, 1842-ben adott ajándékba egy Greaves nevű úr a National History Society-nek. A manchesteri múzeum húsz évvel később becsomagolta a császár paripáját, s írt melléje egy levelet. A levélben följánlotta a francia múzeumnak. Ott megnézték, megbámulták, s aztán azt mondták, hogy akármilyen paripa volt is a megboldogult, mégsem való a milói Vénusz és a szamokratei Nike társaságába, s talán arra is gondoltak, hogy a Danaok már egyszer adtak egy bélelt lovat ajándékba. Így került a paripa a lomtárba s onnan most ismét a nyilvánosság elé.

Napóleonról soknál többet írtak, de a memoár-irodalom nem volt ilyen előzékeny a paripája iránt. Mialatt a császár hálósobáját és egyéb szobáit gondosan kikutatták, s nem röstelltek belenyúlni a

császári ház szemetesládájába sem, gondosan kerülték az istállót, melyben a waterlooi paripa élte le napjait. Pedig bizonyos, hogy amint Napóleon az embereit elhasználta, s aztán nem törődött velük többé, épp úgy nyűtte el lovait, melyeknek neve sem maradt meg az utókor számára. Bizonyos azonban az, hogy Napóleon nem volt gyöngéd paripái iránt, s nem utánozta Caligulát. Lovait nem nevezette ki konzulnak. Mindössze csak kombinálni lehet a derék állat utolsó szerepléséről. Történelemírók tudós adalékai nem állanak rendelkezésünkre, de azért a waterlooi csata leírásaiból bizton lehet következtetni azokra a szenvedésekre, melyeket hazafias túréssal viselt el. A történelemírók egytől-egyig azt bizonyítják, hogy Napóleon június 15-étől 19-éig alig húsz órát pihent, s harminchét órát ült a nyeregben. Hajnali 3 óraker, június 15-én ült a császár lóra — meséli Thiers — s csak esti kilenc óraker szállt le a nyeregből, a következő két napon pedig alighanem használta lovát még hosszabb ideig. Ki tudná megmondani, hogy mennyi fáradságot szenvedett el ez a paripa? Bizonyára érezte, hogy ura nem olyan biztos a nyeregben, mint máskor. Ha oldalaiba erős nyilallást okozott Napóleon sarkantyúja, éreznie kellett, hogy Ney megint hibát követett el, s hogy Grouchy, ez a Grouchy, akinek mindent meg kellett volna menteni, s aki mindent elrontott, még mindig nem jelent meg 34 ezer emberével a csatamezőn. Hirtelen erős ráncigálást érezhetett szegény, amiből meg kellett tudnia, hogy a késlekedő és finom Grouchy helyett a goromba Blücher villámgyors katonái rontottak elő. Mikor aztán estére hajlott az idő, láthatta, hogy mint tömörülnek köréje a császár hű gránátosai, s hallhatta a győzedelmes porosz huszárok kiáltásait és lovaiknak örömtelt nyerítését. Ezen a csatamezőn a minap állították föl a franciák a „megsebzett sasmadár” szobrát. Erre az ünnepélyre kutatták ki a császár lovát, s kikutatták minden tanúját a véres napnak. Még egy vén francia asszonyt is, aki azt állítja magáról, hogy a csata napján ifjú volt és szép, és látta az ütközetet. Mikor megkérdezték, hogy mit látott, hát azt felelte, hogy látta, amint a csata után a halottfosztogatók levagdalták a hősök ujjait, elrabolták gyűrűiket, ki tudja, ez az egykor szép és fiatal asszony is hol olvasta ezeket a részleteket? A lóról persze ez az asszony sem tudott semmit. Sőt a hadsereg múzeumában, ahova időközben fölállították, sem tud senki semmit mondani a paripáról. Legfeljebb annyit, hogy sehol a világon nem érezheti magát jobban ez a paripa, mint a hadsereg múzeumában, ama hely közvetlen közelében, ahol maga a császár alusza dicsőséges álmait, márványsírában. A lóra egy ifjú őrmester vigyáz, aki a kérdezősködő előtt megáll, s miközben zavartan pödörgeti szőke bajuszát, mosolyogva kérdi:

— Hát igazán azt hiszi, hogy a császár lova?

Aztán elbeszéli, hogy a paripa még egy nagy ládában fekszik és nincs kipakolva. Nemes tagjai szénával vannak beburkolva. Egyébként szürke színű, arabs mén, ami növeli történelmi jelentőségét, mert a csatafestők mindannyian szürke lovat festettek Napóleon alá. De a tudósok nem igen bíznak a dologban, s nem tartják lehetetlennek, hogy valamely császári lovász ült a paripán, s hogy ez a waterlooi csata napján békésen s jámboran ropogtatta az elébe tett zabot.

A derék őrmester a tudósokra toltá mindezt, ami tárgyilagosságát bizonyítja. A történelmi legendákkal úgy vagyunk, mint a spiritiszták a médiummal. Vagy hisznek, vagy nem lehet beszélni a dologról. Higgyük hát, hogy ez a paripa Napóleon paripája volt, bár bátran föltehetjük, hogy a paripa — nem paripa. Csak egy közönséges, egyszerű ló.

BN 1904. július 2.

129. A PÁRIZSI SZÍNHÁZAK

[Párizsból írja levelezőnk:]

A párizsi színészet ez idő szerint Londonban vendégszerepel, ahol négy francia művész-trupp is játszik most, s ahol Bernhardt Sarah és Réjane asszony aratnak diadalokat. Párizsban vége a színházi életnek. Sok színházban megvolt a kapuzárás. Az államilag szubvencionált színházak csak néhány emlékűnnep miatt tartották ilyen későig nyitva kapuikat. Főképpen George Sand születésének százéves fordulója miatt. A sohasem záró Comédie-Française-en s az Operán kívül csak az Athénée, Nouveautés, Gaité, Ambigu és Folies-Dramatiques színházakban tartanak a nyáron előadást. A vakációzó előkelőbb francia színészek már elszéledtek, s egymásik nagy fürdőhelyről érkezik vendégszereplésüknek a híre. Párizsban most az orfeumoknak és a mulatóknak van minden vára-kozást felülmúló bőséges szezonya. Pedig az orfeumok és mulatók a szezón alatt is félelmes versenytársai voltak a színházaknak. A jövő szezónra való készülődésből legerősebben a trösztben álló színházak készülők hadjáratzaja hallik ki. A francia színpadi írók egyesülete szigorú hangú köriratban hívja föl a tagokat, hogy darabot ne írjanak a bojkottált színházaknak. A bojkottált színházak viszont már jóelőre kérkednek jövő repertoárjuk teljességével.

A sok nyári szenzáció közül igen érdekes az, hogy Réjane asszony visszatér a volt férje, Porel színházához, a Vaudeville-hez. Sőt hír szerint átveszi a színház igazgatását Poreltől. Sarah Bernhardt színházában viszont nagyban készülnek Sarah Bernhardt fia darabjának az előadására, melyet a híres művésznő írói ambíciókkal telt fia Sienkiewicz egy regényéből írt.

BH 1904. július 6.

130. A DOHÁNYZÁS ÉS AZ ÍRÓK

Most, hogy a sok irodalmi ünnep egymást éri Franciaországban, s írásban, szóban fölidézik az irodalom sok néhai óriásának alakját, felvetődött egy különös kérdés: szabad-e az írónak dohányozni? Néhány tudós azt mondja, hogy a *nikotin valóságos emésztő mérge az irodalomnak*, s akad olyan vélemény is, mely a nikotint valóságos *döntő erőnek* hirdeti azok között, melyek az irodalom fejlődését meghatározzák. E szerint bizony George Sand és halhatatlan barátja, Musset is *mérgezettek* voltak. Mind a ketten szenvedelmesen dohányoztak. Banville, a költő, azt írja George Sandról, hogy ez a zseniális asszony *elbutult*, mikor a cigarettát meg-megpróbálta megvonni magától. Hugo Viktor nem dohányzott, s azt hirdette, hogy a *nikotin a gondolatokat álmokká változtatja*. A nem dohányzó nagyok közül való: Balzac, id. Dumas, Michelet. Ellenben nagy nikotin kedvelők voltak: Flaubert, Gautier, Sue, Augier, Byron, Taine stb. A párizsi újságok ez ötletből fölfrissítik Fleury Móric dr. esetét, aki a dohányzás ellen alakult egyesületnek a nagy irodalmi díját egy művével, melyben a nikotinnak az írókra és az irodalomra gyakorolt káros hatását fejtegette, — megnyerte. Mikor az egyesület igazgatója nagy örömmel sietett Fleuryhez, hogy a diadalról értesítse, alig tudott ennek a dolgozó-szobájába bemenni. Fleury javában szivarozott, a szobájában vágni lehetett volna a füstöt.

BH 1904. július 7.

131. A LEGÚJABB HALHATATLAN

A francia Akadémia új halhatatlanja, Gebhardt Emil, a Sorbonne tanára. Egyhangúlag választották meg. Ellenjelöltje sem volt, mi az Akadémia választásainál szinte példátlan. A választás körül

mégis csúnya harcok folytak. Még a választás után is, most is, főként radikális lapok kíméletlenül támadják az Akadémiát s az új halhatatlant. Mindez — úgy mondják — politikai okok miatt történik. Bárhogyan is legyen, az új akadémikus nagyon érdemes és érdekes ember. Tudós és író. Azt tartják, hogy kevés hasonló művésze van a francia nyelvnek. A görög, római, spanyol és olasz irodalomnak és históriának művelője. De írt elbeszéléseket s egy történelmi regényt is, melyet a kritika a francia történelmi regény reneszánszakképpen üdvözölt.

BH 1904. július 8.

132. PETRARCA ÉS A PROVÁNSZIAK

Petrarcát ünnepli mostanság a művelt világ. Az olaszországi fényes Petrarca ünnepek mellett a hatszáz éves fordulót Németország, Magyarország, Franciaország stb. irodalma is megüli. Érdekesebb Petrarca ünnep azonban aligha volt valahol, mint a Párizshoz közeli Sceaux városkában. A provánszi irodalmi iskola, a *félibrék* iskolája, mely a trubadurok nyelvét, a *langue d'Oc*-ot új életre támasztotta, áldozott itt Petrarca emlékének, akit Provánsz félig-meddig a magáénak mondhat, hiszen Petrarca költészete a provánszi költészetből fakadt ki pompázva, mikor Provánszot szét dúlták a vallásháborúk, a valdisták üldözése. Azok a félibrék, akik Párizsban élnek, évenként tartanak provánszi nyári ünnepet Sceaux-ban. Az idei nyári ünnepet Petrarca emlékének szentelték. A provánsziak a maguk összejövetelét, a régi, dicsőséges, dalos Provánsz mintájára *szerelmi törvényszék*-nek nevezik. Valamikor igazi királynők, hercegnők elnököltek e szerelmi törvényszéken. Most is vannak királynők, alkirálynők, s udvarhölgyek. A sceaux-i szerelmi törvényszéken, melyen több neves író vett részt, Boussaud Yvonne kisasszony volt a királynő. Először is megkoszorúzták Arène Paul, Florian és Aubanel Théodore provánszi költők szobrait. Petrarcaról dicsőítő beszédet Gebhardt, a legújabb francia akadémikus mondott, kit a magukénak tartanak a félibrék. Ezután Tornieilli gróf, párizsi olasz nagykövet beszélt. Mindkét beszéd mottója a francia—olasz latin-testvériség volt, melyet éppen Provánsz szellemi élete fejezett ki a múltban, s képvisel ma is legerősebben. Az ünnepen a hagyományos virágjáték is megtörtént. Régi és új provánszi verseket szavaltak. A pályanyertes költőket végül megkoszorúzták. A koszorús költők közt volt két poéta-kisasszony is.

BH 1904. július 12.

133. KIVÁNDORLÁS FRANCIAORSZÁGBÓL

[Párizsból írja levelezőnk :]

Franciaország súlyos, aktuális problémái megszorodtak egygyel. A bretonok kivándorlása hirtelen ijesztő módon megnövekedett, s a sok gyarmatú Franciaországra ez a kivándorlás éppen olyan veszteség, mint Olaszországra, vagy Magyarországra, mert a bretonok éppen nem a francia gyarmatok felé pályáznak, hanem Amerikába s elsősorban Kanadába. A szegénységen kívül vallásos fanatizmusuk indítja kivándorlásra a bretonokat. Nem tudnak beletörődni abba, hogy gyermekeiket az új törvény értelmében ne szerzetesek és szerzetesnők tanítsák. A Bretagne-ból kiűzött szerzetesek egy jó része Kanadába vándorolt. Velük s utánuk mennek a bretonok ezrei. A kormány most a Bretagne-i maire-ekhez sürgős fölhívást intézett. Jelentést s adatokat kér a kivándorlásról, valamint véleményt annak okairól, s hogy miképpen lehetne e kivándorlás ellen védekezni. Egyben fölhívja a kormány leirata a maire-eket, hassanak oda, hogy a kivándorlás a francia kolóniák, főképpen Algéria felé tereltesse.

BH 1904. július 14.

134. BOULANGER PARIPÁJÁNAK VÉGE

Tunisz, a gyönyörű fekete paripa, amelynek hátán Boulanger tábornok valamikor meg akarta hódítani egész Párizst és egész Franciaországot, kimúlt. A paripáról, amelyen Boulanger tábornok parádézott hadügyminiszter korában a szemléken, valamikor sok kuplét énekelt Paulus, a Boulanger-induló népszerű előadója. Ez a paripa, mint most Párizsból írják, nyomorúságos véget ért. Amikor Boulanger a Brüsszel melletti Ixelles község temetőjében öngyilkossá lett, Tuniszt egy fiakkeresnek adták el. A ló innen kezdve egyik tulajdonostól a másikhoz vándorolt, s végre Passyba került, ahol Lecoq asszony, egy zöldségárúsné vette meg. Kétkerekű kordéba fogta a lovat, elment vele a vásárcsarnokba zöldséget vásárolni és azután a zöldséget kihordta vevőinek. Tunisz, a reváns hősének egykori büszke paripája így cipelte nap-nap után a zöldséges kocsit. Az ilyen szomorú sorsra jutott állat végre is belefáradt, beleöregedett a nyomorúságba, s a minap a párizsi Concorde-téren a koci előtt összerogyott és kimúlt.

PN 1904. július 17.

135. SZAVAZÁS AZ ISKOLÁBAN

[Párizsból írja levelezőnk:]

A francia iskolákban rendkívül érdekes próbát tettek az idén. Az iskolai év végén, a július 14-iki nemzeti ünnepen, mint rendszeren, kitüntették a legszorgalmasabb s legjobban viselkedő tanulókat. Ez évben azonban nem a tanítók ítéleztek, hanem a gyermekek. Őkszavaztak, s ők állapították meg minden iskolában, ki volt a legderekabb, a legjobb viseletű és a legkitűnőbb tanuló az osztályban. Ez a próba olyan fényesen bevált, hogy állandó rend lesz. A tanítók lelkesedéssel, elragadtatással beszélnek arról a komolyságról, igazságosságról, mivel a kis emberek a kitüntetésekét odaitélték. Nem volt korteskedés, számítás, egyezkedés és ravaszság a választásokon. A francia szociológusok örvendezve vonhatják le a tanulságot, hogy a választási korrupció nem eredendő bűne a francia polgárnak, hanem csak felnőtt korában szokik hozzá.

BH 1904. július 20.

136. A MAGYAR SZOCIALIZMUS — FRANCIA VILÁGÍTÁSBAN

[Párizsból írja levelezőnk:]

A szocialista L'Humanité, melynek Jaurès a főszerkesztője, egyik legutóbbi számában a magyar szocializmussal foglalkozik, főképpen a szakegyesületek dolgával. A L'Humanité cikke szerint nincs egyetlen ország, ahol a munkásmozgalmaknak több akadálya volna, mint Magyarországon. Azután számokkal igazolja, hogy pár év óta mégis milyen óriás mértékben emelkedett a munkás-szindikátusok tagjainak a száma. Bár a Tisza-kormány teljes erővel igyekszik a munkásmozgalom útját állani, nincs benne kétség, írja a L'Humanité, hogy az ifjú magyar proletárság — szenvedélyes, kemény, nagy harcok árán bár — visszatarthatatlanul fog haladni céljai felé.

BH 1904. július 21.

le et les
ls Cret-
sente ?
nie de
ous les
xte de
olences
tre épi-
ra ! A
seuls,
ur leur
me, et
se...

Miste

latin, on
de MM.
t, qui se
lon du
certains

ous la sé-

isions de
raison ?
ert étant
ecret !...
de la lu-

noblesse
l'affirme-
Bernuski
t : nous
Dreyfus !

à lui

iffiance,
yrénées.
eurs de
nt d'être
ac sans

350 ha-
ette qua-

lère, il transperça le décor d'un coup de poignard et faillit éborgner Levasseur, qui suivait le concours dans la coulisse.

Il y eut une certaine émotion, mais, d'ailleurs, elle ne nuisit en rien au succès de l'artiste.

C'est en cette même année, 1857, que M. Théodore Dubois, l'actuel directeur du Conservatoire, obtint son accessit de contrepoint, en tête des classes.

Peuple barbare

De tout temps, le gouvernement français méprisait l'impressionnisme, qui est l'une de nos gloires françaises. Tandis que Berlin, Londres, New-York, Chicago, etc..., se disputent à gros prix les chefs-d'œuvre de Sisley, de Pissarro, de Claude Monet, de Renoir, de Degas, de Guillaumin, de Cézanne, notre musée du Luxembourg ne possède que les toiles, parfois très secondaires, offertes par des amateurs révoltés de cette indifférence. Encore eurent-ils toutes les peines du monde à les faire accueillir et accrocher ! Dans tous les cas, jamais l'Etat, qui prodigue l'argent aux peintres médiocres ou plutôt mauvais, n'a dépensé un sou pour l'achat d'une toile de Pissarro, de Claude Monet, de Degas, qui illustrent la France. Ce qui ne nous empêche pas de nous croire un peuple raffiné et de goût délicat par rapport à toutes nations, par rapport surtout à un peuple tel que le peuple japonais, que l'on représente comme attardé dans une sorte d'ignorance barbare ! Or, sait-on quelles toiles un de nos compatriotes, M. Charles Laurent, eut le plaisir d'admirer, ce printemps, au musée de Tokio ? Deux superbes paysages de notre grand Claude Monet et de Lebourg, autre impressionniste de marque ! Peuple barbare !

Mot de la fin

Sur le boulevard :

— Tiens, Marius ! que fais-tu à Paris ?

Et Marius, négligemment, de répondre :

— Le médecin m'a ordonné la campagne.

LA VOIE ORDINAIRE.

L'Élection du XIV^e

Les républicains qui furent, dans ce quartier, toujours dégoûtés du nationalisme avoué, ne donneront pas une majorité...

mise, se
minister of
tent le Gu
les fêtent,
glorifie l
place à un
par la Soc
Gustave C
et du prés
la généra
que l'heur
très noble
l'œuvre ac
Société ex
et au per
fondateur,
Edouard
nu, L.-A
Sauvage,
sirs à l'œ

Peut-on
leur orga
même ten
Une cotis
de tout le
titre. Pas
confondus
des finan
tueux, de
tent les r
d'autres d
en compa
comprend
affilié res
de leur o
tres quitt
mettre à
culture a
écrivains
leur deve
quelques
lent leur
seignant
Les rés
sont enco
membres
ou un m
conscienc
en réfléc

137. A FRANCIA CENZÚRA

[Párizsból írja levelezőnk:]

A francia cenzúra, mely az utóbbi években pihentetni kezdte a ceruzáját, mostanában újra működik. Változtat, töröl, betilt. Legutóbb is két szerzőt fosztott meg attól a reménységtől, hogy darabja a lámpák elé kerüljön. Az egyik darabot Haraucourt Edmond írta, a jónevű novellista, aki néhány hónap óta előkelő állami színekúrát kapott, a Cluny-múzeum őre lett. Haraucourt Bazin René, az akadémikus regényíró egyik regényéből csinálta a drámáját, melynek a címe Oberlé. A darab Elzász-Lotharingia leigázásával foglalkozik, s a francia lelkeknek a be nem hegedt sebét bizonyosan föltépegette volna, mert Haraucourt tehetsége különösen az izgalmas és izgató jelenetek föltárásában erős. A cenzúra betiltotta a darab előadását, s Haraucourt az állami hivatalnok fegyelemérzésével törődött bele darabja sorsába. „Én nem értek — így szólt — a napi politikához. Delcassé külügyminiszter jobban tudja, hogy csöndes-e, vagy zivataros-e az európai politika levegője. Ha ő olyannak látja, hogy egy színdarab képes volna nemzetközi bonyodalmat csinálni, akkor én elsősorban jó francia vagyok, ki nem akarom, hogy akármilyen kicsi komplikációnak előidézője legyek.” Az Oberlé betiltása miatt nem lehetett tehát a cenzúrát támadni, mikor az elsősorban érdekelt, az író maga meghajolt a döntés előtt. Ám annál nagyobb a lárma egy másik színdarab, Monriot Boussole (Delejtű) című darabjának a betiltása miatt. Ez a darab a szabadkőművesekkel foglalkozik, és keményen, kíméletlenül ostromozza a francia szabadkőműveseket. A cenzúra tömérdék változtatást követel a darab írójától. E változtatásokkal értelmetlen zagyvasággá válnék a darab, mert a cenzúra mindenütt kihagyatni akarja például a *zsidó*, a *szabadkőműves*, a *páholy* szavakat, s ezenkívül minden erősebb kifejezést. Ezekbe a változtatásokba a darab írója beleegyezni nem akar. A kultuszminisztert már három képviselő értesítette, hogy interpellálni fog a betiltott darabok miatt. A Haraucourt darabja miatt is. Méltányoljuk a francia daraboknak politikai és társadalmi okokból való cenzúráját. Csak arra vagyunk kíváncsiak, mikor fog ez a cenzúra kiterjeszkedni az erkölcsi momentumokra is.

BH 1904. július 22.

138. A JAPÁNOK KÉPVÁSÁRLÁSA

[Párizsból írja levelezőnk:]

Néhány év óta a japán kormány állandóan vásárol képeket a párizsi szalonokban s kiállításokon. Most, a háború esztendejében sem maradtak el ezek a képvásárlások, s a párizsi lapok egy része nagyon háborog amiatt, hogy a *barbár japánok* nagyon is értenek a képekhez, s olyan értékes műveket szereznek meg, melyeket nem volna szabad Franciaországból kiengedni. A tokiói múzeumban nagyon sok becses darabja van a modern képzőművészetnek, s a japánok bizonyos tekintetben szabadabb szelleműek a művészet dolgában, mint a francia hivatalos körök. A francia kormány például még ma sem vásárol olyan elismert impresszionista festőktől képeket, mint Pissarro, Claude Monet, Degas, stb. A japáni kormány ezeknek több, nagy szencációt keltett művét megvásárolta, s azoknak a franciáknak, akik ezeket a műveket látni szeretnék, Tokióba kellene ellátogatniok, a *barbár japánokhoz*, kik az élethalál-harc közepette sem feledkeznek meg a művészetről.

BH 1904. július 25.

139. MAGYAR TANÁROK PÁRIZSBAN

[Párizsból írja levelezőnk:]

Egy, mintegy negyvenöt tagból álló magyar társaság időzött legutóbb néhány napig Párizsban, hogy megtekintse a francia főváros nevezetességeit. A társaságnak tizenkét tagja nő: tanárnők és tanítónők. Az egész társaság jórésben tanárokból verődött össze, kiknek csak így kánikula idején van idejük és módjuk egy kis utazásra. Alig öt hét alatt fél Európát bejárta a turista csapat. Grác, Salzburg, Svájc, München, Brüsszel, Ostende, Párizs voltak az út stációi. Londonból jöttek Párizsba, hol őket Zichy Jenő gróf ajánlása és összeköttetései folytán nagy melegséggel fogadták. A magyar utazó csapatot Faludy székesfejérvári kereskedelmi iskolai igazgató vezette. Párizsban Massard Emil községtanácsos, a párizsi Patrie főszerkesztője üdvözölte Párizs város nevében, és kalauzolta őket a Petit Palais-ba és Párizs város múzeumában, hol megnézték azt a szép kuruc tárgyú festményt, melyet Zichy Jenő gróf ajándékozott Párizs városának. A Louvre-ban külön felkeresték Szent Norbert-

nek, a premontrei rend alapítójának híres portréját, mivel az utazó társaságnak néhány tagja magyar premontrei tanár volt a jászóvári premontreiek nagyváradi rendházából, s a csornai premontrei rendházból valók. Ugyancsak három, vagy négy tagja a társaságnak a piarista tanárok közül került ki. Kirándultak a magyarok Versailles-ba is. Úgy a londoni, mint a párizsi magyarok szeretettel vették körül s kalauzolták a világjáró magyarokat, akik olyan szerencsések voltak, hogy Párizsba akkor kerültek, mikor már a többnapos gyilkos hőség alábbhagyott.

BH 1904. július 26.

140. A FRANCIA HAZAFI VERAI

[Párizsból írják:]

Meghalt a minap egy szegény öreg ember, akit egész Párizs ismert, s ismertek minden nagyobb francia városban. Sarrazin Jean-nak hívták. Ő volt a francia Hazafi Verais János, aki verset írt mindig és mindenről. Egyébként olajbogyóval kereskedett a versírás mellett. Az utolsó években már nagyon megunta a párizsi utcák népe az együgyű poétát, akin egy darabig jól mulatott. Ekkor elkeveredve, szülővárosába, Lyonba ment. [*] A lyoniakat boldogította olajbogyóival és fűzfa-poémákkal. Sápadt, szomorú arcával, hosszú, ősz hajával, s művészi rongyaival érdekes figura volt az olajbogyós poéta, aki most meghalt Lyonban, s akire nagyon sokan emlékeznek vissza Párizsban is.

BH 1904. július 26.

141. AKADÉMIKUS ÉS FOTOGRÁFUS

Csinos kis botránnyon mulat most Párizs közönsége. Hősei egy francia akadémikus, s egy fiatal fotográfus. A híres emberek egyik-másika nagy ellensége annak a masinának, melyet minden pillanatban arcának szegezhetnek, kegyetlenül, indiszkrétén: a fotográfáló gépnek. Gyűlöli a fotográfáló gépet Masson Frédéric is, a híres író és történetíró is, aki egyike a francia halhatatlanoknak. A képes újságok meg nem szerezhetik semmi módon a napóleoni háborúk

feles írójának az arcképét. Kénytelenek voltak hát útonálló fotográfusokhoz fordulni e célból. Masson Frédéric egy darabig sikerülten hadakozott a fotografáló gépek ellen. A minap azonban az akadémia udvarán a melegtől elernyedve ballagott Masson Frédéric. Az épület lépcsője előtt lesben állott egy fiatal fotográfus a kodakjával. Már le is rajzolódtak a halhatatlan arc vonásai, mikor ő észrevette a dolgot. Az „orvtámadás” kihozta sodrából Massont, s esernyőjével dühösen rohant a fotográfus felé, s lecsapott. A gépet is érte az ütés, a fotográfus fejét is, de csak a gép törött el. Mire a fotográfus föl-eszmélt, Masson Frédéric már bent járt valahol az „Institut” valamelyik árnyas folyosóján. Az elkeseredett fotográfus följelentette a bíróságnál Masson Frédéricet.

BH 1904. július 27.

142. AHOL A SZOCIALISTÁK AZ URAK

[Párizsból írja levelezőnk:]

Brest francia város sokat beszéltet egy idő óta magáról. Pár hónap óta csaknem állandóan forradalmi az állapot ebben a városban. Folytonos a sztrájk és a zavargás. Mióta pedig a községtanácsban a szocialisták kaparintották meg a hatalmat, a sztrájkokat úgyszólván a hatóság rendezi. E mellett a hatóság mindent elkövet, hogy a maga hatáskörében Brestből a szocialista berendezkedésnek egy mintahelyét alkossa meg. Igaz, hogy maguk a józanabb szocialisták is belátják, hogy a szocialista Brest rettenetesen kompromittálja — a szocializmust. Például a bresti községtanács eltiltotta a papoknak, hogy az utolsó kenet földadására a haldoklóhoz a régi ceremóniákkal menjenek, — a közlekedés érdekében. Ugyancsak a közlekedés érdekében tilos minden egyházi processzió. Kövezetadókat csak a gazdagok fizetnek. A mosdószappant, mint fényűzési cikket külön megadóztatta a bresti községtanács, s több ilyen érdekes reformot is hozott. Egyik-másik hölgy olyan erős parfümöt használ, mondta egy véresszájú szociális községtanácsos, hogy nekem mindig megfájdul a fejem, ha az utcán velük találkozom. Nem lehetetlen hát, hogy Brestben nem engedik meg a parfüm használatát a nőknek, hogy meg ne fájduljon a szocialista népvézerek feje. Egy előkelő kormánypárti lap találóan gúnyolja a bresti városatyákat, s azt írja, hogy legközelebb, mivel a bresti szocialisták nem tudnak helyesen írni, eltörülük-e az ortográfiát?

BH 1904. július 27.

143. AZ UTCANÉV A POLITIKÁBAN

Nagyon szomorúan jellemzi a francia belpolitikai harcok elfajulását az utcanevek körül való harc, mely most Párizsban, s csaknem minden nagyobb francia municípiumban folyik, s melyet hetek óta pertraktál a sajtó. A francia községtanácsokat a napi politika dirigálja, s a francia városokban könnyen hoz szenzációt egy-egy választás, s a radikális és a klerikális községtanácsok hamar váltják föl egymást. Az új községtanács azután rögtön olyan reformokhoz lát, mely a hatalomról letolt pártnak fájdalmas, s a reformok között a legelső szokott lenni az utca-nevek megváltoztatása. Elsősorban ilyen okból akarja most Párizs radikális községtanácsa a Bati-gnolles-bulvárt Zola Emil nevére elnevezni. Ahol a radikálisok jutottak uralomra, az mindenütt így történt. Viszont, ahol klerikálisok az urak, ott ők törnek borsot az utca-keresztelésekkel a radikálisok orra alá, s minden utca, amelynek a radikálisok fülének kedves neve van, új nevet kap. Lyonban például a Zola-utcát Szent Gábor-utcának keresztelték s a Jakobinus-utcát Király-utcának. Scheurer-Kestner, Zola s a Dreyfus-ügy több néhai nagy szereplőjének a nevét sok utca vesztette el s kapta meg viszont most Franciaországban. A pártok egymást szidják e kegyetlen párttusa miatt, ám azért nap-nap után új utca név-botrányon épül a francia közvélemény.

BH 1904. július 29.

144. MÁDER IGAZGATÓ PÁRIZSBAN

[Párizsból írja levelezőnk:]

Máder Rezső, a budapesti Opera igazgatója ez idő szerint Párizsban időzik s a párizsi Opera műsorának nevezetesebb darab-jait tanulmányozza. A többek között megszerezte Maladetta című balettjét, mely most érte meg száztizedik előadását a párizsi Operaban, s mely nagy sikert aratott Szentpétervárott, Rómában, Milánóban s Brüsszelben is.

BH 1904. július 29.

145. A FRANCIA HELYESÍRÁS

[Párizsból írja levelezőnk:]

Ismeretes és régi probléma már a francia helyesírás reformjának a kérdése. A reformot általában mindenki szükségesnek tartja, de vannak jámbor és vannak nagy radikális újítók. Aztán nagyon sok baj van az Akadémiával, mely egyedül magát tartja jogosítottnak arra, hogy fontos kérdésekben döntsön. A kormány egy tudósokból álló bizottságot küldött ki, s ez a bizottság most készítette el jelentését a helyesírás reformjáról. A bizottság sok újítást javasol. Így a többek között a többes szám ragjai közül törülni akarja az *x*-et s helyettesíteni a rendes plurális *s*-el. A kettős mássalhangzókat irtani óhajtja a jelentés. Így a *ph*-t *f*-fel akarja helyettesíteni, a kemény *ch*-t *c*-vel, a *th*-t *t*-vel. Nagy pártja volt annak, hogy a lágy hehezetű, úgyszólván csak imaginárius *h* betűt törüljék a francia szók elejéről, de ezt a nagyon is radikális újítást leszavazták. Most már az a kérdés, hogy az Akadémia mit fog szólni a jelentéshez. Az optimisták remélik, hogy az Akadémia a *h* betű eltörlésén és a *ph*-nek *f*-fel leendő helyettesítésén kívül elfogad minden proposíciót. Chaumié miniszter mindenáron azt akarja, hogy a francia helyesírás reformja az ő nevéhez fűződjék, s lehetséges, hogy ő megcsinálja a reformot az Akadémia ellenére is, s el fogja rendelni az iskolákban az újmódi helyesírás tanítását. Ez esetben pedig az irodalomban és zsurnalisztikában bőségesen található apró szektákon kívül Franciaországban két hivatalos helyesírás lesz: a kormány hivatalos s az Akadémia hivatalos ortográfiája.

BH 1904. augusztus 1.

146. PÁRIZSI KÜLDÖTTEK BUDAPESTEN

[Párizsból írja levelezőnk:]

A napokban egy párizsi küldöttség utazik Budapestre. Az omnibusz- és tramway-társaságok vegyes bizottságának öt tagjából s két hivatalos francia mérnök-szakértőből alakult a bizottság. A párizsi községtanács, mely végre gyökeresen át akarja alakítani a párizsi nehézkes, sok tekintetben nyomorúságos, drága és hitvány közlekedést, Budapest közlekedését ítélte legelső sorban olyanak, melytől Párizs példát és tanulságot vehet. A párizsi omnibusz- és

tramway-társaságok is úgy nyilatkoztak, hogy a hihetetlenül drága, rendszertelen párizsi közlekedésnek Budapesttől lehet legtöbbet tanulnia. Erre vonatkozóan Türr mérnök, a tábornok fia, valóságos memorandumot dolgozott ki. A küldöttség néhány napig fog Budapesten időzni. Esetleg egy-két német városba és Londonba is ellátogat a küldöttség.

BH 1904. augusztus 2.

147. A FRANCIA SZOCIALISTÁK EGY BUDAPESTI KONGRESSZUS ELLEN

[Párizsból írja levelezőnk:]

A szövetkezetek nemzetközi szövetsége szeptember 5-én tartja hatodik kongresszusát Budapesten. A kongresszus tárgysorozata szerint Müller H. (Svájc), Roquigny gróf (Franciaország), Cuspers (Németország), Duca (Románia) lesznek a kongresszus előadói, kik a szövetkezeti ügyek több nagy kérdésével fognak foglalkozni. A kongresszus alatt szövetkezeti kiállítás is lesz. A francia szocialista lapok vehemensen támadják jó előre e kongresszust. Azt írják, hogy már a programból látszik, hogy itt „burzsoá” előkelőségek, dekorált urak gyűlnek össze azzal a céllal, hogy a szocialista munkás-szövetkezeteket megtévesszék, s a szövetkezeti ügyet *hivatalos* mederbe tereljék. Azt írják, hogy ezt már 1902-ben megkísérelték Manchesterben, de ott ez nem sikerült a munkások ébersége miatt. Most ezért tartják a kongresszust egy *keleti* országban, ahol a munkásöntudat még fejletlen. A francia szocialisták képviselőket küldenek Budapestre. E kiküldöttek vigyázni fognak, nehogy az angol, német, dán, belga és svájci munkásszövetkezetek felüljenek a konzervatív szövetkezetek régi tendenciájának, s hogy az 1906-diki kongresszus megtartására olyan ország mellett döntsenek, ahol komoly és nagy munkásszövetkezeti mozgalmak vannak.

BH 1904. augusztus 2.

148. KUNYHÓ A PALOTÁK KÖZÖTT

[Párizsból írja levelezőnk:]

Az itteni lapok most fölfedeztek egy kicsi házat Párizs legfényesebb vidékén. A Bois-de-Boulogne-úton a híres rózsaszín-márvány Castellane-palota s az Arc de Triomphe között van egy kis kunyhó. Dúsgazdag amerikaiak és angolok már licitáltak rá három millió frankig, de a kis ház tulajdonosai hallani sem akarnak semmi vásárról. A házhoz szép kis kert tartozik s olcsó konyha-növények, vad virágok nőnek a kertben, holott a Bois-de-Boulogne e részén minden kis darab alkalmas hely remeke a kertésztudományak. A riporterek fantáziája sok cifra történetet gyártott már erről a házról. A valóság azonban még érdekesebb. A kis ház régi gazdái nagyon szegény emberek voltak, s bármilyen párizsiasan s rémregényesen hangzik: rongyot szedtek. A rongyszedő házaspár egy kis vagyont szerzett, s abból vette e házat. Amikor meghaltak az öregek, gyermekeikkel megígértették, hogy nem adják el és nem rombolják le a szerencsehajlékát. Az utódok, akik jómódú polgárok, megtartják a fogadást, s a kis kunyhó, amelyet elrejtének a fák, állani fog a paloták között, míg csak össze nem omlik.

BH 1904. augusztus 3.

149. CASA-RIERA ÉS A SZÁZMILLIÓS ÖRÖKSÉG

Megemlékeztünk már arról a szenzációs botrányról, melyről már hónapok óta beszél egész Párizs. Casa-Riera márkit, egy Párizsban élő spanyol grandot, száz milliós örökség urát, azzal vádolják, hogy ő nem jogos tulajdonosa a Riera-vagyonnak, s nem is Riera, hanem az elhunyt Riera márki titkárának a fia, aki a dúsgazdag márki halála után hamisított okmányokkal a márki öccsének adta ki magát. A vádló, aki magának reklamálja a vagyont, Pierre Riera nevű spanyol, azt vitatja, hogy ő a százmilliós vagyon örököse. A végtárgyalás még nem volt meg a szenzációs ügyben, de már tisztában van mindenki, hogy zsarolásról van szó. Mutatja az is, hogy most már Pierre Riera elsősorban csak 3000 frank kártérítést követel Casa-Riera márkin, azon a címen, hogy őt elítélték a márki miatt ezelőtt pár évvel hamis vádaskodásért, holott neki ez ügyben igaza van. Azt azonban megvallja, hogy igazát nem tudja bebizonyítani.

BH 1904. augusztus 7.

150. BÉRANGER HÁZÁT LEROMBOLJÁK

[Párizsból írja levelezőnk:]

A Béranger-utcán egy kis ócska házat rombolnak most le, amelyben valamikor az ő sokat megénekelte Lizette-jével lakott szegény lakásban Béranger, a franciák híres dalköltője. A tizenkilencedik század sok nagy francia írója tett itt kegyeletes látogatást. Hugo Viktortól és Lamartine-től kezdve a legújabbakig minden francia poéta kötelességének ismerte fölkeresni a kis házat. Három kis szobából állott a lakás. Néhány bútordarab még megmaradt azok közül, amelyet a poéta használt. Kegyeletes kezek őriznek egy faliorát például, mely abban a pillanatban állott meg, amelyben Béranger utolsót lélezett. A lerombolt ház helyébe palota épül, melyet emléktáblával fognak megjelölni.

BH 1904. augusztus 8.

151. BELVIGO

[Párizsból írja levelezőnk:]

Belvigo orosz katona, s ez idő szerint Franciaországban a nap egyik hőse. Azt állítja, hogy a kelet-ázsiai harctéren harcolt, japán fogságba került, megszökött, s veszedelmes kalandok után jött egy hajóval Marseille-ig. Belvigo most Nizzában időzik. Ott fődözte föl egy francia újságíró, ki az orosz katonával folytatott beszélgetéséről szenzációs, hosszú cikket küldött lapjának Párizsba. Az oroszbarát újságban megjelent cikk szerint Belvigo szomorú dolgokat mondott az orosz hadseregben uralkodó állapotokról. A katonák szörnyű fáradságokat állanak ki, szenvednek, éheznek. Ő, Belvigo is, a japán fogságban lakott jól először. A francia újságíró megkérdezte:

- És bíznak-e a győzelemben az orosz katonák?
- A tiszték bíznak, de a katonáknak nincs semmi remény-ségük.

Ezt a Belvigót nagy veszedelem fenyegeti most. A cikk megjelenése nagy fölháborodást keltett az orosz titkos rendőrügynökök közt, akik Franciaországban is nagy számmal garázdálkodnak. Két rendőrügynök Nizzában fölkereste Belvigót, hosszasan vallatta és csak az interjuvoló újságíró akadályozta meg, hogy Belvigo most

nincs útban Oroszország felé, ahol kegyetlen büntetés érné bizonyosan amiatt, amit a francia újságírónak mondott. Az újságíró táviratban kérte föl lapját, hogy keljen a szegény orosz dezertor védelmére, s hívja föl a kormányt, hogy az orosz titkos rendőrügynökök garázdálkodását akadályozza meg. A lap, bár orosz-barát, mégis fölháborodva ad hírt Belvigo üldözéséről. Annyi bizonyos, hogy Belvigo aligha térhet vissza orosz hazájába. Az orosz titkos rendőrügynökök franciaországi szereplésével különben újabban sokat foglalkoznak Robertinek, a Párizsban élő kiváló orosz tudós-nak a nyilatkozatával [kapcsolatban] akit, mint egyszer már jelentettük, csak a francia írók és tudósok kegyelmi kérvénye mentett meg egy cári ukáz könnyen sejthető következményeitől. Roberti Plehve haláláról nyilatkozva, ezt mondta:

— Nincs a földkerekségnek olyan darabja, ahol orosz ember biztonságban legyen, s ne kelljen félni a cár kémeitől, ha szabadon mer beszélni és írni.

BH 1904. augusztus 9.

152. SZERELMI DRÁMÁK ÁRTATLAN ÁLDOZATOKKAL

[Párizsból írja levelezőnk:]

Talán soha sem volt még egymásután annyi szerelmi dráma a francia fővárosban, mint most a kánikulában. És ezek a drámák nem sablonosak a következményeikben. Néhány nappal ezelőtt egy szerelmes ifjú a Bois-de-Boulogne-ban rálőtt hűtlen szeretőjére, s a golyó egy rendőr lábát találta. A minap este a Champs-Élysées úton egy szerelmes spanyol hölgy rálesett az ex-kedvesére, s golyójával leterített egy ismert francia piktert, aki éppen leugrott kocsijáról, s be akart menni egy előkelő orfeumba, mialatt a golyóra kiszemelt úr ép bőrrel húzódott meg egy vastag fa mögé. Túltett azonban most mindezekben egy Largillière nevű ifjú, aki hűtlen szeretőjét, Sandel Andhrée-t le akarta önteni vitriollal. A szerencsétlen leánynak arca, szeme összeégett, s amikor a nagy sikoltozásra az utcai járókelők odarohantak, a feldühödt merénylő rájuk támadt a vitriollal, s hat vagy hét ártatlan ember sebesült meg még közülök.

BH 1904. augusztus 9.

153. KITÜNTETETT FRANCIA SZÍNÉSZEK

[Párizsból írja levelezőnk:]

Maurice de Féraudy-t, a Comédie-Française művészt a becsületrend lovagjává nevezték ki. Molière házának hat aktív színésze tulajdonosa a becsületrendnek. Mounet-Sully és Coquelin cadet tisztjei, Silvain, Lelvir és a Budapesten tavaly vendégszerepelt Le Bary lovagjai a becsületrendnek, melyet Franciaországban rendszerint minden jelesebb színész megkap nyugalombavonulásakor.

BH 1904. augusztus 9.

154. A CÁR ÉS A LYONI TUDÓS EMBER

[Párizsból írják nekünk:]

Az oroszbarát francia újságok szégyenkezve ugyan, de mégis elmesélnék a cárról egy históriát, amely vele és egy szélhámos francia emberrel történt. A francia ember Lyonból való, de ez idő szerint Párizsban büszkélkedik fényes orosz katonai uniformisban. Néhány hónapig Pétervárott időzött, s nagy hírre vergődött az orosz fővárosban. Szellemidéző, asztaltáncoltató s csodatevő tudományáról annyit beszéltek, hogy a cár is meginvitálta a tudóst. A francia értette a dolgát. Nemcsak gyógyította a cárt, de megidézte csodaszertalával minden hadverő-hősnek a lelkét, Julius Cézárét, Nagy Sándorét, Napóleonét, aztán az orosz héroszokét, így a Nagy Péter cáré is. Ezek a szellemek aztán elmondották, hogy miként kell a japánokat megsemmisíteni. A cárt egészen meghódította a francia ember, akitől megkérdezte, hogy tagja-e a francia tudományos akadémiának, s egyáltalában méltányolják-e hazájában rendkívüli tudományát. A mikor a cár értesült, hogy Franciaország milyen szűkkeblű volt e nagy fiával szemben, a lyoni tudóst előkelő katonai rangra emelte. Legalább a lyoni ember így meséli ezt Párizsban, ahol díszes uniformisát nagyon megbámulják.

BH 1904 augusztus 11.

155. AZ ÉJJELI MENEDÉKHELYEN

[Párizsból írja levelezőnk:]

Gorkij megrázó színpadi jelenetei közé illik az az eset, mely a minap Párizsban történt a rendőrségi éjjeli menedékhelyen, az összefogdosott csavargók tanyáján. A rendőrbiztos egymás után kihallgatta őket. Éppen egy öreg, züllött, rongyos csavargó felelt a kérdésekre:

— Ribert Pál a nevem. Vosgesből származom. Hatvanéves vagyok . . .

E percben örült sikongással rohant elő a csavargók csapatából egy rongyos, ősz asszony, s a nyakába borult az öreg csavargónak:

— Pál, Pál! Szegény férjem!

Férj és feleség voltak. Harminc év óta nem látták egymást. Harminc évvel ezelőtt Ribert Pál jómódú iparost elhagyta fiatal felesége. A férjet tönkretette ez a csapás. Inni kezdett s elzüllött. Az asszonyt is ugyanez a sors érte. Most nyomorultan, csavarogva, elvénuíltan egymásra találtak. A rendőrbiztos azonnal elbocsátotta őket, s a két öreg csavargó kart karba öltve, csoszogott ki az utcára.

BH 1904. augusztus 11.

156. A FRANCIA VAGYONOK

[Párizsból írja levelezőnk:]

Érdekes statisztikai munka jelent meg most Párizsban a francia vagyoni állapotról. E szerint százmillió frankos, vagy még nagyobb vagyon tíz van Franciaországban. Tíz és ötven millió között 4000, egy és két millió között 14.000, ötszázezer és egymillió frank között 26 000. Milliomosok és félmilliomosok tehát meglehetősen szép számban vannak a franciák között. A további vagyonfelosztás a következő: Kétszázötvenezer és ötszázezer frank között 50.000, százezer és kétszázötvenezer között 163.000, ötvenezer és százezer frank között 262.000, tíz és ötvenezer frank között 1,548.000, két és tízezer frank között 3,800.000, ötszáz és kétezer frank között 3,900.000 és egy frank és ötszáz frank között 4,500.000.

BH 1904. augusztus 11.

157. A FEGYENC HÁZASSÁGA

[Párizsból írja levelezőnk:]

Néhány hónappal ezelőtt a lyoni törvényszék hírhedt gonosztévőket ítelt sok évi fegyházra: Bassot Henrit és szeretőjét, akik egy Fougère Eugenia nevű félvilági hölgyet egyik legelőkelőbb francia fürdőben meggyilkoltak s kiraboltak. Mostanában Bassot-ról sokat írtak újra a francia újságok. Azzal a kérelemmel fordult ugyanis az igazságügyminiszterhez, engedje meg, hogy házasságra lépjen Renaud Pierrette nevű barátjával, s így törvényesítse törvénytelen gyermekét. Mindenki biztosra vette, hogy a kérelem teljesül. Már megérkezett Lyonba a *menyasszony* és Bassot anyja. Ekkor érkezett meg az igazságügyminiszter elutasító döntése is, mely szerint nem akar precedenst alkotni arra, hogy szenzációs bűntények elkövetői ilyen kedvezésben részesüljenek, meg aztán az igazságügyminiszternek tudomására hozták, hogy a lyoni *apache*-ok, rovottmúltú csavargók, akik barátai Bassot-nak, formális *összeesküvést* szöttek arra, hogy az esküvőn, amely nem a börtönben lett volna, *rátámadjanak a nászmenetre s kiszabadítsák Bassot-t*. Egyben elrendelte a miniszter, hogy Bassot-t szigorú őrizet mellett azonnal szállítsák el La Rochelle-be, ahol biztosabb fegyház van, mint Lyonban.

BH 1904. augusztus 13.

158. KÍNAIAK PÁRIZSBAN

[Párizsból írja levelezőnk:]

Egy kis kínai invázió Párizs legújabb szenzációja. A bulvárokon, utcákon nagy érdeklődést kelt néhány nap óta egy ifjú kínézerekből álló sereg. A fiatal kínaiak: diákok. A londoni, párizsi és berlini egyetemek hallgatói. Egy-kettő amerikai egyetemeken tanul. Most összesereglettek Párizsban, a párizsiak azon csodálkoznak legjobban, hogy a sárga diákok többnyire egészen európai ruhában járnak és copf nélkül. Ez egészen új dolog. A menny birodalmának hatalmas császára nemrégiben megengedte, hogy a külföldön tanuló kínai diákok úgy öltözködjének, amilyen módon az illető országban szokásos. Az igaz, hogy mielőtt hazamennének, meg kell növeszteniök a copfot, s föl kell szedniök a hazai ruhát.

Kína párizsi nagykövete, Suen-Pao-Ky auteuil-i kis palotájában nagy ünnepet rendezett a diákok tiszteletére. Ez ünnepen sok kínai-barát francia is résztvett. A kínai és a francia konyha remekeit tálalták föl, s a sárga diákok bebizonyították, hogy beletanultak már a pezsgőivásba is. Még tósztok is voltak a kínai ünnepen. A kínai diákok, kik vagy hatvanan vannak, párizsi kollégáik vezetésével *tanulmányozzák* a francia fővárost, s nagy előszeretettel látogatnak el a vidám párizsi mulatókba is.

BH 1904. augusztus 14.

159. EBÉD HARMA DFÉLEZER VÁLASZTÓNAK

[Párizsból írják nekünk :]

Franciaországban most volt a megyei és községi választás, amely alkalommal Maurice de Montebello-t Montendre francia kanton tanácsosává választották. Maurice de Montebello gavallér úr, s néhány nappal ezelőtt néhány újságban a következő meghívót nyomatta ki:

Maurice de Montebello, Montendre kanton tanácsosa ezennel szívesen meghívja magához aug. 14-re ebédre la-bruyère-i kastélyába Montendre kanton minden egyes választópolgárát.

Montendre kantonnak 2545 választója van, s a francia publikum nagy érdeklődéssel honorálja Maurice de Montebello gavallérságát.

BH 1904. augusztus 14.

160. EGY PLÉBÁNOS, EGY PROTESTÁNS LELKÉSZ ÉS EGY RABBI

[Párizsból írja levelezőnk :]

Most volt a francia dekorálás ideje, melyet a demokrata köz-társaság érdemes polgárai mindig szívrepesve lesnek. Különösen a piros szalagok okoznak kellemes és kínos emóciót. Mindenféle polgári hivatásra jut néhány becsületrend-jelvény. A harmadik köz-társaság divatba hozta, hogy a tömeges dekorálás során rendesen három lelkészt is szokott fölékesíteni: egy plébánost, egy protestáns lelkipásztort s egy rabbit. Az idén azt beszéltek, hogy katolikus pap

nem kap kitüntetést. A kormány fél, hogy a jelen szituációban, az egyház és állam harcának kitörésekor minden katolikus pap visszautasítaná a kormány kitüntetését, s így a kormány meg sem próbálkozott vele. Am nem így történt. A francia kormány talált egy érdemes, öreg katolikus papot, kit boldoggá tett azzal, hogy a becsületrend lovagjává nevezte ki. Gril címzetes kanonok az, a Notre-Dame plébánosa. Hetvenhat éves aggastyán. Egyszerű, nagyon jámbor, munkás és szentéletű pap. Dicsekedve mondta egy újságírónak:

— Bourgueil-ből való vagyok, s ez a városka most már két becsületrendes papot mondhat a magáénak: a tours-i érseket s az őn alázatos szolgáját.

Régi világból való ember Gril kanonok. Az új idők szenvedelméit nem érti. Ő híve a konkordátumnak, alázatos gyermeke az egyháznak, de tisztelője Combes-nak is — mint mondja. A kitüntetett lelkipásztor Benoit-Leenhardt cette-i református pap, hetvenöt éves. Cette-ben kevés protestáns él, de van egy szanatórium, melynek évenként átlag 800 protestáns betege van. Negyvenhét éve végzi itt Benoit-Leenhardt a lelkek gondozását. Érdekes dolog, hogy rabbi ez évben váratlanul nem jutott kitüntetéshez.

BH 1904. augusztus 18.

161. ARISZTOKRATA NŐK BOTRÁNYA

A párizsi társaságnak megvan a maga kánikulai botránya, melyről rengeteg beszéd esik, s hosszú cikkeket írnak a lapok. A botránynak, amelyről már röviden írtunk, nem kevesebb, mint négy grófné hőse van. Áldozata pedig egy párizsi ékszerész. Tour-du-Pin grófné, akinek a férje sokszoros milliomos, s aki pazar életmódja miatt mégis mindig pénzzavarban van, pénzt akart szerezni mindenáron. Egy barátjáné, A. grófné vállalta magára az ügyet; ennek volt egy Horn grófné nevű ismerőse, ki ilyen természetű üzletekkel foglalkozik. Horn grófnő egy ékszerésztől háromszázezer frank értékű ékszert vásárolt Tour-du-Pin grófné nevében. Azt mondta az ékszerésznek, hogy megbízójának férje nincs itthon, az ékszereket egy rokona esküvője alkalmából ajándéknak szánta, s a pénzt, amelyről írást fog adni, néhány nap múlva megfizeti. Az ékszerész s az alkalmazottjai kocsira ültek, elvitték az ékszereket. Ettől kezdve az egész dolog kifürkészhetetlenül homályos. Az ékszereket Tour-du-Pin grófné nem fogadta el, s mégis néhány ékszert másnap a zálog-

házban találtak meg. Viszont vagy hetvenezer frank árú ékszer Horn grófné közvetítése jutalmául magának vett el, s azóta el is tűnt a grófné. Az ékszerész szaladt a rendőrségre. A rendőrség nyomozott, kihallgatást csinált. Annyi kiderült, hogy Tour-du-Pin grófné maga is áldozat, s hogy az ékszerésznek nyolcvanezer frank kára van. Tour-du-Pin grófné férje megjelent a rendőrségen, s kijelentette, hogy neje helyett megfizeti az ékszerész kárát, de kívánja Horn grófné nyomozását. A rendőrségen nemsokára jelentkezett egy németes akcentussal beszélő hölgy, s azt mondta, hogy ő Horn grófné, aki pár évvel ezelőtt elvesztette az okmányait, s azóta valaki az ő nevével állandóan visszaél. Igazolta, hogy ő csakugyan az igazi Horn grófné. Az ékszerész meg kijelentette, hogy ez nem az a hölgy, ki nála járt ékszer vásárolni Tour-du-Pin grófné nevében, s akit hetvenezer frank értékű ékszer lopásával vádolnak. Az ügy egyre komplikáltabb lett, s még komplikáltabb tegnap óta. Tegnap a rendőrség letartóztatta a másik Horn grófnét, akit az ékszerek eltulajdonításával vádolnak. Ez a nő egy rövid hajú, különösen öltözködő dáma, ki sokszor kelt feltűnést a párizsi bulvárokon. Azt mondja, hogy ő tanítónő. Az ékszerek nincsenek nála. Ő csak minimális közvetítő díjat kapott Tour-du-Pin grófné barátnőjétől, A... grófnétől. Szegényes lakásán hiába is kutattak a rendőrök. A grófnét azonban letartóztatták. A kihallgatáskor írásokkal igazolta, hogy ő Horn grófné, egy orosz katonatiszt özvegye, s hogy ő már akkor Horn grófnéként szerepelt, mikor a másik Horn grófné még nem vesztette el saját vallomása szerint okmányait. Egy másik verzió szerint a dologba ártatlanul keveredett. Horn grófné nem grófné, hanem báróné, nagyon előkelő osztrák arisztokrata nő. Annyi bizonyos, hogy az ékszerész kára Tour-du-Pin gróf gavallérságából meg fog térülni, de hogy ki a bűnös, ki az áldozat, ki az igaz arisztokrata nő, ki a talmi, ez miként sok más párizsi nagyvilági botránynál, itt is rejtély fog maradni.

BH 1904. augusztus 18.

162. FRANCIA PINCÉREK SZTRÁJKJA

[Párizsból írja levelezőnk:]

Toulouse-ban s néhány kisebb francia városban sztrájkba léptek a pincérek, mint ahogy minden fajtájú munkásszervezet siet fölhasználni a sztrájkmozgalomnak kedvező Combes-érát, s igyek-

szik béremelést kicsikarni. A vidéki pincérsztrájkokat a párizsi pincérszervezet rendezi, s ezek bevezetői egy általános nagy pincérsztrájknak. A párizsi publikum minden nap várja s várhatja a párizsi pincérek sztrájkját is, mellyel egy időben minden francia városban sztrájkolnának a pincérek. A minap háromezer párizsi pincér már megcsinálta az ultimátumot is. Legfeljebb tíz órai munkaidő, hetenkint egy nap pihenő, 180 frank havifizetés s a megalázó és jövedelemek is csak föltételes és bizonytalan borraivaló eltörlése: ez a pincérek követelése. Az előkelőbb párizsi kávéházakban, ahova többnyire idegenek járnak, nemcsak hogy nem kap fizetést a számolópincér, de még ő fizet bért a neki jutó asztalokért a borraivalókból. Most már a pincérek nagyobb része el van szánva, hogy dülőre juttatja ezt a nagy pincér-kérdést, a borraivaló kérdését, s a pincér számára, mint minden munkás számára, tisztességes fizetést küzd ki. Ha kitör, mint ahogy csaknem bizonyos, hogy kitör a párizsi pincérsztrájk, ez ugyancsak hatalmas sztrájk lesz, mert Párizsban *nyolcvanezernél* több a pincérek száma.

BH 1904. augusztus 18.

163. TÓBIÁS JÓSLATA

[Párizsból írja levelezőnk:]

M. E. Tóbiás tudós néger férfiú, a legismertebb fekete bőrű szociológus, aki több tanulmányt írt már az Egyesült-Államok nagy kérdéséről, a néger kérdésről. Az év nagy részét Párizsban tölti, s összeköttetést tart fenn a párizsi tudományos körökkel. Most szenzációs cikket írt a párizsi *Revue-be*. Erről a furcsa cikkről még sok tudós szó fog esni. A néger tudós tudniillik azt állítja, hogy Amerikában a *fehér faj* a legkétségtelenebb hanyatlás útján van. Csak meg kell figyelni — írja Tóbiás — milyen gyér hajúak s milyen gyorsan kopaszodók az amerikai fehérek és milyen rossz fogúak. A jenki már gyermekkorukban kopaszodnak, s foguk már szintén gyermekkorukban rossz. Egy faj romlásának ez a legkétségtelenebb fiziológiai jele. Megjósolja, hogy Amerikában a fiatal fajok, elsősorban a négerek, lépnek a kultúrában a hanyatló fehérek helyére. Számadatokat is hoz föl, s a többi között rámutat arra, hogy mennyivel nagyobb százalék az öngyilkosok és örültek száma a fehérek, mint a négerek között. Ez a dekadencia azonban Tóbiás szerint legjobban a művészetben és irodalomban látszik meg. Ötven esztendő óta intellektu-

álíter hihetetlenül hanyatlott a fehér Amerika. Az új amerikai irodalom minden évben szomorúan igazolja ezt a növekedő hanyatlást. A párizsi lapok természetesen tréfálkoznak Tóbiás jóslatán, de a New York Herald párizsi kiadása komolyan dühöng, s bizonyos, hogy az amerikai sajtó Tóbiás jóslatát fölhasználja az amerikaiak néger-gyűlöletének növelésére.

BH 1904. augusztus 19.

164. A KÜLFÖLD MAGYARJAI

[Párizsi levelezőnk írja:]

Az itteni magyar és osztrák kolónia megünnepelte augusztus 18-án a király születésnapját. Nagykövetségünk rendezte az ünnepet. A Szent Klotild-templomban hálaadó istentisztelet volt. Délután fogadás volt a nagykövetnél. Az új nagykövet, Khevenhüller-Metsch gróf, aki már meghódította Párizst, s a magyar és osztrák kolóniát, szeretetreméltóan fogadta a sereglő vendégeket. Félóra múltán tarka és színes volt az óriás kert. A kert közepén megszólalt Oláh Miska bandája. A kert egy másik részén egész pincérhad sűrög-forog elegáns, dús büfé körül. Nagyon érdekes a társaság. A nagykövetség és konzulátus tisztviselői, a párizsi magyar és osztrák kolónia tagjai, elegáns, nagyvilági hölgyek s polgárasszonyok, reverendás papok, egyesületi jelvényes iparosok. Itt van több tagja a magyar arisztokráciának. Érdeklődés fogad egy híres, lengyel festőt, aki a fiával jött el, egy tizenöt éves festőművésszel, ki egy évvel ezelőtt már a párizsi Szalonban állított ki. Társaságok formálódnak és magyar beszéd mindenütt. A nagykövetségi kapu fölött mintha büszkébben lengene a magyar zászló. A nagykövet beszédet mond. Német beszédet persze. A királyról beszél, s beszéde végén hármas hoch-ot kér. A fekete-sárga jelvényesek hoch-ozni kezdenek, de az elvész a magyarok hármas éljen-kiáltásában. Mindez olyan különös és szokatlan is. Egy osztrák ügyvédet szólásra is bír ez a harsány éljenzés. Beszél a „magyar-osztrák hazafiság” törhetlenségéről. Most már szinte provokálóan zúg a kiáltás:

— Éljen a király!

De magyar szónok nem akad, s ez bántja a magyarokat. Szerencsére Oláh Miska bandája elkésik a Gotterhaltével. Abba is hagyja mindjárt, s belefog a magyar himnuszba. A magyarok éljennek. A kalapok lekerülnek a fejről. Maga a nagykövet adja erre

a példát. Már a büfénél tolong a közönség, mikor a magyar egyesület énekkara hirtelen tömörül s rágyújt a Szózatra. Aztán kurucnóták jönnek. A Varennes-utcai nagy kert óriási fái sohse értek még ilyet. Az osztrák doktorok szinte sáppadoznak. A cigányok tüntetőleg csárdást játszanak. Először egy jókedvű magyar iparos merészkedik neki a táncnak. Megbámulják a táncát a jókedvű magyarnak. Egyre több pár táncolja a csárdást. Hét órakor, amikor fölharsan a Rákóczi, a mulató magyarok alig tudják abbahagyni a táncot.

BH 1904. augusztus 23.

165. TALMA EMLÉKE

[Párizsból írja levelezőnk:]

A franciák, akik mostanában sohse fogynak ki az irodalmi és művészeti emlékünnepekből, most Talmának, a híres tragikus színésznek az emlékét fogják ünnepelni. Poix-du-Noral-ban, Talma születése helyén most leplezik le a nagy színész szobrát. Ennek a révén Párizsban most mozgalom indult meg annak a háznak a megjelölésére, melyben Talma sokáig lakott. Ez a ház a Thérèse utcán van, közel az Opera avenue-höz. Talma lakása most is ép, még a berendezése sem változott. Megvan a zárt alkóv, melyet annak idején házi színpaddá alakított át a híres tragikus. Ezen a színpadon sokszor rögtönzött előadásokat a vendégei előtt, s ugyancsak e színpadon adott leckéket is, melyeknek jövedelmére néha nagyon rá volt szorulva. Ezt a házat akarják most emléktáblával megjelölni egy Párizsban rendezett Talma-emlékünnepe keretében.

BH 1904. augusztus 24.

166. A FÖLTÁMADT VOLAPÜK

[Párizsból írja levelezőnk:]

A volapük föltámadt, azaz hogy újra beszélnek, írnak a tudósok egy világnyelv szükségességéről. Grenoble-ban kongresszus volt az elmúlt héten, s a világ sok részéből összeseregelt tudósok egy-

hangúan úgy nyilatkoztak, hogy kívánatos volna egy elfogadható világnyelvet teremteni, amelyen minden ország tudósai megértessék egymást. Egyik szónok megemlítette, hogy ő tíz nyelvet beszél, s mégis nemrégiben egy tudományos munkájában fönnakadt, mert a szükséges adatokhoz csak egy tizenegyedik nyelv segítségével juthatott hozzá. Egy másik tudós utalt a meglepően fejlődő fiatalabb kultúrájú népekre s kijelentette, hogy nemsokára egy igazi tudósnak tizenöt nyelv is kevés lesz. Erre pedig kevés egy emberélet, s mi marad a — tudományokra? Abban megegyeztek, hogy a nemzetközi nyelv nem lehet sem latin, sem görög s még kevésbé lehet a már szintén eltemetett volapük. Az *eszperantó*-nyelvnek sok tudós pártfogója akadt. Hivatkoztak az eszperantó sokasodó híveire is. Ám a gyülekezet mégsem foglalt állást az eszperantó mellett. A nagy többség nem tartja elég gazdagnak, könnyen megtanulhatónak és logikusnak az eszperantót. A grenoble-i kongresszus kimondta azonban, hogy a világnyelv kérdését napirenden tartja, megoldásán dolgozik.

BH 1904. augusztus 27.

167. A PÁRIZSI SZÍNHÁZAK SZEZONJA

[*Saját tudósítónktól.*]

Párizs, aug. 25.

Szezonújulást régen nem vártak úgy Párizsban, mint az idén. Csupa szenzációkat sejtető akkordokkal zárult a múlt szezon. Színház-tröszt, színház-metamorfózisok, sztárok csatája, új darabok, sőt új irányok terve, új színészek és új írók, lármás fegyverkezések. Egy-két hét, s megindul a színházak új életarádaja. Párizst el fogja újra a színházi láz, s a *nagy* kérdések és *nagy* jelszavak, melyeket még a kánikula sem tudott hűvösre tenni, most már harsányan fogják követelni minden érdekelttől és nem érdekelttől az állásfoglalást.

A legelső kérdés a tröszt kérdése lesz persze. Kettős ez a kérdés, s voltaképp egyik felében sincs — tröszt. Ez idő szerint még szó sincs róla, hogy a tőke egész nagyban hozzáfogjon a színházak összevásárlásához. Két, vagy három színház talán ugyanegy zseb kockázatára működik, de ez majdnem véletlen, s nem akar tröszt alapja lenni. A tröszt-kérdés egyik fele az, hogy a francia szerzők

egyesületének túrhetetlen nagy hatalma van a maga színdarab-monopóliumával a színházak fölött, s a színgazgatók egy kis jogos emancipációt akarnak. Ebben természetes támogatóik azok a szerzők, kik mellőztetés miatt vádaskodnak a szerzők egyesülete ellen. Az örök panasz variációja ez: a favorizált színházakról s favorizált írókról. A másik fele a tröszt-kérdésnek: a pénz, a nervus rerum. Az orfeumok egyre jobban híznak a színházak rovására, s emellett olyan sok a színház, hogy a konkurrenciának minden kis számítást harcba kell hoznia. Két-három színház szövetkezése közös tagokkal, közös díszletekkel, s talán közös darabokkal is sokat jelentene. Nem tröszt ez, mert inkább hasonlít a kis emberek egyesüléséhez, mint a tőke telhetetlen monopolizáló hadjáratához.

A tröszt-harc e szezonban bizonyosan ki fog élesedni. A lázadó színgazgatók példája ragadós. És már alakult egy új szerzőegyesület, amely hajlandó darabokat szállítani azoknak a színházaknak is, amelyeket a mindenható szerző-egyesület blokáddal akar sújtani.

Az új szezon bejelentett hősei természetesen: a régiek. Alig-alig találkozunk egy-két új névvel a leendő premier-esték írói között. Ez már kényszerűség, megszokás és sok tekintetben helyes dolog is, habár Párizsban, ahol a közönségnek szinte mániája az új nagyságok fölfedezése, a színházaknak még sem kellene okvetlenül ragaszkodniok a „kipróbált” erőkhöz.

Érdekessége, mégpedig nagy érdekessége az új szezonnak: az operett föltámadása s az idegen színpadok hódítása. Három-négy színház is megnyitotta kapuját az operettnek. Fölfrissítik a régi mesterek melódiáit, s várják az újakat. Addig is jöjjenek az idegen operettek. És nemcsak operettek, hanem drámák is. A szerzők egyesületére nagyon rájár a rúd. A külföldi darabok invázióját is ő szenvedni meg. A francia színpad nagy térvessztésének a jele ez. Eddig a francia írók uralkodtak messze túl a francia vármhatárokon, s most itthon is megdőli az uralmuk. Van okuk az idegességre a francia színpadi íróknak.

Szándékos elszólások, tudatos indiszkréciók már előre sejtetik a publikummal, hogy amennyire a cenzúra engedi, lesz elég botrány az új szezonban. Egy-két év óta már nem is értenek mást a franciák társadalmi színmű alatt, mint kényes napikérdések, fölfogások, gyűlölködések tervszerű kielégítését. Lesznek tehát antiklerikális és antiszemita, szabadkőműves-ellenes és a radikális politika dicsőségét zengő darabok. És természetesen: az ezekhez szükséges botrányok.

Ott, hol nem verseny az orfeumokkal, nem hecc-darabok s nem sztárok versengése minden cél, lesz bizonyára _egypár_ olyan

siker, melynek értéke lesz s köze az irodalomhoz. Anatole France, Hervieu stb. megszólalnak a színpadon az új szezonban is. Prévost, Mirbeau, Brieux, Porto-Riche s a többi divatosak, nemkülönben a már színpadig eljutott fiatalok két, három, sőt még több darabbal szerepelnek a színházak ígéreteiben. Politikai, még inkább társadalmi problémák elő-elő fognak törni ez „irodalmibb” írók műveiből is, s ezt nagyon sokan közülük interjú[*] révén előre bejelentették. Olyan időkben élünk — jelentette ki például Hervieu, a fiatal akadémikus — hogy komolyabb talentumok nem elégelehetik meg örökösen szerelmi problémákkal foglalkozni, de hozzá kell szólniok a modern élet nagy problémáihoz. Ez persze nem azt jelenti, amit Mirbeau s a fiatal „humanisták” vallanak, hogy a színházzal átvétésék a szocialista olvasóegyesületek szerepét. De jelenti azt, hogy bár a szerelem örök téma s mindig új, a színháznak hozzá kell szólnia az élet más nagy témáihoz is. A szerelmi témákhoz nem maradhat ma már mindenki olyan hű, mint Porto-Riche, aki Becque halála óta a *Théâtre d'amour* vezérének vallja magát, s akinek egy darabja kedvéért Réjane asszony, ha visszatér amerikai diadalútjáról, visszatér elvált férje, Porel színházába, a Vaudeville-be. Sarah Bernhardt-nak szintén megvannak a maga nagy tervei. Egyelőre a fiának a darabjával kezdi a szezon, s azután kerül sor a nagy tervekre, melyekben, mint már írtuk, újra egy férfiszerep is van az ő számára.

Az Operæ Mozart Don Juan-jával s Wagner Trisztán és Izolda-jával nyitja meg a szezon. Az Opéra-Comique, melynek most már feltétlen ura Carré, szinte talán túl is csapongó kedvvel hajózik be az új rezsimbe. Általában az öreg, hivatalos színházakon nagy fiatalság látszik. Még az Odéon is olyan hatalmas és merész programot csinált az új szezonra, mintha valami új, forradalmi műzsacsarnok volna. A Comédie-Française fiatalsága már megszokott dolog, mióta Claretie igazgatja. Molière háza ötödmagával még nyári szünetet sem tartott, s nem is szokott tartani. Első reprize az új szezonban, ami neki nem is új szezon, Dandin György lesz, s első bemutató előadása Capus Alfréd A mi fiatalságunk című darabja.

Pár nap múlva véget ér a nyári orfeumok aratása, hogy aztán a téli orfeumok szorongassák a színházakat. Voltaképp, nem lehet eldönteni, hogy „üzlet”-nek melyik jobb. A Gaîté-színház e szezonra music-hallá vedlett, két orfeum viszont színházi ambíciókkal állott elő. Egy bizonyos, hogy a bohózatok publikuma megfogyott. A párizsi publikum disztिंगválni s diktálni kezd: vagy igazi színház, vagy igazi orfeum. A Palais-Royal-színház például csak e szezonra éri meg, s megszűnik. A bohózat-csarnokoknak vagy emel-

kedniök kell, föl a színházak felé, vagy orfeumokká kell válniok. Igaz, hogy az orfeumok publikuma hatalmasabban gyarapszik, mint a színházaké. Ez volt az elmúlt szezon refrénje is, és az új szezon elején is, ezer terv, ígéret és várakozás között, ez a refrén újra. Az orfeum . Egyelőre pedig lesi, várja mindenki a függönyök felgördülését . .

BH 1904. augusztus 28.

168. AHOL ELLOPJÁK A TELEFONT IS

Egy párizsi újságíró pétérvári levelében, mely még a cárevics születése előtt kelt, szomorú tréfálkozással ír a mai orosz állapotokról, eseményekről. Ír a többi között az egyre sokasodó panamabotrányokról s arról a monstre-tolvajlásról, mely a cár birodalmában már annyira művészet, hogy *a kazáni szent szűz* képén kezdve semmi elmozdítható sincs biztosságban. Pétervárott most nagyon sok az orosz és külföldi újságíró. Lesik a harctér híreit. Ezt tették a minap a moszkvai újságírók is, kik telefonon szoktak a lapjaikkal beszélni. Rohannak a telefonhoz. Nem lehet beszélni. Megszakadt az összeköttetés. Valahol elvágták a drótot. Éjszaka volt. A moszkvai újságírók nem gazdag emberek. Nagynehezen összegyűjtöttek egymás között annyit, hogy egy táviratot föladhattak Skridlov admirális utolsó jelentéséről. Ez a távirat több lap számára ment. Ők beszélték el aztán külföldi kollégáiknak, hogy ez már nem első eset. Sokszor lopták el a telefondrótot.

BH 1904. augusztus 30.

169. NEM KÉMKEDÉS, HANEM ZSAROLÁS

[Párizsból írja levelezőnk:]

Franciaországban gyakori mostanában a vádaskodás kémkedés miatt, melyről a leggyakrabban kiderül, hogy alaptalan volt. A sajtó egy része mégis kötelességének tartja minden héten leleplezni egy új kémkedést. A többi közt például az orosz—japán háború óta már néhányszor *leleplezték* a lapok, hogy Japánország hadi titkokat és terveket vásárol. Közben pedig sok szó esik arról,

hogy Japánország meg akarja kaparintani Indo-Kínát, a franciák, egyik legbecesebb gyarmatát. Mindez esetekről aztán kiderült, hogy vagy az orosz-barátság érdekében gyártott koholmányok, vagy egyes zsarolók kísérletei. Néhány nap óta azonban a francia közvéleményt komolyan megtévesztette egy Lajoux nevű ember, volt ügynöke a francia hadügyminiszternek. Lajoux, aki ismeri jól az orosz hadsereg viszonyait is, beállított egy francia újsághoz, s előadta, hogy őt a japán követségen meg akarták vesztegetni, s tőle orosz és francia hadititkokat akartak vásárolni. Leveleket is mutatott s egy kérdőívet, melyet kitöltés végett állítólag a japán követségen kapott. E kérdőív bizonyítaná, hogy Japánország csakugyan Indo-Kína ellen készül. Az árulás díja nevetségesen csekély összeg, ezer frank lett volna. A lapok egy része nagy lármát csapott. Most aztán kiderült, amit a komolyabbak jóelőre láttak s amit most maga a francia hadügyminiszter tudat megnyugtatósképpen, hogy Lajoux, aki mozgalmas múltú férfiú, zsarolni akart. Ez a legújabb kémkedés-komédia azonban megérlelt egy régi és komoly tervet. Arról van szó, hogy Franciaország s esetleg a többi nagyhatalom is okuljon azon a meglepetésen, melyet Japánország szerzett a világnak az európai hadseregek kitanulmányozásával, s szüntesék meg azt a régi naiv diplomáciai szokást, hogy idegen államok katonai attaséi jelen lehessenek a hadgyakorlaton s így úgyszólván hivatalos kémkedés folyják a hatalmak között. Ez az eszme olyan hódítást tett francia hivatalos körökben is, hogy esetleg Franciaország egymaga, még pedig rövid időn belül, fölmondja ezt az ártalmas konvenciót, s lemond arról az örömről, hogy a hatalmak, esetleg ellenséges hatalmak attaséit hadgyakorlatain fogadja.

BH 1904. szeptember 2.

170. WALDECK-ROUSSEAU ORVOSAI

[Párizsból írja levelezőnk:]

Waldeck-Rousseau holttestén összevesztek volt nemcsak a politikusok, hanem az orvosok is. Ismeretes, hogy a nagybeteg francia államférfiú orvosai Kehr német orvos-professzort szólították a beteg ágyához. Kehr elkerülhetetlennek látta azt az operációt, mely után Waldeck-Rousseau kiszenvedett. Ennek az lett az eredménye, hogy a francia orvosok nyíltan és burkoltan Kehrt okozták a halál bekövetkezéséért. Kehr nem követte francia kolégái példáját, s nem tárgyalta a dolgot a nagy publikum előtt,

e gouver-
naille »
sille com-
réclama-

maille ?
« n'im-
nac rêve
gaillarde-
poète des
de l'honi-
là : c'est
l'honora-
rétablir
duction à
s en en-

es, à qui
de bruta-
ue M. de
ise et les
der qu'on
mais ils
r comme
imes, ac-
x ne ris-
ils débar-
ux de la
nt juridi-

ander ces
e à ceux
u groupe
s devoirs
du cabi-
gouverne-
urtis dont
nces et la
istère du
es événe-
s hésita-
es. Il eût
our préve-
qui va

La cause de ce mutisme est que ces gens ne se comprennent pas. Ils ne parlent pas tous la même langue, mais ils regardent de tous leurs yeux.

Ce sont des étrangers qui visitent Paris. L'agence Cook les rassemble ainsi chaque matin sur la place Vendôme, devant la colonne de Bonaparte, puis elle les promène dans la capitale, les mène aux Invalides, au Louvre, à Notre-Dame, au Jardin des Plantes, etc. Elle les reconduit le soir, éreintés, à leurs hôtels.

Après quelques jours de ce régime, les touristes s'en vont. Ils ont maigri, mais ils sont bien contents tout de même, — et nous aussi.

Une levée de tabliers

Les servantes de Kassa, dans la Haute-Hongrie, donnent à leurs camarades de tous les pays un bel exemple d'énergie. Elles ont fondé un syndicat, rédigé un programme de revendications et mènent une ardente campagne de meetings.

Aux termes des résolutions adoptées par elles, les servantes de Kassa seront libres à partir de huit heures du soir et rentreront à l'heure qui leur plaira. Les nourrices pourront garder leurs propres enfants dans les maisons où elles sont placées. Les visites des parents du sexe masculin, des fiancés et même des « pays » seront autorisées à toute heure du jour. De plus, les servantes prendront leurs repas à la table des maîtres et le minimum des gages sera fixé par le bureau de l'« Union des servantes ».

Ces résolutions ont été envoyées, sous pli recommandé, à toutes les familles de Kassa. L'« Union des servantes » est décidée à mettre à l'index les patrons qui refuseraient de se soumettre aux revendications syndicales.

Quand les servantes françaises, les bonnes à tout faire et à tout souffrir auront-elles à leur tour un mouvement de révolte et de dignité contre leurs oppresseurs ?

Camp de correspondants

Le *Daily Chronicle* décrit l'existence menée, à Feng-Hoang-Tcheng, en Mandchourie, par nos confrères, les correspondants de guerre attachés aux troupes japonaises. En prévision d'un séjour prolongé, ces messieurs s'étaient efforcés de s'installer sinon confortablement, du moins de façon à avoir leurs aises.

Ils avaient remplacé les tentes, peu agréables à habiter, par des maisons de bois. Et, dans la petite colonie qu'ils formaient, ils avaient élu

Je me
Mée de l
— Eh

44.
— Ouf
de la Ch
Et c'est
qui synt
Les Con
chômage
prême d
bles et l
d'accord
crits, ni
tie qui
sont rés
leur imp

Les

Au su
des ind
sur les
Mée de
vigation
sinet et
Chambr
qui, m'a
garantie
mateurs
reuse de
sertion
crits m
Mée de
sentime
térêts
marseill
parveni
tue d'hô
le desse
plosion
calculs

La

Les év
prévoir
mainten

hanem most adja elő mondanivalóit egy előkelő orvostudományi folyóiratban. Elmondja, hogy milyen állapotban találta Waldeck-Rousseau-t. Az operáció nélkül a halál hirtelen és elkerülhetetlen lett volna, s az operáció adott némi lehetőséget a gyógyulásra, amit praxisa támogat. Sajnos, az opráció sem segíthetett. Nem segíthetett pedig elsősorban azért, mert Waldeck-Rousseau-t kezdettől fogva rosszul kezelték orvosai. Ha azt az operációt, melyet Kehr elkésve megkísértett, hamarabb, idején végzik, Waldeck-Rousseau ma élne s egészséges lenne. A német orvosnak egyébként tudományos és higgadt nyilatkozata nagyon bántja Waldeck-Rousseau francia orvosait. Úgy látszik, végzete az elhunyt francia politikusnak, hogy sírján politikusok, papok, újságírók, s végül még az orvosok is marakodjanak.

BH 1904. szeptember 3.

171. OSTROM PÁRIZS KÖZEPÉN

A párizsi közönségnek [*mint levelezőnk írja*] úgy látszik, megint része lesz egy hetekig tartó ostromban, aminő néhány évvel ezelőtt volt, amikor Chabrol képviselő barátaival bezárkózott házába, s hosszú ideig védelmezte erősségét a rendőrök ellen. A kongregacionális törvény végrehajtásánál már megtörtént többször, hogy a szerzetesek csak erőszak árán mentek ki hajlékaikból, de most valóságos ostromra van kilátás egy rendház kiürítése alkalmából. A barnabita-szerzetesek az ellenállók. Legendre-utcai házukat erődé alakították át. Felhívást szórtak szét, melyben minden hívő támogatását kérik, s azt mondják, hogy el vannak szánva mindenre. A kapu, az ablakok be vannak szögezve és torlaszolva. A rendőrök nem bírnak behatolni a házba. Remélik azonban, hogy a Chabrol-vár története nem ismétlődik meg, s végre is a barátok megalégszenek egy kis tüntető ellenszegüléssel.

BH 1904. szeptember 3.

172. AZ ELEFÁNTÓLÓ EMLÉKE

[*Párizsból írja levelezőnk:*]

A megkésített kegyelet szobrot akar állítani Franciaországban egy valamikor nagyon híres embernek. Delegorgue Adolf ez, a híres francia Afrika-kutató, kit *Elefántölő*-nek neveztek kortársai az

elmúlt század első felében. Pedig éppenséggel nem az volt az ő érdeme, hogy nagyon sok elefántot terített le. Nem vetette ő meg a kisebb állatokat sem, s emlős-, madár- s rovargyűjteménye a mai napig is becses kincse három francia múzeumnak. Bátor és tudós ember volt Delegorgue, ő még ott volt az angolok és búrok első harcánál, járt az akkor még rettegett zuluk közt és számos olyan helyén Afrikának, ahol még előtte fehérek nem voltak. Mint sok más szenvedélyes kutató, ő is visszavágyott mindig a veszedelmek közé, a vad, ismeretlen tájakra. Megölte a tropikus éghajlat láza Côte-d'Ivoire francia gyarmaton 1850-ben. Most szobrot akarnak állítani emlékére, s a mozgalom élén a tudományos akadémia áll.

BH 1904. szeptember 4.

173. A KASSAI CSELÉDEK PÉLDÁJA

[Párizsból írja levelezőnk:]

A kassai cselédleányok, hála a nyomtatott betűnek s az eseményeket megnövesztő távolságnak, szinte világhírré tettek szert. A párizsi lapokba is belekerült a kassai híres határozat, s a párizsi kisasszonyok ugyancsak átkozhatják az eddig sohasem vagy alig hallott várost Haute-Hongrie-ben. A párizsi szocialista lapok tudniillik biztatják a cselédeket, hogy kövessék kassai proletártársaik példáját. A lapok egészen komolyan felsorolják a kassai cselédleányok követeléseit egészen azokig a pontokig, hogy a cselédek együtt étkezzenek gazdáikkal, bármikor fogadhassák férfiismerőseiket, s maguk állapítsák meg fizetésüket. Az úgynevezett cselédmizéria alig nagyobb valahol, mint Párizsban, ahol eseményszámba megy a két-három hónapig egy helyben szolgáló cseléd, s ahol a mindenek *bonne*-ok mindent megengedhetnek maguknak. Képzeltető tehát, milyen jól esik a francia háziasszonyoknak a szocialista lapok buzdítása, hogy „mikor fognak már a párizsi cselédek is föllépni egy jogos lázadással, emberi méltóságuk érzetében, elnyomóik és kizsákmányolóik ellen”. Szóval, a kassai cselédek nem is sejtették, hogy micsoda bombát dobnak el.

BH 1904. szeptember 4.

174. A VILÁGJÁRÓ VÉGE

Egyre nagyobb számmal akadnak kalandos lelkű emberek, kik furcsa fogadásból vagy kalandvágýból be akarják jární gyalog-szerrel a világot. Egy ilyen világjáró, aki tavaly Magyarországon is megfordult, most szomorú véget ért Párizsban. Bonnev nevű bolgár ember a szerencsétlen. Fogadott, hogy öt év alatt egy krajcár nélkül bejárja a világot. Már három éve kóborog, s elcsigázva, betegen ért Párizsba. Szívszélütés érte az utcán. A kórházba vitték, hol meghalt, s ott állapították meg a nála talált írásokból, hogy ki és mi volt a szerencsétlen fiatalember.

BH 1904. szeptember 4.

175. NAPÓLEON A DRÁMÁKBAN

[*Párizsból írják, hogy ott*] a legközelebb jövőben egy olyan Napóleon életét tárgyaló dráma fog színre kerülni, mely páratlan a maga nemében, amennyiben a világhódító császár egész uralkodását és bukását nem kevesebb, mint *ötven képben* mutatja be. A francia Gaulois című folyóirat ezen alkalomból egy érdekes cikkben számol be arról, hogy eddig jóval százon felül van ama színdarabok száma, amelyek Napóleonnal foglalkoznak, így: *Bonaparte Brienneben, Bonaparte Egyiptomban, Napóleon, mint tüzérhadnagy, Napóleon mint császár, Napóleon Oroszországban, A Tuileriákban, Moszkvában, Napóleon és Talma* stb. címmel; azonfelül legérdekesebb az, amelyik már nem is az — élővel foglalkozik, Napóleon a paradicsomban címmel. Ezt a színdarabot 1839-ben a Gaîté-színházban nagy sikerrel adták elő. A mi színpadi irodalmunk sem érezhet hiányt e tekintetben, amennyiben itt is él és — bukik a Napóleon-dráma irodalom.

BH 1904. szeptember 6.

176. ÉRDEKES SZÍNHÁZI SZÁMOK

[*Párizsból írja levelezőnk:*]

Molière háza, a párizsi Comédie-Française, nagyon érdekes számokat publikál. E számok arról adnak fölvilágosítást, hogy kik voltak a legelső francia színpadnak fennállása óta a legnépszerűbb

drámaírói. Ezek szerint Augier Emil szerepelt legtöbbször a Comédie-Française színpadán: 2677 előadással. Utána Musset Alfréd következik, ki 1877 estének volt a hőse. Ifjabb Dumas Sándor a harmadik s Hugo Viktor csak negyedik helyen van 1283 estével. Viszont Hugo Viktor Hernani-ja az a darab, mely legtöbb előadást ért meg a Comédie-Française-ban. Musset egyik darabja, majd Augier két darabja következnek ezután, s Dumas híres Demi-monde-ja. Augier, Hugo, Musset és Dumas voltak tehát a XIX. század legdiadalmasabb francia drámaírói.

BH 1904. szeptember 8.

177. EGY MAGYAR SZABADSÁGHARCOS ÉS A JAPÁN VEZÉREK

[Párizsból írják nekünk:]

Az itteni lapok kedves és érdekes dologról írnak. Él Angolországban, Birminghamban egy Figorszky nevű jómódú későgyáros. Ez a Figorszky már öreg ember. Lengyel emigráns, aki végigküzdötte hősiesen a magyar szabadságharcot is. Világos után nem tért haza leigázott hazájába, hanem külföldre menekült. Meggazdagodott, elangolosodott, de megőrizte mindmáig azokat az ideálokat, melyekért valamikor harcolt, s mindenekelőtt megőrizte oroszgyűlöletét. A japán győzelmek nagyon megörvendeztették az őg szabadságharcos lelkét. Valami módon ki akarta fejezni bámulatát az oroszverő japánok iránt. Kiválasztott hát néhány remekbe készített, finom borotvát, s elküldte egy-egy szépen megírott levélben a japán vezéreknak. A japán vezérek udvarias emberek. Mindannyian megköszönték Figorszky ajándékát. Jamagata és Hasegava a fényképet is elküldték Figorszkyknak. Togo csak köszönő levelet küldött, s kimentí magát, hogy nem volt ideje a fényképező masina elé állani. Úgy látszik, hogy a volt magyar szabadságharcos kérte levelében a japán vezérek fényképeit, s most nagyon boldog lehet, hogy legalább képen láthatja őket.

BH 1904. szeptember 11.

178. A HÓHÉR HALÁLA

[Párizsból írja levelezőnk:]

Párizsban, a Billancourt utcán, saját villájában, nyolcvanegy éves korában meghalt Deibler Lajos Antal Szaniszló. Ő volt évtizedekig a francia igazságszolgáltatás halálra szóló ítéleteinek végrehajtója. Magyarul hóhér, francia elkeresztelés szerint: *Monsieur de Paris*. Dijonban született 1823-ban. Asztalosmesternek készült. A hóhéri művészetben 1858-ban debütált Algériában, 1863-ban átvette atyja örökét, ki rennes-i alhóhér volt. Mikor a vidéki hóhérságot 1871-ben megszüntették, Deibler birodalma Rennes és öt breton megye helyén egész Franciaország lett. Először első hóhérségéd volt. 1879-ben főhóhér lett s húsz éven keresztül élt annak a hivatásnak, mely ismertté tette világszerte a nevét. A francia hóhér guillotine-nal dolgozik. Évtizedek alatt a gonosztevőknek hatalmas sorát végezte ki. Ezek között voltak Ravachol, Vaillant, Henry, Caserio anarchista gyilkosok is. Egy Carrara nevű rablógyilkost végzett ki utoljára. A gyilkos beteges, kis ember volt s úgy mondják, hogy meghalt még a kivégzés előtt. Szívszélütés érte: akkor a lapok nagy lármát csaptak volt, hogy Deibler halotton hajtotta végre az ítéletet. Nyugalomba is ment ekkor a hóhér, s utódja fia, Deibler Anatole lett. Mióta Deibler Lajos Antal Szaniszló nyugalomban élt, nevezetessége még egyre nőtt. Az újságírók gyakran keresték föl, bár Deiblernek nagy diplomatákhoz méltó elvei voltak a sajtóval s az újságokkal szemben. Friss és egészséges volt mindvégig. Maga főzte meg az ételmét, emlékiratain dolgozott vagy kisebb és nagyobb kirándulásokat tett. Özvegyember volt. Felesége, Raseneuf, algériai hóhér leánya, már régebben meghalt. Egy fiuk és egy leányuk volt. A fiú a mai Monsieur de Paris. Nem volt hatalmas, vad külsejű férfiú, mint amilyennek a romantikus képzelődés a hóhért rajzolja. Jámbor, burzsoá megjelenése volt. Naiv, egyszerű és takarékos, mint egy kis párizsi satócs. A párizsi újságok hasábot írnak róla. Arcképét, autogramját közlik.

BH 1904. szeptember 11.

179. RABLÁS KLOROFORMMAL

[Párizsból írja levelezőnk:]

A párizsi rendőrség veszedelmes zsványszövetkezet vezetőit fogta el. A Montmartre banditáinak nevezték ők maguk-magukat. Nagyon jól öltözött, előkelő mulatóhelyekre járó, elegáns hölgyek

és urak voltak tagjai a zsványbandának. Érdekes az eset, melyen a banditák rajtavesztettek. A múlt éjjel egy montmartre-i mulatóhelyre egy ismert párizsi énekesnő tért be egy dúsgazdag fiatal belga bankár társaságában. Az elegáns pár vacsorához ült egy külön sarokban. Az énekesnő gyönyörű ékszert viselt, mely többet ért kétszázezer franknál. Hirtelen a telefonhoz hívta ekkor valaki a belga bankárt. A telefonhoz egy barátja kérte sürgősen magához egy kávéházba. A bankár kocsira ült. Az énekesnő egyedül maradt. Egyszerre egy elegáns fiatal nő jött az asztalához. Köszöntötte az énekesnőt, s bókolva emlékeztette arra, hogy egy időben egy színpadon működtek. Az énekesnő emlékezett a hölgyre, aki csakugyan statisztáskodott ömellette. A két hölgy barátságos diskurzusba fogott. Azután a jövevényhölgynek egy férfi kísérője ült az asztalhoz. Majd ismét egy férfi jött. Végül öt férfi is ült az asztalnál, mind nagyon elegáns, kedves urak. A hangulat kitűnő volt, mikor a belga bankár visszatért. Nagyon idejében jött. Az énekesnő ékszereit szedték le éppen a kompanisták, akik természetesen szétrebbentek. Az énekesnő az asztalra dülve, kábultan, majdnem élet nélkül feküdt. Orvosért küldtek. A kábult nőt bevitték egy gyógyszer-tárba. Alig tudták magához téríteni. A banditák kloroformmal altatták el. A tettesek közül a nőt és három férfit letartóztattak. A banda feje egy Perigot nevű kalandor, aki résztvett a búr háborúban, s kit Boër néven tiszteltek a banda tagjai. Eddig már sok gaztettet ismertek be, betörést s hasonló fosztogatást.

BH 1904. szeptember 11.

180. SILVAIN BUDAPESTEN

[Párizsból írja levelezőnk:]

A Comédie-Française egyik legkiválóbb művésze, Silvain, feleségével, aki szintén jeles művésznő, a jövő hónap folyamán nagy művészkörútra indul. A Silvain-pár Budapesten is játszani akar néhány estén. Strasbourg, Bazél, Bécs, Budapest, Jassy, Bukarest, Konstantinápoly, Athén, Kairó, Alexandria, Olaszország, Tunisz és Algéria lesznek a művészi körút stációi.

BH 1904. szeptember 15.

181. SZÍNMIÍRÓK NEMZETKÖZI KONGRESSZUSA

[Párizsból írja levelezőnk:]

Szeptember 25-én Nancyban internacionális kongresszust tartanak a színpadi írók és szerzők. A kongresszuson Capus Alfréd, a francia színpadi írók egyesületének egyik vezetője fog elnökölni. A szerzői jog megvédése, az ügynökségek megrendszabályozása, a szerzők jogai a színházakkal szemben stb. lesznek a kongresszus főbb témái, amelyen természetesen elsősorban francia színpadi írók jelennek meg nagy számban, akik között újabb időben nagy a forrongás éppen azok miatt a kérdések miatt, amelyek a kongresszus tárgysorán szerepelni fognak.

BH 1904. szeptember 15.

182. ÖRMÉNYEK PÁRIZSBAN

[Párizsból írja levelezőnk:]

Párizsban mindig divat volt demonstrálni egy vagy más, szimpátiára méltó vagy méltatlan náció mellett. Ez valóságos lelki szüksége a francia, illetve a párizsi népnek. Emlékezhetünk, hogy nem is olyan régen az *elnyomott román testvérekért* volt divatos rajongani Párizsban. Ez a divat elmúlt. Ma már hiába siránkoznak a hun—magyar barbárság miatt a hazudozó román diákok. Nem hinne már nekik a francia közvélemény. Ám azért szükség van valamely *elnyomott* népre, mely Franciaországtól várja megváltását és ez idő szerint szimpátiára érdemes nép örvend a franciák kegyének. Most a francia közvélemény fanatikus örménybarát. Minap járt Párizsban két örmény püspök, kiket Loubet és a miniszterek is szívesen fogadtak. A kormánypárti szocialisták már többször tartottak tiltakozó népgyűlést az elnyomott és üldözött örmények érdekében. Az örmény mészárlás ügyében most a parlamenti szünet alatt is jelentettek be interpellációkat. Az örmény kolónia a legnépszerűbbek közül való mostanság Párizsban. Ez a nagy örménybarátság néhány nap múlva nevezetes alkalmat kap a megnyilvánulásra. Pár nap múlva szentelik föl az első örmény templomot Párizsban. A templom a Jean-Goujon-utcán épült. Nagyon érdekes, díszes épület, mely az arméniai templomok stílu-

sát igazi művészettel juttatja kifejezésre. A párizsi örmények nagy ünnepséget terveznek a templomszentelés napjára s a párizsiak bizonyára megragadják az alkalmat, hogy demonstráljanak az örmények mellett.

BH 1904. szeptember 16.

183. NAGYHATALMAK A SZÍNPADON

[Párizsból írja levelezőnk:]

Az egyik nagy párizsi színház különös darabot fogadott el előadásra. A darab főhőse Franciaország, alakjai között a nagy- és kishatalmak szerepelnek. A darab tehát külpolitikai darab. Írója Notovics Miklós orosz író, ki az orosz—japán háború idején csodálatosképpen nem a saját nemzete érdekében kreálta ezt az új műfajt. A darab tudniillik Elzász és Lotharingia elvételével foglalkozik. Főszereplők: Gallia (Franciaország), Elza és Laura (Elzász és Lotharingia), Arvemus, Sequantus, Kymry, Gallo, (francia tartományok), Kyrnos (Napóleon), Borussio (Németország), Othon (valószínűleg Bismarck), Caledon (Anglia), Lítio (Itália), Boyard Román (Oroszország), Hispal (Spanyolország), Hellos (Görögország), stb. Még Magyarországnak, sőt Lengyelországnak is jut egy-egy szerep. A cenzúra, amely nemrégiben betiltott egy Elzász—Lotharingiával foglalkozó, komoly, irodalmi darabot, az orosz író szimbolikus színdarabját nem találta veszedelmesnek. Rossz indulatú jósek azt állítják, hogy a közönségnek is ez lesz a véleménye.

BH 1904. szeptember 18.

184. A SZÜRET FRANCIAORSZÁGBAN

[Párizsból írják:]

Franciaországban kezdődik a szüret. A szőlőaratás bőségesnek ígérkezik. Franciaország bortermése az idén nemcsak gazdag, de kiváló minőségű is lesz a kánikulai, szőlőédesítő idő jóvoltából. A hivatalos közzgazdasági jósek 58—60 millió hektoliterre becsülik az idei francia bortermést.

BH 1904. szeptember 18.

185. AZ ÜDV HADSEREGE — AUTOMOBILON

[Párizsból írja levelezőnk:]

Az üdv hadserege igazi hadsereg módjára viselkedik. Fárad-
uhatatlan és ügyes. A hívek toborzását a legmodernebb eszközökkel
végzi. Különösen párizsi térítőik használnak föl minden fogást.
Összejöveleiknek olyan reklámot csapnak, hogy bármelyik mulató-
hely tanulhatna tőlük. A párizsiak nagyon érdeklődnek a vallásos
hadsereg iránt. Igaz, hogy az érdeklődésnél nem igen mennek tovább.
A barna ruhás, furcsa kalapos térítő hölgyek, akik az utcákon
reklám-füzeteket osztogatnak, egészen népszerűek már Párizsban.
Néhány nap óta azonban még újabb szenzációkkal szolgáltak a
derék *szalutisták*. Automobilokat szereztek be s száguldják most be
Párizst. A párizsiaknak módfölött tetszik a dolog, s gyakran meg-
történik, hogy a hittérítő automobilosok alig-alig tudnak az ováció-
tól tovább hajtani.

BH 1904. szeptember 20.

186. LAMBALLE HERCEGNŐ FEJE

[Párizsból írja levelezőnk:]

Egy régi kórházat romboltak most le Franciaországban.
A kórház valamikor temető helyére épült. Most a kórház is eltűnik,
s bérházak kerülnek a helyére. Egy munkás ásója egy emberfejet
vetett föl a minap. A fej csodálatos módon ép. Meg lehet róla álla-
pítani, hogy női fej, nagyon finom szabású. A szájúregben a két
fogsor teljesen ép és fehér. Meg lehet azt is állapítani, hogy e helyre
csak a fejet temették. A törzsnek semmi nyoma. A kórház helyén
a talált gyermekek temetője terült el több mint száz évvel ezelőtt.
Először senki sem sejtette, miként került ide ez a kifejlett női
koponya. Most már tudják. Majdnem bizonyos, hogy ez a fej
a szerencsétlen Lamballe hercegnőé. A hercegnő Mária Antónia
királynénak volt kedves társalkodónője, meghitt brátnője. Rette-
netes sorsát mindenki ismeri, aki a francia forradalom történetét
olvasta. A szerencsétlent 1792 szeptemberében a csöcselék úgyszól-
ván darabokra tépte. A fejét föltűzték egy hegyes rúdra, s úgy füg-
gesztették föl, hogy meglássa a már akkor a Temple-ba zárt királyi
pár. Több történetíró azt állítja hogy Lamballe hercegnő fejét egy
Pointel nevű ember, Lamballe hercegnő sógorának, Penthièvre

hercegnek a cselédje ellopta és eltemette a talált gyermekek temetőjébe, melynek helyére épült a most lerombolt Trousseau-kórház. Igaz, hogy van egy olyan verzió is, mely szerint a hercegnő fejét kivették e temetőből s a Penthièvre család sírboltjába vitték, melyet aztán a következő évben, 1793-ban földült a forradalom csőcseléke. Azonban erre nincs semmi bizonyíték. A francia forradalom és a régi Párizs kutatói mind abban a véleményben voltak, hogy Lamballe hercegnő feje ott porlad valahol a Trousseau-kórház helyén.

BH 1904. szeptember 20.

187. A PÁRIZSI MENEDÉK HELYEK

[Párizsból írják nekünk:]

A francia éjjeli menedékhelyek lakóiról most statisztikát tettek közzé. A kimutatásnak érdekes része az, amelyből kitűnik, hogy hány intelligens ember szorult rá az éjjeli menedékhelyre. Így az elmúlt tizenkét hónapban a menedékhelyek lakói közt volt 137 drámai színész, 43 artista, 398 rajzoló művész, 20 építész, 14 író, 398 festő és rajzoló, 71 muzsikus, 28 újságíró, 27 fölolvadó és szavaló, s 12 zongoraművész. Ezenkívül szállást kapott még 274 tanár, 17 egyetemi hallgató, 52 ügyvédjelölt stb. Mindezek nem úgynevezett elzüllött egzisztenciák, hanem olyanok, akiket a nyomorúság készítetett arra, hogy a menedékhelyet fölkeressék.

BH 1904. október 27.

188. ÚJ NEMZETKÖZI KIÁLLÍTÁS PÁRIZSBAN

Párizs, október

A nemzetközi kiállításokat nem tudják kipusztítani a legalaposabb és legkonzekvensebb csődök sem. Az 1900-ik párizsi kiállítás jai el sem némultak még, a st.-louis-i sikertelenségek híreivel telvék a világ hírlapjai, s Párizsban egy új kiállítás terve fő a fejekben. Hírlap-ötlet volt, s komoly probléma lett belőle.

Egyik párizsi újságban arról esett szó a minap, hogy csekély tizenhat esztendő múlva ötven esztendő lesz a francia republika,

s hogy ezt majd akkor illenék nagyon megünnepelni. Például milyen helyén volna a jubileum alkalmából egy nemzetközi kiállítás. Így született az idea. Egy másik lap nemsokára azt jelentette már, hogy a jubileum és a kiállítás is meglesz 1920-ban.

A hivatalos és félhivatalos lapok kemény és kategórikus cáfolatot közöltek ekkor: kiállítás nem lesz. Tehát: jubileum — lesz. Egy-két nacionalista lap viszont a jubileum miatt csúfolódott. Áldomás ez a medvebőrre, vélték. Tizenöt év. Mi minden történhetik tizenöt év alatt Franciaországban? A kiállítás ideája azonban nekik is tetszett. Sőt ez az idea csodálatosképpen majdnem mindenkinek tetszik, s megeshetik, hogy a hivatalos körök maguk fogják nemsokára pártját a rájuk tukmált, de eltaszított ideának. Eközben pedig a jubileumról keveset is beszélnek. A kiállítást akarja csaknem mindenki. És miért várjunk 1920-ig? Ezt kérdik. Párizs minden tizenegy évben elbír egy kiállítást.

Ez érdekes dolog, hogy az angolok biztatják legerősebben a franciákat. A párizsi angol kereskedelmi kamara elnöke úgy vélekedik, hogy egész Angolország támogatná a kiállítás tervét. Most már megvan az *entente cordiale*, s elmúlt az a hűvösség, melyet Anglia az 1900-iki kiállítással szemben éreztetett. De az összes külföldi kamarák *pro* nyilatkoznak. Még az amerikai is. Érdekes az amerikai kamara elnökének az a nyilatkozata, hogy az Egyesült Államok szívesen fizetik a kiállítások deficitese millióit, mert a kiállítások morális és később jelentkező anyagi haszna is megéri az áldozatot.

Sokan, különösen publicisták, azt hangoztatják, hogy Párizs-nak meg kell őriznie nagy vonzóerejét a világra, s ennek egyik legjobb eszköze a nemzetközi kiállítások.

Még az opponálók is kiállítással hadakoznak — a kiállítás ellen. Egy részük azt kívánja, hogy kiállítás helyett nagy francia vásárt csináljanak, nagy részük pedig a régi Párizs keretében akarna egy speciális *párizsi* kiállítást.

A kereskedők, iparosok mind újra remélnék, s mind nekivágnának egy új kiállításnak. És a nagyobb részük már 1911-re akarná megcsinálni. A francia republikánus kereskedelmi és ipari komité elnöke is amellet van, hogy nem kell a dolgot 1920-ig halasztani. Most bezárul a st.-louis-i kiállítás, megnyílik a liège-i. Azután Milánóban lesz nemzetközi kiállítás s utána talán mindjárt Londonban. A nemzetközi kiállítások sokasodnak, s ez szinte kötelességévé teszi Párizs-nak az új kiállítás rendezését.

Ami pedig a harmadik köztársaság jubileumát illeti, azt — vélik 1911 hívei — ünnepelje meg majd másként Franciaország — ha megéri ezt a dátumot — a harmadik köztársaság.

Hogy lesz-e, s meddig lesz köztársaság Franciaország, ez nem bizonyos s ez a politika dolga. Ellenben a kiállítást nagyon sokan akarják, ez bizonyos. És nem lehetetlen, hogy most már gyorsan meg fog érni egy 1911-iki, vagy 1920-iki párizsi kiállítás terve.

BH 1904. okt. 28.

189. RÉJANE-SZÍNHÁZ

[Párizsból írja levelezőnk:]

Réjane asszony, a franciák kissé elkényeztetett művésznője, most tért vissza amerikai körútjáról, s azzal bosszantotta föl mindjárt a francia publikumot, amivel már jó egynéhányszor: angol lapokban számol be útjáról s beszél jövőendő terveiről. Ez egy kis hazaárulás, s a párizsiak most egyszerre olyan három hazaárulóval dicsekedhetnek, mint Bernhardt Sára, Réjane és Rostand. Bernhardt Sára egy angol folyóiratban publikálja az emlékeit. Rostand pedig sikert ért új darabjáról angol lapoknak adott legelőször értesítést. Ez is hozzátartozik a franciák följúlt angomániájához, s a francia sajtó joggal méltatlankodik, hogy éppen író és művésznagyságok ápolják ezt a különös divatot. Réjane asszonytól annál politikátlanabb volt ez az eljárás, mert ő nagy tervvel jött haza Amerikából. Színházat akar csinálni. Ha van Sarah Bernhardt-színház, miért ne legyen Réjane-színház is, gondolja ő. A színház valahol a Champs-Élysées táján épülne, s a jövő szazon elején nyílnék meg. Réjane lesz a színház csillaga és direktora egy személyben. A Réjane-színházat úgy szidják máris, mintha készen volna. Ám Réjane asszony eltökélte magát, s így a párizsiaknak van egy érdekes színházi témájuk és az a szinte bizonyos reményük, hogy a Réjane-színház állani fog.

BH 1904. október 31.

190. AZ IDEGEN SZAVAK

[Párizsból írják:]

A francia és angol újságok ugyanegy időben, ugyanegy ok miatt lármáznak. Az idegen szavak inváziója keseríti az angol sajtót s a franciát is. A francia lapok amiatt háborognak, hogy

a mai francia társaság szótárát előzönlötték az angol szavak, az angol lapokat pedig az az új divat bántja, mely az angol beszédet teletarkázza francia szavakkal. A franciáknak több okuk lehet a panaszra. A franciák újra kitört anglomaniája nemcsak a francia sport-szótárt teszi egészen angollá, hanem a társalgás, sőt az irodalom nyelvét is kezdi megrontani. Viszont a sok érintkezés, meg az *entente cordiale* a francia beszédet hozta olyan divatba az angolok között, hogy a művelt angol már *napkins* helyett *serviettes*-et mond. Még egy sereg hódító francia szó van. Például *artiste, troupe, entente, rapprochement* stb. Úgy a francia, mint az angol lapok veszedelmesnek tartják e kölcsönös divatot, s ugyancsak hadakoznak ellene, ami mindenesetre érdekes és még nagyobb mértékben tanulságos lehet nekünk is.

BH 1904. november 1.

191. MIT AKAR ELZÁSZ?

[Párizsból írja levelezőnk:]

Az egész francia közvélemény ideges érdeklődéssel tudakolja néhány nap óta, mit jelent Elzász-Lotharingiának váratlan megmozdulása, mellyel állami rangot akar szerezni a német szövetségben s parlamentet kér. A reváns fogyó híveit rettenetes sejtelen bántja. Úgy látszik, s alighanem jól sejtik, hogy az elfoglalt tartományok népén nagyon is fogott a harmincnégy éves nevelés. Az elzásziak beleuntak a kesergésbe és várakozásba. Élnek akarnak, s megalkusznak az étellel. Egy elzászi politikus azonban vigasztalni próbálja a francia közvélemény reváns-szomjas részét. *Mit akar Elzász?* címmel nagyon szép dolgokat ír, melyek azonban talán inkább szépek, mint igazak. E szerint Elzász szomorúan tapasztalván, hogy a mai hivatalos Franciaország egészen magára hagyta, berendezkedik a kényszerű jelenre, s várja a jobb jövőt, mikor Franciaország képes lesz egy múltjához illő, nagyszerű cselekedetre. Nem kell félni. Elzász nem engedi magát germanizálni. Védni s ápolni fogja nyelvét, szokásait, tradícióit s eredetiségét. Az irodalom, a színház most mind ezt szolgálja. Az elzászi dialektust úgyszólván nemzeti nyelvvé akarja fejleszteni, növeszteni Elzász. Az akar maradni, ami volt, dolgozva s várva, amíg csak várni kell. Amíg csak Franciaország teljesíteni nem tudja

szent kötelességét. Mindez gyönyörűen hangzik, de e szép szavakban már a leghívőbbek sem nagyon hisznek. A francia Elzász már nincs meg, s egy-két generáció múlva teljes sikert ér a germanizáció.

BH 1904. november 1.

192. A SZENÁTOR-DIÁK

A párizsi publikum [*mint nekünk írják*], sokat mulatott nemrég Lintilhac francia szenátoron, aki minden áron ügyvéd akarván lenni, tisztes korával beállt a diákok közé, s július végén a vizsgálaton megbukott. A szenátor nem bánta, mit írnak róla a jókedvű lapok. A vakációt szorgalmas diákhoz illően fölhasználta s letette a pótvizsgálatot. Ma már Lintilhac *bachelier en droit*, hogy a mi viszonyaink szerint szóljunk: ügyvédjelölt.

BH 1904. november 1.

193. A LOUVRE VESZEDELME

[*Párizsból írják nekünk.*]

A Louvre-t, e nagyszerű múzeumot kettős veszedelem fenyegeti. Az egyik veszedelem az, hogy egy idő óta Párizs csavargói, az éjjeli menedékhelyek publikuma, ott tanyáznak reggeltől-estig állandóan. A múzeum nyilvános, kitiltani nem lehet őket. Viszont az öröknek meg kell sokszorozniok az éberségüket e vendégekkel szemben, akik olykor még inzultálják is a látogatókat és másolókat. Ez elég nagy veszedelem, de a második sem kisebb. Azt a remédiumot vették ugyanis tervbe a veszedelmes invázió ellen, hogy *belépő díjat* szednek a látogatóktól. A díj minimális lenne, a művészek és művésznövendékek kapnának állandó, ingyen belépőjegyet, s hetenkint két ingyen nap is lenne, ám a Louvre mégis elvesztené páratlan s igazi karakterét e terv megvalósulásával. A Louvre direktora, Homolle és a francia szépművészetek igazgatója ugyancsak töprengenek, hogyan lehetne elhárítani e két veszedelmet, miként lehetne távol tartani az elzüllött alakok seregét a Louvre-től anélkül, hogy adót vessenek ki a Louvre látogatóira.

BH 1904. november 1.

194. AKI COMBES MEGGYILKOLÁSÁRA GYÜJT

Arról a veszedelmes csalóról, akit a minap leleplezett a francia arisztokrácia egyik előkelő hölgytagja, Uzès hercegné, még a következőket írják nekünk Párizsból: A szélhámos ötven éves, intelligens külsejű, jól öltöző ember. Egy ívvel a kezében sorba járta a párizsi főrangú családokat. Az íven nagyon sok ismert név szerepelt 500, 1000, 2000 frank aláírással. Később kiderült, hogy ez mind hamisítás. A gyűjtő, akinek igazi neve Charbonnier, s aki kereskedelmi ügynök, előadta Uzès hercegnének, akit fölkeresett, s úgy látszik, első áldozatának szemelt ki, hogy ő a rojalista párt titkos főhatalmazottja. Célja Franciaországot a gyűlölt republikánus tirannizmustól megszabadítani, s ezt csakis Combes miniszterelnök meggyilkolásával lehetne elérni. Ő ráakadt már arra az emberre, aki a gyilkosságot végrehajtja. Ezt az önfeláldozó hőst azonban bizonyosan elfogják és kivégzik. Mivel az illetőnek családja van, a rojalista értelműeknek kötelességük e családról gondoskodni. Erre a célra indított ő gyűjtést s kéri a hercegnő adományát. Uzès hercegnő rögtön látta, hogy eszelős, de veszedelmes csalóval van dolga. Titokban azonnal rendőrökért küldött, akik a csalót letartóztatták. Egy darabig a kihallgatáson még makacsul azt állította, hogy ő csakugyan Combes meggyilkolása céljára gyűjtött, de aztán észretért, s egy kis számítást csinálva, hogy mennyivel súlyosabb büntetés érheti ez esetben, megvallotta, hogy egy kis pénzt akart kicsalni a hercegnőtől.

BH 1904. november 5.

195. A MONTE-CARLÓI ÖZVEGY

A Riviéra legragyogóbb, legbűnösebb pontján — fényes márványpaloták és pálmás-liget tőszomszédságában — van egy kicsiny temető. Nagy tragédiák szomorú temetője ez; ahány sír domborodik benne, ugyanannyi véres dráma emléke fűződik hozzá, — vér, amelyet az aranyért ontottak. Vér és arany: ez ennek a temetőnek az egész históriája. A rulettbank milliomos részvénytársasága úgy van ezzel a temetővel, mint a nagyúri familia a bűnbe tévedt fiával: kitagadja, szégyenli, de hát a nevét el nem veheti; legalább nem beszél róla, s jaj annak, aki szóba hozza. Bizony, nem sajnálna a kaszinó-vállalat néhány zsák aranyat, ha ezt a temetőt mindenestül eltüntethetné a földről.

A sok sír között van egy, amelynek a története frissebb keletű, s néhány nappal ezelőtt ismét aktuálissá lett. [*Monte-carlói levelezőnk ezt írja róla*]:

— Néhány nappal ezelőtt a csipkés, drágaköves dámák és frakkos urak elegáns tömegébe fekete gyászruha csöppent. Szép, fiatal úriasszony talpig feketében jelent meg közöttük. A párizsi vonat hozta őt kevés poggyászával és egy hatalmas gyászkoszorúval. Amint megérkezett, nyomban a temetőbe hajtatott, s ott letette a virágját az egyik sírra. Csak néhány óra hosszat maradt ott: addig, amíg a vonatja ismét Párizs felé indul. Ímmár a második esztendeje, hogy az elegáns tengerparton ez a gyászruha megjelent, s a monte-carlói galeotto el is nevezte őt Monte-Carlo özvegyének.

Amikor első ízben jött erre a helyre a hölgy, kacagó kedvű, szépséges leány volt. Akkor — mintegy három évvel ezelőtt — atyjával, egy gazdag párizsi kereskedővel töltött néhány hetet az örök tavasz e földjén. A szép, finom jelenség hamar keltett szenzációt a játékosok között, s egy csinos bajuszú úr, De V . Charles addig legyeskedett körülötte, amíg a kisasszony szívét meghódította. Hanem az apa hallani sem akart a házasságról; nagyon kevés biztató jót hallott a fiatal úrról, aki túlságosan szerette a játékot. Csakhogy a szerelmes emberen nehéz kifogni, s mialatt M . Róbert úr, az apa, szállóbeli szobájában foglalatoskodott, egy reggelen De V . . automobilon megszőktette a szép Henriette kisasszonyt. Annak idején sokat írtak erről a szöktetésről a hírlapok; az automobil-szőktetések sorozatában ez az eset az elsők között volt. Ezek után az apa már nem tagadhatta meg az áldását, s a házasság néhány héttel később megtörtént Párizsban. A kalandnak azonban folytatása támadt, nagyon szomorú csattanója éppen most két esztendővel ezelőtt riasztotta meg Monte-Carlo elegáns telepét. Úgy esett a dolog, hogy a gazdag párizsi kereskedő félévvel a leánya férjhez menetele után meghalt, s a vagyona kezelését átvette a vő. Egy szép őszi napon aztán a fiatal pár elzarándokolt erre a helyre, ahol egymást megismerték, s amint a kaszinó nagy játéktermébe léptek, De V . Charles régi szenvedélye ismét lobbogott. A rulett nem bocsátja el az áldozatait, akiket egyszer lépre vitt; így esett aztán, hogy De V . . Charles napról-napra rengeteg összeget vesztett titkon, hogy a felesége sem látta, mígnem elvesztette a nagy vagyont teljesen. Két éve most annak, november 6-án, éjjel az egyik szállóban revolverdörgésre futott össze a cselédség. Mire a dráma hőiséhez értek, De V . Charles átlőtt fejvel már halott volt. A vállalat mindent elkövetett, hogy a tragédiát elsimítsa; a párizsi lapokkal megegyezett, hogy elhallgassák a dolgot, s így

Monte-Carlóban is alig tudta meg valaki, oly csöndben, diszkréten simult el a botrány. Csak a temető lett egy sírral gazdagabb. Oda temették a szerencsétlent, mert hátrahagyott levelében azt kérte a feleségétől: — temess ide, hogy örökre itt maradjak a bűnöm helyén.

Minden év november 6-án — ez alkalommal már másodszor — eljön Párizsból a gyászruhás hölgy ide a pálma-liget és márványpalota helyére, ahol megismerte a szerelmet és a halált, s ahol koldussá lett e kettő révén.

BH 1904. november 11.

196. KUROKI ÖCCSE ÉS EGY OROSZ MESTERLEGÉNY

[Párizsból írja levelezőnk:]

Különös két esetet hozott össze egy napon a párizsi rendőrség krónikájában a véletlen. A rendőrök bekísértek egy fiatal japánt, Ojama Viss-ének mondta magát. Vidám és hangos nótázást csapott éjnek idején a bulváron, s amikor a rendőrök megintették, alaposan leszidta őket. A rendőrségen nagyon lecsöndesedett a vidám és elegánsan öltözött japán ifjú. Szégyenkezve vallotta meg, hogy nem szokott soha inni, de az éjjel alaposan bepezsgőzött.

— Kuroki generális unokaöccse vagyok. Nemrégén jöttem Párizsba, hogy kémiai tanulmányaimat folytassam. Nagyon szegyenlem a dolgot s ígérem, hogy nem adok többet dolgot önöknek.

Mindezt írásaival igazolta a japán ifjú. A rendőrség erre szabadon bocsátotta. Ugyanezen a napon a párizsi földalatti villamos vasút egyik új állomásán a kocsi elé ugrott Romanuszky József nevű, huszonhat éves orosz cipészlegény. Derék, józan munkásember volt, ki egyre gyűjtögette a pénzt, hogy hazatérjen Oroszországba — megházasodni. Mióta az orosz—japán háború folyik, a legény, aki lelkes orosz hazafi, állandóan búslakodott. Mikor az újságokban olvasta a liaojangi csata hírért, ezt mondta társainak:

— Most már igazi orosz embernek nem érdemes élni. Én megölöm magam.

Nem akarták hinni, s a szegény gyöngye lelkű muszka beváltotta a szavát. A villamos vonat darabokra vágta.

BH 1904. november 23.

197. ANYÁK ISKOLÁJA

[Párizsból írja levelezőnk:]

Az újságok több ízben írtak már Moll-Weiss Augusztá asszonyról, arról a lelkes nőről, ki az anyaság tudományára s kötelességeire akarja taníttatni a nőket ebben a korban, mikor már mindent tanulnak, csak éppen ahhoz nem értenek, ami legtermészetesebb és legemberibb hivatásuk. A minap egy ünnepi összejövetelen fejtette ki terveit. Beszéde nagy lelkesedést keltett s több előkelő tudós, így például Cheysson, az Institut tagja szolt nagy dicsérettel Moll-Weiss asszony tervéről. A tanfolyam november 21-én nyílt meg. A tudós asszony november 23-tól kezdve a Sorbonne-on is előadásokat fog tartani a háztartásról.

BH 1904. november 24.

198. AMERIKAI TANSZÉK FRANCIA EGYETEMEN

Az amerikai kormány hivatalos tárgyalás után tanszéket állított föl a párizsi Sorbonne-on, s e tanszékre Barret-Wendell harvardi egyetemi professzort nevezte ki. Eddig csak francia tanárok tartottak előadást amerikai egyetemeken, mostantól kezdve már amerikai és angolnyelvű előadások lesznek a francia egyetemeken is. Barret-Wendell *Amerika eszméi és intézményei* címen tartja első évi előadásait, melyekkel később be fogja járni a vidéki francia főiskolákat is. A francia közvélemény nagy érdeklődéssel és szimpátiával fogadta az amerikai tanszék fölállítását, mely bennünket magyarokat főképpen azért érdekelhet, mert most már hivatalos támogatással és akarattal meg lehetne könnyebben valósíthatni egy magyar tanszék fölállítását a párizsi egyetemen, melynek alapját különben is megegyengette Kont Ignác, ez a lelkes párizsi magyar ember, a maga magyar irodalomtörténeti előadásaival.

BH 1904. november 24.

199. GÖRÖG DIÁKOK TŰNTETÉSE PÁRIZSBAN

[*Párizsból írják :*]

A Budapesti Hírlap hírt adott volt a görög hadsereg egyik tisztjének, Melasz Pál tüzérhadnagynak tragikus végéről, akit egy macedóniai fölkelő banda csele folytán lelőttek a török katonák. A Párizsban tanuló görög diákok gyászünnepet rendeztek Melasz Pál emlékezetére, s tüzes beszédekben tiltakoztak a macedóniai állapotok ellen. György görög herceg krétai kormányzó, a tüntetés napján elutazott Párizsból, hol napokig tartózkodott mostanában. Úgy hírlik, hogy a herceg megállapodás ellenére azért sietett el Párizsból, mert a lelkes, ifjú görög hazafiak az ő személyét is bele akarták vonni a tüntetésbe, ami a Párizsban egyébként is kényes misszióban járó György hercegnek semmi esetre sem lett volna hasznos dolog.

BH 1904. november 26.

200. MI LESZ A TIARÁVAL?

[*Párizsból írja levelezőnk :*]

A tiara komédiáján az egész világ mulatott nem is régen. Kétszázezer frankért vásárolták meg a híres tiarát a párizsi Louvre részére. Komoly, nagynevű tudósok megállapították, hogy a drága aranykoronát valami kétezer évvel ezelőtt Albiosz, vagy Olbia lakói adták a szittyia Szaitafernesz királynak. És végre kiszült, hogy a tiarát egy ügyes odesszai mesterember, Rucsomovszky gyártotta, aki a hamisítás révén ma világhírű ember, s akinek aranyműves üzlete azóta nagyon föllendült. Mikor a csalás kiderült, nagy volt a botrány. Hónapokig sem beszéltek másról Párizsban. Persze, a Louvre látogatói elől eldugták a tiarát. Vizsgálatot, megtorlást ígértek. Az ügy elcsitult. Beletörődött mindenki, hogy ügyes szélhámosok rá tudtak szedni híres tudósokat. Eltelt már hús hónap a botrány óta és most újra eszébe jutott Párizsban a tiara. Néhány lap követeli, hogy láthassa a közönség a híres hamisítványt, siralmas bizonyágát az emberi ítélet, a tudomány tökéletlenségének. Chaumié miniszter és a Louvre igazgatósága azonban hallgatnak, s a kíváncsi Párizs még azt sem tudja, hogy ez idő szerint hol

van a tiara. Arról szó sincs, hogy a közönség megtekinthesse. Pedig egészen bizonyos, hogy játszva megtérülne a belépőjegy árából a kétszázezer frank vételár, ha a tiarát kiállítanák.

BH. 1904. november 26.

201. A SZINPAD JOGA

[Párizsból írja levelezőnk:]

A franciáknak van egy speciális színpadi műfajuk, a *revü*, mely a napi életet viszi a színpadra, a maga aktualitásaival, szereplőivel. Ezek a revük már sokszor okoztak fölháborodást azzal, hogy még a nagyon liberális gall szellem határait is túllépik, s nem egyszer a családi tűzhelyét sem kímélik meg olyan embereknek, kiknek a legnagyobb bűnük az, hogy hírességek s a neveiket hivatásuk folytán ismeri mindenki. Most is ilyen botrány izgatja Párizst. A Capucines színházban egy revüt játszanak, melynek a címe: Paris-Trust. A darab nagyon bántó módon szerepelteti Meyer Arturt, a Gaulois című nagy párizsi lap főszerkesztőjét, aki nemrégiben nősült meg, s feleségül vette egy nagyon előkelő arisztokrata család fiatal leánytagját, kinek családja a Stuart fejedelmi családdal rokon. Ezt a házasságot aposztrofálja nagyon frivol, izetlen, sőt brutális módon a revü, aminek persze sokan örülnek, mert Meyer Arturnak, aki kikeresztelkedett zsidó, s a nacionalista sajtó legtekintélyesebb orgánumának a főszerkesztője, sok az ellensége. Meyer a bírósághoz fordult a színpadi meghurcolásért, s följelentette Mortier Michelt, a Capucines színház igazgatóját s egyben kéri, hogy törölje a bíróság a darab ama részeit, melyek őrá — Meyerre — vonatkoznak. A dolog nem fog könnyen menni, mert ez a följelentés állítólag a színpad jogát sérti. A bíróság mindenesetre dönteni fog, hogy van-e joga a színpadnak a családi tűzhely megsértéséhez is.

BH 1904. november 26.

202. POLITIKA A VÁROSHÁZÁN

[Párizsból írja levelezőnk:]

A párizsi községtanács most lezajlott ülésén különös módon szállottak harcba a radikális és nacionalista ellenfelek. Elhalt nagynevű embereket játszottak ki egymás ellen. Ha a radikálisok

például előálltak egy indítvánnyal, hogy állítson szobrot Párizs város egy néhai radikális gondolkozású nagy embernek, a nacionalisták rögtön előálltak egy ellenindítvánnyal, melyben a császárság valamelyik jelese, vagy valamely nacionalista nagyság emlékének megörökítését kérték. A *szobor-harc* voltaképpen akörül folyt, hogy megszavazzon-e ezer frankot Párizs város Waldeck-Rousseau szobrára, vagy sem. Az ezer frankot megkapja a szoboralap, de a nacionalisták viszont keresztülvittek egy olyan határozatot, hogy ezután Párizsban senkinek sem állíthatnak emlékművet tíz éven belül a halála után. Egyben a nacionalista ellenzék indítványt adott be, hogy szobrot állítsanak Haussmann bárónak, a császárság prefektusának, a modern Párizs valóságos megteremtőjének, akinek nevét viseli már egy előkelő bulvár. Egyben az ellenzék keresztülvitt egy másik érdekes határozatot is. Ez a határozat a világ békéjének dolgával kapcsolatban azt hangoztatja hogy Flzász-Lotharingia visszaadása nélkül nem születethetik meg a béke. Csak a reváns-eszme virágzása idején születtek ilyen határozatok. Egyébként is kormánykörökben nagy megrökönyödést keltett a párizsi városháza legújabb szereplése. A hivatalos számadatok szerint ugyanis a radikálisok többségben vannak, de a jólszervezett ellenzék ezt a többséget akkor csúfolja meg, mikor akarja.

BH 1904. november 30.

203. A BORRAVALÓ

Néhány hónappal ezelőtt a szocialista tanítás annyira fogott a francia pincéreken, hogy a nagy közönség már bizonyosra vette a borraivaló eltörlését. Egyelőre próbaharcokat rendezett a pincérek párizsi középponti egyesülete. Néhány vidéki városban sztrájkba léptette a pincéreket. E helyeken azután sikerült is a munkaadókat rászorítani arra, hogy pincér alkalmazottjaikat a borraivaló helyett készpénzfizetéssel biztosítsák. Ez persze a közönség zsebére ment, mert a vendéglői és kávéházi árakat fölemelték. Már arról volt szó, hogy Párizs nyolcvanezer pincérje is akcióba lép, mikor fura dolog történt. Azokban a vidéki városokban, melyekben a borraivalót eltörölték, mint Párizsból írják nekünk, hirtelen, a párizsi középpont tudása nélkül új sztrájk tört ki. A pincérek most azt követelték: állítsák vissza a borraivaló rendszert. Úgy látszik, hogy az önértetet legyőzte a kenyér, s a pincérek inkább a borraivalót s a több jövedelmet akarják, mint az önértetes koldusságot.

BH 1904. december 2.

204. MUNKÁS-KIÁLLÍTÁS PÁRIZSBAN

[Párizsból írják nekünk:]

Párizsban nemzetközi munkás-kiállítást rendeznek 1909-ben. Ez a kiállítás bizonyára hatalmas tanulságú lesz. Már az 1889-iki kiállításon, még inkább 1900-ban a munkásügyi osztály kiállítása nagyon jelentős volt. 1900-ban 5431 volt a munkásügyi kiállítók száma. Bizonyos, hogy 1909-ben az országok, városok, munkásszövetkezetek, múzeumok, testületek vetélkedve fognak megjelenni. A kiállítás a munkásügy minden területét egyesíteni fogja. A modern munkás egész életét s törekvését szemléltetni akarja. Az előkészítőbizottság élén Bourgeois, Doumer, Millerand, Étienne, Klotz állanak.

BH 1904. december 3.

205. SOK AZ ESZKIMÓ

Azoknak, kik speciális magyar társadalmi betegségnek tartják a hivatalos kenyérré áhítóaszt, jellemző cáfolatot nyújt az a néhány szám, melyet alább közöl párizsi levelezőnk. Háromszázhusz városi utcaseprő-állásra hirdetett pályázatot Párizs városa. Csaknem *negyvenezren* adtak be pályázatot. Huszonkét iskolaszolgai állásra hatezren pályáztak. Százötven tanítónői állásra kétezerhatszázán. És így tovább. Csaknem *százezer* azoknak a száma, kik ez idő szerint Párizs város kegyelmét várják, s ebből alig kaphat állást ötszáz.

BH 1904. december 4.

206. A FRANCIÁK ÉS A FÖLDRAJZ

A franciák földrajzi tudatlansága közmondásos. Az utolsó évtized ebben is hozott már egy kis javulást, mert a muszáj kezdi már sok mindenre rászorítani a franciákat, de még mindig úgy állnak a dolgok, hogy például a franciák legnagyobb részének saját gyarmatjaikról sincsenek fogalmaik. Sőt felnőtt és majdnem intelligens franciák akadnak, kik azt sem tudják, hogy mi a gyarmat? Egy párizsi községtanácsos találomra húsz embert kérdezett meg, hogy mi a kolónia. Ilyenféle válaszok is kerültek:

— Olyan hely, hová a gonosztevőket helyezik.

— Olyan ország, melynek kellemetlen az éghajlata.

Tízen abszolúte nem tudtak rá válaszolni. Nyolcnak fogalma sem volt Algériáról, s nem tudták, hogy ez francia gyarmat. Most e káros tudatlanságon érdekes módon akarnak segíteni. Angol mintára megcsinálják a tanulók levél-ismerkedését. A francia iskolák növendékeit levelezési viszonyba hozzák a gyarmati iskolák növendékeivel. A levelezések a legkedvesebb módon keltik fel a gyermekek érdeklődését a messze vidékek iránt. Így talán a jövő francia generáció valamivel tájékozottabb lesz a geográfiában, amelyhez sehol sincs talentumuk a franciáknak.

BH 1904. december 4.

207. KÜLÖNÖS BOTRÁNY

[Párizsból írja levelezőnk.]

A francia vidéki viszonyokat igen jellemző botrány történt a minap Brest városában. Nagy hangverseny volt a kaszinó dísztermében, s egyik páholyban a helyettes-polgármester felesége, Vibertné asszony ült két barátnőjével. Egyszerre csak egy hölgy erősen nézi őt. Nagyon bántotta ez a *merészség*. Intett egy rendőrnek s utasította, hogy a tiszteletlen személyt azonnal vezesse ki. A rendőr nem mert ellenkezni a hatalmas városi úr hitvesével. A publikum hamar értesült, miről van szó. Óriási lárma támadt. A közönség a rendőrré támadt, aki nagynehezen szabadult ki a tömeg kezéből. A fölháborodott közönség erre abcugolni kezdte Vibertné asszonyt. Gúnyos kiáltások hangzottak:

— Ezek a nők a harmadik köztársaság hercegnői!

— Szégyelje magát. Nagyobb basa, mint az ura!

Vibertné asszony nem állotta a dicsőséget. Gúnyosan meghajtotta magát a publikum előtt, barátnőjével együtt büszkén távozott. Mivel pedig Brest a világ legszocialistább városa, a fölháborodott publikum rágyújtott az Internacionale-dalra, s a tüntetés a hangverseny után még az utcára is kicsapott. Mindenki bizonyosra veszi, hogy a hamar forrongó Brestben ebből az érdekes kis dologból még csinos botrányok keletkeznek.

BH 1904. december 5.

208. MŰVÉSZET ÉS SZOCIALIZMUS

A párizsi munkás-börzén új szindikátus alakult, melynek tagjai — a ballerínák. A francia szocialistáknak régi akciójuk már, hogy híveik közé toborozzák a szabad pályákon működőket, elsősorban a művészeket. A francia artisták és színházi kóristák egy nagy része már szervezett szocialista. Van festő- és szobrász-szindikátus is Franciaországban. Most íme a ballerínák is szindikátusba léptek. Természetes, hogy az énekesnők közül Calvé Emma, a táncosnők közül Zambelli kiasszony nem keresik a párizsi munkás-börze pártfogását, de aki tudja, hogy milyen iszonyú a művész-proletárság Franciaországban, az megérti, hogy milyen óriás kínos, gyötrelmes kenyérharc csoportosíthatta szindikátusba a ballerínákat. A ballerínáknak nagy része küszködő munkás. Művésznő-munkások ezek a kis fizetésű s álláshoz nehezen jutó nők. Az ő szindikátusukkal egyidőben kap szárnyra egy másik intézmény, mely az övéknek éppen megfordítottja. Több ízben megemlékeztünk már Charpentier Gusztáv, az ismert zeneszerző vállalkozásáról, ki művész-iskolát nyitott a munkásnők számára, a Mimi Pinson-ok számára. Az iskola sikere egész Párizst meglepte. A kis munkásnők énekelnek, táncolnak, szavalnak. Hangversenyeik igazi műélvezetet nyújtanak. A francia parlamenti költségvetés tárgyalásakor az illetékes tárca előadója valóságos himnuszt mondott a Mimi Pinson-iskolájáról, melynek egyre több tagja van, mely a párizsi munkásleányokat elvonja az alsóbbrendű mulatságoktól, s mely előjele azoknak az időknak, mikor az ízlés, a művészet mindenkinek közös kincse lesz. Egyben a költségvetés nagy évi szubvenciót szavazott meg a Mimi Pinsonok, a munkás-művésznők számára.

BH 1904. december 10.

209. FRANCIA RENDJELEK

[Párizsból írja levelezőnk:]

Komoly, igazán komoly párizsi hírlapok tudatják, hogy Franciaországnak *naponkint* kétezer méter a rendjel-szalag-szükséglete. A dekoráláshoz ennyi szalagot fogyaszt az állam. Ez a szám hiteles. Az állam három rendjelszalag-szállítója árulta el. Piros, (ez a becsületrendé) violaszínű, zöld, trikolor stb. szalagok. És még mindig általános a panasz a demokrata köztársaságban, hogy a kormány

nem becsüli meg eléggé az érdemet s fukarkodik a — szalaggal. Legutóbb, a Lear király előadása napján történt, hogy vagy három francia lap vezércikkben panaszolta föl, hogy lám a becsület-rend tisztje Pierre Loti, s lovagja Vedel, kik Lear király-t lefordították és Antoine is a becsületrend lovagja, kinek a színházában Shakespeare tragédiája színrekerült, és az Antoine-színház karmestere még mindig nem kapta meg a piros szalagot. . Az effélékből közsérelmet csinálnak Franciaországban. . Ezt elüljáróban mondtuk el az alkalomból, hogy most karácsonyra, újévre a francia állam szalagszállítói megfeszített erővel dolgoznak. Sok író és művészt juttat piros szalaghoz az újév. Így a becsületrend lovagja lesz Pierre Veber is, a humorista s vidám színdarabíró, a Loute és Titok írója. Rajta kívül még egész sereg nevet emlegetnek, köztük egy-két nőíróét is.

BH 1904. december 23.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

AI	Ady Endre: Az irodalomról Bp. 1961
AEÖN	Ady Endre: Összes novellái Bp. 1962
AEÖPM	Ady Endre: Összes próza művei
AEVL	Ady Endre Válogatott levelei
BH	Budapesti Hírlap
BN	Budapest Napló
Bölöni	Bölöni György: Az igazi Ady. Párizs 1934
FL	Ady Endre: A fekete lobogó. Bp. 1950.
Isz	Ady Endre: Ifjú szívekben élek Bp. 1958
J	Jóslások Magyarországról. Bp. 1936
Mj	Megjelent
MH	Magyar Hírlap
Msz	Magyar Szó
Na	Ady Endre: A nacionalizmus alkonya Bp. 1959
NN	Nagyvárad Napló
No.	Ady Endre első párizsi noteszkönyve
PH	Pesti Hírlap
PN	Pesti Napló
SUH	Ady Endre: Az új Hellasz
Vál.	Ady Endre: Válogatott cikkei és tanulmányai Bp. 1954
Vp	Ady Endre: Vallomás a patriotizmusról Bukarest 1959
VT	Ady Endre: Valloámsok és Tanulmányok Bp. 1944

ELŐSZÓ A JEGYZETEKHEZ

Ady összes prózai műveinek V. kötete újságcikkeit és tanulmányait foglalja magában első párizsi útja idejéből, azaz 1904. februártól 1905. január-ig. A sajtó alá rendezés azonos elvek alapján történt, mint az előző két kötet esetében. Mint párizsi levelező Ady merőben más újságróli munkát végzett, mint amilyet a NN szerkesztőjeként. Ebben az időszakban rendszeres munkatársa volt a BH-nak, a PN-nak és a BN-nak. Küldött cikkeket alkalmilag a Jövendőnek, a Szilágyinak és egy ízben a Színháznak is.

A BH szerkesztője 1904-ben Rákosi Jenő volt. Adynak a lappal való kapcsolata közismert. Ő maga többször emlékezik meg erről leveleiben. Először egy Diósi Ödönékhez írt levelében ír a BH-ról (AEVL, 70.), és ebben egyben körvonalazza leendő párizsi újságróli munkáját is: „Párizsba szinte kész munkaprogrammal megyek. Az első hónap az elhelyezkedésé s a magunkhozterése lesz, mert nyilván nagyon-nagyon agyonnyomóan fog éreám hatni Párizs először. Ott akarok lenni aztán, ha kissé a francia nyelvkészségem is nő, minden nevezetes tumultusnál, mivel a BH-nak kvázi levelezője leszek. Szándékom előadásokat meghallgatni az egyetemen. Legfőképpen pedig szándékom bizonyos távoli és magasabb nézőpontot kapnom Párizsban, hol dolgozni, írni, hazalátnom jobban és szabadabban lehet. Később interjúkat eszközölök, a szociáldemokrata nevezetességeket akarom elsősorban megközelíteni. Beiratkozom okvetlenül a külföldi újságírók egyesületébe. Itt akarok jární premierekre s jelesebb színházi estékre. Ezekről haza tudósításokat írni.” Ezt a programot minden pontjában meg is valósította. Néhány hét múlva egy Brüll Bertának Budapestről írt levélben említi a BH-t: „Tudja roppant nehéz dolog a BH-hoz beférkőzni. Én hazulról küldtem Rákosinak egy pláne elég gyöngye tárcát s az előbb kérem a lapot: nagy meglepetéssel látom, hogy leközölték.” (AEVL, 82.) Az említett tárcá, Öreg Szilágyi István c. novellája a BH 1903. dec. 11-i számában jelent meg. Itz volt tehát első írása a BH-ban. Ezt követte rövidesen a dec. 31-én megjelent Esetek (AEÖPM IV. 186.). Egy ismét otthonról keltezett levélben írja, hogy Budapesten meglátogatta Fedák Sárít, aki „kibéktette” Rákosi-val és mindjárt másnap felkereste Rákosit, akinél „igen szívesen látott vendég” volt (AEVL, 83.). Végül egy már Párizsból Bírónak írt levélben tényként említi, hogy a BH levelezője lett: „A BH-val állandó összeköttetésben vagyok én. De tudod, milyen nehéz nekem a BH iskolája szerint dolgozni” (AEVL, 103.). Ugyanebben a levélben azt is megjegyzi, hogy a legtöbb pénz a BH-tól kapta eddig, ami a mi szempontunkból azt is jelenti, hogy a legtöbb cikket oda küldte, és mert a BH biztosan és jól fizet, ezért is sok tudósítást küld majd neki. Hogy szerződése nem volt a BH-val, az egy későbbi levélből derül ki, melyet ugyancsak Bíró Lajosnak írt: „Dehogy szerződöttem a BH! Azért mégis hálás vagyok neki. 130—150 frank mégiscsak biztos havonként.” (AEVL, 109.) Tegyük ehhez még hozzá Bölöni tanúságát: „Ady akkoriban javarészt szürke kenyérkereső munkát végzett Párizsban. Az a megélhetési főforrása, amit a Budapesti Hirlaptól, Rákosi

Jenő lapjától keres. Párizsi leveleket írogatott és a magyarságot érdeklő eseményekről informálta a lapot. Írásait soronként fizették. Ady kis noteszébe pontosan, aprólékos gondnal vezette be megjelent híreinek minden sorát, mintha csak egy kispolgár tartotta volna számon csekély takarékbetéteit. Rubrikázó, szintelen újságírói munka volt ez, amit Ady igazi undorral, de lelkiismeretesen végzett, olyan szellemben, amint azt a Budapesti Hírlap konzervatív nemzeti felfogása megkövetelte. Tárcaikat is írt ide, fanyalgya készült el velük, mert kényszermunkának érezte és nem is annyira magát sajnálta, hogy ilyeneket kellett gyártania, hanem a lapot és az olvasóközönséget, hogy belőle, a zseniből, ilyen fércmunkát kíván. Jó féléven át folyt ez a munka. Ady kénytelenségből csinálta, mert anyagi tekintetben egyetlen megbízható lapja a Budapesti Hírlap volt. Ez pontosan fizette a honoráriumot, nem úgy mint a többi újságai, melyeknél bizony néha hónapokig kellett várnia, míg cikkeiért megkapta járandóságait. (. . .). A BH-ban megjelent írásaiból csak Ady csodálatos újságírói készségét becsülhettem meg, a témáját mindenben fellelő páratlanul ügyes vidéki szerkesztőt." (Böloni 28–29.). A BH-ban közölt cikkek nagyrészt névtelenek, de találunk teljes névvel aláírt, valamint A. E. és a. szignóval ellátott cikkeket is.

A fent idézett nyilatkozatokból eddig is tudtuk, hogy Ady első párizsi tartózkodása alatt sokat dolgozott a BH-nak, de a legutóbbi időkig senki sem vette a fáradságot, hogy ezeket a cikkeket kikeresse, vagy éppen közölje. Lengyel Gézáé az érdem, aki Ady a műhelyben c. 1957-ben megjelent könyvében először állított össze egy listát Ady BH-ban megjelent cikkeiből. A módszeres kutatás ennek a felsorolásnak többszörösét találta több-kevesebb okkal Ady számlájára írhatónak. Lengyel Géza felsorolásából viszont néhányszor kénytelenek voltunk kihagyni. A kihagyott cikkek a következők:

Az igazi Vilmos jún. 7. — ügyetlen fogalmazású és Vilmos császárral rokonszenvező hangú hírcikk.

Franciaország a forradalom útján júl. 19. — ez a cikk Ernest Daudet-nak a Figaróban megjelent reakciós írását veszi át nagyon rossz fordításban. A budapesti kelet is arra enged következtetni, hogy itthon írták. Lengyel Géza is kétellyel említi.

A francia katonák magassága júl. 23. — jellegtelen, semmitmondó hír.

Francia könyv a kiegyezésről okt. 9. —

Alfred Capus: A mi ifjúságunk nov. 19. — Utóbbi kettőt a párizsi noteszkönyv adatai nem hitelesítik.

A BH névtelen cikkei között feltűnően sok olyan szintelen, jellegtelen, rövid hírcikket találhatunk, melyeket Ady párizsi lapok nyomán, nem sok gondnal öntött formába és küldött haza. Ezek hitelességét is igekeztünk tárgyi, tematikai, illetve stílári érvekkel alátámasztani. Elképzelhető azonban, hogy később előkerülő adatok még más ilyen apró hírcikkeket is hitelesítenek, olyanokat is, melyeket gyűjteményünkbe most, kellő bizonyíték híján, nem vehettünk fel. Távirati tudósításokat, valamint hírgyűjteményi jelentéseken alapuló cikkeket természetesen nem vettünk fel kötetünkbe, mert ezeknél Ady szerzősége eleve ki van zárva.

A BH névtelen cikkeit júl. 26-tól kezdve a párizsi noteszkönyv (továbbiakban No.) feljegyzései hitelesítik. Ebben Ady napról-napra sorszám, illetve cím szerint bevezette a BH-nak küldött cikkeit, nyilvánvalóan az elszámolás ellenőrzése végett. Ebből az időszakból mindössze három olyan cikket vettünk fel gyűjteményünkbe, mely a No. feljegyzései között nem szerepel. Mindhárom cikket a Függelékben közöljük, azon az alapon, hogy tematikai és stílári érvek erősen valószínűsítik Ady szerzőségét, a No.-be pedig azért

nem kerültek be, mert dátumuk azonos lehetett a BH elszámolásának keltével, s így azokat Ady már nem jegyezte fel. Az elszámolás keltét a No.-ben Ady aláhúzással és az előző cikkek áthúzásával jelzi. Ezen az alapon vetjük fel A párizsi színházak szezonja c. aug. 28-i, Új nemzetközi kiállítás Párizsban c. okt. 28-i és A monte-carlói özevgy c. nov. 11-i cikkeit. Két alkalommal azonos sorszámú cikkek esetében nem vállaltuk a döntést, hanem mindkét cikket közöltük, egyiket a Függelékben, másikat pedig a jegyzetek között. Nov. 30-án két 31-soros cikket találtunk. Ezek közül Politika a városházán címűt a Függelékben, Diáktüntetés Párizsban címűt pedig Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. dec. 4-i cikk jegyzetei között közöljük. Dec. 4-én két 25-soros cikk közül az egyiket, A franciák és a földrajz címűt a Függelékben, a másikat, Déroulède, és Jaurès párbaja címűt a Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. cikk jegyzetei között közöljük.

A PN-val eddig is számon tartottuk kapcsolatát. (A PN szerkesztője 1904-ben Szerdahelyi Sándor volt.) Földessy Gyula sok jeltett cikkét közli a Levelek Párizsból és a Párizsban és Napfényországban c. gyűjteményekben a PN-ból. Az azonban csak a kritikai kiadás sajtó alá rendezése során derült ki, hogy a PN-ban is közölt névtelen cikkeket, sok ugyanolyan típusú apró hírt, mint amilyenről fentebb esett szó a BH-val kapcsolatban. Csak-hogy, mivel a PN a rosszul fizető lapok közé tartozott, ide egyre kevesebb hírcikket küld. Egyik 1904 őszén kelt levelében ezt olvashatjuk: „Ma hónapokon át tartó küzdelmek után kapok végre a PN-tól s a Jövendőtől (a kettőtől összesen) 92 frankot” (AEÖL, 109.). Ugyanakkor a BH-tól a havi 130–150 frank biztosan megérkezett. Ebből is következtethetünk arra, hogy sokkal több cikket küldött a BH-nak, mint a PN-nak. 1904 őszétől kezdve Adorján Andor, majd később novembertől, Nagy Endre is küld haza párizsi tudósításokat a PN-nak, Nagy Endre utóbb „saját tudósítónktól” megjelölésű cikkeket. Ez az oka annak, hogy Ady utolsó PN-nak küldött cikke nov. 3-án jelenik meg.

A BN-val való kapcsolata a legtisztább. (Szerkesztője 1904-ben Vészi József volt.) Ide Ady cikkei javát küldte, bizonyára azzal a szándékkal, hogy Pestre visszatérve a BN-hoz szerződik majd. Része volt ebben Vészi nyár végi párizsi látogatásának is. A BN-ba írt cikkek nagyrészt eddig is ismertek voltak. Csak néhány névtelen cikk került most elő.

A Jövendőben (szerk. Bródy Sándor) mindössze két cikke jelent meg. Ez Bródyval való viszonyunk elhírdülésére vezethető vissza, amiről egy Párizsból Bródynak írt levél is tanúskodik (AEVL, 107.).

A Szilágyhoz és szerkesztőjéhez, Both Istvánhoz az egykori zilahi diák fiúú érzelmei fűzték Adyt. E lapnak küldött cikkeivel hálálta meg továbbá Szilágy vármegye anyagi segítségét párizsi útjához. Erre vall, hogy legelső párizsi levelét a kis vidéki újságnak írja. De Ady Lajos is közreműködhetett abban, hogy bátyjának rendszeres kapcsolata legyen a Szilágygal, hiszen az ő cikkei is itt jelentek meg teljes névvel, valamint Dyos, ys és yos betűjelekkel. Az szinte bizonyos, hogy anyagi haszna vajmi kevés volt Adynak a Szilágyból, de az összes lapok közül ez lehetett leginkább szívügye, amit ide írt cikkeinek szubjektív hangja is jelez (Köddarabok Napfény-országból. Szilágy 1904. okt. 20., Rostand, és Sarah. Szilágy 1905. jan. 5.).

A Színházzal való kapcsolatáról tudunk legkevesebbet. Ez jól szerkesztett színházi hetilap volt: mint fejlécéből kiderül „a vidéki színházak hivatalos lapja”. Szerkesztője Falk Richárd, kiadója és későbbi szerkesztője Lenkei Lajos. A Színházban Adynak mindössze két alkalommal jelenik meg írása: 1903. dec. 13–20-i számában Boldog örvény c. verse és az 1904. márc. 13–20-i, kötetünkben közölt Párizsi levél. Valószínűleg 1903 végén, pesti tartózkodása alatt állapodott meg a szerkesztőkkel. Nem tudni, miért nem jelent meg tőle több párizsi tudósítás: ő nem küldött-e vagy nem hozták

több írását. Utóbbi nem nagyon valószínű, mert akkor ezt valahol nehezményezné. A Színház jan. 3-i száma még Szomory Dezső színházi levelét közli. Március után azonban sem Ady-tól, sem Szomorytól nem hoz több párizsi színházi hírt. Viszont februárban előfizetési felhívást közöl, melyben hosszú névsor végén felsorolja Ady Endre és Szüts Dezső nevét is. Elképzelhető tehát, hogy Szüts Dezső ajánlotta Adyt a laphoz és később ugyanő csinált valami galibát Ady körül.

Mivel kötetünkben Párizsban írt, nagyrészt francia vonatkozású cikkek-ről van szó és Ady az esetek többségében francia lapok nyomán írta cikkeit, sokszor még színházi kritikáit is, igyekeztünk megkeresni az egyes események, utalások francia lapokban feltalálható forrásait. Arra nézve alig találunk utalást Ady cikkeiben és leveleiben, hogy milyen lapokat olvasott ebben a periódusban. E tekintetben csak Bölöni tanúságára vagyunk utalva, aki Ady-könyvében ezeket írja: „A lapok közül Ady naponta végigolvasta a jelentősebb hírlapokat. A Matint, mely akkor Párizs frissen alapított amerikai híri napilapja. A Journalt, melynek tárcaírói között egész sereg jeles novellista volt. A Gil Blas-t, ezt a teljesen irodalmi lapot, honnan literáris információit merítette. Megvette a l'Humanité, hogy Jaurès vezércikkeit lássa, aztán a különben utalatos Gaulois-t, hogy Arthur Meyer, e zsidó rojalista lapjából a jobboldali információkat merítse. Mindennap kezében volt a L'Intransigeant (. . .). Elmaradhatatlan volt számára a Journal des Débats (. . .) S végül a Temps, (. . .) Kedvelte Ady a traccslapokat, mint a Cri de Paris, sőt el nem mulasztotta a Vie Parisienne-t sem.” (Bölöni 100.) A forráskeresés során Bölöni közlése nagyrészt igazolódott. Az összes felsorolt lapokat nem tudtuk ugyan rendszeresen átnézni, de átnéztük a Le Temps, a l'Humanité, a Le Journal, a Gil Blas, a Le Matin, a Le Figaro, a Journal des Débats, a Mercure de France és a Vie Parisienne c. lapokat. Ady mindezekből merített cikktémát, de leggyakrabban mégis a Le Temps és a l'Humanité voltak a forrásai. A kutatást nagyon nehezítette, hogy a Le Temps és a Journal des Débats c. napilapokon kívül (ezek is hiányosak) a budapesti könyvtárakban semmi más 1904-es francia lap nem található meg, könyvtárközi kölcsönzés pedig napilapok esetében, de a legtöbb folyóiratnál is praktikusán lehetetlen. A Széchényi Könyvtár könyvtárközi kölcsönző osztályának lelkiismeretes munkája ellenére is csak a Mercure de France évfolyamait sikerült megkapni.

Sok esetben igyekeztünk a dátumokból is következtetéseket levonni a cikkek eredetéről nézve. Elképzelhető ugyanis, hogy a magyar lapokban megjelent francia vonatkozású hírek egy részét a pesti szerkesztők közvetlenül francia lapokból vették át, és sok esetben ilyenkor is kiírták a „párizsi levelezőnk-től” szerkesztői utalást, illetve más esetben akkor sem tették ki ezt a megjegyzést, ha a párizsi levelezőtől postán kapták a hírt. A dátum sokszor mégiscsak útba igazít. Ha a hír párizsi és budapesti megjelenése között csak 1–2 nap különbség van, úgy nyilván közvetlen átvételről lehet csak szó. Ha ez a különbség már 3–4 nap, akkor valószínűleg postán küldték a szöveget, és ezt csak a „levelező”, a BH esetében tehát Ady küldhette. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a párizsi lapok egy részét ebben az időben egy nappal előbbre keltezték, amit abból állapíthattunk meg, hogy az előző napi színházi műsort is közölték a lapok. Ez csak úgy lehetséges, ha a keltezésnél egy nappal előbb jelentek meg (esetleg előző délután, ami régebben nálunk is szokás volt). Így tehát nem 3–4 nap, hanem 4–5 nap különbséggel kerültek közlésre az ilyen hazaküldött hírek, ami jó postai viszonyok között könnyen elképzelhető. Itt említjük meg azt is, hogy a cikkek újságbeli keltezése (tehát a cikkek élén közölt dátum) nem mindig megbízható, sokszor a szerkesztő ötletéből és nem a szerzőtől szár-

mazik. Így pl. a dec. 18-i keltű Mistral és a Nobel díj c. és az Amerikai Művészház Párizsban c. dec. 15-i cikkének budapesti keltezése van, holott Ady nyilvánvalóan Párizsban írta e cikkeket is, és onnan küldte haza. Az újságbeli keltezés megbízhatatlanságát bizonyítja az is, hogy mindkét kéziratból közölt cikknél eltérés van a kéziratbeli keltezés és az újsággözlés keltezése között. (L. A Palais-Royal vége c. aug. 19-i és a Szerelmes gyermekek c. aug. 23-i cikk jegyzetét kötetünkben a . . . lapon). Minthogy azonban ma már nem tudjuk megállapítani, hogy mikor származik a keltezés Adytól és mikor a szerkesztőtől, a dátumokat a cikkek élén az újsággözlések nyomán szögletes zárójel nélkül közöltük.

A francia lapforrásokkal való összevetés nemcsak dátumával vált bizonyító erejűvé, hanem sokszor a forrás önmagában is bizonyít. A budapesti lapok szerkesztőségébe általában néhány nagy francia lap járt ez idő tájt: a Le Temps, a Le Journal des Débats, a Figaro és a Le Matin, esetleg a Le Journal és a Gil Blas. Ezt azért merjük ilyen határozottan állítani, mert a lapok francia tárgyú cikkei ezekre a lapokra hivatkoznak általában. A BH pl. majdnem mindig a Figaróból meríti témáit. Elképzelhető, hogy a Népszavának cserepéldányként járt a l'Humanité is, de az teljességgel kizártnak tekinthető, hogy a BH, Rákosi Jenő lapja a l'Humanité akár cserepéldányként is kapta vagy megrendelte volna. Így tehát majdnem teljes értékű bizonyítéknak vehettük, ha egy-egy cikk bizonyíthatóan a l'Humanité nyomán került a BH-ba. Ez esetben a közvetítő minden valószínűség szerint Ady lehetett, itt közvetlen átvétel nem jöhet szóba. Ez pedig a l'Humanité megjelenése, tehát 1904. április 18. után különösen július, augusztus, szeptemberben igen gyakori eset volt, amint erre a jegyzetekben esetenként rámutatunk.

A névtelen cikkek szerzőségét, mint az előző III. és IV. kötetben, itt is minden alkalommal indokoljuk és pedig ugyanazon elvek alapján, mint amelyeket a III. kötet jegyzetelőszavában részletesen lefektettünk. Az ott felsorolt nyelvi-stiláris bizonyítékokat az itt közölt cikkek alapján néhány újjal toldhatjuk meg. Így gyakrabban használja az ilyenféle túlképzett alakokat: kötelességes (Mi-carême. márc. 13. a 16. lapon), ijedelmes, szenvedelmes (Szerelmes gyermekek. aug. 23. a 108. lapon). Az „ám” nyomatékosító szócska elmentés kőtőszó értelemben mondat élén – gyakran visszatérő nyelvi sajátysága.

A párizsi noteszkönyv kéziratát e kötet sajtó alá rendezése közben került elő az Ady család hagyatékából, és csak a kötet megjelenésével egyidejűleg került a PIM tulajdonába. A sajtó alá rendezés munkáját Tóth Anikónak, a hagyaték tulajdonosának önzetlen szíves segítségével tette lehetővé, aki a párizsi noteszkönyv kéziratát, ezt a munkánkhoz elengedhetetlenül szükséges dokumentumot a legnagyobb készséggel bocsátotta rendelkezésünkre. Itt is köszönetet mondunk érte.

Mikor a No. kéziratának hollétéről értesültünk, kötetünk már nyomdakész állapotban volt, ezért a No. bejegyzéssel is bizonyítható névtelen cikkek részletes indokolását csak a kötet gyökeres átszerkesztésével hagyhattuk volna el.

A cikkek rendjén a következő új életrajzi adatok kerültek elő:

Lujza hercegasszonynál c. szept. 20-i aláírt cikkéből kiderül, hogy augusztus végén egy kis normandiai faluban tartózkodott. Normandiai tartózkodásának sem közelebbi időpontját, sem helyét nem tudjuk megállapítani. Így másik cikkében (Levelek Párizsból. szept. 20.) Dieppe-t és Trouville-t emlegetti, de ezek elegáns fürdőhelyek és nem kis faluk voltak. Valószínűleg ezek környékén lehetett valahol.

Érdelig úgy tudtuk, hogy Ady szept. 18-tól november 16-ig megszakítás nélkül tartózkodott a Riviérán. Európa leggyorsabb vonata c. nov. 25-i

cikke tanúsága szerint elképzelhető, hogy riviériai tartózkodását megszakította és nov. 3-án a Côte d'Azur Rapide-dal utazott ismét a Riviérára.

A szöveghűség elvei (helyesírás, szöveghűség, kiemelések, stb.) azonosak az előző két kötetben alkalmazott alapelvekkel. Az olyanféle szerkesztői utalásokat, mint „Párizsból írják”, „Párizsi tudósítónk jelenti”, „Saját tudósítónktól”, stb., mivel ezek nem tartoznak Ady szövegéhez, szögletes zárójelben közöltük.

A francia személy- és földrajzi neveket akkor is helyesen közöltük, ha azokat az újságok elírták, elferdítették. A francia nevekhez járuló magyar ragokat viszont meghagytuk az eredetinek tekinthető újságközlés szerint, feltételezve, hogy azok valamilyen formában Ady francia kiejtését őrzik. Megőriztük a kor újságírásának azt a furcsa szokását is, hogy a francia keresztneveket magyarra fordították vagy legalábbis magyarosan írták, mert ilyeneket Ady párizsi noteszkönyvében, tehát az ő eredeti kéziratában is találtunk (pl. Hugo Viktor, Michel Lujza, stb.).

Mivel Ady kötetünkben közölt cikkei már nem a néhány oldalnyi terjedelmű NN-ban, hanem budapesti nagy lapokban jelentek meg, a jegyzetben az eddig közölt adatokon kívül (cím, alcím, dátum, rovat, jelzés) feltüntetjük az illető cikk újságbeli lelőhelyének oldalszámát is.

Végezetül a sajtó alá rendező nem hallgathatja el egy szubjektív természetű kétélyét, mely munkája során fogta el. Az itt napvilágra hozott névtelen cikkek nem azonos okból névtelenek, mint a NN vagy később a BN jelöletlen Ady cikkei. Ady a NN-nak, később a BN-nak szerkesztője, belső munkatársa és mint ilyen sok tucatnyi cikket kénytelen volt ún. szerkesztőségi cikk gyanánt, névtelenül közölni. Párizsból hazaküldött írásai esetében azonban ő válogatta meg, hogy aláírja-e cikkeit vagy sem. Elképzelhető, hogy olyankor küldte cikkeit jeltelenül, amikor valamilyen okból nem teljesen vállalta azokat, akár már a megíráskor, akár pedig azért, mert tudta, hogy a pesti szerkesztőség változtat azokon. Kézirat híján sajnos nincs módunkban megállapítani, hogy mikor, mit változtattak pl. a BH szerkesztőségében Ady szövegein. Hol írtak bele vagy hagytak el esetleg egy-egy mondatot, talán csak egy jelzőt, s ezzel Ady írásait értelmükből kiforgatták. Mindenesetre fel kell tételeznünk, hogy ilyen beavatkozás a konzervatív BH szerkesztőségében nem egyszer történt. Az a kérdés tehát, hogy van-e jogunk közölni Adynak azokat a cikkeit is, melyeket ő nem vállalt, van-e jogunk felfedni inkognitóját, mikor ő névtelen kívánt maradni, nem követünk-e el valami hasonlót ahhoz, amit ő „halott írók megrágalmazásának” nevez. Hogy mégis a közlés mellett döntöttünk, azt tudományos szempontok indokolják. Úgy éreztük, hogy Ady életművét szegényítenénk, szükítlenénk, ha tudatosan akár egyetlen sorát is elhagynánk. A legszínesebb hírcikk is utalhat olyan élményre, olvasmányra, adatra, mely később az életmű egészében fontossá válhatik.

A CIKKEK, TANULMÁNYOK JEGYZETEI

1. *Levél Párizsból.* Szilágy 1904. márc. 3. 1—2. l. — Tárca — Ady Endre

Első párizsi cikkét mintegy szimbólumképpen annak a lapnak küldi Ady, amelyben írásai először megjelentek.

Az imperiólon : az emeletes omnibusz tetején. — *Legalább is emléktáblát fog kapni* Ady emlékét Párizsban egyik szállodáján valóban tábla hirdeti: a *Hôtel des Balcons* (3 rue Casimir Delavigne) falán. — *Morgue* bonctani intézet, tetemnéző. — *Heine és Maupassant sírja* Heine sírja a Montmartre-i temetőben, Maupassant-é a Père-Lachaise temetőben van. — *S hogy kijózanodnék kényszerubbonyában is a nagy mesélő* Maupassant paralizis progresszívában halt meg.

Adynak a párizsi Morgue-ban történt látogatásáról érdekes és nyilván hiteles anekdotát őrzött meg Nagy Endre. Azért gondolom hitelesnek, mert Nagy Endre még 1904-ben, akkori párizsi tartózkodásakor jegyezte fel a valószínűleg frissiben Adytól hallott történetet a Párizsba kikerült magyar írók nyelvi nehézségeinek dokumentálására: „Egy poétatársam ugyancsak megjárta a minap. Mint afféle poétalélek, aki mohón olvassagta Paul Verlaine verseit, legelsőbb is a morgue-ot szerette volna látni. Igen, látni szerette volna azt a helyet, ahol az öngyilkos grizettek, az éhenhalt bohémek és a sötét Notre Dame negyed regényes áldozatai fekszenek. Beült egy kocsiba és könnyedén kiszólt a kocsisnak: — *La mor'!* — A kocsis bólintott a fejével, aztán megindult véle hegyen-völgyön, keresztül-kasul. Végre letette a Montmartre negyed egy háza előtt. — *C'est Ra'mort'!* — Ez a ház egy hírhedt éjjeli kávéház volt *Rat mort* (döglött patkány) címmel. A mi szegény poétánk láthatott itt is elég grizettet, de korántsem holtan, sőt — nagyon is elevenen.” (Nagy Endre: A tarka Párizs. PN 1904. nov. 27.)

A francia lánnyal történt találkozást Buddha temploma vár c. novellájában is feldolgozta Ady. (BN 1905. szept. 24.)

Mj: PN (9), LP (9.), J (137.), Vál (66.)

2. *A bolgár fejedelem hadseregéde.* PN 1904. márc. 5. 9. l. — Napihírek

A névtelen cikk témájából Ady szerzőségére következtethetünk. Valószínű, hogy első cikkei egyikének témáját Lédáéknál hallotta, akik hosszabb ideig éltek Bulgáriában és feltehetően számon tartották a bolgár vonatkozású híreket, társasági pletykákat. Nem első eset, hogy Lédától kap témát: „Ugy szeretetre méltó, bájos, párizsi magyar asszony beszélt nekem Ragazziról, a piktorról.” — írta Esetek c. cikkében (BH 1903. dec. 31. AEÖPM IV 186.). Adyra vall ezen kívül a cikk könnyed, csevegő stílusa, a bevezető mondat, mely még inkább a bernfentes vidéki újságrót idézi, a nagyváradi cikkek ilyesfajta fordulatait: „Nagyon pompás kis kázus” (A hétről. AEÖPM IV 35.), vagy „Kacagató kis ügy ez.” (AEÖPM IV. 214.), Adyra utal a szedte s vette kifejezés is (vö. „Csókjaimat szedtem, vettem...” Hiven sohase szerettem c. versével.)

Castellane-palota az avenue de Bois-de-Boulogne (ma avenue Foch) 50 szám alatt Boni de Castellane gróf nacionalista képviselő pazar luxussal felépített palotája a legelőkelőbb társaság számára állt nyitva. — *autopsice* saját tapasztalatból.

3. *Ha Feydeau úr megfiatalodik.* PN 1904. márc. 6. 16. 1. — Színház és Művészet — A.E.

Feydeau, Georges (1862—1921): francia bohózatíró. *La main passe c.* darabja nálunk *Kézről-kézre* címmel került színre Molnár Ferenc fordításában 1905-ben. A Vígyszínházi bemutatóról Ady ismét ír (*Kézről-kézre.* BN 1905. ápr. 7.). Feydeau-t még vidéki újságíró korából ismeri: *Osztregás Mici* (*La dame de chez Maxim's*) c. darabját 1899 óta játszották a pesti és vidéki színházak. — *Cáfoltgatják a nagy és elmés néhai, aki statáriumot hirdetett volt a hülsen asszonyok ellen*: Dumas fiás egyik darabjának szállóigévé vált mondatára céloz, mely a házasságtörő asszony kiirtására szólít fel: „Tue-la.” (öld meg!) (Armand Lanoux: *Amours 1900.* Hachette, Paris 1961. 127.). — *Láttuk az ágyat, a francia bohózatok obliqué és duplán elfoglalt ágyát*: Feydeau darabja úgy kezdődik, hogy a férfi és a nő fekszik az ágyban, mikor a függöny felmegy. Mindkettő mélyen alszik. Felébrednek, beszámolónak egymásnak, ki mit álmodott. Azután a nő: „6 óra van, mit mondd a férjemnek?” Férfi: „És én a feleségemnek?” Nő felháborodva: „Maga nős? Ez gyalázat.” A jelenetet félórás kacagás követi. — *Guinon darabja, a Décadence* 1. Párizsi levél c. márc. 13—20.-i cikk jegyzetét (302.). *Pantins* Les Pantins (pojácák), Gustave Grillet 3 felv. színműve, melyet a Victor Hugo színház febr. 19-én mutatott be. — *Kit érdekkel az árja-szemita konfliktusok limonádéja*: 1. Párizsi levél c. márc. 13—20.-i cikkét (17.). —

Adyának azok közül a színházi kritikái közül való, melyeket párizsi tartózkodásának elején még inkább a francia lapok hatása alatt írt, semmint saját élménye alapján. Valószínűleg Catulle Mendès kritikája nyomán írta (*Le Journal*, márc. 2.), melyben a tartalom elbeszélése során ilyen hasonló mondatokra bukkantunk: „Je sais bien. Il y a le Lit, le déplorable Lit des vaudevilles! (...) Et comment ce mari apprend-il qu'il est cocu? par le phon, auquel il a dicté une allocution nuptiale et qui peu après a recueilli la très tendre conversation et les baisers des deux amants.” (Jól tudom. Ott van az Ágy, a zenés bohózatok szerencsétlen Ágya. . . . És hogyan tudja meg ez a férj, hogy felszarvazták? A fonográfól, melynek lakodalmi beszédét diktálta és amely nemsokára rá a két szerelmes rendkívül gyöngéd beszélgetését és csókjait is felvette.) C. Mendès általában dícséri és irodalminak tartja a darabot. Ha azonban tüzetesebben összehasonlítjuk Ady cikkét C. Mendès kritikájával, azt látjuk, hogy az idegen indítás ellenére is eredeti Ady filozófiához konkludál: „Mindenki a múlt után vágyik... Vagyis: ostobák vagyunk, hölgyeim és uraim. Bocsánat, de ostobák vagyunk. Vagy talán szerencsétlenek? Mindannyiunknak más kell, mint ami van, s csacsimódra engedjük át magunkat rossz idegeinknek s romló véredényeinknek.”

Mj: Pn (11.), LP (13.)

4. *A koldusok poétája.* PN 1904. márc. 12. 8—9. 1. — Ady Endre *Rictus, Jehan* (1867—1933): családi nevén Gabriel Randon, a század elején, mint a szegények és elesettek költője rövid ideig népszerű volt Verseit cabaret-kben (zenés, műsoros kocsmá) szavalták. Első sikeres kötete, az Ady cikkében említett *Les soliloques du pauvre* (A szegény monológjai) 1903-ban jelent meg. A kötet népszerűségéhez kétségtelenül hozzájárultak Steinlen (Théophile Alexandre Steinlen 1859—1923) művészi illusztrációi is, melyek Adyt is lenyűgözték. — *Egyik csodálatos versében.* a *La maison*

des pauvres c. versben, melynek elejét ugyanebben a cikkében Ady magyar fordításban közli. — *Lemaître, Jules* (1853—1914): impresszionista kritikus, író, jobboldali politikus. L. Vissza a mesékhez c. 1905. jan. 8-i cikkét és jegyzetét (180. és 370.). — *Claretie, Jules* (1840—1913): a Comédie-Française igazgatója, színházi kritikus, a *Le Temps* publicistája. — *Coppée, François* (1842—1908): francia költő, nálunk különösen Petőfiről írt verse ismert. Ady idejében vallásos verseket írt és szélső nacionalista politikai mozgalmakban vett részt. — *Conte*: nem sikerült kikutatni, kire gondol. — *Vous avez créé un frisson nouveau* Őn új borzongást teremtett (Ady szavával: szűz borzongás). — *Une langue unique, langue de poète et de truand, raffinée et sorde:* különös nyelv, költői és csavargói, kifinomult és piszkos. — *Meg kell végre szólaltatni...*: Rictus verseskötetének ajánlása, mely franciául így hangzik: „Faire enfin dire quelque chose à Quelqu’Un qui serait le Pauvre, ce bon Pauvre dont tout le monde parle et qui se tait toujours.” — *Nekem Rictusnek egy bámulója, egy finom lelkű szép asszony volt segítségemre a fordításban* a nehezen érthető argot-ban írt költemények átültetésében Léda volt segítségére. Ez is azt mutatja, hogy első cikkeinek témáit még időnként Léda inspirálta.

A két versfordítás együtt az Új versekben Jehan Rictus strofáiból címmel jelent meg. A második vers a BN 1905. febr. 26-i számában Az én menyasszonyom címmel külön is megjelent. A szövegeltéréseket a versek kritikai kiadásában közöljük. A két vers eredeti címe: La maison des pauvres III., a másodikiké L’Espoir VII. (remény).

Ady és Rictus viszonyáról Rónai Pál közölt tanulmányt a Nouvelle Revue de Hongrie 1940. évfolyamában a 75. lapon (Rencontre avec Jehan Rictus, un maître d’André Ady). Ebben a szerző elmondja többek közt, hogy 1932-ben Rictus egyik szerzői estjén megemlítette a költőnek, hogy verseit egy nagy magyar költő, Ady Endre magyarra fordította. Rictus sohasem hallotta Ady nevét.

5. *Mi-carême*. PN 1904. márc. 13. II. 1. — Napihírek — (a. e.)

Mi-carême: a böjt harmadik hetének csütörtökét a franciák tréfás felvonulásokkal, utcai mulatsággal ünnepelik. Párizsban a Szajna jobb- és balpartján és a csarnok negyedben (Les Halles) külön ünneplik meg mi-carême-et. Ady a balparti felvonulásról számol be. — Egy későbbi mi-carême utcai mulatságát írja le nagyon szemléltetően Révész Béla (Ady trilógiája Nova ir. Intézet 1935. 75.) *Várjuk a királynőket* a farsangi menet élén a királynők királynője vonul. 1904-ben a balparton Sarah Balmadier, a jobbparton Jeanne Leclinf, a csarnok negyedben pedig Germaine Luzeux kisasszonyt választották a királynők királynőjévé (la reine des reines). — *Jacques I., Saint Pierre du Sahara*: Lebaudy, Jacques egy cukorgyáraiból meggazdagodott francia család sarja. 1903-ban hajót bérelt és néhány matrózzal Afrika nyugati partján a Bojador foktól keletre elterülő vidéken, a Szahara szélén egy kis területet megszállt. Azután felvette az I. Jakab, a Szahara császára címet. Amde egy bennszülött törzs csakhamar elűzte és egész vállalkozása nevetség tárgya lett. Ezért írja Ady, hogy minden orfeum revűben szerepelt. — *Konzul*: világhíressé vált csimpánz. New Yorkban fedezte fel egy francia állatbarát a majdnem emberi tulajdonságokkal rendelkező majmot. Megvette, elhozta Párizsba és rövid idomítás után a Folies Bergère-ben léptette fel. Értékét 625 000 frankra becsülték, 500 000 frankra volt biztosítva és havi 30 000 frank jövedelmet hozott gazdájának. Egyik legjobb hotelben lakott Párizsban, természetesen külön szobában. Mikor Berlinben volt vendégszereplésen, bemutatták a császári csulúcnak is. Másnap megfázott és meghalt. Tetemét hazavitték Párizsba

és ott egy múzeumban állították ki. L. Konzul holtteste Párizsban c. márc. 18-i cikke (207.). — *Külön kocsit kap a rádium* a Curie házaspár felfedezése, a rádium ekkoriban vált népszerűvé. Gyakran tartottak róla előadást és ezekről a lapok hosszú beszámolókat írtak. — *kék-vók:* cake walk (kalácstánc). A század elején divatos tánc, mely az Egyesült Államok déli államaiban lakó négerek népi tánca volt eredetileg és onnan kapta nevét, hogy versenyben járták egy hatalmas kalácsért. — *kickapoo:* ugyancsak a század elején divatba jött tánc, mely nevét egy jórészt elenyészett indiai törzsről kapta. — „*komm' Karlínchen*”: népszerű operettmelódia.

6. *Párizsi levél:* A Színház 1904. márc. 13–20. II. évf. II. sz. 182. 1. — Ady Endre

Mardi gras: húshagyó kedd. Ezen a napon francia népszokás szerint farsangi mulatságokat tartanak. — *Papa Mulot:* az Antoine színház mutatta be Robert Charvay Papa Mulot c. drámáját. Témája: Mulot papa, a becstelen, de szegény főkönyvelő lányát el akarja venni egy szegény fiú. Mivel a lánynak nincs hozománya, a vőlegény elhatározza, hogy a gyarmatokra megy dolgozni, hogy megkeresse a házassághoz szükséges pénzt. Időközben Mulot papa másik, rossz útra tért lánya után nagyobb summát örököl. Az örökséget azonban nem akarja elfogadni. Felesége, lánya és vőjelöltje addig mesterkednek, míg a könyvelőt megöli a felindulás, ők pedig megkaparintják az örökséget. — *Retour de Jérusalem:* (Visszatérés Jeruzsálemből) Maurice Donnay (1859–1945) antiszemita drámája. Témája miatt több ízben nyilatkoznia kellett a szerzőnek. Donnayról és antiszemita drámájáról Ady később is ír (BN 1907. febr. 20.) és többek közt azt mondja róla, hogy akadémiai tagságát a Retour de Jérusalem-nek köszönhette. — *Décadence:* (Hanyatlás). Albert Guinon (1863–1923) vígjátéka, a Vaudeville színház mutatta be. Tárnya a nálunk is ez idő tájt koptatott séma: miként menti meg egy arisztokrata család vagyonát egy gazdag zsidóval kötött házasság. A gazdag zsidót még Strohmann-nak is hívják. A darab előadását a francia cenzúra 1901-ben betiltotta, csak 1904-ben engedélyezte.

7. *Sas és kahas a vörös lobogókon.* PN 1904. márc. 15. 6. l. — A. E. *Bebel gárdája* a német szociáldemokraták. Bebelről l. Nostra res agitur c. 1903. febr. 1-i cikk jegyzetét (AEÖPM IV. 25.). — *Bebel gárdája fölcsap a fölséges császár leghűségesebb ellenzékének:* a Le Temps 1904. márc. 9-i Pacifistes, socialistes et autres désarmeurs (pacifisták, szocialisták és más antimilitaristák) c. cikkében a következőket olvashatjuk: Bebel a Reichstag egyik ülésén kijelentette, hogy egy „Németország létét veszélyeztető háborúban” és minden háborúban, ahol Németország angazsálva volna, minden szocialista utolsó lehelletéig a hazáért küzdene. Mire a német hadügyminiszter, Eimem tábornok ezt kérdezte: „Hogyan híhetnék önöknek? Hiszen önök azt mondják, hogyha a háború kitorne, sztrájkokat rendeznének.” A német szocialisták között nagy vihar támadt és azt választották a hadügyminiszternek: „Sohasem mondtuk ezt! Ön összecserél minket a francia szocialistákkal.” — *A francia szocialisták. elguthattak végre oda, hogy legnagyobb ellenségükön, a hadseregen egy nagyon kicsi, rettenetes szükséges érvágást tegyenek:* valószínűleg arra céloz Ady, hogy a haditengerészet költségvetését a szocialisták követelésére túlságosan alacsony összeggel emelték fel. Ezért ünnepelték ezekben a napokban Pelletan tengerészeti minisztert az Internacionálé hangjai mellett és vörös zászlókkal, mikor megérkezett Rochefort-ba, a fegyveres erők szakszervezetének bankettjére. A guesde-isták lapjában, a La Petite République-ben Gérault-Richard azt írta márc. 7-én, hogy a hadiflotta és a gyarmatok védelme nagyon illuzórikus, nagyon költséges és nagyon fölösleges dolog.

A Berliner Tageblatt meg is jegyezte ez alkalomból, hogy néhány év múlva Franciaország a második tengeri nagyhatalomból a negyedik lesz. — Az egymás között különben is meghasonlott francia szocialisták: ez idő tájt már nyílt ellentét volt a Guesde vezette forradalmi szocialisták és a Jaurès vezette parlamenti és reformista szocialisták között a francia szociáldemokrata pártban. A februári Saint Étienne-i kongresszuson csak az utóbbiak vettek részt és Jaurès még így is vereséget szenvedett, mert olyan határozatot hoztak, hogy a szocialista képviselők alá kell vessék magukat egy bizottságnak, mely a helyi pártszervezetek küldötteiből alakul, míg eddig a parlamenti frakció kezében volt a legfelsőbb döntés joga. (Le Temps 1904. febr. 18. La défaite de M. Jaurès à St. Étienne.) — Egyik publicistájuk a francia szocialistáknak szentimentális hangon bizonyítottja, hogy a hazaszeret a legmagasabb rendű emberi érzés. . . : nem sikerült a cikket megtalálni.

8. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig. PN 1904. márc. 20. 9. l. — Napi-hírek A. E.

Ebben a cikkben és még néhány későbbiben Jules Claretie-nak a Le Temps-ban rendszeresített rovatát (La vie à Paris) követi külső formában. *Observatoire* : a párizsi csillagvizsgáló, a XVII. században klasszikus stílusban épült műemlék. — *Jules Claretie* : 1. a Koldusok poétája c. márc. 12-i cikk jegyzetét (300.). — Claretie a Société des gens de lettres (irodalomárok társasága) havi diszvacsoráján mondta az Adyól idézettek, Marcel Prévost tosztjára adott válaszában. — Beszédének néhány fontosabb gondolatát alább idézzük: „M. Gladstone a dit du siècle passé: le dix-neuvième siècle est le siècle des ouvriers. Je dirais volontiers: le vingtième siècle sera le siècle des femmes. En effet elles sont partout et partout s'affirment par des oeuvres admirables. Au Salon, les oeuvres de femmes égalent celles des hommes. (...) J'assistais l'autre soir à la Sorbonne aux merveilleuses expériences du radium. Pour écouter une femme, Mme Curie et pour applaudir, il y avait dans l'assemblée, un auditoire de femme. (...) Et pour ne parler que de notre Société et du roman, notre spécialité, si je puis dire, quoiqu'il ait ici des historiens, des moralistes, de publicistes, de poètes, des écrivains de tout genre — dans le roman quelle magnifique floraison de beaux livres! Combien d'oeuvres féminines qui dépassent la moyenne des productions courantes! Quel talent dépensé! Que de noms glorieux! Messieurs les romanciers masculins, tenez vous bien, dans ce domaine du roman — pays de la poésie et du coeur — avant peu ce sera la femme qui sera „la plus forte“. Le temps n'est plus où George Sand était une exception, où l'on hésitait à lire un livre en disant: „Ouvrage de femme!“ On ne fait plus un roman comme on faisait de la tapisserie. On met à présent toute son âme dans un livre et c'est ce qui fait le succès loyalement gagné et l'oeuvre durable. Aussi bien, mes chers confrères, je bois à l'avènement de ces romancières qui vont peut-être renouveler un genre attirant entre tous, et notre cher président ne m'en voudra pas si j'associe son nom, qui nous est cher, à ce toast à l'avenir de ce roman spécial. A l'auteur de l'Automne d'une femme et au printemps du roman féminin!“ (Le petit Temps 1904. márc. 15.) (Gladstone mondta az elmúlt századról: a tizenkilencedik század a munkások százada. J'n szívesen mondanám: a huszadik század a nők százada lesz. Valóban jelen vannak ők mindenütt és mindenütt csodálatos művekben nyilvánulnak meg. A Szalonban a nők művei fölernek a férfiakéval. . . . Jelen voltam valamelyik este a Sorbonne-on a rádium csodálatos kísérleteinél. Hogy meghallgassanak és megtapsoljanak egy asszonyt, Curie asszonyt, a gyülekezésben volt egy asszonyokból álló hallgatóság. . . . És hogy ne beszéljünk másról, mint a mi Társaságunkról és a regényről, ha szabad így monda-

nom, a mi specialitásunkról, bár vannak itt történészek, moralisták, publicisták, költők és mindenféle írók is — milyen pompás virágzása is van a jó regényeknek! Milyen sok női munka, amely meghaladja a folyó termék átlagát! Mennyi eltékozolt tehetség! Mennyi dicsőséges név! Uraim, férfiak regényírók, jól vigyázzanak, ezen a területen, a regényírás terén — a költészet és a szív birodalma — rövidesen az asszony lesz az „erősebb nem”. Már nem az az idő járja, mikor George Sand kivétel volt, amikor az emberek haboztak elolvasni egy könyvet mondván: „Női munka!” Egy regény nem úgy készül többé, mint ahogyan annakidején egy hímnést készítettek. Ma egész lelkiüket beleadják egy könyvbe és ez az oka a nemesen kivívott sikernek és a mű tartósságának. Éppen ezért, kedves barátaim, emelem poharam azoknak a regényíróknak az eljövételére, akik talán megújítják majd ezt a különösen vonzó műfajt és kedves elnökünk talán nem fog rám haragudni, ha ebben a pohárköszöntőben összekapcsolom az ő nekünk oly kedves nevét ennek a különleges regénynek a jövőjével. Az Egy asszony őszének szerzőjére és a női regény tavaszára!) — *Henry Bataille* (1872 — 1922): költő, drámaíró. Itt idézett tanulmánykötete: *Têtes et Pensées* (Fejek és gondolatok), benne húsz kortárs portréja. Első verseskötete *Chambre blanche* (Fehér szoba) után az 1904-ben megjelent *Le beau voyage* (Szép utazás) nagy feltűnést keltett. Coppée azért ünnepli, mert Bataille versei a szimbolizmussal szemben visszatérést jelentettek a gyermeki, természetes formákhoz. Ady kiváló érzéssel látta meg Bataille költészetének konzervatív vonásait. Bataille hírnevét egyébként mint drámaíró szerzi. 1902-ben játsszák *Le Masque* (Az álarc) c., majd 1904-ben *Maman Colibri* c. színdarabjait. Ez utóbbiról Ady a budapesti bemutató után ír kritikát (BN 1905. máj. 21.) — *Jean Lorrain* (1855 — 1906): családi néven Paul Duval. Parnasszista költő, naturalista regényíró és korának rendkívül népszerű krónikása. Halála alkalmából írt cikkében (Sírbeszéd Duval fölött. BN 1906. júl. 5.) Ady mesterien jellemzi. Jean Lorrain cikke Henry Bataille verseskötetéről a *Gil Blas* márc. 15-i számában jelent meg és többek közt ezt olvashatjuk benne: „Voilà le livre d'un grand poète. Voilà le livre de poésie moderne qui restera comme marque caractéristique de notre époque d'abord, ensuite pour sa valeur en soi, qui fait que les poètes et les artistes mettront ce livre à côté de l'Intermezzo et non loin des *Fleurs du Mal*.” (Ime egy nagy költő könyve. Ime a modern költészet könyve, mely először is korunk jellegzetes emlékeként marad fenn, másodszer pedig azon értéke révén, mely ezt a könyvet a költők és művészek szemében az Intermezzo mellé és a *Romlás* virágaitól nem meszse helyezi el.) — *Brunetière*: 1. *Nostra res agitur* c. 1903. febr. 1-i cikk jegyzetét. (AEÖPM IV. 303.) — *Bourget, Paul* (1852 — 1935): francia regényíró. Lélekelemző regényei ezidőtájt már a konzervativizmus és a katolikus egyház dogmáinak szócsövei. Ma már olvashatatlanok. (*L'Étape* 1902, *Un divorce* 1904.) — *Coppée*: 1. *A koldusok poétája* c. márc. 12-i cikk jegyzetét (300.). — *Rictus*: 1. *A koldusok poétája* c. márc. 12-i cikket és jegyzetét (12. és 300.). — *A Théâtre-Antoine új nihilista drámája*: *Oiseaux de passage* (Vándormadarak) Maurice Donnay és Lucien Descaves négy felv. drámája, melynek főszereplői orosz nihilisták. — *Grand Palais*: Párizs legnagyobb kiállítási palotája, ahol a nagy képzőművészeti tárlatokat rendezték.

9. *Madame Thèbes műhelyében*. PN. 1904. márc. 25. 10. l. — Napi hírek — A. E.

A „Ha ezt tudnám...” — kezdetű szakasz előtt (a 23. lapon) feltehetőleg sajtóhiba folytán elmaradt kérdés — mint ez a továbbiakból kiderül — valószínűleg az orosz–japán háború kimenetelére vonatkozott.

Louis: az idő tájt a 20 és 40 frankos arany pénzeket hívták *louis d'or*

(lajosarany)-nak. — Jean Lorrain: I. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. márc. 20-i cikk jegyzetét (304.). A Gil Blas jún. 14-i számában azt olvashatjuk, hogy Mme Thèbes Jean Lorrain közeli halálát jósolta és ez valóban be is következett 1906-ban. — *Gróf Montesquiou*: Montesquiou-Fezensac, Robert comte de (1855—1921): a szimbolista iskolát felváltó újklasszicizmus egyik előfutára. Le Chef des odeurs suaves (édes illatok fejedelme) és Les Hortensias bleus (kék hortenziák) c. versesköteteire céloz Ady, mikor a színek és illatok poétájának nevezi. — *Szörnyű erkölcsi szükségem lesz*: szükség = succès (siker).

Mme Thèbes nagyon népszerű lehetett, mert vicceket is közölnek róla a párizsi lapok. A Le Journal márc. 8-i számában olvastuk a következő viccet: „Mióta Mme Thèbes megjósolta, hogy párbajban halok meg, mindig bocsánatot kérek.”

10. *A francia Bilse és Ahrenberg*. PN 1904. márc. 29. 6. l. — Napi hírek — A. E.

Bilse hadnagy: Bilse német hadnagy regényt írt egy kis német helyőrség, Forbach szekerész tisztjeinek életéről. Egy kis helyőrségből címmel. *A francia Bilset Charly hadnagnak hívják*: Charly hadnagy egy francia helyőrség történetét írta meg mulatságos formában Une petite garnison française (Egy kis francia garnizon) címmel. A Mercure de France kritikája (1904. máj.) éppen azt emeli ki, hogy nem Bilse hadnagy könyvének utánzata. — *Legalább is száz francia újságcikk íródott az Ahrenberg afférról*: Prosper d'Ahrenberg herceg perének újrafelvételéről ekkor adtak hírt a francia lapok. A fiatal hadnagy néhány évvel ezelőtt Afrikában halálra kínoztott egy Cain nevű néger bennszülöttet. Először 10 hónapi börtönre ítélték, később halálra. Ezt a császár 15 évi börtönre változtatta át. Akkoriban zajlott a per újrafelvétele, melynek során a herceg beszámíthatatlanságát igyekezett bizonyítani a védelem. Kiderült, hogy Ahrenberg herceg szadista volt. A francia lapok hosszasan foglalkoznak azzal a ténnyel, hogy a német hűseregben tiszt lehetett egy szadista örült. — *A francia haditörvényszék szenzációs tárgyalás után szenzációs ítéletet mondott a francia hadsereg egy szerencsétlen kapitányára* Constant-Pierre Blanchard kapitány múlt év decemberében arcul ütötte Angelin közlegényt. A tárgyalást hosszasan pertraktálták a francia lapok. Bírái megleckéztették a szerencsétlen kapitányt, hogy nem viselkedett elég férfiasan, mert ahelyett, hogy tettét elismerte volna, azzal védekezett, hogy nem ütötte meg Angelint, hanem csak hozzáért a kezével. (Petit Temps. 1904. márc. 25.)

11. *A párizsi vásár*. BH 1904. márc. 29. 11. l. — Közgazdaság — (a.)
[*] Eredetiben: amely

A téma első pillanatra szokatlan. Még Ady széleskörű érdeklődésének lemeretében sem keressük cikkeit a Közgazdaság rovatban. Mégsem lehet kétség, hogy Ady írással van dolgunk. Bizonyítékunk nem csupán a Nagyváradon is ritkábban használt, de kétségtelenül Adyt jelző (a.) szignó. Nagyváradon is találunk vásári beszámolót. Igaz, hogy nem saját élménye alapján, hanem újságcikkek és Rimler polgármester elbeszélése nyomán szánol be a drezdai vásárról Tapasztalatok az Elba partján c. 1904. aug. 9-i (AEÖPM IV. 142.) és Drezda és Nagyvárad c. 1903. aug. 15-i (AEÖPM IV. 144.) cikkeiben. A drezdai vásár jelentőségét is abban látja, hogy az Iparosodásnak, a fejlődésnek fontos állomása, a jövő városának előhírnöke: „Rendkívül nagy koncepciójú, óriási értékű és jelentőségű kiállítás ez, színté irányítójaként jelentkezik annak a fejlődésnek, mely majd a jövő városát fogja megteremtteni, hol az utánunk következő boldogabb

generáció fog nálunk sokkal boldogabban dolgozni és élni." Csak míg ott magyar szempontú tanulások levonását sürgeti, itt meglátja a párizsi vásár mögött a német ipar konkurenciájának veszedelmes következményeit a francia politikára. Ehhez a vásári katalóguson és a vásár rendezőjével folytatott beszélgetésen kívül Ady politikai élelétására is szükség volt. Alig néhány hetes párizsi tartózkodás után szinte a legdöntőbb vonásait ragadja meg a francia politikai életnek: a francia szociáldemokrácia „nemzeti” politikáját (Sas és kakas a vörös lobogókon, márc. 15. a 19. lapon), a pángermán veszedelmet (Napoleon von Theilgut márc. 18. a 205. lapon), stb. Maga a beszámoló ellaposodik: ez már nem igazi témája Adynak. (Ebben is bizonyára Léda volt segítségére.) Ezért van a cikkben ismétlődő gondolat is, ami nála szokatlan (a franciák nem tagadják, hogy a lipcei vásárt utánozzák). Mindazonáltal a vásár politikai vetületének elemzése, a magyar viszonyokra való utalás, a poentírozott befejező mondat — kétségtelenné tesz Ady szerzőségét.

bibeliók: bibelot = csecsebecse. — *Blümchenkaffee:* nagyon gyenge, színtelen, szürkés kávé.

12. *Bonaparte és Montansier asszony.* BN 1904. márc. 31. 7. 1.

Az első, båtortalanabb színházi kritikák közül való, melyekben még a francia újságok inspirálták inkább, semmint saját élményei. Részben ez a magyarázata, hogy nevét nem írta alá. A másik ok, amiért névtelen kívánt maradni, az lehetett, hogy ugyanezt a témát rövidebben megírta a BH számára is. A két cikk ugyanegy napon, márc. 31-én jelent meg mindkét lapban. A BH-beli cikkben, melyet alább közlünk, ő maga hivatkozik a forrásra, a *Le Temps* c. párizsi napilapra. Ugyanez a forrása, mint alább kiderül a BN kritikájának is. Adyra vall a kritika fanyar hangja, a színdarab tartalmának fordultatos előadásmódja, a „színdarabgyáros” kifejezés, valamint a kielezett befejezés is.

A kritika forrása a *Le Temps* 1904. márc. 26-i számában megjelent *Montansier* c. *Fontaine de Rambouillet* et *Spoll* aláírástú cikk. Az itt olvasott történetet kapcsolta össze Ady a néhány hete bemutatott darab kritikájával. A történeti visszaillesztést Ady rövidebbre fogta, mint a *Le Temps* cikke, de onnan veszi *Letourneur* és *Aubry* nevét. Onnan kezdve azonban, ahol *Barras* emlékirataiból idézi a jelenetezett elbeszélést, a cikk helyenként szóról-szóra megegyezik az eredetivel. Nyilván ez a cikk névtelenségének legfontosabb oka: Ady sohasem írta alá szígnóját olyan cikkeket alá, melyeket nem érzett egészen a sajátjának. Az utolsó bekezdésben — a hazai ollózások gyakorlatának megfelelően — megint eltér a forrástól. Abban *Montansier* asszony további sorsát meséli el a cikkírók és míg ez szürke és unalmas, addig Ady befejezése frappáns és szellemes. *Neuville* színigazgató nevét azonban megint innen veszi át.

Montansier asszony eredeti nevén *Brunet* (1730–1820), színésznő volt. Eleinte *Martinique* szígeten játszott, 1750-ben tűnt fel Párizsban. Gyors karriert csinált, több színházat igazgatott és csakhamar milliomos lett. A forradalom alatt színházát a forradalmi csoportok rendelkezésére bocsátotta. A *Terreur* után színháza, a *Variétés* színház, a *Palais-Royal*ban volt, 1795 és 1806 között élte virágkorát, ezután a *Montmartre* bulvárra száműzték. *Montansier* asszony egy *Neuville* nevű színésznek és egy *Forioso* nevű táncosnak volt a felesége (*Le Figaro* 1904. márc. 12.). — *Réjane*: *Gabrielle Réju* (1856–1920) színészi neve. Nagy francia színésznő, *Sarah Bernhardt* vetélytársnője, főleg modern szerepeket játszott. — *Coquelin* híres francia színész testvérpár. Itt valószínűleg az idősebből van szó: *Constant Coquelin*ről (1841–1909), aki drámai szerepeket játszott. — *Jemappes*

belgiumi helység, 1792 nov. 6-án itt verték vissza a francia forradalom csapatai a szövetséges intervenciót. — *Dumouriez*: Charles-François (1739—1823) francia tábornok, a jemappes-i győző. — *Toulon ostroma*: 1793-ban a királpártiak átadták a kikötőt az angoloknak, de Bonaparte visszavette. — *Barras*, *Paul vicomte de* (1755—1829); előbb a Konvent, majd a Direktórium tagja. Egy ideig együtt élt Montansier asszonnyal. — *Letourneur*, *Charles* (1751—1817): a Direktórium tagja. — *Aubry, de la Boucharderie*, *Claude* (1773—1813): francia tábornok. — *La Montansier*: 4 felv. színmű, szerzői Robert de Flers, Armand de Caillavet és Ibels Jeoffrin.

A BH 1904. márc. 31-i számában nyilvánvalóan ugyancsak Ady lerövidítve a következőképpen beszéli el a történetet:

Napóleon és Montansier asszony.

Montansier asszonyról, a tizenhatalcadik század végének legünnepeltebb színésznőjéről darabot írtak és ez a darab a minapában került színré, mérsékelt sikerrel, a párizsi Gaîté-színházban. Főbből az alkalomból a Temps nagyon érdekes történetet mond el Montansier asszonyról és a nagy Napóleonról. E história szerint nem sok hja volt, hogy a nagy művésznőből — császárné nem lett, ha ugyan Napóleon nemcsak elvette, de meg is tartotta volna hitvesének. Azonban el sem vette: de közel járt hozzá, hogy megtegye. 1795-ben történt, Napóleon akkor huszonhat esztendő és generális volt. Montansier asszony pedig közel a hatvan esztendőhöz, de csodálatosan fiatalos színben és még pedig teljes ragyogásában dicsőségének. Még negyven esztendőnek sem látszott. Napóleon Barras ismertette meg a művésznővel, az elmes és ügyes asszony, aki még sokat megőrzött egykori szépségéből, lángra gyújtotta az ifjú generális könnyen lobbanó szívért és Barras mindent elkövetett, hogy ez a csudaházasság létrejöhön. A dologban állítólag az is játszott némi szerepet, hogy Montansier asszonynak több millió franknyi vagyona volt, Napóleon pedig akkor még gyöngén volt megáldva földi javakkal. Bonaparte már családjával is közölte házassul tervét, de közbejött a híres október ötödike, mikor a konvent fővezérré nevezte ki az ifjú generálist és Napóleon — egyszerűen megfedlekzett Montansier asszonyról.

13. *Gróf Gobineau*. BN 1904. ápr. 1. 6—7. l. — A. E.

Gobineau, comte Joseph-Arthur de (1816—1882): francia diplomata, filozófus és író. Az emberi fajok egyenlőtlenségéről (*Essai sur l'inégalité des races humaines*) szóló tanulmányával a fajelmélet egyik megalapítója. Adyt nem Gobineau munkássága, hanem a hazájában elismerésre nem talált teltség érdekese alakja inspirálta cikke megírására. Ez annál is valószínűbb, mivel a Gobineau-ra és a Gobineau-ligára vonatkozó adatokat Albert Sorelnek a *Le Temps* 1904. márc. 22-i számában megjelent *Le comte Gobineau et la ligue gobinienne en Allemagne* c. cikkéből merítette. Ebben a cikkben olvashatjuk, hogy a nagyrészt németekből álló Gobineau-liga lelke M. Scheumann, és célja, hogy dicsőségesen hazahozzák „korunk egyik legkiválóbb gondolkodóját”. A liga kezdeményezője Richard Wagner. Ugyancsak Albert Sorel cikkében olvashatott Ady Gobineau normann származásáról „Le comte Gobineau se flattait d'origines scandinaves et normandes très pures, mais très délicates à suivre, le sang des veines des Vikings.” (Nagyon tiszta, de nagyon bajosan követhető skandináv és normann származásával dicsekedett, a Vikingek vére folyt ereiben.) A. Sorel szerint akárcsak Gobineau, Wagner is hitt ebben a normandiai mítoszban. A Nietzsche való utalást is az említett cikkéből vehette Ady. „Là où Nietzsche a trouvé passage, ce

Français, auquel Nietzsche paraît avoir pris tant de ses idées et des plus précieuses, devrait trouver les portes grandes ouvertes." (Ott, ahol Nietzsche is utat talált, ennek a franciának, akitől Nietzsche annyi és oly értékes gondolatát vette, nyitott kapukra kellene lennie.) — *Berzeviczy Gergely* (1763—1822): haladó, a jobbágyság felszabadításáért küzdő közgazdasági író, aki sokat utazott Nyugat-Európában és az ott szerzett tapasztalatok alapján ostromozta hazánk elmaradott gazdasági viszonyait. — *Akit úgy gyűlölt Kazinczy Ferenc s vele Berzsenyi Dániel, s aki haszontalannak tartotta a maga magyar fajtáját* Kazinczy egyik leveléből álljon itt egy részlet (Berzsenyinek 1809. febr. 14.) Berzeviczyről: „Ő ezidén nyomtattatta egy munkát über den Welthandel. A leghidegebb vérrel a világon, s még mintegy *ohajtva* azt prophetizálja, hogy Austriacusok leszünk előbb-utóbb s akkor oztán lesz Commerciumunk. (...) Rendes az, hogy B-nek mind egy, akár magyar légyen, akár német, vagy inkább oesterreicher, csak pénze legyen. Gondolkozhatik e így az emelt lélek? Cato és Brutus megölték magokat azt látván, hogy hazájuk oda van. Amelly Nemzet Berzeviczyekből áll, szül e az annyi és oly virtust, mint Athena, Lacedaemon és Róma?” És Berzsenyi válaszeleveléből: (Kazinczynak. 1809. márc. 12.): „Berzeviczy balgatag és gonosz, nem méltó a karpatusi zabkenyérre, sem uraságnak oktatására. Az ily méreg ellen szent kötelessége az úrnak ellenmérget szerezni s azt a publikumnak felmutatni. — A világpolgári gondolkozás karaktere a németnek, de látjuk a gyümölcsét, látjuk, hogy ez a temérdek nemzet mindenkor csak egy erőtlens és lelketlen nagy test volt, s már most pedig valóságos világpolgárrá változott. Ha a magyar úgy gondolkozott volna, mint Berzeviczy, régen eltörültezt volna a föld színéről hirt, neve. — A mi commerciumunkat és fabrikáinkat nem a konstitúció nyomja, hanem a józan politika, mely a gazdag népnek bőségéből a fölöslegvalót elveszi, hogy azzal szűkölködő nemzettársainkat táplálja. Hogy tudná Ausztria a mi kimeríthetetlen terméseinket felcserélni vagy megvenni, ha nekünk minden fabrikáink volnának, ha mink töle románoknál egyebet nem vennénk? Ez a politikai ok meg nem változhatik, ha mi mind svábokká leszünk is. Hogy hazánkban is vagnak szegény tájak, melyeken segíteni kellene, az igaz, de az ily apró részeknek el kell magokat veszteni a politika egészében.” — Lenyűgöző, hogy milyen hibátlan érzéssel és imponáló irodalmi műveltséggel talál rá Ady a maga szellemi ősré, ez alkalommal Berzeviczy Gergely alakjában. — *Kecskeméthy Aurél*: 1. Amit a régi porták mesélnek c. 1904. jan. 2-i cikkének jegyzetét (AEÖPM IV....). — *Aztán az angol poétapár jut az eszembe...*: valószínűleg Robert és Elisabeth Browningra gondol, akik sokáig éltek hazájuktól távol. Ez annál is inkább valószínű, mert egy későbbi cikkében is visszatér erre a gondolatra és itt már nevének nevezi a Browning párt: „Efficéle esetekből veszi észre az ember, miért vallotta az angol Browning pár civilizált barbárnak a maga fajtáját.” (A danzigi hercegné. BN 1905. ápr. 16.) Egy másik cikkében pedig: „Byron ostromozta az angolokat, kiket egy másik angol költő, Browning civilizált barbároknak nevez.” (Fecskek. BN 1906. ápr. 9.) — *Ellen Key* (1849—1926): svéd írónő. Emberek c. művében írja meg a Browning házaspár életrajzát.

Mj: LP (35.) Pn (22.).

14. *Magdolna templománál*. BN 1904. ápr. 7. 4. 1. — Hírek — A. E.

Magdolna temploma: a párizsi Madeleine, mely Napóleon alatt épült klasszikus stílusban, a dicsőség templomának (Temple de la Gloire). Csak a restauráció óta egyházi célokra szolgáló templom. Ezért írja Ady, hogy „Magdolnának tornyatlan, oszlopos és szépséges temploma...”. — *lionéria*: hetvenkedés. — *A Magnaud-féle „szabadság”*: Paul Magnaud (1848—1926)

bíró bölcsejeteiről naponta cikkeztek a lapok, a nacionalista lapok természetesen fölháborodással.

Mj: LP (43.), Pn (27.), Vál (74.)

Franciaország elnéptelenedésének problémája ezidőtájt kezdte foglalkoztatni a francia közvéleményt. Ezért indított ankétot az Européen c. folyóirat: „La France est-elle en décadence?” (Süllyedőben van-e Franciaország?) címmel. Erről az ankétról számol be talán ugyancsak Ady a BH ápr. 1-i számában a következőkben:

Csakugyan süllyedőben volna-e Franciaország?

Francia gondolkozók kérdezik ezt már mind sürűbben. Nem tartja vissza őket ettől a németalföldi professzor szentenciája, aki azt tanácsolja, hogy ne izgassa a franciákat állandóan ez a probléma, mert éppen az, hogy ilyen idegesen, az elfinomodott, beteg lelkek spekulációjával vizsgálják önmagukat, a dekadencia tünetének jelentkezik. Mindig ez a kérdés izgatja őket, nyíltan, vagy burkoltan. Tanári katedrákon, fölolvásó asztaloknál, könyvekben és újságokban. Politikai, szociális és ökonomikus vizsgálódásai-ban a francia nemzetet ez a szorongó kétség mardossa.

Egy párizsi folyóirat most körkérdésnek adta föl Franciaország nagy problémáját: csakugyan süllyedőben volna-e Franciaország?

■ A legtöbb kéreztet idegen híresség a legbuzgóbban és leghízelgőbben siet megnyugtanni a franciákat. Még a veszedelmesen goromba pennájú Harden Miksa is Corneille egy versével válaszol, amelyet a híres francia poéta egy szép asszonyhoz írt, aki visszautasította hódolását. A híres kis vers csattanója az, hogy „szép márkiz, ez a vénülő poéta olyan magasan áll kegyed fölött, hogy még azt is, hogy kegyed valóban szép, csak úgy fogják elhinni az emberek, ha az én versemből olvassák.” Ez a vers — úgy véli Harden — válasz azoknak is, kik Franciaországot vénülőnek mondják. Carmen Sylva, a költő királyasszony fősorol egy sereg dicsőséges, nagy, francia írónevet s ezt mondja:

— Az ég is bizonyára dekadens, mert nagyon sok fényes csillaga van ! . . .

Külföldi íróknak, tudósoknak, politikusoknak egész tábora válaszol a kérdésre. Érdekes, hogy az angolok írnak a legtüntetőbb melegséggel Franciaországról. Nagyon haragszanak a franciák Skalkovszkyra, a párizsi orosz kereskedelmi kamara elnökére, aki alaposan helybenhagyja a szövetséges nemzetet.

A többek között ilyen kegyetlen dolgokat ír: „Franciaország ma már csak a női divatban s az automobil-sportban vezet. . . A népesség fogy. . . A francia diplomácia ügyetlen. . . A hadsereg bomlik. . . A francia irodalom elvesztette univerzális jelentőségét. . . A színpad süllyedt. . . A zene stagnáló. . .”

A problémát természetesen nem oldja meg a francia folyóirat kérdése. Ankétekkel nem lehet tisztába hozni egy ilyen nagy, félelmes és szinte tragikusán állandó és nyugtalanító kérdést. Jól mondja Brandes:

Ha önök azért kérdeznek csupán, hogy kedves és hízelgő válaszokat nyerjenek, forduljanak Vilmoshoz. . .

Akit ilyen röviden Vilmosnak nevez Brandes, az természetesen Vilmos császár, aki alighanem panegiriszt zengett volna a franciákról, ha megkérdezik.

Májusban még kétszer tér vissza feltehetően ugyancsak Ady az elnéptelenedés problémájára. Máj. 1-én a PN-ban közöl hírcikket:

Hogy lehetne Franciaországot benépesíteni

[Párizsból írja levelezőnk:]

Kevés és mindig kevesebb a francia gyermekek száma; népesedésében egészen elmarad Franciaország. A legszomorúbb és legnyugtalanítóbb problémája ez néhány év óta Franciaországnak. Még a törvényhozás is azon töpreng egy idő óta, mit és újra mit találjon ki az elnéptelenedés veszedelme ellen. Egy francia író ember most éppen nem komoly módon szól hozzá a komoly problémához. Cikket írt a mormonokról, a soknejűek szektájáról, melyet Smith József alapított. A mormonok Utah államban élnek. Az Egyesült-Államok kormánya nem bírt velük, s nem tudta őket a többnejűség gyakorlásától elriasztani. A francia író künn járt a mormonok között, kiknek száma egyre nő, s rendkívül érdekes dolgokat mond el e különös vallás híveiről. Elmondja a többek között, hogy egy Davidsohn nevű mormon 1842-ben hét feleséget vett, akik hatvanhárom gyermekkel ajándékozták meg, s ezek közül negyvenkettő fiú volt. Mind a negyvenkét fiú jó és ájtatos mormon volt. Mindegyik vett négy-öt feleséget. Egy idő múlva kétezerre szaporodott föl az ifjú Davidsohnok száma. Ezek külön várost alapítottak. Davidsohn-City a város neve. Az egész város Davidsohn, a polgármester, a kereskedő, a suszter, a pék stb., s a város népeisége egyre nő. . . A francia író ember azt tanácsolja az aggódó francia szociológusoknak, politikusoknak s hazafiainak, engedjék meg Franciaországban a mormon vallás szabad gyakorlását. Néhány buzgó Davidsohn még meg tudná menteni Franciaországot az elnéptelenedés veszedelmétől.

Néhány napra rá, a máj. 5-i BH-ban olvashatunk egy rövid hírt ugyan-csak a népesedés kérdéséről:

Franciaország népesedése és a — háziurak

[Párizsból írják nekünk:]

A franciák félnek az elnéptelenedés veszedelmétől s az utolsó években Franciaországban a leglázásabb és szinte komikus akció indult ellene. Hanem ennek az akciónak több akadályja van ezernél. Franciaország népesedésének például a legkomolyabban és leghatározottabban akadályja a háziurak ridegsége. A francia háziurak ugyanis nem hajlandók lakást kiadni a sok gyermekű családoknak. Minél több a gyermek, annál bajosabb lakást kapni, s annál többre kerül a lakás. Hét, nyolc, vagy kilencgyermekes család már csak csoda révén kaphat tisztességes lakást Párizsban, s a nagyobb francia városokban. Piot-nak hívják azt a francia szenátort, akinek ennyi reform-ideája van Franciaország népesítésére s akinek e buzgalma annyira jó és rossz élcet termelt a vidám Párizsban. Most egy kilencgyermekes családapa egyenesen Piot úrhoz fordult, s neki panaszojja el, hogy sehol sem kap lakást. . . Úgy látszik, hogy az ilyen kis incidensek egészen komollyá fogják érlelni azt az eszmét, hogy az állam pénzbeli támogatásban részesítse azokat a támogatásra szoruló családokat, melyek gyermekeik számával reményit nyújtanak Franciaország népességének szaporodására.

Az elnéptelenedés problémájára augusztusban mégegyszer visszatér abból az alkalomból, hogy a Le Journal c. lap — feltételezhetően reklám-ötletből — jutalmakat tűzött ki a sokgyermekes francia családok részére. Két év múlva — minthogy a kérdés még mindig aktuális volt Franciaországban, és annak megoldásán még mindig Piot szenátor fáradozott — Ady nagy, névvel jelzett cikket írt az egyke-problémáról. (Az egyke. BN 1906. december 21. A. E.) Ebben utal arra, hogy két évvel azelőtt is foglalkoztatta ez a kérdés. „Bretagne-ban s másutt ezelőtt két évvel találtak szörnyen

népes családokat. Piot szenátor apostolkodása néhány könnyelmű újságrót lépre vitt. Irták is ezek a lelkes cikkeket. Csak állami kedvezés kell, s a paraszt úgy fog szaporodni, mint a patkány. . .” Az ilyen visszaemlékezések is valószínűsíthők, hogy ezeket az apró hírcikkeket is Ady írta.

A BH aug. 19-i számában, a Napihírek rovatban a következő cikket olvashatjuk.:

Jutalom a sokgyermekes családoknak

[Párizsból írja levelezőnk:]

Amit a francia kormány még Piot szenátor biztatására sem valósított meg eddig, most megcsinálja egy francia újság: A Journal című lap jutalmakat tűzött ki azoknak a francia családoknak, kik a legtöbb élő gyerekekkel nyújtanak reményt arra, hogy Franciaország mégsem fog elnéptelenedni, s a gólya népszerű madár lesz újra a gall hazában. Azok a francia családok, akik ez év szeptemberének a végén Párizs húsz kerületében s Franciaország nyolcvanhat megyéjében hivatalos okmányokkal tudják igazolni a legtöbb élő gyermeket, e nagy emberi és francia hazafiúi érdeméért illő és szép jutalomban fognak részesülni. A különös és érdekes verseny elé természetesen nagy érdeklődéssel tekintenek a publikum és a — konkurrens lapok.

15. Brunetiére csődje. BN 1904. ápr. 22. 9. l. — Hírek — A. E.

Ady már nagyváradi újságíró korában hallott Brunetiére-ről. Még 1902 októberében idézi egyik cikkében Tóth Béla esti levelét, melyben az említi Brunetiére-t is, és pedig éppen a tudomány csődjét bejelentő Brunetiére-t. (Az idealizmus. c. 1902. okt. 28-i cikk jegyzetében. AEÖPM III. 394.). Talán éppen Ady tudósítja a PN-t Brunetiére egyik 1904. márciusban kispattant botránjáról is. Ez annál is valószínűbb, mert a rövid hírcikknek, mely a PN 1904. márc. 24-i számában jelent meg, ugyancsak Brunetiére csődje címet adta.

Brunetiére csődje

[Párizsból jelentik:] Brunetiére Ferdinánd, a híres francia kritikus és irodalomtörténész, aki néhány esztendővel ezelőtt proklamálta a „tudomány csődjét” — a „Gil Blas” szerint — nyolc évvel ezelőtt közzétett a „Revue des deux mondes”-ban egy levelekben írott regényt, melynek „L'gy ismeretlen nő regénye” volt a címe. Brunetiére szerint e levelek valódiak, és nagyon különös körülmények között kerültek hozzá. A leveleket oly érdekeseknek ítélte, hogy változatlanul, — csupán a családnevek elhagyásával — adja ki azokat. Nos, a „Gil Blas” most bebizonyítja, hogy e levelek legnagyobb része *szórol szóra ki van írva Balzac „Le lys dans la vallée” című regényéből.* A „Gil Blas” éppen jó időben röpti Brunetiére felé a plágium vádját. A francia „irodalmi dorong”-ot ugyanis éppen most kandidálják — különösen klerikális részről — a Collège de France irodalomtörténeti tanszékére, Émile Deschanel helyére. Megválasztása elébe most súlyos akadályt gördített a „Gil Blas” leleplezésével, amelynek következtében — ha ugyan igaznak bizonyul — a tudomány csödtömeggondnoka maga kerül csödbe.

Valóban a Gil Blas márc. 19-i számában azt olvashatjuk, hogy a Revue des deux mondes-ban, melynek Brunetiére a szerkesztője, 1896. máj. 15-én és jún. 1-én egy sorozat lángoló levelet tett közzé Brunetiére, melyet egy fiatal lány írt egy vezérkari századosnak. A Gil Blas leleplezése nyilván Brunetiére esélyeinek csökkentését célozta a Collège de France katedrájára. A Collège de France jelölő gyűlésén azt is fejére olvasták, hogy régebben szidta a Collège de France-ot és Renant. Harduin a Matin márc. 16-i számában megjegyzi Brunetiére-nek, aki a háborút dicsőítette egyik írásában.

A francia sajtóban Brunetiére személye körül fel-fellángoló harcok indokolják Ady érdeklődését a kérdés iránt. De nem kétséges, hogy megérezte benne azt az érdekes elvi problémát is, hogy szabad-e a szabadgondolkodás, a liberalizmus nevében korlátozni egy reakciós gondolkodású tudós működését. Ezért tér vissza Brunetiére esetéhez egy hónappal a Collège de France választás után.

A Le Temps ápr. 16-i számában hírt ad a francia Akadémia tiltakozásáról az ellen, hogy a Collège de France mellőzte Brunetiére megválasztását az irodalomtörténeti tanszékre. A Le Temps cikkírójának is az a véleménye, hogy még az sem számítana ebben az esetben, „ha Brunetiére tényleg reakciós volna”, ahogyan Michelet és Quinet republikánus volta sem számított a császárság alatt. Erre a cikkre céloz Ady, mikor azt írja, hogy „igen sok liberális francia is tapsol az akadémiának”. Ugyanebben a cikkben olvashatjuk azt is, hogy Brunetiére katolikus ugyan, de állítólag olyannyira demokrata, hogy majdnem csatlakozott a szocialistákhoz, ami a Petite République-ben Georges Renard-ral folytatott vitájából derül ki. A Le Temps másnap számában közli Louis Havet levelét, melyben a Collège de France tanára válaszol a Brunetiére-t védő cikkekre. Kifejti, hogy Brunetiére-t nem politikai nézetei miatt mellőzte a Collège de France, hanem azért, mert a tudomány csődjét proklamálta, és a bibliamagyarázó Richard Simonnal szemben a minden kritikát elnémtő Bossuet pártján áll. A Le Temps cikkírója közli ugyan Havet levelét, de továbbra is kitart amellett, hogy a liberalizmusnak nem szabad korlátoznia a gondolkozást.

Deschanel, Émile (1819–1904): francia író, irodalomtörténész. — Collège de France: felsőfokú oktatási intézmény Párizsban, az egyetemen kívül, 1529-ben alapította I. Ferenc. — Lefranc, Abel (1863–1952): francia irodalomtörténész. — Deschamps, Gaston (1861–1931): francia irodalomtörténész, a Le Temps kritikusa.

Mj: LP (47.), Pn (29), Vál (76.)

Ugyanez idő tájt küld tudósítást feltehetően ugyancsak Ady Brunetiére kibuktatásáról a BH-nak is, mely névtelenül az ápr. 21-i számban jelent meg a következő szöveggel:

Harc a katedra körül

Nem történhetik olyan dolog Franciaországban, hogy a két ellenséges tábor, liberálisok és klerikálisok valamiképpen szembe ne kerülnének és ne mérkőznének egymással. A Collège de France-on most megüresedett a francia irodalomtörténet tanszéke, amelyet idáig Deschanel Emil töltött be. A kinevezés joga a francia kultuszminiszteré, aki azonban csak két kandidátus között választhat. Az egyik a Collège de France tanári karának a jelöltje, a másik pedig a halhatatlanok testületéé, az Akadémiáé, amelynek régi kiváltságos joga az is, hogy erre a tanszékre jelöltet ajánljon. Pályázó a gyönyörű állásra tömérdek jelentkezett és a döntés intézését azonnal a kezébe vette a politika. A Collège de France tanári kara liberális, ezért tehát liberális tudóst jelölt, Lefranc Abelt. Rendesen úgy szokott lenni, hogy az Akadémia a maga részéről is hozzájárul a Collège jelöléséhez. Ezúttal azonban nem így történt, mert az Akadémiában viszont a konzervatívok vannak többségben és ezek a kandidáló gyűlésben *huszonhaten Brunetiére-re* szavaztak, míg Lefranc Abelre csak két szavazat esett. A miniszter azonban alkalmasint Lefranc Abelt fogja kinevezni.

16. A szájbölgető viz. BN 1904. ápr. 24. I. I. — Tárca — Ady Endre

Beöthy László (1826–1857): a múlt század ötvenes éveiben rendkívül népszerű humorista, elbeszélő. Szóbanlevő novellája: Beöthy László mint

pesti arszlán. (Beöthy László válogatott művei. Kiadja Beöthy Zsigmond. III. kötet. Pest 1859.) Az idézett mondás pedig így hangzik: „Bizony pedig mondom neked, meg ne igyad ebéd után a szájmósó vizet!” — *A napokban kemény tollharcot kezdett egy neves francia publicista egy komoly devek uriemberrel*: I. Magdolna templománál. c. ápr. 7-i cikk jegyzetében (309.) Skalkovszkynak, a párizsi orosz kereskedelmi kamara elnökének az Európén c. lapban megjelent nyilatkozatát. A publicista kiletét és cikkét nem sikerült megtalálnunk. — *francia—angol egyezmény* április elején francia—angol megállapodást, entente cordiale-t kötöttek, mely főleg a gyarmati kérdésekben való megegyezést tartalmazta (Marokkó, Egyiptom, Hebridák, Sziám, Madagaszkár, stb. státusza). — *Az angol lapokban aztán megjelent egy pár párizsi levél*: nem sikerült nyomára találni. — *Erzsébet látogatásai*: Miss Constance Elisabeth Maud: English Girl in Paris és My French Friends c. könyveiről van szó.

Mj: LP (50.), Pn (30.)

17. *Don Quijote a színpadon*. PN 1904. ápr. 28. 6. l. — A. E.

A cikk anyagát, Jacques Le Lorrain életrajzi adatait, a színdarab tartalmát, valamint az idézeteket Ady a Le Temps 1904. ápr. 11-i számának színházi kritikájából merítette. Helyenként szó szerint, gyakrabban egész szabadon fordít, néhol még félre is érti a szöveget. (Az eredetiben pl. ez áll: „Il y a plus de vingt ans, Théodore Banville le sacrait „poète” = Több mint húsz éve, hogy Théodore de Banville költővé avatta. Ady pedig ezt írja: Alig volt húsz esztendő, s már költő-testvérvé fogadta Théodore de Banville.) Az átvételek, fordítások, sőt félreértések ellenére is Ady egyik legerősebb és legeredetibb cikke. Az eredetivel való összehasonlítás csak azért érdekes, mert eggyel több bizonyítékot szerzünk belőle, hogy a legszintelegb nyersanyagból is milyen művészi tudott alkotni Ady, ha a téma a legcsekélyebb összhangban volt a benne forrongó problémákkal (a választott poéta, aki nyomorog és cipőböltöt kénytelen nyitni, hogy életét tengesse, szomorú vígás a kisebb és szerencsétlenebb nációk írói számára; az álmoldozó holond lovag, aki Dulcineája kedvéért megküzd a rablókkal és akit az ő Dulcineája megesal, kinevet és megöl; a szép emberi célokért minden nehézség, megaláztatás és sikertelenség ellenére megküzdő, mártíromságot is vállaló választott, fátumos zseni költői-szimbolikus megtestesülése). Jacques Le Lorrain egyénisége úgy vonzotta, mint annak idején Tolnai Lajosé, Vajda Jánosé, Grünwald Béláé, Péterfy Jenőé. Ha kongenialitást nem is, a közös sorsot feltétlenül érzi benne.

A Le Temps X. X. X.-el jelzett kritikusanak cikkéből veszi át Ady és fordítja magyarrá a verses dráma idézeteit is. A francia eredeti így hangzik:

Il vous plaît de savoir qui je suis? Écoutez!
 Je suis un chevalier errant et qui redresse
 Les torts; un vagabond inondé de tendresse
 Pour les mères en deuil, les opprimés,
 Pour tous ceux qui du sort ne furent pas aimés.
 Je suis fou de soleil ardent, d'air pur, d'espace
 J'aime les enfants blonds qui rient lorsque je passe,
 Et ne déteste point les bandits quand ils ont
 De la force au jarret et de l'orgueil au front,
 Tout homme est ce qu'il peut: lâche, faible, robuste,
 Et vaut par ce qu'il fait d'illégal ou de juste.

Jacques Le Lorrain (1856—1904): 20 éves korában került Párizsba, ahol hosszas nyomorgás után cipészüzletet nyitott 25 rue Sommerard alatt.

Azonban ebbe is tönkrement. Verseskötetei: *Evohé, Fleurs pâles, Ça et là*; regényei: *Nu, le Rousset, l' Au-delà, Les Voluptueux*. — *Gringoire*: helyesen Gringore, Pierre (1475—1538): francia költő, drámaíró. Théodore de Banville (1823—1891) írt róla verses drámát, Gringoire címen és csinált hőseiből éhenkórász csavargót. — *Richepin, Jean* (1849—1926): költő, drámaíró. Költői témáit a szegények és elesettek köréből veszi. A század elején indult magyar költők közt igen népszerű volt. A *Le Temps* említett cikke szerint Jacques Le Lorrain Evohé c. verses füzetének előszavában Richepin dicséret hangoz szót a költőről. — *Sarcey, Francisque* (1827—1899): a francia színpadi kritika egyik vezéralakja. Ugyancsak a *Le Temps* idézett cikke szerint Sarcey is elismerő hangú cikkeket írt Jacques Le Lorrainról. — *Dumas, Alexandre* (fils—ifj.) (1824—1895): korának legnépszerűbb drámaírója, a Kaméliás hölgy szerzője. Az ő biztatására kezdett drámát írni Jacques Le Lorrain. — *Hans Sachs* (1494—1576): nürnbergi mesterdalnok, a XVII. századi német költészet legnagyobb alakja.

Mj: LP (53.), Pn (30.), Ai (87.)

Egy későbbi cikkében, melyben Jacques Le Lorrain haláláról számolt be Ady, ugyancsak a párizsi Hans Sachsnek mondja Jacques Le Lorrain-t. Itt közöljük a BH-ban máj. 26-án a Különléle rovatban megjelent cikket is:

A párizsi Hans Sachs halála

Érdekes ember halt meg most Párizsban. Jacques Le Lorrain-nek hívták, ő volt a francia Hans Sachs, költő és — foltozó cipész, mint a híres nürnbergi mesterdalnok. Ezelőtt vagy tizenkét esztendővel kiadott egy verseskötet, amelyet egy csomó lap nagyon megdicsért. Jacques Le Lorrain-nak a fejébe szállt a dicsőség, kirugta maga alól a háromlábú suszterkéket, ellökte a dikicset és elhatározta, hogy ezentúl csakis és kizárólag a költészetnek él. Nem csinált többé cipőt, csak — költ. Sajnos azonban, a Pegazusa nem kereste meg a zabját. A második verseskötönyvnek már korántsem volt akkora sikere, mint az elsőnek. Azt írták róla, hogy a szerzője elég jó poéta — suszternek, de nem elég jó poéta csak poétának. Jacques Le Lorrain-nek volt annyi józan esze, hogy erre leszállt a Pegazusról és visszaült megint a háromlábú székre. De a lantot nem akasztotta végképpen szögre, csak fölváltva kezelte a dikiccsel. Most már darabokat írt, sokat írt, de előadásra csak egy került, a *Don Quijote* című *bánatos komédia* a Viktor Hugo színházban és volt akkora sikere, hogy az öröme az akkor már beteg poéta utolsó napjait megaranyozhatta.

18. A tüzesóval fenyegett Párizs. PN 1904. ápr. 29. 6. 1. — A. E.

Watren úr: nem sikerült nyomára bukanni, ki lehet. — *akinek a lováról szomorúan énekelt a „Csikóbőrös kulacs” poétája* Csokonai a Szerelem dal a csikóbőrös kulacshoz c. versében ír a szent Mihály lováról. — *Drumont, Edouard* (1844—1917): antiszemita, nacionalista politikus és publicista. — *Desmoulins*: nem sikerült kilétét kinyomozni. — *Ime most már a fészületeket, képeket s a többi hegyes és vallásos szereket sem tűrik a sátán fajzatjai*: ekkoriban rendelték el a fészületeknek a bírósági termekből való eltávolítását. Ez ellen országszerte sokan tiltakoztak, a bírók és a tanácselnökök közül is. — *raszta*: (rastaquère francia szóból) gazdag jött-ment idegen. — *Bulton affér* Bulton angol festőt letartóztatták, mert a Montparnasse bulváron levő műtermében homoszexuális orgiákat rendezett. A börtönben később megöregült. — *Victor Veysey* nem tudunk róla közelebbit.

Mj: LP(57.), Pn (34.)

A fészületek eltávolításáról néhány nap múlva hírcikkben számol be feltehetően ugyancsak Ady a PN olvasóinak is. A máj. 12-én megjelent cikk a következőképpen hangzik:

A fészület helyett

Combes francia miniszterelnök, akit a párizsi vicclapok állandóan két kis csinos ördögi szarvacskával ábrázolnak, tudvalevőleg elrendelte, hogy a törvényszéki termekből el kell távolítani a fészületet. Több-kevesebb erőszak-
kal, kisebb-nagyobb tüntetés közepett sikerült is Combes-nak eddig Franciaország összes törvényszéki termekből a fészületet száműzni. Most csak a pusztá falak merednek és sok helyütt még látszik a régi kereszt nyoma. A dologon segíteni kellett: az eltávolított fészület helyett valami új emblémát kellett kitalálni. Francis de Pressensé francia képviselő azt ajánlotta Combes-nak, hogy a törvényszéki termekben a fészület helyett táblákat függesztes-
sen ki, amelyekre az *emberi jogok kinyilatkoztatása* van írva. Ez a „Déclaration des droits de l'homme et du citoyen” a nagy francia forradalom évében, 1789-ben kelt, és öttagú bizottság szerkesztette, amelynek Mirabeau volt az elnöke, az „assemblée constituante” pedig több módosítás után elfogadta. A „Déclaration” magában foglalja az ember és a polgár ama jogait, amelyeket a XVIII. század írói természeti jogoknak neveztek. Combes hajlandó elfogadni a Pressensé indítványát és [mint Párizsból jelentik] az igazságügyminiszter nemsokára el fogja rendelni, hogy az eltávolított fészületek helyébe a „Déclaration” tábláját függeszték ki.

19. Színház-tröszt és író-tröszt. BN 1904. ápr. 30. 8. l. — Színház, Zene — A. E.

Adyt különösen sokat foglalkoztatták mindazok a jelenségek, melyek az irodalom területén a művészet ellenében, a tehetségek érvényesülése ellen hatnak. Ezért szentel annyi cikket a színházi trösztnek is, mely szerint a színház nivójának elsekélyesedését hozza magával. Párizsban ez idő tájt mindenki alapíthatott színházat, de a drámaírók egyesülete csak annak a színikazgatónak adott darabot, akit jónak látott. A színikazgatók tehát a drámaírók egyesületétől függttek, melynek Alfred Capus volt az elnöke. Ízért akarták saját érdekvédelmi szövetségüket megalakítani egy gazdag bankár, Henry Roy segítségével. A drámaírók egyesülete azonban bojkottálta a renitens színikazgatókat.

Paul de Cassagnac (1842—1904): az Autorité c. bonapartista lap főszerkesztője, nacionalista és monarchista politikus. — *Alfred Capus* (1858—1922): az első világháború előtti korszak neves francia színpadi írója — *tizek*: a XIV. században létesített velencei tizek tanácsa. — *Rettegi Fridolin*: a Schöntan fivérek (Franz und Paul) A Szabin nők elrablása c. darabjának színikazgató szereplője. — *Le Retour de Jérusalem* I. Párizsi levél c. márc. 13—20-i cikk jegyzetét (302.). — *Le Prince Consort*: Léon Xanrof és Jules Chancel 3 felv. vígjátéka. Magyarul A királynő férje címen került színre a Vilgszínházban 1904. ápr. 8-án. — *Une nuit de nocé* (Nászéjszaka) H. Kéroul és A. Barré 3 felv. vaudeville-je.

Ugyanaz nap, ápr. 30-án a BH-ban is megjelenik ugyanerről a témáról egy rövidebb névtelen beszámoló, nyilvánvalóan ugyancsak Ady tollából:

Egy tröszt, amely — nem sikerült

Párizsban a minap bukott meg egy vállalkozás, még mielőtt — megszületett volna. Ez a vállalkozás egy színházi tröszt lett volna. Egy pénzszűcs alakult azzal a tervvel, hogy összevásárolja a párizsi színházakat,

nagy legalábbis ezek nagy részét. Ez a terv, ha sikerül, nagyon megrontotta volna a párizsi színészek sorát, noha első sorban nem ellenük, hanem a francia szerzők szövetsége ellen, a szövetség hatalmának megtörésére irányult. A párizsi színházak sorsa ugyanis ennek a szövetségnek a kezében van. A francia szerző, amint megvan a darabja, ennek adja át és a szövetség megbízott választmánya adja el a darab előadási jogát annak a színháznak, amelyet erre a legalkalmasabbnak talál és a szövetség szabja meg az előadás jogának feltételét is, ez csinálja a szerződéseket. A most tervezett egyesület megalakítására az akciózók azoknak a színházaknak a direktorai indították meg, amelyeknek a szerzők szövetsége nem szívesen adott darabot, mert gyöngye társulatot tartottak és ha kaptak is darabot, jókora biztosítékot kellett letenniök. Ezek az urak kerítették pénzes embereket a színházak összevásárlására, abban a reményben, hogy ez a vállalkozás diktálhat majd a szerzők szövetségének. A terv azonban kudarcot vallott. A francia színpadi szerzők szövetségének bizottsága ülést tartott, amelyben elhatározta, hogy az alakulóban levő egyesületnek, amely már két színházat meg is vett, egyáltalában semmi áron sem ad darabot. Erre a határozatra az egyesület már másnap fölsozlott, és a két színház — megint eladó.

A további fejleményekről valószínűleg ismét Ady a BH-ban számol be és pedig a máj. 21-i számban névtelen cikkben a Különléle rovatban:

A színházak trösztje

[Párizsból írják nekünk:]

A párizsi író- és művészköröket még mindig a színházi tröszt afférja izgatja és foglalkoztatja. Párizsban két népszerű jelszó van ma. Az egyik a politikusoké: *bloc contre bloc*. Ezt az ellenzék kiáltja Combes-nak és pártjának. A másik jelszót, *trust contre trust*, a színpadi írók és a színigazgatók kiáltják egymásnak. Voltaképpen az egész tröszt-história egy csinált és fölfújtt historia. Egy pénzember, aki éppen abba a két színházba fektette a pénzt, mely összekulönbözött a francia színpadi írók egyesületével, e régi és hatalmas egyesülettel, egy harmadik párizsi színházat is meg akart kaparintani. A színpadi írók egyesülete résen állt, s a dolog meghüszült. De ezzel nem elégedett meg az egyesület. Miután konstatálta, hogy akadt két színház, mely nemcsak újjat mert húzni az egyesülettel, hanem ez idő szerint olyan darabokat játszat, melyeket nem az egyesület adott el, a színpadi írók egyesülete szükségesnek látta, hogy egyszer s mindenkorra elvegye a kedvüket a színigazgatóknak a lázongástól. Drákói határozatokat hozott az egyesület, s amelyik színház e határozatokat nem respektálja, arra bojkott vár, annak darabot nem ad az egyesület. Ez a *trust contre trust*, s a párizsi színigazgatók nem minden alap nélkül lamentálnak, hogy nem a színházak csinálják a trösztöt, hanem az írók. És érdekes dolog, hogy a párizsi újságok nagy része az írók ellen foglal állást. A francia színpadi íróknak van is mit féltetniök. Most tartotta évi közgyűlését az egyesület, s a pénztári jelentés szerint az 1903—1904. színházi évben 4.432.718 frankot, tehát ötödfél milliót vett be szerzői jog címén az egyesület. Ebből 365 ezer frankot a külföldi színházak fizettek. Az elmúlt évvel szemben másfélszázezer frank az emelkedés. Ha több színház kerülne egy erős pénzvállalat kezébe, a szövetséges színházak együtt már nagy erővel léphetnének föl a színpadi írók egyesülete ellen, s esetleg képesek volnának pénzzel azt is elérni, hogy repertoárjaikat az egyesület nélkül állíthatnák össze. Ez ellen védekezik jóelőre az egyesület, s az már csak jórésben a forma dolga, hogy e védekezés a drámai irodalom nevében történik s azzal a címmel, hogy a színházat meg kell védeni a süllyedés veszedelmétől. A harcot egyelőre megnyerte a drámaírók egyesülete.

De helyesen mondta éppen Jules Claretie, a Comédie-Française igazgatója, hogy az esetleges színházi tröszt ellen csak addig lehet küzdeni, míg a tröszt-höz nincs elég pénz. Ha azonban egy Morgannak ma eszébe jutna, hogy megvegye az összes párizsi színházakat, hiába való volna minden védekezés. Ekkor már csak a közönség ítéletében lehet bízni, s még az sem tudná az írónak visszaszerezni a színházat, ha véletlenül Morgan úr vállalata ki tudná elégíteni a közönség igényeit. Vagyis a színház, de sőt az irodalom sem bír a legnagyobb hatalommal, a pénzzel.

A BH még egyszer visszatér a témára, és jún. 5-i számában az Irodalom és Művészet rovatban feltehetően ismét Ady fogalmazásában a következő cikket közli:

A párizsi színházi tröszt
[Párizsból írja tudósítónk:]

Hetekig folyt a harc a párizsi színpadi írók egyesülete s egy társaság között, mely több párizsi színház megvételét tervezte. A színpadi írók egyesülete megsejtette, hogy régi nagy hatalmát komoly veszedelem fenyegeti, s teljes erővel indult a harcba a lázadó színházak ellen. Viszont a tröszt tervezői megbontották a drámaírók egyesületének az egységét, s alakult egy új drámaírók egyesülete, mely nagyrészt elégedetlen fiatal írókból áll, s mely egyesület hajlandó a drámaírók egyesülete által esetleg kiátkozandó színházaknak darabokat szállítani. Ma úgy áll a dolog, hogy a tröszt megvalósul. Eddig az Athénée, a Folies-Dramatiques, a Bouffes-Parisiens és a Variétés színházakat szerezte meg a tröszt-vállalat. Egészen bizonyos már, hogy a Gymnase-színház is a tröszt kezébe kerül. A Gymnase-színház körül folyó alkudozások pattantották volt ki tudvalevőleg a tröszt ügyét. Ugyancsak a tröszt kezére kerül a Palais-Royal is, hol azok a leg-sikamlósabb bohóságok szoktak színrekerülni, melyeknek Budapest az egyik legjobb külföldi piaca. Most már meg van ijedve a drámaírók egyesülete, mert e színházakon kívül még két párizsi színházról beszélnek, melyek állítólag szintén hajlandók volnának sorompóba lépni a drámaírók egyesülete ellen. A drámaírók egyesületének eddig szinte korlátlan hatalma volt színházi ügyekben, s a színházak nem játszhattak más darabot, mint amit az egyesület szállított. A tröszt és az új drámaírók egyesülete ezt a hatalmat összeomlással fenyegeti. Hír szerint az egyesület meg fogja változtatni az ulapszabályait, s jogot akar szerezni arra, hogy ezután csak az kaphasson színgazgatói engedelmet, akit az egyesület ajánl. Nem hiszik azonban, hogy a kormány ilyen abszolút hatalomhoz juttassa az egyesületet, ha még olyan veszedelemet is jelentene a színházi tröszt.

20. *Párizsi szomorúságok.* Szilágy 1904. máj. 5. 1. — Tárca — Ady Endre.

Ugye sztrájkolt a szilágysági vasút is: Magyarországon ekkor hetek óta vasutas sztrájk volt, amiről a francia lapok is sokat írtak. — *Kezdek Marxsal gondolkodni a zsidókérdésről:* Marx tanulmányát a zsidókérdésről Ady még odahaza olvashatta, mert az a Huszadik Század 1903. május és júniusi számában jelent meg, ugyanazokban a számokban, melyekben Somló nagy port felvert tanulmánya és az ahhoz kapcsolódó cikkek. — *Egy fiatal francia regényíróval diskuráltam ezekről a dolgokról:* 1. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. márc. 20-i cikkét (20.). — *A vig párizsi rengetegben:* vö. Párizs az én Bakonyom.

Mj: LP (60.), J. (207), Pn (36.)

21. „*La plus faible*”. PN 1904. máj. 5. 11. l. — Színház és Művészet — A. E.

La plus faible a gyöngébb nem. — *Marcel Prévost* (1862—1942): nagyon népszerű francia regény- és drámaíró, a női lélek, a családi erkölcs és a nemzeti hagyományok védője. Legnépszerűbb regényei: *Les demi-vierges* 1894. (Félszüzek), *Les vierges fortes*: *Frédérique*, *Lea* 1900. (Erős szüzek: *Frida*, *Lea*). — *Jules Claretie* . . . *olyan tószattal üdvözölte az egyesület elnökét, Marcel Prévost-t, mely reklámja volt a La plus faible-nek*: Claretie többek közt a következőket mondta Prévost-ról az említett alkalomból: » un féministe d'une physionomie spéciale, un féministe attendri qui semble avoir résumé son oeuvre dans ces derniers mots: *La plus faible*. Et M. Prévost a eu raison d'étudier, de préférer, de célébrer cette „plus faible”, si souvent supérieure aux „plus forts”« (Különös arculatú, érzékenyült feminista, aki művét ezekben az utóbbi szavakban igaza volt, mikor tanulmányozta, méltányolta és ünnepelte ezt a „gyöngébb nemet”, mely olyan gyakran különb az „erősebb” nemnél.) (*Le Petit Temps*, 1904. márc. 15.) — *Az új Margit nem pusztul el*: célzás Dumas kaméliás hölgyére. — *Egyik híres munkájában önmagát rajzolja Marcel Prévost: Lettres à Françoise*. — Prévost-ról szóló adatait Ady Raoul Aubry: *Marcel Prévost homme des champs* (M. Prévost, a föld embere) c. interjújából veszi, mely a *Le Temps* ápr. 26-i számában jelent meg. Innen való a csaknem szó szerint idézett mondat is: „Il effrayait les pères, ses professeurs, par son indépendance irréductible et dès quinze ans, il passait pour un voltairien qui finirait mal.” (Megrémítette professzorait, az atyákat rettenthetetlen önállóságával és 15 éves kora óta volterriánus számba ment, aki rosszul végzi majd.). Ebben a cikkben mondja Prévost, hogy évente öt hónapot Párizsban, ötöt vidéken tölt, míg a hátralevő két nyári hónapban utazik, különösen szívesen Németországba, Svédországba és Norvégiaiba.

Mj: LP (64.), Pn (38.)

22. *A Marseillaise*. BH 1904. máj. 7. 23. l. — Különféle

Marseillaise címmel már máskor is írt cikket Ady (AEÖPM III. 123.) Érdekes, hogy akkor azt tette szavá, hogy az államosítás ellen tüntető francia dámák ajkán elvész a dal forradalmisága. Most fanyarabb tanulságot fűz a francia lapok *Marseillaise* vitájához: s ez is Ady mellett szól. A megvalósult polgári forradalom hazájában ő maga tapasztalja, hogyan sorvadnak el a polgári szabadságjogok, hogyan válik a radikalizmus is ultramontánná, a szocializmus dogmatikussá. Döntő érveként hozhatjuk fel Ady szerzősége mellett azt, hogy az utolsó mondatban foglalt gondolatot, melyet egy francia írótól vesz át (a forrást nem sikerült kikutatnunk), egy későbbi, 1905 januári, bár névtelen, de teljes bizonyossággal Adynak tulajdonítható cikkében megismétli: „Ha az anarchisták valamikor kormányra jutnak, olyan konzervatívok lesznek, mint amilyen a világ rendje szerint minden kormány.” (Mikor minden fölfordul. Politikai káosz. BN 1905. jan. 29.) Ugyanerre a gondolatra tér vissza egy még későbbi jelzett cikkében is: „Ha pedig az anarchisták jutnának hatalomra, ők is konzervatívok és korruptak volnának.” — Írja Tűnődések május napján c. BN 1906. máj. 1-i cikkében. Loubet római útjáról I. Egy újságíró karrierje c. máj. 5-i cikk jegyzetét (218.). — *Kvírtnal*: a római hét halom egyike, itt székelt az olasz király és a külügy-minisztérium. — *Carmagnole*: francia forradalmi dal.

23. *A pénz esetei*. PN 1904. máj. 12. 7. l. — A. E.

Sápadtan, szédülve, betegem . . . : ekkor Adyt — Bölöni tanúsága szerint — már hetek óta kinozta betegsége és — mint Bölöninek írt máj.

11-i leveléből kiderül — ekkoriban ment először orvoshoz (fakszimilében közli Bölöni: Az igazi Ady Párizs 1934. 17.). — *Avenue de Bois-de-Boulogne* ma avenue Foch; Párizs egyik legszebb sugárútja. — *Itt a pénz zakatol* a pénz démoni hatalma, mely később a Vér és arany ciklus egyik fő motívuma lesz, már egészen korai prózájában megjelenik. L. Levél c. 1900. jun. 22-i (AEÖPM I. 282.) és A hétről c. 1902. aug. 3-i (AEÖPM III 121.) cikkeit. — *Grand Palais*: 1. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. 1904. márc. 20-i cikk jegyzetét (20.). — *Rodin, Auguste* (1840—1917): a századforduló legnagyobb hatású szobrásza. Realizmusának újszerűsége miatt sokáig nem értették meg. Éppen az volt szobraiban szokatlan, amivel később iskolát csinált: a szobrait éltető mozgás, a világos mondanivaló, gazdag képszerűség és briliáns technikai tudás. Balzac szobra körül, mely ma a Párizs egyik nagy bulváráján áll, nagy viták voltak. Ady párizsi tartózkodása idején kezdik egyre szélesebb körökben elismerni. Egyik legnépszerűbb szobra, az ekkor kiállított Gondolkozó, ma a Rodin múzeum kertjében áll. Ady sokszor visszatér cikkeiben Rodinre és különösen a Gondolkozóra. L. Az élet szobra c. jul. 24-i (83.), A párizsi Szalon c. ápr. 28-i (215.), Rodin, Pitrou és a szobrok c. BN 1905. jan. 22-i, Egy szegény Szalon c. BN 1907. máj. 8-i, Tárlatok, heccek, dívatok c. PN 1909. máj. 1-i cikkeit. — *Sarah Bernhardt* . . . , *huszonöt-ezer frankért egy valóságos cigánypört folytat most*: egyik színészt pörölte ekkoriban. A nagy művész nő pörösködési mániájáról később rövid hírcikkben tudósítja Ady a BH-t. A No. aug. 10-én egy 19 soros cikket tart számon: az alábbi kis cikk a BH-ban éppen 19 soros:

Sarah Bernhardt legújabb pöre

Sarah Bernhardtnek valóságos mániája a pörösködés. Nincs társulatának egy tagja, akivel valamikor ne pörösködött volna. Most egy tízéves kisleány pörölte be a nagy tragikát. A kisleányt *Ingierska* Susanne-nak hívják, színésznő, úgynevezett csodagyermek, kinék már sok sikere volt gyermekszerepekben s a direktorok előtt már *neve* van. A kisleányt Sarah Bernhardt a Varcennes előadására szerződtette. A dauphin szerepét kellett volna játszania. De erre a szerepre kicsi volt a kis Susanne, s *alaktása* sem tetszett a szigorú és hatalmas Sárának. A kisleánytól elvették a szerepet. A kisleány sem volt rest: bepörölte Sarah Bernhardtot azon a címen, hogy szerződése folytán két másik ajánlatnak nem tehetett eleget és ezerkétszáz frank kártérítést követelt. A bíróság meg is ítélte neki — kétszázötven frankot. A nagy Sárát nagyon elkeserítette az ítélet: szomorúan fizetett és elkeseredve utazott Belle-Ile-be, pompás kastélyába nyaralni.

Sarah Bernhardt iránti ellenszenvéről l. még Rostand és Sarah c. 1905. jan. 5-i cikkét. — *Egy orosz uriember . . . azt írta hogy Franciaország süllyed*: 1. Magdolna templománál c. ápr. 7-i cikk jegyzetét (309.) — *Rodin megfaraghatná a pénzt. Borzalmas és megrendítő figura volna bizonyosan. És szembe kellene állítani a „Gondolkozó”-val* Földessy Gyula finom megfigyelése, hogy e cikkel egyidejűleg született meg Adyban a Harc a Nagyúrral alapeszméje és szimbolikája. (Ady minden titkai. 1962. 42.)

Mj: LP (67.), Pn (39.) Vál. (78.).

24. *A párizsi kutyavásár*. PN 1904. máj. 25. 7-8. l. — Napi hírek — A. E.

Tuilériák a francia királyok egykori lakóhelyéhez tartozó park. — *Sárga veszedelem*: az orosz—japán háború idején az oroszbarát francia lapok állandóan a „sárga veszedelemről”, a japánok imperialista aspirációjáról cikkeztek. Vö. A franciák és a sárga veszedelem c. ápr. 12-i (212.) és Mit mond egy kicsi japán c. aug. 3-i (96.) cikkeivel. — *Valaha e tájon fölfordult*

és vérbefulladt egy világ: a nagy francia forradalom több eseménye játszódott a Tuilériákban.

Mj: LP (70.), Pn (41).

25. *A provánsziak.* BH 1904. jún. 2. 11–12. l. — Irodalom és Művészet

Adyt bizonyára vonzotta Mistral alakja, akiben szülőföldjének, a regényes Provence-nak megdicsőülését látta. Talán nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy az erdélyi költőnek, a külön erdélyi lélek hitvallójának érthető rokonszenve ez a Provence-i költő-apostol iránt (Vö. Rostand és Sarah c. 1905. jan. 5-i cikkével a 176. lapon). Mistral alakja máskor, később is foglalkoztatja Adyt. Ez év decemberében, mikor Mistral Nobel-díjat kap, a latin egység profétájaként ünnepli (Mistral és a Nobel-díj. dec. 18. a 165. lapon), 1906-ban pedig Ibsen és Mistral címmel ír róla (BN 1906. júl. 21.) ugyancsak mint a latin géniusz prototípusáról. A tematikai indokokon túl bizonyos stiláris sajátságok is Adyt sejtetik. A „napfényes, dicsőséges, regés Provánsz” jelzőhalmazai, vagy az Adytól előszeretettel használt talentum szó: „a leg-erősebb, a legnagyobb talentum” — Ady szerzőségét támasztják alá.

Langue d'oc : Délfranciaország nyelvjárásait jelölők ezzel az összefoglaló névvel, mert ezekben a nyelvekben az „igen” szót (oui) a régi nyelvben *oc*-nak mondták, szemben a *langue d'oïllal*, az északfrancia nyelvjárásokkal, melyekben az igen szót *oïl*-nak ejtették. — *Félibrék*: félibre provençal nyelven könyvcsinálót jelent. Azt a hét délfrancia költőt nevezték így, akik a provençal nyelv irodalmi felújítása érdekében mozgalmat indítottak. Mozgalmukat félibrige-nek hívták. 1854-ben kezdeményezte Frédéric Mistral (1830–1914). A másik hat költő: Théodore Aubanel, Jean Brunet, Anselme Mathieu, Joseph Roumanille, Alphonse Tavan és Paul Giéra. — *Mireille*: csoda. Mistral eposzának címe (provençal nyelven: Míreio). Magyarra 1905-ben Gábor Andor fordította. — *Lent Délan az ünnep*: az ötven éves évfordulót Vaucluse-ben, a Font-Ségune kastélyban ünnepelték meg.

26. *Az anarchisták gyűlekezetében.* PN 1904. jún. 9. 7–8. l. — Napi hírek A. E.

[*] Eredetiben: kvekkel.

Kvéker : egy XVII. században Angliában alapított vallásos szekta. Nevét (magyarul: reszketők) onnan kapta, hogy alapítójuk, Fox, George egyik beszéde végén így kiáltott fel: „Reszketsek az Úr haragjától!” Ezért hívja Ady a fanatikus anarchistákat kvékereknek, kiknek „a lélkét megreszketetti a szenvedély.”

Mj: LP (73.), PN (42.), Vál (80.)

A francia lapokban nem találtam híradást az anarchisták gyűléséről, még a L'Humanité sem ad hírt róla. Ady minden bizonnyal jelen volt a gyűlésen. Erre vall a tudósítás élményi jellege, valamint az a körülmény, hogy ugyanerről az összejövetelről másként stilizálva, de feltétlenül ugyancsak ő a BH-t is tudósítja. Ebből derül ki az is, hogy az anarchista összejövetel a Gaité utcában, Párizs külső, munkásnegyedében volt és hogy azon Michel Lujza is felszólalt. A BH-ban jún. 4-én a Napihírek rovatban megjelent cikket alább közöljük:

Michel Lujza búcsúzása
[Párizsból írják nekünk:]

Michel Lujza, az anarchista kommunista apostolnője, valósággal a sír széléről tért vissza az életbe. Két hónappal ezelőtt tudvalevőleg haldokolt, s az egész világ hírlapjai elparentálták a nagyon érdekes életű nőt. Csodálatos

energiája győzött a halálon is. Michel Lujza fölépült, s most néhány napig Párizsban időzött a régi hívei között, akiknek egy fölolvadásban számolt be arról, amit a halál közelségében gondolt és érzett. Nem marad azonban Párizsban Michel Lujza. Londonba megy, ahol mostanában állandóan tartózkodott. Azután nagy agitáló körútra indul, melyet Algériában kezd meg. A betegség rettenetesen megviselte. Sovány, görnyedt, reszkető. Rövid, durva haja ősz. Az arca lárvaszerű. Beszélni is csak akadozva és selypítve tud. Néha azonban, mintha föltámadna benne a régi tűz, a hangja megke-ményedik egy percre, s a *jó Lujza* kiegyenesedve, szinte megfiatalodva, csil-logó szemmel kiált ki egy szentenciát az emberek megváltásáról, az emberek-ről, akik szerint, mint Tolsztoj is mondja, valamennyien jók és nemesek, de megrontja őket a mai élet igazságtalansága és az, hogy az emberek nem köze-lednek igazi szeretettel egymáshoz. A minap búcsúzott el Párizstól s párizsi híveitől. A legkülönösebb formában s a legérdekesebb jelenetek között. A kommunista-anarchista párt a Gaîté-utcában, egy nagy teremben gyűlést tartott, melynek tárgya volt: demonstráció a háború ellen. A nagy terem egészen megtelt. Michel Lujza volt az első fölszólaló. Az öreg, fáradt, beteg nő, szinte egy óra hosszáig beszélt a trónok, a hadsereg s a háború ellen. Amikor előadását befejezte, szünni nem akart az ováció. A hívek, kik között többben voltak Michel Lujza bajtársai még a kommún idejében, körülvették, a kezét, a ruháját csókolták. Csak akkor ért véget a tüntetés, amikor a *jó Lujza* egy haragos kis beszédben tiltakozott az ellen, hogy az *eszmé* katonái egy *egyént* ünnepeljenek. Ezután Girault, a kommunisták ismert vezére mondott véresszájű beszédet. Ezután a legkülönösebb jelenetek következtek. Girault kijelentette, hogy miként rendesen, bárki beszélhet, akinek mon-danivalója van. Egy anarchista költő fölugrott a pódiumra, s verseit kezdte olvasni. Egyik vers miatt a terem hátulso részén veszekedés, majd verekedés támadt. Csak Michel Lujza kérésére csöndesedtek el. Azután egy kék zub-bonyos anarchista munkás biztatta munkástársait bátor cselekedetekre. Egy ijesztő külsejű alak azzal lépett a pódiumra, hogy ő egyeslen Madagaszkár-ból jön, a börtönből szökött meg, hova lopásért zárták. Kiabálva beszélt zagyvaságokat, s a teremben újra fölbomlott a rend. Mindenki kiabált, dühöngött, csak Michel Lujza volt nyugodt és szelíden kérte a bajtársakat, hallgassanak meg mindenkit, hisz mindenkinek joga van cáfoló beszédet mondani. És most következett a gyűlés főjelenete. Egy csinosan öltözött fiatalember lépett az emelvényre, s idegesen jelentette Michel Lujzának, hogy ő cáfolni akarja a szónokokat. Azon kezdte, hogy ő Charentonban volt három hónapig a bolondok házában. Iszonyú fütty, láрма támadt a teremben. Mindenki látta, hogy a fiatalember örült. A szerencsétlen embert azonban nem lehetett eltávolítani. A gyűlés fölbomlott, s a jó Lujza, aki sóhajtvá mondotta, hogy most már igazán érzi, hogy utoljára látta Párizst, így búcsú-zott és távozott az ő híveitől. A Gaîté-utcán mindenütt kiáltozva árulták a Michel Lujza képét.

Michel, Louise (1830–1905): a párizsi Kommün hősnője. Troyes-ban született. Tanítónőként működött. A császárság vége felé kezdett politikával foglalkozni. Fegyverrel harcolt a Kommünben, de ugyanakkor szervező munkát is végzett, és írt a *Cri de Paris*-ba. A Kommün bukása után emigrá-cióba ment és az 1880-as amnesztia után tért vissza. 1883-ban forradalmi szabadesapatot szervezett, letartóztatták és 6 évre ítélték. 1886-ban szabad-lábra helyezték, de rövidesen újra letartóztatták egy lázító beszéd miatt. 1888-ban egy Lucas nevű egyén Le Havre-ban rálőtt. Könnyen megsebesült, de merénylője életéért ő járt közben. Rövid ideig boulange-ista volt, de nem sok meggyőződéssel. Élete végéig fáradhatatlanul dolgozott, agitált, írt. Nemcsak politikai, agitációs műveket és memoárokat, hanem drámákat is

írt (Nadine, Coq rouge). 1904 márciusában haldoklásának híre érkezik. Ebből az alkalomból a legtöbb nagy francia lap megemlékezik róla. A Le Journalban Lucien Descaves vezércikket ír La bonne Louise címen. Ebben mindazokat a jelzőket megtalálhatjuk, melyekkel Ady az itt közölt és későbbi cikkeiben Michel Lujzát illeti: la vierge rouge (a vörös szűz), la bonne Louise (a jó Lujza) — nyilván mindezek a köztudatban voltak, onnan vette Ady is. — Ady egyébként különleges rokonszenvvel viseltetett Michel Lujza iránt. Minden hírt közöl róla. A máj. 22-i PN-ban feltehetőleg ugyancsak ő számol be Michel Lujza előadásáról. A rövid hírt alább közöljük:

Michel Lujza a halálfélelemről

Michel Lujza, a híres revolucionista agitátornő, akinek már halála híret költötték, tudvaleg fölépült súlyos betegségéből és már visszatért Párizsba, hogy újult erővel folytassa agitációját. [*Mint Párizsból jelentik,*] Michel Lujza elvtársai körében már előadást is tartott a halálfélelemről. A kiváló nő, aki mint nagy szónok ismeretes Párizsban, előadásával elragadta a hallgatóit. Michel Lujzát egyébként már meg is interjuválták. A „Petite République” egy munkatársa kereste fel. Michel Lujza elmondta, hogy egy touloni kórházban feküdt, és volt idő, mikor kezelő orvosa már egészen feladta a reményt hogy életben marad. Valósággal elcsodálkozott, hogy másnap Michel Lujza nemcsak jobban volt, hanem szinte meglevenedett.

27. *Párizsi törvényszéki komédiák.* PN 1904. jún. 14. 16. l. — Törvényszék — (a.)

Valószínű, hogy az itt megírt törvényszéki történeteket Ady nem újságból vette, hanem — ahogyan Nagyváradon szokta — meghallgatott egy nap néhány törvényszéki tárgyalást és azokról írt helyszíni tudósítást. Ezt nemcsak arra alapozzuk, hogy az itt idézett eseteket nem találtuk meg a francia nagylapokban, hanem arra is, hogy a történeteket rendkívül szemléletesen, a szemtanú hitelességével írja meg.

Bérenger paragrafus : Bérenger szenátorról elnevezett törvény, mely kimondja, hogy a kiszabott büntetésre halasztást lehet adni. Bérenger szenátor egyébként a nemi erkölcsök szigorú őre volt, akit ezért a Père-la-pudeur (szemérem atya) melléknévvel illettek a korabeli Párizsban. Ady ebben a minőségben említi egy későbbi cikkében (A bordeaux-i szent gyülekezet. BN 1905. márc. 24.), ahol megjegyzi, hogy a szemérmes szenátornak a leggazdagabb pornográf gyűjteménye volt.

Mj: LP (76.), Pn (44.)

28. „*À bas la calotte!*” BN 1904. jún. 19. 8—9. l. — A. E.

Nisard visszatérhet Rómába, vagy Párizsba Loubet köztársasági elnök április folyamán viszonzotta Rómában az olasz király párizsi látogatását. A pápa, aki általában nem szokta fogadni az olyan katolikus államfőt, aki az olasz királyt meglátogatja Rómában, Loubet-t sem fogadta, és jegyzékkel tiltakozott Loubet eljárása ellen. A francia kormány a pápa tiltakozására azszal felelt, hogy Nisard vatikáni francia követet elutaztatta Rómából, egyelőre csak szabadságra. — *A mindenkihez szeretetreméltó Rochefort* : gúnyosan mondja a rendkívül heves és szenvedélyes pamfletistáról, Henri Rochefortról (1830—1913), aki pályája elején Lanterne (lámpavas) c. lapjával a császárság ellen harcolt, majd a párizsi Kommun szervezetéhez tartozott, amiért Új-Kaledóniába deportálták. Visszatérve megalapította a L'Intransigeant c. lapot, melyben már nacionalista színezettel a reváns mellett izgatott. Részt vett a boulange-ista összeesküvésben is. — *Am kérdezzék meg azokat,*

akik az elmúlt héten Bretagne-ban jártak : Egy évvel ezelőtt a Bretagne-i Tréguier-ben felavatták Renan szobrát. Anatole France mondta az avató beszédet. A tréguier-i klerikálisok nem tudtak belenyugodni abba, hogy az „istentelen” Renannak szobrot emeltek és hogy kiengeszteljék Istent, a Renan szoborral szemben hatalmas kálváriát építettek, melynek felirata latinul, breton tájnyelven és franciául a következő volt: „Bizony, ez az ember tényleg az isten fia volt.” (Vere hic homo filius dei erat, En vérité cet homme était vraiment fils de dieu.) A kálvária felavatása idején az antiklerikálisok zavargásokat szerveztek, a bejárati pillérekre felírták: „Vive la République! A bas la calotte! Hou! Hou!”, a házak falára a klerikálisok: „Vive le Christ!” felírásokat mázoltak, az antiklerikálisok pedig ezek alá: „A bas la calotte! Hou! Hou!” A Le Temps cikkirójának fanyar megjegyzése szerint a tréguier-i hoteltulajdonos jóslata jellemzi legjobban az erőviszonyokat. Eszerint a kálvária felavatási ünnepei nem érnek fel majd Renan napjával, amikor 3400 frank volt a bevétel. — *A multkor egy népgyűlésen . . . istenkáromló verseket szavaltak: valószínűleg az anarchisták gyülekezetében felolvasott versekre céloz* (L. Az anarchisták gyülekezetében c. jún. 9-i cikkét az 58. lapon.) — *A francia forradalom egyik híres zsurnalisztája: Camille Desmoulins.* Mj: LP (79.), Pn (52.), Vál (83.)

29. *A café-chantant igazsága.* BN 1904. jún. 25. 7. l. — Hírek — A. E.

Adynak nem új gondolata, hogy a színház nem maradandó művészet, előbb-utóbb fel fogja váltani a könnyű szórakozás, mert a közönségnek ez az igénye. Ez idő tájt írt másik cikkében azt írja: „A színpad bárki bármit mondjon, valamikor az aktualitásé lesz.” (Harc a regényhősök miatt. júl. 27. a 88. lapon). Már 1902-ben úgy látta, hogy „a színpad a máé, a jelené” és „az überbrettli voltaképpen forradalom a színpad tirannussá vált sablonja ellen.” (A hétről. AEÖPM III. 10.) Csakhogy az überbrettlit most café-chantant-nak (énekes kávéház) hívják, amin olyan mulatót értettek, ahol a közönséget énekkel, táncsal, műsorral szórakoztatják.

A cikknek az adott aktualitást, hogy már április óta folyt a harc a drámaírók szövetsége és a színházi tröszt között. Erről a háborúságról Ady sokszor írt. L. Színház-tröszt és író-tröszt c. ápr. 30. cikkét és jegyzetét (45. és 315.).

Dicsőfylvörántok Dicsőffy Lóránt az örökké szerződéstelen színész figurája a Borsszem Jankóban. — *A sikerért ma egy drámatrótnak vagy a zsidót kell ütni: a Retour de Jérusalem sikerére céloz.* Vö. Párizsi levél c. márc. 13—20-i cikkével (17.) és A francia színpad c. ápr. 9-i cikkkel (211.).

a legutcaibb témákhoz fordulni: vö. Ha Feydeau úr megfiatalodik c. márc. 6-i cikkével (11.) — vagy olyan disznókodást végezni: vö.: A Palais-Royal vége c. aug. 19-i cikkével (103.). — De a drámatrók egyesülete nem tűri az idegen kultuszt sem: l. A franciák az idegen írók ellen c. ápr. 17-i cikkét (213.).

Mj: LP (85.), Pn (45.)

30. *Egy kacsá-affér.* PN 1904. jún. 28. 9. l. — Napihírek — A. E.

Ézekben a napokban gyors egymásutánban két kacsámérgezés fordult elő Párizsban. Az elsőről jún. 15-én adtak hírt a lapok: Marquise de la Guiche asztalánál kacsát szolgáltak fel és a vendégek közül többen megbeteglettek. Jún. 19-én pedig vicomte G. d’Avenel tudatta a lapokkal, hogy neki a piacon romlott kacsát adtak el.

Avenel, Georges, vicomte d’ (1855—1939): francia történész. — Tábori Nőbert tárcája, A kacsafa a PN jún. 22-i számában jelent meg. Arról szól hogy egy Adam Lonicer nevű frankfurti orvos könyvében (Adamus Lonicerus medicus phisicus Republicae Francofortis: Pflanzenbuch 1574) azt írja,

hogy némely tengerparti fákon gömbölyű, puha és csillogó kagylók nőnek, amelyek éréskor lepottyannak, s ebből bújnak ki a kacsafák. Tábori Róbert szerint ez volt az első hírlapi kacsa a világon. — *Ibsen talán legtragikusabb alakja, a derék doktor* dr. Stockmann fűrdőorvos, a Népgyűlölő c. Ibsen dráma főszereplője.

Mj: LP (88.), Pn (47.)

31. *Párizsi levél.* Szilágy 1904. jún. 30. i. l. — Tárca — Ady Endre

[*] Eredetiben: Ruely-be.

A neuillyi ünnepen: június közepétől július közepéig tartották Párizsban az avenue de Neuilly-n a leghíresebb vásárt. — *Holnap valószínűleg az Eiffel tornyon imádom a napot*: jún. 21-ről 22-re virradó éjjel a nap csak 18°-ra megy a horizont alá és az alkony összefolyik a hajnallal. Ekkor rendezte Flammarion (Camille 1842—1925) a Nap-ünnepet az Eiffel tornyon. Az ünnepséget Flammarion előadása vezette be, majd verseket szavaltak a napról. — *Mert az élet csak azokat szereti, kik őt szeretik. A napokban egy francia esztétikus Goethe Faustját azért deklarálta fércmunkának, mert ez a mű szerinte az élet megvetését hirdeti, s aki megveti az életet, maga is megvetést érdemel*: vö. a párizsi noteszkönyv 188. sz. jegyzetével: „Oh, jaj, gyűlölnöm kell az álmokat: az élet anyai, gyöngéd, pazar azokkal, kik öneki hízelegnek, de kegyetlen, könyörtelen az ő visszautasítóival szemben.” (...) Ez az idézet bizonyára az említett francia esztétikus mondása, akinek kilétét nem sikerült kiderítenünk.

A napünnep költői ötlete annyira megragadta Adyt, hogy augusztusban névvel jelzett cikket küld róla haza Új nap-imádás címmel, mely aug. 14-én jelent meg a Jövendőben. Már a napünnepről szóló első híradások után névtelen tudósítást küld a BH-nak (jún. 7. Napihírek rovat) a következő szöveggel:

Napimádás az Eiffel-tornyon

[*Párizsból írja tudósítónk:*]

A francia asztronómiai társaság legutolsó ülésén Flammarion Kamill, a világhírű asztronómus, költői ideát vetett föl. Azt indítványozta, hogy az ég titkait kutató tudósok mutassanak be áldozatot a Napnak, minden élet és világosság kútforrásának, akit valamikor imádtak a szíriai papok, az inkák papjai, a táltosok s még ma is számos nép, akinek tiszteletére égtek valamikor a Vesztá-papnők mécei, s lángok lobognak még ma is a Kaukázus belsejében. Flammarion azt indítványozta, hogy az asztronómiai társaság a napéjegyenlőség napján, június 21-én este hét órakor gyűljön össze az Eiffel-tornyon. A társaság díszgyűlést tartana, melyen Flammarion fölolvassa. Azután művészi ünnep következnek a Nap tiszteletére. 9 óra 28 másodpercok egy ágyúlövés jelezné a napéjegyenlőséget. Tizenegy órakor lakoma lesz a torony első terraszán levő vendéglőben. Természetesen mindez csak az esetben, ha derűs, szép idő lesz s ha az asztronómusok, akik a nyilvánosságot kerülő, zajtalan és elvonult tudósok, meg fognak jelenni ezen az ünnepen. Flammarion ifjú lelkesedéssel propagálja az ideát. Nem lesz ez — mondja — egy modern napimádó szekta vallásos ünnepe, hanem a tudományé. A tudomány mutat be áldozatot a Napnak, melytől ered az emberiség, a civilizáció, minden szépség és igazság. Flammarion indítványát természetesen a legnagyobb érdeklődéssel tárgyalja egész Párizs.

Flammarionnak a juvisy-i csillagvizsgáló igazgatójának helyenként a misztikumot súroló csillagászati kutatásai nagyon érdekelték Adyt. Egy későbbi könyvéről a Népszavában ír cikket (Flammarion Camille új könyve.

1907. júl. 29.). Az alább közölt, nyilván francia újságokból összeállított írást azért tartjuk némi valószínűséggel Adyénak, mert ugyanazt a történetet beszéli el benne Flammarion spiritizmusáról, mint a későbbi szignált cikkben. Itt poéta-csillagásznak, ott csillagász-poétának mondja Flammari-ont. A cikk egyébként a BH 1904. ápr. 13-i számában jelent meg:

Francia spiritiszták

Amióta az emberiség tanul és tanítókat hallgat, a legernyedetlenebbül ama nagy titok ajtaját fessegeti, hogy — mi van a siron túl, de arról ott tartunk még ma is, hogy reménység és kétségbeesés közt hanyódik a lel-künk és elfogódik a szívünk, valahányszor egy-egy kedvesünk testét átadjuk a földnek. A földnek mind a négyezer vallása azt állítja, hogy ismeri a siron-túli világ misztériumát, de azért mindmáig nem akadt ember, aki azt a sűrű, komor fátyolt föl tudta volna lebbenteni. A hit és a kételkedés határán vergődő lélek annyi csalódás után még mohóbban kutatja a nagy titok nyitját és ez az oka, hogy többen és többen vetik magukat a spiritizmus karjaiba. A szellemekben való hitnek és a velük való érintkezés lehetőségének különö-sen Franciaországban van számos szószólója és szinte megdöbbenő, hogy a szellemekben hívők táborát olyan emberek neve is tarkítja, akiket irodalom-ban és tudományban az elsők közé soroznak. Így például spiritiszta Sardou Viktor, a híres drámaíró, aki nemrég fejezte be nyolcvanadik, színpadra szánt munkáját. Ő azt állítja, hogy egyetlen jelenetet se tudna helyesen papírra vetni, ha munkája közben kopogó szellembarátai nem segítenék. Amint Sardou, úgy az Akadémia egy másik halhatatlanja, Hugo Viktor is megrogzött spiritiszta és a jósolónők leghűségesebb kundsajtja volt. Az ifjabb Dumas se csinált abból titkot, hogy mikor néha hetekre a szobájába zárkózott, ezt azért tette, hogy zavartalanul társaloghasson túlvilági sugalmazói-val. Ez a modern kórság számos más nagy elmét is behálózott már és elkalandoztatta a babona útvesztőibe, ahonnan már a legeggyensúlyozottabb elméknek is oly nehéz a visszatérés.

A tiszta ész diadala, ha megejtett emberi lélek ki tud vergődni a képze-lődés eme békanyálas süppedékeiből. Példa erre a tavaly Nobel-díjat nyert költő és akadémikus, Sully Prudhomme esete, aki erős elhatározással megta-gadott a spiritisztákkal való minden közösséget. Így tett Coppée is. Claretie szintén hátat fordított a *kopogó-asztalnak*, mióta belátja, hogy túlvilági barátai neki írás közben mit sem tudnak segíteni. Ezekkel szemben a fran-ciák poéta-csillagászának, Flammarion Kamillnak esete azt a benyomást kelti, hogy az Uránia méltán híres szerzője maga se tudja, hogy melyik párt-hoz csatlakozzék. Ő most lelkes barátja és szószólója a spiritizmusnak és egész komolyan hiszi és vallja, hogy meditálásai, írásai és csillagászati követ-keztetései közepette nem kisebb embernek a szelleme a tanácsadója, mint a Galileo Galilei, akinek a teste 1642 óta porlad immár a florenci sírboltban. Megtörtént azonban, hogy egy alkalommal olyasmit írt Flammarion, amiről egy fránya német kollégája napnál világosabban bebizonyította, hogy — sze-menszedett képtelenség. Akik olvasni szokták a külföldi csillagászati munká-kat, azok még emlékezhetnek arra, hogy a kritikának milyen élesre köszörült pullosaival estek neki Bécestől Berlinig a Flammarion csillagászati reputáció-júnak, aki nagy zavarában csak azzal védekezhetett, hogy sugallója, *Galilei szelleme adta értésére az abszurd állításokat*.

Beszélik, hogy attól kezdve Flammarion duzzogva vonult félre a kopogó asztal mellől, miután előbb heves jelenete volt Galileivel.

A szellemek azonban nemcsak az írókat és tudósokat, hanem a festőket is segítik ihletett pillanataikban. Példa erre Desmoulin esete, aki tavaly-előtt úgynevezett *médianimikus*-rajzokat tett Párizsban közszemlére. Ezek

közt voltak olyanok, melyeket a művész bevallása szerint a régi híres mesterek: Watteau, Dürer és Raffael inspiráltak! Szomorú volt azonban látni, hogy ezek a kiváló művészek hogyan veszítették el egyéniségük és zsenijük zománcát a hosszas túlvilági tétlenkedésben.

Legújabbán megint sok szó esett a spirítisztákról amaz eset kapcsán, amelynek híre bejárta az egész francia sajtót. A Párizs melletti Marly-ban történt, a „napkirály”, XIV. Lajos egykori híres nyaralóhelyén, hogy egy vagyonos özvegy asszony gyanús körülmények közt elhunyt. A dolog előzménye az volt, hogy az özvegy, aki három évvel ezelőtt veszítette el férjét, a spirítiszták körmei közé került, akik nap-nap után megidéztek neki férje szellemét, egy médium útján. A férj, mindannyiszor pontosan megjelent a szeánszokon, utasításokat adott és hosszasan elbeszélgetett nejevel mindenről, ami csak az embert a túlvilágról érdekelheti. A jámbor úriasszonynak nem tűnt föl az, hogy férje sokszor homlokegyenest ellenkező rendeleteket ad és az sem, hogy soha se mulasztja el nejét arra figyelmeztetni, hogy a médiumot, aki beszélgetésüket lehetővé teszi, gazdagon megjutalmazza. . Egy napon pláne azt parancsolta, hogy az özvegy írjon végrendeletet a médium javára, s azután pedig várja a halált, mert földi életének végórája legközelebb útni fog. . . Meg is mondta pontosan, hogy mikor! A hű hitves, aki imádatlaltal csüngött férje emlékéen, e szerint cselekedett és reménykedve várta a napot, melyen férjével ismét egyesülhet. . . Napról-napra fogyott, sorvadtt s a kegyetlen szuggesztíó hatása alatt pár héttel ezelőtt hirtelen elhunyt. A bíróság előtt gyanúsának látszott ez az eset. A halottat fölboncolták és megindították a vizsgálatot, de semmit sem találtak, ami büntetttre mutatott volna. A derék médiumnak hajszála sem görbült meg és a végrendelet értelmében azóta már bele is ült az özvegy vagyonába. A földi igazság keze nem fogja őt utolérni, de hogy a rettenetes áron szerzett tíz ezer frank évi jövedelem mellett nyugodt-e az álma, azon már méltán kételkedhetünk.

Sardou, Victorien (1831 – 1908): francia drámaíró. Legismertebb darabjai: *Madame Sans-Gêne* (Szókimondó asszonyság), *Tosca*, stb. — *Sully Prudhomme, Armand* (1839–1907): francia parnasszista költő. — *Desmoulin, Fernand* (1853–1914): francia grafikus.

32. *A megkoszorúzott postáshisasszony.* BH 1904. júl. 2. 8. l. — Napihírek

Minden kétséget kizáróan Ady számolt be lapjának a Sully Prudhomme-díjas költőnőről. Ezt bizonyítja a hevenyészve is művészire sikerült versfordítás, valamint az olyan kifejezések, mint „poéta-leány” (vö. színészleány a nagyváradi cikkekben), „kis diadalmas szonett” stb.

A beszámoló a *Le Temps* jún. 29.-i számának *Le prix Sully Prudhomme* című cikke nyomán készült. Innen vette Ady összes adatait. A megkoszorúzott kötet két részből áll. Az első címe: *Idylle en fleurs* (Virágidill) és 20 szonettet tartalmaz Theokritosz, Vergilius és Anakreon modorában. A második rész címe *La Voie douloureuse* (Fájdalmas út). Ez inkább személyes élményből fakadt verseket foglal magában. Innen való az Ady idézte szonett is, melyet ugyancsak a *Le Temps* cikkében talált és eredetiben a következőképp hangzik:

Regrets

Nul doigts ne tisseront ma robe d'épousée,
La robe virginale au sillage tremblant,
Ni le voile léger pareil au rêve blanc,
Qui chantait dans mon âme et berçait ma pensée.

Oh ! La main par la main tutélaire pressée !
L'époux qui nous sourit sous le ciel s'étoilant,
Le cher silence heureux, prélude au baiser lent,
La tête près du coeur languissamment posée.

Jeune homme qui attendait mon espoir ingénu,
Pourquoi me laisser seule et n'être pas venu ?
Je te nommais déjà d'un doux nom de caresse

Idéal fiancé ! Maître élu que j'aimais,
O, compagnon promis à ma jeune tendresse,
Dont je porte le deuil sans l'avoir vu jamais.

Dumas, Charles: adatait nem találtuk meg. — *Michelet, Victor-Émile* (1862—1938): misztikus költő, tanulmányíró.

33. *Párizsi Szalonok*. BH 1904. júl. 2. 10—11. l. — Irodalom és Művészet — (ae.)

[*] Eredetiben: védekezést

Ady rendszeresen beszámol a képzőművészeti eseményekről is. A történelmi visszapillantást azonban vagy újságból vette, vagy Bölönitől hallotta, aki jól ismerte a párizsi képzőművészeti életet. Apr. 28-án beszámol a Grand Palais-ban megnyitott Szalonról, melyet itt igazának nevez, a Société des Beaux-Arts rendezte kiállításról (A párizsi Szalon. ápr. 28. a 215. lapon). Ennek az új Szalonnak a programjáról l. ápr. 17-i cikkének (A franciák az idegen írók ellen) jegyzetét (400.).

Société des Artistes Français a francia művészek társasága. — *Société Nationale des Beaux-Arts* a képzőművészetek nemzeti társasága — *Salon d'automne*: őszi tárlat. — *Salon de l'École Française* a francia iskola tárlata. — *Meissonnier, Ernest* (1815—1891): francia festő, főleg történelmi képei nagyon népszerűek voltak. — *Carolus-Duran* l. A párizsi Szalon c. ápr. 28-i cikk jegyzetét (403.). — *Roll, Alfred Philippe* (1847—1919): a plein air festészet egyik legjobb képviselője. — *Waltner, Charles* (1846— ?): híres francia rézmetsző. — *Besnard, Paul Albert* (1849—1934): eleinte ő is a plein air festészet híve, később a luminizmus nevű festői irányzat alapítójaként tartják számon (a sugárzó fény merész festője). — *Rodin gondolkodójáról* l. A pénz esetei c. máj. 12-i cikk jegyzetét (318.)

Feltehetően Ady ad hírt a két szalon bezárásáról a BH júl. 20-i számában is:

A párizsi Szalonok bezárása

[Párizsból írja levelezőnk:]

A Champs-Élysées nagy palotájában rendezett két francia Szalont, a Société des Artistes Français-t és a Société Nationale des Beaux-Arts-ot most zárták be. Elég nagy látogatottságnak örvendezett mindkét Szalon. Az első 241 000, a második 125 000 frankot szedett be belépő díjakból. Most már csak a legújabb, az úgynevezett *nemzeti* Szalon van nyitva Párizsban, melyet a kánikula mellett is igen sokan látogatnak.

34. *Egy irodalmi ünnep*. BH 1904. júl. 5. 13. l. — Irodalom és Művészet

A cikket kétségtelenül Ady írta. Nemcsak azért, mert ennyire irodalmi témát ennyi intuícióval csak ő tudott megírni, hanem azért is, mert abban Ady gondolatait, a publicista Ady sok jellegzetességét is felismerhetjük. Ady, aki vérbeli újságíró léteére nem mulasztja el egyetlen színházi kritikáját-

ban sem az előadás külsőségeiről is szót ejteni, erről az ünnepségről sem elvont ún. irodalmi beszámólót ad, hanem szemléletes, élénk riportot; megjegyzi és megírja az ünnep körülményeit is: ki volt jelen, ki nem jelent meg, hányan voltak, milyen volt a hangulat. Hogy Ady jelen volt a leleplezési ünnepségen, azt egy későbbi jelzett cikkéből is tudjuk: „George Sand szobrának leleplezésénél ott voltunk.” (Musset szobra. BN 1906. febr. 24.) Az ő kissé apodiktikus véleményét halljuk ki a szobor bírálatából (Sicard francia szobrász műve és tipikusan Ady-reflexió az, amelyet a franciák tradíció-őrző képességéről ír: „A népléleknek valami külön, szerencsés tehetsége az a képesség, mellyel a franciák régi nagyjaikhoz, a régi nagyok lelkeihez, az elmúlt korokhoz férközni, közeledni tudnak.” Ady stílusára árukkodik mindjárt az első mondatban a jelzők sorjázása, a „megérezett” alak használata stb., stb.

A Le Journal júl. 2-i száma szerint az ünnepség a következőképpen folyt le: Jules Claretie arról beszélt, hogy a George Sand szobor azért került a Luxembourg kertbe, mert a költő itt lakott ebben a kerületben, a rue Gay Lussacban, a rue Racine-ban, a rue des Feuillantines-ban, a quai Saint Michel-en, és nagyon szeretett a Luxembourg fái alatt pihenni. A következő szónok Henry Marcel, a szépművészeti akadémia igazgatója volt. Marcel Prévost kiemelte Sand műveiben az egyén szabadságába vetett hitét és társadalmi altruizmusát („la foi dans la liberté de l'individu, l'altruisme social”), szülő baloldali írónak tartja (écrivain d'extrême gauche) és stílusában a legművészből francia tradíciók élnek (de la plus haute tradition française). Ezután Mme Barette, George Sand unokája verset szavalt. Majd Mme Séverine mondott improvizált beszédet: „Nous devons beaucoup à son exemple. Avant elle il y avait eu des poétesses, des prêtresses, des inspirées comme Sapho, ou de patriciennes de lettres, comme Sévigné, comme Scudéry — dont la plume n'était qu'un bijou de plus. Sand fut en vérité la première professionnelle.” „... une femme, rien qu'une femme dont le génie fut fait de souffrance, de pitié et d'amour. (. . .) Et c'est pourquoi tes descendantes, en ce jour, t'apportent leur hommage, o toi, la Très Glorieuse et la Très Bonne, notre modèle et notre orgueil!” (Sokat köszönhetünk a példájának. Előtte voltak költőnők, papnők, megszállottak mint Szapphó, vagy az irodalom patriciusnői, mint Sévigné, mint Scudéry — akiknek a toll nem jelentett egyebet, mint eggyel több ékszert. Sand volt valóban az első professzionista nőíró. . . . nő volt, semmi más mint nő, akinek a művészete szenvedésből, szánalomból és szerelemből táplálkozott. [Ezt a mondatot ragadta ki Ady]. Ezért hódolunk neked, mi a te leszármazottaid, te nagyon dicsőséges, te nagyon jószágos, te példaképünk és büszkeségünk!)

Mme Séverine (Caroline Rémy Guehard, 1855–1929): harcos újságíró, a Gil Blas, Matin, Cri du peuple, később a l'Humanité munkatársa, Arthur Vingtras álnéven is írt a Gil Blas-ba.

Még az ünnepséget megelőzően kétszer is hírt ad, feltehetően ugyancsak Ady a közeli George Sand ünnepségekről. Az első hírcikk a BH 1904. jún. 12-i számban jelent meg a következő szöveggel:

George Sand emlékezete

George Sand, a hírneves francia regényíró születésének századik évfordulóját ünnepli most az irodalmi Franciaország. Az Odéon-ban megújították a George Sand relikviáiból rendezett kiállítást. A kiállítási termek falain az író arcképei és szüleinek képmásai függnek, az asztalokon kéziratok, csecebecsék és pipercikkek hevernek. Díszelőadások, matinéik lesznek a színházakban. Emlékbeszéd, versek, újságcikkek szólnak a híres asszonyról. Egy sereg új apróságot elevenítenek föl George Sand életéből. Egy-

szóval, méltó és szép lesz a születés százéves fordulója. A csipő és merész francia szellem azonban még kegyeletes ünnepekkel sem engedi lekötönni magát. A George Sandról szóló visszaemlékezések egyik-másikában nagyon is profán módon szól az emlékezés Musset és Chopin barátnőjéről. George Sand írásainak férfiasságát — írja az egyik párizsi újság — mindenki megcsodálta. De csodálatos, hogy ez a férfiasság az egyes művekben mindig azoknak az író-férfiaknak az egyéniségére emlékeztetett, akik George Sandnak egy-egy műve megjelenésekor a bizalmasai voltak. George Sandra talál legjobban Buffon mondása: *le style c'est l'homme*. A *l'homme* természetesen — férfit jelent.

Másodszor előzetes híradást olvashatunk a szoborleleplezési ünnepségről a BH 1904. júl. 1-i számában:

George Sand emlékezete

George Sand születésének századik évfordulóját holnap, július 1-én ünnepli a hivatalos Franciaország. Délelőtt tíz óraker leplezik le a Luxembourg-kertben a költőnek szobrát. A kormányt Chaumié kultuszminiszter képviseli. Beszédet fog mondani: Claretie Jules, a szobor-bizottság elnöke, Prévost Marcel, az íróegyesület s Ohnet, a drámaírók egyesületének elnöke. Worms-Baretta kisasszony verset szaval. Este a Comédie-Française-ben díszelőadás lesz. George Sand egyik darabját játsszák. Ez a francia emlék-ünnep sem folyhat le egy kis botrány nélkül. Újságokban, röpiratokban, alkalmi könyvekben témadások érik a nagy íróról emléket. Leggyakoribb és legkínosabb, hogy Musset alakját idézik föl vádlónak George Sand ellen. Az emlék-ünnep alkalmából George Sand családjának egy barátja kiadta könyvalakban George Sand és Musset levelezését, s ez az indiszkréción főképpen Musset rajongóit bántja. Most Párizsban valóságos ellen-ünnepet rendeznek a Musset imádók. Egyszerre erős mozgalom indult Musset szobrának föllállítására. Ugyancsak július 1-én nagy Musset-matiné lesz Párizsban, s a lapok még más Musset ünnepeket is jeleznek.

35. Párizsi levél. PN 1904. júl. 10. 7—8. l. — A. E.

A nohant-i jóságos asszony George Sand élete végén Nohant-ban élt. A francia lapokban is csak úgy emlegették: „la bonne femme de Nohant” — *Kivándoroltam Musset sírjához*: Musset sírja a Père-Lachaise temetőben van. — *Hát nem lehetett másképpen ünnepelni George Sand-ot, mint a szegény Musset bemocskolásával*: a George Sand centenárium alkalmával Félix Decori publikálta George Sand és Musset levélváltását. L. erről alább Ady cikkét. — *Visszatérést ígér a poeta beteg, nyugtalan lelke*: Musset sírkövén Lucie c. versének következő sorai állnak: „Mes chers amis, quand je mourrai, l'luntez un saule au cimetière. . .” (Barátaim, ha meghalok, ültessetek szomorúfüzet a temetőben.) A visszatérésről tehát nem esik szó a feliratban, az csak újságírói fogás volt Ady részéről. — *Kinek fehér szobra ott áll néhány nap óta a Luxembourg kertben* George Sand szobrának felavatásáról l. Egy irodalmi ünnep c. júl. 5-i cikkét (72.). — *Hozzá hűvek csak Mimi Pinsonék maradtak*: Mimi Pinson Musset egyik novellájának hőse. Ennek nyomán nevezték a szegény kis párizsi munkáslányokat Mimi Pinsonnak. L. a Mimi Pinsonok c. máj. 25-i cikkét (222.). — *Talán mert elsője volt az új asszonyoknak, a férficivjüeknek. . .*: vö. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. márc. 20-i cikkével. — *Zöld pestis* vö. a No 161. bejegyzésével: „A zöld pestis, miként a szifil. az lud.” Nem lehet pontosan tudni, milyen betegséget ért zöld pestisen — *Az indiánusoktól hozott valamit. . .*: a vérbajról van szó. Bölöni megírja könyvében (Az igazi Ady. Párizs 1934. 36—40.), hogy 1904 májusában állapították meg Adyn először ezt a szörnyű betegséget szekundér tünetekkel.

Innen az önkínzó elmélkedés a témáról. — *Már itt csak egy-egy buta breton fiú vémiül halálra, ha a vörös pestis jelentkezik:* vö. a 162. sz. No. bejegyzéssel: „Egy breton fiú s egy magyar jogak. tanár öngy. a szifil. miatt.” A breton fiú történetét nem találtuk meg a francia lapokban. — *Nálunk a vörös pestis gyilkosságba és öngyilkosságba kergetett egy jogakadémiai professzort:* vö. a fent idézett 162. sz. No. bejegyzéssel. A PN 1904. júl. 1-i híre szerint dr. Mauritz Gyula 26 éves eperjesi jogakadémiai tanár meggyilkolta Kremmer Ilona nevű menyasszonyát, aki visszaküldte neki a jegygyűrűt, mert kiderült, hogy a férfi vérbajos. — *Tobogganez-vous:* a toboggan angol szó, magyarul szánkót jelent. Itt olyan hullámvasútszerű villamos szánkóról van szó. Az amerikai Bostock hozta be a divatot Franciaországba és úgy hirdették, hogy a toboggan a masszázs legegészségesebb formája. A lapok tele voltak a reklámmal: *Tobogganez-vous chaque jour!* (használja a toboggant naponta) — *A karthauziak milliói:* ez idő tájt sokat foglalkoztatta a francia sajtót egy megvesztegetési kísérlet: a karthauzi rend állítólag több milliót ajánlott fel Combes miniszterelnök fián keresztül a kormányának, hogy a szerzet autorizált rend lehessen. — *Panama botrány:* A Panama csatorna építésével kapcsolatos nagyarányú vesztegetési bűnpör 1889-ben. — *Humbert ügy* Frédéric Humbert, a volt francia igazságügyminiszter fia és annak felesége, Thérèse Daurignac ellen különféle szélhámosságok miatt 1902–1903-ban ugyancsak nagyarányú bűnpör folyt, melyről évekig írtak a lapok. — *A nemzeti ünnep:* júl. 14., a Bastille lerombolásának évfordulója. L. Párizsi levél c. júl. 20-i cikket és jegyzetét (81. és 333.). — *Mardi gras:* húshagyó kedd.

Mj: LP (92), Pn (50)

George Sand és Musset levelezésének a George Sand centenáriumi alkalmából történt kiadásáról a BH-nak feltehetően ugyancsak Ady küld tudósítást. A rövid hírcikk a BH júl. 15-i számában jelent meg az alábbi szöveggel:

George Sand és Musset Alfréd levelei

A franciának az az ismert gyöngesége, hogy kapva-kap minden indiszkreción s még a legsajátosabb, legfájdalmasabb intimitásokhoz is jogot formál, egy ismert francia ügyvédet és íróat most egy igazán kegyetlen indiszkrecióra vitt rá. A francia irodalom most ünnepelte George Sand, a nagy írónő születésének 100 éves fordulóját s ez alkalommal Decori Félix, ügyvéd és író, George Sand családjának a barátja, Brüsszelben könyvben kiadja George Sand és Musset Alfréd leveleit, *összes* leveleit, azokat is, melyeket eddig nem kaparinthatott meg s nem mert publikálni a minden kegyelet nélkül való szenzáció-keresés. George Sand és Musset barátsága, ez a híres ötvenéves „velencei szerelem”, fájdalmas és szomorú emlékü ma is még. Ezer és ezer szívben még ma is gyűlölet támad George Sand emléke ellen, kit nagyon sokan, valósággal Musset megölőjének tartanak. Decori Félix új könyve, az eddig még kiadatlan levelekkel, azt hangoztatja, hogy „ki akarja békíteni a két nagy szerelmezt”. Azonban csak még elevebbé teszi ezt a szomorú történetet, s a levelek közlése különösen Musset tisztelőit bántja s bánthatja nagyon. A szerencsétlen poéta egyik-másik levelében nagyon-nagyon is gyöngye lelkűnek mutatja magát. Mintha csakugyan igaz lenne az a vád is, hogy féltékeny volt George Sand írói sikerére. Musset huga, H. Sardin de Musset asszony, egy a lapokhoz intézett nyílt levelében panaszkozik Musset leveleinek publikálása s Musset emlékének megsértése miatt. A nyílt levélre válaszol Decori Félix. Beleszólnak a vitába mind többen és többen. Most már még szabadabban tárgyalják George Sand és Musset

burátságát, mint valaha a piacon, s hiába a francia irodalom néhány mai jelesének minden iparkodása, hogy ez a kegyetlen komédia érjen már véget.

36. *A párizsi játékszer-kiállítás.* BN 1904. júl. 17. 13. l.

Az első pillanatra szokatlan témájú cikket minden bizonnyal Ady írta. Ha meggondoljuk, hogy tudósítást küldött a párizsi vásárról is, melyre itt is utal (A párizsi vásár. márc. 29. a 27. lapon), azonkívül felidézzük azt az együttérzést, mellyel a gyermekekről versben, novellában, újságcikkben ír (pl. versei közül A gyermekség elégiája, novellái közül Régi tavaszi háború, cikkei közül pedig A szerelmes gyermekek c. aug. 23-i vagy Szavazás az iskolában c. júl. 20-i), akkor nem lepődünk meg ezen a kiállítási beszámolón sem. Talán a nyári témahiánynak is volt része benne, hogy egymás után felkeresi a Párizsban megnyílt kiállításokat (l. Az egészségi kiállítás c. aug. 20-i és Az orosz Vörös kereszt kiállítása c. aug. 23-i beszámolóit.) Ady művein végigvonuló gondolat, hogy az emberben élete végéig megmarad a gyermek (vö. Üzenet egykori iskolámba c. versével), és a gyermek nem más, mint kis ember (vö. A gyermekség elégiája c. versével vagy a Szerelmes gyermekek c. fent idézett cikkével). Itt ugyanez a gondolat vezeti be a kiállítási beszámolót. De ki más írhatta volna le a BH munkatársai közül ezt a költőien megfogalmazott, eredeti és modern gondolatot: „És a játéknak ugyanaz a szerepe és a hatása, mint a művészetnek: kíséri, bera- gyogja és visszatükrözteti az életet.”

Játszhatnak első-jakabosdít a szaharai császárról l. Mi-carème c. márc. 13-i cikk jegyzetét (301.). — *Az ideai kiállításnak a legnagyobb attrakciója a babakiállítás*: néhány héttel előbb rövid hírben közli — feltehetőleg ugyan- csak Ady — a BH jún. 23-i számában a bábú-kiállítás előzetes hírét:

Bábú-kiállítás

Különös és érdekes kiállítás lesz Párizsban július 8-dika és 24-dike között. Bábú-kiállítás, mely valóságos apoteózis a bábunak. A bábuk egy részének a ruháit a legelőkelőbb párizsi szabó- és divatárú-cégek készítik. A kiállítás egyik főrendezője, Lépine, párizsi rendőrprefektus Chaumié minisztertől engedelmet kapott, hogy a Gay-Lussac utcai múzeumból kiválogassák a régi francia kosztümöket, s ezeket bemutassák a bábukra öltve. A bábú-kiállítás, mely ilyenformán a régi és a modern francia női ruhadivatnak lesz a kiállítása, jótékony célt fog szolgálni. A kiállítás ötletét a pár év óta szokásos, nagyszerű játékkiállítás adta, amilyent az idén is rendeznek, s amelyen a legújabb és legelmébb játékszereket megjutalmazták.

37. *Az operett föltámadása.* BH 1904. júl. 17. 13. l. — Irodalom és Művészet

[*] Eredetiben: artisztika fénylenek.

Kétségtelenül Ady rejlik a névtelenség mögött. Az ún. klasszikus operettet, Offenbachot, Hervét, szívesen hallgatta, gyakran és elismeréssel írt róla. Különösen nagyra tartotta Offenbachot, a „legnagyobb Jakabot”, ahogyan egyik nagyváradi írásában (A hétről. 1903. máj. 10. AEÖPM IV. 91.) nevezi. Ugyanitt így szól az operetről: „Az operett voltaképpen a legkomolyabb színpadi műfaj, a legszabadabb, mellyel királyokat üthetünk veszedelem nélkül nyakon, s mely tartalmas, ötletes, újítani vágyó lelkekben születve többet rombolhat e korhadt világból s jobban készítheti a jövődö jobbat — öt parlamenti obstrukciónál.” Itt ugyanilyen nagy véleményt mond a francia operetről: „Mert az operett, a dalos, kedves, uótás operett a legtörvényesebb gyermeke a francia szellemnek. Benne a

francia faj karakterisztikonjai fénylenek: a képzelő erő, az irónia, a vidámság, a szatíra, a paródia, a tarkaság és a finom artisztika." — Számtalan nyelvi-stiláris bizonyíték támasztja alá ezen kívül Ady szerzőségét: Egyik mondata („És mintha ez örült hang-kaosz felett Planquette, Offenbach, Hervé... árnyai búsongnának...”) a Fedák Sári „Lotti ezredesei” c. versének következő sorait idézi:

Körülte sir, suhogva, szállva
Heinének s Offenbachnak árnya .

De Adyé a tömönatos stílus, mellette szól az azonos mondatrészek halmozása („Mert az operett, a dalos, kedves, nótás operett . . .”, „a képzelő-erő, az irónia, a vidámság, a szatíra, a paródia, a tarkaság és a finom artisztika . . .”, „a józslés . . .követeli a régi finomságot, fantáziát, szatírárt, iróniát . . .”, stb.), a régmúlt többszöri használata, a „fő” alak következetes előfordulása, stb. — Döntő bizonyíték Ady szerzősége mellett az is, hogy egy későbbi, 1905. júl. 28-i Charles Lecocq haldoklik c. jelzett cikkében csaknem a kifejezéseikig azonos gondolatokat találunk. Csak egy példa: Itt azt mondja: „A demokrácia — mondja Lecocq — megártott az operettnek, stb.” Későbbi cikkében: „Ime Franciaország szabad. Vad ütemben áldozhatna a pogány oltárokon az édesbús dal, a könnyű, finom melódia, vagy akár az isteni vad kánkán. És Párizs vad kékvokot jár. Vadul, üvöltve topog. Bécsi valcerrel s berlini utcadallal andalog. És ezt úgy hívják: demokrácia.”

A Budapesti Hírlap levelezője hírt adott volt a Bövegér káprázatos párizsi sikeréről 1. a Párizsi színházak c. ápr. 28-i cikkét (214.) *Torreádor*: A torreádor, Lionel Monckton és Ivan Caryll 2 felv. operettje. — *Makrancos hőlgyek*: Paul Lincke 2 felv. operettje. — *Luna asszony*: Paul Lincke operettje. — *Svíhákok*: Karl Ziehrer 3 felv. operettje. *New York szépe*: Gustave Kerker 2 felv. operettje. — *Kis szökevény*: Lionel Monckton és Ivan Caryll 3 felv. operettje. — *Megszóllt az egyetlen élő a régi mesterek közül*: Lecocq nyilatkozatát Ady a *Le Temps* júl. 7-i számában találta. Itt olvasható Joseph Galtier: *La restauration de l'opérette* c. cikke. Ugyanitt megtalálhatók a cikkben említett többi adatok is. — *A mester hosszasan sorolta föl a francia operett szomorú haláltörténetét*: Lecocq elmondja említett nyilatkozatában, hogy Bruxelles-ben még megőrizték az operett iránti lelkesedést. Párizsban azonban mintegy 15 éve elkezdődött az operett alkonya. A francia operett ezután már csak önmaga árnya. Minden drámai művet, amely könnyű fajsúlyú volt és amelyet némi zene tett kellemessé, operettnek hívtak. Az igazi operettet megölték és helyébe jött a „vaudeville à couplets” (Ady fordításában: az énekes bohóság) és az „opérette à veston” (a bekeccses operett).

38. *Párizsi levél*. BN 1904. júl. 20. 8. l. — Hírek. — A. E.

[*] Eredetiben: bilak

Rochefort: 1. *À bas la calotte* c. jún. 19-i cikk jegyzetét. — *Nemrégiben egy brosúr jelent meg*: nem sikerült megtalálni. Nyilván ennek az előttünk ismeretlen brosúrának nyomán mondja el Ady a Reuchlin ügyet némileg másként, mint az a köztudatban van. — *Reuchlin, Johann* (1455—1522): híres német humanista. — *Strasbourg szobor* *A Place de la Concorde-on* Strasbourg város szobra, Pradier szobrász műve. Sedan után a júl. 14-i ünnepségek során Elzász—Lotharingia emlékére mindig megkoszorúzták a Strasbourg szobrot. — *bivak*: a francia bivouac szó szabadban való táborozást, utcabált jelent. — *protége-souverain*: fennhatóság alatt álló szuverén, ahogyan a szót a jegyzetben közölt cikkben valószínűleg maga Ady fordítja. — *A karthauzi milliók*: 1. Párizsi levél c. júl. 10-i cikkének

jegyzetét (332.). — *Déroulède, Paul* (1846—1914): a hazafiak ligájának elnöke. Ekkor Spanyolországban volt száműzetésben. — *Habert, Marcel* nacionalista politikus. Ez idő szerint ugyancsak száműzetésben. Ez év decemberében érkezik haza Franciaországba.

Mj: LP (96.) Pn (64.), Vál (86.) Vp (112.)

A francia nemzeti ünnepről rövid hírből a BH-nak is beszámol valószínűleg ugyancsak Ady. A beszámoló a BH júl. 19-i számában jelent meg.

A francia nemzeti ünnep

[Párizsi levelezőnk írja:]

A franciák nemzeti ünnepe, Bastille bevételének évforduló napja az idén a nagy hőség miatt nem volt oly fényes, mint rendszeren. A szokásos csapatszemlét ugyan óriás közönség nézte az idén is, de a Strasbourg-szobor megkoszorúzása nem vonzott oly nagy közönséget, mint rendszeren. Az utcákon sem volt zajos és vidám az élet, s még a tűzijátékoknak sem akadt annyi bámulója, s az utcai bálokon is kevesebb volt a résztvevő, mint máskor. [Pedig] a július 14-iki ünnepség napjában esett — egy kis szándékos véletlenséggel — a tuniszi bej látogatása. A párizsi népet még az egzotikus fejedelem s kísérete sem érdekelte most nagyon. A bej s fiaij résztvettek a csapatszemlén, látogatásokat tettek. A fennhatóság alatt álló szuverénnek Párizs népe, mely mostanában hatalmas szuverének látogatásához szokott, nagyobb ovációt nem is rendezett. Az ünnep ez évben is háromszázezer frankjába került Párizs városnak. A színházakban ingyen előadások voltak, este szokásos mulatságok minden különösebb incidens nélkül, amiből megint csak az következik, hogy jóval kisebb volt az ünneplő kedv és a lelkesedés, s jóval nagyobb a hőség, mint máskor.

A cikk harmadik mondatában talált értelemzavaró sajtóhibát értelemszerűen javítottuk.

Itt közöljük a BH-ban néhány napra rá a tuniszi bégről közölt kis cikket, melyet témájánál és stílusánál fogva ugyancsak Adynak tulajdonítunk. A hír a júl. 22-i számban a Napihírek rovatban jelent meg:

A bég és a basa

Párizsban, különösen beavatott diplomata körökben nagyon mulatnak most egy furcsa végű konfliktuson. Mikor a tuniszi bég Párizsba érkezett, a Porta párizsi nagykövete Munir basa egy kis tüntetést rendezett az ottomán birodalom tuniszi igényeinek érdekében, amennyiben azon a napon, amikor a bég Párizsba érkezett, elutazott Brüsszelbe. A szemfüles párizsi lapok észrevették ezt az ártatlan tüntetést, s tréfálkozva megírták, hogy milyen különös az, hogy egyik bég elkergeti a másikat. A lapok indiszkrécioja nagy fölfordulást okozott a török követségen. A táviratok egymást érték Párizs és a Jildiz-kioszk között. Végre is Konstantinápolyban úgy döntöttek, hogy ha nem sikerült a csöndes tüntetés, jó lesz elkerülni egy esetleges lármás konfliktust. Munir basa tehát visszajött Brüsszélből az első gyorsvonattal, s már július 14-én a csapatszemlén ott volt a bég közelében a török nagykövet. De azért a bég fogadásánál a diplomaták között hiányzott a török nagykövet.

39. Az élet szobra. Jövendő 1904. júl. 24. — Ady Endre

Gótikusan merész fővárákású esetleg sajtóhiba „gótikusan merész fölfogású” helyett. — *Egy francia heti újság gyűjtést indított*: a Gil Blas m[aj]. 15-i számában olvashatjuk, hogy a Les arts de la vie c. folyóirat gyűjtést

indított, hogy a Penseur-t vegyék meg Párizs népének. Eugène Carrière és Albert Besnard elnökletével patronáló bizottság alakult. — *Hol álljon?* A gondolkozót először a Panthéon előtt állították fel. Jelenleg a Rodin múzeum kertjében van; mégis csak a „parkok hűsége, árnyas fák alá” került. Mj: LP (100.), Pn (56.), Vál (87.)

A Rodin szobor fölállításának témájáról néhány nap múlva rövid hírcikkben számol be a BH-ban is. (aug. 3-i számban). Az alább idézett 12 soros cikket hitelesíti a No. aznapi bejegyzése: „aug. 3. = 22 + 12”

Új francia szobrok [Párizsból írja levelezőnk:]

George Sand és Pasteur szobra után ismét néhány szoborleplezésre készül Franciaország. Rövid idő múlva állani fog Molière háza előtt a Musset Alfréd szobra. Mostanában kap szobrot egy másik poéta, Trolliet Emil is. Ezeken kívül négy vagy öt kisebb szoborművet lepeznek le ugyancsak az ősszel. Már készülnek Rodin nagysikerű szobrának A gondolkozóának fölállítására is. Ezt a szobrot közadakozásból vették meg, s Párizs városának ajándékozzák. Rodin szobra vagy a Trinité téren vagy a Panthéon szomszéd-ságában fog állani.

40. *A teuton düh és a franciák.* BH 1904. júl. 26. 5—6. l.

[*] Eredetiben: szenvedelmes

[**] Eredetiben: közül

[***] Eredetiben: képvgáy

Minden bizonnyal Ady műve. Ezt bizonyítja a No. aznapi bejegyzése (182.), de erre vall a témája is: a német imperializmus, a pángermán szenvedély régóta foglalkoztatja. Már nagyváradi cikkeiben is (A hétről. 1902. jún. 22. AEÖPM III. 95.), de párizsi tudósításaiban egyre gyakrabban ejt szót a pángermán jelenségekről (l. Sas és kakas a vörös lobogókon c. márc. 15-i cikkét a 19. lapon, Napoleon von Theilgut c. cikkét a 205. lapon). Bizonyíték maga a cím is: a teuton düh kifejezés szerepel a Sas és kakas a vörös lobogókon c. fent idézett jelzett cikkében is. Ady egyéni nyelvhasználatát tükrözi a szövegben a régmúlt alak („A Budapesti Hírlap jelezte volt”) vagy az ilyenféle inverzió: „küszöbén egy páratlanul veszedelmes kultúr-harcnak” Ezenkívül tele van a cikk Ady sajátos, gyakran használt kifejezéseivel: „fátum”, „szomorúságos” stb.

Egy bolond pángermán könyv l. Napoleon von Theilgut c. márc. 18-i cikkének jegyzetét a 306. lapon. — *a német katonatisztnak a bolondos könyve*: egy Niemann nevű volt százsz kapitány Der Weltkrieg c. könyvéről van szó. A BH júl. 21-i számában a Napihírek rovatban ismertetés jelent meg a könyvről, mely a következőképpen mondja el a tartalmát:

„A Közép-Ázsiában való folytonos fenyegetőzés miatt Anglia háborút üzen Oroszországnak, amely felszólítja Franciaországot, hogy harcoljon oldalán ebben a háborúban. Németország habozik eleinte, de az új birodalmi kancellár, egy volt hannoveri tiszt, aki 1866 után lemondott és azóta a legelső hamburgi kereskedők egyike lett, addig ösztökéli II. Vilmos császárt, amíg ez végre elhatározza magát. Ezzel a kissé furcsa eredetű diplomatával való hosszas tanácskozás után a császár beáll a kettős szövetségbe és nagybátyja ellen fegyvert fog. Az oroszok Ázsiában kezdik meg a harcot és számos emlékezetes csata után kiverik az angolokat Indiából, míg az egyesült német és francia flották *Henrik porosz herceg parancsnoksága alatt* a viessingeni vizeken nagy tengeri csatát nyernek. Ennek az ütközetnek az a követ-

kezménye, hogy egy francia-német hadsereg II. Vilmos császár parancsnoksága alatt Britanniában partra száll. Ez az uralkodó, aki egyre jobban kivetkőzik a családi érzelmekből, sorra megveri a gyér angol csapatokat, amelyek a szövetséges csapatok útját akarják állni és e harcok vége az, hogy a császár diadalmasan bevonul Londonba. Anglia, amelynek niucs többé se hajója, se katonája, békéért könyörög. Hágában konferencia ül össze, amely megállapítja a békefeltételeket és magától értődik, hogy ezek a feltételek rendkívül kemények a legyőzött nemzetre nézve. India Oroszországgé lesz; Franciaország, amely egy pillanatig sem gondolt Elzász és Lotharingia visszakövetelésére, elveszi Belgiumot és Egyiptomot; Spanyolország visszakapja Gibraltárt; a visszazállított és megnagyobbodott Macedónia független állam lesz a Habsburg ház egyik sarjadékának uralma alatt; Transzvál újra köztársaság lesz, Németországnak is része van a prédában: elveszi Anverst, Zanzibárt és a Bálnaöbölt. De ez még nem minden. Bizonyos okoknál fogva, amelyeket a szerző nem mond meg, Németalföld Németországgal szövetezik és gyarmataival együtt II. Vilmos protektorátusa alá helyezkedik. Ez a könyvnek dióhéjba szorított tartalma, amely valószínűnek ugyan nem valószínű, de mégis eléri azt a célját, hogy félórára gondolkodba ejti azokat, akik a nemzetek jövőjéről szeretnek ábrándozni."

41. *Harc a regényhősök miatt.* BN 1904. júl. 27. 5. l. — Hírek

*Egy fiatal francia író nemrégiben írt egy regényt az angol-boer háborúról: nem sikerült megtalálni, melyik regényre esik itt célzás. — Két másik francia író a kommün rémes napjait írta meg regényben. Paul és Victor Margueritte La Commune c. regénye ekkor jelent meg folytatásokban a Gil Blas-ban, majd júniusban kötetben. — A parlamenti vesztegetés hírhedett ügye 1903 nyarán a magyar parlamentben kipattant vesztegetési ügyről van szó, melyről Ady Panama és anarchia c. 1903. júl. 30-i cikkében (AEÖPM IV. 133.) ír. L. a cikk jegyzetét is (AEÖPM IV. 418.). — A francia ügyészek aligha tartják szeretetreméltó férfinak Brieux urat Eugène Brieux (1858—1922) Vörös talár c. színművében hevesen támadja a bíról tévedéseket. — *furvélzer* szekerész az osztrák—magyar hadseregben. — *Quat-z-Arts* párizsi kabaré. — *Greuling* aki Popescu Elizát meggyilkolta: egy Friedrich Greuling nevű kalandor meggyilkolta Eliza Popescu román színésznőt. A bűnper tárgyalása március végén nagy port vert fel a párizsi lapokban. — *Fehér éjszakák:* A tüzesővel fenyegetett Párizs c. apr. 29-i cikkében (43.) említett ún. Bulton ügynek lehetett két drámaíró hőse. — *arra az érdekes íróra, aki a minap betört a Grand Palais-ba:* A BH júl. 14-i számában olvashatunk hírt a Grand Palais-ban történt betörésről. A hírből nem derül ugyan ki, hogy a tettes író lett volna, de mert valószínűleg azt is Ady küldte haza, az alábbiakban közöljük:*

Képlópás Párizsban

A francia kultuszminisztérium a képeket és műtárgyakat, amelyeket a kormány megvásárolt, rendszerint a Grand Palais pincéiben szokta elhelyezni, addig is, míg a különböző múzeumoknak kiosztja őket. Párizsból most azt jelentik, hogy valaki öt nagyértékű képet ellopott a pincéből. A tettes a legszebb képeket válogatta ki, óvatosan kivagdalta őket a rámból és elvitte. Jó ideig rá sem jöttek a lopásra. A képek közt van Roll-nak egy vüllásos tárgyú festménye, Eugène Girardet két keleti képe és két breton kép, amelyeket Souza Pinto festett.

MJ: LP (104.), Pn (58.), AI (82.)

42 *A gyermekért.* BH 1904. júl. 27. 11–12. l.

Bár a cikk témája nem a szokásos Ady-témák közül való, mégis kétségtelenül ő a szerzője a No. aznapi bejegyzése szerint (182.) Április folyóman írt az elnéptelenedés problémájáról (Magdolna templománál. ápr. 7.). Ő az, aki a francia szociális problémákat azonnal átfordítja magyarra („Lehetetlen, hogy valami tanulságot ne nyújtsunk ez nekünk is magyaroknak...”). Adyra vall a cikknek néhány nyelvi-stiláris jellegzetessége: a „sűrűen” alak használata, vagy a hátravetett bírtokosjelző a következő mondatban: „a francia állam és társadalom immár útjára térült e nagy cél-
nak”.

A cikk forrása ez alkalommal a l'Humanité volt. Ennek júl. 24-i számában olvashatjuk Eugène Fournière: La dépopulation c. cikkét. A szerző Lowenthal dr-nak a Revue júl. 15-i számában megjelent, a gyermekhalálozás ellen írt cikkéhez kapcsolódik. Több mint 150 ezer gyerek hal meg két éves koráig évente Franciaországban. Ezeket megmenthetné a társadalom. Ady helyenként pontosan követi az eredeti cikk gondolatmenetét. Izeltőül idézünk néhány sort: „Ce serait une erreur de croire que les phénomènes sociaux ne sont pas influencés par les courants d'opinion et par les prédications qui les suscitent. Les idées ont une force d'expansion, parfois plus grande que les faits eux-mêmes. Je vous parlais l'autre jour de Jean Jacques Rousseau dont les livres décidèrent toutes les mères de son temps à allaiter elles-mêmes leurs enfant. Qui sait si Zola n'aurait pas déterminé un courant d'opinion en faveur de la fécondité, si au moment où paraissait son livre, il n'eût goûté la glorieuse amertume de l'impopularité.” (Tévedés lenne azt hinni, hogy a társadalmi jelenségeket nem befolyásolják a közvélemény és a szónoklatok, melyek előidéznek azokat. Az eszméknek néha nagyobb feszítő erejük van, mint maguknak a tényeknek. A minap beszéltem J. J. Rousseau-ról, akinek a könyvei nyomán határozták el az anyák annakidején, hogy maguk táplálják gyermekeiket. Ki tudja, hogy Zola nem hatott volna-e elhatározóan a közvéleményre a termékenység érdekében, ha abban az időpontban, amikor könyve megjelent, nem izeltelte volna meg a népszerűtlenség dicső keserűségét.) A továbbiakban kifejti Fournière, hogy nem a kevés születés a baj, hanem az, hogy elégtelenek a szociális intézmények és a megszületett gyermekek meghalnak.

43. *Írók erejükön felül.* BN 1904. júl. 29. 6. l. — Hírek — A. E.

Egy egészen friss mondása egy francia esztétikusnak : nem tudtuk kideríteni. — *Hauptmannon kezdve* Hauptmann is művészi képességeit meghaladó, nagy szociális témákhoz nyúlt. Ezért érezzük ma még ez erőteljesebb alkotói korszakában írott műveit is elavultnak, ami Ady ítéletét igazolja. — *Két vídám bohózattró* . . elhatározza, hogy ők ezután „irodalombbakk” lesznek : Gavault és Berr Az adósság c. színművéről van szó. Kritikáját l. A párizsi színházak c. márc. 31-i cikkében (208.). — *Berényi a fizikaprofesszor* Berényi János, Ady fizikatanára Zilahon.

Mj: LP (108.), Pn (60.), Ai (94.)

44. *Mert kő volt a szíve Laurának.* BN 1904. aug. 2. 8. l. — Hírek — Ady Endre

Júliusban Franciaországszerte Petrarca emlékünnepeket tartottak Petrarca születésének 600 éves fordulója alkalmából. L. Petrarca és a prován-sziak c. júl. 12-i cikkét (238.). Az ünnepi cikkek sokat foglalkoztak Laura alakjával. Egyikben azt olvashatta Ady, hogy Laura voltaképpen nem is élt: „En effet, d'après les dernières recherches sur la vie de l'auteur des Canzonere on est porté à supposer que Laure n'a été pour lui qu'un idéal fictif; Dante avait chanté Béatrix, Pétrarque devait chanter Laure. Qui sait

si cette absence de sincérité dans l'amour des amants de Vaucluse ne renferme pas le germe de décadence qui fera dégénérer le sonnet cristallin de Pétrarque dans le fade pétrarchisme de ses successeurs." (Valóban, a Canzoniere szerzője életéről szóló legfrissebb kutatások szerint azt kell feltételezni, hogy Laura csak fiktív ideál volt számára: Dante megénekelte Beatricet, Petrarcanak meg kellett énekelnie Laurát. Ki tudja, hogy az őszinteségnek ez a hiánya a vaucluse-i szerelmesek szenvedélyében nem hordja-e magában annak a dekadenciának a csiráját, mely Petrarca kristálytisza szonettjét követőinél unalmas petrarkizmussá erőtlentí.) Michel Delines: Le caractère de Pétrarque (Petrarca jelleme). Le Temps 1904. júl. 21. — Érdekes, hogy ugyanilyen gondolatokkal foglalkoznak a magyar lapok is. A PN jul. 24-i számában megjelent Csergő Hugónak A Laurák c. írása, melyben többek közt ezt olvashatjuk: „És megirták a lapok újra, milyen epedő volt és milyen tiszta maradt ez a szerelem mindvégig, mely Petrarca líráját táplálta, hogy mennyire a vágyak és sóvárgások régióiban suhantak e bús dalok, s hogy a teljesülés gyönyörűségéről nem adatott Petrarcanak dalolnia soha. És amíg egyrészt a Petrarca szonettjein át tisztának, szűziesnek, fonségesnek, a szép, jó, nemes földi megtestesülésének rajzolták le Laurát, nem mulasztották el megírni újra, hogy Laura, mialatt epesztő szerelme volt Petrarcanak, tizenegy egészséges gyermekkel áldotta meg az ő hitese férjeurát, de Petrarca is miközben Laura halálát siratta szomorú szonettekben, minden szerelmi gyásza mellett két gyermeknek apjává lett. (. .) De hát miért keresni prózai valóságot a költészet szépségeiben? (. .) Nem jó a Laurák igazi képét keresni, és valahányszor «a szent irodalom-történeti igazság» nevében keressük a valóságot, mindannyiszor valami dezillúzionáló eredmény sül ki. . .”

Évekkel később, Halott írók megrágalmazása c. (Vasárnapi Újság 1909. júl. 18.) cikkében Ady így emlékszik vissza erre az írására: „E sorok írójára sohse bocsájtja meg magának, hogy egyszer leírta ama gyanúját: Petrarca és Laura nem voltak tiszta szerelmesek. Mert e gyanút semmi se támogatja, mert így minden emberi szennyet rá lehet mázolni minden volt és való emberre.”

Laura alakja foglalkoztatta egyébként Laura férje c. BN 1905. febr. 19-i cikkében is: „Éppen azt irtuk haza Párizsból egyszer, gyanúképpen, hogy Laura, akit talán Lolának vagy Glóriának hívtak, meghallgatta az ő poétáját talán. De evvel nem dicsekedhetett el szonettben Petrarca.”

Mondjuk, hogy élt egy bölcs ember: ez a bölcs poeta költött alak, sok vonásával maga Ady, aki ekkoriban sokat elmélkedett arról, hogy a legendákat és az általánosan elfogadott hazugságokat nem szabad megdönteni. Ő az, aki „jókac most abban a normandiai faluban, ahol ő talán most ngyarat tölti.” Mint egy későbbi cikkéből kiderült, Ady üdült 1904. nyarán egy normandiai faluban (Vö. „Abban a csöndes, kicsi normandiai faluban, ahol engem az elszeri szöktetés híre ért. . .” Lujza hercegasszonyánál. BH 1904. szept. 20.) Hogy mikor, hol és mennyi ideig lehetett Normandiában, azt pontosan nehéz megállapítani: valószínűleg augusztus hónapban. Az elszeri szöktetés aug. 31-én pattant ki. Itt aug. 2-i cikkében említi először Normandiát, aug. 14-i Új Napimadás c. cikkében pedig két normandiai túrlóhelyet emleget: Dieppe-t és Trouville-t. Elképzelhető, hogy egész augusztust Normandiában töltötte. Ez azonban újságróli tevékenységében egyáltalában nem akadályozta, hiszen Normandia nagyon közel van Párizshoz.

Az utolsó trubadur az első modern ember volt, stb.: mindez célzás arra, hogy Petrarca élete és költészete nem állt összhangban egymással: a szegénységet énekelte és gazdag kanonoki javadalmat könyörgött ki magának a pápánál. - *Többet beszéltetne magáról d'Annunziónál*: ez idő tájt d'Annunzio

szinte naponta világgá bocsátott magáról egy reklámhírt. A magyar lapok az „olasz reklámkirálynak” nevezték. — *félibrek* 1. *A provánsziak* c. jún. 2-i cikk jegyzetét (320.). — *rossettik*: Rossetti, Dante Gabriel (1828—1882) angol költő a praerafaelisták szellemi vezére, az angol romantikát akarta az olasz költészet szellemével megnevesíteni. Róla nevezték az azonos törekvésű művészeket *rossettiknek*. — *Benedek János* (1683—1925): ügyvéd, Hajdúböszörmény országgyűlési képviselője, előbb függetlenségi, majd demokrata programmal. Adynak a Debreczen c. lapnál egy ideig szerkesztője volt. Bátor, szókimondó természete miatt Ady nagyon szerette. Mj: LP (111.), Pn (61., Ai (95.)

45. *Mit mond egy kicsi japán?* BN 1904. aug. 3. 7—8. I. A. E.

Ady kis japán barátja valószínűleg tényleg élt, nem költött alak. Említi Magyarul is tudnak c. BN 1905. márc. 2-i cikkében is: „Magunk is ismertünk egy kis japánit. . . Több mint egy év múlva a BN-ban megjelent Buddha temploma vár c. novellájában (1905. szept. 24.) szinte kifejezéséig hasonlóan mutatja be japán barátját, akit a novellában meg is nevez. Talán még a Bajashi név is valódi lehet. A novellában így ír: „Megyek én át a Szajján Krizantém úrhoz, sárga barátomhoz (. . .) Hát nem megyek egyedül Bajashihoz, én sárga kis japán diákomhoz?” Itt: „És közénk jön a krizantémok messze országából a kis furcsa ember. (. . .) Ott lakik, túl a Szajján, a Sorbonne vidékén. Jogász gyerek a kicsi japán.” A cikk és a novella alap gondolata is ugyanaz: a fehér és sárga fajták birkózása, csak a novellában már nem olyan egyértelmű a sárga fajták közeli győzelmének hite, mint itt. Ezt az elkeseredett hangot, a fehér emberek dekadenciájának lemondó érzését a francia fővárosnak a „sárga veszedelem” miatti hisztériája táplálhatta, a japánok egyre biztosabb győzelmének híre az orosz—japán háborúban. Vö. még A japánok képvásárlása c. júl. 25-i (242.) és A franciák és a sárga veszedelem c. ápr. 12-i (212.) cikkével.

Loti. . . beengedte lelkébe a japán emberkét : célzás Pierre Loti Madame Chrysanthème és Japoneries d'automne c. regényeire. Egyébként rá vonatkozik a „szürke hajóskapitány” epiteton is. — *Nekünk szagunk van* : a francia lapok ekkoriban írtak arról, hogy amit a japánok az európaiak különös szagának éreznek, az a nehezebb ruházatból, a más táplálkozásból és a faji különbségből származik. — *Robert de Montesquiou gróf*: I. Madame Thèbes műhelyében c. márc. 25-i cikk jegyzetét (305.).

Mj: LP (115.), J (185.), Pn (64.)

46. *Disszidens katolikusok Franciaországban.* BH 1904. aug. 12. 6. 1.

A cikket a No. tanúsága szerint („aug. 12. = Dissz. kath.”) Ady írta. A mindvégig szürke stílusú cikk témája nagyon távol állt Adytól, azt nyilván francia újságcikkek nyomán készítette. *sizma* egyházi szakadás. — *deleandum* eltörlendő.

47. *Új Nap-imáddás.* Jövendő 1904. aug. 14. — Ady Endre

A Szilágyinak jelzett Párizsi levélben (jún. 30. a 67. lapon), a BH-nak pedig névtelen cikkben (Napimádás az Eiffel tornyon jún. 7. az előbbi jegyzetében a 324. lapon) már beszámolt az érdekes napünnepről, mely költői fantáziáját olyannyira megmozgatta, hogy most, több mint egy hónap múlva visszatér rá. Flammarion ötlete — az Új Nap-imádás cím is ezt mutatja — lehetett egyik ihletője Egy párizsi hajnalon c. versének. („Ki vagyok? A Napisten papja, — Ki áldozik az éjszaka torán.” „Evoé, szent ősláng, Napisten,” „Ki sápadtan fut Napnyugatra, — Hogy ott imádjá Urát, a Napot”, stb.) Igaz, hogy a vers korábban, 1904. máj. 12-én jelent

meg a BN-ben, de a napünnepről előzetes híradásokat is olvashatott Ady. Ilyenről tudósít idézett Napimádás az Eiffel tornyon c. jún. 7-i cikkében is. — *Ogyalla*: itt volt hazánk egyetlen csillagvizsgálója annakidején. — *Messze keleten sokak szerint Jézus és Buddha birköznak*: célzás az orosz–japán háborúra: vö. Buddha temploma vár c. (BN 1905. szept. 24.) novellájával. — *Rómában fájós fejű tudósok a humánus morál gyenge harsondájával akarják levombolni a legjobban megéptített emberi bagolyvárat*: ekkoriban készültek a szabadgondolkozók római kongresszusára, melyet szeptemberben tartottak.

Mj: LP (118.), J (140), Pn (65.)

48. *A Palais-Royal vége*. Autográf, tintával írt kézirat, 211 × 268 mm papíron 4 f. a PIM tulajdonában.

Szerk. megjegyzés: Hír után gtsk Páris, augusztus 15.

Megjelent: BN 1904. aug. 19. 8. l. — *Hírek* — A. E.

Közlésünk a kéziratot követi, de az egységesség kedvéért ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a BN közlése között:

Kéziratban: kelet nélkül — *BN* keltezés: Párizs, augusztus 15.

3. bek. 1. sor:	muza-templom	—	BN: muzsatemplom
5. 6.	arany-ifjak	—	aranyifjak
5. 29.	alapjában	—	alapjukban
5. 37.	senki sem nevelni	—	senki nevelni
5. 41.	többnél	—	soknál
7. „ 7. „	teknős békát	—	teknősbékát
utolsó bek. 5. sor:	szezonára	—	szezonjára

Törlések, javítások a kéziratban (a törlés, javítás zárójelben):

5. bek. 4. sor:	melyek után egy szó törlölve
5. 21.	elszégelyték (már) magukat
5. 28.	magyar (szállítói) fogyasztói
5. 31.	a (egy más házasság) máséban; s (hogy) szeretni
5. 32.	vagy (egyszer)
5. 34.	folyton (színpadon) hallani
7. 2.	Palais-Royal után egy szó törlölve
7. 14.	nálunk után egy szó törlölve

A cz használatát még 1903. októberi kéziratában mint helyesírási saját-ságot megjegyeztük, itt már nem él vele. A mai helyesírástól eltérő alakok: Páris, predikáció, voltaképen, könyek.

*Egy francia kritikus kiszámlította, hogy csak hatvanhárom variáció lehet-
leges*: egy későbbi Ady cikkből (A szaharai konzul. BN 1905. jan. 13.) kiderül, hogy a francia kritikus Paul Adam. — *En vidáman emlékezem vissza,
mikor a puritán Debrecenbe betoppantott a Palais-Royal nemes repertoárjának
első darabja*: Gandillot: A teknősbéka c. 3 felv. bohózatáról van szó, melyről
Ady már debreceni újságíró korában írt. L. Egyről-másról. I. Titkos elő-
mlások. Debreceni Hírlap 1899. jan. 26. AEÖPM I. 81. l.

Mj: LP (123.), Pn (68.)

49. *Az egészség kiállítása*. BH 1904. aug. 20. 14. l.

Nem először tudósít az irodalomtól és művészettől távoleső kiállítás-
ról (I. A párizsi vásár c. márc. 29-i cikkét a 27. lapon és A párizsi játé-
ker-kiállítás c. júl. 17-i írását a 77. lapon). Nem kétséges, hogy itt is Ady

cikkkel van dolgunk. Ennek tárgyi bizonyítéka, hogy három nap múlva ugyanítt megjelenő Az orosz Vöröskereszt kiállítása c. cikkében hivatkozik arra, hogy az előző beszámolóban is ő a szerzője: „már írtunk egyet-mást arról a hatalmas és érdekes kiállításról”. Ez utóbbi cikket pedig feltétlenül Ady írta (bizonyítást l. a cikk jegyzetében a 341. lapon). Másik érviünk Ady szerzősége mellett az, hogy hiányolja a kiállításról a Rimanóczy féle magyar találmányú tűzoltókészüléket. Ez csak nagyváradi embernek juthatott eszébe. A BH máj. 31-i száma adott hírt róla, hogy id. Rimanóczy Kálmán, nagyváradi építési vállalkozó tűzoltó találmányát a polgármesterek 1904-es nagyváradi gyűlésén mutatták be. Ady bizonyára olvasta ezt a hírt és ifj. Rimanóczy Kálmán, a sokra tartott nagyváradi építész iránti kedves figyelemből szövi bele apja találmányát a kiállítási beszámolóba. Végül döntő bizonyítékként megemlítjük a No. aznapi bejegyzését („aug. 20. = Az egészség kiáll.”).

Kutahiai leányok : Kutahia kizsázsiai török város, szőnyegkészítő iparáról nevezetes. Ide internálták Kossuthot 1850–51-ben.

50. *A szerelmes gyermekek*. Autográf, tintával írt kézirat, 212 × 268 mm papíron, 4 f. 6 darabba vágva, a PIM tulajdonában.

Szerk. megjegyzés: Hír után gtsk.

Megjelent: BN 1904. aug. 23. 7–8. l. — Ady Endre.

Közlésünk a kéziratot követi, de az egységesség kedvéért ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a BN közlése között:

Kéziratban : keltezés: Párizs, aug. közepén — BN Párizs augusztus 19

1. bek.	2. sor:	mellyel		amellyel
1.	11.	hat éves		hatéves
1.	12.	nyolc éves		nyolcéves
1.	13.	tizenhárom éves		tizenhároméves
1.	16.	tizenhat éves	—	tizenhatéves
1.	17.	dehát	--	de hát
3.	19.	tizenhat éves	—	tizenhatéves
3.	1.	illuzonárius	—	illuzórius
4.	8.	alsóbb rendű	—	alsóbbren.lű
5.	14.	szólaltatni	--	szólítani
5.	19.	tizenöt éves		tzenötéves
5.	20.	leány — nem	—	leány nem
5.	28.	tizenhat éves		tizenhatéves
5.	29.	tizenöt éves		tizenötéves
6.	4.	gyermeket	—	gyermekeket
6.	9.	gyermekségünkre	—	gyermekségére
6.	12.	elhagyottságukban	—	elhagyatottságukban

Törlések, javítások a kéziratban (a törlés, javítás zárójelben):

1. bek.	16. sor:	éves után egy szó törölve
1.	23.	tenni (a) gyermek-ideállá
1.	27.	átöröklődik után egy szó törölve
5.	12.	többire. (gyermek) A gyermekek
5.	31.	<i>szerelmeit</i> után néhány betű törölve
5.	35.	örködve (s)
5.	39.	gyermeket után egy szó törölve
6.	5.	mi után egy szó törölve

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási és tulajdonnév írási sajátságokat javítottuk:

1. bek. 17. sor: kéziratban:	Shopenhauerhez
2.	2.
4.	5.
5.	13.
5.	18.
5.	20.
5.	30.
5.	33.
6.	1.
	voltaképen, épen
	külömbőség
	megtudná
	Párisban
	Luxemburg
	Párisban
	metódus
	bölcsesség

A téma már nagyváradi publicisztikájában megjelenik. (Vö. A hétről. NN 1901. okt. 20. AEÖPM II. 255.), és később is versben és prózában számtalanszor vívódik ezzel a korában túlságosan is modern és tudományosan csak a pszichoanalízisben megfogalmazott témával. Igaz, hogy Wedekind Frühlingserwachenja, mely tudomásunk szerint a téma első irodalmi feldolgozása, 1891-ben jelent meg, és akkora feltűnést keltett, hogy annak híre bizonyára Adyhoz is eljutott. Hatvány szerint (Hatvány Lajos: Ady II. 78.) Ady írását Ellen Keynek A gyermek százada című könyve is ihlethette. A téma legérettebb költői kifejlése: A gyermekség elégiája 1913-ban lát napvilágot a Nyugatban. Novellái közül e témakörben a legfontosabbak: Katinkáig. 1904. ápr. 3. (AEÖN 151.), Rudi a telefonnál. 1905. febr. 12. (AEÖN 248.), Norbert pap látomása. 1906. jan. 28. (AEÖN 427.), Régi tavaszi háború. 1917. jan. 1. (AEÖN 1264.)

Mj: LP (127.), Pn (70.), Vál (90.)

51. *Az orosz Vöröskezeszt kiállítás.* BH 1904. aug. 23. 9. 1.

Vitathatatlanul Ady cikk. Ennek legnyomósabb bizonyítéka az aznapi No. bejegyzés (183.), de emellett bizonyít az is, hogy kísérfőjét, a fiatal orosz orvost egy évvel későbbi cikkében is említi, mint akivel levelezést is folytatott időközben: „Azt írja nekem egy kedves orosz legény, orvos Moszkvában, kivel messze Nyugaton barátkoztam össze. . .” (A papok pénze. BN 1905. aug. 17.). De Ádya vall az a tisztánlátás is, mellyel egy oroszbarát országban a nyilván gazdag és látványos kiállításon elsősorban az orosz nép nyomorát, az oroszok Potemkin tudományát veszi észre, egy roppant képen summázva vízióját: „A rokkant óriás koldul. Oroszország kiállott a piacra alamizsnát kérni. Mutogatja a sebhelyeit, s nyújtja a tarisznyáját.” A cikk egyik mondata csirája egy későbbi gyönyörű Ady írásnak, a Turgeyev leányai c. 1905. jan. 26-i cikkének: „. . . az ápoló nővérek s az önkéntes ápolónők, jóságos asszonyai a nagy szláv világnak, akikről talán még legtöbb szöveget írhat majd össze a mai háború orosz krónikása.” — Ezek után talán már nem is szükséges, hogy stílárius bizonyítékainkat felsoroljuk, melyek az egész cikk folyamán szembetűnőek.

Verecsagin, Vaszilij (1842—1904): háborúellenes, nagy orosz romantikus festő, aki az orosz—japán háborúban a Petropavlovszk felrobbanásakor hullt hősi halált.

52. *Népnevelés a kaszárnyában.* BH 1904. aug. 24. 10. 1.

[*] Eredetiben: katonáival

Ady szerzőségét a No. aznapi bejegyzése bizonyítja: „aug. 24. = 18 + Népnevelés a kaszárnyában” Ady sokszor cikkezett Nagyváradon a katonák és polgári lakosság rossz viszonyáról (l. Krausz Richárd esete c. 1902. ápr. 18-i AEÖPM III. 51, Kár c. 1902. szept. 16-i AEÖPM III. 140. stb.),

aminek az okát a katonaság dzsentri szellemében, antidemokratikus nevelésében és műveletlenségében látta. Határozott antimilitarizmusa mellett, mely ebben a cikkben is megnyilvánul („Ha már nyögi és nyögni még sokáig kénytelen lesz a világ a militarizmus nyűgét”), egy demokratikus néphadseregéről álmódott, melynek normáit itt látja megvalósulva. Egy későbbi, névvel jelzett cikkében (Levelek Párizsból szept. 20. a 120. lapon) is meglepéssel ír arról, hogy a szociológiát mint kötelező tantárgyat bevezették a Saint-Cyr-i katonaiskolában: „A jövő Marchand ezredesei Marxtot fogják magyarázni s Herbert Spencert népszerűsíteni.” Ugyanitt használja a népnevelés szót is: „Igyekezzenek magukat hasznosakká tenni népneveléssel...” — Ha érveinket még nyelvi bizonyítékokkal is ki akarjuk egészíteni, úgy figyeljünk a hátravetett birtokos jelző használatára a következők mondatában: „Dicsőséges vagy szomorú eseményeit a harcoknak, a zászló megvédésének, a hazaszeretetnek tárják a legények elé az előadások.”

Conférence előadás. — *André, Louis* (1838—1913): tábornok, francia hadügyminiszter. L. később a Syveton botrányal kapcsolatban A francia garnizonokból c. nov. 30-i cikk jegyzetét (355.).

53. *Egy forradalmár szobra*. BH 1904. szept. II. 15. l.

[*] Eredetiben: újságirás.

Minden bizonnyal Ady cikk. Erre utal az aznapi No. bejegyzés (183.). Témája a nagy francia forradalom egyik legrokonszenvesebb alakjának, a már Petőfitől is kedvelt Camille Desmoulins-nek emléke. Bölöni tanúsága szerint Ady járt a Musée Carnavalet-ben, ahol a nagy francia forradalom emlékeit őrzik. Különösen rokonszenvesé tehetette Ady számára a nagy forradalmárt, hogy az költőnek vallotta magát. És még ennél is nagyobb kitüntetés Ady szemében: „Valójában pedig vérbeli zszurnaliszta volt.” Jellemének ellentétes vonásai kiváltképpen izgathatták Adyt. Az ő szerzőségét csak megerősíti még több nyelvi és stíláriis jellegzetesség. Így pl. a „sűrűien” alak használata, vagy a szinte ritmikusan sorjázó ellentétes jelentésű, azonos nyelvtani funkciójú szavak: „Zseniális volt, állhatatlan, kegyetlen, gyáva, elragadó, léha, undok és kedves”

A cikk tényanyagát egyébként a l’Humanité szept. 8-i számában olvasható Camille Desmoulins c. hírből vette.

Mirabeau hamvait most is heresik I. Mirabeau hamvai c. jún. 22-i cikkét (230.)

Hónapokkal ezelőtt is hírt adott már Ady Desmoulins Camille készülő-szobráról és ebben az ugyancsak a BH-nak köldött kis hírbn csaknem ugyan, azokkal az epitetonokkal illeti a nagy forradalmárt, mint itt: „zseniális volt állhatatlan, kegyetlen és szeretetreméltó.” A hírcikk a BH jún. 23-i számában jelent meg a következő szöveggel:

Desmoulins Kamill emléke

[*Párizsból írja tudósítónk:*]

Párizs és Franciaország már nagyban készül a július 14-iki nemzeti ünnepre. A Bastille bevételének napja ez évben ünnepesebb és szebb lesz, mint máskor. Ezt hangoztatják a rendezők. Művészi díszfelvonulásokat korhű jelmezekben fog kapni az utcák ünneplő népe. Főképp a republikánus diákszövetség buzgólkodik a július 14-i ünnep rendezésén. A francia nemzeti ünnepnek ez évben új, érdekes jelentősége is lesz. A diákság Desmoulins Kamill emlékének akarja szentelni az idei ünnepet. A francia forradalomnak ez a híres alakja, aki kivégeztetése előtt azt vallotta, hogy ő voltaképpen nem forradalmárnak született, de versíronak, aki egy fantasztikus szigeten

éljen azokkal, akiket szeret, aki Lucile-jével mindig élni fog a gyöngéd szívek emlékezetében, s aki zseniális volt, állhatatlan, kegyetlen és szeretetreméltó, — első sorban valóban a francia ifjúság emlékezésére méltó. A nemzeti ünnepen több hangverseny lesz, melynek jövedelmét Desmoulin már kész, s a Palais-Royal-ban felállítandó szobrára fordítják.

54. *Lujza hercegasszonyról.* BH 1904. szept. 20. 4. l. — Ady Endre

Lujza hercegasszony : Lujza Mária Amália, II. Lipót belga király legidősebb leánya. Született 1858-ban, 1875-től Kóburg Fülöp szász-kóburgi herceg felesége. Sokáig a budapesti Kóburg palotában laktak, majd Bécsbe költöztek. Itt ismerkedett meg Mattasich-Keglevich Géza főhadnaggyal, aki 1897-ben megszöktette. A hercegnő Ferenc Józseffel is rokonságot tartott, mivel húga, Stefánia főhercegnő volt Rudolf trónörökös felesége. Így nemcsak a belga, hanem az osztrák udvart is „kompromittálta” szökésével. A család 1898-ban bosszúból a döblingi, később a lindenhofi elmeegógyintézetbe záratta a hercegnőt, Mattasich-Keglevichet pedig váltóhamisításért 6 évi börtönbüntetéssel sújtották, melyet a möllersdorfi várbörtönben töltött. Mattasich 1904 márciusában szabadult a börtönből. Ekkor kiadta emlékiratait: *Aus den letzten Jahren* (A legutóbbi évekből) címmel, melyet Lujza hercegnőnek ajánlott. Mattasich kiszabadulása után kapcsolatba került Henri de Noussanne francia újságíróval, a *Le Journal* szerkesztőjével. Ő nyújtott aztán anyagi és erkölcsi segítséget Lujza hercegnőnek az elmeegógyintézetből történő szökéshez. A hercegnő 1904. aug. 11 óta orvosi felügyelet mellett Elster osztrák fürdőhelyen tartózkodott. Itt szervezték meg a szökést és hajtották végre aug. 30-ról 31-re virradó éjjel. Előzőleg egy Weitzer nevű úr bérelt szobát a hercegnő szállodájának földszintjén. Ez a Weitzer volt Noussanne szerkesztő megbízottja, egyes lapok szerint maga Noussanne álnéven. A hercegnő előző este színházban volt és meghagyta szobalányának, hogy másnap később ébressze. Az éjjel két férfi és egy nő segítségével kocsin a hofi pályaudvarra hajtottak és ott vonatra ültek. A szöktetésben részt vett Mattasich, a rejtélyes Weitzer és Stögerné, a volt möllersdorfi kantinosné, Mattasich bizalmi embere. Berlinben Sudekum német bir. szocialista képviselő, a l'Humanité berlini tudósítójának vendégei voltak a szökevények. Így a szöktetésben két nagy párizsi lap is érdekelve volt: a *Le Journal* és a l'Humanité. A lapok hónapokig találgatták, hogy merre vette útját a hercegnő és kísérete, míg végre szept. 10-én jelentik, hogy Párizsban, azaz biztonságban vannak. Lujza hercegnő nagy hűlával beszélt a sajtóról a *Le Journal*nak adott nyilatkozatában: „Ah que d'obligations j'ai à la presse. Je vous en prie, dites pour moi combien je suis touchée de tant de témoignages spontanés de sympathie.” (Oh, mennyire le vagyok kötelezve a sajtónak. Kérem, mondja meg nevemben, hogy mennyire meghatótt a szimpátiának ez a sok spontán megnyilvánulása.)

Ady az elsők között, a legnagyobb párizsi lapokkal egyidejűleg kapott interjút Lujza hercegnőtől, ami valóságos újságírói bravúrnak számított (a *Le Temps* pl. szept. 15-én közölt beszélgetést a hercegnővel).

Abban a csöndes, kicsi normandiai faluban, ahol engem az elsteri szöktetés híre ért Ady normandiai tartózkodásáról l. Mert kő volt a szíve Laurának c. aug. 2-i cikk jegyzetét (336.) — *Pierson tanár*: orvostanár, aki Lujza hercegnő elmeállapotának megvizsgálásával volt megbízva.

55. *Levelek Párizsból.* BN 1904. szept. 20. 9. l. — Hírek — A. E.

1. *Saint Cyr* (Marchand ezredes — Beck tábornaggyhoz)

A Saint Cyr-i katonaiskolára annak egyik növendéke terelte a kormány ügyelmét, aki internacionális tanokat vallott. Még a liberális sajtó is fel volt

háborodva a katonaiskolában bevezetett reformok miatt. A *Le Temps* szept. 8-i számában *La réforme de Saint Cyr* c. cikkében pl. így ír: „Avec ce système-là nous aurons sans doute des fantassins positivistes et des artilleurs très ferrés sur Nietzsche ou sur Karl Marx: seulement, le jour où il faudrait entrer en campagne, on s'apercevrait qu'ils ne savent comment se tient un fusil, ni comment se pointe un canon.” (Ezzel a módszerrel kétségtelenül lesznek pozitivisták bakáink és tüzeink, akik nagyon értenek majd Nietzsche-hez vagy Karl Marxhoz: csupán, ha majd háborúba kell menniök, akkor derül ki, hogy nem tudják, hogyan tartásák a puskájukat vagy hogyan irányítsanak egy ágyút.)

Marchand, Jean-Baptiste (1863–1934): 1898-ban egy afrikai expedíció során elfoglalta Fashodát, innen a „fashodai hős” melléknév. — *Beck, Friedrich báró* (1830–1920): tábornagy, az osztrák-magyar monarchia, hadseregének vezérkari főnöke. — *Lettem volna Boulanger helyén*: nyilván nemcsak megkísérelte volna az államcsínyt, mint Boulanger, hanem végre is hajtottta volna. — *Nem vágyódnék a lelkem Napheletre s nem trogatnék kunyeváló leveleket Kuropatkinak* 1904. tavaszán Marchand ezredes levelet írt Kuropatkin orosz tábornoknak, és arra kérte, engedné meg, hogy hadiszállításához csatlakozhassék. Kuropatkin igennel válaszolt, de azt a feltételt szabta, hogy az ezredet a francia kormány ossza be hozzá. Erre André hadügyminiszter hajlandó is lett volna, csak hogy mielőtt még teljesíthette volna kívánságát, Marchand támadást intézett a kormány ellen a *Patrie* c. lapban. Ezek után Combes Marchand kivételes beosztása ellen foglalt állást. Erre Marchand beadta lemondását. A Combes kormány ellenségei, a nacionalista lapok a Marchand ügyet úgy állították be, hogy Marchand az orosz cár meghívására akart Kuropatkinhoz menni, és a kormány ellenállásával meghiúsította ezt a hazafias cselekedetet és lemondásra kényszerítette a fashodai hőst. — *A Saint-Cyr dolgát* : 1. Népnevelés a kaszárnnyában c. aug. 24-i cikkét (113.). — *Mirbach báró* : a német császárné főudvarmestere. Ekkoriban egy korrupciós botrányát szelöltették a magyar lapok: nem tudott elszámolni gyámfia vagyonával, ezért meglátta, hogy annak menyasszonyát hercegnői rangra emelteti (PN 1904. aug. 4.).

II. Hotel Westminster. (Noussanne — egy magyar újságíróhoz)

Noussanne, Henri : a *Le Journal* szerkesztője, akinek Lujza hercegnő megszöktetésében nagy szerepe volt (l. Lujza hercegasszonyánál c. szept. 20-i cikk jegyzetét a 343. lapon). Már márciusban sajtóhadjáratot kezdett a közepkori módszerekkel szétválasztott szerelmesek érdekében. — *Ama magasság felé, melyről a próféta szociológus írt...* E. Bellamy *Visszapillantás 2000-ből* 1887-ik éve c. regényét említi Ady A hétről c. 1903. máj. 24-i cikkében is (AEÖPM IV. 93.). — *Őn arról zokogott egyszer, hogy a veszedelmesen okos Rampolla olyan fényesen szervezte a klerikális sajtót* : 1. A megriadt nyáj c. 1903. ápr. 12-i cikkét (AEÖPM IV. 67.)

Mj: LP (131.), Pn (72.)

56. *Istenek alkonya*. BH 1904. szept. 21. 7. 1. — *Hírek* — A. E.

Ady legkorábbi publicisztikájában és verseiben is gyakori motívum a hellén-pogány világnak, azaz a művészeteket éltető életörömmek a zsidó-keresztény világgal való szembeállítás, melynek jellemzője a ridegség, a művészetek helyett az elüzletesedés. A cikk magja a párizsi noteszkönyv 252. bejegyzése: „A francia papok dicsérik Lourdes-t, de ők maguk Vichybe mennek gyógyulni.” (200.)

Talán a Reviczky Gyula versénel is szebb : a Pán halála c. versről van szó. Ezt idézi a cikk végén is. — *Rip* : Rip van Winkle, W. Irving novellájának hőse, aki húsz évet átaludt.

Mj: LP (135.), Pn (174.)

A BH szept. 1-i számában a Napihírek rovatban ugyanerről a témáról még az alábbi, alighanem ugyancsak Ady fogalmazásában hazaküldött hírt olvashatjuk: (Vö. a No. bejegyzés vonatkozó jegyzetével a 373. lapon):

Csodás gyógyulás Lourdesban

[Párizsból írja levelezőnk:]

Most van a lourdes-i búcsújárás főideje. A hazaérkezők telve vannak a híres forrás csodás erejének a dicsőítésével. Különösen sokat beszélnek és írnak Glaser Mária Magdolna nevű tizennyolc éves leány valóban csodás esetéről. Ez a leány, gazdag polgári család egyetlen szép leánya, három év óta járnai sem bírt. Az orvosok ki is jelentették már, hogy a tuberkulózis és egy súlyos természetű idegbaj rövid idő múlva végezni fog a szegény leánnyal. A leány nagyon vallásos és Lourdes-ba kíváncszott. Már akkor mozdulni is alig bírt. Megfüröszötték néhányszor a híres forrásban, de nem volt eredménye. Már hazakészültek, amikor a leány azt óhajtotta, vigyék el a lourdes-i templomba, hol a verduni püspök mondott éppen hálaadó misét az idei gyógyulásokért. Az anyja s egy ápolónő támogatta Mária Magdolnát, aki buzgón imádkozott. Egyszerre egy sikoltással ájultan leesett a templom kövezetére. A búcsúsok között nagy mozgás támadt. Sokan kiáltani kezdtek:

— Csoda! Csoda!

Valóban csoda történt. Azóta otthon van Párizsban Glaser Mária Magdolna. Jár, jókedvű s azt mondja, meggyógyult egészen. Valósággal tolong Glaserék házához a nép. Újságrólok keresik föl a meggyógyultat, aki azonban néhány nap óta nem fogad senkit, mert még mindig gyöngé.

57. *Michel Lujza*. BH 1904. szept. 23. 19—20. l. — Különléle

Ady párizsi tartózkodása alatt több nagy cikkben (Az anarchisták gyülekezetében jún. 9. az 58. lapon és ennek jegyzetében: Michel Lujza búcsúzása jún. 4. a 320. lapon), valamint több kis hírcikkben ad hírt Michel Louise-ról. Alig néhány napra rá, hogy Budapestre érkezik, már megjelenik a BN-ban a Michel Louise haláláról írt megemlékezése: A vörös szűz (1905. jan. 11.). Vitathatatlan, hogy ezt is ő írta. Előbbi cikkeire való utalások, azokkal azonos gondolatok, kifejezések teszik ezt kétségtelenné, valamint az aznapi No. bejegyzés („szept. 23 = Michel Lujza = 100 sor”). Az ebben a cikkben feljegyzett interjúról az előbb idézett A vörös szűz c. jelzett cikkében is megemlékszik, annak nem egy részletét idézi is.

Michel, Louise: l. Az anarchisták gyülekezetében c. cikk jegyzetét.

Egy kis hotel negyedik emeletén lakik a Lafayette utcán a rue Lafayette 60. sz. alatti Hôtel Moderne IV. emeletén a 41. sz. szobában lakott. —

58. *A Riviéra ősszel*: BH 1904. szept. 25. 13. l. — A. E.

[*] Eredetiben: Willye

Szeptember 20. körül érkezhett először Ady a Riviérára és mint a későbbiekből kiderül, az is elképzelhető, hogy rivierai útját megszakította. Nov. 3-tól nov. 16-ig tartózkodott ismét a Riviérán.

Blanc úr: a monte-carlói játékkaszinó igazgatója. — *Nizzában egy hóbor olasz színiársulat játszik* l. A nizzai Politeamában c. okt. 1-i cikkét (132.). — *Egy-két év óta a latin testvérség álma új erőre kapott*: l. Latin demonstrációk c. okt. 27-i cikkét (142.). — *Albert herceg országa*: Monaco. — *Küroptahin* l. Levelek Párizsból. I. Saint Cyr. c. szept. 20-i cikket és jegyzetét (120. és 343.).

59. *A szullána nyomában.* PN. 1904. szept. 28. 7. l. — A. E.

[*] Eredetiben mindenütt Chéreff

Pinet híres párizsi cipész. — *Lujza hercegasszonyt egy horvát katona szökteti meg*. Lujza hercegasszonynál c. szept. 20-i cikk jegyzetét (343.). — *Rigó Jancsi nélkül hová lenne a magyar önérzet?* Rigó Jancsi cigányprimás még a múlt század végén megszökött Chimay hercegével. Ady párizsi tartózkodása idején közölték a francia lapok, hogy a hercegné otthagyta Rigó Jancsit és egy vasutassal tovább szökött. — *Blanc úr*: 1. A Riviéra ősszel c. szept. 25-i cikk jegyzetét (127.). —

Mj: LP (138.), Pn (76.)

60. *A nizzai Politeamában.* PN 1904. okt. 1. 12–13. l. — Színház és Művészet

Politeama: kis színház. — *Loute* Pierre Veber 4 felv. bohózata. Ady már Nagyváradról ismerte (A hétről. 1902. dec. 7. AEÖPM III. 181.). — ... *annak a készséges, okos kis esszének, melyet a minap Serao Matild irt az olasz színeszetről egy párizsi nagy lap számára*: Mathilde Serao-nak két cikke is jelent meg az olasz színházról a *Le Temps*-ban. Az első, melynek címe *L'année théâtrale italienne*, aug. 29-én, a második szept. 5-én *Le théâtre italien* címmel. Ady az előbbiből vesz át néhány gondolatot. Mathilde Serao ebben a következőket írja többek közt: „Oui, certes, c'est un pays trop long que l'Italie! Où est-elle cette capitale de la pensée, du verbe, de la poésie, de l'art qu'est Paris chez vous? Où est-il le foyer d'où jaillissent les étincelles et auquel on allume le flambeau qui crée et éclaire l'oeuvre. A Rome vous trouverez un Quirinal, un Parlement, des ambassades et des ministères, mais pas un grand poète, pas un grand peintre, pas un grand romancier. Et le barde d'Italie, qui vit à Bologne, l'insigne poète Giosué Carducci, a pu s'exclamer douloureusement:

Imprudente Italie! Tu demandais Rome,

On t'a donné Byzance!

(Valóban Olaszország nagyon hosszú ország! Hol van itt a gondolatnak, a szónak, a költészetnek és a művészetnek egy olyan fővárosa, mint Önök-nél Párizs? Hol van a tűzhely, ahonnan a szikrák kipattannak és amelyiknél meg lehet gyújtani a műveket alkotó és megvilágító fáklyát? Rómában van egy Quirinal, egy parlament, követségek és minisztériumok, de sehol egy nagy költő, egy nagy festő, egy nagy regényíró. És Itália bárdja, aki Bolognában élt, a kiváló költő, Giosué Carducci, joggal kiáltott fel fájdalom-
masan: Oktalan Itália! Rómát kértél és Bizáncot adtak neked.) Innen került Ady noteszkönyvébe a következő két bejegyzés: „Elvették a művésztől Rómát — írja Ibsen. Carducci is azt mondja: Rómát kértünk, Bizáncot kaptunk.” (255. sz.) és „Serao Matilde az olasz színeszetről.” (256. sz.). Az előbbit felhasználja később Wesselényi Miklós emléke c. 1905. ápr. 10-i cikkében is. — *Serao, Mathilde* (1856–1927): olasz regény- és újságíró. — *Corpo di bacco* szószerint Bacchus teste, olasz eufémisztikus káromkodás, olyasféle, mint a magyar „isten fáját!” — *Mamselle Nitouche*: Nebántsvirág. Hervé operettje.

61. *Orosz katonák a Riviérán.* BH 1904. okt. 9. 7. l. — Napihírek

Feltétlenül Ady cikk, és pedig saját élménye alapján készült riport. Ezt bizonyítja aznap feljegyzése a No.-ben („okt. 9 = Orosz katonák a Riviérán”). Ady a Riviérán is újságíró maradt, nem hagyott ki egy ennyire érdekes témát. Egyébként is az itt szerzett tapasztalatai imegegyeznek azzal,

unit már Az orosz Vöröskereszt kiállítása c. aug. 23-i (III.) cikkében a cári militarizmus kegyetlenségéről, kirakat-könyörületességéről elmondott. De maga is hivatkozik erre a régebbi írására: „A Meridien-villában ugyanaz az érzésünk volt, mint a minap a párizsi Vöröskereszt-kiállításon.” Egy jóval későbbi szignált cikkben (Odessa és Cannes 1905. dec. 10. Jegyzetek a napról) ismét visszatér a Meridien villa sebesült orosz katonáira: „Most egy éve engem is majdnem elütött egy nagyhercegi töföftöf. A Meridien villa körül ácsorogtam, hova sebesült orosz katonatisztek hoztak Mandzsuriából.” Az egész riport költői hangvétele, egységes háborúellenes ihlete, jellegzetes stílusa letagadhatatlanul Ady mellett bizonyít. Ezeket az 1904-es orosz tárgyú cikkeket joggal tekinthetjük a következő években az orosz forradalomról írt nagy cikkek és versek bevezetésének.

November végén még egyszer visszatér az orosz sebesültek témájára, a *Le Temps* nov. 19-i száma (*Les marins russes du Varyag*) alapján. (Vö. a No. nov. 23-án feljegyzett 11 soros cikkével.) A BH nov. 23-i számában a Napírhírek rovatban megjelent hírt alább közöljük:

A Varjag menekültjei
[Párizsból írja levelezőnk:]

Kilenc szomorú, nyomorék ember érkezett Párizsba a minap. Egy Indo-kínai francia gőzös hozta őket Marseille-ig. Ez a kilenc ember a végzetes csemulpoi ütközés tanúja. A gyászos sorsú Varjag hadihajó emberei közül ők kilencen maradtak életben a japán fogságba kerültek közül, s a japán Vöröskereszt adta át őket a francia gőzösnek. Valamennyiük nyomorék. Kezüket vagy lábukat kellett amputálni. Párizsban az orosz nagykövetségen lakoma volt a tiszteletükre, azután elutaztak Pétervárra.

62. *A nizzai Szaffó*. BH 1904. okt. 10. 6. l. — Irodalom és Művészet

Szerzője egész bizonyosan Ady. Ebben az időben Nizzában volt, és onnyire nizzai és egyben irodalmi témát nyilván ő dolgozott fel a BH számára. Ezt bizonyítják a versfordítások. Ugyan ki más vállalkozott volna rá, hogy ilyen igénytelen cikkbe még verset is fordítson, mint az az Ady, akinek ez oly könnyen ment. De erről győző meg a versfordítások művészi színvonala is. Tipikusan Ady-kifejezések továbbá az „irodalmi ünnep” (Egyik cikkének címe: Egy irodalmi ünnep. júl. 5.) „a boldogtalanság predestinált leánya”, a „csodaszép, mélyérzésű, álmodozó poéta-asszony”, stb. Az azonos dátumú No. bejegyzés szerint aznap egy 57 vagy 53 soros cikke jelent meg. Cikkünk éppen 53 soros.

Szokatlan dolog ezzel szemben, hogy Ady tárgyi hibát vétsen: ebben a cikkben pedig két költőnőt összezerél és egy személyként beszél róluk. *Sasserno, Agata Sofia* (1814—1860) nizzai születésű olasz költőnő, aki az itt látható köteteket írta: *Poésies françaises d'une italienne*. 1854. és *Pleurs et sourires*. 1856. (Egy olasz asszony francia versei és Könyvek és mosolyok. Az elsőnek említett verseskötethez valóban Sainte-Beuve írt előszót. A *Dizionario del Risorgimento Nazionale* 1937. IV. 213. szerint, ahonnan a fenti adatokat is vettük, a függetlenségi háború idején hazaszeretetről és az uralkolóház iránti hűségéről tanuskodó költeményeket írt. Nyilván ő volt tehát Károly Albert király, Mária Krisztina, Viktor Emánuel és a génuai herceg kegyeltje is. — *Desbordés-Valmore*, (Marceline) asszony azonban egészen más személy. Semmi köze nem volt Nizzához, egészen más időben élt (1789—1830), mint Sasserno Ágota Zsófia, sokkal jelentősebb, tehetségesebb költő volt annál. Fiatalkorában színésznő volt, majd a francia romantikus líra egyik kiemelkedő alakja lett. Viszont Montesquiou-Fezensac gróf Desbordés-

Valmore-ról írt könyvet. Nagyon valószínű, hogy a tévedést a nizzai helyi lap követhette el, melyből Ady a cikk adatait átvette (párizsi nagy lapokban nem tudtam nyomára akadni).

Sassernónak Magyarországon egyetlen kötete sincsen meg. Így csak Rómában sikerült a versfordítások eredetijét Miklós Pál szíves segítségével megtalálni. Az első idézet a költőnő Les Martyrs (a mártírok) c. verséből való. Alcíme: Goffredo Mamelli — Anna Garibaldi — Ugo Bassi. Dátuma: juin 1849. Ajánlása: A Lorenzo Valerio. A vers második részében, mely Anna Garibaldiról szól, egy 18 sorból álló szakasz végén található az Adytól je fordított négy sor:

Pauvre femme exilée! . . à ce coeur fier et doux
Hélas! que manque-t-il si loin de la patrie?
Blanche magnolia sous notre ciel flétrie,
Pour revivre il lui faut les baisers d'un époux!

A második idézet Sasserno Les Noces du Papillon. Récit du Peuple à Nice (A lepke násza. Nizzai népmese) c. verséből való. Ajánlása: A mon amie la comtesse Angeline Magnocavallo (barátnőmnnek, Angeline Magnocavallo grófnőnek). A vers harmadik szakaszát fordította le Ady, mely francia eredetiben így hangzik:

Nous lisons dans un livre où bien d'autres épèlent
Nous seuls nous comprenons ces arcanes charmants
O la nature et Dieu sous un voile révérent
Leurs suprêmes enseignements.

Mindkét költemény lelőhelye Agata Sofia Sasserno Poésie a cura e non introduzione di Maria Adriana Prolo. Milano, Fratelli Treves Editori [1937].

63. *Köd-darabok Napfény-országból.* Szilágy 1904. okt. 20. 1—2. 1.
I. *Az orv*

Cyrano de Bergerac, Savinien (1619—1655): költő, drámaíró, egy képzelt úrútleírás szerzője. — *Coquelin, Constant* (1841—1909): Coquelin aîné (id. Coquelin), Cyrano alakítója a Comédie-Française-ben. — *Pethes Imre*: I. AEÖPM III. 317.

Az orrán nőtt furunkulusról Ady Brüll Bertának is ír ugyanekkor: „Tudod valószínűleg olyan pattanás, mint a nyakamon volt, nőtt az orromba.” (Belia: AEVL III. 1.)

II. *A galambok*
III. *Úti nótá*

A rövid dalok aktuális strófáit idéző vers. Csak a teljesség kedvéért vettük fel itt is.

IV. *Levél*

A Zilahi ember nótája c. későbbi versének (1909) hangulatát és képeit idéző sorok. — *Ilyenkor vér ömlik a betűkbe. . .*: vö. Vér hullott a Terbetére. Kiömlött a szívem vére (Zilahi ember nótája)

A Szilágy szerkesztőjét, Both Istvánt (1862—1931), Ady zilahi tanárát egyenesen aposztrofáló cikkekre választ is közöl a Szilágy okt. 27-i számában:

Válasz Napfény-országba
(Ady Bandinak.)
Kedves barátom!

Jól ismerem azt a világjáró hajlamot s az abból fakadó hangulatot, mert az én lelkemnek is veleszületett tulajdonsága ez a messzeségbe törekvés,

mint a vándormadárnak. Már gyermekkoromban el-elfogott a vágy, hogy a kék hegyek ormára jutva megláthassam, hogy mi lehet azokon túl? Utóbb a sík Alföld első meglátása, a tenger vízbirodalmának első megpillantása képes örömmel töltötte el a lelkemet. Mert olyanok vagyunk, mint Arany János allegóriájában a szívárványt kergető gyermek. Csak az szép számunkra, amit a vágyak szívárványszínű sugarai beragyognak. Amít elérünk, már nem kecsegtető, a valóság birodalma rendesen szürke, ködös, vagy ragyogásában is egyhangú. A távol hegyek simára összefolyó erdőkoszorúja alatt letarolt levelek, elszáradt gallyak, tüskés bozót, lábainkat sértő éles kövek s megmászhatatlan sziklák kerülnek utunkba.

A sík rónán is csak a csalóka délibáb szép, mert ez a káprázat játéka; a valóság ott is a por és a sár váltakozó egymásutánjából alakul lapos prózává. Talán a tenger birodalma az egyetlen, amely távolról és közelről egyaránt tiszta, szép, s a vihartól korbácsolt vad hullámmászásában is rémesen gyönyörű de nem megnyugtató. Így aztán a kőszia lelkeknek sehol sincsen pihenésük. Ma az Alpok hófedte csúcsain, holnap a Szahara homoktengerén, vagy az Óceán hullámbarázdái között óhajtanák megtalálni azt, amit eddig mindig hiába kerestek; az olthatatlan szomjúság kielégítését.

Ez a nomád-ösztön hozta mozgásba egykor Ázsia néptörzseit, hogy átalakítsák, friss vérrrel lássák el a Nyugatot. Ezt az ösztönt átöröklik a késő utódok, s így lesz a földhöz ragadt magyarból világjáró, a göröngyöt szerető, mélyen érző hazafiból kozmopolita külsejű gondolkodója a világvárosok aszfaltjának és sétányainak.

Ugye ez az ösztön alakult legyőzhetetlen vággyá a te lelkedben is, barátom, midőn útra keltél? Ugye a lelkedet már előbb vitte, ragadta magával ez a vágy, s a testben való elutazás csak lassú követése volt a lélek szárnyalásának?

Mondám, én jól ismerem a léleknek ezt az állapotát, s ezért kedvesek előttem most különösen is a Te idegenből jövő írásaid. Azt hiszem, hogy mást, többet olvasok ki belőlük, mint akiknek a lelke ezzel a vággyal eltelve nem volt.

És még valami másért is várom, s lelki élvezet céljára gyűjtöm össze ezeket az írásokat. Öröm látnom belőlük a gondolatokkal működő írói egyéniségnek izmos fejlődését. Azt pedig Te tudod a legjobban, hogy itt még mindig van s még tán nagyobb mértékben most van szükség a tiszta fejű, tiszta nyelvérzékű és tiszta hazafias érzésű íróemberekre, mint irodalmunk zsenge korában, mert amint mondd, itt most:

Új tábor van rangra, pénzre,
Könyvre, dalra.

Hát, hogy is vagyunk avval a táborral, amelyik új?

Az irodalom munkásai, még ha a dilettánsokat nem is számítjuk, bizony, ma már jó nagy táborat alkothatnak. Hogy ebbe a táborba új elem is vegyül, az engem magában véve nem aggaszt, de abban már végzetes veszedelmet látnék, ha a vezérlő szerep az ilyen új tábor kezére jutna. Hiszen az irodalomunk is, mint mindenféle művészetnek a gyakorlásához a mesterség durva munkájára is szükség van. A „*poeta non fit, sed nascitur*” elve ma már nem erősen áll meg. Íróvá, az irodalom művelésére hivatott tollforgatóvá ma már senki sem lehet a megfelelő gyakorlat, a mesterfogások elsajátítása nélkül. Ezek a mesterfogások maguk sem technikai vonatkozásúak, hanem főként a szellemnek, a gondolkodó értelemnek a fegyelmezésére céloznak. Képesnek teszik az embert a gondolatok könnyű szerrel való írásbafoglalására, a tollragadás gyötrelmeitől a tollforgatás sikeres munkájához vezetnek. De hát milyen tökéletesen elsajátítja is valaki ezeket, ha nincs meg benne a

„véna”, ha nincs veleszületett arratermettsége, művészi értelemben vett író soha sem lesz. És ennyiben mégis csak „poeta nascitur”.

Az irodalom mesterembere ráadhatja a fejét, hogy az értelmében elsajátított fogások alkalmazásával, a lélek életadó közreműködése nélkül regényt, eposzt, vagy drámát írjon, de alkotásából hiányozni fog az írói erő, a művészi kvalitás.

Mióta a nagy közönség olvasási igényeinek a kielégítése az írásból kenyeret adó mesterséget csinált, tényleg nagy számmal sereglenek e mesterségre az új elemek. Hát jól van. Úzzék a mesterséget, de a művészet szentélyébe avatatlanul bevetődjenek. Kerülnek közülök is hivatott és felkent papjai a költészetnek, ezeket szívesen meghallgatom, s egész lelkeimmel gyönyörködöm énekükben, de a hivatás nélkül valók tömeges megrohanása ellen biztosítani szeretném a magyar irodalom berkeit.

Ennél a biztosításnál, ebben a védelemben egy erős őrszemet látok én, kedves barátom, a te egyéniségedben. A magyar emberek közül az irodalomnak hivatásszerű művelésétől igen sokat visszatart az önmagával szemben alkalmazott szigorú kritika. Az irodalom szogálatában kifejtett eddigi működésed, a tollforgatásban való gyakorlatod és lelkednek megismertetett tartalma teljesen megnyugtatnak engem affelől, hogy a te írásaid a te szigorú kritikádat is könnyen kiállják. Nincs hát miért fukarkodni azzal az írással és nótával. Hadd jöjjenek azok mentől sűrűbben hozzám, a Szilágy-hoz is, meg másfelé is, amint eddig is jöttek. Hidd el, hogy mindegyiket szívesen veszik és várják. Hidd el, hogy itthon, bizony, szükség van a „régii fajtd”-ra, s csak a lehangoltságnak egy sötét pillanata gondoltathatta veled, hogy az itthon kelletlen volna. Bár mentől többen volnátok *abból* igaz hivatással s gyakorlott rátermettséggel az irodalom szogálatában!

Miután nyugodt vagyok, hogy Téged az elbizakodástól, magamat meg a hizelgés vádjától nem kell féltennem, még egy dicséző megjegyzést teszek írásaidra.

Azt tartom, hogy az írói egyéniség fejlődésére nagy mértékben szükséges a világlátás és az ebből szerezhető emberismeret. Ezért örültem az erre célzó elhatározásodon és annak megvalósításán. De, hogy egészen őszinte legyek, egy kicsit féltettelek az elfranciásodástól. E féltésemnek alapot adott az a körülmény, hogy már eleve is volt írásaidban valami, ami francia hatásra vallott. Azután meg ismerek én jónevű magyar írókat, akik francia földön való tartózkodásának eredményeképpen csupa francia és németalföldi tárgyakkal traktálja a magyar olvasóközönséget. Féltettem hát, hogy rajtad is ilyen átalakulás fog végbemenni. És most következik a dicséző megjegyzésem azért, mert az idegenből jövő írásaid az ott nyert benyomásokból fakadnak ugyan, de mind a hazafias érzés legerősebb gyökérszálaival tapadnak az itthoni talajba. Vágyott a lelked az idegen világba, most ott vagy, de mégis az itthoniakkal élsz közös életet. A világváros zibongó zajában, Napfény-ország fényes társasággal zsúfolt sétányain, amerre jársz, mindenütt az itthoni dolgok, a mi ügyeink foglalkoztatják a lelkedet, amely érzésben, gondolatban soha más, mint magyar nem lehet. Én látom, én tudom ezt, s ez a tudat, ami legnagyobb gyönyörűséget nyújt írásaid olvasásánál.

De már több dicséretet ne várj. Sőt még a kért bűnbocsánat is kétséges dolog. Mert elképzelheted, ha csakugyan annyi gyönyörűségem telik írásaidban, nehezen bocsáthatok meg azoknak hosszú ideig való kimaradásáért. De az ajánlott feltétel alatt: ha csakugyan szaporább írású leszel, kész lesz tőlem, s a „Szilágy” olvasóitól is a bocsánat.

Zilah, 1904. október hó 25.

Both István

64. *A válasz ellen.* BH 1904. okt. 23. 14. l.

A névtelen cikk szerzője Ady. Ezt bizonyítja a No. asznapi bejegyzése („okt. 23 = A válasz ellen”). De stiláris érveket is felsorakoztathatunk mellette. Rövid mondatok, költői szinonimák („ott libeg, ing a francia társadalom feje fölött”), latin szavak („szentenciázni, argumentum”), a kissé latinos mondatszerkesztés („és a publikum vitázik azzal a morális reakcióval s megkomolyodással, melyet néhány év óta minden gondolkozó ember belső örömmel lát növekedni”), a „gondolkozó” alak, melyet Ady következetesen használ a „gondolkodó” alakpárjával szemben, azonos mondatrészek sorjázása (humánus, morális, sőt tudományos). Adyra vall továbbá a poentirozott befejezés is.

Ennek a társadalmi problémának az időszerűségét Ady jó érzékel látta, de a BH olvasóira való tekintettel tompítva, kissé szintelenül írta meg. A polgári házasság bomlásának akart gátat vetni Bourget Un divorce (Egy válás) c. regénye, mely a házasságot a legfontosabb eszközként mutatta be a polgári erkölcs megszilárdítására. Léon Blum a l'Humanité aug. 24-i számában közölt kritikájában azt írja a regényről: „une mauvaise thèse et un mauvais roman” (rossz tétel és rossz regény). Pedig Franciaországban már a nagy forradalom meghozta a polgári házasságot, az 1791-es alkotmány pedig elismerte a válást. 1792-ben olyan törvényt hoztak, mely szerint a házasság felbontásához az egyik házastfél akarata elegendő. Napóleon alatt ezt eltörölték és a közös megegyezéses válást hagyták csak meg, 1816-ban ezt is eltörölték. 1886-tól kezdve ismét megindul a harc a válás megkönnyítése érdekében. Ennek a harcnak az irodalmi vetülete a sok házasságtörési témájú színdarab. (Adatainkat Armand Lanoux: Amours 1900. c. már idézett könyvéből vettük.)

65. *Latin demonstrációk.* BH 1904. okt. 27. 11. l. — Napihírek

Kétségtelenül Ady cikk. Említi a No. is azonos dátummal („okt. 27. = Latin demonstrációk”). A téma határozottan Adynak való. Az, ahogyan az olasz vendégek várható párizsi látogatását összekapcsolja a latin testvérség gondolatával, tipikusan rá vall. A Riviéra ősszel c. szept. 25-i jelzett cikkében írja: „Egy-két év óta a latin-testvérség új álma erőre kapott.” Ugyanezt a gondolatot ismétli meg itt az első mondatban. Mistralal kapcsolatban nem egyszer fejti ki a latin testvérség gondolatát. „Mistral a latin egység prófétája. Ez a nagy poeta rettenetes álmot álmodik. Mistral nem akarja, hogy a francia nép legyen. És nem akarja, hogy olasz, hogy spanyol nép legyen. Ő egy nagy latin náció akar, mely kivesse magából a longobárd, vizigót, frank és normand keménységeket. Dél győzedelmét akarja, a latin Dél győzedelmét. Milyen örületes, olyan gyönyörű álom ez. Költőibbet álmodni sem lehet. Valóra aligha fog válni. De örök és halhatatlan tanúsága lesz a latin egységnek.” — írja Mistral és a Nobel-díj c. dec. 18-i cikkében. Évekkel később ugyancsak Mistralról írva megint a latin fajták derűjét állítja szembe a germán misztikával: „Frédéric Mistral puerilizálja vén lelkét a mai embernek. Talán ez a küldetése a latin-román fajnak. Hogy derítő borral ontózza az emberi szomorúságot.” (Ibsen és Mistral BN 1906. júl. 21.) Másutt arról ír, hogy a latin népeket pogány-hellén életformájuknál fogva érzal magához közelebb, ismét másutt a latin génuszról beszél, stb. stb. A tematikai bizonyítékon túl nyelvi-stiláris indokokat is sorolhatunk Ady szerzőségének bizonyítására: a „kóbor” jelző önmagában is, de különösen ilyen különös összefüggésben, a „formaságos” alak, az „ám” nyomatékosító szócskával bevezetett mondat, valamint a hátravetett birtokos jelző („hirdetel merész változását az időznek”), a kétszer is előforduló „dárídós” szó, a „mereres” jelző. stb.

A közeledő november második felében a latin testvériség dáridós napjairól fog hallani újra a világ olasz delegációkat (kereskedelmi és diákküldött-ségeket) vártak Párizsba és rendeztek tiszteletükre nagy ünnepségeket. — A formáságos, nagy politikai látogatások megtörténtek: Loubet francia köztársasági elnök ez év áprilisában viszonzta Rómában az olasz királyi pár párizsi látogatását. I. A marseillaise c. máj. 7-i cikket (52.). — *Valamelyik párizsi színházban ez idén föltámadnak a régi híres olasz opera-esték* I. A nizzai Politeamában c. okt. 1-i cikkben: „A párizsiak ez évben visszakapják az ő egykori olasz estéiket. Szerencsére csak operákat kapnak.” (132.)

66. *Csetepaté egy Szalon körül.* BH 1904. okt. 31. 2. l.

Ady első párizsi tartózkodása alatt rendszeresen beszámol a Szalonok eseményeiről. I. A párizsi Szalon c. ápr. 28-i (215.), Párizsi Szalonok c. júl. 2-i (70.) cikkeit. Az utóbbira utal is a következő mondatban: „A párizsi Szalon-háborúság történetét megírta már egyszer a Budapesti Hírlap levelezője.” Ebben a jelzett cikkben is részletesen elmondta a négy francia szalon születésének történetét, úgy mint itt is, és mint maga is mondja „inkább csak a külső képét” vázolta „a legújabb francia képzőművészeti mozgalmaknak”. De Ady stílárís jelenléte is letagadhatatlan a cikkben. Olyan kifejezések, mint a „veszekedett forradalmárok”, a latin szavak iránti előszeretet („a faktum az”, „azokat a homo novusokat, kik a merész-ségükön kívül talentumosak is”, „egy kis szimbolizálás”), a száraz, szinte szaktémának fordulatok, csevegő stílusban való előadása, amihez hozzátartoznak az ilyen bennfentes megjegyzések is: „Most már arra kell vigyáznia a két régi Szalonnak, . . . hogy ne legyen újabb szecesszió.” Végül döntő bizonyíték a No. aznapi bejegyzése is: „okt. 31. = Csetepaté egy Szalon körül + 25”.

A két nagy Szalon: Société des Artistes Français (a francia művészek társasága) és a Société Nationale des Beaux-arts (nemzeti szépművészeti társaság) Szalonja. — *sociétaire* egy társaságnak azok a tagjai, akik a társaság javaiból is részesednek. — *associé*: azok a tagok, akik lazábban kapcsolódnak egy társasághoz. — *Ezért történt a tavalyi szecesszió* a Salon d'automne (őszi Szalon) 1903-ban alakult és állított ki először. — Az azévi Salon d'automne a fiatalokon és az Adytól felsoroltakon kívül Cézanne, Carrière, Redon, Vuillard, Rosso képeit is kiállította. Itt tűnt fel Bourdelle is.

67. *A művész és az eladott mű.* BH 1904. nov. 1. 12. l.

A No. nov. 1-i feljegyzése szerint kétségtelenül Ady cikk. De tárgyánál és stílusánál fogva is biztonsággal tulajdoníthatjuk Adynak. A művész mostoha részesedése a földi javakból, az a törekvés, hogy a mű művészi értékének növekedése a művész anyagi helyzetére is hason — Adyhoz közelálló téma volt. Az ő művészi öntudata hangzik ki abból az ellenvetéséből, hogy ugyanilyen értéknövekedés íróval, poétával is megeshet. „Tíz forint völegénye” jól sejtette, hogy az utókor őt is jobban méltányolná anyagiakban. A művészi hivatásról alkotott magasrendű elképzelése, „életes” esztétikája „jelkük, vérük, idegrendszerük árán szerzett alkotásuk”, költői stílusa, olyan állandóan visszatérő Ady-kifejezések, mint a „predestinált”, „igazai” „fátum”, vagy az ilyen prózában is ritmusosan ható mondatok: „Sokszor megzengett, régi, bús história még” — mind nyomós bizonyítékai Ady szerzőségének. Végül bizonyítunk még egy No. bejegyzéssel (8. sz.), mely közel áll a cikk gondolati magjához: „Valamikor az írói tulajdonról úgy gondolkoztak a franciák is, hogy az „dictionnaire”, közös vagyon, s nincs eszmetulajdon”

Millet, Jean-François (1814 — 1875): francia tájkép és genre-kép festő. Az itt említett Angelus egyik leghíresebb műve.

68. *Szent Antal és a rulett.* PN 1904. nov. 3. 8. l. — Napi hírek — A. E.

[*] Eredetiben: harmadfélezer

Szent Antal, páduai (1195–1231): ferencrendi szerzetes, prédikátor, I. ádua védszentje. Tiszteletének ez a formája, melyről Ady ír, Franciaországban a XIX. század végén kezdődött a Szent Antal kenyere intézménnyel, mely a szegények számára való önkéntes adományok állandó gyűjtését gyakorolja. Azóta az a babona társult személyéhez, hogy aki Szent Antalnak ad, azt segíti az Isten. — *Messieurs, faites votre jeu!* uraim, kezdjék el a játékot! — *Mr. Blanc:* a monte-carliói játékkaszinó igazgatója. — *Trente et quarante:* hazard kártyajáték — *l'auteur moraliste:* moralista író. — *Harmad-félszer püspöki és nagyon sokszor kanonoki város* Nagyvárad, ahol egy római katolikus, egy görög katolikus püspök és egy görög keleti vikárius élt, valamint nagyon sok r. kat. kanonok lakott. — *Engem, régi támadó-ját már csak úri önértékből is tüntetve kellett volna pártfogolnia* vö. Szent Antal kenyere c. 1901. jan. 17-i (AEÖPM I. 425.) és ugyanilyen című 1901. aug. 10-i (AEÖPM II. 157.) cikkével.

Mj: LP (148.), Pn (82.)

69. *Olimpiától az „Olimpiád”-ig.* BN 1904. nov. 9. 6–7. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: Korfusban.

Olimpiától az „Olimpiád”-ig a cím azt az utat jelképezi, amelyet a görögök a történelem folyamán megtettek. Olympia — a régi Görögország Olympia nevű városa, ahol az olimpiai játékokat tartották, a másik, idézőjelbe tett „Olimpia” viszont egy párizsi music-hall, ahova György görög király nyilván gyakran ellátogatott. A Le Matin szept. 6-i híre szerint egyébként György görög király nem hivatalos látogatásra érkezett Párizsba és inkognitóban sétálgatott a bulvárokon. — *Souverain à la mode:* divatos uralkodó. — *Edvard VII.* Edward angol király (1841–1910), aki walesi herceg korában gyakori látogatója volt Párizs mulatóinak és nagy népszerűsége tett szert. Sokat élcelődtek személye körül azért is, mert Viktória királynő hosszú életű lévén, Edward csak 1901-ben, hatvan éves korában foglulhatta el az angol trónt. A kor egyik krónikása szerint a Chat Noir mulató tulajdonosa egyszer így fogadta: „Fenség, milyen megtiszteltetés merénny házamra! Hogy van a kedves mama?” (Armand Lanoux: *Amours* 1900. 44. l.) — *A jóvérű Lipót:* II. Lipót belga király (1835–1909), Lujza hercegnő édesapja, aki 1865 óta uralkodott a belga trónon és arról volt nevezetes, hogy igen sok szeretője volt (Uo. 175.). — *Óh, a görög és zsidó önkös harcán busongó Heine:* Ady gyakran idézi Heinének azt a gondolatát, hogy a zsidó—keresztény világ, azaz a rideg, papos, üzletes világ örök harcban áll a pogány—hellén világgal, azaz a szépség és művészetek világával. Így helyült idézi Zangwillnak Heine szájába adott szavait is: Meddig fog még együtt csatázni a hellén és a zsidó? (A hétről. 1902. jún. 22. AEÖPM III 95.). — *... s a görög diákok forradalommal fenyegetőznek, ha a szegény* *ldo -görögök vissza nem klasszikusodnak:* ennek a mondatnak az értelmét a párizsi noteszkönyv 231. bejegyzésében fejti ki: „A görög diákok nemrégiben majdnem forradalommal csináltak, mert Aiszkhülosz és Szofoklész műveit átfordították szlávos új-görögre.” Ady azért mondja szlávosnak az új-görög nyelvet, mert a beszélt nyelvben valóban sok a szlávos elem. — *Csak-hogy ha nekünk ősrünk is volt a szumtr, ezt kevesen tudják:* Amit a régi porták mesélnek c. 1904. jan. 2-i cikkében (AEÖPM IV. 193) ezt írja: „Mintha a szumfrológoknak volna igazuk. Az ural—altáji fajta valamikor, hatezer évvel ezelőtt iszonyú kultúréletet élhetett, s már ekkor belefáradt a gon-

dolgozásba és a kultúrába." Később a Magyar Pimodánban (Nyugat 1908. jan. febr.) is említi a szumir elméletet. — *egy régi Ypsilanti herceg*: régi görög főnemesi család, melynek egyik sarja Ypsilanti Demetrios herceg (1792 — 1832) híres szabadsághős volt. — *A magyar Csernovitsok* 1. Az ősi virtus vége c. márc. 25-i cikkének jegyzetét (AEÖP IV. 454.) — *Kefalonia*: az ion szigetek legnagyobbika. — *Temisztoklész*: görög hadvezér és államférfi, i. e. 527—460 élt. — *Porfiruogennetosz*: biborban született; azon bizánci császárok mellékneve, akik akkor születtek, mikor atyjuk már császár volt. — *vieux marcheur*: öreg gyalogló.

Mj: LP (152.) Pn (84.)

70. *Európa leggyorsabb vonata*. BH 1904. nov. 25. 19. l. — Különféle

Az éppen 81 soros cikk szerzője Ady, amint ez a No. aznapi bejegyzéséből kiderül: „nov. 25 = 81”. Tudomásunk szerint Ady nevezte el a Riviérát Napfényországnak Kőd-darabok Napfényországból c. jelzett cikkének (okt. 20. a 137. lapon) címében. Az „Európa leggyorsabb vonata” cím benne van későbbi Levél a Riviéráról c. 1906. nov. 16-i cikkének következő mondatában: „A Côte d'Azur Rapide, Európa leggyorsabb és legelegánsabb vonata. . .” Egy ez idő tájt írt másik cikkében (Négy nap. 1904. dec. 1. a 156. lapon) a kontinens leggyorsabb vonatáról beszél. Egy 1905. júl. 12-i cikkében (Nagelmackers György) pedig visszaemlékezik arra is, hogy a próbautat követő banketten miről beszélt a hálókocsi feltalálója, Nagelmackers György: „Novemberben láttam Monte-Carlóban. A Côte d'Azur Rapide, *Európa leggyorsabb vonata*, [kiemelés a szerkesztőtől] először száguldott ki a ködös Párizsból s robogott Napfényország felé, a Riviérára. Ez a vonat is az ő ideája volt. Ez a villámszekér, mely úgy vágat át az éjszakán, hogy a boldog gazdagokat kék tenger, virágerdő és sugáron világába borpítse, mint a tüzes vágályozás. Újságírók jöttek az első vonattal. Bankett volt Nizzában, Monte-Carlóban. Blanc úr rakott dús asztalánál azután toszthoz állott föl Nagelmackers György.” Ady két évvel később is beszámol a Côte d'Azur Rapide első útjáról (l. a fent idézett cikket). Ekkor írja Bölöni is (Bölöni 110.): „Ady ügyesen kijárta a szabadjegyeket a Paris—Lyon—Méditerranée vasúttársaságtól. . .” Mint a külföldi újságírók egyesületének tagja, ezt nyilván könnyen meg is kapta. Ebbe az egyesületbe pedig nagyon valószínű, hogy beiratkozott, mert még itthonról kelt két levelében is említi. Az elsőt Diósiéknak írja: „Beiratkozom okvetlenül a külföldi újságírók egyesületébe”. (AEÖL 71.), a másikban pedig Bírótól kérdezi: „Könnyű bejutni az idegen újságírók klubjába?” (AEÖL 99.). —

Az ünnepélyes próbaútra, melyen, mint írja, a vasúttársaság főtisztviselői és a sajtó képviselői vettek részt, feltehetően ő is hivatalos volt: „A Paris—Lyon—Méditerranée társaság úri jóvoltából. . . mentem le a minap Nizzába.” Ez a cikk tehát kötelező tudósítás lehetett a Côte d'Azur Rapide megindításáról. Hogy ilyeneket később is írt, megint Bölöni tanúsítja Adynak egy hozzá írt levelével: „Ami a P. L. M. dolgát illeti, baj van öregem. Én disznó rest, mindig nem jelentkeztem náluk. A róluk írt főbb cikkem (A „nárciszok városából” 1906. szept. 15—30 között kellett volna megjelennie. Nizzából küldtem), mint te is tudod megtalálhatatlan. . . Van egy másik cikkem is róluk, ezt holnap lefordítjuk Adállal s beküldjük.” (Bölöni 140.)

A Napfényország szó használatán kívül még egyéb nyelvi-stílusis bizonyítékok is tanúskodnak Ady szerzősége mellett. Így pl. a „sugaras Riviéra”, az „ám” ellentétes kötőszó használata, a régmúlt alak alkalmazása, továbbá a cikk poentírozott befejezése.

71. *Levél a Riviéráról.* BH 1904. nov. 26. 7. l. — Napihírek
[*] Eredetiben: legrosszabb

A No. azonos dátumú bejegyzése szerint kétségtelenül Ady cikk („nov. 26 = Levél a Riviéráról + 70”). Mint előző napi, Európa leggyorsabb vonata c. cikkében, itt is Napfenyországnak nevezi a Riviérát. Ugyancsak ő utazott a Côte d’Azur Rapide megindulásakor, nov. 3-án az új rivierai expresszrel, amiről Európa leggyorsabb vonata c. nov. 25-i (151.) névtelen, de okkal neki tulajdonított cikkében számol be. Ő „küldött volt hírt” a BH-nak szeptembervégi rivierai tartózkodása alkalmával a cannes-i Meridien villa lakóiról (Orosz katonák a Riviérán okt. 9. a 134. lapon). Mindezek a tárgyi indokok, a szép számmal felsorolható nyelvi-stiláris bizonyítékok mellett (l. különösen az utolsó bekezdést) alátámasztják Ady szerzőségét.

Egy Batthyány gróf: valószínűleg Batthyány Lászlóról, a tudós orvosról van szó (1870—?). — *Türr tábornok* Türr István (1824—1908) magyar származású olasz altábornagy, nagy szerepe volt Garibaldi oldalán az olasz egység létrehozásában. Élete nagy részét Párizsban töltötte. — *Geay, a lavali ex-püspök* a Vatikán lemondásra kényszerítette Geay lavali és Le Nordez dijoni püspököt. Ez oda vezetett, hogy a francia kormány megszüntette a diplomáciai viszonyt a Vatikánnal. — *a monte-carlobi tündérpalota* a játékaszinó.

72. *A francia garnizonokból.* BH 1904. nov. 30. 7. l.

Kétségtelenül Ady cikk, mint azt a No. azonos dátumú bejegyzése bizonyítja (nov. 30 = A francia garnizonokból + 31). A téma — a szabadkőművesek spiclirendszerének kiéptítése a francia hadseregben — bizonyára foglalkoztatta, mert benne a polgári demokratikus intézmények degenerálódásának, korrumpálódásának kétségtelen jelét látta. Ezek a jelenségek alakítják ki benne itt Párizsban és egyre szigorúbb logikával a polgári demokrácia bírálóját, azt, amit Révai Ady második lelkének nevez. Mert itt nem a feudalizmus-sal és kaszinóval kibogozhatatlanul összeszővődött liberális osztályparlament-től ábrándul ki, hanem a legklasszikusabban végigvitt polgári forradalom létesítette intézményekből. A cikk címe Bilse hadnagy könyvére utal (vö. A francia Bilse és Ahrenberg c. márc. 29-i jelzett cikkével a 25. lapon) és Bilse neve is előfordul a szövegben. Ady stílusa véges-végig érzékelhető. Egyik mondata klasszikus példája az ő dús szóhalmozásainak: „Testületek, tanácsok, garnizonok, községtanácsok forrnak, nyilatkoznak, bojkottálnak, civódnak”. Ady profécias hangja cseng az ilyenekben: „Ezt a kémkedési históriát jobban meg fogja sínyleni a francia hadsereg, mint egy vesztett háborút.”, vagy „És a javulásban nem igen bízik senki”. Az Ady szókinés jellegzetes szavai a „kavarog”, „kavarodás”, a „csinos” jelző bagatellizáló értelemben, a „gyilkos gyönyörűség” ellentétes jelzős szerkezet és rá vall a szabadkőműves szónak szabadkőműves változatban való következetes használatára.

Okt. 29-én a francia parlamentben Guyot de Villeneuve képviselő interpellációt intézett André tábornok, hadügyminiszterhez (Louis, 1838—1913) a hadseregben folyó besugásokról. Felolvastak néhány levelet, melyet egy Mollin nevű katonatiszt intézett Vaudecard-hoz, a Grand Orient szabadkőműves páholy főttkárához. Ebben listákat küld olyan katonatiszterkről, akiket mint megbízható köztársaságpártiakat előléptettek, másokat pedig olymokról, akiket mint klerikálisokat az előléptetésből kihagytak. Közli továbbá, hogy a megbízható tiszteket kellemes beosztásba helyezte a vezérkarhoz. A klerikálisok pedig „bizonyos idő múlva, azaz, ha ezek az urak megbizonyosodnak róla, hogy valóban érdemes republikánusnak lenni, majd álláspontot változtatnak, legalább is látszólag”. Az interpelláció nagy botrányt kavart.

A lapok pártállásra való tekintet nélkül nap mint nap közlik a leleplezéseket a hadseregben kiépített spiclirendszerrel és felvetik a hadügyminiszter felelősségét. A kormányhoz közel álló Le Temps állandó rovata hetekig: „La délation dans l'armée” (besúgás a hadseregben). A szabadkőművesek kiáltványt tesznek közzé, melyben a denunciaciókat hazafias cselekedetnek igyekeznek beállítani és az ellene szót emelőket sommásan reakciósnak minősítik. A Le Temps így ír erről nov. 5-i számában: „Fel kell tételeznünk, hogy az egész Ház klerikális, nacionalista és monarchista képviselőkből áll és egyetlen republikánus tagja sincs, mivel () egyöntetűen undort tanúsított azokkal a cselekményekkel szemben, melyekről a szabadkőműves kiáltvány szerzői dicshimnuszot zengenek. »Mi büszkéek vagyunk ezekre» — írják. Dicsekszenek azokkal a módszerekkel, melyeket Jaurès úr múlt pénteken méltatlannak ítélt egy köztársasági kormányhoz és azt mondják, hogy azokkal a köztársaságot akarták megmenteni örök ellenségeinek cselszövéseitől”. Ezen a bizonyos pénteki parlamenti ülésen egyébként Millerand és több radikális képviselő is elítélte a szabadkőműves besúgásokat. Kautsky ugyanebből az alkalomból üzenetet intézett Jaurès-höz, melyben ő is tiltakozott a szabadkőművesek módszerei ellen. Ekkor született Kautsky szállóigévé vált mondása: „de toutes les canailles d'un pays le dénonciateur est le pire” (egy ország csőcselékének a leghitványabbika a besúgó). (Idézve Le Temps 1904. nov. 29-i számában). A nacionalisták természetesen kihasználták a szabadkőműves besúgások ügyét és hecckampányt indítottak a kormány ellen. Ennek volt egyik botrányos epizódja, mikor a parlament nov. 5-i ülésén André Syveton nacionalista képviselő felfofozta André hadügyminisztert. Az inzultust a francia baloldali lapok egyöntetűen elítélték. A Le Temps „semmivel sem menthető erőszakos cselekedetnek” (acte de violence absolument inexcusable) nevezte. A nacionalista lapok viszont ünnepelték Syvetont, Déroulède üdvözlő táviratot küldött neki. A pofon és a szabadkőműves botrányok következtében Andrének le kellett mondania és helyette Bertheaux lett az új hadügyminiszter.

A franciaországi események hazai visszhangjaként a BH természetesen csatlakozott a francia nacionalisták uszító hadjáratához. Elképzelték, hogy Adyt felszólították, küldjön tudósítást az ügyről. Ez megmagyarázná, hogy ő, aki kitűnő újságírói érzéssel általában a leggyorsabban reagált az eseményekre, ez alkalommal csak három hét múlva ír a szabadkőműves botrányról. (A riviérai tartózkodás önmagában még nem magyarázná ezt a késedelmet, hiszen ott ugyanúgy olvasott párizsi lapokat és tudósított párizsi eseményekről.) A cikk, mely még névtelen cikkei között is eléggé elszűrkül, inkább objektív tényközlés és jogos morális aggályok hangoztatása. Éppen annak a helyzetnek a fonákja készítethette tartózkodásra, hogy a BH ezt az ügyet is nacionalista szemszögből találta olvasóinak.

Mikor a német Bilde eset s néhány társa bejárták a sajtót 1. A francia Bilde és Ahrenberg c. márc. 29-i cikkét és jegyzetét (25. és 305).

A cikket megelőzően Ady egy magyar vonatkozású hírről tudósít a szabadkőműves botrányban. A No. nov. 23-i bejegyzése szerint ezen a napon többek közt egy 16 soros cikke jelent meg a BH-ban. Ezt az alábbiakban közöljük:

Szabadkőműves vélemény egy magyar származású tisztről
[Párizsból írják nekünk:]

Hiába mondott le André miniszter s hiába tett nagyhangú ígéreteket az új francia hadügyminiszter, a nacionalista lapok folytatják leleplezéseiket s a besúgások publikálását. Érdekes, hogy a szabadkőműves jelentések között van egy magyar származású kapitányról is szó. Pilzernek hívják s Lachneque

generális segédtsíjtje. A generálist veszedelmes klerikális embernek tünteti föl a titkos jelentés, mert a gyermekeit szerzetesiskolákba járattja. Segédtsíjtjéről pedig a következő jelentést adja: „Pilzer kapitány magyar származású. Mikor a St. Cyr-iskolába lépett, naturalizáltatta magát. Mint új franciának nem lehetnek megállapodott politikai elvei, de olyan ember, kit könnyen lehetne jó útra téríteni.” Ez a kis vélemény jellemzi az egész kémszolgálatot.

73. *Négy nap.* Szilágy 1904. dec. 1. 1–2. l. — Tárca — Ady Endre

A naplótöredékből megtudjuk, hogy Ady riviérai útjáról nov. 16-án tért vissza Párizsba.

Valamelyik fordulónál élelem líbeg az a szegény koronás asszony, ki itt lihegte vérező lélekkel Heine dalait : Erzsébet királyné, aki gyakran üdült Cap Martinben. — *Territet*: Montreux svájci községhez tartozó kis fürdőhely, Erzsébet királyné szobrával. — *Utazni annyi, mint egy kicsit meghalni* : vö. a 29. sz. notesz bejegyzéssel, „Izidora de Lara „Utazni annyi, mint egy kicsit meghalni” — *Az az értelmetlen, pimasz és bántó lármá, melynek zajkaváza Tarnopolból került* a lengyel zsidók egy része Tarnopolból jött Magyarországra. — *A Capus új darabja* Notre jeunesse (A mi ifjúságunk).

Az egész cikket vö. Bolyongás Azúr országban c. későbbi megjelenésű (BN 1906. febr. 11. Kötetben Vér és Arany), de valószínűleg ekkori fogantatású versével.

Mj: LP (155.), Pn (87.), Vál (93.)

74. *Jeanne d'Arc és modern ellenségei.* BH 1904. dec. 4. 8. l.

A No. dec. 4-i bejegyzése szerint („dec. 4. = Jeanne d'Arc+12+25”) kétségtelenül Ady cikk, a névtelenek között talán a legjelentősebb. Ady szerzőségét támasztja alá a No két másik feljegyzése is, mely a cikk gondolati magvát tartalmazza: „Ne bántsátok a legendákat, — csak azokat tudjuk bizonyosan” (110. sz. a 192. lapon) és „A nagy tudósok, kik tisztázni akarnak régi kérdéseket, a Vas álarcást, Jeanne d'Arc-ot, holott legújabb kísérletek bizonyítják, hogy a tanúk tegnap történt esetekre nem emlékeznek.” (115. sz. a 192. lapon). A cikk elejétől végéig magán viseli Ady stílusának megannyi bélyegét is. Mindjárt a bevezetés néhány mondata művészi plaszticitással állítja elének Frémiet Jeanne d'Arc szobrát. Az ilyen finoman ironikus kifejezések, mint „a modern Franciaország fiók-Voltaire-jai”, „legendafaló düh”, „a természettudományos gondolkodásnak az elemistái” Ady tollára vallanak. Vagy figyeljük meg a rezignációnak ezt a sajátosan adys mondatritmusát: „Igazi gondolkozó, őh, nehezen mond ítéletet” Az Ady próza egyik jellegzetessége, a hátravetett birtokos jelző, mely nála egészen természetesen hat: „tövébe a Tuilériák kertjének”, olyan szokatlan kifejezések, mint „megirtózni” stb. stb. mind külön-külön is bizonyítanak Ady szerzősége mellett.

Ady később is gyakran foglalkozott a Jeanne d'Arc legendával. Egy korábbi jelzett cikkében is az emberi haladás mártírjának mondja Jeanne d'Arc-ot (A tüzesővel fenyegetett Párizs. apr. 29. a 43. lapon), tehát nem a BH olvasói számára egy alkalomra alkotott különvéleményéről van szó. Igaz, hogy később másképpen is írt az orléans-i szűzről. Egyhelyütt elismeréssel szól az új francia hazaszeretetről, mely már nem a múltból él és a gyerekek azt tanulják az iskolában, hogy „Jeanne d'Arc egy eszelős, hisztériás leány” (A hazaszeretet reformja. BN 1906. júl. 6.). — Csakhogy mikor ezt a cikket írta, éppen a darabont tapasztalatok után volt, megundorodva az otthoni álhazafiaktól, csak néhány napja Párizsban és az egész cikk francia múltjában is a magyar viszonyoknak szólt. Ugyanilyen értelemben írt még róla

egy hónap múlva (Jeanne d'Arc. BN 1906. aug. 9.). Egy évre rá írt cikkében élesen elítéli a francia klerikálisoknak azt a magatartását, hogy üzletet csinálnak a Jeanne d'Arc kultuszból, de ugyanakkor ismét tisztelettel beszél az orléans-i szűzről: „Ki volt Orléans híres Szűze, ez most nem kérdés. Mai kultúránkban még mindig végzetesen hatalmas a legenda, s avval olykor számolni kell. Az is valószínű, hogy Michel Lujza, az immár néhai anarchista apostolnő éppen olyan lett volna Jeanne d'Arc korában, mint Jeanne d'Arc. Abban a korban az volt a maximuma a női erőnek és fölszabadulásnak. Minden esetre a kis Jeanne nagy volt akkor, s mert a legenda egyre nöttette, ma még nagyobb. Nem baj, nem veszedelmesen nagy baj ez. De örültség volna megengedni, hogy az Egyház, amelynek akkor boszorkány, sokáig vétkes, gyöngye némbor volt ez a Jeanne, most vele rohanjon a haladásra. Holott az a Jeanne d'Arc ma bizonyára anarchista-feminista apostol, vagy bombavető nihilista leány volna, ha élne.” (Harc Jeanne körül BN 1907. ápr. 17.)

A cikk ténybeli háttére a következő: Thalamas, a Lycée Condorcet tanára egy hallgatójával előadást készítettett Jeanne d'Arcról. Az előadáshoz állítólag rágalmazó kijelentéseket fűzött az orléans-i szűzről. Az előadást tartó fiú Georges Berry képviselő fiának a barátja volt. Georges Berry a parlamentben interpellált az ügyben. A Le Temps-nak dec. 5-én írt levelében maga Thalamas a következőképpen adja elő a dolgot: Egy hallgatója előadást tartott Jeanne d'Arcról, de nem az ő általa megadott forrásokból, hanem R. P. Coubé panegirikusza alapján és Jeanne d'Arcot természetfeletti lénynek írta le, akit az Isten azért küldött, hogy Franciaországot meghódítsa Krisztusnak. Thalamas dicsérte a munkát, mely lelkiismeretes volt, de megjegyezte, hogy a történelmi tényekből kellett volna kiindulnia. Jeanne parasztlány volt, hallucinációi voltak, melyeket ő isteni szózatnak vélt. Hozzátette, hogy főleg morális volt a szerepe és a királyi hadsereg volt a főszerep. A peréről is szóltott, amelyben ügyes és taktikus válaszokat adott, és azt is említette, hogy egy Lesigne nevű történelmes kétségbe vonta, hogy egyáltalán kivégezték. Viszont azt nem mondta, hogy Jeanne d'Arc a szeretője lett volna bárkinek is. Szavait kiforgatták. Csak két tanítványát hallgatták ki, az egyik állított, a másik pedig tagadott. — A parlamenti interpelláció és a nacionalista lapok hírverése következtében naponta tüntettek a diákok Jeanne d'Arc szobra körül és a boul' Mich'-en. A nacionalisták röpiratokat osztogattak, melyekben Jeanne d'Arc emlékének meggyalázójára példás büntetést követeltek. Jeanne d'Arc szobrára a Place de Rivolin naponta virágot vittek. Coppée trikolorral átkötött fehér rózsacsokrot helyezett el a szobron, amelyhez a trikolort Déroulède küldte. A nacionalista diákok Jeanne d'Arc-ot, Coppée-t éltették, és azt kiabálták: „Consuez Thalamas” (Le Thalamas-szal). Mire a baloldali diákok válasza: „Hou! Hou! la calotte!” „A bas la calotte!” (Le a papi csuhával). A Lycée Condorcet növendékei aláírásokat gyűjtöttek együttérzésük kifejezésére és ezzel együtt átadták Thalamas-nak Zola büszjtét.

Miként lette volt nemrégiben egy elvtársával, aki viszont nemzete gloire-ját cibálta meg összességében és védelmébe vette Carnot gyilkosát : Gustave Hervé francia szocialista, volt egyetemi tanár történelmi kézikönyvet adott ki, melyben „acte d'impatience de justice sociale”-nak (a társadalmi igazságszolgáltatás türelmetlen cselekedetének) mondta Carnot köztársasági elnök 1894-ben történt meggyilkolását. Grosjean nacionalista képviselő 1904 júniusában interpellált a parlamentben Hervé könyve miatt, és a képviselők 468 szavazattal 47 ellenében megbélyegezték Hervét. Egyébként a Le Temps dec. 6-i száma közli, hogy még Hervé inkriminált történelemkönyve

is a legnagyobb tisztelet hangján beszél az orléans-i szűzről. — *A Thalamas-afférel egyidőben esett az Akadémia nagygyűlése, melyen megkoszorúztak egy Jeanne d'Arcot dicsőítő munkát* Henri Vallon Jeanne d'Arc-ját is méltatták a francia Akadémia november 19-i ülésén.

Már a nov. 30-i BH-ban is olvashatunk egy tudósítást a párizsi diáktüntetésről. A No. aznapi bejegyzése szerint („nov. 30. = A francia garnizonokból + 31”) elképzelhető, hogy ezt is Ady küldte, mert a cikk éppen 31 soros. Igaz, hogy ezen a napon a BH-ban még egy 31 soros párizsi hírcikk jelent meg (Politika a városházán). Stílárisan mindkét cikk annyira szintelen, hogy nem lehet biztonsággal eldönteni, hogy melyik származik Adytól. Ezért az utóbbit is közöltük a Függelékben.

Diáktüntetés Párizsban

[Párizsból írják nekünk:]

A párizsi joghallgatókat mód nélkül fölingerelte Thalamas egyetemi tanár elítélő nyilatkozata, melyvel a franciák nemzeti hősnőjét, Jeanne d'Arc-ot megbántotta. A tegnapi napon zajos tüntetés volt az előadás befejezte után. Egy nagy sereg diák végigvonult a Boulevard Saint-Michelen és Jeanne d'Arc-ot éltette. Thalamast pedig abcugolta. Reggel a Rivoli téren álló kis szobrot megkoszorúzták; a főiskolák hallgatói közt cédulát osztogattak, melyben azt írják, hogy az orléans-i szűz rágalmazója, aki nem átalotta az ő nevét sárba rántani, még nincs megfenyítve. A miniszter ingadozik. Meg kell neki mondani, mi a kötelessége. Három óraker a Place des Pyramides-on fogják bemutatni hódolatukat az orléans-i szűznek. Dicsőség Johannának! Le Thalamas-szal! — Másfelől a szocialista diákok a Louvre előtti Place de la Concorde-on tüntetnek Jeanne d'Arc ellen. A rendőrség annyira komolyan tartja a tüntetést, s úgy fél az összetűzéstől, hogy magával a főnökkel Lépine-nel az élén, nagy apparátussal vonul ki. Szerencsére, komolyabb összeütközés nem volt, vér nem folyt, de Jeanne d'Arc ismét aktuálisá vált, s megint fölizgatja Párizst, mint már ezerszer. Georges Berry már meginterpellálta a minisztert levélben Thalamas sértő nyilatkozata miatt, de Chaumié tegnap nyílt levelet intézett Berryhez, melyben tudatja vele, hogy előbb gondosan meg kell bírálni a hozzá érkezett jelentéseket az ügyről és Thalamas védekezését, és csak ezután hozhat határozatot.

A l'Humanité nov. 28-i számában La bataille des Pyramides (a Pyramides téri csata) c. cikkben azt olvashatjuk, hogy a két pártállású diákok közt a következő párbeszédet folyták: „Conspuez Thalamas! — A bas la calotte! hou! hou! Un grand jeune homme déclare à un petit collègien: Vous ne savez pas votre histoire! — Si — riposte l'autre — je l'ai apprise. — Chez les Jésuites alors! — Les Jésuites le savent mieux que vous, espèce de cosmopolite! — Et le pape est-il bon Français?” (Le Thalamas-szal! — Le a papi csuhával, pfuj, pfuj! — Egy magas fiatalember közli egy kis kollégistával: Te nem tudod a történelmet! — Dehogynem felesel a másik — megtanultam. — Biztosan a jezsuitáknál A jezsuiták jobban tudják, mint te, kozmopolita fajzat! — És a pápa jó francia, ugye?). A l'Humanité így végzi a cikket: „Ce sera la moralité de cette grande journée, en attendant l'inévitable télégramme de Déroulède.” (Ez lesz ennek a nagy napnak a tanulsága, addig is míg Déroulède elkerülhetetlen távirata megérkezik.)

Írre az utolsó mondatra csakhamar meg is érkezik Déroulède távirata Jaurès-nek, melyben többek között a következő sértő kitételek vannak: je vous tiens, vous, monsieur Jaurès, pour le plus odieux pervertisseur

de consciences qui ait jamais fait, en France, le jeu de l'étranger, sans avoir su, même par là, vous concilier ni l'estime ni la sympathie de ces frères allemands, en faveur desquels vous vous évertuez à nous faire renier nos frères de l'Alsace et de la Lorraine. Rappelez-vous l'injurieux mépris de Bebel pour votre socialisme ministériel; rappelez-vous le dernier jugement de Kautsky sur votre République franc-maçonne, délatrice et policière." (En önt, Jaurès úr a leggyűlöletesebb lélekrombolónak tartom, aki valaha is idegen érdekeket szolgált Franciaországban, anélkül, hogy ezzel is el tudta volna érni akár a becsülését, akár a rokonszenvét azoknak a német testvéreknek, akiknek javára ön azon igyekszik, hogy megtagadtassa Elzászban és Lotharingiában élő testvéreinket. Emlékezzék Bebel sértő megvetésére az ön miniszteri szocializmusa iránt; emlékezzék Kautsky utolsó kritikájára az ön szabadkőműves, besúgó és rendőri bűntársaságáról.)

A távirat következményeképpen Jaurès provokálta Déroulède-t. Hogy a párbajról szóló tudósításokat feltehetően Ady küldte meg a BH-nak arra a No egyik bejegyzése is következett: enged. A 114. sz. bejegyzés így szól: „A Jaurès—Déroulède párbaj.” A BH dec. 4-i számában olvashatjuk az első hírt a párbajról (A No ezen a napon többek közt egy 25 soros cikket tart számon; az alábbi cikk éppen 25 soros):

Déroulède és Jaurès párbaja

A francia—spanyol határon a napokban párbajt fog vívni egymással a franciák két kiváló embere: az 1898-iki államcsíny óta száműzetésben élő Déroulède költő és Jaurès, a szocialisták vezére. A minap a nacionalista diákok tüntetést rendeztek az orléans-i szűz szobra előtt. Jaurès lapja, az Humanité ezzel végezte a tudósítást:

— Csak egy hiányzott a tüntetésről Déroulède szokásos távirata.

Déroulède, aki a francia—spanyol határszél közelében, Saint-Sebastianban lakik, sértő táviratot küldött Jaurèsnak, akit *utálatos lélekhusfárna*k nevezett. Jaurès erre levelet küldött Déroulède-nak; ő mint szocialista, a párbajt ostoba és barbár dolognak tartja, úgymond, mert a véleményeltérés esetén nem fegyverrel, hanem csak vitával lehet megállapítani, kinek van igaza; mivel azonban Déroulède nem térhet haza Franciaországba, nem lehet vele vitatkozni, s így kénytelen őt provokálni annyival is inkább, mert a sértés igen goromba volt. Déroulède elfogadta a kihívást és segédeül Habert Marcel és Guyot de Villeneuve képviselőket nevezte meg. A párbaj december 10-ike után lesz spanyol földön, San-Sebastianban. ¶

75. *Lear király Párizsban.* BH 1904. dec. 9. 11. l. — Irodalom és Művészet

[*] Eredetiben: zsurmékból

Ez a színházi beszámoló, mely már élmény alapján és nem újságok nyomán íródott, minden bizonnyal Ady műve. Ezt bizonyítja No. aznapi bejegyzése is („dec. 9 = Lear kirány + 14”). Nagyváradi színházi kritikáiban megfigyelhettük, hogy a színdarabon és az előadáson kívül mindig ejtett szót a díszletokról, a kísérő zenéről, a közönségről és a sikerről is. Itt is „szabályos” Ady-kritikával van dolgunk. Letagadhatatlan bizonyítéka Ady szerzőségének a párizsi miliőben meghatóan vidékies csengésű „műzsacsarnok” szó használata: „a Strasbourg bulvár híres és nemes kicsi műzsacsarnoka” (vö. Ha Feydeau úr megfiatalodik c. márc. 6-i cikkében: „vidám műzsacsarnok”). Ezek mellett a további stílussajátságok felsorolása talán már felesleges is („Francia lelkű és finom ízlésű este volt ez”; „lángoló lelkű művészember”, „A közönség pedig értett, érzett és lángolt” stb. stb.)

Nagyon valószínű, hogy Ady látta is az előadást, bár nagyrészt általános-
ságokat mond róla. De az olyan megjegyzések, melyeket Antoine játékaról tesz
(„Majdnem azt lehetne ítélni: Antoine játszott minden szerepet”), vagy a
színpadról tett megfigyelései amellet szólnak, hogy jelen volt az előadáson.

Antoine, André (1858–1943): francia színész és színgazgató. 1887-
ben „Théâtre libre” (szabad színház) néven színházat alapított, melyben
az akkor legmondernebb naturalista drámákat játszották. Színháza, mely
ma is Théâtre-Antoine néven a Strasbourg bulváron működik, most is a
modern törekvések színháza. — *Loti, Pierre* (Julien Viaud 1850–1923):
tengerésztiiszt, impresszionista regényíró, aki főleg egzotikus témákat ábrá-
zol világhörüli útjainak színhelyén. (Izlandi halászok, Madame Chrysan-
thème). — *Vedel*: adatait nem találtuk meg.

Talán nem érdektelen itt arra is rámutatnunk, hogy Justh Zsigmond
1888-ban kelt naplójában már kritika tárgyává tette a francia alexandrinu-
sokban fordított Shakespeare-t és inkább a prózai fordítást javasolta:
„Shakespeare — elfranciásítva. (...) Aztán meg az a baj, hogy versben
fordítják, s így a Français szavallati conventiot kell követniök, míg prózá-
ban tán eredetit is adhatnának.” (Justh Zsigmond Naplója. Athenaeum 28. l.)

76. *Amerikai művészház Párizsban.* BH 1904. dec. 15. 13. l.

A No. azonos dátumú bejegyzése szerint Ady írása. Igaz ugyan, hogy
budapesti dátumuk közlik, de mint azt a jegyzetbevezetésben bizonyítottuk,
a dátum többnyire a szerkesztőségben került a cikk élére így az nyilván-
való elírás. Mindjárt bevezetőben hivatkozik egy régebbi híradásra, melyet
ugyancsak Adynak tulajdonítottunk (Amerikai tanszék francia egyetemen.
nov. 24. a 282. lapon). Adyé az a gondolat is, hogy az amerikai művészház-
ban „az ó- és újvilág művészi eszméinek összehozó, kibékeltető diplomát”
látják, és őt idézi a széles távlatokat átfogó befejezés, valamint az egész
cikk stílusa: rövid mondatok, a latin szavak gyakorisága, a „jóslás” szó,
az „ám” ellentétes kötőszó, a „gondolkozó” alak, stb.

Egészen olyat, mint amilyen a franciáké Rómában: a római Villa
Medicis a francia akadémia római fiiláléja volt, ahol különféle művészeti
ágak művészei alkottak bizonyos ideig a francia akadémia ösztöndíjával.

77. *Vándormadarak a Riviérán.* BN 1904. dec. 18. 6. l. — Hírek —
A. I.

Mária anyja Baskircsev, Maria Konsztantyinovna (1860–1884
latalon meghalt orosz festőnő. Naplója révén vált világhíressé.

11. *A trubadúr özvegye.*

Ady párizsi noteszkönyvében olvashatunk egy bejegyzést (154. a
104. lapon): „A francia orfeumokban:

Quand on est amoureux,
On est bien malheureux.

Va ch', va ch' va chère Adèle,
Vo, vo, volage infidèle.

És itt Béranger, Nadaud irt sanzonokat egykor!” Ezt a bejegyzést
dolgozta fel ebben a karcolatban. Az idézett kuplészöveg magyar fordítása:
„In az ember szerelmes — Bizony nagyon szerencsétlen . Jer, jer, kedves
Adél, Te hűtlen csapodár.” A negyedik sorban durva szójáték is van
elrejtve, a „vachère” szó tehénpásztort, zsargonban tramplit jelent.

Silvestre, Paul Armand (1837–1901): könnyed hangú francia lírikus.
– *Nadaud, Gustave* (1820–1893): francia sanzonköltő.

Itt közöljük egy régebbi tudósítását Armand Silvestre szobrának felállításáról is. (A No. tanúsága szerint okt. 30-án egy 7 soros cikkét közölte a BH). A cikk a BH okt. 30-i számában az Irodalom és művészet rovatban jelent meg:

Armand Silvestre szobra

Az újabb francia költészet egyik elhunyt jelese, Armand Silvestre emlékének áldozik október 30-án a francia irodalom. A poeta szülővárosában, Toulouse-ban szobrot állítottak Silvestre-nek s a leleplezésre sokan utaznak el Párizsból. A francia közoktatásügyi miniszter is képviselteti magát az ünnepségen.

III. A kapitány felesége

A kapitány és a felesége: Alfred Dreyfus és felesége, akiknek a Rivierán volt villájuk és mint Levél a Rivieráról c. nov. 26-i cikkében Ady írja, vele egyidőben tartózkodtak a Rivierán.

IV A hercegnő

Nem sikerült kikutatni, hogy kiről szól. Ugyanerről a hercegnőről ír két év múlva egyik rivierai cikkében is: „Itt az öreg, csúnya hercegnő, udvarhölgy egykor III. Napóleon udvarában. Szegény öreg dáma, nagyon sok pénze lehet, nem tudja elveszteni, hiába erőlködik.” (Levél a Rivieráról. BN 1906. nov. 16.). És ugyanő a hősnője Flóra leány marad c. (Bn 1906. febr. 4.) novellájának is, mint azt Bustya Endre (AEÖN 1329.) megjegyzi.

Bustya Endre szerint Mathilde hercegnőről van szó, aki Jérôme Bonaparte lánya volt és valóban Eugénia császárnőnél is nagyobb udvara és nevezetes szalonja volt annakidején, akit Sainte-Beuve a második császárság legelmébbé asszonyának nevezett. Csakhogy Mathilde hercegnő 1904 elején halt meg, tehát vele már semmiesetre sem találkozhatott Ady ősszel a Rivierán. — *Üzés hercegnő*: Anne de Rochechouart, Mortemart hercegné (1847–?), szobrász és regényíró, boulange-ista, monarchista politikai szerepéről volt nevezetes. — *trente et quarante*: I. Szent Antal és a rulett c. nov 3-i cikk jegyzetét (353.). — *A Margueritte testvérek új könyve* Les deux vies.

Mj: LP (1959.), Pn (85.)

78. *Mistral és a Nobel-díj*. BH 1904. dec. 18. 11. l.

A cikket a No. tanúsága szerint Ady írta („dec. 18.-Mistral és a Nobel-díj” stb). Nem először foglalkoztatja Mistral alakja (L. A provánsziak c. jún. 2-i cikkét), a latin egység gondolatával is találkozunk már (I. Latin demonstrációk c. okt. 27-i cikkének jegyzetét a 351. lapon). A „költő-király” epitetont később éppen egy Echegey-vel foglalkozó cikkének címében látjuk viszont (Költőkirályból – főnökmisztér BN 1905. júl. 18.), és ugyanebben a cikkben olvashatunk egy mondatnyi utalást Mistral és Echegey közös Nobel-díjára: „Tavaly pedig Mistrallal, a provence-i félisten-nel együtt osztottak az egész kultúr világ tapsa mellett a Nobel-díjon.” Stílusa mindvégig magán viseli Ady jellegzetes költői bélyegeit, hogy csak néhány példát említsünk: az ilyen szokatlan inverziók, mint „a nagy dráma-író spanyol”, Ady gyakori jelzői: „hatalmas eszme”, „fájdalmas büszkeség”, az egyéni képzésű „győzedelem” (vő. szenvedelem), stb. stb. A budapesti keltezés ugyan megtevesztő, de ez csak szerkesztői vagy szedői elírás lehet.

Félibrék : I. A provánsziak c. jún. 2-i cikk jegyzetét (320.). — *Tu Marcellus eris* Marcellus lesz. E szavakkal mutatja be Anchises Vergilius Aeneisében (VI. 883.) Aeneasnak a pokolban dicső utódai között a fiatal Marcellust, Augustus hűgának, Octáviának fiát. — *Langue d'oc* : I. A provánsziak c. jún. 2-i cikk jegyzetét. — *Cour d'amour* : szerelmi törvényszék I. Petrarca és a provánsziak c. júl. 12-i cikk jegyzetét (412.). — *Mireille* I. A provánsziak c. jún. 2-i cikk jegyzetét. — *A Nobel-díjat Arles-ban egy provánszi múzeum céljaira adja* : az arles-i múzeumot 1899-ben alapította Mistral, a Nobel-díj segítségével a félibrék palotájává (Palais du Félibrige) alakították át. — *Roosevelt elnök* Theodore Rooseveltt (1858–1919). 1901–1908 között az Amerikai Egyesült Államok elnöke.

79. *Automobil-kiállítás Párizsban*. BH 1904. dec. 18. 15–16. I. Sport

Bár a cikk teljesen szokatlanul a Sport rovatban jelent meg, az mégis kétségtelenül Adyé. Ezt tanúsítja a No. dec. 18-i bejegyzése, mely ezt a cikket cím szerint is számon tartja.

A párizsi autókiállítás dec. 10-én nyílt meg a Grand Palais-ban. Csak az érdekesség kedvéért írjuk ide, hogy szenzációként számoltak be a francia lapok arról, hogy 60 km rekordsebességet is elér az egyik gyártmány sima úton. 800 kg. körüli súlyú és 14–52 lóerős kocsikat mutattak be. — *autocarot* motorcsonak. — *Van Zuylen báró*: a párizsi Autó Klub elnöke — *Dion márké*: képviselő. Mindketten sokkal tettek a francia autógyártás felvirágoztatása érdekében.

Ady nem először ír az autóról. Két alkalommal is küldött haza rövid hírt a Párizsban indított autó-ellenes mozgalomról. Az első a BH júl. 3- számában jelent meg a következő szöveggel:

Az automobil ellen
[Párizsból írja levelezőnk:]

A francia fővárosban mozgalom indult meg az automobil ellen, amely, minél inkább elterjed használata, annál több szerencsétlenségnek lesz az okozója. Alig múlik el nap, hogy néhány áldozata ne volna az automobilnak, különösen gyermekek, akiket a veszedelmes sebességgel száguldó gépkocsik elgázolnak. Nagyobb katasztrófák is egyre sűrűbben ismétlődnek; nemcsak a nagy versenyeken történnek tömeges szerencsétlenségek, hanem egyébként is. Most komoly mozgalom indult meg, hogy az automobilok legalább a főváros területén minimális sebességgel közlekedjenek. Érdekes különben, hogy a párizsi előkelő világ s a Párizsban élő angolok és amerikaiak kezlik megenni az automobil, s lassankint visszatérnek a mellőzött lovakhoz.

A második, melyet a No. is hitelesít, mint Ady írást (aug. 6-án 48 sort jegyez fel a No.: ez két cikkből, a 34 soros A párizsi színházak nyara c. és a 14 soros Az automobil ellen c. cikkből adódik össze), a BH aug. 6-i számában jelent meg a következő szöveggel:

Az automobil ellen

Már megemlékeztünk arról a mozgalomról, amely Párizsban az automobilok, vagy mint újabban elkeresztelték őket: az *acél-bestiák* ellen indult, amelyek örült, sebes nyargalásukban nap-nap után egy sereg emberi életet oltanak ki. A rendőrség nem nagyon támogatja ezt a mozgalmat, s még minálgy nem akarja megrendszabályozni az acél-bestiákat. Egy amerikai nagy lapnak, a New York Herald-nak párizsi redakciója most meg akarja szegyeíteni a párizsi rendőrséget. A lap tízezer frank adománnyal gyűjtést indi-

tott arra a célra, hogy Párizsban egy külön rendőrséget állítsanak föl az autók garázdálkodásának megakadályozására s az utcai járókelők életének megvédelmezésére.

80. *Párizsi jegyzetek.* BN 9104. dec. 20. 2–3. l. — Tárca — Ady Endre *Willy Párizsa*

Willy Gauthier-Villars, Henry (1859–1930). Divatos, pornográf ponyvaregények írója. Feleségével, Colette-tel, a Claudine regények népszerű szerzőjével Párizs irodalmi életének jellegzetes alakjai. Ady később Willy és Colette c. (BN 1907. márc. 6.) cikkében ír róluk. — *Jules Claretie, a díszes állású, öreg poéta sóhajtott imígyen a minap* : Jules Claretie díszes állása: a Comédie-Française igazgatói pozíciója. A *Le Temps* dec. 2-i számában, szokásos rovatában, melynek címe *La vie à Paris* volt, a következőket írja abból az alkalomból, hogy leleplezték Gavarninak, a nagy francia karikatúristának a szobrát: „J'ai voulu voir hier le monument que l'on inaugurerait samedi. Il est encore entouré de planches. J'ai pu à travers une fissure, entrevoir la colonnette élégante autour de laquelle M. Puech a groupé, comme entraînés dans un galop final les figures caractéristiques de l'oeuvre de Gavarni. (...) Le buste de Gavarni n'est pas encore placé sur la colonnette. Il doit être là pourtant derrière cette carapace de planches revêtue d'affiches polychromes où des silhouettes japoно-parisiennes de Sem annoncent une revue de café concert et une immense image où Napoléon presque grandeur nature, en uniforme de parade, rêve sur un banc de pierre et dit mélancoliquement: „Avoir passé tant de revues et rater celle de Parisiana!”

Elles servent ainsi d'annonces, les planches qui nous cachent le monument du railleur et il se fût diverti lui-même de ce spectacle curieusement symbolique: l'image du Parisien (il était devenu) masquée par la tapageuse séclame à l'américaine. Le dessinateur des élégances bien françaises dissimulé sous les affiches des annonces et des boniments. Et, rapprochement plein de pensées, tout près de là ne trouverait-on point la maison où très pauvre, mourut Armand Marrast, journaliste de doctrine et de foi qui paraîtrait ainsi perdu — dans le journalisme à réclame — que le Gavarni du Paris de Balzac semblerait étranger au Paris de Willy?” (Meg akartam tegnap nézni a szobrot, melyet szombaton lepleznek le. Még deszkákkal van körülvéve. Egy résen keresztül láthattam az elegáns kis oszlopot, mely köré Puech úr csoportosította Gavarni művészetének jellegzetes figuráit, mintha egy utolsó galoppra lendülnének (...) Gavarni büsztjét még nem helyezték el az oszlopra. De mégiscsak ott kell lennie emögött a deszkapáncél mögött, melyet tarka hirdetésekkel ragasztottak tele. Egyiken Sem japán — párizsi sziluetttjei egy zenés-kávéház revüműsorát hirdetik és egy hatalmas képen Napoléon majdnem életnagyságban, parádés uniformisban álmозodik egy kőpadon és mélabúsan mondja: „Hány szemlét (revue-t) tartottam, és a Parisiana revüt elmulasztottam!”

Hirdetésül szolgálnak hát a deszkák, melyek eltakarják előlünk a gúnyolódó szobrát. Ő maga is szórakozott volna ezen a különösen szimbolikus látványosságon: a párizsi ember képe (azzá lett) amerikaiasan riktó reklámmal eltakarva. A nagyon is francia elegancia rajzolója hirdetések és széldelgő reklámok plakátjai mögé rejtve. És — gondolatébresztő párhuzam nincsen-e ide egészen közel az a ház, ahol nagyon szegényen halt meg Armand Marrast, tudós és hívő újságíró, aki ugyanolyan elveszettnek látszana a reklám-újságírásban, mint ahogy Balzac Párizsának Gavarnija idegen lenne Willy Párizsában?) — *A negyven halhatatlanok e legelenebbje* : a francia írói akadémiának 40 tagja volt. — *Viszont az Octave Mirbeau-k még csak dadognak* Mirbeau művei joggal ébresztettek kételyt Adyban a szocialista

Irodalom jövőjét illetően. Később sem barátkozik meg vele. (L. A Le Foyer titke c. BN 1906. aug. 12-i cikkét.) Inkább Anatole France-ot tartja a szocialista író kívánatos típusának, az érzelmekre ható direkt módon agitáló író helyett az emberi értelemre ható elmélyült művészt. (L. Anatole France vallása c. 1906. aug. 22-i cikkét.) —

A nők

Jönnek a nők: 1. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. márc. 20-i cikkét (20.) — *Femina*: latinul asszony. — *És még a Willyk is, még a szinpadra is (Gyp-eket kénytelenek társakul venni*: Willy új darabját (Le Friquet) Gyp regénye után írta. — *Gyp* Gabrielle de Riqueti-Mirabeau (1849—1932): a századforduló körül divatos francia regényíró, regényei főleg jó társasági belső fiatal lányok életéről szólnak. Ő a francia Kosáryné Réz Lola. — *Noailles grófnő* la comtesse Mathieu de Noailles, princesse Anne-Elisabeth de Brancovan (1876—1933), új hangú romantikus lírájában a verbális gazdagág, a panteizmus, a természet, a mámor és a pogányság kultusza ragadhatta meg Adyt. Visage émerveillé = csodálkozó arc. Vö. Egy poéta-grófné c. BN 1908. márc. 20-i cikkélen, melyben Noailles grófnő itt említett regényéről így ír: „Egy édes, mimózaillatú apácaklastrom regénye . . . egyik szenzációja volt a legújabb évek francia irodalmi produkciójának.” — *A férfi pedig sohasem értheti s írhatja le a nőt*: 1. a No. egyik bejegyzését (211. a 198. lapon): „Soha egy férfi nem lesz képes megérteni egy nőt. Örökre egy átvilágíthatatlan sötét birodalom áll közöttük: a nemek különbsége. A zseniális nő más lesz mindig, mint a zseniális férfi, s a legzseniálisabb nő is szaporán követ el olyan örültségeket, melyek csak nekünk, férfiaknak örültségek: a nőknek nem, nőnemű alapon nem örültség. Egy kicsit bajos dolog lesz az emancipáció.

Őrjék kalodája

cocu: megcsalt férj. — *ahik ifjú Dumas utódainak hirdetik magukat* Dumas-ról írja Ha Feydeau úr megfiatalodik c. márc. 6-i cikkében, hogy statáriumot hirdetett a hűtlen asszonyok ellen.

Mj: LP (163.), Pn (89.)

81. *Carmen jubileuma*. BH 1904. dec. 21. 9. 1. — Irodalom és Művészet.

A No. tanúságán túl („dec. 21. = *Carmen jubileuma*”) is minden kétséget kizáró bizonyítékunk Ady szerzősége mellett, hogy egy évvel későbbi cikkében csaknem azonos szavakkal mondja el Bize bukását az első *Carmen* előadásán: „Bize barátjai még emlékeznek a fatális *Carmen* premierre. Tünelogyva került az utcára Bize előadás után. A nagy bulváron zokogó-görög fogta el. Egy barátja nyakába borult. Beszélni akart. Csak dadogott. Aztán elbűjt a világtól és nemsokára meghalt. Nem érte meg, mint viszi világgá az ő nagy géniuszát és dicsőségét Calvé Emma.” (Calvé Emma szalonkocsija. BN 1905. okt. 14.). De ezt támasztja alá az egész cikk felépítése, problémalátása, stílusa is. Egyetlen szó sincs benne az operáról. Mindvégig a meg nem értett tehetség tragikus sorsáról beszél, ami Adynak mindig kelvelt témája volt. De Ady mellett szól az elbeszélés szemléletes, helyenként drámai modora, ilyen költői kifejezések, mint „egy ifjú, nagy, talentumos léleknek legjava”, „egy beteg, korán búcsúzó ifjú életnek a fájdalom mélyhátása”, „ragadta elébe a halálnak”, olyan egyéni stiláris sajátosságok, mint a szóhalmozás („a siralomnak, a diadalnak és bukásnak”), a hátravetett birtokosjelző („diadalmas föltámasztását a régi francia vígoperának”), az ilyen merészen ellentétes szókapcsolások, mint „megrikatóan komikus” vagy az olyan sejtelmes hangulatot keltő mondatok, mint „A rossz lélek esteje volt ez az este.”

A Carmen ezredik előadása december 18-án volt Párizsban. A cikkből az is nyilvánvaló, hogy Ady nem látta, hiszen jövő időben beszél az előadásról. Nyilván valamelyik lapban olvasta az opera történetét, és ezt írta át a maga egyéni modorában. A forrás nyomára nem találtunk.

Calvé, Emma (1862 – 1942): francia operaénekesnő.

82. *Brunetiére esete.* BH 1904. dec. 23. 7. l. — Napihírek

A No. azonos dátumú bejegyzésének tanúsága szerint Ady cikk. Elgondolkoztató ugyan a szokatlanul éles hang a szocialisták ellen, de ugyanakkor az a beismerés is benne van a cikkben, hogy a sorok írója eddig szimpátiájával a szocialistákhoz állott közel. A hadseregben történt áruklodások, valamint a Thalamas afférban a szocialisták álláspontja átmenetileg csökkentette szocialista szimpátiáját. Igaz, hogy áprilisban ugyancsak Brunetiéréről írván még az volt a véleménye, hogy „csak a felhők közt mászkáló liberalizmus magyarázhatja mindig önmaga vesztere a gondoltszabadságot.” (Brunetiére csődje. ápr. 22. a 37. lapon). Talán az fordította Brunetiére felé Ady szimpátiáját, hogy olyan neveléses okot hoztak fel a nagy tudós mellőzésére, mint az, hogy nincsen doktori oklevele. Az azonban kétségtelen, hogy Brunetiére iránti elismerése nemcsak a BH olvasóinak szól, tehát nem valamiféle elvi következetlenség Ady részéről, hiszen Brunetiére tudományos értékét az idézett régebbi cikkében sem tagadta meg, egy néhány nappal későbbi, a Szilágyinak írt cikkében meg éppen rá hivatkozik mint tekintélyre Rostand megítélésében: „Nem kisebb ember hirdette ezt a múlt napokban, mint Brunetiére.”. Inkább talán olyan „ingadozás”-ról lehet szó Brunetiére esetében is, amelyre a Jeanne d’Arc kérdésben rámutattunk (l. Jeanne d’Arc és modern ellenségei c. dec. 4-i cikkének jegyzetét a 357. lapon). De a kiábrándult hang korántsem csak a BH-ban írt cikkeiben érezhető ez idő tájt, megvan ez a Párizsi jegyzetek. Willy Párizsa. c. dec. 20-i (169.) és a Rostand és Sarah c. 1905. jan. 5-i (176.) cikkeiben is.

Egy noteszkönyv bejegyzéssel is feltűnő gondolati azonosságot mutat a cikk: „Franciaországban Combes-on kezdve a szabadg. jezsuiták tanítványai. Viszont a klerikálisok a szabadg. tanítványai.” (14. sz. a 186. lapon). Egy későbbi cikkében (Akitől Berlinben félnek. BN 1905. júl. 9.) is említi Jaurès művészet-ellenességét: Millerand-ról írja: „Ő athéni. Nincs ennél nagyobb bűn a Jaurès szemében. Hogy tudja ez az ember gyilkolni azokat, kik esztétikával próbálnak a szocializmus ellen érvelni!.” Ady gondolata az athéni lelkekre, Brunetiére athéni voltára való utalás is. Bródy hasonló című regénye óta gyakran tesz említést a nap lovagjairól (l. pl. Rostand és Sarah c. 1905. jan. 5-i cikkében: „a nap lovagjai voltak”). Itt is a „nap olcsó lovagjairól” ír. A cikk stílusa mindvégig felismerhetően Ady egyéniségének bélyegét viseli magán.

83. *Az automobil, a színház és a könyv.* BH 1905. jan. 1. 13. l.

A No. tanúságán túl („jan. 1. = Az automobil a színház és könyv) nyomós bizonyíték Ady szerzősége mellett, hogy Carrénak itt említett nyilatkozatára egy későbbi cikkében (Péntek esti levél. BN 1905. máj. 14.) viszszaírta. De a kis cikk gondolatmenete és stílusa is Adyra utal. A népopera gondolata, a művészetek szocializálása, a könyveknek a legszélesebb néprétegek közt való terjesztése nem lehetett idegen ötlet Adytól, aki három év múlva megírja Kiké legyen Budapest c. cikkét (BN 1907. szept. 26.) — A Côté d’Azur Rapide említése is rávall, hiszen nem olyan régen ezzel utazott a Rivierára és írt róla két cikkében is (Európa leggyorsabb vonata nov. 25. a 151. lapon és Levél a Rivieráról nov. 26. a 152. lapon.) Ady gondolatot és stílust érziünk a következő mondatban is: „Aztán ez a lázas, ideges kor egyébként is utazásra ösztökél mindenkit.”

Karácsony második napjáig tartott a hatalmas párizsi automobil-kiállítás
 1. Automobil-kiállítás Párizsban c. dec. 18-i cikkét (167.) — *Carré Albert. azzal a váratlan vészkiállással állott elő, hogy a színházaknak védekezniök kell — az automobil ellen :* A Le Temps dec. 15-i száma közli Albert Carrének a lap munkatársával folytatott interjúját, melyben az Opéra Comique igazgatója többek közt ezt mondja: „*A mesure que le goût des voyages, des déplacements et de l'automobilisme s'empare de plus en plus des classes très aisées, celles-ci s'absentent facilement de Paris. On quitte la capitale en toute saison. Il importe de donner le besoin du théâtre à un public nouveau: ce public s'étendra de la demi-aisance jusqu'aux simples prolétaires.*” (Amilyen mértékben az utazások, kirándulások és az automobilozás ízlése meghódítja a vagyonos osztályokat, ezek könnyen eltávoznak Párizsból. Minden szomban elhagyják a fővárost. Fontos, hogy a színház iránti igényt egy új közönség érezze: ez a közönség a kevésbé tehetősektől egészen az egyszerű proletárokig terjed majd.” Már említett Péntek esti levelében a következőképpen emlékszik vissza Carré nyilatkozatára: „Carré Albert, a szenális párizsi direktor beszélt egyszer arról, hogy letről, mélyről, a tömegeből egyre újabb színházi publikum kerül föl.” — *Ezért akarja Carré a népoperát is megcsinálni :* a népopera tervéről néhány nappal azelőtt már tudósított Ady. Cikke a BH dec. 16-i számában jelent meg (a No. tanúsága szerint is ő írta a 11 soros cikket) a következő szöveggel:

Népopera Párizsban

[*Párizsból írják:*] Az a mozgalom, melyről már megemlékeztünk, s mely a zene- és énekművészet kincseit a legelső százezrekekkel is meg akarja osztani, már a teljes megvalósulás előtt áll. A párizsi nép-operaház a régi Temple helyén fog épülni. A színházat négyezer néző befogadására tervezik. Körülbelül négy millió frankba fog kerülni, amelyet annuitások kölcsönből fedez Párizs városa. A népoperában az Opéra-Comique társulata fog játszani. Hetenkint legföljebb négy előadás lesz a nép operaházában.

84. *Rostand és Sarah.* Párizsi levél. Szilágy 1905. jan. 5. 1—2. l. — Tárca — Ady Endre

1. Rostand

Hitté formálódott bennem egy idő óta, s istenítéletet állanék ki e hitemért, hogy minket, modern semmi magyarokat csak az erdélyi szellem föltámadása lehet valamikké: Ady a kulturális értékekben gazdag, hagyományai szerint mélyen demokratikus, nemzetiségi kapcsolataiban toleráns erdélyi szellemet teljes joggal becsülte ilyen sokra. Részletesebben és szigorúbb történetiméggel fejti ki ezt a gondolatot az Ismeretlen Corvin-kódex margojára c. cikkében egy év múlva (Figyelő 1905.) — Ne haragudjék meg az én kedves Papp Viktorom, hogy én most néhány irásort küldök ő ellene : Papp Viktorunk a Szilágy dec. 15-i számában jelent meg Budapesti levél c. tárcája, melyben Rostand-ról és Sarah Bernhardt-ról áradozik. A tárca szövegét alább közöljük. Ady ítéletét Rostand-ról egyébként tökéletesen igazolta az idő. Az irodalomtörténet epigonként tartja számon a korábban annyira divatos és sikeres romantikus drámaíró. — *Egy nagyon párizsi magyar író . . . ki érdemesség okából török szodrékat rendez . . .* Komlós Aladár szíves szóbeli közlése szerint Tóth Béla, aki járt Törökországban, több könyvében eleveníti fel török úti emlékeit, és akit éppen ezért baráti körben effendinek neveztek.

Madame Rostand (1871—1953): finomhangú költőnő, tizennyolc éves korában jelent meg első kötete (Les pipeaux = tilinkók). Később fiával, Maurice Rostand-nal drámát is írt. Ady tudomásunk szerint sohasem for-

dított tőle. — *A világ szocializálódik, nivellálódik. Az irodalom egyre nagyobb tömegeké, tehát egyre közönségesebb lesz. A középszerűségek aranykora ez, stb. stb.*: vö. a No. 17. sz. bejegyzésével (186.): „A szocializmus itt van: már mindenütt a középszerűségek és a tömegizlés emberei uralkodnak.” — *Nem kisebb ember hirdette ezt a múlt napokban, mint Brunetiére* Brunetiére Sainte-Beuve születésének századik évfordulója alkalmából mondott emlékbeszédben olvashatjuk a következő szavakat: „Nous ne vivons pas en des temps favorables à la littérature.” (Nem élünk az irodalomra nézve kedvező időket.) Feltehetően erre utal Ady.

II. Sarah

[*] Eredetiben Ivor

Pedig az utolsó két században sokszor járt ott gúnyos célzás Sarah Bernhardt magas életkorára. Egyébként éppen 1904 novemberében volt budapesti vendégszereplésen az ünnepelt művésznő és nyilván ebből az alkalomból akarta meginterjúvolni Ady. — *Favágó Jenő* (1872–1940): hírlapíró. — Weisz Izor: nem tudjuk kicsoda. Elképzelhető, hogy költött név. — *Egy józanesszű urambátyám* vö. Egy urambátyám röpdös körül (Egy csúf rontás. BN 1906. dec. 8.)

Mj: LP (167.), Pn (92.)

Papp Viktor említett tárcája a következőképpen szól:

Budapesti levél

A nagy romantikus — A legnagyobb színésznő

Azoknak írok, akik nagyon szeretik a szépet, akik inkább nem laknak jól, csakhogy megmaradt pénzükért könyvet vehessenek. Sok szép könyvről írok. Bocsanatot kérek, hogy nem magyar könyvekről, de követelhetném hogy kérjen bocsanatot önöktől az a magyar írógárda is, amelyiknek lustasága miatt ragadták ki kezeinkből most is a pálmát.

Szokatlan talán ezen a helyen az ilyen írás, de a nagy, új szellemeknek hirdető ügynöke szívesen leszek, s talán az én szűkebbkörű hazámban szükség is van erre, mert míg itt, e forrongó városban az utcán járó emberek Rostand-könyveket olvasva ütődnek egymásba, mikor itt már minden gimnazista szavalja az „orr szellemes versé”-t, — addig könnyen megeshetik, hogy a Rostand nagy szelleme átrepül a völgykatlanba csukott város felett, s egy gyönyörűséggel ismét kevesebb jut neki.

Itt járt most nálunk Sarah Bernhardt, a világ legnagyobb színésznője és elhozta magával Rostand alkotásainak gyöngyét: a Sasfiókot. E fölséges szindarab előadása közben jutott eszembe, hogy írok valamit erről a nagy modern szerzőről, mert egy ilyen szellemnek nemcsak egy színházat kell megtöltenie eksztázisos feszültséggel, önölnön az szét a rónán, jusson el a hegyekig, hogy mindenütt élvezhessék azok, akik nagyon szeretik a szépet.

A Rostand magánviszonyairól — elmondom azoknak, akik érdeklődni szoktak az ilyenek iránt — annyit tudok az újsághírekből, hogy „Cyrano”-ja révén a legfiatalabb „halhatatlan”-ja a francia akadémiának, szép, nőtlen ember s a legdivatosabb Párizs nagy társaságában. De nem divatból az, hanem érték szerint. Most beteg, azt híresztelik róla, mintha egy kicsit mániákus lenne: a Pyreneusok tövében üdülése közben bábszínházat játszik. Sajatkezüleg faragott színészekkel adja elő darabjait olyan kollégáinak, akik nyomába sem fognak érni soha.

Ez a bábszínház, aki csodálkozva mosolyog, mikor a barátjai figyelemztetik, hogy dolgozhatnak már valamit: az utolsó évtized két legnagyobb

hatású drámájának a szerzője, a legigazibb romantikus. A „Cyrano” s a „Sasfiók” a neoromanticizmus gyöngye.

Rostand feltámasztotta az irodalomban a romantikát, amely a század végén kihálóban volt. És az ő igaz romantikájára (nem paradoxon!), az ő rettenthetetlen, szellemes, néha szentimentális hőseire, bravúros verselésére, gyönyörű nyelvére s ami a fő: tökéletes, mindig harmonikus és gyönyörköd-tető színpadi képeire nagyobb szükségünk van, mint valaha. Mert ez a költői igazságkeresés legszebb faja. Minden ezt a célt kereső más iskola hamis. A romantika: az igazság. A romantika nem a levegőben foszforeszkál, nem iskolákba sorolt pennaforogatók találmánya, hanem az emberi lélek mély-ségeiben él, mint az igazság. Hiszen mi sokszor vagyunk romantikusok, s különösen akkor, ha nem akarunk romantikusok lenni, csak nemesen érző, nemesen gondolkodó emberek, akik az élet közönséges viszonyai közepette is tele vannak ideális lendülettel, magasan szárnyaló hangulatokkal. Rostand mindig igazságot mond a romantikus tirádákban, nem úgy, mint Brieux úrék, még pedig mindig ideális alakokkal, ideális szépen mondja el, amin bizonyára szerfölött csodálkozik Ibsen, a szomorú arcú, norvég óriás. De így kell beszélni a mai emberhez, ez az ő nyelve. Így még lehet őt hajlí-tani a szépre, a jóra. A léleknek ezt a misztikumát először Rostand érezte ki a mai társadalomból. Ezért úttörő, ezért nagy és ezért kedves mindenkinek. Ő kutatta ki és tételeket állított rá, hogy a fagyos arcedők alatt vannak még álmok, a leghidegebb szív is szikrát fog, csak meg kell hozzá találni a kovárt. Szóval, a romantikával együtt születik az ember, vagy ha jobban tetszik: az emberrel együtt születik a romantika.

És a Rostand romantikája egészen újszerű. A régi francia romantika csupa fanatizmus. Vakon hisz a saját dagályos pátoszában. Mindig szomorú, mindig ünneppélyes és többször unalmas. Rostand egészen modern ember, nem szereti a mindennapiságot, témáiban is hajlik a bizarr felé. De mértéket tart az extravaganciában. Amikor különösebb dolgokat rajzol, nem számúzi belőlük az általános emberit; amikor eltávolodik a valóságtól, nem szakít végképpen a közönséges élet valószínűségével. A véres, rettentő tragédiák-tól idegenkedik. Inkább az olyan hősoket kedveli, akik szellemesen buknak el, akik bizonyos gráciával áldozzák föl magukat. Szívesen viszi a színpadra a kivételest, a meglepőt, de mindig beállítja, magyarázza is azt. Tárgyában, lelkében, költészetében egészen romantikus, de módszerében, témáinak fel-olgozásában egészen a modern szellem híve.

Külön hasáboakat lehetne írni a Rostand színdús, apró és nagy rajzairól, nyelvezetéről, verseléséről, mert mindenik olyan új, olyan zseniális, olyan szellemes, hogy megérdemelné — de én csak műveinek bibliografikus föl-morolásánál maradok most, mert ha valaki írásom után mégis kezébe venné ezeket a könyveket, annak úgy is szegényes lenne az én legnagyobb dicsé-résem is az Edmond Rostand zsenialitásáról.

Már vagy hat éve világhírű drámáiról Rostand. Mi csak a „Cyrano de Bergerac” óta ismerjük és szeretjük őt. A XVII. századbéli nagyorrú, zseni-ális katonai történetét itt egy kis színpadon mutatták be először. Gyöngén rendezett, szegényesen kiállított, izléstelenül megnyirbált szövegű előadás volt, de ezzel kezdődött nálunk a diadalútja, s tartott az egész országon keresztül könyvalakban, színpadon egyaránt. Ma már a Nemzeti Színházban pompázatosan játsszák, s alig akad olyan ember, aki könyv nélkül ne tudná a fél darabot.

Láttuk azóta első színpadunkon a „Regényesek”-et s a „Napkeleti királykisasszonyt”- is. Amily bájos az egyik, épp oly feledhetetlen szép a másik. Valami csodás a gondolatok mélysége, a fantázia, a nyelv szépsége, a jellemnek ereje ebben a mesedarabban. A „Cyrano” és a „Sasfiók” napsu-

garban magasranövő pálmák a „Napkeleti királykisasszony”-hoz képest, mert ez csak finom virág, olyan finom, olyan légyes, hogy üveg alatt kell tartani: elhervad az erős sugaraktól.

Végére hagytam a nekem legszebbet: a „Sasfiók”-ot, a Napóleon szerencsétlen, osztráknak nevelt fia történetét. Erről a darabról alig tudok írni. Ezt olvasni kell, vagy látni kell. . . vagy talán csak be kell hunyni a szemet és átélni azokat a leheletszerű finomságokat.

Sokan bonapartista irányzatot keresnek a darabban, — de ezek nem látják a lekötött szárnyú, az apja dicsőségétől elkábult, szegény kis sasfiók mély tragikumát. A kis herceg nem örökölte apjának akaraterejét csak osztrák anyjának s az egész Habsburg családnak gyöngeségét, kétségeit. Egy lány élete fontosabb neki, mint a már-már megnyert, várva-várt uralkodás, a dicsőség, a nagy tettek — s a sápadt szőke fiú meghal engesztelő áldozatként azért a sok névtelen fiúért, akit apja, a nagy barna hős, halálba küldött a dicsőségért, melyből fiának semmi sem jutott. A sasfiók gyenge szárnyainak fájdalmas nyírbálása olyan elszomorító és ez a történelmi tény, mert általánosan emberi is, olyan közvetlen. Sok ember életében a „Sasfiók” Metternichje a — sors és csaknem minden ember vergődő sasfiók.

A m. héten egy hatvannégyéves asszony, Sarah Bernhardt eljásdotta nekünk itt ennek a sápadt, húsz éves fiúnak a történetét. Egy élő csoda volt az egész színházi est. Valami természetfölötti, valami bámulatos. Azóta mindig előttem vannak azok a képek, amelyeknél mélyebbeket, lenyűgözőbbeket sohasem láttam.

Kandallótűz mellett, öreg karszékeében ül Ferenc, az ősz császár, s unokája, a sasfiók, pajzán szellemességgel játszik az öreggel, kedveskedik neki, becézi őt, s a jó öreg ember boldog, mint egy nyárspolgár, hogy olyan kedves, ügyes az unokája. Mindent kedvére tesz a fiatal, mosolygó fiúnak, mindent megígér neki, — de amikor az egy kis francia tartományt kér, hidegen és mégis könnyezve taszítja el őt szívéből.

Vagy amikor Wagram mezején sötét éjszakában az összeesküvők között áll a törékeny fiú, s víziószzerűleg életre kél az atyja lábaitól egykor zengő, most békés csatatér. Dob, puska, ágyú, kürtszó, emberhaj közepette beszél, szaval újong, fél a Napóleon fia; vagy amikor haldokolva bölcsőjére teszi sovány kis kezét, s elgondolja életét a bölcsőtől a sírig. Mind mind olyan kép, amelyet sohasem feled el az ember, amelyekért csak az a kár, hogy egyszerre nem milliók gyönyörködhetnek bennök, amelyekért — igazi, belső gyönyörüket élvezve — érdemes élni.

85. *Vissza a mesékhez.* BH. 1905 jan. 8. 13. 1.

[*] Eredetiben: munkájához.

A No. azonos dátumú bejegyzése kétségtelenné teszi Ady szerzőségét. De már a címből is Ady tollára következtethetünk. A mesemotívum egész költészetén végigvonom: mindig a kegyetlen valóság és a hazug, de szép álomvilág örök küzdelem formájában. Csakhogy nála a mese nem egyszerűen romantikus ábrándvilágot jelent, amelyet fel lehet cserélni a „gonosz, a csalóka, a csúnya valósággal”, hanem megpihenést az életküzdelemben, itt éppen a művészet rekreációját, az ember örök vágyát a boldogságra. A mese azért olyan fontos és szükséges valami, mert a valósághoz edzi az embert, az élethez ad erőt. Ez a gondolat válik világossá ezzel a prózai cikkel kiegészítve olyan költeményeiből is, mint a *Mesék*, *Meghalt a mese*, *Az óperenciás tengeren*. A mesebeli János stb. — Lemaitre-ről, a nacionalista politikusról később több ízben elítélően nyilatkozik Ady, de az író, főleg az irodalomtörténészt mindig nagyra becsülte. Természetszerűleg emberi kvalitásaik tekintetében is disztिंगvál Lemaitre és az olyanféle kalandor nacionalisták

között, mint Syveton, Boni de Castellane, Habert, Déroulède stb. Két évvel később a „nemes és naiv” Jules Lemaitre-ről ír (Gabriel Syveton. BN 1906. dec. 9.), egy róla szóló írói arcképbén pedig az itt taglalt cikkében elmondottakra is visszatér: „Jules Lemaitre-t néhány évvel ezelőtt elsíratva az irodalom. Sirathatta, mert ragyogó, nemes, nagyszívű ember ő — írónak.” (Arcképek. Jules Lemaitre. BN 1907. márc. 12.) Úgyanitt azt is elmondja Lemaitre-ről, hogy a Syveton botrány vitte vissza íróasztalához: „Jules Lemaitre természetesen tisztán került ki a mocskos botrányokból (...). Darabot is írt ugyan irodalmi visszatérése óta Lemaitre. Politikai összekötéseit szétszaggatta a rosszhírű hazafiakkal.”

Ady szerzőségét még egyéb tárgyi és stíláriis bizonyítékokkal is alátámaszthatjuk. Így Ibsen Népgyűlöljét máskor is említi (Egy kacsza-affér. jún. 28. a 65. lapon). Félreérthetetlenül Ady szól az ilyen jelzőzuhatagból: „a jó, a hű, a szép mesékhez”, „a gonosz, a csalóka, a csúnya valóság”, „talentumos, egyszerű, jó és lángbuzgalmú”. Az Ady szókincs tipikus szavai a „fölséges”, a „talentumos”, a „megifjodott” stb. stb.

Lemaitre, Jules (1853—1914) francia író, impresszionista kritikus és nacionalista politikus. — La Massière c. színdarabját 1905. januárban mutatták be a Renaissance színházban. A darab tartalmáról Elek Artur a következőképpen számol be a Figyelő 1905. jún. 15-i számában: „Az öreg Maréze igazgatója egy női festőiskolának, amolyan szabad művésziskolának, aminő Párizsban sok van. Ott hódítja meg lassan, észrevétlen, mesterkedés nélkül egyik tanítványának, a massière-nek kedves lénye (massière) a szabad művésziskolák férfi vagy női tagjai közül azt hívják így, aki az iskola adminisztratív dolgait tartja rendben, beszedi a pénzeket, szétosztja az unyagot és mint afféle senior képviseli a tanárt.) És ezt a tudatára nem ébredt vonzalmat megéri Maréze felesége; megéri, hogy öregedő párja idegen hangokra figyel, és lassú vágyakozással elhúz mellőle másfelé. Szemrehányások esnek, de nem kemények és nem is okoznak fájdalmat. Azután megtudja az öreg Maréze, hogy a leány, a massière, az ő siheder fiát szereti és hogy a fia feleségül akarja venni a leányt. Felindul rajta, egy percig elrjátja a kihűlő őszi verőfényt. az elhangzó dalt, az elcsendülő románcot, utután megáldja a fiatalokat.”

86. *Párizsi noteszkönyv.* Kéziratból. PIM tulajdona.

A kézirat sötétbordó bőrkötésű notesz (68 × 123 mm), 50 lapból és több kivágott lap csonkjából áll. A 3. és 4. lap között két lap, a 14. és 15. lap között 1 lap, a 32. és 33. lap között 2 lap van kivágva. A lapszámozás valószínűleg Ady Lajostól származik, mert a kivágott lapok nem hiányoznak a számozásból. A notesz bőrkötésének gerincében egy varrással ceruzatartó van kikukitva. A lapok kockás papírból, arany metszéssel készültek. A feljegyzések ceruzával vannak írva, helyenként teljesen elmosódtak. A kézirat Ady Lajosné örökösétől 1965-ben került a PIM tulajdonába. Egy lapja (10. számozású) 1951 óta a MTA kéziratrárában van. Eszerint két 10. számú lap volt a noteszben, így keveredhetett ez az egy külön.

Mj: Ady Párizsi Noteszkönyve. Kiadta Ady Lajos. Amicus kiadás. Budapest 1924. és Pn (311—333.)

Ady Lajos kiadása, melyet híven követ a Pn-ben Földessy Gyuláé, nem tartalmazza a No. első hat oldalát, mert ez számára értéktelen címeket, érthetetlen számokat jelentett. Nem közli továbbá a beragasztott újságkivágások töbvegét sem. A feljegyzések között is van néhány, mely Ady Lajos számára érthetetlen neveket, címeket rögzít, így azokat az említett kiadásba nem vette fel. (Ady Lajosnál hiányzik pl. az 50., 51., 149., 258. sz. feljegyzés.) Ady Lajos kiadása a számozott feljegyzésekkel kezdődik. Számozásunk azon-

ban az övétől eltér, részben a már említett okból (egyes feljegyzéseket kihagyott), részben pedig azért, mert egyes jegyzeteket összevont, másokat felszerélt. Közlésünkben ugyancsak a kézirat lapjainak és azokon belül az egyes feljegyzéseknek sorrendje volt irányadó. De szigorúan azokat a feljegyzéseket különítettük el új sorszámmal az előzőtől, melyeket Ady választóvonalal ugyancsak elkülönített. A feljegyzések semmiféle időrendet nem követnek. Nyilvánvaló, hogy a *Le Temps* dec. 21-i számában megjelent cikk alapján készült 18. számú, vagy a Brunetiére dec. 22-én elmondott beszéde nyomán feljegyzett 21. számú jegyzet később került a noteszbe, mint a 77. számú feljegyzés, melynek témáját a *l'Humanité* ápr. 18-i számából veszi. És a fent említett *Le Temps* dec. 21-i számában olvasott cikkből készíti nemcsak a 18. sz., hanem a 64., 65. és a 108. sz. feljegyzéseket is. Világos tehát, hogy Ady nem sorba ment a noteszkönyvében, hanem ott jegyzett fel valamit, ahol éppen felütötte. Emellett bizonyít az is, hogy egy-egy oldalon sokszor csak egy-egy feljegyzés van, míg a lapok nagy része tele van, továbbá az, hogy a szöveg néhol nem a következő oldalon, hanem a rákövetkezően folytatódik, ahol éppen üres hely volt. Az egyes feljegyzések jegyzetének legelején közöljük a lap számát, amelyiken az a kéziratban található, a számozott lapokat recto (r.), a hátlapjukat pedig verso (v) jelöléssel látva el.

Ady Lajos néhány rossz olvasatot közölt kiadványában. Ezeket természetesen javítottuk. Az eltéréseket nem soroljuk fel minden alkalommal, csak példaképpen írunk ide néhányat: a 70. sz. feljegyzésben a „manifesztálásának” szót Ady Lajos „megfeszítésének” olvasta; a 114. sz. jegyzetben „Jaurès” nevét „Cannes”-nak írta; a 151. számúban „diplomata” áll „diploma” helyett; a 158. számúban „Beaulieu” helyett „Beauchen”, stb. stb. Sikerült megfejtenünk néhány Ady Lajos által olvashatatlanak tartott szót, mint pl. a 29. számú feljegyzésben a kipontozott szavak: Izidora de Lara; a 30. számúban: Munkácsy, a 249. számúban pedig: Mein Liebchen stb. A 22. sz. feljegyzést mi sem tudtuk teljesen elolvasni. A bizonytalan olvasatot a szó után tett [?] jellel, az olvashatatlan szöveg helyét [. . .] jellel jelöljük.

Egyik 1905-ös cikkében (Wesselényi. BN 1905. márc. 14.) említést tesz noteszkönyvéről: „Kis jegyzőkönyvet tartogat e sorok írója, Wesselényi késő kis földije. Átkos órák sóhajtásait, káromkodásait jegyzi bele. E néma, rejtett kis könyvben sok tépődő sor áll Wesselényiről.” Ezek a sorok azt a benyomást kelthetik az olvasóban, mintha az ismerteken kívül létezett volna még egy noteszkönyve, mely elveszett. Feltevésünk azonban az, hogy az itt közölt noteszkönyvre céloz. Ennek 12. sz. feljegyzése szól Wesselényiről. A sok sor valószínűleg költői túlzás, vagy pedig a kitépett lapok tartalmazhattak egyéb Wesselényiről szóló feljegyzést is.

Első lappal szemben, az előzők lapon

Qui vivra verra! aki megéri, meglátja. Jelmondatszerű feljegyzés.

Wolfner Pál Wolfner (Farkas) Pál (1878–1921): ekkoriban még progresszív szociológus, a Társadalomtudományi Társaság egyik sokat szereplő tagja. Regény- és drámaíró. Később szembefordul a progresszióval, és munkapárti képviselő lesz. Apja a Singer és Wolfner kiadóállalat tulajdonosa. — A többi nevek és címek ismeretlenek.

r—6 oldal :

Az itt felsorolt dátumok, címek és számok megfejtése az, hogy Ady pontosan feljegyezte noteszébe a BH-ban megjelent cikkek címét, amennyiben ezek önálló rovatban jelentek meg, illetve sorsszámát, ha hírcikkekről volt szó. Ezen kívül néha még csillagot is találunk a számok mellett. Ilyenkor a megfelelő sorsszámú cikk a csillaggal jelzett Különbféle rovatban jelent

meg. Az aláhúzások egy-egy elszámolás megtörténtét látszanak jelezni. Az aláhúzás után a megfelelő számcsoportokat keresztül is húzta. Az egyes számokat az alábbiakban oldjuk fel:

1. r.: júl. 26. = 32 + 14 a júl. 26-án a BH-ban megjelent Magyar tanárok Párizsban c. 32 soros (242.) és A francia Hazafi Verai c. 14 soros (243.) hírcikkre utal. — júl. 27. = 25 + 29 Akadémikus és fotográfus c. 25 soros (243.) és Ahol a szocialisták az urak c. 29 soros (244.) hírcikk. — júl. 29. = 18 + 27 + 8 : Magyar tanárok Párizsban c. 18 soros hírcikk azonos című júl. 26-i cikk jegyzetében (415.), Az utcanév a politikában c. 27 soros (245.), valamint Mäder igazgató Párizsban c. 8 soros (245.) hírcikk. — aug. 1. = 30 : A francia helyesírás c. 30 soros cikk (246.). — aug. 2. = 18 + 26 Párizsi küldöttek Budapesten c. 18 soros (246.) és A francia szocialisták egy budapesti kongresszus ellen c. 26 soros cikk (247.). — aug. 3. = 22 + 12: Kunyhó a paloták között c. 22 soros (248.) és Új francia szobrok c. 12 soros hírcikk Az élet szobra c. júl. 24-i cikk jegyzetében (334.). — aug. 6. = 48: A párizsi színházak nyara c. 34 soros színházi beszámoló. A párizsi színházak c. júl. 6-i cikk jegyzetében (411.) és Az automobil ellen c. 14 soros hírcikk az Automobil-kiállítás Párizsban c. dec. 18-i cikk jegyzetében (363.). Itt először fordul elő, hogy Ady nem külön-külön tünteti fel az egyes cikkek sorszámaát, hanem összevonva adja. — aug. 7 = 19 Casa Riera és a százmilliós örökség c. 19 soros hírcikk (248.). — aug. 8. = 15 Béranger házát lerombolják c. 15 soros cikk (249.). — aug. 9 = 43 + 20 + 9: Belvigo c. 43. Szerelmi drámák ártatlan áldozatok c. 20, és Kitétetett francia színészek c. 9 soros hírcikk (249–251.). — aug. 10. = 19: Sarah Bernhard legújabb pöre c. 19 soros cikk a Pénz esetei c. máj. 12-i cikk jegyzetében (319.). — aug. 11. = 18* + 24 + 21: A francia vagyonok c. a Különféle rovatban megjelent 18 soros cikk (252.), A cár és a lyoni tudós ember c. 24 soros (252.), valamint Az éjjeli menedékhelyen c. 21 soros hírcikk (252.). — aug. 12. = Dissz. kath. : Disszidens katolikusok Franciaországban c. cikk (98.) — aug. 13. = 25: A fegyenc házassága c. 25 soros hírcikk (253.). — aug. 14. = 26 + 14: Kínaiak Párizsban c. 26 soros (253.) és Ébéd harmadfelezer választónak c. 14 soros (254.) hírcikk. — aug. 18. = 35 + 60 + 26: Egy plébános, egy protestáns lelkész és egy rabbi c. 35 soros (254.), Arisztokrata nők botránja c. 60 soros (255.) és Francia pincérek sztrájkja c. 26 soros (256.) hírcikk. — aug. 19. = Tóbiás jóslata c. 30 soros (257.) és Jutalom a sokgyermekes családoknak c. 16 soros hírcikk a Magdolna templománál c. ápr. 7-i cikkének jegyzetében (311.). — aug. 23. = 47 + Az Orosz Vörös-Kereszt: A külföld magyarjai c. 47 soros hírcikk (258.) és Az orosz Vörös-kereszt kiállítása c. nagy cikk (111.)

1. v.: aug. 24. = 18 + Népnevelés a kaszárnyában Talma emléke c. 18 soros hírcikk (259.) és Népnevelés a kaszárnyában c. nagy cikk (113.). — aug. 27 = 26: A föltámadt volapük c. 26 soros hírcikk (259.) — aug. 30. = 20 Ahol ellopják a telefont is c. 20 soros hírcikk (263.). — szept. 1. = 31 ezen a napon egyetlen 31 soros párizsi cikket sem találtunk. Ezért Istenek alkonya c. szept. 21-i cikkének jegyzetébe felvettük a 28 soros Csodás gyógyulás Lourdes-ban c. hírcikket (345.). — szept. 2. = 44 : Nem kémkedés, hanem zsarolás c. 44 soros hírcikk (263.). — szept. 3. = 28 + 19: Waldeck-Rousseau orvosai c. 28 soros (. . .) és Ostrom Párizs közepén c. 19 soros hírcikk (264.). — szept. 4. = 20 + 24 + 12: Az elefántölő emléke c. 20 soros (265.), A kassai cselédek példája c. 24 soros (266.), és A világjáró vége c. 12 soros (267.) hírcikk. — szept. 6. = 19*: Napoleon a drámákban c. 11 Különféle rovatban megjelent 19 soros cikke (267.). — szept. 8. = 16*: Érdekes színházi számok c. a Különféle rovatban megjelent 16 soros cikke

(267.). — *szept. 11.* = 25 + 41 + 37 + *Egy forradalmár szobra* : Egy magyar szabadságharcos és a japán vezérek c. 25 soros (268.), A hóhér halála c. 41 soros (269.), Rablás kloroformmal c. 37 soros (269.) hírcikk és *Egy forradalmár szobra* c. nagy cikk (115.) — *szept. 15.* = 21 itt ismét két cikk összevont sorszámát közli Ady: a 9 soros Silvain Budapesten c. (270.) és a 12 soros Színműtrök nemzetközi kongresszusa c. (271.) kis színházi hírekét. — *szept. 16.* = 31 : Örmények Párizsban c. 31 soros cikk (271.). — *szept. 18.* = 22 + 20 + 22 + 7 : Nagyhatalmak a színpadon c. 22 soros (272.), A megostromolt klostrom c. az Ostrom Párizs közepén c. szept. 3-i cikk jegyzeteiben között (424.) 20 soros, A francia szocialisták és a budapesti szövetkezeti kongresszus c. A francia szocialisták egy budapesti kongresszus ellen c. aug. 2-i cikk jegyzetében között (417.) 22 soros és A szüret Franciaországban c. 7 soros hírcikk. (272.) — *szept. 20.* = *Lujza hercegnőszonyvánál* + 51 : Lujza hercegnőszonyvánál c. nagy cikke (117.) és összevont sorszámmal: Az üdv hadserege — automobilon c. 17 soros (273.) és Lamballe hercegnő feje c. 34 soros (273.) összesen 51 soros cikke. — *szept. 23.* = *Michel Lujza* = 100 sor + a Michel Lujza című cikk ugyan csak 98 sor, de kétségtelen, hogy erről van szó. (125.)

2. r.: *szept. 24.* = A Riviéra ősszel. (127.) — *okt. 10.* = 57 (37) : A nizsai Szaffó c. cikke 53 sor. Elképzelhető, hogy a benne előforduló versfordításért számított esetleg 4 sorral többre. — *okt. 27.* = *Latin demonstrációk* + 14 : *Latin demonstrációk* c. (142.) nagy cikkén kívül ezen a napon megjelent még A párizsi menedékhelyek c. 14 soros (274.) cikke. — *okt. 30.* = 7 : Armand Silvestre szobra c. 7 soros cikke, melyet Vándormadarak a Rivierán c. dec. 18-i cikkének jegyzetében közöltünk (362.). — *okt. 31.* = *Csetepaté egy Szalon körül* + 25 : Csetepaté egy Szalon körül c. nagy cikkén (143.) kívül ezen a napon jelent meg a Réjane színház c. 25 soros (276.) színházi híre is. — *nov. 1.* = *A művészet és az eladott mű* + 82 : teljes címmel kiírt nagy cikkén (145.) kívül ezen a napon még 4 kis cikke jelent meg, melyeknek összevont sorszáma 82. Ezek a következők: Az idegen szavak 21 soros (276.) A Louvre veszedelme 22 soros (278.), A szenátor-diák c. 9 soros (278.) és Mit akar Elzász c. 30 soros (277.) hírcikk.

2. v.: *nov. 5.* = 30 sor : Aki Combes meggyilkolására gyűjt c. 30 soros hírcikke. — *nov. 23.* = 31 + 16 + 11 Kuroki öccse és egy orosz mesterlegény c. 31 soros (281.), Szabadkőműves vélemény egy magyar származású tisztről c., A francia garnizonokból c. nov. 30-i cikk jegyzetében között (356.) 16 soros és A Varjag menekültjei c. Orosz katonák a Rivierán c. okt. 9-i cikkének jegyzeteiben között (347.) 11 soros hírcikk. — *nov. 24.* = 31 : ismét két cikk összevont sorszáma, és pedig Anyák iskolája c. 13 soros (282.) és Amerikai tanszék a francia egyetemen c. 18 soros (282.) cikkeké. — *nov. 25.* = 81: Európa leggyorsabb vonata c. 81 soros cikke (151.). — *nov. 26.* = *Levél a Rivieráról* + 70 : *Levél a Rivieráról* c. nagy cikkén (152.) kívül a 70 szám három kis hírcikk összevont sorszámát jelenti, és pedig a Görög diákok tüntetése Párizsban c. 15 soros (283.), Mi lesz a tiarával? c. 26 soros (283.) és A színpad joga c. 29 soros (284.) cikkeket. — *nov. 30.* = *A francia garnizonokból* + 31 : a címmel jelzett nagy cikken kívül ezen a napon egy 31 soros cikkének is kell lennie. Csakhogy a BH-ban ekkor nem egy, hanem két 31 soros párizsi tárgyú hírcikk szerepel. Az elsőt, a Politika a városházán címűt Függelékben (284.), a másodikat, a Diáktüntetés Párizsban címűt pedig a Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. dec. 4-i cikk jegyzetében közöljük (359.). — *dec. 2.* = 20 : Ezen a napon csak egy 19 soros párizsi vonatkozású cikket találtunk a BH-ban. Feltehető, hogy Ady tévedett a számolásnál. A cikk címe: A borraival (285.). — *dec. 3.* = 13* : Munkásiállás Párizsban c. 13 soros cikke (286.) nem a Különféle rovatban jelent meg, viszont másnap egyik itt megjelent cikkének sorszáma mellől elhagyta

a csillagot. Elképzelhető, hogy tévedésből felcserélte. — *dec. 4.* = *Jeanne d'Arc + 12 + 25*: Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. (158.) cikkén kívül ezen a napon jelent meg Sok az eszkimó c. 12 soros (286.) és A franciák és a földrajz c. 25 soros (286.) cikke. Utóbbi a Különféle rovatban. Ezen a napon megjelent még egy 25 soros cikk, melyet a párizsi tudósító küldött. Ezt, a Déroulède és Jaurès címűt a már említett ugyanaznapji Jeanne d'Arc cikk jegyzetében közöljük (360.). — *dec. 5.* = *27*: Különös botrány c. 27 soros cikke (287.). — *dec. 9.* = *Lear király + 14*: Lear király Párizsban c. nagy cikkén (160.) kívül e napon jelent meg a Place de Budapest jövője c. 14 soros hírcikke, melyet Place de Budapest c. máj. 18-i cikkének jegyzetében közöltünk (406.). — *dec. 10.* = *33*: Művészet és szocializmus c. 33 soros cikke (288.). — *dec. 14.* = *34*: Réjane c. 34 soros cikke, melyet a Réjane színház c. okt. 31-i cikkének jegyzetében közöltünk (428.). — *dec. 16.* = *11* Népopera Párizsban c. 11 soros cikke, melyet Az automobil, a színház és a könyv c. jan. 1-i cikk jegyzetében közöltünk (367.). —

3. r.: *dec. 21. Carmen jubileuma*: (...): [*] Eredetiben: Karmen. — *dec. 23.* = *Brunetiére esete + 26*: ezen a napon a Brunetiére esete c. nagy cikkén (173.) kívül Francia rendjelek c. 26 soros hírcikke is megjelent (288.). —

A számsorok után olvasható név és cím ismeretlen.

Beragasztott lapkivágások:

4. v. és 5. r.; 5. v. és 6. r. — A lapkivágások eredetijét Somkuti Gabriella könyvtáros szíves segítségével találtam meg a Bereg c. hetilap 1905. febr. 19-i számában. Ady az alábbi cikkből vágott ki és ragasztott be noteszébe hat Schopenhauer aforizmát:

Szemelvények

Schopenhauer Arthur „Parerga” és „Paralipomenái”-ból
Német eredetiből szabadon fordította:

Ekkel Elemér

„Non multa”

Sch. A.

„Signis toto dei cursus pervenit ad
vesperam, satis est.”

Petrarca

„Vitam impendere vero.”

J. J. Rousseau

VI. sorozat

A bizonytalan sóvárgás és az unalom rokonok.

*

Az alap és talaj, amelyen összes ismereteink és tudásunk nyugszanak, a „megmagyarázhatatlan”, („felderíthetetlen”). Erre vezethető azonban vissza minden felderíthető, vagy magyarázható, kisebb-nagyobb mértékben, valamiként a tengeren a mérő ón a talajt majd nagyobb, majd kisebb mélységben éri el, el kell azonban érnie mindenütt. Az a megmagyarázhatatlan azonban a metafizika körébe tartozik.

*

Talán azzal lehetne jellemezni a régiékek szellemét, hogy ők minden dologban arra törekedtek, hogy lehetőleg a természet mellett maradjanak; ezzel szemben pedig akként lehetne az új idők szellemét jellemezni, hogy amennyire csak lehet távolodni kell a természettől. Figyeljük meg csak a

ruházatot, az erkölcsöket és szokásokat, a lakásokat, a művészetet és a vallást, valamint az életmódot a régiéknél és az újaknál.

[6. sz. lapkivágás.]

Aki az ő saját legőszintébb érzületét bizonyos személlyel szemben meglesni akarja, figyeljen arra a benyomásra, amelyet egy az illetőtől a postán érkezett levél az első szempillantásban gyakorol.

Az orvos az embert a maga teljes gyöngeségében látja; a jogtudós a teljes rosszságában; a teológus pedig a teljes butaságában. — (Lefordítottam, de nem írom alá. — Fordító.)

[5. sz. lapkivágás.]

Kora ifjúságunkban életpályánk előtt, mint a gyermekek a szinpad függőnye előtt, úgy ülünk; a bekövetkezendő dolgok iránti vidám és feszült várakozással. Szerencse, hogy nem tudjuk azt, mi fog következni. Mert aki tudja, ennek a gyermekek úgy tűnhetnek fel, mint ártatlan delikvensék, akik nem *halálra*, hanem *életre* vannak ítélve, csakhogy az ítélet tartalmát még nem értették meg. Nem csekélyebb oknál fogva kíván tehát magának mindenki magas életkort, azaz egy állapotot, amelynek az a tartalma „ma rosszul megy a dolog, holnap rosszabbul fog menni — míg végre jön a legrosszabb”

[4. sz. lapkivágás.]

Nem minden alap és értelem nélkül való a mítosz, hogy Kronosz a köveket elnyeli és megemészti; mert minden megemészthetlent, minden csalódást, bosszúságot, bajt, aggodalmat és veszteséget egyedül az idő képes megemészteni. Mindennek, amit teszünk, kisebb-nagyobb mértékben végére jutni kívánunk s türelmetlenül azon vagyunk, hogy készen legyünk s örvendünk, ha elkészültünk. Pusztán csak a nagy véget, a végeknek a végét óhajtjuk rendszerint a lehető legnagyobb távolságban látni.

[3. sz. lapkivágás.]

A szeretett egyén elhalálozása felett érzett mély fájdalom annak a tudatából származik, hogy minden egyénben valami kimondhatatlan, kizárólag az ő sajátját képező és éppen azért visszahozhatatlan tulajdonság rejlik. *Omne individuum [1] ineffabile*. Ugyancsak ez mondható az állati individuumról [1] is, amellyel szemben a veszteség fájdalmát az fogja legélelénkebben érezni, aki egy kedvelt állatot véletlenül halálosan megsebzett, látva annak búcsúpillantását, amely szívtépedő fájdalmat okoz.

[1. sz. lapkivágás.]

[2. sz. lapkivágás.]

*

A vélemény az inga lengés törvényét követi; ha az egyik oldalon elérte a nehézkedési pontot, kénytelen azt elérni éppoly távolban a másik oldalon. Csakis idővel találja meg a nyugvó pontot, s akkor szilárdan áll.

*

Mikor magamat észlelem, úgy a világszellem az, amely érzékelhetővé lenni akar, a természet, amely magát megismerni és megállapítani akarja. Nem egy más szellemnek gondolatai azok, melyeknek nyomára jönni akarok: hanem azt, ami van, akarom ismertté, gondolttá átváltoztatni, ami pedig nincs, még lesz.

Az egyes feljegyzésekhez a következőket jegyezzük meg

1. 3. v. Vénusz és az álmok (BN 1905. febr. 22.) c. későbbi cikkében fejt ki: „A híres Medicis-villába, a franciák római művészházába feleséges művész nem teheti be a lábát. A jövő héten talán már ott lesz a Medicis-házban a piktor, a szobrász, a muzsikus, a színész mellett a poéta is. De a poétának nem lesz felesége. Hiába minden ostrom a Medicis-villa ellen. A francia hivatalos világ bölcsen ellenáll. A Medicis-házba, Rómába, a művészetek és művész-álmok szent városába nem küld feleséges művészt a francia kormány. Mintha csak azt akarná mondani: legalább amaz egy-két évig maradjatok az önnagatokéi. A Medicis-villa pedig áll ott Rómában, mint egy kis mementó a világ művészeinek: ne házasodjatok, s a házasságtalan csókokkal se éljetez vissza, mert a ti rendeztetétek a szomjúság, az álom, a balga és édes magasbatörés. . .”
2. 4. r. Ady Lajos jegyzete: „Benedek János dr., Adynak még a debreceni újságíró évekből jóbarátja; pajkos adomáit pompás és páratlan józúsággal tudja előadni. A töredékes jegyzet, úgy látszik, néhány Benedek adomának előhívó szólamát akarta megrögzíteni.” A feljegyzést egy későbbi, Ezt tanulta Amerikában? c. 1906. jún. 10-i cikkében használja fel. „Hogy is kérdi a gyerektől a káté? — Ha kímégy a szabadba mit látsz? — Látom az Eget, a Földet, stb.”
3. 6. v. Sem a forrását, sem pedig felhasználását nem sikerült kideríteni.
4. 7. r. és v. Ez a feljegyzés helyes megjelenési dátummal felsorolja 1904 máj. 19-től júl. 10-ig a PN-ban megjelent cikkeket. A feljegyzés mellett keresztben írt cím ismeretlen.
5. 8. r. [*] Eredetiben kief — *keif* arab szó, a „cannabis indica” nevű növény leveleiből főzött italt (hasis) és az ennek nyomán fellépő mámort jelenti. Gautier Baudelaire-tanulmányában olvashatjuk, hogy a párizsi Hôtel Pimodan költő vendégei a „cannabis indica” leveleiből készült hasis nyomán támadt mámort keresték. A feljegyzés első felhasználási helye Kongresszusok Budapesten c. 1905. szept. 3-i cikke. Ebben írja „A mi társadalmunk állapota még: a keif. A törökös belebámulás a világba.” Későbbi „Négy fal között” c. 1907. jún. 1-i kritikájában ismét előfordul: „itt vagyunk, magyarok, Európa Keletén, idegenül, sajátos, magyar keifbe merülve”
6. 8. v. *Michelet, Jules* (1798–1874): nagy francia történetíró; halálának harminc éves fordulóján olvasható róla Ady. A feljegyzést felhasználja Vilmos császár revolvere c. BN 1905. júl. 29-i cikkében: „Kellenek a világnak a kérlelhetetlen császárok. Bourbon Károly fenevad volt, de egy Stendhal is imádja. A szép, a hatalmas, a dicső monstrumok a világ urai.”
7. 8. v. Nemirovics Dancsenko, a híres drámaíró és dramaturg testvéréről van szó. 1905. márc. 2-i Magyarul is tudnak c. cikkében tér vissza rá: „Csak Nemirovics Dancsenko, ez a zseniális harctéri riporter

árulja el néha akaratlanul, komoran, hogy ezek a modern hunok nem afféle kultúrbestiák, okvetlenül hadakozó félvadak." Elképzeltető, hogy az egyik párizsi lapban olvasta Nemirovics Dancsenko haditudósításait.

8. 9. r. [*] Eredetiben: dictionner. — A művész és az eladott mű c. nov. r-i cikkének (145.) alapgondolatát rejtheti ez a feljegyzés.
9. 9. r. [*] Eredetiben Nitzsche. — Nem ismeretes, milyen alkalomból jegyezte fel és hol használta fel ezt a gondolatot.
10. 9. r. 1904. okt. 30-án ünnepelték Franciaország-szerte a Code Napoléon centenáriumát. Az ünnepek alatt feminista asszonyok tüntettek és jelképesen elégették a Vendôme téren a Code Napoléont, mert az a nők jogainak csorbitását tartalmazta. Ady 1905. jan. 18-i Madame Kaufmann pöre c. cikkében tér vissza a Code Napoléonra és használja fel majdnem szó szerint ezt a jegyzetét: „Egy belga tudós azt írja nagy szellemesen róla, hogy ez a mai jogéletnek a polgári epopeája.”
11. 9. v. Talán ezt a jegyzetet is a Code Napoléon jubileuma tette aktuálissá. Ez idő tájt a válással foglalkozik egy BH-nak küldött cikkében is (A válás ellen. 1904. okt. 23.). Később, 1905. febr. 12-i Sára és a korbács c. cikkében használta fel az adalékot: „Hiszen a tizenharmadik században Franciaországban is működött még a férji korbács, mint általános büntető eszköz. (Am már akkor sem csirizzel kenték be az asszony fejét, de — mézzel, mielőtt tollba dugták.) Még nem régen 25 frankot fizetett, vagy nem sokkal többet a bűnös asszony.” Ugyanerre tér vissza Ne öld meg c. Dumas-ról írt BN 1906. máj. 3-i cikkében is: „Ha házasságtörésért bepanaszolod, megbüntetik az asszonyt 25 frankra.”
12. 9. v. 1905-ben Wesselényiről írt egyik cikkében (Wesselényi. BN 1905. márc. 14.) azt írja, hogy jegyzőkönyvében „sok tépődő sor áll Wesselényiről.” Ezek egyike ez a feljegyzés.
13. 9. v. [*] Eredetiben: Pilpai. — *Pilpay* vagy *Bidpay*: brahman legendáiról. Nem tudni honnan vette, Ady hogy a farkas és bárány meséjét ő dolgozta fel először. A gondolatot felhasználja 1905. febr. 1-i cikkében (A Farkas nyilatkozik): „Először is az én afféromat nem Ezópusz úr írta meg, azaz hamisította meg először, hanem Pilpai hindu úr.”
14. 10. r. A gondolatot Brunetière esete c. dec. 23-i cikkében (173.) fejti ki részletesebben.
15. 10. r. A jegyzetet Ismeretlen Corvin-kódex margójára c. 1905-ös cikkében a következőképpen variálja: „Ideafőbb fajtát nem képzellek a magaménál; hiszen Kinában már Montesquieu-t olvassák, s a sárga faj olyan renaissance-ra készül, milyen sohasem volt.”
16. 10. v. Buffon (Georges-Louis Leclerc, comte de, 1707—1788) közmondássá vált szellemes szavait Brunetière-nek a Sainte-Beuve emlékünnepen mondott beszédéből idézi.
17. 10. v. 1904 végén jegyezhetette fel ezt a gondolatot, amikor éppen a francia szocialisták dogmatikus magatartása miatt átmenetileg szkeptisszel szemlélte a szocializmusnak a kultúrához való viszonyát is. 1905. jan. 5-i Rostand és Sarah c. cikkében szövi bele az itt lejegyzett gondolatot: „A világ szocializálódik, nivellálódik. Az irodalom egyre nagyobb tömegeké, tehát egyre közönségesebb lesz. A középzsérűségek aranykora e kor, melybe léptünk, stb.” Ezen a kételyen Ady hamar túljut. 1906. aug. 22-i Anatole France vallása c. cikkében már így ír: „Anatole France tudja, hogy a szocializmus még nem lesz megváltás. De tudja, hogy milliószor több szépség és jószág lesz a földön, mint ma. Nem szabad megtagadni az életet. Az exkluzív művészet ezt teszi. Jönniök kell időnknek, mikor élet és művészet megcsókolják egymást.”

18. 10. v. A Dumas fiás-ról itt feljegyzett vonásokat Henry Roujonnak a *Le Temps* 1904. dec. 21-i számában megjelent Alexandre Dumas c. cikkéből vette. Ebben olvashatjuk többek közt Dumasról: „...il ne devait presque rien aux livres. — Où donc avait-il pris une philosophie? Partout et nulle part. Il était de ces gens de qualité, dont parle Molière, qui savent tout sans avoir rien appris.” (Majdnem semmit sem köszönhetett a könyveknek. Honnan vette tehát filozófiáját? Mindenből és semmiből. Azok közül a kvalitásos emberek közül való volt, akikről Molière beszél, akik mindent tudnak anélkül, hogy valamit is tanultak volna.) A feljegyzést Egy lábnyom és egy szobor c. BN 1905. aug. 19-i cikkébe szövi bele: „A nagy, a jó, a bölcs, a tanulatlan, a finom, a könnyelmű, a zseniális embernek a szobra.”
19. Ak. Kvtár. Külön lapon. Ady a Luxembourg múzeumban láthatta Redon (Odilon; 1840—1916) híres képét (*Les yeux clos*), mely ma az impresszionisták múzeumban (Jeu de paume) található.
20. Ak. Kvtár. Külön lapon. Nem sikerült kideríteni, mire vonatkozik. — *Ruskin, John* (1819—1900): angol művészettörténész aki a természet szépségét ábrázoló őszinte művészetért szállt sikra, és a festészetben a praerafaelisták irányának volt előharcosa. Művei nálunk is népszerűek voltak.
21. Ak. Kvtár. Külön lapon.[*] Eredetiben: Saint-Beuve — *Armande Béjart*: Molière felesége volt. Személye azért izgatta különösen az emberek pletykaéhségét, mert Molière sokáig Madeleine Béjart színésznőbe volt szerelmes, majd ennek 21 éves lányát, Armande Béjart-t vette feleségül. — *Negroni hercegnő* Victor Hugo Borgia Lucretia c. drámájának hősnője. Szerepét Hugo szeretője, Drouet asszony játszotta. — *Uti figura Sainte-Beuve docet*: mint Sainte-Beuve példája mutatja. Sainte-Beuve kritikus módszerét az jellemezte, hogy részletesen írt az írók életéről, sőt magánéletéről is. — Ezt és a további Sainte-Beuve-ről szóló feljegyzéseket Ady akkor írhatta, mikor Sainte-Beuve szobrát 1904. dec. 20. körül Boulogne-sur-Merben, az író szülőhelyén leleplezték. A feljegyzést Brunetiére-nek a Sainte-Beuve emlékünnepeken mondott beszéde nyomán készítette. Ebben olvashatjuk Sainte-Beuve módszeréről „Il n'est plus question de juger, d'apprécier, d'expliquer ou de discuter les oeuvres mais de rechercher à quelle occasion, dans quelles circonstances, et avec qui Armande Béjart a trompé Molière, ou de préciser, avec des dates et avec des lettres, la nature des relations de Victor Hugo et de la princesse Negroni.” (*Le Journal des Débats* 1904. dec. 23.) (Nincs többé szó arról, hogy bírálja, értékelje, magyarázza, vagy vitassa a műveket (...)) hanem, hogy kikutassa, milyen alkalommal, milyen körülmények közt és kivel csalta meg Molière-t Armande Béjart, vagy hogy bizonyítsa adatokkal és levelekkel Victor Hugo és Negroni hercegnő viszonyának természetét.) — Ennek a jegyzetnek a témája visszatér Három szerelmi eset c. BN 1905. febr. 2-i cikkében: „Armande Béjart nélkül sok embert nem is érdekelne Molière. Negroni hercegnőt mindenki odaképzeli Hugo Viktor mellé.”
22. Ak. Kvtár. Külön lapon. Az olvashatatlaná törlődött szavak miatt a feljegyzés érthetetlen.
23. Ak. Kvtár. Külön lapon. A feljegyzés eredetét nem tudjuk. De viszontlátjuk a BN 1905. febr. 5-i A zsidó Gapon c. cikkében: „Napoleon nem is élt. Egy mítikus alak nevének, az új Apollónak, a *Ne Apollon*-nak a variációja az ő neve, mint ahogy báró de Manx a *mendax*-ból származik, s talán Gladstone maga sem élt, ő is csak egy szimbolikus alak.”

24. Ak. Kvtár. Külön lapon. 1904. decemberében adtak hírt a párizsi lapok Georges Sauvin: *Doit-on aimer?* c. regényének megjelenéséről. Lehet, hogy ennek címét jegyezte fel, de az is elképzelhető, hogy egy teljesen szubjektív hangulatát rögzítette le, és a betegségére való rádöbbenés iratta vele noteszébe a keserű kérdést. A legfölségesebb ajkák c. BN 1905. máj. 10-én (tehát éppen egy évre rá) megjelent novellájában megírja, (ABÖN 281.) hogy „egy bolondos, kóbor, úri, bölcs ember” harminc éves korában felfedezi magán egy „gyilkos, mérges csók” következményét: a vérbajt. Ekkor elhatározza, hogy nem fog többé szeretni: „Hogy nem fog többé megcsókolni senkit? Hát nem fog többé megcsókolni senkit. Az emberek különben is jobban tűrnék az életet, ha nem adnának csókot senkinek soha. Jó volna, ha a civilizált emberek tudnának az ő rettenetes nyavalyájáról. Leszoknának a csókról.”
25. Ak. Kvtár. Külön lapon. [*] Eredetiben: Saint-Beuve. — Szini Gyulának a Figyelő 1905 januári számában megjelent cikkében (Sainte-Beuve szerelme) azt olvashatjuk, hogy Sainte-Beuve 1843-ban névtelenül adta ki *Livre d'amour* c. verses kötetét, mert az kompromittáló lehetett volna szerelme tárgyára, Adèle Foucher-ra, Victor Hugo feleségére. A kötet egyik verse azt sejteti, hogy Adèle utolsó gyermekének apja Sainte-Beuve. A kötet csak néhány példányban maradt meg, maga Sainte-Beuve semmisítette meg annakidején a példányokat és ez idő tájt került elő egy példány a Bibliothèque Nationale-ban. Erre vonatkozik már idézett cikkének (Három szerelmi eset) a következő része: „George Sand és Musset, Hugo Victor felesége és Sainte-Beuve néhány héttel ezelőtt olyan elevenen szerepelgettek a francia szalonokban és hírlapokban, mint a Gil Blas hősnői és hősei, mikoriban még nem volt igen komoly lap a Gil Blas”.
26. II. r. [*] Eredetiben: Saint-Beuve. — A gondolat visszatér Laura férje nyilatkozik c. BN 1905. febr. 19-i cikkében: „Éppen Sainte Beuve-re írta szellemes francia toll, hogy úgy konstruálta meg a barátság fogalmát, hogy a jóbarátunk feleségének udvarolni illik.”
27. II. r. Párizsi tartózkodásának végén néhány elfogult megjegyzését olvashatjuk a zsidókról. Ennek oka az is lehet, hogy Vésziék ősi párizsi látogatásakor a Vészi lányok, pontosabban Margit, megsértette Ady büszkeségét. Vészi Margit feljegyzéseiben a következőket olvashatjuk az esetről: „Apám írt Adynak, hogy látogasson meg bennünket a szállodánkban és előre bekonferálta nekünk a furcsa, érdekes fiút, akivel meg fogunk ismerkedni. A sokat vitatott versek írója valahogyan másképpen hathatott személyesen, mint ahogyan elképzeltem volt, mert szept. 3-án, gyerekesen tapogatózva, így írok róla először a vonalozott irkánaplóba: »Délután itt volt Ady. Szimpatikus ember, de úgy hat rám, mint azok az iskolásgyerekek, akiken nem látszik meg, hogy maguk készítik a dolgozataikat s akiknek, bárhogy esküdöznek is, a tanáraik ezt sohasem fogják elhinni. Nem nézi ki az ember azt, ami benne van. Attól félek, nem őszinte, — nem hamis, csak elhallgatja az őszinteséget.« Ettől fogva Ady állandóan velünk volt. Mi folyton csúfoltuk, amért nem ismerte ki magát a városban, nem talált haza, nem tudott rendesen franciul (még ennyi hónap után sem).” (Vészi Margit feljegyzései. Gépiratban.) Könnyen elképzelhető, hogy ez a noteszbejegyzés előtt kevéssel lejátszódó találkozás, az őt lenéző Vészi Margit magatartása váltott ki belőle némi múlt antiszemita gőgöt. — Másik feltevé- sünk szerint antiszemita megjegyzése azzal magyarázható, hogy őszitől kezdve, mióta Nagy Endre Párizsba érkezett, Ady cikkei nem jelentek meg többé a Pesti Naplóban. Nagy Endre viszont még Ady cikktémáit

- is megírja (l. Levél Párizsból c. 1904. márc. 3-i cikkének jegyzetét a 299. lapon.) a maga könnyed csevegő modorában. Ezt a feltevésünket Ady egyetlen célzással sem támasztja ugyan alá, sőt Nagy Endréhez mindvégig közismerten szíves viszonya csaknem ki is zárja. Azonban ismerve Ady nagy érzékenységét mégsem tartjuk lehetetlennek, hogy múlt reszenzust keltett benne Nagy Endre „konkurrenciája”, hiszen váradi baráti viszonyuk után az is különös, hogy egyáltalában nem említi, hogy Párizsban találkoztak volna. Sőt Nagy Endre is későbbi visszaemlékezéseiben (Várad, Pest, Párizs 1957.) csak a későbbi évek párizsi találkozásairól beszél.
28. II. r. [*] Eredetiben: Saint-Beuve — [**] Eredetiben Baudlert. — Valószínűleg ugyancsak a Sainte-Beuve ünnepek idején került a noteszba.
29. II. v. — Lara, Isidore Cohen (1860–?): francia zeneszerző. Egy ideig a monte-carló-i operaház karmestere volt. Ady ezt a feljegyzést használja fel Négy nap c. dec. 1-i írásában (156.) majd Úti sóhajtások c. BN 1905. okt. 15-i cikkében: „Hogy is mondja a derék Isidora [!] de Lara, a nemes grófnő [!] ? »Utazni annyi, mint egy kicsit meghalni.«”
30. II. v. Nem sikerült kideríteni, mire vonatkozik.
31. II. v. Nem tudni, milyen alkalommal jegyezte fel.
32. II. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
33. 12. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
34. 12. r. Szubjektív jellegű feljegyzés.
35. 12. r. Ady Lajos ezt írja a No. jegyzetében: „Félreérthetetlenül arra az audienciára céloz, melyen — Párizsba való kimenetele előtt — Tisza István gróf miniszterelnöktől állami írói ösztöndíj adományozását sikertelenül kérte” Ady Lajos valószínűleg téved. Feltehetően csak Szilágy vármegye ösztöndíjának jóváhagyását sürgette a belügyminiszter Tiszánál.
36. 12. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
37. 12. r. és v. Valószínű, hogy itt is a Tisza-audienciáról ír.
38. 13. r. A néhány szavas jegyzet megfejtethetlen.
39. 13. r. Nem tudni, miért jegyezte egymás mellé a három nevet.
40. 13. r. [*] Eredetiben: Kirkegaard. — Kierkegaardról (Sören 1813–1855; dán filozófus, az egzisztencializmus atyja) valószínűleg már itthon olvas. A Figyelő 1905. januári számában Fenyő Miksa A csábító naplója címmel ír Kierkegaard könyvéről.
41. 13. v. Ford.: Gyűlöljenek, ám féljenek. Nem tudni mi okból volt szüksége a latinos műveltségű Adynak egy közismert latin közmondás lejegyzésére, valószínűleg emlékeztetőül. Egyik cikkében viszont látjuk a közmondást: Száz este öröme. (BN 1905. febr. 17.)
42. 13. v. Ady sokszor ír a déli népek karakterisztikus vidámságáról, könnyedségéről (Latin demonstrációk okt. 27. a 142. lapon, Mistral és a Nobel-díj dec. 18. a 165. lapon stb.) Egy későbbi cikkében mintha csak ezt a feljegyzést fejtené ki bővebben: „A francia fajta Délről táplálkozik, többet olvaszt magába a latin rokonokból, mint az északibb germán népekből. Ebben is sokan a dekadenciát látják, mi csak azt akarjuk vele bizonyítani, hogy a franciának több joga van meridionális mértékű szenvedélylobogásra és léhaságra.” (A mi kacagásunk. — BN 1905. jan. 29.)
43. 13. v. Nem tudni, miért jegyezte fel ezeket az adatokat.
44. 13. v. Nem tudni, mire vonatkozik

45. 14. r. [*] Eredetiben: cytoyennes — Schoelcher, Victor (1804—1893) nevét azért jegyezhetette fel, mert a lapok beszámoltak a nagy republikánus és humanista szobrának leleplezéséről Houilles-ban. Schoelcherre visszatér Vadházasság a Vigadóban c. BN 1905. jan. 17-i és Mister Alexander esetéből c. 1905. aug. 3-i cikkében. Az előbbiben használja fel a Schoelcher és Victor Hugo között itt feljegyzett párbeszédet: „Citoyens, citoyennes! Így kezdte egy népgyűlési beszédét ez a Schoelcher: Polgártársak, polgártársnők”. Fenti megszólításra Victor Hugo így válaszolt volna: „Hóhó — kiáltotta — Ez nem jól van, Schoelcher polgártárs. Én jó republikánus és igazi demokrata vagyok, de francia férfi nem nevezi a nőt *citoyenne*-nek, hanem *ma reine*-nek, *ma souveraine*-nek. ”
46. 14. r. Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de (1754—1838): francia diplomata, ügyességéről és ravaszágáról volt híres. Talleyrand itt feljegyzett mondását Balajthy Kamill naplójából c. BN 1905. jan. 29-i novellájában használja fel: „Úgy járt, mint Talleyrand. Azt hitte, hogy úgy is születnek események, ha előre hirdetjük őket.” (AEÖN 238.)
47. 14. v. Nem tudni, mire utal.
48. 14. v. Ezt a jegyzetét egy későbbi cikkben kifejti és lázas poéta-ötletnek nevezi: „élt egy másik Shakespeare, egy másik Heine, egy másik Nietzsche, minden nagynek egy *másika*, akit a világ nem ismer, s aki profétaibb, több volt azoknál, akiket ismer. ” (Wesselényi. BN 1905. márc. 14.)
49. 15. r. A lexikonok két Rohan-t tartanak számon ebből az előkelő francia hercegi familiából. Az egyik (Henri herceg: 1579—1638) a francia hűgennották vezére, IV. Henrik udvarában élt és memoárokat írt, a másik (Louis René Edouard herceg: 1735—1803) bíbornok, XVI. Lajos udvarában élt. A nekik tulajdonított mondás a dinasztikus gőgöt fejezi ki: király nem lehetek, a hercegi címmel nem törődöm, Rohan vagyok. — Forrását, felhasználását nem ismerjük.
50. 15. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
51. 15. v. és 16. r. Ismeretlen eredetű és rendeltetésű címek
52. 16. v. [*] Eredetiben: mistletow. — Angol szokás szerint a karácsonyi díszül szolgáló fagyöngy (mistletoe) alatt meg szabad csókolni a lányokat. Hogy honnan került noteszébe a feljegyzés, nem tudjuk. Nagyon erős azonban az a gyanúnk, hogy ugyanakkor jegyezte fel, mikor Budapesten megnézte a Killikrankie herceg c. angol darabot. 1905. febr. 1-én a BN-ben megjelent Killikrankie herceg c. színházi kritikájában fel is használja: „Még a »mistleton« is (vagy hogy hívják) föl volt akasztva, a karácsonyi gally, mely alatt angol házakban szabad a csók.” Eggyel több bizonyíték volna ez amellet, hogy a párizsi noteszkönyvet idehaza is folytatta és hogy annak bejegyzései nem időrendben következnek egymás után.
53. 16. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
54. 17. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
55. 17. r. A feljegyzés eredetét nem tudjuk, de az tény, hogy felhasználta, egész történetet kerekítve kóre A báró és a kumának c. BN 1904. aug. 4-i novellájában (AEÖN 202.), majd később egy cikkében is visszatér rá (A legszomorúbb állatok. Népszava 1908. aug. 9.).
56. 17. r. A feljegyzést egy novellájában dolgozza fel. Ott ugyan nem kislányról, hanem kisfiúról van szó, de kétségtelen, hogy ennek a jegyzetnek az alapján készült. A novella címe Ottó, megjelenési dátuma 1904. szept. 27. (AEÖN 217.)

57. 17. r. A jegyzetet Az idegen fiú c. BN 1905. máj. 21-i novellájában dolgozza fel. (AEÖN 288.)
58. 17. r. és v. Valószínűleg Lédára vonatkozó feljegyzés.
59. 17. v. [*] Eredetiben: (25–26) éves — Nem tudni, mire vonatkozik és hol használta fel.
60. 18. r. — A jegyzetet novellává dolgozza fel. L. Nini szemei. 1904. szept. 3. (AEÖN 207.)
61. 18. r. Nem tudni, minek aktualitásából jegyezte ide.
62. 18. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
63. 18. v. — Feldolgozza A tízmillió Kleopátra c. 1904. szept. 18-i novellájában (AEÖN 212.).
64. 18. v. Nyilván abból az alkalomból jegyezte noteszkönyvébe, hogy a *Le Temps* 1904. dec. 21-i számában olvasta Henry Roujon cikkét Dumas-ról. Ebben többek között a következőket olvashatta: „Le père Dumas le fit instruire. Avec ce tact de potentat nègre qu'il apportait dans les circonstances délicates, il choisit le pensionnat dont la mère du petit était lingère.” (Dumas, az apa neveltette. Egy néger nagyúr tapintatával, melyet kényes helyzetekben alkalmazott, fia számára azt a nevelőintézetet választotta ki, ahol a kicsi anyja mosónő volt.) Ezt a bejegyzést egy későbbi cikkében használta fel. A BN 1906. jun. 12-i számában jelent meg Egy új szoborra c. cikke, amelyben ilyeneket olvashatunk: „[Dumas père] Mikor fölfogja s magáénak ismeri a fiát, elhelyezi egy nagyon előkelő nevelőintézetbe. Borzasztóan büszke erre a nemes és előkelő ötletére. . . Azután pedig ugyane nevelőintézetbe beprotezsálja a Dumas fils anyját is — mosónőnek.”
65. 18. v. Ugyancsak a *Le Temps* fent idézett cikkéből vette a gondolatot: „C'était un grand seigneur de l'intelligence, d'une approche redoutable, qui cachait sous des façons hautaines le pouvoir et le besoin d'aimer.” (Nagyúri intellektus volt, félelmetes volt közeledni hozzá, fennkölt modora mögé rejtette a szeretet képességét és igényét.) A feljegyzést Egy új szoborra c. fent idézett cikkében használta fel a következőképpen: „Az intellektus grandseigneurje volt.”
66. 19. r. Nem tudni, milyen alkalommal jegyezte fel és hol használta. — *Szép Heléna* : Offenbach operettje.
67. 19. r. *Don César de Bazan*: Victor Hugo Ruy Blas c. darabjának egyik szereplője. Henry Roujonnak fent idézett cikkéből való ez a feljegyzés is. Itt olvashatta Ady a Victor Hugo dráma Don César de Bazan szájába adott következő két sorát:

Tous ces gens-là seront peut-être un jour pendus,
Ayons donc les égards pour eux qui leur sont dus.

A gondolatot felhasználja József főherceg c. BN 1905. jún. 14-i cikkében a következőképpen: „Nincsenek ám itt büszke Don César de Bazanok, akik gyilkos, gőgös ígéket vallanak a föld hatalmasairól.”

68. 19. v. Ezt a gondolatot is Roujon Dumas-cikkéből vette (*Le Temps* 1904. dec. 21.), melyben a következőket olvashatjuk: „Libre-penseur donc, ou disons mieux, penseur libre — les deux locutions n'ayant pas le même sens — Dumas vécut en dehors de toutes les Églises, aussi bien de celles qui nient.” (Szabadgondolkózó tehát, vagy mondjuk inkább, szabadon gondolkózó — a két kifejezésnek nem ugyanaz az értelme — Dumas minden egyházon kívül élt, azokon is, melyek tagadnak.)
69. 19. v. [*] Eredetiben: filloxera. — Nem tudni, milyen aktualitásból jegyezte fel.

70. 19. v. H. Harduin a *Le Matin* publicistája volt. *Propos d'un Parisien* c. rovatát Ady bizonyára figyelemmel kísérte. Ebben írhatott a párba-j ellen.
71. 19. v. Az adatot felhasználja Ismeretlen Corvin kódex margójára c. cikkének Panaszkodás és hit fejezetében (Vallomások és tanulmányok 1910.): „Kanton, Peking s a kínai városok jutnak az eszünkbe, ahol hajnalonkint a kapukat lármás harsonaszóval nyitják meg, de őrködnek, hogy ne lopózzék be valaki, aki újat hoz a kulik népének.”
72. 20. r. [*] Eredetiben Sekszpirt. — Nem tudni, milyen aktualitásból jegyezte fel.
73. 20. r. Nem tudni, milyen aktualitásból jegyezte fel. Felhasználta a Péntek esti levél c. 1905. ápr. 16-i cikkében: „Hiszen Stendhal megjósolta, hogy ennyi és ennyi idő múlva értik meg őt.”
74. 20. v. Elképzelhető, hogy Carrière-rel cserélte össze Carriès-t. Ezt lát-szik alátámasztani, hogy Carrière Krisztusfejét későbbi cikkében (Verlaine és Carrière. Vasárnapi Újság 1910. jún. 26.) említi: „Különös olajfestmény Carrière eredeti Verlaine-képe, melynél talán csak Carrière Krisztusa fájdalmasabb, jellemzőbb, több.” Nyilvánvaló tehát, hogy Ady még Párizsból ismerte a képet. Arról nincs tudomásunk, hogy Carriès-nek is van Krisztus c. műve.
75. 20. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
76. 21. r. Ezt az anekdotát is francia lapokból jegyezhetette fel Ady. Nem sikerült nyomára akadni.
77. 21. v. A l'Humanité első száma (1904. ápr. 18.) a forrása ennek a fel-jegyzésnek. René Viviani: Grève d'Académiciens (akadémikusok sztrájk-ja) c. cikkében olvasható a következő anekdota, Freycinet miniszterelnök (Charles 1828—1923) akadémikusi jelöléséről. „M. de Freycinet avait fait ponctuellement, dans un des chars de l'État, ses trente-neuf visites. Sortant de chez Renan, il répéta la phrase consacrée: «Cher maître, je pense pouvoir compter, pour mon indigne ambition, sur votre voix.»

— Certainement, lui dit l'autre.

— Ah! j'en suis bien heureux — murmura le chef du pouvoir politique.

— A moins que. ajouta Renan d'un air inquiet.

— A moins que? .réclame M. de Freycinet, dont le torse agile a tressailli.

— A moins qu'il ne plaise à M. président de la République de poser sa candidature.

(Freycinet úr, állami kocsjában pontosan leadta a harminckilenc látogatást [negyvenen voltak az akadémikusok]. Renantól távoztában megismételte a szokásos mondatot: „Kedves mester, úgy vélem, hogy érdemesen becsúgyam valóráváltásához számíthatok az ön szavazatára.” — Természetesen, mondta a másik. — Ó, milyen boldog vagyok — motyogta a politikai hatalom feje. — Kivéve, ha... tette hozzá Renan nyugtalan arckifejezéssel. — Kivéve, ha? — kérdezte követelően Freycinet úr, kinek fúrge felsötötte megremegett. — Kivéve, ha a köztársasági elnök úrnak méltóztatik jelöltetnie magát.) — Felhasználja egy későbbi cikkében (Egy kis ügy és egy nagy ügy. Szabadság 1905. júl. 2.): „Freycinetről mesélik, hogy miniszterelnök korában okvetlenül halhatatlan óhajtott lenni. Elment volt Renanhoz, s kérte, szavazzon reá az Akadémiában. Ez a Renan nagy bölcs volt s nagy francia. Pokoli udvarias-sággal ezt válaszolta: — Igen, óh igen. A miniszterelnökre föltétlenül

- reászavazok. De ha közben a köztársasági elnök pályáznék, ez esetben és csak ez esetben nem."
78. 21. v. *William Busnach* (1832—1907): satirikus költő, Zola és Flaubert regényeit alkalmazta szívre.
79. 22. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
80. 22. r. Dr. Guillotinról később cikket ír Guillotin doktor kése címmel (BN 1906. aug. 26.)
81. 22. r. Feljegyzése A magyar Boshido c. (BN 1905. jan. 13.) cikkének témáját rögzíti. Ebben írja: „Ugy-e tudja, hogy mi a Boshido? A japáni gavallér-morál kódexe.” Boshidóról a BH 1904. szept. 11-i számában olvashatott (Ott Busidó.)
82. 22. r. [*] Eredetiben: rosz. — Bizonyára párizsi tartózkodása végén olvasta a lapokban a Musset család nevelőnőjének halálhírét s ezzel kapcsolatban a feljegyzett anekdotát. Ezt egy későbbi cikkében (Három szerelmi eset. BN 1905. febr. 2.) fel is használja: „Makarónit csináljon, Adèle. Ez volt a leggyakoribb utasítás. És ha sikerült a fejedelmi, vajas, olasz eledel — beszéli Adèle Colin —, vidám volt Musset, s nemegyszer mondta nevetve, vígan: — Lásza Adèle, már csak ezért is érdemes volt Velencébe utazni. Most nem tudnám, hogy mi az ételek étele. . .”
83. 22. v. Ez a feljegyzés is párizsi tartózkodása legvégén kerülhetett a noteszba. Erre utal Három szerelmi eset c. (BN 1905. febr. 2.) cikkében a következő mondat: „Néhány héttel ezelőtt temették el Párizsban Madame Martellet-t, leánynéven Adèle Colint.”
84. 22. v. [*] Eredetiben: Demostenesz, Lykurgos, Alkibiádesz. — Egy későbbi cikkébe szövi bele ezt a jegyzetet. Mister Alexander esetéből c. 1905. aug. 3-i írásában olvashatjuk: „... Haitiban, Domingóban Arisztidész, Demosztenezs, Szolon, Lykurgosz és Szokratész neveket hordanak.”
85. 22. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
86. 23. r. E szubjektív megjegyzés felhasználási helyét nem sikerült megtalálni.
87. 23. r. *Micawber*: Dickens David Copperfield c. regényének egyik szereplője. Hogy minek az aktualitásából írta le, nem sikerült megállapítani.
88. 23. v. [*] Eredetiben: Carriès. — *Carriès*, Jean (1855—1894): francia szobrász, keramikus. Gyönyörű vázái a Luxembourg múzeumban láthatók. A feljegyzésnek az adott aktualitást, hogy — mint ezt a *Le Temps* 1904. jún. 23-i számában olvashatjuk — a fiatalon elhunyt Carriès barátja, Georges Hoentschel Párizs városának ajándékozott egy gyűjteményt Carriès műveiből. A Petit Palais-ban állították ki. Ezt láthatta Ady is.
89. 24. r. Valószínűleg ugyanebből az alkalomból jegyezte le ezt a meglátását is.
90. 24. r. *Villa Médicis*: a francia akadémia római művészháza, ahová meghatározott időre küldték el a képző- és zeneművészeket alkotni. 1904. októberében sokat írtak róla a francia lapok, mert régi igazgatója nyugdíjba ment és ezzel kapcsolatban bizonyos fokú átszervezését javasolták. Ezt az elgondolást egyébként beleszövi Vénusz és az álmok c. BN 1905. febr. 22-i cikkébe is: „A jövő héten talán már ott lesz a Médicis házban a piktor, a szobrász, a muzsikos, a színész mellett a poéta is.” I. még az I sz. feljegyzést (185.).
91. 24. r. és v. [*] Eredetiben Eugen. — [**] Eredetiben: a kis. — *Eugène Le Roy*: adatait nem sikerült megtalálni.
92. 24. v. Nem tudni, milyen aktualitásból jegyezte ide.
93. 24. v. és 25. r. Nem tudni, mi adott aktualitást a megjegyzésnek.

94. 25. r. Az Új vízeken járok c. vers gondolati magja, mint azt Ady Lajos is megjegyzi.
95. 25. r. Nem tudni, mire vonatkozik. Eredetiben az idézőjel nincs bezárva.
96. 25. r. Nem tudni, mire vonatkozik. Eredetiben az idézőjel nincs bezárva.
97. 25. v. *Brillat-Savarin*, Anthelme (1755–1826): francia konyhaművész. Ismeretlen Corvin kódex margójára c. 1905-ös cikkében (l. Vallomások és Tanulmányok 1910.) is ír róla.
98. 25. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
99. 26. r. [*] Eredetiben: Lamartint — 1904. szept. 21-én leplezték le Talma (l. Talma emléke c. aug. 24-i cikket és jegyzetét a 259. és 422. lapon) szobrát. Ebből az alkalomból Jules Claretie a *Le Temps* szept. 23-i számában elmondja, hogy pályája kezdetén Lamartine Saül c. tragédiáját Talmának vitte el, hogy hallgassa meg és döntsön költőjének sorsa felől. Talma ekkor mondta az idézett szavakat Lamartine-nek.
100. 26. r. Valószínűleg ugyanebből az alkalomból jegyzi fel Talmáról ezt az anekdotát is, melyet később Lebonnard apó c. kritikájában (BN 1905. dec. 31.) használ fel: „[Újházi Ede] Ő büszkén vállalhatja a híres Talma-szólást: — Nem megjátsszom, de megcsinálom a szerepemet.”
101. 26. r. Lehet, hogy Léda emlékeit rögzíti a feljegyzés. Alighanem ezt használja fel A konyha c. bolgár tárgyú novellájában (BN 1904. júl. 16.): „A konyha sem elsőrangú, Bolidov. . . Nem igazi párizsi konyha.”
102. 26. v. Ady többször visszatérő gondolata. L. Kocsikárvária c. novellájában (1905. okt. 26. AEÖN 375.): „Nekem ilyen ember kell, akinek fáj az asszony.” vagy A szerelem eposzából c. versében (A minden titkok versei): „Nekem a szerelem nem volt víg ajándék”, stb.
103. 26. v. Eredetét, felhasználását nem ismerjük.
104. 26. v. és 27. r. Nem tudni, honnan került noteszébe ez a bonmot.
105. 27. v. Ugyanezt a gondolatot egyik cikkében fejti ki bővebben. Madame Kaufmann póre c. BN 1905. jan. 18-i írásában ezt olvassuk: „A polgári társadalmat kezdi áthatni egy nagy igazság. Ez az igazság pedig olyan, hogy a szocialistáknak van okuk rettegniük tőle. Az élethez, az érvényesüléshez jogot nyert nő teljesen a polgári társadalom híve lesz. Nemcsak hálából, de természeti törvényekből is. A szocialisták a tulajdont és a házasságot ostromolják legjobban. A nők pedig mihelyst főlzabadulásuk reményeége bizonyos, a legkérelhetetlenebb védelmezői lesznek a mai társadalom e két alapjának.”
106. 27. v. [*] Eredetiben: Reszke. — *Reszke, Jean de* (Jan Miczislav; 1850–?): lengyel operaénekes 1895-ben a new-yorki Operához szerződött, majd Párizsban énektanár lett.
107. 28. r. Sokszor, sokféleképpen kifejtett Ady gondolat. (L. pl. „Csak hazudni kéne, mennyi minden jönne” stb. A Szerelem epozsából.)
108. 28. v. A Dumas idézet ugyancsak a már említett Roujon cikkből való: „Il écrivait ces lignes qu'on devrait graver sous sa statue: »En présence de certains progrès accomplis, j'ai le droit de me dire ce que se disent les ouvriers, en se promenant le dimanche dans les quartiers nouveaux: j'ai tout de même travaillé à ces maisons-là«” (Ő írta ezeket a sorokat, melyeket szobrára kellene felvélni: „A haladás bizonyos elért eredményei előtt jogom van azt mondani magamnak, amit a munkások mondanak, mikor vasárnaponként az új negyedekben sétálnak: mégiscsak dolgoztam ezeken a házakon.”). — Ezt az idézetet felhasználja egy későbbi cikében (Dumas fiás szobra. BN 1906. jún. 10.): „Hogy is mondta önmagáról: — Nézem a társadalmi erkölcsök újulását, s úgy

- érzem magam mint az építőmunkás, mikor új paloták rengetegében jár. Nem ő emelte a palotákat, de része van mindegyikben, s nélküle nem töménének most büszkén az égre.”
109. 28. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
110. 28. v. A jegyzetet valószínűleg az 1904. november végén lejátszódo Thalamas affér diktálta Adynak. L. Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. dec. 4-i cikkét (158.).
111. 28. v. Malfrères: szójáték, értelme kb: rossz kollégák (confrère = kolléga).
112. 28. v. [*] Eredetiben: des des. — Magyarul: a bevételek kendőzése (kiigazítása). Nem tudni, milyen alkalomból került a noteszba.
113. 29. r. [*] Eredetiben: Villy. — 1904. dec. 20-i Párizsi jegyzetek c. cikkében dolgozta fel ezt a témát. Alapja Claretie egy megjegyzése volt a Le Temps dec. 2-i számában (l. idézett cikk jegyzetében a 364. lapon). E-körül jegyezhetette fel. Viszont az alatta található Szent Margit szigete és Fr. Flóra sziget már nem tudni, mire vonatkozik.
114. 29. r. — [*] Eredetiben: Jaures-Deroulède. — Jaurès és Déroulède 1904 decemberében a Thalamas ügyből kifolyólag párbajoztak. (L. Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. 1904. dec. 4-i cikk jegyzetét a 357. lapon).
115. 29. r. Ugyancsak a Thalamas ügygel összefüggő feljegyzés. (L. Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. 1904. dec. 4-i cikk jegyzetét a 357. lapon).
116. 29. v. Nem tudni, minek az aktualitásából jegyezte le.
117. 29. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
118. 29. v. [*] Eredetiben: köny — Magyarul: Az egyetlen jó, ami megmaradt nekem, hogy néha sírtam. — A feljegyzést felhasználja Rodin, Pitrou és a szobrok c. BN 1905. jan. 19-i cikkében: „...»Le seul bien, qui me reste au monde — Est d'avoir quelquefois pleuré...« A könny volt Musset-é, s tikövet adtok neki vagy hideg bronzot.”
119. 30. r. Aktualitását nem ismerjük.
120. 30. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
121. 30. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
122. 30. v. Egy későbbi cikkében (József főherceg. BN 1905. jún. 14.) került felhasználásra: „És síratunk téged és síratunk téged öreg Démokritoszsal, a régi bölcs emberrel: — Oh minden elmúlik, oh minden elmúlik...”
123. 30. v. Ez a feljegyzés, mely valamelyik 1904-es utazásának emlékét rögzíti, A nyargaló páholy c. 1905. okt. 8-i novellájában (AEÖN 361.) kerül felhasználásra.
124. 30. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
125. 30. v. Nem tudni, minek aktualitásából jegyezte fel ezt a nyilván Franciaországban fogant gondolatot.
126. 30. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
127. 31. r. [*] Eredetiben: cinikusokonon. — Túl általános ahhoz, hogy konkrét aktualitását meg lehessen fejteni.
128. 31. r. A jegyzetet felhasználta Vénusz és az álmok c. BN 1905. febr. 2-i cikkében: „Ugye ismerik a Botticelli vásznát? Mars alszik, álmodik. Vénusz nézi. És, ó, miként nézi!... Van abban a nézésben gyöngecsőg és tigrisség. És valami csodálatosan bájos, de gyilkos ironia... Vénusz nem szereti, ha a férfi álmodik.”
129. 31. v. Tipikusan Ady gondolat. Számátalan előfordulása közül legművészebb A gyermekség elégiája c. verse. A feljegyzés aktualitása itt talán ugyanaz lehetett, mint A szerelmes gyermekek c. 1904. aug. 23-i cikkének.
130. 31. v. Nem tudni, mire utal.

131. 31. v. A feljegyzést Két számár beszélget c. BN 1905. ápr. 13-i cikkében használja fel: „Én korzikai vagyok, Napóleon földije, s meg is látszik rajtam.”
132. 31. v. *Malgré le Gotha* a gothai almanach ellenére, mely számon tartotta az összes arisztokrata családokat. A jegyzetet felhasználja Király-idillek c. BN 1905. febr. 8-i cikkében: „De hát az már úgy van, hogy a *malgré le Gotha* szuverének és arisztokraták néha gögősebbek a leg-hitelesebbeknél.”
133. 32. v. Ezt az Ady lelke mélyéről fakadt gondolatot Tóth Gaszton rúg c. BN 1905. júl. 2-i novellájában látjuk viszont: „A nagyon kevesek egyike, ki tudja, mi a vers, s hogy verset írni, igazi verset, a legszebb, leg-szegényebb, legnehezebb és legszomorúbb dolog a világon.”
134. 32. r. A Monte-Carlóban szerzett tapasztalatát is egy 1905-ös cikkbe szövi bele: „Monte-Carlóban vajmi ritkán lehet nyerni... Azok a híres zásztlós esetek is svíhákságok. Ha valakivel megtörténik a nagy *esetleg*, hogy nyer, tisztességes summát nyer, a bank siet ezt fölébe kürtölni minden hívő léleknek...” (A rettenetes angol meséje. 1905. jan. 19.) Legművészebb feldolgozása a nagy Hazard témájának Portus Herculis Monoeci c. Nyugat 1909. nov. 1-i cikke.
135. 32. v. A jegyzetet egy 1905-ös cikkében használja fel (A hazafiság revíziója. BN 1905. jún. 7.): „Egy statisztikus bebizonyította, hogy minél kisebb és elmaradottabb egy ország, annál hosszabb a nemzeti himnusza. Andorra köztársaságé vagy negyven stórfából áll. A tibetiek, mikor nemzeti dalukat el akarják énekelni, tíz napig alig pihennek valamit.”
136. 32. v. Nem tudni, minek az aktualitásából jegyezte fel az adatot.
137. 32. v. Adam, Juliette (Lamber; 1836–1936): francia író nő a XIX. sz. végén nagyhatású irodalmi szalonja volt Párizsban. Magyarországon is járt, sőt könyvet írt hazánkról. Hogy hogyan került neve Ady notesz-könyvébe, azt nem tudjuk.
138. 32. v. Nem tudni, hogy minek az aktualitásából került a jegyzetek közé az egyébként tipikusan Ady gondolat.
139. 33. r. Sarah Bernhardt mondását későbbi Kolibri mama c. (1905. máj. 21.) cikkében használja fel: „... s az embernek Sarah Bernhardt axiómája jut az eszébe: a drámai színjászó talentum: talentum femininum.” Még egyszer találkozunk vele Párizsi jegyzetek. Sarah tanár. c. BN 1907. febr. 24-i cikkében: „Sarahnak tudniillik az a hite, hogy a tragédia-játszás — nőnemű tehetség.”
140. 33. r. Ezt a gondolatát egy 1905-ös cikkben látjuk viszont. Jókai szobra c. (BN 1905. febr. 26.) írásában olvashatjuk: „Nem döböntek meg önök már, ha feudális, büszke mágnást automobilban láttak? Nem jutott eszükbe: ime, ez a lény a középkorban él vágyával, akaratával, egész kis primitív lelkével, s a modern emberi haladás legújabb mozgó gépebe bele mer ülni.” Másodszor Amit az automobil beszél c. 1905. máj. 17-i cikkében találkoztunk az itt lejegyzett gondolattal: „... s hogy újra írjuk le egy egyszer már megírt igazságunkat, hát nem örülten komikus látvány az új idők legmodernebb járművében, a munkával szerzett milliók diadalkocsijában, olyan latifundiumos urakat látni, akik még Tankréddel, vagy négyszáz év óta porladó spanyol grandokkal gondolkodnak, s rettegnek egy balesettől, mely a cs. és kir. kamarási tabellát érhetné?” — Végül még egyszer megtalálható ugyanez a gondolat 1906. aug. 7-i Murat herceg és az automobil c. cikkében: „Hányszor álmélkodtunk már ezen? Hogy mer például automobilba ülni valaki, akinek az őse gögös várúr volt, s ő erre büszke. Hiszen az automobil a múltromboló demokrácia találmánya.”

141. 33. r. Feltehetően saját szerelmi élményeiből és a Párizsban ez idő tájt rendkívül gyakori szerelmi tragédiákból leszűrte Ady-gondolat.
142. 33. v. Az itt feljegyzett ötletek egy részét A győzedelmes szöke c. BN 1905. szept. 21-i novellájában (AEÖN 349.) dolgozza fel.
143. 33. v. Nem tudni, kié az idézőjelbe tett gondolat.
144. 33. v. Aktualitását nem ismerjük.
145. 34. r. Nem tudni, mire utal.
146. 34. r. Nem tudni, minek az aktualitásából jegyezte fel.
147. 34. r. *Mirabeau cadet*: ifj. Mirabeau, André Boniface Riqueti vicomte (1754–1792) részt vett az északamerikai szabadságharcban, majd a francia forradalom ellen harcolt. Nem tudni, hogy Ady mivel kapcsolatban jegyzi le nevét.
148. 34. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
149. 34. v. A felsorolt nevek nem tudni pontosan, milyen alapon tartoznak össze. Ettől a jegyzettől a 154. számúhoz egy vonal vezet. Elképzelhető, hogy szorosan ahhoz tartozik, annál is inkább minthogy az itt felsorolt nevek régi francia sanzonköltők, vígjátékirók és színészek nevei. — *Vadé, Jean Joseph* (1720–1757): francia költő, pornográf versek írója. — *Boufflers, Stanislas chevalier de* (1738–1815): könnyed verseiről és meséiről ismert francia költő. — *Gouffé, Armand* (1775–1845): francia sanzonköltő. — *Naudet, Jean Baptiste* (1743–1830): francia színész, Talma ellenfele. — *Dufresny, Charles Rivière* (1648–1724): francia vígjátékiró. — *Andrieux, François Guillaume Jean* (1759–1833): francia vígjátékiró. — *Jourdan*: adatait nem találtuk. — *Collet (?)*: esetleg Colet, Hippolyte Mme, Louise Revoil (1810–1876): francia költőnő és regényíró.
150. 34. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
151. 34. v. A szezon végén c. BN 1905. jún. 8-i cikkében csúfolja Bercziket magyar Rostand-nak.
152. 35. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
153. 35. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
154. 35. r. [*] Eredetiben: Adèle. — Feldolgozta Vándormadarak a Riviérán c. 1904. dec. 18-i cikkében. L. annak jegyzetét (361.).
155. 35. v. [*] Eredetiben: úrnak úrnak — Nem tudni, mire utal.
156. 35. v. Novellatéma. Feldolgozta Izabella asszony c. 1905. okt. 14-i novellájában (AEÖN 364.)
157. 36. r. Nem tudni, mire utal.
158. 36. r. Nyilván riviérai élmény rögzítése. — *Beaulieu*: Nizzától 7 km-re levő helység.
159. 36. v. Nem tudni, mire utal.
160. 36. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
161. 36. v. A jegyzetet felhasználta Párizsi levél c. 1904. júl. 10-i cikkében (74.). A zöld pestis és a vörös pestis alcím alatt.
162. 36. v. Ugyanebben a cikkben használja fel ezt a jegyzetet is: „Már itt is csak egy-egy buta breton fiú rémül halálra, ha a vörös pestis jelentkezik. Nálunk a vörös pestis gyilkosságba s öngyilkosságba kergetett egy jogakadémiai professzort.” Ez a jegyzet csak 1904. júl. elején kerülhetett a noteszba (az öngyilkosságról júl. 2-án írtak a magyar lapok). Ismét egy bizonyíték emellett, hogy a bejegyzések nem időrendi sorrendben következnek.
163. 36. v. Ennél a jegyzetnél többfelé gondolhatott. Lehet, hogy Henry Bataille-ra, akiről Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. cikkében írja, hogy „harmincéves korában megun és beszüntet minden lázongást. Visszatér a tűzhelyhez, honnan mint gyermek elindult...” (21.). De

- gondolhatott Marcel Prévost is, akiről *La plus faible* c. cikkében azt írja, hogy Prévost „nyugodtan vallja be, hogy ő a falut szereti s nem érzi jól magát Párizsban” (51.). Legvalószínűbb azonban, hogy egy D’Annunzióról szóló hír diktálta a feljegyzést, róla 1905. szept. 21-i *Jegyzetek* a napról c. cikkében ezt írja: „Valamikor másfél esztendővel ezelőtt megdobbant szívvel olvastam valamit a nagy D’Annunzióról. Egy francia újságírónak tett vallomást egy szent szerelméről a mester. Azt mondta, ő az anyaföld poétája akar most már lenni.”
164. 36. v. [*] Eredetiben: Théâtre. — Porto-Riche szerelmi tárgyú színdarabjainak összefoglaló címe. Magyarul: szerelmes színház. Ady gyakran használja még 1905-ös cikkeiben is, Porto-Riche-től és a francia színpadtól teljesen elszakított értelemben. Pl. József főherceg c. BN 1905. jún. 14-i cikkében: „A nemzetek színpadján mi a »théâtre d’amour« aktorai voltunk.”
165. 36. v. és 37. r. Nem tudni, mire utal.
166. 37. r. Nem tudni, mire utal.
167. 37. r. A jegyzetet A pápa durcáskodik c. BN 1905. júl. 13-i cikkében használja fel: „Már egy cifra esetet szemünkkel láttunk. A klerikális lapok tüntető gyűlést hívtak össze a pápa mellett tavaly — Derby vasárnapra. Bizonyisten hárman gyűltek össze a Madeleine-temploni elé fehérszalagos gomblyukakkal.” Ebből azt is következtethetjük, hogy a bejegyzés dátuma az 1904-es derby dátuma körüli lehet. Az pedig jún. 15. körül volt. (L. Párizsi levél c. 1904. jún. 30-i cikkét a 67. lapon.)
168. 37. r. [*]: Eredetiben: két [áthúzva]. — Nem tudni, mire utal.
169. 37. r. Nem tudni, mire utal.
170. 37. v. Nem tudni, mire utal.
171. 37. v. Három szerelmi eset c. BN 1905. febr. 2-i cikkében használja fel: „A régi Matild a Heinée volt. Egyszerű teremtés, aki csak feleségeskedni tudott. Nem értette meg az ő Henrikét, s Heine így akarta. Az új Matildok mások.” — *Egy német író*. . Hartleben, Otto Erich (1864—1905). Feldolgozza A szegény Erich koponyája c. BN 1905. febr. 24-i cikkében.
172. 37. v. és 38. r. Nem tudni, minek aktualitásából jegyezte fel.
173. 38. r. Nem tudni, minek aktualitásából jegyezte fel.
174. 38. r. Ismét elég általános feljegyzés. Bizonyára többször is felhasználja. Így pl. Egy kis tévedés c. BN 1905. aug. 6-i cikkében Vajda Jánost beszélgetve így ír: „Látod, öcsém, én nem kívánom, hogy engem ez országban megbecsüljenek. De te tudod, hogy ki vagyok kiáltva nagy embernek. Miért nem kaphatom én hát meg, amit Magyarország az ő nagyembereinek, a mostoha gyermekeknek megad.”
175. 38. r. Nem tudni, mire utal.
176. 38. r. és v. [*] Eredetiben: Balsacé. — A feljegyzést, mely nyilván egyik 1904-es párizsi temetőjárása után került a noteszbe, felhasználja A temető revíziója c. BN 1905. júl. 27-i cikkében: „A földi terek után megtisztulnak a temetők és panteonok is. Nem fogja lelárnázni gögös magasságával Thiers sírköve a Balzacokét.” *Thiers, Adolphe* (1797—1877): francia politikus és történész. Hatalmas mauzóleumban pihen a Père-Lachaise temetőben. A felirat magyar fordítása: a hazát szerette, az igazságot művelte. Ady később se nyilatkozik róla hízelgően „Thiers valóban szocialista-falóbb volt egy magyar nagybirtokosnál.” (Jean Allemane könyve. BN 1907. máj. 3.)
177. 38. v. Nem tudni, minek az aktualitásából jegyezte ide.
178. 39. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
179. 39. r. Nem tudni, mi ébresztette benne ezt a gondolatot.

180. 39. v. [*] Eredetiben Eugèn. — *Eugène Rostand* (1843—1915): Edmond Rostand apja, közgazdász és író.
181. 39. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
182. 39. v. Ezt az észrevételt felhasználja A mi kacagásunk c. BN 1905. jan. 29-i cikkében: „Komoly tudósokat hívhatnánk bizonyító segítségül, hogy Franciaország, ez ország minden intézménye, szerelmi lobogó alatt áll, s hogy még az óriási francia nemzet-vagyon is csak azért gyűlt össze, mert a nagy nő-kultusz miatt a szerelem nem olcsó multság.”
183. 39. v. és 40. r. [*] Eredetiben: roszat. — Kiplingnek ezt a mondását (nem sikerült kideríteni, hogy honnan való) A bordeauxi szent gyülekezet c. BN 1905. márc. 24-i cikkében használja fel: „A franciáknak zseniálisan sikerült önmaguk veszett híret költeni.” Még konkrétabb egy későbbi felhasználása: „Kipling írja: ha két francia összetalálkozik, a harmadikat rágalmazza.” (Mindenki beteg. BN 1906. ápr. 26.)
184. 40. r. Beer Sándor c. 1904. okt. 9-i novellájának témáját foglalta össze a feljegyzés (AEÖN 221.)
185. 40. r. Nem tudni, mire vonatkozik és hol használta fel.
186. 40. r. és v. [*] Eredetiben: Galliffet. — *Galliffet, Gaston de* (1830—1909): francia tábornok, a párizsi kommun leverője, hadügyminiszter 1899—1901. között. — *Barnum* amerikai cirkusztulajdonos, a legmerészebbfajtájú reklám nagymestere. — Nem tudni, mire vonatkozik a jegyzet.
187. 40. v. *Francis de Croisset*: I. A párizsi színházak c. júl. 6-i cikk jegyzetét (411). A feljegyzést felhasználja Hol a boldogság c. BN 1906. ápr. 20-i cikkében: „Francis de Croisset egy finom, elmés párizsi író. Angolországban nevelt belga, ki Párizsban antiszemitáskodik, holott zsidó.”
188. 40. v. és. 41. v. Nem tudni, kitől idézi a gondolatot. Felhasználta a jún. 30-i Párizsi levélben (67.).
189. 41. r. Nem tudni, minek kapcsán írta le a jegyzetet.
190. 41. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
191. 41. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
192. 41. v. A jegyzetet Az ő életük c. BN 1905. jan. 14-i cikkben használja fel: „Amerikában nem félnek az emberek a sajtótól. Azaz, hogy ott mindenki készen áll a publicitásra... Az amerikai ember fórumibb és athénibb életet él, mint a régi athéni, aki pedig szintén a publicitásnak és a publicitásban élt.”
193. 41. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
194. 41. v. Vö. a fenti 192. sz. bejegyzéssel. Millerandról írja később Akitől Berlinben félnek c. BN 1905. júl. 9-i cikkében „Ő athéni.”
195. 41. v. és 42. r. Párizsból való hazatérése után egyre gyakrabban hangoztatja azt a gondolatot, hogy a germán befolyással szemben a francia szellemre kell támaszkodnia kultúránknak. Legszebben Ismeretlen Corvin kódex margójára c. (Figyelő 1905. ápr. — okt.) cikkében fogalmazza meg: „Azután az erdélyi Mikes Kelemen példája annak, hogy nekünk futni kell a germántól s nyugatabbra menni eszmeházasodások céljából.”
196. 42. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
197. 42. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
198. 42. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
199. 42. v. [*]: Eredetiben: „Constitutiel” — *Constitutionnel* 1815-ben alapított francia liberális újság, az ellenállás fő orgánuma a restauráció alatt. — Nem tudni, mire céloz az idézettel.
200. 42. v. [*]: Eredetiben: [egy szó törölve]. — Nem tudni, mire vonatkozik.
201. 43. r. Nem tudni, mire vonatkozik.

202. 43. r. [*]: Eredetiben: erkölcsös [törölve]. — Nem tudni, mire vonatkozik.
203. 43. r. Ezt először A Palais-Royal vége c. aug. 19-i cikkében használja fel (103.), majd A szaharai konzul c. BN 1905. jan. 13-i színházi kritikájában, ahol már azt is megtudjuk, hogy a megállapítás Paul Adamtól származik: „A bohó darab históriája pedig természetesen a fajta, melynek a kedves Paul Adam szerint nincs több variációja hatvanháromnál, ha az ég-föld összeszakad.” Végül előfordul még Új házasság c. BN 1906. máj. 22-i cikkében: „Eddig a házasságtörés körül hahotázó bohózatnak valami hetvenhárom változata lehetett.”
204. 43. r. Ady 1904-ben gyakran fejt ki azt a gondolatát, hogy a színházat rövidesen fel fogja váltani a könnyű szórakozás, az orfeum, a music-hall, a café-chantant. L. legpregnansabban A café-chantant igazsága c. 1904. jún. 25-i cikkében (63.).
205. 43. v. Ady Lajos az No. kiadás előszavában azt írja, hogy ez a följegyzés egy Léda asszonnyal való konfliktus veszekedő részletét örökíti meg.
206. 43. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
207. 44. r. Nem tudni, mire utal.
208. 44. r. Kulturális elmaradottságunk Adyt szüntelenül foglalkoztató gondolata már a második jegyzet témája. Vö. a 177. sz. jegyzettel.
209. 44. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
210. 44. v. [*] Eredetiben: [egy szó törölve]. — Nem tudni, minek az aktualitásából jegyezte fel.
211. 44. v. és 45. r. Ady Lajos ezt a jegyzetet is egy Lédával kapcsolatos filozófalgatás emlékének hiszi. A gondolatot felhasználja Párizsi jegyzetek. A nők c. 1904. dec. 20-i cikkében. L. annak jegyzetét (365.).
212. 45. r. A feljegyzés egy novella magja. Vö. Megy az üzenet c. 1905. márc. 5-i novellájával (AEÖN 249.).
213. 45. r. Nem lehet tudni, mire vonatkozik.
214. 45. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
215. 45. v. [*] Eredetiben: ros. — Ismét egy novella magja: Az asszony és az ura c. 1905. aug. 26-i novellájáé (AEÖN 338.)
216. 45. v. Nem tudni, mire utal.
217. 45. v. Nem tudni, mire utal.
218. 45. v. 46. r. Nem tudni, mire utal.
219. 46. r. Nem tudni, mire utal.
220. 46. r. Nem tudni, mire utal.
221. 46. r. Nem ismeretes az utalás konkrét tárgya.
222. 46. r. [*] *impr.*: valószínűleg impresszió rövidítése. — Ezt az itt lejegyzett programot Ady minden bizonnyal végre is hajtotta. Erről tanúskodik több későbbi cikke is. A hazafiság revíziója c. BN 1905. júl. 7-i cikkében azt írja: „Valamire emlékezem. A múlt évben egy francia líceum évváró ünnepén voltam. A líceum igazgatója búcsúztatta a diáksereget. Az isten, király, haza nem volt benne ebben a beszédben, de istenesebb, királyibb és hazafiasabb beszédet nem hallottam soha. Egy művelt társadalom gyermeke a huszadik században miként hevüljön, éljen, dolgozzon: ezt tanította a beszéd.” Néhány napra rá A temető revíziója c. BN 1905. júl. 27-i cikkében olvashatjuk ugyanennek a látogatásnak emlékét: „Már kis francia nebulóknak tanítják, hogy Napóleon fenevad volt és nem nagy ember.” Két év múlva így emlékezik vissza a francia iskolában tett látogatására: „Hallottam egy párizsi líceum évváró beszédjében egyszer: „Fiúk, nézettek szét e nagy Párizsban s az egész világon, ha tehetitek. Szívetek és szemetek meg fog telni könnyel. Mennyi galádság, tudatlanság, ínség, és bűn. Mennyi még az elnyomottak száma, mikor pedig boldogságra termett minden ember.

Dolgozni az elnyomottak fölszabadításán, minden ember boldogságán: ez a cél. Agyak és kezek kooperatív szent munkája: ez az eszköz. Igazságot, világosságot, boldogságot és szépséget adjunk a Föld minden emberlakójának. Meg kell csinálnunk az igazságos, új és fölségesen emberi társadalmat. Fiúk, legyetek büszkék, hogy franciák vagytok, Franciaország mindig a népek élén járt az emberiség boldogításáért. Az új, a szabad, a nemes társadalomnak mintáját a világ számára Franciaországnak kell megteremtenie." (A hazaszeretet reformja. BN 1906. júl. 6.)

223. 46. r. A feljegyzést A magyar Kanada c. BN 1905. júl. 14-i cikkben használja fel: „A kanadai franciák között még divat a sok gyerek.”
224. 46. r. és v. 47. r. [*] Eredetiben: Théâtre Française-ben. — Többször is felhasználja. Pl. Eminensek és tökfilkók c. BN 1905. aug. 22-i cikkében: „Musset is nyert diákkorában jutalmat. Nagyszerű diák volt.” Musset szobrát Csokonai Vitéz Mihály c. BN 1905. máj. 21.-i cikkében említi Csokonaival kapcsolatban: „Francia apa is akadt már ilyen. Aki például éppen ezen indokok folytán tiltakozott az ellen, hogy Musset szobra helyet kapjon Molière házában.” Végül visszatér rá Musset szobra c. BN 1906. febr. 24-i cikkében is: „Végre hát szobrot kapott a leg-szomorúbb poéta. Talán meg se fognak botránkozni Párizs pénzes polgárai. Mikor a Comédie Française-ban állították föl Musset mellszobrát, zajongtak az erkölcsösek.”
225. 46. v. Cikktemák, ill. címek. Az első kettőt (*Próba szocializmus. Brest*) feldolgozta Ahol a szocialisták az urak c. júl. 27-i (244.) és Különös botrány c. dec. 5-i cikkében (287.), a *Laura* című Mert kő volt a szíve Laurának c. írásához szolgált emlékeztetőül (aug. 2. a 94. lapon), Örmények Franc. valószínűleg Örmények Párizsban c. szept. 16-i cikkére utal. *A nap* feltehetően Flammarionról szóló cikkeit jelzi (Új napimadás aug. 19. a 100. lapon). A többit nem sikerült azonosítani. — *Et quorum pars paralysium fui* egy Vergilius Aeneisében található szállóige (et quorum pars magna fui) átírása. Jelentése: amely örültségeknek én is részese voltam.
226. 47. r. Ezt a jegyzetet is A magyar Kanada c. BN 1905. júl. 14-i cikkében dolgozza fel: „[a kanadai franciák] XIV.-ik Lajos korának a nyelvét beszélik.”
227. 47. r. Nem tudni, mire utal.
228. 47. r. Nem tudni, mire utal.
229. 47. v. *high-life* nagyvilági élet. — Felhasználta Kézről-kézre c. BN 1905. ápr. 7-i színikritikájában: „[Feydeau] arcukba kacagott még egyszer s gúnyosabban, mint valaha, a harmadik köztársaság lehetetlen burzsoáinak, a valamikori high-life-nél jóval romlottabb és csömörlöttebb radikálisan opportunus új high-life-nek.” Egy másik cikkében pedig: „Az automobilért mért kellett kitalálni, hogy a burzsoa góg most már végleg halálra gázolja a lovagi dolyfót. Az új high-life a régi high-life-t. A jelen a múltat.” (Amit az automobil beszél. BN 1905. máj. 17.).
230. 47. v. Talán Bourget ebben az évben megjelent *Un divorce* (Válás) c. regényére gondol.
231. 47. v. [*] Eredetiben: Aischilos és Szofokles. — A jegyzetet felhasználta Olympiától az „Olympiáig” c. 1904. nov. 9-i cikkében (149.)
232. 47. v. Nem tudni, minek aktualitásából írja le a gondolatot.
233. 47. v. Feldolgozta A béka kuruttyol c. BN 1905. jan. 31-i cikkében.
234. 47. v. Nem tudni, mire utal.

235. 48. r. [*] Eredetiben: Gérom. — Valamelyik tárlaton vagy múzeumban látott szobrokról készült feljegyzés. — *Gérome, Jean Léon* (1824—1904) akadémikus stílusú francia festő és szobrász.
236. 48. r. *Frémiet, Emmanuel* (1824—1910): a Place des Pyramides-on levő Jeanne d'Arc szobor alkotója.
237. 48. r. *Collin* : Raphaél (1850—1916): egy későbbi cikkében említi: „Az én igazi szerelmem egy Collin kép bájos asszonya.” (Péntek esti levél. M. Közélet 1905. ápr. 30.).
238. 48. r. *Aubé, Jean Paul* (1837—1916) szobrára is visszatér később: „Van egy másik szobra Párizsnak. A híres ezüst szobormű. A Luxembourgban. Az Aubé-szobor: France et Russie.” (Vilmos szobra Párizsban. BN 1905. okt. 8.)
239. 48. r. A jegyzet konkrét célja nem ismert.
240. 48. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
241. 48. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
242. 48. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
243. 48. v. Talán Magyar táncok Párizsban c. 1904. márc. 31-i cikkére utal (242.).
244. 48. v. Nem tudni, mire utal.
245. 48. v. Nem tudni, mire utal.
246. 48. v. Az emlékeztetőül írt feljegyzést több 1904-es és 1905-ös japán és néger tárgyú cikkében dolgozta fel.
247. 48. v. és 49. r. Nem tudni, mire vonatkozik.
248. 49. r. Nem tudni, hogy minek az aktualitásából jegyezte ide.
249. 49. r. A magyar zsidó kapitalisták címkorságát gúnyolja vele. Vö. Úti nóta c. versével (Köd-darabok Napfény országból. 1904. okt. 20. a 139. lapon).
250. 49. r. A jegyzetet Akitől Berlinben félnek c. BN 1905. júl. 9-i cikkében dolgozza fel: „Anglia úgy egy rövid évvel ezelőtt új nagykövetet küldött Párizsba. Sir Francis Bertiet alaposan kitanították, mielőtt a Szajnához ért volna. . . Mindenekelőtt azt kötötték Sir Francis Bertie lelkére, hogy majd ott Párizsban ne előkelősködjék. A Saint Germain zárt társaságait hagyja a többi, finnyás, kékvérű diplomatának.” További feldolgozásai: „Mikor Párizsba küldték Sir Francis Bertiet, szívére kötötték: ne felejtse el egy percig sem, hogy köztársaságba megy. Ne keresse a kékvérűek barátságát túlságosan.” (A „cher comte” BN 1906. júl. 10.) Még későbbben pedig: „Emlékeztetés szavakkal küldte őt Párizsba Párizsimádó fejedelme: nem szabad elfelejteni, hogy Franciaország sorsát ma már nem az arisztokrata szalónokban, de a polgári egyletekben s a munkáskaszinókban döntenek el.” (A nagykövet úr. Világ 1911. febr. 26.)
251. 49. r. és v. [*] Eredetiben: Eduárd. — Nem tudni, mire vonatkozik.
252. 49. v. Istenek alkonya c. 1904. szept. 21-i cikkében dolgozta fel a témát (123.).
253. 49. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
254. 49. v. Nem tudni, mire vonatkozik.
255. 50. r. A nizzai Politeamában c. 1904. okt. 1-i cikkében használja fel (132.).
256. 50. r. Ugyancsak fenti cikkben használja fel (132.).
257. 50. r. [*] Eredetiben: Vieux — *Vieil Heidelberg*: Meyer-Förster drámája (Alt-Heidelberg) — *refüz*: a francia refus szó (visszautasítás) A jegyzet felhasználása ismeretlen.
258. 50 v. [*] Eredetiben: Lotti v. Lothi. — [**] Eredetiben: Voutour Az itt feljegyzett adatokat Lear király Párizsban c. dec. 9-i cikkében használja fel. (160.).

259. 50. r. és v. Szerellem a harctéren c. BN 1905. ápr. 22-i cikkében használja fel: „A japáni férfinak csodálatosan nagy a szimpátiája a — kínai nő iránt.”
260. 50. v. Nem tudni, minek az aktualitásából jegyezte le, és hol használta fel.
261. 50. v. Nem tudni, minek az aktualitásából jegyezte le, és hol használta fel.

A hátsó borító lapon

Az itt feljegyzett címek közül az első Ady és Léda nizzai címe 1904-ben — *Frischauer*: a Neue Freie Presse párizsi levelezője. — A többi cím ismeretlen.

A FÜGGELÉK JEGYZETEI

87. *Tifusz és — újságháború Párizsban.* PN 1904. márc. 13. 13. 1. Napi hírek.

Adynak az újságíró hivatásról alkotott nemes elképzelésével merőben ellentétes volt az a jelenség, mely a nagy nyugati laptrösztök reklámiái versengésében nyilvánult meg és amelyet Ady itt tapasztalt először. Innen a fölényes-gunyoros-játszi hang, mintha valamilyen nagyváradi helyi visszás sággal játszadoznék el. Elsősorban a témának ez a sajátos feldolgozási módja szuggeralja Ady szerzőségét. Rá vall továbbá a befejezés csattanója és a metropolis szó használata. Kétségtelen továbbá az is, hogy különösen párizsi tartózkodása elején szép számmal küldött rövid hírcikket a PN-nak is. Erre utal Mi-carême c. márc. 13-i cikke (16.) is, mely a PN hírvonatában nevének kezdőbetűivel jelent meg. Mindezek alapján tulajdonítjuk sok valószínűséggel Adynak ezt a kis hírcikket is.

A Le Matin márc. 6-i számában olvashatunk először a párizsi tifuszjárványról a következő felkiáltójeles alcímekkel: „Új járvány! Párizsiak vigyázzatok! 25 tifuzos megbetegedés naponta! Gyászos kilátások — A víz, amely öl.” A Le Journal márc 7-i számában cáfolja a tifuszjárványt

88. *Napoleon von Theilgut.* PN 1904. márc. 18. 11. 1. — Napi hírek

A téma kiváltképpen kedves volt Ady számára. Már a Sas és kakas a vörös lobogókon c. márc. 15-i jelzett cikkében is teuton dühről beszél. máj. 28-i Elzász-Lotharingia című cikkében az erőszakos németesítésre hívja fel a figyelmet a Franciaországtól elcsatolt területeken, júliusban pedig ismét egy pángermán könyv kapcsán A teuton düh és a franciák címen ír hosszabb cikket (BH 1904. júl. 26. a 86. lapon). Adyra jellemző továbbá ennek a kérdésnek a magyarság problémáin keresztül való érzékelése. Advé a szatirikus hang, valamint az ilyen rezignált megjegyzések: „Nagyon nagyon mulatságos könyv ez a könyv, de a franciák nem tudnak mulatni rajta.” Ady jellemző stílusjegyeit is megtaláljuk a cikkben: a jellegzetesen adys jelzőhalmazt az ilyen mondatokban: „A német lelkek legmélyében élő, ápolat és növekedő örület ez. ” vagy „... a pángermán szövetség szervezett, nagy és agilis serege a németiségnek.” Végül Ady egy gyakran visszatérő nyelvi sajátossága: a „fuvnák” alak (vö. Cyrano de Bergerac c. 1902. ápr. 2-i (AEÖPM III. 211.) vagy Tisza Kálmán szobra c. 1902. ápr. 6-i (AEÖPM III. 212.) cikkeiben olvasható fölrövjuk, lerövjuk alakokkal). Mindezek alapján Ady szerzőségét nagyon valószínűnek érezzük.

„Das Verwelschte Deutschum jenseits der Westmarken des Reichs” elfranciásodott németiség a birodalom nyugati tartományain túl.

A BH egy nappal később, márc. 19-i számában a Különféle rovatban ugyanerről a könyvről ad hírt; kultúrtörténeti érdekessége miatt a cikk egyes részleteit alább közöljük:

„Pángermánkodás francia földön. Egyik legelőkelőbb berlini kiadó-cég egy brosúrárt bocsátott közzé, a brosúrárt a Pángermánista-Szövetség ter

jeszti. Mintha megannyi tüzescsóva hullanék a francia közvélemény puska-
poros hordóira. De olyan furcsaságok vannak a füzetben, hogy nem igen
lehet komolyan venni.

A kis füzet címe: Das verwelschte Deutschtum jenseits der West-
marken des Reichs. (Az elgallosodott németiség a birodalom nyugati
határain túl.)

A legérdekesebb, hogy ez a kis füzet már kísértett, s izgatta az embereket
egyszer, a Schnäbele-ügy idejében. Azóta elfeledték, annyira el, hogy a
pángermán szövetségek ma úgy használják, mintha vadonatúj válasz
volna azokra a törekvésekre, amelyekkel a francia hányja a sáncot a német
nyelv s a német eszme terjeszkedése elé."

A német területi követelések a könyv szerint: „Német tartomány
– éppen olyan német, mint az Elbétől nyugatra fekvő vidék – német föld
a Franche-Comté, német Lotharingia, német az egész Belgium, Artois és
l'landria.

És ezt bizonyítja kalandosnál kalandosabb helynév-magyarozással – bi-
zonyítja régi históriával, keresve adatait a verduni szerződés (843) passzusai-
ból. Franche-Comtéban például – e németnél németebb földön – szerencsés-
sen fölfedez egyetlen germán eredetű helynevet, Montbéliardot; mint valaha
Mompelgard lehetett s lám, ezzel sincs több szerencséje, mint a nálunk
pángermánkodóknak, lévén annak a névnek eredete nem Mompelgard,
hanem Mons Biliardac.

A lotharingiai nevek között tagadhatatlanul akad német származású,
de a legtöbb nem germán, hanem latin és kelta.

Jellemzi Strantz úr többi igazát is ez a következő:

Szerinte maga Jeanne d'Arc is német-lotharingiai, akinek a neve eredeti-
leg Bogen Johanna (Arc = Bogen = iv) . . . Hasonlóan szerencsés német
lelet különben az is, hogy Kolumbusz Kristóf germán származású, unokája
valami Taubernek, aki a porosz Hembensenben (!) született, s onnan vándorolt
ki Itáliába, s az elolaszosodott Tauber névből lett a Kolumbus név. És ha
már Kolumbus német, miért ne lehetne német Michelangelo is! . . . Igenis,
nőnem származású ő is, hívták pedig Engel Mihálynak! Született pedig Essen-
ben. Német származású továbbá Benvenuto Cellini, cellei, hannoveri szüle-
tésű, eredeti családi neve: Willkommen! Hasonlóan német Leoncavallo, igazi
neve Loewenpferd, hazája Krotoszyn. És van az olaszos nevű nagy emberek
közt bőven német: Rossini – Rothe, Verdi – Grün, Bellini – Schön, ki
hitte volna, maga Napóleon is gyanús, mert akadnak lelkes pángermánok,
akik nem kételkednek, hogy a Bonaparte-familia eredetileg a Theilgut
névre halgatott."

Schnäbele ügy: 1887-ben történt. Schnäbele elzászi származású francia
rendőrbiztos volt, ki határszéli állomásáról állítólag rendszeresen kémkedett
Élzász-Lotharingiában. A német birodalmi törvényszék ezért elfogató paran-
csot adott ki ellene. Mikor a metzi rendőrbiztos hivatalos megbeszélés ürügye
alatt német földre csalta, elfogták és fogságba vetették. A német kormány
azonban a francia hivatalos körök felháborodása miatt kénytelen volt szaba-
don bocsátani Schnäbelét; Boulanger hadügyminiszter már hadüzenettel
fenyegetőzött.

89. *Konzul holtteste Párizsban.* PN 1904. márc. 18. II. l. – Napi
hírek

Konzul, a népszerű csimpánz, a francia fővárosnak ez a mulatságos
kelevence már máskor is foglalkoztatta Adyt. (L. Mi-carème c. jelzett cikkét
a 16. lapon). A majom karrierjének a művészekével való összehasonlítása
bár Claretie idézett cikkében is megtalálható – ebben a formában mégis

tipikusan Ady gondolat, ahogyan rá vall a befejezésben szellemesen vissza-
térő észrevétel a hálás utókorrról is. Adyra, a Nagyváradai Krónika rovat
vezetőjére jellemző a bennfentesen csevegő stílus („ezt nagyon határozottan
beszéljük Párizsban”), és rá ismerünk az ilyen fordulatokban: „Az a nélküny
tucat mindenféle nációnjú árva poéta...”

Konzulról I. Mi-carème c. márc. 13-i cikkének jegyzetét (301.). — *Maga Jules Claretie is fölcsapott a funerátorok köze*: Claretie állandó rovata volt a *Le Temps*-ban *La Vie à Paris* c. krónika. Ebben parentálja el a majmot a febr. 26-i számban. Nekrológja azonban inkább gúnyos, mint érzékeny hangú: „Ce frère inférieur parodiait nos élégances, et de par le droit d'une affreuse ressemblance, s'imposait à nous précisément par cette vague fraternité... Caligula avait fait ou allait faire de son cheval un convive, un voisin de table et un consul précisément; la fantaisie de gens d'esprit faisait de Consul un représentant de tout Paris. On pouvait s'en étonner un peu. Mais quoi! Consul n'était pas un singe, c'était un artiste et le plus soumis, paraît-il, et le plus zélé et le plus reconnaissant des artistes... Les êtres vivants sont rares qui, sur leur tête, portent plus d'un demi-million. C'était de ceux-là.” (Ez az alacsonyabb rendű testvérünk parodizálta a mi elegánciánkat, és az ijesztő hasonlóság révén éppen ezzel a bizonytalan testvériséggel imponált nekünk... Caligula a lovából vendéget, asztaltársat és éppen konzult csinált, vagy szándékozott csinálni; a szellemes emberek fantáziájára Konzul megtette egész Párizs képviselőjének. Kicsit csodálkozhattunk ezen. De se baj. Konzul nem volt majom, ő művész volt, és pedig úgy látszik a legalázatosabb, a legambiciózusabb és a leghálásabb művész... Ritkák azok az élőlények, akiknek a feje több mint egy félmilliót ér. Ő ezek közé tartozott.) A továbbiak során Claretie elmondja, hogy egy revűben kifütyültek egy róla szóló kuplét, mert kegyeletsértőnek tartotta a közönség. Mikor Lamartine-t gúnyolták hasonlóképpen, senki sem tiltakozott. Az állástalan művészek irigykedhetnek, mert sohasem kapnak olyan szép nekrológokat, mint Konzul.

90. *A kritikus szobra*. PN 1904. márc. 20. 11. l. — Napi hírek

A rövid hír jellege és hangja Adyra emlékeztet. Az, hogy egy színi kritikus szobrot kap, nyilván impresszionálta Adyt. A Théâtre-Français párizsias, meghitt „Molière háza” elnevezését Ady gyakran használta. Még ilyen rövid és jelentéktelennek tűnő cikkekészkében is kötelezőnek érzi a szellemes, poentírozott befejezést. Jellegzetesen Ady kifejezés: „egy erős pennájú kritikus”.

Larroumet, Gustave (1852–1903): Sarcey utóda a *Le Temps* színházi kritikusi állásában, a Sorbonne tanára, akadémikus. — *sociétaire*: a Comédie Française-nek azok a tagjai, akik a bevételből is részesednek.

91. *Magyar táncok Párizsban*. PN 1904. márc. 31. 7. l. — Irodalom és Művészet

A kis cikk fanyar hangja, a korabeli nacionalista közhangulattal annyira ellenkező felfogás szól Ady mellett, valamint az a külső körülmény, hogy ez idő tájt még elég gyakran küld névtelen hírcikkeket a PN-nak. A szellemes befejezés is Adyra árukkodik. Vö. még a párizsi noteszkönyv egyik bejegyzésével (243. a 200. lapon): „Egy kékvők Párizsból egészen magyar nótákból.”

A francia lapok híre szerint a Batignolles színházban esténként magyar dalokat és táncokat mutatnak be: Mlle Marie Lefargne énekel és Mlle Chasles az Opéra-Comique táncosnője táncol. — *Kichapoo* I. Mi-carème c. márc. 13-i cikkének jegyzetét (301.). — *chantant*: café-chantant = zenés kávéház.

92. *Párizsi színházak*. PN 1904. márc. 31. — Színház és Művészet Rövid színházi beszámoló abból a fajtából, melyet Ady gyakran küldött haza Párizsból mind a BH-nak, mind a PN-nak. A francia színházak akkori repertoárjának tendenciózus jellegét más cikkeiben is említi. (L. Párizsi levél c. márc. 13—20.-i írását a 17. lapon és Ha Feydeau úr megfiatalodik c. márc. 6-i kritikáját a 11. lapon stb.)

Maurice Donnay és Albert Guinon antiszemita drámái 1. Párizsi levél c. márc. 13-i cikkét (17.). — *Exode*: René Fauchois darabja a Nouveau Théâtre-ban. Válasznak készült a *Retour de Jérusalem* és a *Décadence* c. antiszemita drámákra. Egy katolikus fiú beleszeret egy zsidó lányba. A darab morálja, hogy a szerelmes pár születendő gyerekeit se zsidónak, se katolikusnak, hanem embernek neveli. — *Az adósság* Paul Gavault és Georges Berr: La dette c. 5 felv. színművének témáját Emmanuel Arène így foglalja össze szellemesen a Figaro márc. 18-i számában írt kritikájában: „Az adósság egy polgári történet, drámája és ugyanakkor melodrámája egy ifjú Cidnek, aki elveszi Chimène-t anélkül, hogy megölné don Diegót.” A hős megszökteti barátja feleségét. A barát megesketi fiát, hogy megbosszúlja őt. 18 év múlva meg is akarja ölni anyja csábítóját párbajban, csakhogy beleszeret a csábító leányába és a bosszú elmarad.

93. *A két negyedik felvonás*. PN 1904. ápr. 2. 10. 1. — Irodalom és Művészet

Valószínű, hogy ezt a valóban különös színházi történetet Ady halászta elő a párizsi színházi pikantériák tömegéből. Eire vall a kis cikk csevegő stílusa, mintha csak nagyváradi színházi intimításokat mesélne el benne, valamint az ollózásnak az a módszere, melyet még Nagyváradról jól ismerünk Adynál: a cikk csaknem végig pontosan kivonatolja a Gil Blas márc. 28-i számának egyik színházi lüret, csak a csattanós befejező mondat teljesen eredeti.

Louis Forest (1872—1933): színré alkalmazta Balzac Colonel Chabert-jét. — *A kis milliárdosnő*: Louis Forest és Henry Durnay színdarabja (*Petite milliardaire*). — *Mlle Yahne*: 1. a 76. sz. noteszkönyvbejegyzést (190.)

94. *Abel Hermant új darabja*. PN 1904. ápr. 2. 12. 1. — Színház és Művészet

A színtelen kis színházi beszámoló nyilván újsághír után készült és a szaharai császár alakja miatt vált érdekessé Ady számára. A kis hírt bizonyára Párizsból küldték, mert a lapok általában nem írták meg, hogy a kérdéses vigjáték kulcsdarab, azt csak némileg bennfentes párizsi tudhatta (Ady is bizonyára Lédától).

Hermant, Abel (1862—1950): francia költő, regény- és drámaíró. Nálunk Luxusvonat c. színdarabját játszották nagy sikerrel. — *Lebaudy Max, a „petit sucrier”*: Max Lebaudy, a „kis cukorgyáros” a cukorgyártó dinasztia alapítója. — *Lebaudy, Jacques*: 1. Mi-carême c. márc. 13-i cikk jegyzetét. — *L'esbrouffe*: Abel Hermant 3 felv. vigjátéka. — *Wijane*: 1. Bonaparte és Montansier asszony c. márc. 31-i cikkének jegyzetét (306.).

95. *Táncantató a csirkefogók között*. BH 1904. ápr. 7. — Napihírek

Feltehető, hogy ezt a jelentéktelen hírt magyar vonatkozása miatt Ady hálászta ki a párizsi újságok hírengetegéből. Nem valószínű, hogy közvetlenül vették volna át a magyar lapok, mert mi magyarázná akkor a párizsi sajtóban legkésőbb márc. 31-én megjelent hír és a magyar közlés közti időbeli távolságot. Talán a metropolis szó is Adyt idézi.

96. *A francia színpad.* BH 1904. ápr. 9. — 9. l. — Irodalom és Művészet

A rövid színházi áttekintés valószínűleg Ady írása. Ennek külső bizonyítéka a cikk bevezetésében a párizsi levelező megjelölés. Ennél azonban sokkal szilárdabb bizonyítékunk Ady szerzősége mellett az a biztos ítélet, mely egy-két vonással valóban a francia színház legfőbb, általános jellegzetességeit tudja megragadni: felekezeti, szociális problémák. S az a megállapítás, hogy a francia színpadnak a politikai és társadalmi kérdések felő fordulása nagy és hasznos fordulat.

Az árja és zsidó fajták összeházasíthatóságának lehetőségét 1. Párizsi levél c. márc. 13–20-i (17.) és Ha Feydeau úr megfiatalodik c. márc. 6-i (11.) cikkét, valamint a Párizsi színházak c. márc. 31-i beszámolót (208.).

Az agitáló daraboktól eddig a cenzúra mentette meg a francia színpadokat Guinon: *La décadence* c. darabját a cenzúra három évig nem engedte előadni.

97. *A franciák és a sárga veszedelem.* BH 1904. ápr. 12. 18. l. — Külön-féle

A sárga veszedelem (le péril jaune) valóban állandó cikktémája a francia lapoknak. Ady éleslátása kellett ahhoz, hogy az orosz barátságunk ebből az irányított kórusából kiérezze a hamis hangokat. Ezért tulajdonítjuk némi valószínűséggel Adynak ezt a kis írást. Ezt a valószínűséget erősíti az az apró adat, hogy Ady még itthonról ismerte Alfred Fouillée nevét, akinek Nietzsche vallása c. tanulmányát olvasta 1903 őszén a Huszadik Században.

Tolsztojt is szerették volna a maguk pártjára hódítani a franciák G. Bourdon *Tolsztoï et la guerre* (Tolsztoj és a háború) c. cikkét a Figaro ápr. 5-i száma közli. Ebben Tolsztoj a háború ellen foglalt állást. — *Fouillée Alfred* (1838–1912): francia filozófus.

98. *A franciák az idegen írók ellen.* BH 1904. ápr. 17. — Irodalom és Művészet

A kis beszámoló témájánál fogva tulajdonítható Adynak. A francia művészek elzárkózása az idegenek elől máskor is foglalkoztatta. Annál is inkább, mivel a felsorolt idegen szerzők Ady kedves színpadi írói közül kerülnek ki.

A francia képzőművészek hasonló szervezkedéséről ad hírt a BH máj. 22-i számában feltehetően szintén Ady:

Francia művészek a külföldi művészek ellen

[Párizsból írják nekünk:]

Nagyon érdekes és sokat jelentő akciót indított a francia művészeknek egy tekintélyes csoportja. A francia képzőművészek új egyesületéről van szó, új képzőművészeti társaságról, mely évenként Szalont rendezne éppen úgy, mint a Société des artistes Français és a Société Nationale des Beaux-arts. Az akció bevallott oka: a külföldi művészek inváziójának ellensúlyozása. A mozgalom megindítói azt hangoztatják, hogy a két régi Szalon egészen a *sociétaire-eké*, s a külföldi piktoroké és hogy az utolsó években a francia művészek egész nagy és érdemes seregét sújtja állandó és még nem érdemelt mellőzés. Itt az ideje — mondják — hogy a francia művészek megvédjék saját érdeküket, s a francia művészetet. Nyiltan hangoztatják az akció megindítói, hogy a kormány is szimpátiával kíséri a francia művészek védő akcióját, s az Új Szalon, melyen csakis francia művészek művei szerepelhetnek, már a közeljövőben megnyílik. A fiatalok új Szalonjával, a Salon d'automne-mal ez már a negyedik nagy francia Szalon lesz.

99. *L'Humanité*. PN 1904. ápr. 24. 13. l. — Napihírek

Jaurès lapjának megjelenéséről, ennek esemény jellegéről nyilván Ady küldött haza beszámolót, annál is inkább, mert ekkor még ő volt a PN egyetlen párizsi levelezője. A *L'Humanité* megjelenéséről megemlékezik ugyan a legtöbb nagy francia lap. Ez a beszámoló azonban nem újsághír alapján készült. Érezhető és bizonyítható, hogy az, aki írta, figyelmesen végig olvasta az ápr. 18-án megjelent első számot. És hogy Ady végigolvasta a számot, annak bizonyítéka a 77. sz párizsi noteszkönyv bejegyzés is, melyet szintén innen vett (190.). Az pedig elképzelhetetlen, hogy a *L'Humanité* első száma a magyar polgári lapok szerkesztőségébe azonnal eljutott volna. Az sem elhanyagolható bizonyíték Ady mellett, hogy az egész szám anyagából a háborúellenesség gondolatát emeli ki leginkább. Ha tekintetbe vesszük, amit a továbbiak során bizonyítunk, hogy a *L'Humanité* megjelenésétől kezdve hónapokon keresztül számos cikkének anyagát éppen ebből a lapból veszi, akkor el kell fogadnunk, hogy ennek a rövid beszámolónak is Ady a szerzője. Emellett szól még a cikkben két olyan nyelvi jellegzetesség, mely Adynál gyakran fellelhető: a hátravetett birtokos jelzős szerkezet: „Megjelent az első száma egy új, nagy politikai napilapnak . . .”, valamint a „sűrűn” alak, melyet még sűrűn formában is gyakran olvashatunk nála.

A lap politikai munkatársai: a lap első száma hírül adja, hogy politikai szerkesztője (directeur politique): Jean Jaurès, politikai munkatársai (rédacteurs politiques): Jean Allemane, Aristide Briand, Eugène Fournière, Francis de Pressensé, Louis Revelin, René Viviani. Irodalmi munkatársai: Anatole France, Octave Mirbeau, Abel Hermant, Jules Renard, Gustave Geoffroy, Tristan Bernard, René Viviani, Georges Lecomte, Jean Ajalbert, Léon Blum, Michel Zavacco, Henry de Jouvenel, Alfred Athis, B. Marcel, Louis Vauxcelles. Közgazdasági rovat: Edgar Milhaud, Oktatás: Gustave Lanson. Külföldi levelezői: Németországban: Sudekum, szoc. képviselő, Angliában: Beer, publicista, Ausztria—Magyarországon: Friedrich Hertz publicista, Olaszországban: Bissolati képviselő, stb.

Akinek tollából már az első számban jelent meg egy bécsi levél s e levélben Magyarországról is — majánem öt sor: ez az öt sor a következőképpen hangzik: „En Hongrie la paix règne au Parlement, bien qu'on ait essayé plusieurs fois d'engager une nouvelle lutte. On peut déjà prévoir, avec quelque certitude, l'époque à laquelle s'ouvriront les débats sur le »compromis«”. (Magyarországon béke uralkodik a parlamentben, annak ellenére, hogy sokszor megkísérelték újra kezdeni a harcot. Némi bizonyossággal már előrelátható az az időszak, amikor megkezdődnek a harcok a „kiegyezés” körül. — *Valósággal istenkísértés számba megy az a hang, mellyel Oroszországról s az orosz—japáni háborúról szól a Jaurès lapja*: Lucien Herr, a *L'Humanité* publicistája a következőket írja többek közt az első számban: „Le socialisme international est aussi résolument hostile à l'impérialisme aristocratique et militaire du Japon qu'au bureaucratisme oppresseur et corrupteur de la Russie. Mais il est d'abord aujourd'hui avec le socialisme russe et le peuple russe, contre le tsarisme. (. . .) Quelques semaines de guerre ont plus fait pour instruire le peuple russe, que plusieurs années de propagande révolutionnaire.” (A nemzetközi imperializmus ugyanolyan eltökélt ellensége a japán arisztokrata és militarista imperializmusnak, mint Oroszország elnyomó és korrupt bürokráciájának. De ma mindenekelőtt az orosz szocializmus és az orosz nép mellett van, a cárizmus ellen. (. . .) A háború néhány hete többet segített az orosz nép nevelésében, mint több esztendő forradalmi propaganda.) A *L'Humanité* állásfoglalását az orosz—japán háborúval kapcsolatban azért közöltük, mert feltétlenül hatott Adyra, mint azt a későbbiek során látni fogjuk. — *Egy másik helyütt a L'Humanité kifigurázza oroszbarát lapitársait* „Consolez vous,

amis de la sainte Russie. Peut-être vos coeurs fidèles ont-ils été attristés de la navrante catastrophe du Petropavlovsk, et peinés de l'incurie du haut commandement de la marine alliée. Ils ont eu tort. L'autotorpillage du Petropavlovsk prouve au contraire la supériorité de l'armement russe sur l'armement japonais." (Vigasztalódjatok, Szent Oroszország barátai. Bizonyára elszomorodott hűséges szívetek a Petropavlovszk siralmas katasztrófáján és szenvedett az egyesült tengerészet magas parancsnokságának gondatlansága miatt. Nem volt igazatok. A Petropavlovszk önelsüllyesztése ellenkezőleg az orosz hadsereg fölényét bizonyítja a japán hadsereg fölött.) És a cikk befejezése: „Dernière nouvelle: Un quart d'heure avant sa mort, l'amiral Makharoff était encore en vie." (Legfrissebb jelentés: Egy negyedórával halála előtt Makarov tengernagy még élt.)

100. A *párizsi színházak*. BH 1904. ápr. 28. 12. l. — Irodalom és Művészet

A párizsi színházak műsoráról adott rövid áttekintés kezd rendszeressé válni Ady párizsi újságírói tevékenységében. Kicsit még a vidéki újságíró attitűdje ez, mely a társadalmi eseményeket némileg a színházi szezon szempontjából ítéli meg: „A szezon búcsúharangozása ez. Közeleg a forró sugarú nyár, s nehezebb lesz a publikumot színházba csalni." Ez is, valamint a „kedves, gonoszkodó kritika" kifejezés is a Nagyváradai Krónika egykori rovatvezetőjére emlékeztet. Ennél is döntőbb bizonyíték azonban Ady szerzőségére nézve az, hogy erre a beszámolójára hivatkozik egy későbbi ugyancsak névtelen, de minden valószínűség szerint tőle származó cikkben: „A BH levelezője hírt adott volt a Böregér káprázatos sikeréről, s arról is írt, hogy e siker alighanem fölveti a francia operett föltámasztásának problémáját." (Az operett föltámadása. júl. 17. a 79. lapon). Egyébként ebben a cikkben megismétli azt a megállapítást is, hogy a francia operettel kizorította az idegen.

Az osztrák császárvárosról a Böregér premiere hapcsán néhány nagyon kedves, gonoszkodó kritika szólt: a Le Temps ápr. 25-i számában megjelent egy kritika Johann Strauss Denevér c. operettjéről. Ebben olvasta Ady, hogy Bécsnek, mint az örömök és szórakozások városának híre (akár jó, akár rossz értelemben) nagyon eltűzött. Viszont Thévenet kisasszony magyarnóta énekét nem említi a kritika. Így azt kell gondolnunk, hogy Ady látta is a Denevér előadását. — *Lysistrata*: Paul Lincke 2 felv. operettje. — *Aszillag fia* Camille Erlanger operája, Catulle Mendès szövegére. — *Varennés* Henri Lavedan és G. Lenôtre színműve 6 képben.

Néhány nappal előbb a PN-nak is küldött ugyanilyen című színházi beszámolót, talán ugyancsak Ady. Igaz, hogy ebben Strauss operettje Denevér néven szerepel, (már a múlt század óta ilyen címen játszották nálunk a darabot). Elképzelhető, hogy a BH szerkesztőségében javították Böregérré. A PN-ban ápr. 12-én megjelent beszámolót alább közöljük:

Párizsi színházak

A „Théâtre de Capucines" a minap három apróságot mutatott be szép sikerrel. Az egyik Berr de Turique „Posthumus levelek" című szentimentális egyfelvonásosa, a másik „A különös kaland" című egyfelvonásos, mely Pierre Louys novellája után készült, a harmadik „A titkos akták" című revű, mely a Humbert-ügyet viszi mulatságosan a színpadra. — Az „Ambigu-színház" a múlt héten mutatta be Decourcelle és Rouget „La Baillonnée" című látványos melodramáját. — A „Variété-színház" készül Strauss „Denevér"-jének előadására. A női főszerepre Cécile Thévenet-t szerződtette Samuel igazgató. — A párizsi színészek doyenje: René Luguet a minap meg-

halt nyolcvanöt éves korában, Neuillyben, az elaggott francia színészek menedékházában. — Xavier Leroux, az ismert nevű francia komponista, Sardou „Théodora” című drámájából készült librettóra dalművet írt, mely a nagy operában kerül a jövő szezonban bemutatóra. — A „Renaissance-színház” Georges de Porto-Riche „A múlt” című darabjára készül. — A „Vaudeville-színház” legközelebbi újdonsága Fred Gresac és Paul Ferrier „A harmadik fertály” című vígjátéka lesz. — Líncke „Lysistrata” című operettjét, mely a Király-színházban „Makrancos hölgyek” cím alatt került színre, a „Moulin-Rouge” mutatja be a jövő héten.

101. *A párizsi Szalon.* BH 1904. ápr. 28. 12. l. — Irodalom és Művészet

Bölöni könyvéből (Az igazi Ady. Párizs 1934. 34.) tudjuk, hogy Ady nem vett részt a kiállítás megnyitásán, ápr. 16-án. Csak később nézte meg a Szalont, de hogy megnézte, azt bizonyítja ennek és későbbi cikkeinek az az élményszerűsége, mellyel Rodin szobráról beszél. Bizonyos, hogy ebben a tudósításban a francia lapokban megjelent kritikákból is merített, az is elképzelhető, hogy Bölöni mesélte a magyar látogatókra és Carolus-Duran megjegyzésére vonatkozó részt. A megfogalmazás azonban mindenképpen Adyra jellemző. Féltreismerhetetlen Ady stílusa azokban a mondatokban, amelyeket a Gondolkozóról ír: „Sziklán ülő, meztelen, hatalmas férfit ábrázol a bronzszobor. A férfi kezére hajtja tépődve, gyötrődve, gondolkozva a fejét.” És a következő mondatban is adysan sorjáznak a jelzők: „... nemes, komoly, és értékes alkotás”. Érdekes, hogy párizsi tartózkodása alatt, talán Bölöni hatására, de mindig beszámol a Szalonokról, pontosan felmérve ennek az eseménynek nagy művészi jelentőségét.

Rodin, Auguste l. A pénz esetei c. máj. 12-i cikkének jegyzetét (318.). *Szegfy Erzsi, Székely Andor* semmi adatot sem sikerült róluk szerezni. — *Kunffy Lajos* (1869–1962): realista festő, somogyi tájak és életképek festője. — *Székessy Ferenc* (1871–1908): impresszionista tájképfestő. — *Carolus-Duran, Émile Auguste* (1837–1917): francia arcképfestő, képei dekoratív hatásra törekszenek. 1904 márciusában választották az elhunyt Gérome helyére az Académie des Beaux-Arts (szépművészeti akadémia) tagjai közé.

102. *Sarah Bernhardt kísérvetezik.* PN 1904. máj. 3. 11. l. — Színház és Művészet

Ezt a rövid kis hírt valószínűleg Ady küldte a PN-nak. Máj. 12-i jelzett cikkében (A pénz esetei a 53. lapon), valamint egy későbbi Sarah Bernhardt-ról szóló, ugyancsak jelzett cikkben (Rostand és Sarah. 1905. jan. 5. a 216. lapon) szintén a „nagy” gúnyos epitetonnal illeti a színésznőt, aki úgy látszik egyre kevésbé rokonszenves Adynak sokféle kellemetlen közszereplése miatt.

Bergerat, Auguste, Émile (1845–1923): francia drámaíró, Caliban álnév alatt a Figaro tárcáírója. — *Lavedan, Henri* (1859–1940): francia elbeszélő és drámaíró. Egy kötet elbeszélése Gábor Andor fordításában 1903-ban magyarul is megjelent. — *Lenôtre* (Louis-Léon-Thoédore Gosselin 1855–1935): történész és drámaíró. — *Judith Gautier* (1850–1917): Théophile Gautier lánya, japán és kínai tárgyú regényeket és szindarabokat írt. — *Pierre Loti* : l. A Lear király Párizsban c. dec. 9-i cikk jegyzetét (360.).

103. *Két tudós.* BH 1904. máj. 4. 19. l. — Különféle

A színesen megírt kis történet Ady tollára vall. Ezt támasztja alá mindjárt a bevezető mondatban a három jellegzetesen Adys jelző: „különös, mulatságos és megható kis história”

104. *A halhatatlanok között.* BH 9104. máj. 5. 9. l. — Irodalom és Művészet

A tudósítás, mint irodalmi és akadémiai téma, valószínűleg Adyét. Ezt erősíti az a körülmény, hogy a tudósítás forrása baloldali ellenzéki lap, mert a kormánypárti és a jobboldali lapok nem támadták sem az Akadémiát, sem Brunetière-t. Valóban a l'Humanité ápr. 29-i számában Léon Blum tudósít az eseményről hasonló hangnemben. De Adyra vall az utolsó mondat csattanója is: „halhatatlannak csak addig érdemes lenni, míg az ember — él.”

Bazin, René (1853–1932): francia regényíró, a Journal des Débats munkatársa, akadémikus. A francia vidéki élet idilli rajzolója. Leghíresebb regényei: *Les Oberlé*, *La terre qui meurt* 1899 (magyarul *A haldokló föld* címmel), *Donatienne* 1903 (magyarul ugyanezzel a címmel) és *Le blé qui lève* 1907 (magyarul *Sarjadó búza* címmel). — *Legouvé, Ernest-Wilfrid* (1807–1903): regény- és színdarabíró. Témái főleg a családi élet és a nő. Leghíresebb darabja: *Adrienne Lecouvreur*.

105. *Egy újságíró karrierje.* BH 1904. máj. 5. 18. l. — Különféle

A téma, az újságíróból lett miniszter, ezzel kapcsolatban a sajtó óriási hatalmáról mondtak, Adyt sejtetik. Azt az Adyt, aki egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy az újságírói hivatást és az újságírókat, a szentlélek lovagjait méltassa.

Delcassé, Théophile (1852–1923): francia publicista, radikális képviselő, több ízben külügyminiszter. Az angol–francia egyezmény, az entente cordiale megkötésének egyik lelkes apostola. — *Loubet római útja után* Loubet elnök április folyamán volt Rómában, hogy az olasz királyi pár franciaországi látogatását viszonzza.

106. *Magyar előadások a Sorbonne-on.* BH 1904. máj. 11. — Napilhírek

Böloni könyvében (Az igazi Ady. Párizs 1934. 36.) olvashatjuk, hogy Ady egy időben, éppen párizsi tartózkodása elején rendszeresen látogatta Kont Ignác előadásait. (Éppen egy ápr. 30-i és máj. 11-i Bölonihez intézett levelében esik szó Kontról. Közölve uo.) Már ez egymagában is valószínűsítene, hogy a kis beszámolót Ady írta. De Ady gyakran használt jelzője a „derék” szó is árulkodó (vö. Pálffy Antal c. 1903. febr. 24-i cikkével AEÖPM IV. 27.)

Kont Ignác (1856–1912): irodalomtörténész. 1902-től a Sorbonne-on a magyar nyelv tanára.

107. *A telefon és a szocialista állam.* BH 1904. máj. 12. — Különféle

A francia lapok hetek óta cikkeznek a telefonos kisasszonyok és a telefonelölízetők afféiról. A kézikapcsolású telefonközpontok ellen rengeteg a panasz. A francia lapok a budapesti telefont hozták fel jó példának. Mlle Sylviacnak csak perrel sikerült visszaszereznie telefonját. Még a Montmartre-i kabarekban is a telefonoskisasszonyokról énekeltek ez idő tájt. Ady nyilván nem hagyott ki egy ilyen népszerű és mulatságos párizsi történetet. Ez annál valószínűbb, mivel még egy év múlva Pesten is emlegeti Mlle Sylviac esetét (Silviac kisasszony. BN 1905. márc. 21.).

Egy igen neves szocialista publicista: Géroult-Richard, a Petite République-ben az államot teszi felelőssé a telefonbotrányokért: „Et oui, il y a un coupable. C'est l'État qui exploite d'une façon éhontée ses travailleurs et ses clients, qui abuse de son monopole.” (Igen, van egy bűnös. Az állam, amely szemérmetlen módon kizsákmányolja munkásait és ügyfeleit, amely visszaél monopol helyzetével.) (Le Temps ápr. 10.) A neves szocialista publicista nyilatkozatát bizonyára Ady is a Le Temps-ban olvasta. Ott pedig

tendenciózan közölték az idézetet. Gérault-Richard nyilván a burzsoá állam kizsákmányoló magatartásáról beszélt, csak ez az idézetből nem derül ki. Ugyanott fűzik az idézethez azt a következtetést, hogy már maguk a szocialisták is megijednek az állami monopóliumoktól.

Nemsokára egy újabb telefonbotrány aktualitásából alighanem ismét Ady visszatér a párizsi telefonra és a BH jún. 5-i számában a Napihírek rovatban a következő tudósítás közli:

A párizsi telefonháború
[Párizsból írja tudósítónk:]

Sehol a világon nincs annyi panasz és pedig jogos panasz a telefon ellen, mint Párizsban, ahol az elmúlt hetekben a telefon ellen megalakították a telefon előfizetők ligáját. Nemcsak hogy mizerábilis a telefonberendezés és hanyag a szolgálat, de a publikumot állandó inzultus éri a telefonkezelők és kezelőnők részéről. Egyik párizsi bíróság éppen tegnap ítélkezett két telefon-botrány dorgában. Az orfeumok csupa telefon-revüket mutatnak be mostanában, s már vannak telefon-dalok is, melyeket énekelve árulgatnak az utcán. Párizs érdekes és speciális alakjai a nótaárusok. Sok szó esik hát most Párizsban a telefonról. Az újságok egy része azt ajánlja, hogy ne legyen állami monopólium a telefon, s szabad legyen magánosoknak is telefonintézményt berendezni. Néhány lap reformokat sürget, s két vagy három párizsi lap Budapestet hozza föl példának, mint amelynek telefonszolgálatja kifogástalan és modern, különösen az önműködő telefon berendezése óta. A lapok ismertetik az új rendszert, s tanácsolják, hogy a kormány sürgősen valósítsa meg. Egyben azt is tanácsolják, hogy a telefonoskisasszonyok egy részét is jó lesz kicserélni — udvariasabb hölgyekkel, mint a mostaniak.

108. *Place de Budapest.* PN 1904. máj. 18. 10. l. — Napihírek

Ezt az érdekes hazai vonatkozású hírt valószínűleg Ady küldte a PN-nak. Ezt látszik bizonyítani az a körülmény is, hogy a BH ugyanaz nap csaknem szórul-szóra azonos szövegű hírt közöl, amelyet nyilván szintén Ady küldött haza. Érdekes megemlíteni azt is, hogy az ekkor elkeresztelt *Place de Budapest* Ady későbbi szállodája és akkori lakása, a *rue de Lévis* közelében, a *Gare St. Lazare* mellett van, amint azt a BH egy-két nappal későbbi híre is közli.

A BH máj. 18-i, valamint 20-i híreit alább adjuk

Place de Budapest
[Párizsból írják nekünk:]

A párizsi községtanács tudvalevőleg elhatározta, hogy a francia főváros egyik terét Budapestről nevezi el. Eddig azonban a tér nem kapta meg új nevét, legalább hivatalosan nem, mert a jelzőtáblák még mindig nincsenek kifüggesztve. Ennek az a története, hogy a táblák elkészültek ugyan, de eképpen: *Place de Buda-Pesth.* Ezt megtudta Bertha Sándor, Párizsban élő hazánkfia és megakadályozta, hogy e csúf, helytelen és mindenesetre németes fölírás kifüggesztessék. Az ő sürgetésére és unszolására a községtanács megsemmisítette az elkészült, helytelen fölírású táblákat és készíttetett újakat, amelyek nemsokára szabatosan fogják hirdetni, hogy merre van a *Place de Budapest.*

Place de Budapest

[Párizsi tudósítónk jelenti,] hogy azon a téren, amelyet a francia főváros Budapestről nevezett el, ma illesztették az utcatáblákat az utcasarkokra. A tér, a *Place de Budapest*, a nyugati pályaudvar közelében van.

Az év végén ismét visszatér a témára, hogy a Place de Budapest jövőjéről számoljon be. Erről a 14 soros hírről megemlékezik a No.-ben is („dec. 9 = Lear király + 14”). A BH dec. 9-i számában a Napihírek rovatban megjelent hírből vázolt fényes jövő azonban nem következett be. A Place de Budapest ma is olyan szegényes, szerény kis terecske Párizsban, mint 60 évvel ezelőtt lehetett. Íme a kis cikk szövege:

A Place de Budapest jövője

[Párizsból írja levelezőnk.]

A párizsi községtanács udvariasságából Párizs város egyik új tere néhány hónap óta tudvalevőleg a magyar metropolis nevét viseli. Az új tér nincs messze a keleti pályaudvartól, közvetlenül szomszédságában van a St-Lazare pályaudvarnak, szóval igen forgalmas és előkelő helyen van. Amikor megnyílt s nevet kapott az új tér, alig tartozott hozzá egy-két ház; azóta hozzákapcsoltak a belenyúló utcák házaiból néhányat. A tervek szerint a *Place de Budapest* Párizs egyik legfényesebb tere lesz. Egy egész házcsoport kisajátításáról van szó, melynek a helye a teret szinte négyszer nagyobbá fogja tenni, mint most.

109. *A bohémekről.* BH 1904. máj. 19. 23. l. — Különféle

Ady érdeklődése a bohém témák iránt még hazai keletű, Párizsban is gyakran és rokonszenvvel ír a Gringoire-sorsú poétákról, utcai énekesekről (Vö. A koldusok poétája c. márc. 12-i cikkét a 12. lapon, Don Quijote a színpadon c. ápr. 28-i kritikáját a 41. lapon és A francia Hazafi Verai c. júl. 26-i névtelen hírcikkét a 243. lapon). Adyra vall az utolsó mondat is, melyben a talentum isteni adományáról beszél.

Hille, Peter (1854–1904): német impresszionista lírikus, elbeszélő, drámaíró, a berlini bohémek fő képviselője. — *Gringoire* I. Don Quijote a színpadon c. ápr. 28-i cikk jegyzetét. (313.). — *Günther, Johann Christian* (1695–1723): a korai felvilágosodás legnagyobb német lírikusa. — *Bellmann, Carl Michael* (1740–1795): svéd „népköltő”, aki a zenét is maga komponálta verseihez.

110. *A Mimi Pinsonok.* BH 1904. máj. 25. 18. l. — Különféle

A Mimi Pinsonokról Ady máskor is ír, így a Párizsi levél c. júl. 10-i cikkében (74.). Feltételezhető, hogy ezt a kis hírt ugyanaz az Ady bányászta ki a francia újságok hírzónéjából, aki egy évvel ezelőtt a varróleányok sztrájkjáról is nagy cikket írt Nagyváradon. A részvételtjes, de nem érzelgős hang is alátámasztja ezt a feltevést.

Mimi Pinson Musset egyik novellájának hőse, utána nevezte így a párizsi argot a grizetteket. A pünkösdi vasárnap a Trocadero nagytermében megtartott hangversenyükről minden nagy lap beszámolt. — *Charpentier, Gustave* (1860–1956): francia zeneszerző, a Louise c. opera szerzője. Zenekisakolójának hivatalos címe is: conservatoire populaire de Mimi Pinson.

111. *A párizsi színházak.* BH 1904. máj. 28. 13. l. — Irodalom és Művészet.

Ady időnként beszámolót küldött a BH-nak a párizsi színházak eseményeiről. Ezek sorába tartozik ez a rövid áttekintés is. Ugyanilyen címen küld beszámolót a PN-nak is márc. 31-én (208.) és ápr. 12-én (402.), valamint a BH-nak ápr. 28-án (214.) és később is még sokszor. Adyra vall ebben a kis cikkben az operett föltámadására való utalás, az Elektra aktualitás jellegének hangsúlyozása (l. A francia színpad c. ápr. 9-i cikket a 211. lapon), a

„nagy Sarah” immár állandó jelző (vö. Rostand és Sarah. 1905. jan. 5.), valamint az a vérbeli színházi tudósítóra áruklkodó szokás, hogy a jövő színházi szezonra való készülődésről is beszámol.

Elektra: Pérez Galdos (1845–1920) 5 felv. drámája. A l’Humanité máj. 24-i híre szerint az Elektra előadása után minden tirádát „À bas la calotte!” (le a papi csuhával) kiáltással fogadtak. — *La troisième lune*: kínai komédia 3 felv. Szerzői Mme Fred Grésac és Paul Ferrier, zenéjét Charles Culvillier szerezte. — *Varennes* 1. A párizsi színházak c. ápr. 28-i cikk jegyzetét (402.). — *Réjane*: 1. Napóleon és Montansier asszony c. márc. 31-i cikk jegyzetét (306.). — *Porto-Riche, Georges de* (1849–1930): francia drámaíró, kezdetben romantikus verses drámákat írt. Drámáinak témája a szerelem. Théâtre d’amour (szerelmes színház) közös címmel adta ki őket. Az ekkor játszott színdarabjai: Amoureuse és Les Malfilâtre.

További színházi hírekről is feltételezhetően Ady tudósít a BH jún. 7-i számában:

Francia színdarabok sikerei

[Párizsi levelezőnk írja:]

Rostand *Cyano de Bergerac*-ja a Gaîté-színházban már a hétszázötvenedik előadásnál van, s a Gaîté igazgatósága erősen hangoztatja, hogy a híres darab hódító erőben fogja nemsokára megérni az ezredik előadást. Ilyen óriási siker persze a francia színpadokon is ritkaság. De van még azért néhány újabb följegyezni való színpadi siker Párizsban. A *Le Retour de Jérusalem* a Gymnase-színházban eddig egyfolytában kétszázhuszonöt előadást ért meg. Túljárnak a kétszázadik előadáson a *Prince consort* az Athénée-ben, mely Budapesten a Királyné férje címmel került színre, az *Une Nuit de Noces* a Folies-Dramatiques-ban s a *Le Train de plaisir* a Palais-Royalban, mely Budapesten *Kéjvonalat* címet kapott, s mely a Palais-Royalon kívül még két kisebb párizsi színházban járt meg diadalmas pályát. A szezonnak volt még vagy öt darabja, mely többet ért meg százötven előadásnál.

112. *Elzász-Lotharingia*. BH 1904. máj. 28. 22. l. — Különféle.

Adyt bizonyára érdekelte a háború előtti Franciaországnak ez az égető problémája és tárgyilagos hangon számol be róla. Adyra emlékeztet az azonos mondatrészeknek ilyen sorjázása: „egyszerre, hirtelen, buzgóan és szenvedelmesen”, vagy az efajta bagatellizáló kifejezés, mint „egy kis csúfolással”.

Két lapban is olvashatunk ez idő tájt Elzász-Lotharingiáról: a *Liberté* ápr. 4-i számában és a *Matin* máj. 24-i és 25-i számában. Ady főleg ez utóbbiból meríthette adatait. A cikk címe: Németesítés Lotharingiában. Megírja, hogy a városokban a lakosság kétharmada kivándorolt és németek jöttek a helyükre. 1871 óta több mint százezer francia hagyta el Elzászt, 1903-ban közel négyezer. Metz városát stratégiai okokból 25 km körzetben hatalmas ráccsal veszik körül és a *Die Woche* c. lap felelős szerkesztőjét lecsukták, mert közölte ennek a rácsnak a képét. Míg eleinte a francia papok a németekkel szembeni ellenállást ápolták, újabban ők is a germanizáció eszközei.

A Berlin Berlinbe: a francia revansisták jelszava.

113. *Párizs virágájszben*. BH 1904. jún. 1. 10. l. — Nap hírek

A téma költőisége ragadhatta meg Adyt, annál is inkább, mivel a Bois-de-Boulogne kedves üdülőhelye volt Párizsban. Ezen az alapon tulajdonítjuk a kis hírt némi valószínűséggel Adynak.

114. *Egy elmaradt párbaj.* BH 1904. jún. 5. 10. 1. — Napihírek

A jelentéktelen híradást azért tulajdonítjuk némi valószínűséggel Adynak, mert a párbajtéma iránti érdeklődését még hazuról hozta a párbajellenes harcok idejéből, másrészt pedig a hírcikk nem látszik szimpla újságok közti átvételnek. A francia községi választások május közepén voltak, s így a hírek ilyen késői átvételét semmi sem indokolná. Nyilvánvaló tehát, hogy párizsi tudósító küldte haza több hasonló apró hír között ezt a kis hírcikket is, amint ez a szerkesztői megjegyzésből is kiderül.

Az elmaradt párbaj történetének forrását nem találtuk meg a francia lapokban.

115. *A vallásalapító.* BH 1904. jún. 5. 37. 1. — Különféle

Valószínű, hogy több más aprósággal együtt Ady küldte haza ezt a kuriózus hírt, azzal, hogy az a BH olvasóinak érdeklődésére számíthat. Erre vallanak a hírhez fűzött fanyar megjegyzések. A francia lapokban nem találtuk meg a forrását.

116. *A franciák és a német nyelv.* BH 1904. jún. 8. 8. 1. — Napihírek

A pángermán agitációra való utalás az utolsó mondatban, valamint a szójátékban rejlő pikantéria elképzelhetővé teszik, hogy több apróság között, ezt is Ady küldte haza a BH-nak.

117. *Domela Nieuwenhuis.* BH 1904. jún. 14. 9. 1. — Napihírek

[*] Eredetiben: melyeket

Az érdekes, antimilitarista idegen, aki protestáns papból lett szocialistává, felkelthette Ady érdeklődését. Gondoljunk csak a nagyváradai Protestánsizmus és szocializmus c. cikkére. (AEÖPM III. 190.), melyben a Magyar Szó nyomán egy protestáns papnak a szocializmus felé való közeledését üdvözli lelkesedéssel.

A l'Humanité jún. 9-i számában olvashatunk Domela Nieuwenhuisről abból az alkalomból, hogy Párizsban előadást tartott a háború ellen. 1879-ig evangélikus pap volt, ekkor kilépett és megalapította a holland szociáldemokrata pártot. Pártja csakhamar két részre szakadt: egyik szigorúan az osztályharc területén állt, másik pedig a parlamenti keretek közti harcot tartotta helyesnek. Mikor az intranzigensek egy része is átállt a parlamentiekhez, akkor, 1894-ben megalapította a szabad szocialista pártot. Ez a párt lazább szervezeti formák közt dolgozott, mint a szociáldemokrata párt. A protestáns lelkészek 80%-a csatlakozott hozzájuk.

Az Antwerpenben jún. 26, 27, 28-án tartott antimilitarista kongresszus beszámolóját is valószínűleg Ady küldi haza. A beszámoló a BH júl. 5-i számában jelent meg a Napihírek rovatban:

A militarizmus ellen

Anvers-ban a minap nemzetközi antimilitarista kongresszus nyílt meg Nieuwenhuis Domelának, a hollandiai forradalmi szocialisták vezérének elnöklésével. Az első napon kíváncsiságból nagy közönség vett részt a kongresszuson, összesen mintegy kétezen, de már a következő napokon alig ötven főnyi hallgatósága volt a tanácskozásoknak. Elhatározták, hogy nemzetközi antimilitarista szövetséget alakítanak, amelynek székhelye Anvers lesz. A szövetség főtitkárává Nieuwenhuis képviselőt választották meg és kimondták, hogy a jövő évben Oxfordban rendeznek kongresszust. Foglalkoztak a munkásszövetségek kebeleiben is terjeszteni kell az antimilitarista mozgalmat. Fenyegetőztek a munkások nemzetközi általános sztrájkjával is a militarizmus megtörésére.

Legérdekesebb tárgya a kongresszusnak a katonai szolgálat megtagadásának kérdése volt. A kizárólag forradalmi szocialistákból álló kongresszus mérsékeltebb elemei, az úgynevezett keresztény-anarchisták a passzív ellenállás mellett voltak és kijelentették, hogy irtóznak minden forradalomtól. A francia anarchisták azonban a katonai szolgálat föltétlen megtagadását kövevelték, s miután többségben voltak, a kongresszus az ő fölfogásukat tette magáévá. Kimondották, hogy a szövetség a forradalom alapján áll és nem helyesli a passzív ellenállást, amelynek oka a vallásosság. A vallásosság már magában véve is ellenkezik az antimilitarista mozgalommal. Végül üdvözlő levelet intézett a kongresszus három németalföldi katonához, akik fogságba kerültek, mert megtagadták a szolgálatot. A németalföldi parlament szocialista tagjai nem vettek részt a kongresszuson.

118. *Telefonoskissasszonyok háza.* BH 9104 jún. 14. 9–10. l. — Napihírek

Bizonyára Ady figyelt fel erre a jelentéktelennek látszó kis hírre is, miután a párizsi telefonhaborúról többször is megemlékezett, sőt még 1905-ben Pesten is emlegette. Alighanem a párizsi munkáslányok, a Mimi Pinsonok szociális vívmányairól is ő tudósít (A Mimi Pinsonok. máj. 25. a 222. lapon).

A l'Humanité jún. 11-i száma beszámol arról, hogy a párizsi telefonos kisasszonyok részére 25 frankos részvényekből házat építenek, melyben egészséges lakások és egy vendéglő áll majd a posta és telefon női alkalmazottai rendelkezésére.

119. *A nevers-i legénybúcsú.* BH 1904. jún. 14. 10. l. — Napihírek

A francia lapokban jún. 8. körül megjelent mulatságos történet alkalmas témának kínálkozott Ady számára, aki jól ismerte az ilyen vidéki mulatságokat. Ezért írja meg csaknem élményszerűen az esetet. Rá vall továbbá a szenzációvá felfújt semmiség feletti fintor és a csattanós befejezés, mellyel a történetnek anekdotikus jelleget ad.

120. *A párizsi színházak.* BH 1904. jún. 14. 11. l. — Irodalom és Művészet —

A szezonzáró színházi szemlét minden bizonnyal Ady küldte haza. Ezt bizonyítja a múzsa-csarnokkal felváltva gyakran használt múzsa-templom szó, mellyel párizsi kritikáinak is valami kedves vidéki ízt ad. (l. pl. Ha Feydeau úr megfiatalodik c. márc. 6-i és A Palais-Royal vége c. aug. 19-i cikkét a 11. és 103. lapon). Itt is ugyanazt írja Galdós Pérez Elektrájáról, mint máj. 28-i színházi szemléjében (A párizsi színházak a 223. lapon). A Grand Prix-ről később jelzett cikkében is mint nagy eseményről emlékezik meg (Párizsi levél jún. 30. a 67. lapon).

121. *Mirabeau hamvai.* BH 1904. jún. 22. 10. l. — Napihírek

A nagy francia forradalom minden emléke érdekelte Adyt. Bölöni tanúsága szerint járt a Musée Carnavalet-ban, ahol a francia forradalom emlékeit őrizték. Egy későbbi névtelen, de joggal Adynak tulajdonítható cikkben pedig ezt olvashatjuk: „Mirabeau hamvait most is keresik.” (Egy forradalmár szobra. szept. 11. a 115. lapon). Adyra vall a régmúlt használata is.

A hírcikk forrása a l'Humanité jún. 15-i számában olvasott hír.

122. *Verlaine fia.* BH 1904. jún. 22. 10. l. — Napihírek

A téma érdekelhette Adyt mind Verlaine személye, mind pedig az átöröklés teóriája miatt. A néhány soros hírcikk tele van ezenkívül Ady jellegzetes

stiláris fordulataival is: „... egy nagyon beteg, szerencsétlen ember kínlódik.”; a „fátum” szó, valamint a régmúlt használata mind őt idézik.

Verlaine fia: Georges Verlaine. A *Matin* jún. 17-i és a *l'Humanité* jún. 20-i híre szerint delirium tremens-szel szállították a börtönkórházba.

123. *Egy hős, aki részeges.* BH 1904. jún. 23. 16. l. Törvényszéki Csarnok

A téma közel állhatott Adyhoz, az ő konvencióellenes felfogásához. Magnaud-t már nagyváradi cikkeiben is idézi. Feltételezhető, hogy ő küldte haza a francia lapok nyomán ezt a kis hírcikket.

Magnaud: I. Magdolna templománál c. ápr. 7-i cikk jegyzetét a 308. lapon.

124. *A párizsi Bois veszedelme.* BH 1904. jún. 23. 23–24. l. — Különféle

A francia lapoknak ezt a kuriózus kis híret feltehetően Ady küldte haza lapjának. Ennek feltételezésére két okunk is van: egyik az, hogy a Bois-val kapcsolatos hírek közelről érinthették, mert ez volt kedvelt sétahelye Párizsban, másrészt pedig stiláris-nyelvi bizonyítékaink vannak: ilyen a Bakony hasonlat (vö. Párizs az én Bakonyom c. versével), valamint az individuuum szónak ez a szokatlan formája (individuum), melyet nagyváradi cikkeiben következetesen használ.

125. *Az irodalom ügyvédje.* BH 1904. jún. 23. 24. l. — Különféle

A téma Ady tollára való: egy sajtópörökben gyakorlatot szerzett védőügyvéd, az irodalom ügyvédje halt meg. Adyra emlékeztet az utolsó mondat hármás jelzője is: „a francia faj egyik tipikus, elmés és kiváló képviselőjét.”

Cléry, Léon (1831–1904): a párizsi lapok meleg hangon parentálták el a liberális ügyvédet, aki különösen a császárság alatt az újságírók ellen indított sajtópörökben szerzett nagy érdemeket, mint védőügyvéd. Sedan után is megmaradt az újságírók tanácsadójának. Közbenjárt, azok érdekében akiket akadályoztak az írásban, így Edmond Arous és Francisque Sarcey érdekében, akiket a Kongregáció üldözött. A Comédie-Française és a Société des auteurs dramatiques ügyvédje volt. Ady főleg a *Le Temps* jún. 16-i és 17-i nekrológiáiból vette adatait. Utóbbiban, melyet Claretie írt, olvasta azt is, hogy a francia faj tipikus képviselője volt az elköltözött.

126. *Egy régi színház föltámasztása.* BH 1904. jún. 18. 11. l. — Irodalom és Művészet

Az érdekes színházi beszámoló valószínűleg Ady műve. Az ő képzeletét gyűjthatta fel a romantikus színház kedves pihenőhelyén, a Bois-de-Boulogneban. És elképzelt, hogy ő emlékezett vissza Jászai Mari nagyváradi szereplésére és ott elhangzott terveire.

Théâtre de verdure: szabadtéri színpad. — *Roujon, Henry* (1853–1914): a szépművészeti akadémia örökös titkára. — *Marcel, Henry:* (1854–1926) a szépművészeti akadémia igazgatója. — *Halévy, Ludovic* (1834–1908): regény- és színdarabíró, akadémikus. — *Ginisty, Paul* (1855–1932): író, kritikus, a színháztudományi társaság titkára.

127. *Orosz menekültek Párizsban.* BH 1904. júl. 1. 9–10. l. — Napi hírek

Valószínű, hogy Ady ekkor már érintkezett orosz orvos barátjával, aki nyilván politikai okokból is tartózkodott Párizsban (l. Az orosz Vöröskereszt

kiállítása c. aug. 23-i cikkét a 111. lapon), és ő hívhatta fel figyelmét az orosz politikai menekültek kiutasítására. Az említett eseteknek nem találtuk nyomát a lapokban. Roberti nevű orosz szociológusról nem sikerült adatot kapnunk.

128. *A waterlooi paripa.* BN 1904. júl. 2. 7–8. l. —

A párizsi lapokban jún. közepén megjelent hír annál az ellentétnél fogva lehetett vonzó Ady írói fantáziájára, amely Napóleon történelmi alakjának nagysága és egy történelmi ereklivé felmagasztosítani kívánt kitömmött állat jelentéktelensége között tátong. Az utolsó mondat fanyar megjegyzése a történelmi legendákról hasonlatos ahhoz a felfogáshoz, mely egy hónappal későbbi jelzett cikkében (Mert kő volt a szíve Laurának, 1904. aug. 1.) és a 110. sz. noteszkönyvbejegyzésben nyilatkozik meg („Ne bántások a legendákat, csak azokat tudjuk bizonyosan.”) A könnyed, fordulatos elbeszélő stílus, a csattanós befejezés is őt juttatja eszünkbe, bár kissé szokatlanul részletező a történelmi események leírása, de az nyilvánvalóan átvétel. A BN-ban nem első ízben találunk tőle névtelen cikket (l. Bonaparte és Montansier asszony c. márc. 31-i cikkét a 30. lapon). Itt is, akárcsak ott, könnyen indokolható a névtelenség azzal, hogy a cikk jórésze átvétel a francia lapokból.

A Danaok már egyszer adtak egy bélelt lovat ajándékba: Vergilius Aeneis-ében a danaok (görögök) katonákat csempészték egy falóban Trójába. — *Caligula, Gaius Caesar* (12–41): római császár, nagyzási mániában szenvedő kegyetlen zsarnok. — *Ney, Michel herceg* (1769–1815): Napóleon egyik legjobb tábornoka. — *Grouchy, Emmanuel* (1766–1847): Napóleon tábornagya. A császár őt okozta a waterlooi csata elvesztéséért, mert ahelyett, hogy a francia főserég segítségére sietett volna, külön csatába bocsátkozott a porosz hadsereg egy részével. — *Blücher, Gebhardt Leberecht*, (1742–1819): porosz hadvezér, ő vezette győzelemre a poroszokat a waterlooi csatában.

129. *A párizsi színházak.* BH 1904. júl. 6. 10. l. — Irodalom és Művészet

Bizonyára Adytól származó színházi beszámoló a szokásos uborkaszезoni szenzációkkal. Több, jelzett cikkeiből ismert gondolatot találunk benne. Így többek közt azt, hogy az orfeumok és mulatók erős konkurenciát jelentenek a színházaknak. Gyakori témája a tröszt és a drámaírók egyesületének vitája is.

Réjane l. Bonaparte és Montansier asszony c. márc. 31-i cikk jegyzetét (306.). — *Porel*: (Désiré-Paul Parfouru, színészi nevén Porel 1842–1917): francia színész, színgazgató. 1893-ban vette feleségül Réjane asszonyt. A Vaudeville és a Gymnase színház igazgatója.

Egy hónappal később is nagyjából hasonló eseményekről számol be, minthogy időközben csak egy bemutató előadás volt, a Comédie-Française-ben Francis de Croisset: Paon (páva) c. vígjátéka. A BH-ban aug. 6-án megjelent színházi beszámoló a következőképpen szól:

A párizsi színházak nyara

[Párizsból írja levelezőnk.]

A rettenetes kánikulai hőség miatt még azok közül a színházak közül is becsuktak néhányat, melyek makacsul egész nyáron előadást akartak tartani. Csak a Comédie-Française és az Opera számára nem jöhet eléggé ijesztő kánikula. Molière háza a legnagyobb forrásághoz premierrel kedvezkedett a publikumnak, s egy-két nap múlva újra bemutató-előadást rendez. Croissetnek, egy fiatal poétának verses vígjátékát, a Paon-t mutatta be a Comé-

die-Francaise. A fiatal poétáról azt híresztelték, hogy vetélkedő társa lesz Rostand-nak. Ám ha érdekes, regényes vígjáték is a Paon, a Cyrano de Bergerac írójának nem kell nagyobb veszedelemtől tartania. Most folytak le a *konzer-
vatívum* évszámó vizsgálatai, s az állami színházak néhány értékes, fiatal, friss talentumhoz jutottak, bár lehet, hogy a jövő Talmája, Sarah Bernhardt-ja s egyéb híressége nem azok közül kerül ki, akik most elkaparintot-
lák az első díjakat. A Comédie-Française művésze, Silvain, szeptemberben európai körútra indul, s Budapestre is el akar látogatni. A hat, vagy hét, nyáron nyitott színház közül a Porte Saint-Martin jubilál. Pérez Galdós darabja, az Elektra századik előadásához közeledik, s a jubileumra eljön Párizsba a híres spanyol drámaíró, ki itt adatokat akar szerezni a spanyol drámairodalomról a monográfiájához. Sarah Bernhardt hazajött londoni diadalútjáról, nyaral most és a többek között ismét férfiszerepre készül, a Prince charmant című új darab címszerepére s fia darabjának fő női szerepére, mellyel színháza szezonát megnyitja, s melyről már megemlékeztünk. Augusz-
tus végén már a színházak nagyobb részében új erőkkel, s új darabokkal kezdődik az élet.

130. *A dohányzás és az írók.* BH 1904. júl. 7. 20. l. — Különcféle

A történet minden változtatás nélküli átvétel a l'Humanité jún. 23-i számából (Littérature et nicotine. .). Az irodalmi téma, valamint az irodalmi ünnepre való hivatkozás (l. Egy irodalmi ünnep c. júl. 5-i cikkét) a bevezetésben mégis arra enged következtetni, hogy Ady vette át és öntötte formába a BH olvasói részére a csattanós kis történetet. A cikk szóról-szóra azonos szöveggel megjelent a másnapi PN-ban is.

Banville : l. Don Quijote a színpadon c. ápr. 28-i cikkének jegyzetét (313.). — Michelet, Jules: l. a No. 6. sz. jegyzetében (377.). — Augier, Émile (1820—1889): francia drámaíró. — Fleury, Maurice (1860—1931): francia orvos.

f

131. *A legújabb halhatatlan.* BH 1904. júl. 8. 11. l. — Irodalom és Művészet.

Ady figyelemmel kísérte az akadémiai választásokat, Brunetièrre esetét is több cikkben írta meg. Valószínű, hogy ez is az ő tudósítása. Erre vall a kis hírcikk tömön-datos stílusa is.

Gebhardt, Émile (1879—1908): a Sorbonne-on a dél-európai irodalmak tanára.

132. *Petrarca és a provánsziak.* BH 1904. júl. 12. 11. l — Irodalom és Művészet.

A provánsziak költészetéről és a félibrékről máskor is írt, (l. A prován-
szia c. jún. 2-i cikkét az 57. lapon), Petrarcáról pedig aug. 2-i jelzett cikkét olvashatjuk (Mert kő volt a szíve Laurának. a 94. lapon). Az irodalmi téma közel állt hozzá és bizonyára ő tudósított a sceaux-i Petrarca ünnepéről. Rá vall a jelzők hármassorjázása a következőkben: „a régi, dicsőséges, dalos Provánsz mintájára”.

A tudósítás egyébként nagyjából megfelel a Le Temps júl. 5-i Les félibres à Sceaux c. cikkének, feltehetően annak nyomán készült.

Félibre, langue d'oc: l. A provánsziak c. jún. 2-i cikk jegyzetét (57.).
Szerelmi törvényszék: cour d'amour, a trubadurok költői versenyét nevezték így Provence-ban. — a valdisták üldözése: a valdensesk a 12—16. sz.-ban Európa déli részén jelentős vallási szekta, Pierre Valdez, lyoni gazdag polgár alapította. Tagjai nőtlenségben, szegénységben éltek és az evangélium hirdetésére kötelezték magukat. Az inkvizíció üldözte őket — Arène, Paul (1843)

1896): provánszi író. — *Aubanel, Théodore* (1829—1886): a félibrék egyike. L. A provánsziak c. jún. 2-i cikkét (57.). — *Florian, Jean-Pierre Claris de* (1755—1794): verses állatmesék írója. Provence-hoz nem volt ugyan köze, de Sceaux-ban halt meg, így kerülhetett a megkoszorúzottak közé. — *Gebhardt: Émile Gebhardt* l. A legújabb halhatatlan c. júl. 8-i cikket (237.). — *virág-játék: jeux floraux, ünnepi ülés, melynek keretében megemlékeznek a provánszi költőkről, és a legjobboknak díjakat osztanak. Ez alkalommal Petrarca emlékének szentelték.*

133. *Kivándorlás Franciaországból.* BH 1904. júl. 14. 8. l. — Napihírek

A magyar viszonylatban is izgalmas probléma nyilván itt is érdekelté Adyt. A tematikai indokokon kívül rá vall még a kis hír megfogalmazása is: jelzesszerű rövid mondatok.

134. *Boulanger paripájának vége.* 1904. PN júl. 17. 15. l. — Napi hírek

Elképzelhető, hogy Ady fantáziáját megragadta ez a mélabús ló-történet. Nemrégiben Napóleon lováról írt (A waterlooi paripa. júl. 2. a 234. lapon) és novellái között is nem egyet találunk, amelyeknek ló a hőse (Égy ló-hősnő. BN 1906. ápr. 8. AEÖN 471, A Szárcsa és Feri Népszava 1907. jan. 24. AEÖN 608., A Szultán halála Népszava 1907. máj. 1. AEÖN 670.).

Boulanger, Georges (1837—1891): francia tábornok, hadügyminiszter. Államcsíny kísérlete miatti letartóztatástól való félelmében Belgiumba menekült, és ott szeretője sirján öngyilkos lett. — *Paulus* (eredeti nevén Jean Paul Habans 1845—1908): francia énekes. Különösen a boulange-ista mozgalom idején vált népszerűvé harcias indulóival.

135. *Szavazás az iskolában.* BH 1904. júl. 20. 8. l. — Napihírek

Az érdekes kis hírt valószínűleg Ady küldte haza lapjának. Erre vall az Adynak való téma mellett (költészetének és novelláinak is gyakori motívuma a felnőtt gondokkal küzdő gyermek és a felnőttben mindig megmaradt gyermek) a jellegzetes stílus: azonos mondatrészek ritmikus sorjázása, mint pl. „Nem volt korteskedés, számítás, egyezkedés és ravaszság”, a csattanós befejezés, valamint a „kis ember” kifejezés. Néhány hét múlva teljes nevével jelzett cikkében (A szerelmes gyermekek. aug. 23.) azt írja: „... a gyermekben nem akarjuk meglátni a *kis embert*, az eszes kis embert, akinek vére van, agyveleje van.”

A téma iránti érdeklődését mutatja egy bejegyzés a párizsi notesz-könyvbe (222. sz. a 198. lapon): „Ellátogatni leány vagy fiúisk. impr. de főként az írásbeli dolg.”

136. *A magyar szocializmus — francia világitásban.* BH 1904. júl. 21. 9. l. Napihírek

A rövid híradást azért tulajdonítjuk Adynak, mert ez idő tájt rendszeresen a l'Humanité nyomán tudósította lapját, s így nyilvánvaló, hogy a magyar vonatkozású hírt sem hagyta ki, noha annak tendenciája nem állt összhangban a BH elveivel.

A l'Humanité júl. 18-i számában a következő hírt olvashatjuk Magyarországról Le développement syndical címmel: „Il n'est point de pays peut-être où le mouvement syndical soit aux prises avec des difficultés plus grandes qu'en Hongrie. Des conditions économiques arriérées, un patronat réactionnaire, d'esprit tout féodal, une classe ouvrière encore plongée dans l'ignorance. Les atteintes et les restrictions au droit de coalition ne se comptent pas: tout récemment encore, les patrons demandaient à l'État des mesures nouvelles. En 1898, il fut interdit aux ouvriers sous peine d'amende et d'arresta-

tion de quêter pour les grèves. La brutalité policière se chargeait d'appliquer ces lois-là. A Budapest seulement, il y eut alors en un jour 60 perquisitions domicilières, 70 camarades poursuivis pour avoir quêté." (Talán nincs még egy olyan ország, ahol a szakszervezeti mozgalom nagyobb akadályokkal küszködne, mint Magyarországon. Az elmaradt gazdasági viszonyok, a feudális szellemű reakciós munkaadók, még tudatlanságba süllyedt munkásosztály. Az egyesülési jog elleni támadások és megszorítások megszámlálhatatlanok: csak legújabban is újabb rendszabályokat kértek a munkáltatók az államtól. 1898-ban pénzbüntetés és elzárás terhe alatt eltiltották a munkásoknak a sztrájkok érdekében való gyűjtést. A rendőri brutalitás vállalkozott ezeknek a törvényeknek a végrehajtására. Csak Budapesten akkoriban egy napon 60 házkutatás volt és 70 elvtárs ellen indult eljárás gyűjtés miatt.)

Ezután a fejlődés számait idézi a cikk. 1899-ben volt Magyarországon az első szakszervezeti kongresszus, 1901. végén 9299 szervezett munkás, 1902. végén 15 270, 1903 végén pedig 40 148-ra növekedett a szervezett munkások száma.

A befejező, Adytól is idézett mondat így hangzik: „C'est une lutte toute nouvelle qui commence, lutte ardente, passionnée, mais où toute la force jeune du prolétariat hongrois semble devoir se développer puissamment." (Egészen új harc kezdődik, és szenvedélyes, amelyben a magyar proletariátus fiatal ereje úgy látszik hatalmas fejlődésnek kell induljon.) — A Tisza-kormányról viszont egy szó sincsen a cikkben. Azt Ady tette hozzá. Mint a l'Humanité cikkirója megjegyzi, adatait a Die Gewerkschaft c. lap Taszai (!) nevű publicistájának cikkéből veszi.

137. *A francia cenzúra.* BH. 1904. júl. 22. 12. l. — Irodalom és Művészet.

Az Ady számára érdekes témáról — a polgári szabadságjogok elleni merénylet a radikális polgári demokráciában — valószínűleg ő tudósított. Haraucourt-ról már itthon is hallott — novelláit a magyar lapok sűrűn közölték a század elején, sőt a NN-ban is jelent meg tőle írás már 1903-ban. A francia színdarabok öncélú malackodásairól másutt is ejtett szót ez idő tájt (vö. A Palais-Royal vége c. aug. 19-i cikkével). A téma iránti érdeklődése érthető tehát. Megtoldhatjuk még ezt az érvet néhány stiláris jellegzetességgel: „Változtat, töröl, betilt” — Ady-féle gondolatritmus. Ő használta a szabadkőműves szót mindig „szabadkőműves” alakban stb.

A Le Journal júl. 8-i számában olvashatjuk, hogy a parlamentben interpelláltak a két darab betiltása miatt. A Gil Blas júl. 14-i számában pedig az áll, hogy Edmond Lepelletier és Léon Xanrof: L'Étranger c. darabját is betiltották.

Havaucourt, Edmond (1857—1941): költő, elbeszélő, a Cluny múzeum igazgatója.

138. *A japánok képvásárlása.* BH 1904. júl. 25. 3. l. — Irodalom és Művészet

Adyt minden érdekelte, amit erről a titokzatos, feltörekvő népről megtudhatott, melyet az orosz-barát francia közvélemény sommásan sárnya veszedelmeként kezel. Különösen érdekes lehetett számára, hogy a kultúráltságnak ilyen nyilvánvaló bizonyítékát fedezte fel a japánoknál, mint a francia impresszionisták iránti érdeklődés. Hogy ezt a francia lapokban olvasott kis hírt Ady küldte meg a BH-nak, azt ő maga bizonyítja, mikor több későbbi cikkében feleleveníti. Magyarul is tudnak c. a BN 1905. márc. 2-i számában megjelent írásában ezt olvashatjuk: „És a párizsi Szalonok legszenzációsabb műalkotásai, míg a francia kormány magyar módon cuncatá-

roskodott a megvevésükön, elkelték. Megvették a kis japániak, s elvitték a tokiói és egyéb múzeumokba." A Benjik és Savák c. BN 1905. szept. 28-i cikkében pedig ezt írja: „A tokiói kultuszminiszter Párizsban a legszebb impresszionista képeket elhalászta a francia múzeumok elől." A kis hírcikk egyébként a l'Humanité júl. 20-i tudósítása nyomán készült (Peuple barbare), csak a befejezést színezte sajátjává a japánok kultúrája iránti elismerés.

139. *Magyar tanárok Párizsban.* BH 1904. júl. 26. 8. l. — Napihírek

Valószínűleg Ady küldte haza a rövid tudósítást. A No. erre a napra feljegyzett 32-es száma feltehetően erre a 32 soros cikkre vonatkozik. Júl. 29-én a Napihírek rovatban ismét tudósít a Párizsba látogatott magyar tanárokról (A 18 soros cikkhez vö. a No. júl. 29-i bejegyzését.):

Magyar tanárok Párizsban

[Párizsból írja levelezőnk:]

Az a magyar tanárokból álló társaság, melynek párizsi látogatásáról hírt adtunk, kedvesen emlékezhetik mindig vissza arra a fogadásra, melyben Párizsban részesült. A maga okulásáért és kedvteléséért utazó magyar társaságot úgy fogadták Párizsban mindenütt, mintha hivatalos deputáció lett volna. A városházán több előkelő tisztviselő s községtanácsos fogadta s üdvözölte a magyar vendégeket. Egyik párizsi lap hosszú interjúban számol be a magyar vendégek párizsi impresszióiról, melyek természetesen kellemesek és elragadóak voltak. Általában tüntettek a párizsiak magyar szimpátiáikkal az utazó társaság ötnapos párizsi időzése alatt. A társaság tagjai között egy ezredes és egy alezredes is volt, kik a városházán külön mondtak köszönetet a szíves vendéglátásért. A magyar társaság még Svájcban tölt néhány napot, s azután hazautazik.

140. *A francia Hazafi Verai.* BH 1904. júl. 26. 9. l. — Napihírek

(*) Eredetiben: mentek

Nyilvánvalóan erre a 14 soros hírcikkre vonatkozik a No. júl. 26-i bejegyzésének utolsó tétele: „júl. 26. = A teuton düh és a franc. + 32 + 14" Egyébként témájánál fogva is az Ady cikkek közé illik.

Hazafi Verai János, a magyar vándor népköltő alakja a durva parlagi izlés és kulturális elmaradottság szimbóluma volt Ady szemében. Halálakor 1905-ben ironikus cikkel búcsúztatja (Hazafi Veray BN 1905. júl. 19.), melyben kétszer is előfordul ez a mondat: „A magyar génusz együgyű gyermeke volt" Nem lehet véletlen, hogy ebben a rövid és kevésbé jelentős kis hírcikkben ugyancsak az együgyű jelzővel találkozunk.

A francia Hazafi Verairől szóló hír adatait a l'Humanité 1904. júl. 21-i számában találta Le poète aux olives c. cikkben. Az érdekesség kedvéért ideírjuk az eredeti néhány mondatát: „Jean Sarrazin se donnait comme poète. Il versifiait, en effet, de couplets de circonstance sur les événements officiels; (. . .) Mais son vrai mérite fut d'avoir créé une profession originale: le petit métier ambulante de marchand d'olives qu'il allait exerçant de café en brasserie . . ." (J. Sarrazin költőnek adta ki magát. Alkalmi strófákat fabrikált hivatalos eseményekről; (. . .) De igazi érdeme az volt, hogy egy eredeti foglalkozást teremtett: mint mozgó olajbogyó-kisárus kávéházi kávéházra és kocsmáról-kocsmaóra járt.)

141. *Akadémikus és fotográfus.* BH 1904. júl. 27. 9. l. — Napihírek

A humorosan megírt kis történet valószínűleg Adytól származik. 25 nyomtatott sorból áll, s így azonosnak látszik a No. aznapi bejegyzésének

első tételével: „júl. 27. = 25 + 29 + A gyermekért” De erre enged következtetni annak krónikázó-csevegő stílusa, valamint a bevezető mondat: „Csinos kis botrányon mulat most Párizs közönsége.” (Mintha csak a Nagyváradai Krónika egyik tarkaságát kezdené el.)

A történetet a *Le Temps* júl. 25-i száma a *La Petite République* után közli. Abban tehát legalább 24-én megjelent a közlemény, s feltehetően innen vette Ady.

Masson, Frédéric (1847–1923): francia történétíró, 1904-ben lett az akadémia tagja.

142 *Ahol a szocialisták az urak.* BH 1904. júl. 27. 10. l. — Napihírek

Feltehetően erre a 29 soros cikkre vonatkozik a No. aznapi bejegyzésének második tétele: „júl. 29. = 25+29 + A gyermekért” A *Le Temps* júl. 23-i számában megjelent tudósítás kivonata. Feltűnő azonban, hogy az eredetiben élesen szocialista ellenes cikket inkább humorossá alakítja át a túlzó intézkedések felsorolásával és az eredeti cikk utolsó mondatát elhagyja („L’avenement des socialistes au pouvoir ce serait le retour à la barbarie” = szocialisták hatalomra jutása visszatérést jelentene a barbársághoz). Ezt a BH szerkesztője bizonyára nem hagyta volna el, ha közvetlen átvételtől lenne szó. Az első mondat egyébként szó szerint megegyezik az eredeti cikk első mondatával.

143. *Az utcánév a politikában.* BH 1904. júl. 29. 8. l. — Napihírek

A No. júl. 29-i bejegyzése szerint ezen a napon három cikke jelent meg a BH-ban, ezek közül egyik 27 soros. Ezen az alapon vettük fel ezt a 27 soros cikket. A máj. közepén megtartott párizsi községtanácsi választásokról, illetve egy azok nyomán támadt incidensről máskor is írt (Egy elmaradt párbaj. jún. 5. a 225. lapon). A Batignolles bulvár Ady párizsi lakása, a rue de Lévis közelében volt. Egyébként nem keresztelték át, és a mai napig is a régi nevét viseli.

Scheurer-Kestner, Auguste (1833–1899): mint a szenátus alelnöke, a Dreyfus ügy revíziójának egyik legbátrabb és leglelkesebb szószólója volt.

144. *Máder igazgató Párizsban.* BH 1904. júl. 29. 10. l. — Irodalom és Művészet

Ezt a jelentéktelen kis hírt azért vettük fel, mert a No. tanúsága szerint júl. 29-én Ady többek közt egy 8 soros cikket is írt a BH-ba, cikkünk pedig éppen 8 soros.

Máder, Rezső (Raoul Mader 1856–?): német származású zeneszerző, 1902–1907 között a pesti Opera igazgatója.

145. *A francia helyesírás.* BH 1904. aug. 1. 6. l. — Irodalom és Művészet

Valószínűleg erre a 30 soros cikkre vonatkozik Ady aznapi No. bejegyzése: „aug. 1. = 30”. A francia helyesírás megreformálásának kérdése bizonyára érdekelte is. Fokozza a téma érdekességét az Akadémia és a kormány ellentéte a kérdésben. Feltehető, hogy az egyébként jelentéktelen hírcikket a francia lapok után fogalmazta. A téma iránti érdeklődését az is mutatja, hogy még két év múlva is visszatér a még mindig vajdúd francia helyesírási reform témájára (Vö. Szocializmus és ortográfia. BN 1906. aug. 11.)

146. *Párizsi küldöttek Budapesten.* BH 1904. aug. 2. 7–8. l. — Napihírek

Az aug. 2-i keltű No. bejegyzés a következő: „aug. 2 = 18 + 26. Ennek alapján vettük fel ezt a 18 soros kis hírt, melyet Ady bizonyára büszkén halászott ki a francia lapok hírtengereiből.

147. A francia szocialisták egy budapesti kongresszus ellen. BH 1904 aug. 2. 9. l. — Napihírek

A magyar vonatkozású híren nyilván Ady szeme akadt meg. Ezt bizonyítja a No. aznapi bejegyzése: „aug. 2. = 18 + 26”, minthogy cikkünk éppen 26 soros.

A l'Humanité júl. 30-i számából merítette anyagát. Ebben részletesen ismertetik a kongresszus napirendjét, majd a cikkről hozzáfűzi a következő mondatot: „On peut remarquer à la lecture de l'ordre du jour et des noms de rapporteurs que le Congrès de Buda-Pesth[!] sera fortement influencé par l'opinion bourgeoise des coopérateurs officiels.” (A napirend és a referálók nevének láttán észrevehető, hogy a budapesti kongresszust erősen befolyásolni fogják a hivatalos résztvevők burzsoá nézetei.) A nehezményezett napirend pedig a következő: „Fogyasztási szövetkezetek szervezése és működése földművelő vagy félig földművelő vidékeken — Az állam feladata a szövetkezetek között” A résztvevők között pedig több bankigazgató és egy gróf is van, mint ez a cikkből is kiderül.

Ugyancsak Ady és szintén a l'Humanité nyomán számol be a szeptemberben megtartott budapesti kongresszus francia visszhangjáról is. (Vö. a No. szept. 18-i bejegyzésével: „22 + 20 + 22 + 7”). A BH-ban a következő 22 soros cikket olvashatjuk a szept. 18-i számban a Napihírek rovatban:

A francia szocialisták és a budapesti szövetkezeti kongresszus

A budapesti szövetkezeti kongresszus előtt már pár héttel jeleztük, hogy a francia szocialista sajtó miként izgat a kongresszus ellen. Most, [mint Párizsból írják nekünk,] a munkás-kiküldöttek beszámolnak budapesti útjukról s bárhogy is szeretnék, nem tudják leikcsinyelni a kongresszus munkáját. Elismerik, hogy a gyűlölt grófok és burzsoák tudással, lelkesedéssel állottak helyt a szövetkezet ügyéért. Legföljebb a magyar szövetkezeti ügy fejletlenségére, a miniszterek részvételére, a sok mágnásra, a banketre, s a hölgyekért mondott tósztra van néhány gúnyos szavuk. Egyébként a szocialisták a maguk diadalának tulajdonítják azt a határozatot, hogy a jövő kongresszust Bazelben fogják tartani. Remélik, hogy e kongresszuson már nem az „úri amatőrök”, hanem a szocialista szövetkezetek küldöttei fognak dirigálni, s hogy a nemzetközi szövetségben a francia, belga, svájci és német munkás-szövetkezetek jutnak túlsúlyra. A kongresszus határozatait általában elismeréssel regisztrálja még a szocialista sajtó is.

A beszámoló a l'Humanité szept. 14-i számának cikke alapján készült (Au Congrès Coopératif International). A gúnyos szavak pedig a következők: „Mais tous sont noyés dans un flot de ministres, de comtes, de bourgeois, de députés, de propriétaires, de curés, de monsignori qui heureusement écoutent et se taisent.” (De mindez belefut a miniszterek, grófok, burzsoák, képviselők, földbirtokok, plébánosok és prelátusok özönébe, akik szerencsére fülelnek és hallgatnak.)

A kongresszus elnöke — ezt már magyar lapokból vesszük — egyébként gróf Károlyi Sándor volt, alelnöke Majláth József gróf. A megjelentek közt volt Esterházy Miklós herceg, Széchenyi Imre gróf, Teleki Sándor gróf, Pallavicini Ede örgróf, Zselénszki Róbert gróf. Az elnöki emelvényen Tisza István gróf is ott ült. Az ünnepi szónok is Károlyi Sándor gróf volt. A l'Humanité kritikája tehát nagyon jogosult volt és úgy hisszük — ismerve Ady véleményét az agrárius grófokról — hogy Ady nem minden fintor nélkül adta le a francia szocialisták véleményének leple alatt — a sajtóját.

148. *Kunyhó a paloták között.* BH 1904. aug. 3. 8. 1. — Napihirek

Rendes napi sétaútján a Bois-de-Boulogne-ba keresztül kellett mennie a Bois-de-Boulogne úton (ma avenue Foch). Bizonyára érdekelte tehát az az újsághír, mely a romantikus kunyhó érdekes történetére vetett fényt. Ady szerzőségét bizonyítja a No. aznapi bejegyzése: „aug. 3. = 22 + 12.” Cikkünk ugyanis 22 soros. Forrása a *La vie parisienne* c. hetilap júl. 30-i számában megjelent hír volt (*À travers la semaine. Samedi.*)

Castellane palota: 1. A bolgár fejedelem hadsegéde c. márc. 5-i cikk jegyzetét.

149. *Casa-Riera és a százmillió örökség.* BH 1904. aug. 7. 12. 1. — Napihirek

A No. aug. 7-i bejegyzése egy 19 soros cikket tart számon. A BH aznapi számában ezt a 19 soros párizsi hírt találtuk.

Az ügy előzményéről, mint ahogy erre a hírcikk is utal, a BH júl. 7-i számában olvashatjuk a feltehetően ugyancsak Adytól küldött alábbi hírt:

A Szélmármárki

A francia fővárosból ismét szenzációs botrány híre érkezik. Arról van szó, hogy egy dúsgazdag főúr gonosz úton szerezte kincset érő vagyonát. A botrány hőse [*mint Párizsból jelentik.*] Casa-Riera márkí, az aranygyapjasrend lovagja, a becsületrend lovagja, aki a Rue de Berry egyik pompás palotájában lakik. Tömérdek címe van, otthonos legelőkelőbb körökben, s ha valami külföldi fejedelmi vendég érkezik, Casa-Riera márkí ott van a fogadásnál. Részt vett azonkívül minden társadalmi mozgalomban, s a jótékony-ság terén igen bőkezű. A márkíró most azt beszélik, hogy nem márkí, hanem egy főúr volt titkára, sőt inasa, s hogy vagyonát csalással és gyilkosság árán szerezte.

A botrányt egy sajtópör kavarta föl, amelyet Alexandro Riera márkí indított egy újságíró ellen, aki megírta róla összes gonoszságait. A rémregénybe illő história ez: Mintegy harminc éve a Rue de Berry-beli palotában a kétségtelenül hiteles Casa-Riera márkí rezideált. Öreg, magával tehetetlen ember volt. Fényes háztartását Foix Mediano, a titkárja vezette. Ő kezelte a száz milliót meghaladó nagy vagyont is. 1881-ben az öreg márkí meghalt. A hatóság képviselői fölnyitották az öreg úr végrendeletét és az óriási vagyon ekkor Riera Josénak, az elhalt márkí szegény unokaöccsének jutott. A párizsi hatóságok még megkapták a szegény rokon levelét, amellyel a végrendelet kezéhez jutását rendben és örömmel nyugtázta, de még mielőtt eutazhatott volna, hogy vagyonát és öröklött címeit átvehesse, Riera José hírtelen meghalt. Az óriás vagyon gazdátlanul maradt. Am Foix Mediano nem hagyta ennyiben a dolgot, keresett-kutatott, és három év múlva, a francia hatóságoknak csakugyan bemutatott két fiatalembert, Riera Alexandrót és Gonzalót, akik igazolták, hogy az elhalt Riera Josénak fivérei. Ezután, Foix Medianóval, az önfeláldozó mentorral együtt, hármásban éltek a palotában és együtt élvezték a száz millió kamatait. Am ez az együttélés nem volt valami békés és nyugodt. Öreg cselédek, akik nem mulasztották el az ajtó előtt hallgatózni, mesélik, hogy a három úr, éjszakának idején, zárt ajtó mögött veszekedett, fegyházal, akasztófával fenyegette egymást. De Foix Mediano már öreg volt és nemsokára bevégezte földi pályafutását, anélkül, hogy a cselédszoba pletykái nyilvánosságra jutottak volna és megzavarták volna boldog életét. Halála után kiütött a viszálykodás a Casa-Riera-házban. A két testvér állandóan civakodott egymással, hogy egy szép napon Gonzalo

eltűnt. Alexandro testvér azt mondta mindenkinek, hogy Gonzalo hazautazott Sevilleba, ahol boldog menyasszonya várt rá. Ettől az időtől fogva Alexandro Casa-Riera márki egyedül uralkodott a Berry-utcai palotában. Semmi sem zavarta volna a nagy úr boldogságát, ha egy szép napon egy nyugalmazott spanyol diplomata, állítólag az elhalt Sagasta miniszterelnök utasítására, nem kutatótt volna a márki előélete és múltja után. A ravasz spanyol diplomata kiderítette, hogy a két Riera fivér meghalt, még mielőtt — örökséghez juthattak volna, és a vagyon mostani birtokosa unokaöccse Foix Medianónak. Titkára, vagy tán inasa volt José Rierának és nem lehetetlen, hogy ő tette el láb alól ezt a fiatalembert. Ettől az időtől fogva seregszámra támadtak a Rierák, papok, szélhámosok, katalóniai kovácsmesterek, tanítók, akik a párizsi törvényszéknél, vagy a nyilvánosság előtt keresték igazukat. Legutóbb Riera Alexandro márki egy ily tárgyú újságcikk szerzőjét rágalmazásért porbe fogta, és az illető védelmére nem hozott föl egyebet, mint hogy fölmutatta Alexandro Riera — *halotti bizonyítványát*. Párizsban most várják a sajtópör befejezését.

150. *Béranger házat lerombolják*. BH 1904. aug. 8. 4. l. — Napihírek

A jelentéktelen, de Adyhoz közel álló, mert irodalmi vonatkozású hír valószínűleg neki tűnt fel a francia lapokban és tudósította róla lapját. Erre utal a No. aznapi bejegyzése: „aug. 8. = 15”, mivel cikkünk éppen 15 soros. Lehet, hogy a lerombolás előtt álló házat fel is kereste. A hír forrását nem találtuk meg a francia lapokban.

151. *Belvigo*. BH 1904. aug. 9. 8. l. — Napihírek

Ebben a cikkben hivatkozás történik egy másikra, mely júl. 1-én Orosz menekültek Párizsban címmel jelent meg a BH-ban és amelyet ugyancsak Ady-nak tulajdonítottunk. Ebben adott hírt orosz nihilisták és Roberti üldözéséről. Később ellátogat az orosz katonák cannes-i üdülőházába is, és erről is beszámolót küld a BH-nak. (L. Orosz katonák a Rivierán. okt. 9. a 134. lapon.) A téma tehát kétségtelenül érdekelte, közel állt hozzá, annál is inkább, mert az ügygel kapcsolatban egy újságíró megint hivatást teljesített, az üldözött igazság mellé állt. De feltevésünket támasztja alá a No. aznapi bejegyzése is: „aug. 9. = 43 + 20 + 9”, lévén a cikk 43 soros.

Az újságíró, aki az orosz hadseregről szóló leleplezést lapjában közölte, Léon Faraut, a *Le Journal* munkatársa. Az orosz katona neve pedig Szergej Belvigo. A róla szóló cikkek a *Le Journal* aug. 4-i és 6-i számában jelentek meg. Ezek a cikkek szolgáltak alapul Ady tudósításához.

Pléhve, Vjacseszlav Konsztantyinovics (1846—1904): a forradalmárokat kegyetlenül üldöző orosz belügyminiszter, aki 1904-ben bombamerénylet áldozatává lett.

152. *Szerelmi drámák, ártatlan áldozatokkal*. BH 1904. aug. 9. 9. l. — Napihírek

Ady szerzőségét konkretizálja a No. aznapi bejegyzése: „aug. 9. = 43 + 20 + 9, cikkünk ugyanis éppen 20 soros. Nem a szenzációért, hanem inkább a korabeli erkölcsök jellemzésére írhatta meg Ady a sorozatos párizsi szerelmi drámákat. Nem a részletek borzalmasságát színezi ki, hanem a három esetből generalizál. És ennek a házasságtörésben, szerelmi féltékenységben tobzódó polgári erkölcsnek a vetülete az Adytól oly sokszor és sokat ostorozott francia színpad, melynek csaknem kizárólagos témája a szerelmi háromszög (L. A Palais-Royal vége c. aug. 19-i cikkét a 103. lapon).

Az itt megírt történetek forrása a nevek helyesírásából ítélve a *Le Journal* 1904. aug. 6-i száma.

153. *Kitüntetett francia színészek.* BH 1904. augusztus 9. 10. l. — Irodalom és Művészet.

A kis hírt azért közöljük, mert a No. aznapi keltű bejegyzése („43 + 20 + 9”) azt látszik bizonyítani, hogy a harmadik tétel erre a rövid 9 soros cikkre vonatkozik.

Féraudy, Maurice (1859—1932): francia színész. — *Mounet-Sully*, (Jean Sully 1841—1916): tragikus színész. — *Coquelin cadet*: ifj. Coquelin, Ernest: komikus színész. — *Silvain, Eugène-Charles-Joseph* (1851—1930) drámai színész. — *Leloir, Louis-Pierre* (1860—1909): drámai színész. — *Le Bargy, Charles-Gustave-Auguste* (1858—1936): drámai színész.

154. *A cár és a lyoni tudós ember.* BH 1904. aug. 11. 11. l. — Napihírek

Ady szerzőségét majdnem bizonyossá teszi a jelentéktelen hírcikk esetében, hogy 1905-ben többször visszatér a témára. Mire hercegnők leszünk c. BN 1905. febr. 28-i cikkében írja: „az ő híres lyoni kuruzslója és jósa azt jövendölte . . .” Vilmos császár revolvere c. BN 1905. júl. 29-i cikkében pedig a következőket adja a cár szájába: „— Van egy próféta lelkű emberem Lyonban. Azt jósolta, hogy bomba fog szétszaggatni.” A cár barátja c. szatirikus karcolatban (BN 1905. aug. 16.) ismét a lyoni „tudóssal” gúnyolja ki a forradalomtól rettegő cárt. Itt is utal arra, hogy a francia kuruzsló annakidején megidézte Nagy Péter cár szellemét, de hozzáteszi, hogy sikertelenül. Hogy miért sikertelenül, annak magyarázata a későbbi cikkben van: „Ezek a szellemek aztán elmondották, hogy miként kell a japánokat megsemmisíteni.” Végül bizonyíthatunk még a No. aznapi bejegyzésével is: „aug. 11. = 18 + 24 + 21” Cikkünk ti. éppen 24 soros.

155. *Az éjjeli menedékhelyen.* BH 1904. aug. 11. 12. l. — Napihírek

Ady szerzősége mellett bizonyít a No. aznapi bejegyzése: „aug. 11. = 18 + 24 + 21”, cikkünk 21 soros. Ady egyébként ismerte Gorkij Éjjeli menedékhelyét, melyet nagyváradi tartózkodása idején láthatott és olvashatott is (A hétről. AEÖPM IV. 154.). Valószínűleg neki jutott eszébe az irodalmi párhuzam, amint hogy rá vallanak az ilyen szóhalmazások is: „öreg, züllött, rongyos csavargó”, „nyomorultán, csavarogva, elvénülten”, és az egész történetnek rövid, szaggatott mondatokban való elbeszélése.

156. *A francia vagyonok.* BH 1904. aug. 11. 21. l. — Különféle

Ezt a teljesen szintelen kis hírt azon az alapon tulajdoníthatjuk némi valószínűséggel Adynak, hogy a No. aznapi bejegyzésében a következőket olvashatjuk: „aug. 11 = 18* + 24 + 21”. A csillagos szám, amint ezt a többi hasonló jelzésből kikövetkeztettük, azt jelenti, hogy a cikk a Különféle rovatban jelent meg. Az aznapi BH-ban a Különféle rovatban pedig mindössze ezt a 15 soros francia vonatkozású hírt találtuk.

157. *A fegyenc házassága.* BH 1904. aug. 13. 9. l. — Napihírek

A romantikus és különös történetet feltételezhetően Ady írta meg a BH-nak a Le Journal 1904. aug. 4-i számában megjelent hír alapján. Ez annál is valószínűbb, mivel a No.-ben aznapi dátummal a következő bejegyzést olvashatjuk: „aug. 13. = 25” Cikkünk pedig éppen 25 soros.

158. *Kínaiak Párizsban.* BH 1904. aug. 14. 12. l. — Napihírek

Ady szerzősége mellett szól a No. aznapi bejegyzése: „aug. 14. = 26 + 14”; cikkünk pedig éppen 26 soros. Ady Párizsban mindig nagy érdeklődést tanúsított az ott megismert egzotikus népek iránt. Egy másik bejegyzése a No.-be így szól: „A fekete és sárga fajokról írni valamit.” (246. sz. a 200.

lapon). Írt is többször a japánokról (A franciák és a sárga veszedelem. ápr. 12. a 212. lapon, A japánok képvásárlása. júl. 25. a 242. lapon, Mit mond egy kicsi japán? aug. 3. a 96. lapon).

A hírcikk a l'Humanité aug. 10-i számában megjelent Les chinois à Paris (Kínaiak Párizsban) c. híre nyomán készült.

159. *Ebéd harmadjélezer választónak.* BH 1904. aug. 14. 12. l. — Napihírek

A No. aznapi bejegyzése egy 26 és egy 14 soros cikket tart számon. Ezért tulajdonítjuk Adynak ezt a 14 soros cikket.

160. *Egy plébános, egy protestáns lelkész és egy rabbi.* BH 1904. aug. 18. 9. l. — Napihírek

A felekezetek közötti békét szimbolizáló kis történetet alighanem Ady halászza ki a francia lapok híryanagából. Erre vall az Ady képzésű „szenvedelem” szó is. De ennél konkrétabb bizonyítékunk a No. aznapi bejegyzése: „aug. 18. = 35 + 60 + 26”, a szóban levő cikk ugyanis éppen 35 soros.

161. *Arisztokrata nők botránya.* BH 1904. aug. 18. 10. l. — Napihírek

A No. aug. 18-i feljegyzése többek közt egy 60-soros cikket is számon tart. Ezen az alapon, valamint a bevezető és befejező mondat stílusa alapján sorozzuk ezt az éppen 60 soros cikket Ady Párizsból küldött hírcikkjei közé. Az előzetes hír, melyre a cikk utal, a BH-ban aug. 16-án megjelent Grófnők és uzsorások c. cikk. Ez azonban közvetlenül a francia lapok nyomán készült mert az esetről a francia újságok is csak 14-én és 15-én adtak hírt.

162. *Francia pincérek sztrájkja.* BH 1904. aug. 18. 11. l. — Napihírek

A l'Humanité aug. 12-i számának Les garçons limonadiers de Toulouse c. cikke után készült kis híradást szociális tartalma miatt minősítettük Adyénak. Egyébként a BH nem nagyon közölt sztrájk híreket, még kevésbé a l'Humanité alapján. Ady kedvelt jelzője, a „hatalmas” is az ő fogalmazására árulkodik az utolsó mondatban. Erősen valószínűsíti Ady szerzőségét a No. aznapi bejegyzése: „aug. 18. = 35 + 60 + 26”; cikkünk ugyanis 26 soros.

163. *Tóbiás jóslata.* BH 1904. aug. 19. 8. l. — Napihírek

A párizsi Revue cikke nyomán készült tudósítást azon az alapon tulajdonítjuk Adynak, hogy a No. aug. 19-i bejegyzése a következő: „aug. 19. = 30 + 16” Cikkünk pedig éppen 30 soros. Kétségtelen továbbá, hogy Ady ez idő tájt és később is nagyon érdeklődött a sárga és fekete fajták iránt. Erre vall egy bejegyzése párizsi noteszkönyvébe is: „A fekete és sárga fajokról írni valamit.” (246. sz. a 200. lapon). De rá jellemző az is, hogy kiemeli a cikkből a művészi és irodalmi vonatkozásokat. Őt sejteti a következő kategorikusan megfogalmazott mondat is: „Erről a furcsa cikkről még sok tudós szó fog esni.” Nagyon valószínűsíti Ady szerzőségét, hogy későbbi cikkeiben több alkalommal is visszatér az itt közölt jóslásra. 1905. aug. 3-i Mister Alexander esetéből c. cikkében írja: „Van ugyan egy néger szociológus, ki azt hirdeti, hogy az ő fajtájáé a jövő.” 1905. nov. 22-i Vitboi c. cikkében pedig a következőket olvashatjuk: „Ha igaza van annak a néger tudósnak, ki a fehér ember pusztulását hirdeti. . .” Még 1906-ban is visszatér Tóbiás jóslatára: „Azóta néger szociológusok vannak, akik a fehér fajta pusztulását jósolják.” — írja Két asszony c. 1906. márc. 18-i cikkében.

164. *A külföld magyarjai.* BH 1904. aug. 23. 7. l. — Napihírek

Elég szokatlan dolog, hogy Ady a király születésnapjának megünnepléséről tudósít és hogy e tudósítás szerint részt vett az osztrák–magyar

nagykövetség estélyén. A No. aug. 23-i bejegyzése viszont ezt nagyon valószínűsíti. Ezen a napon a No. ugyanis Az orosz Vöröskereszt kiállításán kívül még egy 47 soros cikket tart számon. A BH aznapi száma a napihírek rovatban a külföld magyarjai címen együttes beszámolót hoz a király születésnapjának megünnepléséről a különböző országokban, s ezek között a párizsi levelező beszámolója éppen 47 sor.

Khevenhüller-Metsch, Rudolf gróf (1844–1910): osztrák diplomata 1903-tól kezdve a monarchia párizsi nagykövete. Ady később többször ír róla és elég ellenszenves figurának mutatja be (A „cher comte”. BN 1906. júl. 10., Megint Khevenhüller. BN 1907. márc. 8. A vatikáni börze. BN 1907. ápr. 12. Ausztria–Magyarország kesztyűs keze. BN 1907. máj. 1.). Nyilvánvalóan ez volt az első találkozása a nagykövettel.

165. *Talma emléke.* BH 1904. aug. 24. 11. l. — Irodalom és Művészet

Valószínű hogy Ady küldte haza a híradást, sőt az is könnyen lehet hogy megnézte Talma párizsi házát, mely közel esett párizsi lakásához, szinte naponta járt az avenue de l'Opéra-n keresztül, legalább is erre vall a pár soros kis hírnek élményi jellege. Ady szerzőségét valószínűsíti az aug. 24-i No. bejegyzés is „18 + Népinevelés a kaszárnyában”. Kis hírcikkünk ugyanis 18 soros.

Talma, François-Joseph (1763–1826): nagy francia tragikus, Napóleon kedvelt színésze.

166. *A föltámadt volapük.* BH 1904. aug. 27. 8. l. — Napihírek

A rövid hírcikk azon az alapon is Adynak tulajdonítható, hogy egy világnyelv kialakításának problémájával kapcsolatban érvként említi a meglepően fejlődő fiatalabb kultúrájú népeket. Rá vall még az „ám” kötőszó ellentétes értelemben való használata. Ennél konkrétabb bizonyítékunk azonban a No. következő bejegyzése: „aug. 27. = 26” A cikk ti. éppen 26 soros.

167. *A párizsi színházak szezonja.* BH 1904. aug. 28. 14. l. — Irodalom és Művészet

[*] Eredetiben: interjúvok

Valószínűleg Ady színházi beszámolója. A párizsi színházokról eddig elmondott minden gondolatát, észrevételét megtalálhatjuk benne: a trósz problémáját, azt, hogy az orfeumok egyre nagyobb tért hódítanak a színház rovására, az operett készülő feltámadását, a francia színműfők társadalmi, faji, vallási, poititikai kérdések iránti érdeklődését, az idegen írók térhódítását a francia színpadon, a Palais-Royal közeli megszűnését., stb. De számtalan nyelvi-stiláris bizonyítékot is felvonultathatunk: tipikusan Ady kifejezések: „a színházi láz”, „hatalmas és merész program”, „muzsa-csarnok”, „hatalmasabban gyarapszik”, stb. Igaz mindezzel szemben, hogy a No. nem hitelesíti Ady szerzőségét, mert sem sorszámmal, sem pedig cím szerint nem sorolja fel. Elképzelésünk a következő. A No. jegyzetében jeleztük, hogy egyes számcsoportok a noteszkönyvben alá vannak húzva, sokszor kettős, hármas aláhúzással, az előző számok pedig keresztül vannak húzva. Az ilyen aláhúzások egy-egy elszámolás időpontját követhették, amikor a BH-tól egy-egy összeg befutott és az előzőleg feljegyzett cikkek elszámolási szempontból tárgyalanná váltak. Aug. 27-én is ilyen kettős aláhúzást találunk, ami azt jelzi, hogy az addig írt cikkeket a BH elszámolta. Elképzelhető tehát, hogy az aug. 28-i lappal együtt futott be az elszámolás és akkor már az aug. 28-án megjelent cikk címét fel se jegyezte, hiszen az elszámoltak

között volt. Így maradhatott ki a No. feljegyzéseiből ez az egyébként jellegzetesen Ady cikk, és ezen az alapon mertük, hacsak Függelékben is, közölni.

Nagy érdekessége az új szezonnak az operett föltámadása. I. Az operett föltámadása c. júl. 17-i cikkét (79.). — *Anatole France. Hervieu, stb. megszólalnak a színpadon az új szezonban is:* Anatole France-nak Mannequin d'osier (Próbababú) c. darabját játszották az elmúlt szezonban. Hervieu-nek (Paul Ernest Hervieu 1857—1915) *Le Dédale* (Dédalus) c. darabja ment. — *Mirbeau, Octave* (1850—1917): szociális problémákkal foglalkozó színdarabokat írt, a l'Humanité munkatársa volt. — *Théâtre d'amour:* szerelmes színház. Ezen a címen foglalta össze színdarabjait Porto-Riche (l. A párizsi színházak c. máj. 28-i cikk jegyzetét a 406. lapon). Vö. még a 164. sz. bejegyzéssel a No.-ben: „Théâtre d'amour”. — *Becque, Henry* (1837—1899): francia drámaíró. — *Réjane:* l. Bonaparte és Montansier asszony c. márc. 31-i cikk jegyzetét (306.). — *Porel:* l. A párizsi színházak c. júl. 6-i cikk jegyzetét (195.). — *A Palais-Royal színház példáulul csak e szezont éri meg s megszűnik:* l. A Palais-Royal vége c. aug. 19-i cikkét a 103. lapon. — *Sarah Bernhardt a fiának a darabjával kezdi a szezont:* Maurice Bernhardt *Par le fer et par le feu* (Tűzzelvassal) c. darabja, melyet Sienkiewicz regényéből írt. — *Carré, Albert* (1852—1938): francia zeneszerző, az Opéra Comique igazgatója.

168. *Ahol ellopták a telefont is.* BH 1904. aug. 30. 8. l. — Napihírek

A No. aug. 30-án egy 20 soros cikket jegeyz fel. Ezen az alapon tulajdonítjuk ezt a 20 soros cikket Adynak.

A hazáni szent szűz képbén kezdve semmi elmozdítható sincs biztosságban: a BH júl. 14-i számában olvashatunk egy hírt arról, hogy a hazáni Bogorodszkij kolostorból ellopták a csodatevő Szűz Mária képét értékes drágakő keretben.

169. *Nem kémkedés, hanem zsarolás.* BH 1904. szept. 2. 7. l. — Napihírek

Ezt a jelentéktelen hírcikket azon az alapon tulajdonítjuk Adynak, hogy a No. aznapi bejegyzése egy 44 soros cikkre utal, cikkünk pedig éppen 44 soros. Adyra vall egyébként egy stiláris sajátosság, a hátravetett birtokos jelző használata is: „volt ügynöke a hadügyminiszternek” A hír sajtóbeli forrásának nem akadtunk nyomára.

170. *Waldeck-Rousseau orvosai.* BH 1904. szept. 3. 8. l. — Napihírek

Feltehetően Ady-fogalmazta hírcikk. Erre vall az ige régmúlt alakja, melyet Ady prózájában következetesen használt, valamint a No. aznapi bejegyzése: „szept. 3. = 28 + 19”. A szóban levő cikk ugyanis 28 soros.

Waldeck-Rousseau, René (1846—1904): francia miniszterelnök 1899—1902 között.

171. *Ostrom Párizs közepén.* BH 1904. szept. 3. 9. l. — Napihírek

A francia kongregációk elleni harcnak ezt az érdekes és jellegzetes epizódját feltehetően Ady küldte haza lapjának. Erre vall a 19 soros kis hírcikk esetében az is, hogy a No. aznapi bejegyzése a következőképpen szól: „szept. 3. = 28 + 19”.

Chabrol: feltehetőleg André Jean, comte de Croussol (1771—1836): francia politikus, pair, később belügyminiszter.

Néhány napra rá ugyancsak ő tudósít a fejleményekről is. Itt is a No. bejegyzés bizonyítja Ady szerzőségét. A cikk ugyanis 20 soros, az aznapi No. bejegyzés pedig így hangzik: „szept. 18. = 22 + 20 + 22 + 7”. A BH szept. 18-i számában a Napihírek rovatban megjelent hír a következő:

A megostromolt klastrom

[Párizsi levelezőnk írja:]

A minap jelentettem, hogy Párizsban megismétlődött a Chabrol-vár esete. A Legendre utcai Barnabita barátok bezárkoztak klastromjukba, s nem akartak engedelmessé válni annak a bírói végzésnek, mely őket kiűzi hajlékukból. A rendőrség napokig tartotta megszállva a klastromot. Végre egy reggel nagynehezen behatolt a házba. Az oratóriumban a klastrom priorját találták, tíz férfi társaságában, kik magukat *militants de Clíchynek* nevezték s akik a katolikus ifjúság két egyesületének tagjai közül valók. A szerzetesek már régebben belga földre távoztak. A prior tiltakozó írást olvasott föl, s a kis sereg kijelentette, hogy csak az erőszaknak enged. A rendőrök tehát erőszakkal folytatták. Nagyon korán reggel volt még. Négy és öt óra között. Az utcákon alig járt valaki. A rendőrök alkalmas időt választottak a betérésre és sokan voltak. Ilyenformán minden nagyobb incidens nélkül ért véget a Legendre utcai ostrom.

172. Az elefántölő emléke. BH 1904. szept. 4. 13. l. — Napihírek

A l'Humanité aug. 28-i számában megjelent hír nyomán készült tudósítás feltehetően Adytól származik, és a téma különössége, érdekessége készítette feljegyzésére. Ady mellett bizonyít a No. aznapi bejegyzése: „szept. 4. = 20 + 24 + 12”, mivel cikkünk éppen 20 soros.

Hogy világosan lássuk Ady tudósítói robotmunkájának módszerét, példaképpen ideiktatjuk a l'Humanité eredeti hírének teljes szövegével: „Un hommage tardif. Un comité présidé par le docteur Hamy, de l'Institut, s'est formé pour élever un monument à la mémoire de l'explorateur et naturaliste Adolphe Delegorgue, mort en 1850.

Aujourd'hui que le plus simple touriste aspire à raconter son voyage dans une séance solennelle de la Société de Géographie, il est bon d'indiquer, en quelques lignes, la carrière d'un homme si longtemps oublié dans son pays.

Delegorgue part, en 1839, pour l'Afrique australe; il débarque dans la baie de Natal, et explore les contrées limitrophes. Il parcourt les plateaux sur lesquels devaient être fondées l'État libre d'Orange et la République Sud-Africaine. Il assiste aux luttes infructueuses des Boers contre les Anglais, et séjourne chez les Zoulous, alors dans tout l'éclat de leur belliqueuse indépendance.

En même temps, servi par une rare habileté de tireur, il abat les spécimens les plus divers de la faune d'Afrique, pachydermes, carnassiers, herbivores, oiseaux. On l'appelle même le „tueur d'éléphants”, mais il ne néglige pas non plus le monde varié des insectes. Il réussit à constituer de précieuses collections, qui figurent actuellement dans les galeries du Muséum et dans celles des musées de Douai et d'Arras.

Delegorgue rentre en France, mais il a bientôt la nostalgie du continent noir. Terrassé par la fièvre, il expire le 30 mai 1850, dans la colonie française de la Côte-d'Ivoire.” (Megkéssett kegyelet. Hamy doktor, akadémikus elnökletével bizottság alakult, hogy emléket állítsanak Adolf Delegorgue felfedezőnek és természettudósnak, aki 1850-ben halt meg.)

Ma, amikor a leggyeszertebb turista is a Földrajzi Társaság ünnepi ülésén kívánja elmesélni utazását, helyes néhány sorban ismertetni egy hazájában régóta elfelejtett ember pályáját.

Delegorgue 1839-ben utazik Ausztrál-Afrikába; Natal öbölben száll partra és felkutatja a szomszédos országokat. Bejárja azokat a fennsíkokat, melyeken Orange szabad államot és a Dél-Afrikai köztársaságot alapították. Jelen van a búroknak az angolok ellen vívott eredménytelen harcainál és

elidőz a zuluk között, mikor azok harcias függetlenségük teljes fényében ragyognak.

Ugyanakkor, mint ritka ügyes lövő, elejti az afrikai állatvilág legkülönbözőbb példányait; vastagbőrűeket, ragadozókat, fűevőket, madarakat. „Elefántölőnek” is hívják, de nem hanyagolja el a rovarok változatos világát sem. Értékes gyűjteményeket sikerült összeállítania, melyek jelenleg a Természettudományi Múzeumban és a douai-i és arras-i múzeumokban vannak.

Delegogue visszatér Franciaországba, de nemsokára visszavágyik a fekete földrészre. Itt csakhamar leteríti a láz és 1850 május 30-án meghal az Elefántcsontpart nevű francia gyarmaton.)

173. *A kassai cselédek példája.* BH 1904. szept. 4. 13. l. — Napihírek

A kis hír, melyet Ady a l'Humanité nyomán fogalmazott meg és a Lédá házában tapasztaltakkal egészített ki, éppen 24 soros, megfelel tehát a No. aznapi bejegyzése középső tételének: „szept. 4. = 20 + 24 + 12”.

A l'Humanité szept. 1-i számában olvasható hír a következőképp szól: „Une levée de tabliers. Les servantes de Kassa, dans la Haute-Hongrie, donneront à leurs camarades de tous les pays un bel exemple d'énergie. Elles ont fondé un syndicat, rédigé un programme de revendication et mènent une ardente campagne de meetings.

Aux termes de résolutions adoptées par elles, les servantes de Kassa seront libres à partir de huit heures du soir et rentreront à l'heure qui leur plaira. Les nourrices pourront garder leurs propres enfants dans les maisons où elles sont placées. Les visites des parents du sexe masculin, des fiancés et même des „pays” seront autorisées à toute heure du jour. De plus, les servantes prendront leurs repas à la table des maîtres et le minimum des gages sera fixé par le bureau de l'Union des servantes.

Ces résolutions ont été envoyées, sous pli recommandé, à toutes les familles de Kassa. L'Union des servantes est décidée à mettre à l'index les patrons qui refuseraient de se soumettre aux revendications syndicales.

Quand les servantes françaises, les bonnes à tout faire et à tout souffrir auront-elles à leur tour un mouvement de révolte et de dignité contre leurs oppresseurs?”

(Házicselédek felkelése. Az Észak-Magyarország-i Kassa cselédlányai a kitartásnak szép példáját adják minden országbeli kollégáiknak. Szakszervezetet alapítottak, összeállították követeléseik programját és heves harcot folytatnak gyűléseikkel.

Határozataik értelmében a kassai cselédek este nyolc óra után szabadok és akkor mennek haza, amikor nekik tetszik. A dajkák saját gyermekeiket is gondozhatják abban a házban, ahol alkalmazásban vannak. Férfi rokonaik, vőlegényük, sőt még „földijeik” látogatását is a nap minden órájában fogadhatják. Mi több, a cselédek gazdáik asztalánál étkezhetnek és minimális bérüket a „Cselédek egyesülete” szabja meg.

Ezeket a határozatokat Kassa minden családjának ajánlott levélben megküldték. A „Cselédek egyesülete” elhatározta, hogy indexre teszi azokat a házigazdákat, akik megtagadják a szakszervezeti követelések teljesítését.

Mikor fognak már a párizsi cselédek, a mindenes bonnok, akik a szenvedésben is mindenesek, fellázadni elnyomóik ellen emberi méltóságukért?)

174. *A világhíró vége.* BH 1904. szept. 4. 13. l. — Napihírek

A jelentéktelen kis hírcikk azon az alapon tulajdonítható Adynak, hogy ezen a napon a No. többek közt egy 12 soros cikket is számon tart. Cikkünk pedig éppen 12 soros.

175. *Napoleon a drámákban*. BH 1904. szept. 6. 17. l. — Különféle
Az aznapi No. bejegyzés: „szept. 6 = 19*”, ami azt jelenti, hogy ezen
a napon a BH Különféle rovatában egy 19 soros cikke jelent meg. Ezért
tulajdonítjuk Adynak ezt a 19 soros cikket.

176. *Érdekes színházi számok*. BH 1904. szept. 8. 23. l. — Különféle
Szept. 8-áról a következő No. bejegyzést olvashatjuk: „szept. 8 = 16*”,
ami azt jelenti, hogy ezen a napon egy 16 soros cikke jelent meg a Külön-
féle rovatban. Ezen a nyomon találtuk meg a közölt cikket.

Augier, Émile (1820—1889): népszerű francia drámaíró, sok darabját
magyarra is lefordították.

177. *Egy magyar szabadságharcos és a japán vezérek*. BH 1904. szept. 11.
12. l. — Napihírek

Az ilyenfajta történeteket Ady jó érzékkel választotta ki a BH olvasói
részére, de bizonyára maga is mulatott rajtuk. A rövid, szaggatott monda-
tok feltételezik Ady stiláris jelenlétét a kis hírcikk megfogalmazásában. Ady
mellett szól a No. aznapi bejegyzése is: „szept. 11. = 25 + 41 + 37 Egy
forradalmár szobra.” A kis cikk ugyanis 25 soros.

178. *A hóhér halála*. BH 1904. szept. 11. 13. l. — Napihírek

A különös hóhérdinasztia, a furcsa ellentét a hóhér szelíd természete
és vad mestersége között — Adynak való téma volt. Rá emlékeztet a rég-
múlt használata és a rövid, helyenként tómondatos előadásmód, és mellette
bizonyít a No. aznapi bejegyzése egy 41 soros cikkről.

179. *Rablás kloroformmal*. BH 1904. szept. 11. 18. l. — Törvénytudományi
csarnok

A fordulatosan elbeszélte bűnügyi történetet azért tulajdonítjuk Ady-
nak, mert a szept. 11-i No. bejegyzésben többek közt egy 37 soros cikk is
szerepel. Cikkünk éppen 37 soros.

180. *Silvain Budapesten*. BH 1904. szept. 15. 10. 11. l. — Irodalom
és Művészet.

Az enapi No. bejegyzés 21 sort tart számon. A 21 sor két párizsi cikk-
ből adódik össze: a 9 soros Silvain Budapesten és a 12 soros Színműírók
nemzetközi kongresszusa című két kis hírből.

181. *Színműírók nemzetközi kongresszusa*. BH 1904. szept. 15. 11. l.
— Irodalom és Művészet

Indoklását l. az előző, Silvain Budapesten c. cikk jegyzetében.

Az ügynökség megrendszabályozása: a színházi ügynökségek uzsora-
üzleteiről feltehetően ugyancsak Ady tudósít egy régebbi hírcikkben, mely
a BH júl. 12-i számában jelent meg az Irodalom és művészet rovatban az
alábbi szöveggel:

A színházi ügynökök ellen

[Párizsból írja levelezőnk:]

A francia színpadi írók egyesülete már régen végét akarja vetni a
színdarabokat szállító ügynökségek vásárjának. Az egyesület, amely ellen
néhány párizsi színház akcióba lépett, a külföld erősebb ellenőrzésével akar
rekompenzálást nyerni. Néhány, francia darabokat szállító ügynökség való-
ban hallatlan uzsorával dolgozik, legelsősorban a budapesti, berlini, bécsi,

müncheni és drezdai színházak rovására. A francia újságok példaképpen fölemlítik a Madame Sans-Gêne, a Szókimondó asszonyosság című darab esetét. Ezt a híres francia darabot 25 000 frankért adták el a külföldre, s az ügynökség, amely az előadások jogát megszerezte, több százezer frank díjat szedett be a külföldi színházak pénztáraitól. Több ilyen példát hoznak föl a francia újságok. Az a terv most, hogy a színpadi írók egyesülete vegye kezébe a darabok liferálását. Akadályozza meg kölcsönökkel, vagy előlegekkel, hogy a francia írók kényszerűségből kénytelenek legyenek az ügynökségek kezébe jutni, másfelől pedig tartson a nagy külföldi metropolisokban meghatalmazottakat, akik egyenesen, közvetítés nélkül tárgyaljanak s egyezkedjenek a külföldi színingazgatókkal.

182. *Örmények Párizsban.* BH 1904. szept. 16. 20. l. — Különféle

A cikket valószínűleg Ady írta. Ezt látszik bizonyítani egy bejegyzés a No.-ben (225. a 199. lapon): „örmények Franc.” Ez a feljegyzés több más cikktémával együtt sorolja fel ezt is. Egy másik No. bejegyzés ezen a napon éppen egy 31 soros cikket tart számon, ami megfelel a szóbanforgó cikk sorszámának. Ady fogalmazására vall továbbá a demonstráció szó is, mely többször előfordul a cikkben. Egy későbbi, nagy valószínűséggel neki tulajdonított cikk címe: Latin demonstrációk (okt. 27. a 142. lapon), és ugyan-csak arról szól, hogy a franciák tüntetnek az olasz barátság mellett.

183. *Nagyhatalmak a színpadon.* BH 1904. szept. 18. 14. l. — Irodalom és Művészet

A francia cenzúrára való utalás, valamint a csattanós befejezés azt sejteti, hogy ezt az érdekes kis színházi hírt Ady küldte meg a BH-nak. De ezt bizonyítja a No. aznapról kelt bejegyzése is, mely többek közt egy 22 soros cikket tart számon.

A cenzúra nemrégiben betiltott egy Elzász-Lotharingiával foglalkozó, komoly irodalmi darabot : Monriot Boussole c. darabjáról van szó. L. A francia cenzúra c. júl. 22-i cikket (241.).

184. *A szüret Franciaországban.* BH 1904. szept. 18. 33. l. — Közgazdaság

A 7 soros kis hír a szokatlan Közgazdaság rovatban nagyon valószínűen Adyé, minthogy ezen a napon három cikk mellett egy 7 sorosat is számon tart a No.

185. *Az üdv hadserege — automobilon.* BH 1904. szept. 20. 7. l. — Napihírek

Az autón járó üdvhadsereg Ady éles zsurnaliszta szemének tűnhetett fel, rá vall a humoros csevegő elbeszélése is ennek a komikus jelenségnek. A szept. 20-ról szóló feljegyzés a No.-ben így hangzik: „szept. 20 = Lujza hercegasszonytól + 51” Az 51 szám itt két cikk sorszámának összevonása: a szept. 20-án írt 34 soros Lamballe hercegnő feje című és a 17 soros Az üdv hadserege — automobilon c. cikkek sorszámának összege.

186. *Lamballe hercegnő feje.* BH 1904. szept. 20. 7. l. — Napihírek

Lehet, hogy a francia forradalommal kapcsolatos érdekes emlékről Ady tudósította a BH-t. Ez annál is inkább valószínű, mert a rövid mondatos, szaggatott elbeszélő stílus is Ady-t sejteti. Ezt bizonyítja továbbá egy No. bejegyzés is, melynek részletezését l. Az üdv hadserege — automobilon c. BH 1904. szept. 20-i fenti cikk jegyzetében.

187. *A párizsi menedékhelyek.* BH 1904. okt. 27. 12. l. — Napihírek
Az értelmiségi nyomornak e megrázó statisztikáját elképzelhetően
Ady jegyezte fel és küldte el lapjának. Ez annál is valószínűbb, mert a No.
enapi bejegyzése a következő: „okt. 27. = Latin demonstrációk + 14”,
cikkünk pedig éppen 14 soros.

188. *Új nemzetközi kiállítás Párizsban.* BH 1904. okt. 28. 13–14. l.

Ady rendszeres párizsi témái közé tartoztak a kiállítási beszámolók is.
Több vásárról és szakmai kiállításról közölt érdekes beszámolót. Jó zsurnaliszta
érzékkel szedte ki a francia lapokból egy új nemzetközi kiállításra
vonatkozó egymásnak ellentmondó híreket és kanyarított belőlük ugyan-
csak érdekes cikket. Az egész íráson jól érezhető Ady stílusa. A sokszor
használt „idea” szó csakúgy, mint az in medias res kezdés, a rövid, helyen-
ként tömondatos elbeszélő modor mind mellette bizonyít. A fenti indokok
alapján vettük fel gyűjteményünkbe, annak ellenére, hogy a No. nem
említi. Feltételezésünk itt is hasonló a párizsi színházak szerezője c. aug.
28-i cikk jegyzetében kifejtettekhez (422.). Ady a No. tanúsága szerint elszá-
molását okt. 27-én zárja le egy aláhúzással. Ezt az okt. 28-án, talán az elszá-
molással egyidejűleg befutott cikket már nem jegyzi fel külön.

Most már megvan az entente cordiale április elején angol–francia
egyezményt kötöttek. I. A szájöblögető víz c. ápr. 24-i cikk jegyzetét (38.).

189. *Réjane-színház.* BH 1904. okt. 31. 3. l. — Irodalom és Művészet

Ez a kis színházi csevegés minden valószínűség szerint Adytól származik.
Erre utal a No. aznapi bejegyzése: „szept. 31. = Csetepaté egy Szalonn
körül + 25.” A szóban levő cikk éppen 25 soros. Letagadhatatlan Ady
stílusirás jelenléte is („ám” ellentétés köztöszóval kezdett mondat, bagatellizáló
tónus az ilyenféle mondatokban: „Ez egy kis hazaárulás, s a párizsi lapok
most egyszerre olyan három hazaárulóval dicsekedhetnek...”)

Néhány hétre rá újabb híreket küld Réjane-ról. Itt is a No. érvel Ady
szerzősége mellett, minthogy dec. 14-én egy 34 soros cikket tart számon.
A BH dec. 14-i számában a Különböző rovatban megjelent 34 soros cikk a
következő:

Réjane

[*Párizsból írja levelezőnk:*]

Réjane asszony, a franciák jeles művésznője, kinek színházalapító ter-
veről nemrégiben emlékeztünk meg, mostanában akaratán kívül újra sok
dolgát adott a párizsi újságoknak. A művésznő a múlt hetekben érkezett
vissza Amerikából s bocsátotta világgá jövőre nagy terveinek híret, de
már is visszavágyódott az újjvilágba, ahol annyi a babér és a dollár. Vissza-
utazott tehát New-Yorkba anélkül, hogy még a cselédjei is tudták volna.
Egyik elmúlt éjjelen több revolverlövés hangzott Réjane asszony lakásából.
A szomszédok fölriadtak, s éjnek idején szétfutott a hír a párizsi redakciókba,
hogy Réjane asszony agyonlőtte magát. Néhány újság meg is írta ezt a szen-
zációs *on dit*-t. Másnap kiderült, hogy Réjane inasa, egy mulatósnormand
legény lövöldözött részeg állapotban Réjane lakásán, s ugyanekkor derült ki,
hogy Réjane nincs Párizsban. Ez nap estéjén aztán New Yorkból érkezett
a szenzációs távirat, hogy Réjane asszony megmérgezte magát. Aztán jött
egy másik távirat, hogy a művésznőt megmérgezték. Egész Párizs kesergett
a népszerű színházi csillag sorsán, mikor egy New York-i cáfolat megértette,
hogy egy kis baleset történt. Valami romlott ételt evett fölvonásközben a
művésznő, s rosszul lett, de a baj nem volt komoly. De ezzel még nincs
vége a Réjane-krónikának. A párizsi bíróság néhány nap múlva tárgyalja,

illetve tűzte ki tárgyalásra Réjane asszony válópörét. A művésznő tudvalevőleg Porelnak, a Vaudeville-színház igazgatójának a felesége, s a művészpár válik. Ám mióta a nyilvánosságra került, már néhányszor kelt annak a híre, hogy a házaspár békül. Most Párizs arra kíváncsi, hogy megjelen-e a tárgyaláson Réjane?

190. *Az idegen szavak.* BH 1904. nov. 1. 9. l. — Napihírek

A francia nyelvnek az angollal való keveredése régóta állandóan visszatérő problémája a franciáknak. Jelenleg is sokat cikkeznek a francia — angol keverék nyelvről, az ún. *franglais*-ről. Adyt ez is magyar szempontból érdekelhette elsősorban, amire az utolsó mondatban utal is. Feltehetően Ady írás, erre mutat néhány stílusbeli sajátosság is, mint pl. a „hódító” jelző, vagy az olyan egyéni szóhasználat, mint a „teletarkázza”, stb. További bizonyítékunk a nov. 1-re vonatkozó No. bejegyzés: „nov. 1. = A művész és az eladott mű + 82.” A 82 sor négy cikk sorszámából adódik össze, és pedig

Az idegen szavak	21
A szenátor-diák	9
Mit akar Elzász?	30
A Louvre veszedelme	22
	<hr/>
	82 sor

Van azonban a nov. 1-i BH-ban még egy 43 soros francia tárgyú cikk is, a Különbféle rovatban Tolsztoj Shakespeare-ről címmel. A 82 sor tehát úgy is kijön, ha a fenti 9-soros és 30-soros cikket ezzel a 43 soros cikkel hozzuk össze. Ezzel szemben az a gyanúnk, hogy a Shakespeare-ről szóló cikket a BH Shakespeare-szakértő színikritikusa, Sebestyén Károly írta Georges Bourdon ekkoriban megjelent könyve (*En écoutant Tolstoï*) alapján. Amint-hogy Sebestyén Károly lehet a szerzője egy későbbi, dec. 6-i Shakespeare és Maeterlinck c. cikknek is, mely a Figaró nyomán készült.

Entente cordiale 1. A szájöblögető víz c. ápr. 24-i cikk jegyzetét (312.).

191. *Mit akar Elzász?* BH 1904. nov. 1. 10. l. — Napihírek

Nem először ír Ady a Sedan után Németországhoz csatolt francia tartományok problémájáról. Elzász-Lotharingia c. máj. 28-i cikkében ugyanilyen értelemben ír a francia revansisták Elzászról táplált illúzióiról, és ott is megállapítja, hogy a két tartomány erősen elnémetesedett az időközben eltelt 34 év alatt. Ezen a tematikai indokon túl Ady szerzőségét támasztja alá a No. bejegyzés is. L. Az idegen szavak c. nov. 1-i cikk fenti jegyzetét.

192. *A szenátor-diák.* BH 1904. nov. 1. 10. l. — Napihírek

Indokolását 1. Az idegen szavak c. nov. 1-i cikk fenti jegyzetében.

193. *A Louvre veszedelme.* BH 1904. nov. 1. 10. l. — Napihírek

A kis hírcikket feltehetően Ady írta. Ezt bizonyítja a No. nov. 1-re vonatkozó bejegyzése. Részletes ismertetését 1. Az idegen szavak c. nov. 1-i cikk fenti jegyzetében. További bizonyítékaink stílisisak: ilyenek az „éjjeli menedékhely” kifejezés használata, mely a még Nagyváradról ismert Gorkij darabra utal, a latin szavak viszonylagos gyakorisága (inzultál, remédium, karakter), valamint az „ám” használata ellentétes kötőszó értelemben.

194. *Aki Combes meggyilkolására gyűjt.* BH 1904. nov. 5. 9. l. — Napihírek

A jelentéktelen hírcikk szerzőségét a No. nov. 5-ére vonatkozó feljegyzése valószínűsíti: „nov. 5. = 30” Cikkünk éppen 30 soros. Az ügyről a BH

már nov. 3-án is hírt ad a Figaro nyomán. Ezt követte Ady részletesebb beszámolója.

Uzs hercegné 1. Vándormadarak a Riviérán c. dec. 18-i cikk jegyzetét (361.).

195. *A monte-carlói özvegy*. BH 1904. nov. 11. 9. l. — Napihírek

Ady szerzőségének nyomós bizonyítéka azon a külső körülményen kívül, hogy a cikk kelte éppen második riviériai tartózkodására esik: a vér és arany motívumának felbukkanása. Ezért vettük fel gyűjteményünkbe annak ellenére, hogy a No. nem említi. Mint már két esetben (A párizsi színházak szezonja c. aug. 28-i cikk, valamint Új nemzetközi kiállítás Párizsban c. okt. 28-i cikk esetében), itt is az a feltevésünk, hogy elszámolását nov. 8. után zárja le egy aláhúzással. Az elszámolással egyidejűleg küldött számban megjelent cikket már nem jegyzi fel külön. Nov. 23-ig nem is jegyzi fel más cikk megjelenését.

Elképzelhető, hogy a történetet ott hallotta, de az is lehet, hogy helyi lapból vette. A stílus eleveisége, szemléletessége mindenesetre az élmény-szerűség mellett szól.

196. *Kuroki öccse és egy orosz mesterlegény*. BH 1904. nov. 23. 9. l. — Napihírek

Az érdekesen elbeszél két kis hír összekapcsolása valószínűsíti némi- leg Ady szerzőségét, valamint az olyan jelzőkapcsolások, mint szegény, gyöngye lelkű. Ady mellett szól még a No. nov. 23-i bejegyzése: „nov. 23. = 31 + 16 + 11” Cikkünk ugyanis 31 soros.

197. *Anyák iskolája*. BH 1904. nov. 24. 12. l. — Napihírek

A jelentéktelen hírt a No. aznapi jegyzete alapján tulajdonítjuk Ady-nak, mely így szól: „nov. 24. = 31”. A 31-es sorszám két cikk összegezéséből adódott, és pedig a 13 soros Anyák iskolája és a 18 soros Amerikai tanszék a francia egyetemen sorainak összegéből.

Cheysson, Émile (1836–1910): mérnök-közgazdász. Az alkoholizmus és az elnéptelenedés ellen folytatott harcot műveiben.

198. *Amerikai tanszék a francia egyetemen*. BH 1904. nov. 24. 12. l. — Napihírek

Kont Ignác magyar irodalmi előadásainak említése valószínűsíti, hogy az egyébként jelentéktelen hírt Ady küldte haza a BH-nak. Kont Ignácról l. még Magyar előadások a Sorbonne-on c. máj. 11-i cikkét és jegyzetét (219. és 404.). De emellett szól a No. nov. 24-re vonatkozó feljegyzése is. L. Anyák iskolája c. nov. 24-i, előbbi cikk jegyzetét.

199. *Görög diákok tüntetése Párizsban*. BH 1904. nov. 26. 8. l. — Napihírek

A jelentéktelen hírcikket a No. aznapi bejegyzése alapján tekintjük Adyéna. Ez pedig így szól: „nov. 26. = Levél a Riviéráról + 70.” Ez a szám három cikk összevont sorszámának látszik, és pedig a 15 soros Görög diákok tüntetése Párizsban, a 26 soros Mi lesz a tiarával?, és a 29 soros A színpad joga c. cikkek sorainak összegéből adódik.

200. *Mi lesz a tiarával?* BH 1904. nov. 26. 9. l. — Napihírek

A jelentéktelen, de jellegzetesen párizsi hírt valószínűleg Ady küldte meg egyik francia lap közleménye nyomán. Rá vall az eleven, finoman és fanyarul ironikus stílus, a hátravetett birtokos jelző használata („siralmas

bizonyosságát az emberi ítélet, a tudomány tökéletlenségének"), valamint a No.-nek az előbbi cikk jegyzetében részletezett feljegyzése.

Tiara a régi perzsa királyok fejdíszje, a pápa hármaskorona.

201. *A színpad joga*. BH 1904. nov. 26. II. 1. — Irodalom és Művészet

Ez a nem minden kajánság nélkül megfogalmazott kis hír valószínűleg Ady műve. Erre vall a Görög diákok Párizsban c. hírcikk jegyzetében ismeretett No. bejegyzés (430.). Arthur Meyerről később is sokszor ír és többnyire nem mulasztja el megemlíteni annak házasságát Mlle Turenne-nel, kinek családja a Stuart fejedelmi családdal rokon. Így pl. A Szajna mellől I. Arthur Meyer terve c. BN 1906. júl. 5-i cikkében: „Felesége Turenne-leány, a Stuartok unokája”, vagy még később Arcképek. Arthur Meyer c. BN 1907. febr. 6-i cikkében: „Ő maga is arisztokrata nőt vett feleségül. Turenne-leányt, a legkatolikusabb fejedelmi család: a Stuartok véréből.” Arthur Meyer házassága egyébként okt. 7-én volt. A BH olvasóinak nem írhattott a legtekintélyesebb francia nacionalista lap főszerkesztőjéről abban a gúnyos hangnembben, ahogyan később ír róla, de elmondja, hogy a revűnek nagyon sokan örülnek, és Arthur Meyernek nagyon sok az ellensége.

202. *Politika a városháznál*. BH 1904. nov. 30. II. 1. — Napihírek

A jelentéktelen kis hírcikk feltehetően Ady műve. Neki szűrhatott szemet, hogy a radikális többség ellenére nacionalista határozatok születtek a párizsi városházán és ilyen körmönfönt fogalmazásban tudósítja erről a BH olvasóit. Feltételezésünket támogatja a kis cikk stílusa is, valamint a No. nov. 30-i bejegyzése egy 31 soros cikkről. Érdekes véletlen, hogy ezen a napon a BH-ban két 31 soros párizsi hírcikk szerepel. Minthogy sem a téma, sem pedig a stílusjegyek alapján nem tudtuk biztonságosan eldönteni, hogy melyik származik Adytól, a másikat (Diáktüntetés Párizsban) is közöljük a Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. dec. 4-i cikk jegyzetében (359.).

Haussmann, Georges baron (1800—1891): a régi Párizs újjáépítője, a nagy bulvárok és több park tervezője.

203. *A borralaló*. BH 1904. dec. 2. II. 1. — Napihírek

Bár a No. ezen a napon egy 20 soros cikket jegyez fel, cikkünk pedig csak 19 soros, mégis azt kell gyanítanunk, hogy ezt küldte haza Ady. Az egész lapban ugyanis nincsen más párizsi vonatkozású cikk.

204. *Munkás-kiállítás Párizsban*. BH 1904. dec. 3. — Napihírek

A No.-ben ezen a napon a következő bejegyzést olvashatjuk: „dec. 3 = 13*¹¹”. Egy 13 soros cikk jelent meg tehát ezen a napon és pedig a Különféle rovatban, mint ezt a sorszám mellett csillag jelzi. Cikkünk éppen 13 soros, de a Napihírek rovatban jelent meg. Ennek ellenére nagyon valószínű, hogy erről a cikkről van szó, mert a következő napon a Különféle rovatban megjelent cikk mellől viszont hiányzik a csillag. Így feltehető, hogy felcserélte a jelölést. A dec. 3-i számban ugyanis más 13 soros cikket nem találtunk. Adyra jellemző az egyébként jelentéktelen kis hírcikkben a „hatalmas tanulságú” jelző is.

Bourgeois: valószínűleg Léon Bourgeois (1851—1925) későbbi külügy-miniszterrel és nem Émile Bourgeois (1857—1934) történészről van szó, bár a pusztán névfelsorolásból ez bizonyosan nem állapítható meg. — *Doumer, Paul* (1857—1932): 1905-ben a francia képviselőház elnöke. — *Millerand, Alexandre* (1859—1943): ügyvéd, 1885-ben radikális, 1889-ben és 1893-ban független szocialista képviselő. A szocialisták ellenkezése dacára részt vesz Waldeck-Rousseau kabinetjében, mint kereskedelem- és iparügyi miniszter

(1899–1902). Ezért nem csatlakozik az egyesült szocialista párthoz sem. 1909–10-ben munkaügyi, 1912–13-ban hadügyminiszter, majd 1914–15-ben ismét hadügyminiszter. 1920–24 közt köztársasági elnök. Ady 1907-ben interjút készít vele (Millerandnál. BN 1907. ápr. 6.). — *Étienne, Eugène* (1844–1921): francia politikus, gambettista képviselő, majd 1905-ben belügy-, 1905–06-ban hadügyminiszter. — *Klotz*: nem sikerült kideríteni kilétét.

205. *Sok az eszkimó*. BH 1904. dec. 4. 12. l. — Napihírek

Dec. 4-én a No. többek közt egy 12 soros cikket is számon tart. Ezért vettük fel e jelentéktelen kis szociális statisztikát, amely témájában sem áll messze Ady érdeklődésétől.

206. *A franciák és a földrajz*. BH 1904. dec. 4. 45. l. — Különléle

Ezen a napon a No. a Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. nagy cikkben kívül egy 12 és egy 25 soros cikket tart számon. Bár ebben a számban két 25-soros francia tárgyú cikket is találtunk, úgy véljük, hogy stílusosan ez a cikk áll közelebb Adyhoz, mint a Jeanne d'Arc cikk jegyzetében a tények megvilágítása céljából ugyancsak közölt Déroulède és Jaurès párbaja c. cikk (360.).

207. *Különös botrány*. BH 1904. dec. 5. 7. l. — Napihírek

Valószínű, hogy a párizsi levelező élénken elbeszélte kis anekdotikus hírét a francia lapok nyomán Ady öntötte formába. Erre vall a mindvégig fordulatot, rövid mondatos elbeszélés, valamint olyan jellegzetes bagatellizáló Ady jelzők, mint a „csinos” botrányok. De ezt látszik bizonyítani a No. dec. 5-i bejegyzése is egy 27 soros cikkről.

208. *Művészet és szocializmus*. BH 1904. dec. 10. 13. l. — Irodalom és Művészet

A szociális téma és a rövid híradás néhány stílusjegye valószínűsítik Ady szerzőségét. Ezt támasztja alá az utalás a Mimi Pinson zeneiskolára, melyről valószínűleg szintén Ady emlékezett meg már máskor is (A Mimi Pinsonok máj. 25. a 222. lapon). Ady stílusát idézi a következő mondat is: „... aki tudja, hogy milyen iszonyú a művésziproletárság Franciaországban, az megérti, hogy milyen óriás, kínos, gyötrelmes kenyérharc csoportosíthatta szindikátusba a ballerínákat.” Ady gondolata az is, hogy a Mimi Pinsonok iskolája „előjele azoknak az időeknek, mikor az ízlés, a művészet mindenkinek közös kincse lesz.” Még inkább valószínűsíti Ady szerzőségét a No. dec 10-re vonatkozó feljegyzése egy 33 soros cikkről.

Charpentier, Gustave: l. A Mimi Pinsonok c. máj. 25-i cikk jegyzetét.

209. *Francia renájelek*. BH 1904. dec. 23. 20. l. — Különléle

A kuriózus kis adalékot feltehetően Ady küldte meg a BH-nak. Erre vall az egésznek szeliden ironikus hangja, valamint az olyan megjegyzés: „Az effélékből közsérelmet csinálnak Franciaországban”. Ady egyik, gyakran hangoztatott finom megfigyelése, hogy Párizs páratlan vonzóereje mindenek előtt abban van, hogy az egész város „egy nagy fórum, ahol minden cselekvésünk közcselekvés” (Úti jegyzetek BN 1906. okt. 5.). Ady mellett bizonyít még konkrétan a No. dec. 23-ra vonatkozó jegyzete egy 26 soros cikkről.

MUTATÓK

NÉVMUTATÓ

- Abe, K. 153
 Abous, Edmond 410
 Adam, Juliette 192, 388
 Adam, Paul 339, 392
 Adorján Andor 295
 Ady Lajos 295, 371, 372, 377, 381, 386, 392
 Ady Lajosné 371
 Ahrenberg, Prosper d' 25, 26, 27, 305
 Aiszkülosz 150, 199, 353
 Ajalbert, Jean 401
 Albert, monacói herceg 345
 Allemane, Jean 213, 401
 Anakreon 70
 André, Louis 158, 342, 355, 356
 Andrieux, François Guillaume Jean 194, 389
 Angelin, 26, 305,
 Antal, páduai szent 353
 Antoine, André 160, 161, 289, 361
 Arany János 219, 349
 Arène, Emmanuel 399
 Arène, Paul 238, 412
 Athis, Alfred 401
 Aubanel, Théodore 238, 320, 413
 Aubé, Jean-Paul 199, 394
 Aubry de la Bucharderie, Claude, 30, 306, 307
 Aubry, Raoul 318
 Augier, Émile 237, 268, 412, 426
 Avenel, Georges, vicomte d' 65, 66, 67, 323,

 Bachrach dr. ügyvéd 119
 Bacquelin, nevers-i orvos 228, 229
 Baksay Sándor 191
 Bakunin, Mihail 58
 Balmadier, Sarah 16, 301
 Balzac, Honoré de 165, 169, 170, 192, 195, 237, 319, 364, 390, 399
 Bánffy Dezső, báró 48
 Banville, Théodore de 41, 237, 313, 314, 412
 Barnum, cirkusztulajdonos 391

 Barras, Paul vicomte de 30, 31, 32, 306, 307
 Barré, A. 315
 Barret-Wendel, harvardi egy. tanár 282
 Baretta, Mme l. Worms Baretta
 Baskircsev, Mária 163, 361
 Bassi, Ugo 348
 Bassot, Henri 253
 Bataille, Henry 20, 21, 304, 389
 Batthyány László gróf 153, 355
 Baudelaire, Charles 13, 178, 187, 377
 Bazin, René 218, 241, 404
 Bebel, August 19, 20, 302, 360
 Beck, Friedrich báró 120, 343, 344
 Becque, Henry 262, 423
 Beer, angol publicista 401
 Beatrice (Dante műzsája) 336, 337
 Béjart, Armande 187, 379
 Béjart, Madeleine 379
 Bellamy, Edward 344
 Bellini, Vincenzo 206, 397
 Bellman, Carl Michael 222, 406
 Belvigo, Szergej 249
 Bendek János 96, 185, 338, 377
 Benoit-Leenhardt, cette-i ref. pap 255
 Beöthy László (novellairó) 38, 39, 312, 313
 Beöthy Zsigmond 313
 Béranger, Pierre-Jean 164, 194, 249, 361, 418
 Berczik Árpád 389
 Bérenger, Henry 322
 Berényi János 93, 336
 Bergerat, Émile 216, 403
 Bernard, Tristan 401
 Bernhardt, Maurice 423
 Bernhardt, Sarah 53, 54, 176, 179, 193, 215, 216, 217, 223, 236, 237, 262, 276, 295, 306, 319, 320, 367, 368, 370, 388, 403, 412, 423
 Berr, Georges 209, 336, 399
 Berr de Turique, Jean 402

- Berry, George 358, 359
 Berteaux, Henri-Maurice 356
 Bertha Sándor 221, 404
 Bertie, Francis, 200, 394
 Berzeviczy Gergely 33, 308
 Berzsenyi Dániel 33, 308
 Besnard, Albert 71, 327, 334
 Bilsé hadnagy 25, 26, 27, 155, 305, 355, 356
 Bíró Lajos 293, 354
 Bissolati, Leonida 401
 Bizet, Georges 133, 172, 173, 233
 Bizet, Jacques 173, 365
 Bizet-Strauss asszony 173
 Blanc (?) 129, 132, 345, 353, 354
 Blanchard, Constant-Pierre 26, 27, 305
 Blum Léon 351, 401, 404
 Blücher, Gebhardt, Leberecht 235, 411
 Boccaccio, Giovanni 108
 Bodanszki, bécsi karmester 214
 Bonaparte, Jérôme 362
 Bonaparte, Napoléon I. Napoléon, I.
 Bonaparte, Roland 156
 Bonnef, bolgár utazó 267
 Borisz, orosz nagyherceg 112
 Born Frigyes báró 168
 Bossuet, Jacques Bénigne 312
 Bostock, cirkusztulajdonos 330
 Both István 295, 348, 350
 Botticelli, Sandro 193, 387
 Boufflers, Stanislas 194, 389
 Boulanger, Georges 120, 200, 232, 239, 344, 397, 413
 Bourbon Károly 186, 377
 Bourdelle, Antoine 352
 Bourdon, Georges 400, 429
 Bourget, Paul 21, 141, 170, 304, 351, 393
 Bourgeois, Léon 286, 431
 Bourgeois, Émile 431
 Boussaud Yvonne 238
 Bölöni György 157, 293, 296, 318, 319, 329, 354, 403, 404, 409
 Börne, Ludwig 13
 Bracco, Roberto 133
 Brandes, Georg 309
 Braun Guszti 188
 Briand, Aristide 213, 401
 Brieux, Eugène 88, 133, 262, 335, 369
 Brillat-Savarin, Anthelme 191, 386
 Bródy Sándor 295, 366
 Browning, Elisabeth 308
 Browning, Robert 308
 Brüll Berta 293, 348
 Brunet, Jean 320
 Brunetière, Ferdinand 21, 36, 37, 38, 173, 174, 177, 184, 218, 304, 311, 312, 366, 368, 378, 404
 Bruno, Giordano 44
 Buffon, Georges 186, 378
 Bulton, angol festő 44, 314, 335
 Bustya Endre 362
 Busnach, William 190, 385
 Byron (George Gordon lord) 150, 237
 Caillavet, Armand de 307
 Caligula, Gaius Caesar 234, 398, 411
 Calvé, Emma 173, 288, 365, 366
 Capus, Alfred 45, 46, 47, 157, 210, 262, 271, 294, 315, 357
 Carducci, Giosuè 134, 200, 346
 Carnot, Sadi 159, 358
 Carré, Albert 175, 176, 262, 366, 367, 423
 Carrière, Eugène 334, 352, 384
 Carriès, Jean 189, 190, 384, 385
 Carolus-Duran, Émile-Auguste 71, 216, 327, 403
 Caryll, Ivan 332
 Casa-Riera marquis 419
 Casa-Riera, Alexandro I. Riera, Alexandro
 Caseiro, anarchista 269
 Cassagnac, Paul de 45, 315
 Castellane, Boni de 300, 371
 Cellini, Benvenuto 206, 397
 Cernovitz 150
 Cervantes 33, 41, 42
 Cézanne, Paul 352
 Chabrol, André Jean 265, 423
 Champville, G. Fabius de 27
 Chancel, Jules 315
 Charbonnier, Eugène 279
 Charly hadnagy 26, 27, 305
 Charpentier, Gustave 222, 288, 406, 432
 Charvay, Robert 302
 Chasles, Mlle énekesnő 208, 398
 Chateaubriand, vicomte François-René de 136
 Chaumié, Joseph 283, 329, 331, 359
 Chénier, André 166
 Cheysson, Émile 282, 430
 Chimay hercegné 346

- Chopin, Frédéric-François 195, 329
 Cinnamatus 34
 Claretie, Jules 13, 20, 21, 22, 50,
 116, 169, 170, 207, 233, 262,
 301, 303, 317, 318, 325, 328,
 329, 364, 386, 387, 397, 398,
 410
 Clemenceau, Georges 62
 Cléry, Léon 232, 410
 Colet, Hyppolite Mme 194, 389
 Colette, Gabrielle 364
 Colin, Adèle (Mme Martellet) 190,
 385
 Collin, Raphael 199, 394
 Combes, Émile 38, 62, 102, 103,
 165, 180, 186, 256, 279, 315,
 316, 330, 344, 429
 Conte (?) 13
 Coppée, François 13, 159, 174, 301,
 304, 325, 358
 Coquelin aîné, Constant 30, 137,
 306, 348
 Coquelin cadet, Ernest 251, 420
 Corneille, Pierre 309
 Cornelissen 66
 Coubé, R. P. 358
 Croisset, Francis de 196, 391, 411
 Culvillier, Charles 407
 Curie, Marie 303
 Curie házaspár 302
 Cuspers, német szövetségesei szak-
 ember 247
 Cyrano de Bergerac, Savinien 348

 Csergő Hugó 337
 Csokonai Vitéz Mihály 314, 393

 D'Annunzio, Gabriele 337, 390
 Dante 336, 337
 Danton, Georges Jacques 115,
 158
 Daudet, Alphonse 86, 191
 Daudet, Ernest 294
 Decori, Felix 329, 330
 Decourcelle, Pierre 402
 Degas, Edgar 242
 Deibler, Louis-Stanislas 269
 Deibler, Prosper-Anatole 269
 Delcassé, Théophile 218, 219, 404
 Delegorgue, Adolphe 265, 266, 424,
 425
 Delics János 184
 Delines, Michel 337
 Démokritosz 193, 387

 Déroulède, Paul 83, 192, 295, 333,
 356, 359, 360, 371, 387
 Desbordes-Valmore, Marceline 136,
 137, 347
 Descaves, Lucien 304
 Deschamps, Gaston 37, 38, 312
 Deschanel, Émile 37, 311, 312
 Desjardins (?) 231
 Desmoulin, Fernand 325, 326
 Desmoulin, nacionalista politikus
 44, 314
 Desmoulin, Camille 115, 116, 117,
 342, 343
 Desmoulin, Lucile (Anne-Louise
 Duplessis-Laridon) 116, 342,
 343
 Després, Suzanne 210
 Deval, Abel 46, 47, 209, 210
 Dion marquis 168 363
 Diósi Ödönné 293, 299, 301, 306,
 354, 383, 386, 392, 395
 Donnay, Maurice 208, 302, 304, 399
 Doumer, Paul 280, 431
 Dreyfus, Alfred 76, 81, 82, 88, 153,
 154, 164, 193, 200, 245, 362,
 416
 Drouet, Mme 379
 Drumont, Édouard 44, 200, 314
 Duca, román szövetségesei szak-
 ember 247
 Dufresny, Charles 194, 389
 Dumas, Alexandre (père) 23, 73, 136
 157, 237
 Dumas, Alexandre (fils) 11, 23, 41,
 171, 186, 189, 232, 268, 314,
 318, 325 365, 378, 379, 383,
 386
 Dumas, Charles 69, 327, 383
 Dumay, Henry 209, 210, 399
 Dumouriez, Charles-François 30, 307
 Dupuy, Marthe 69, 70
 Duse, Eleonore 179
 Dürer, Albrecht 326

 Echegeray, José 362
 Edward, VII. 353
 Elek Artúr 371
 Eötvös Károly 187
 Erlanger, Camille 215, 402
 Erzsébet királyné 357
 Esopus 186
 Esterházy Miklós herceg 417
 Étienne, Eugène 286, 432
 Eugénia császárné 165, 362

- Falk Richard 295
 Faludy székesfehérvári ker. isk. igaz-
 gató 242
 Faragó Jenő 178, 368
 Faraut, Léon 419
 Fauchois, René 209, 399
 Fedák Sári 293, 332
 özv. Fehér Izraelné 188
 Fehér Tilda 188
 Fenyő Miksa 381
 Féraudy, Maurice 251, 420
 Ferdinánd, bolgár fejedelem 10
 Ferenc, I. osztrák császár 370
 Ferenc József, I. 343
 Ferrier, Paul 403, 407
 Feydeau, Georges 11, 12, 133, 300,
 323
 Figorszky, lengyel szabadságharcos
 268
 Flammarion, Camille 68, 98, 99, 100,
 324, 325, 393
 Flaubert, Gustave 185, 237
 Flers, Robert de 387
 Fleury, Maurice 237, 412
 Florian, Jean-Pierre Claris de 238
 413
 Foix, Mediano 418, 419
 Forest, Louis 209, 399
 Focher, Adèle 380
 Fougère, Eugénie 253
 Fouillée, Alfred 212, 400
 Fournière, Eugène 213, 336, 401
 Fox, George 320
 Földessy Gyula 295, 319, 371
 France, Anatole 20, 22, 170, 213,
 262, 323, 378, 401, 423
 Frank, Alphonse 46
 Frémiet, Emmanuel 199, 357, 394
 Freycinet, Charles 190, 384
 Frischauer, a Neue Freie Presse
 párizsi levelezője 201
 Fuller, Loie 17

 Gábor Andor 320
 Galilei 198, 325
 Galli-Marié, 172
 Galliffet, Gaston de 196, 391
 Galtier, Joseph 332
 Gambetta, Léon 169, 190, 219
 Gandillot, Léon 339
 Garibaldi, Giuseppe 153, 355
 Garibaldi, Anna 136, 348
 Garibaldi, Menotti 136
 Garibaldi, Ricciotti 136

 Garibaldi, Terézia 136
 Gauthier-Villars, Henri l. Willy
 Gautier, Judith 217, 403
 Gautier, Théophile 237, 377
 Gavarni (Sulpice Guillaume Che-
 valier) 364
 Gavault, Paul 209, 336, 399
 Geay, lavalai püspök 154, 355
 Gebhardt, Émile 237, 238, 412, 413
 Geoffroy, Gustave 401
 Gérard-Richard, publicista 302, 404,
 405
 Géroome, Jean-Léon 199, 394, 403
 Giéra, Paul 320
 Ginisty, Paul 233, 410
 Girardet, Eugène 335
 Girault, Ernest 126, 231
 Gladstone, William E. 187, 379
 Glaser, Mária Magdolna 345
 Gobineau, Joseph-Artur de 33, 34,
 307
 Goethe 69, 92, 93, 324
 Gorkij 252, 420
 Gouffé, Armand 194, 389
 Gounod, Charles 133
 Gresac, Fred Mme 403, 407
 Greuling, Friedrich 43, 44, 89, 335
 Gril kanonok 255
 Grillet, Gustave 300
 Gringoire, Pierre 41, 222, 314, 406
 Grosjean (?) nacionalista képviselő
 358
 Grouchy, Emmanuel 235, 411
 Grünwald Béla 313
 Guesde, Jules 303
 Guiche, marquise de la 323
 Guillotin, Joseph-Ignace 190, 385
 Guinon, Albert 12, 18, 208, 300, 302,
 399, 400
 Günther, Johann Christian 222, 406
 Gyp (Gabrielle de Riqueti-Mira-
 beau) 170, 365
 György, I. görög király 149, 150,
 353
 György, görög herceg 283

 Habert, Marcel 83, 333, 360, 371
 Halévy, Ludovic 172, 214, 233, 410
 Hamy, Ernest 424
 Haraucourt, Edmond 241, 414
 Harden, Max 309
 Harduin, H. 189, 311, 384
 Hartleben, Otto Erich 390
 Hauptmann, Gerhart 93, 213, 336

- Haussmann, Georges baron 285, 431
 Hasegava, japán hadvezér 268
 Hatvany Lajos 341
 Havet, Louis 312
 Hazafi Verai János 243, 415
 Heine, Heinrich 9, 13, 156, 188, 195,
 207, 299, 332, 353, 357, 382, 390
 Heine, Mathilde 390
 Heijermans, Herman 213
 Henrik, porosz herceg 334
 Henrik, IV. 382
 Henry, Émile 269
 Herczeg Ferenc 21, 49
 Hermant, Abel 210, 213, 399,
 401
 Herr, Lucien 401
 Hertz, Friedrich 213, 401
 Hervé (Florimond Ronger) 79, 80,
 331, 332, 346
 Hervé, Gustave 358, 359
 Hervieu, Paul 133, 262, 423
 Hille, Peter 222, 406
 Hochstraten atya 82
 Hoentschel, Georges 385
 Homérosz 180, 222
 Homolle, Théophile 278
 Horn grófné 255, 256
 Hugo, Victor 13, 73, 136, 166, 187,
 188, 237, 249, 268, 379, 380,
 382, 383
 Humbert, Frédéric 330
 Humbert (Daurignac) Teréz 176,
 330, 402
 Husz János 44

 Ibsen, Henrik 66, 133, 200, 209, 213,
 320, 324, 351, 369, 371
 Ingierska, Suzanne 319
 Irving, Washington 344

 Jalis, orosz szélhámos 60, 61
 Jamagata, japán hadvezér 268
 Jászai Mari 21, 233
 Jaurès, Jean 20, 62, 63, 158, 173,
 174, 192, 213, 214, 240, 295,
 296, 303, 356, 359, 360, 366,
 387, 401
 Jeanne d'Arc 44, 86, 124, 125, 158,
 159, 184, 192, 206, 295, 357,
 358, 359, 387
 Jeoffrin, Ibels 307
 Jókai Mór 20, 220
 Jourdan (?) 194, 389
 Jouvenel, Henry de 401

 Julius Caesar 251
 Justh Zsigmond 361

 Károly Albert, Szardínia királya 136,
 347
 Károlyi Sándor gróf 417
 Kautsky, Karl 356, 360
 Kazinczy Ferenc 33, 308
 Kecskeméthy Aurél 33, 308
 Kehr, német orvosprofesszor 264,
 265
 Kemény Zsigmond 169
 Kerker, Gustave 332
 Kéroul, Henry 315
 Key, Ellen 33, 308, 341
 Khevenhüller-Metsch, Rudolf gróf
 258, 422
 Kierkegaard, Sören 187
 Kinizsi Pál 159
 Kipling, Rudyard 196, 198, 391
 Kiss József 49
 Kleist, Heinrich 213
 Klotz (?) 286, 432
 Kóburg Fülöp herceg 117, 119
 Kolumbusz Kristóf 75, 397
 Komlós Aladár 367
 Kont Ignác 219, 220, 404, 430
 Kosáryné, Réz Lola 365
 Kossuth Lajos 340
 Kremmer Ilona 330
 Kubinyi Sándor 191
 Kunffy Lajos 216, 403
 Kunigunda, bajor királyné 82
 Kuroki, japán generális 281, 430
 Kuropatkin, Nyikolajevics Alexej
 120, 121, 130, 344, 345

 Lachnèque generális 356
 Lajos, XIV. 35, 198, 199
 Lajos, XV. 198
 Lajos, XVI. 123, 382
 Lajoux (?) 264
 Lamartine, Alphonse de 136, 166,
 191, 249, 386
 Lamballe hercegnő (Marie-Thérèse-
 Louise de Savoie-Carignan) 273,
 274, 427
 Lamber I. Adam, Juliette
 Lamouet, M. 201
 Lanoux, Armand 300, 351, 353
 Lanson, Gustave 401
 Laporte ezredes 155
 Lara, Isidore Cohen 187, 381
 Largillière, Armand 250

- Larroumet, Gustave 207, 208, 398
 Laura (Petrarca mûzsája) 94, 95, 69, 336, 337
 Lavedan, Henri 215, 216, 217, 402, 403
 Le Bargy, Charles-Gustave-Auguste 251, 420
 Lebaudy, Jacques (Jacques I.) 17, 210, 301, 399
 Lebaudy, Max 210, 399
 Leclinf, Jeanne 16, 301
 Lecocque, Charles 80, 332
 Lecomte, Georges 401
 Leconte de Lisle, Charles 70
 Lecoq asszony 239
 Léda I. Diósi Odónné
 Lefargne, Marie 398
 Lefranc, Abel 37, 38, 312
 Legouvé, Ernest 218, 404
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 50
 Leloir, Louis-Pierre 251, 420
 Le Lorrain, Jacques 41, 42, 43, 313, 314
 Lemaitre, Jules 13, 174, 180, 181, 301, 370, 371
 Lengyel Géza 294
 Lenkei Lajos 295
 Le Nordez, dijoni püspök 355
 Lenôtre, Théodore Gosselin 215, 216, 217, 402, 403
 Leoncavallo, Ruggero 133, 206, 397
 Leonidász 149
 Lepelletier, Edmond 414
 Lépine, Louis 77, 331, 359
 Leraud, színlész 210
 Leroux, Xavier 403
 Le Roy, Eugène 191, 385
 Lesigne 358
 Letourneur, Charles 30, 306, 307
 Lincke, Paul 215, 332, 402, 403
 Lintilhac, francia szenátor 278
 Lipót, II. belga király 343, 353
 Locle (?) az Opéra-Comique igazgatója 172
 Lonicer, Adam 66, 323
 Lorrain, Jean (Paul Duval) 21, 23, 304, 305
 Loti, Pierre (Viaud, Julien) 97, 160, 161, 200, 217, 289, 338, 361, 403
 Lowenthal dr 336
 Loubet, Émile 52, 143, 158, 219, 271, 323, 352, 404
 Louys, Pierre 40
 Lucas, anarchista 321
 Lucile I. Desmoulins, Lucile
 Lueger, Karl 153
 Lugné-Poe, Aurélien-Marie 209
 Luguët, René 402
 Lujza hercegnő 120, 122, 131, 343, 346
 Luzeux, Germaine 16, 301
 Magnaud, Paul 36, 307, 410
 Magnocavallo, Angeline 348
 Mader, Rezső (Raoul) 245, 416
 Majláth József gróf 417
 Makarov tengernagy 214, 402
 Mamelli, Goffredo 348
 Marat, Jean-Paul 116
 Marcel, B. 401
 Marcel, Henri 233, 328
 Marchand, Jean-Baptiste 120, 121, 342, 343, 344
 Maret, Henry 116, 410
 Margueritte, Paul et Victor 165, 335, 362
 Mária Krisztina 136, 347
 Marie-Antoinette 273
 Márkus Emilia 21
 Marrast, Armand 364
 Marx 49, 121, 317, 342
 Mascagni, Pietro 133
 Masi József 226
 Massard, Émile 242
 Massenet, Jules 80
 Masson, Frédéric 243, 244, 416
 Mathieu, Anselme 320
 Mathilde hercegnő 362
 Mattasich-Keglevich Géza 118, 119, 120, 122, 343
 Maud, Constance Elisabeth 313
 Maupassant, Guy de 9, 299
 Mauritz Gyula dr 330
 Megyeri Krausz (?) 188
 Meilhac, Henri 172, 214
 Meissonnier, Ernest 327
 Melasz, Pál 283
 Mendès, Catulle 213, 215, 300
 Metternich, Klemens herceg 370
 Meyer, Arthur 284, 296, 431
 Meyer-Förster, Wilhelm 394
 Michel-Angelo, Buonarrotti 33, 206, 397
 Michel, Louise 58, 125, 126, 127, 184, 191, 320, 321, 322, 345, 358
 Michelet, Jules 38, 186, 237, 311, 377, 412

- Michelet, Victor-Émile 69, 327
 Mihály, orosz nagyherceg 134, 135
 Mikes Kelemen 391
 Miklós Pál 348
 Miksa császár 82
 Milhaud, Edgar 401
 Millerand, Alexandre 286, 366, 391, 431
 Millet, Jean-François 146, 352
 Mirabeau (André Boniface Riqueti vicomte) 194, 389
 Mirabeau (Victor Riqueti, marquis de) 116, 230, 342, 409
 Mirbach báró 121, 344
 Mirbeau, Octave 170, 213, 364, 401, 423
 Mistral, Frédéric 57, 165, 166, 167, 184, 320, 351, 362, 363, 381
 Molière 186, 379
 Moll-Weiss, Auguste 282
 Mollin, francia katonatiszt 355
 Molnár Ferenc 300
 Monckton Lionel 332
 Monet, Claude 242
 Monriot (?) 241, 427
 Montansier, Marguerite (Brunet) 30, 31, 32, 306, 307
 Montebello, Maurice de 225, 254
 Montesquieu, Charles de Secondat, baron de 378
 Montesquiou-Fezensac, le comte Robert de 23, 97, 186, 305, 338, 347
 Morgan, John Pierpont 317
 Mortier, Michel 284
 Mounet-Sully (Jean-Sully Mounet) 251, 420
 Mozart 189, 262
 Munir basa 333
 Munkácsy Mihály 187
 Murger, Henri 222
 Musella, Artale 132, 133
 Musset, Alfred de 74, 75, 190, 196, 198, 268, 329, 330, 334, 380, 387, 393
 Müller, H. 247
 Nadaud, Gustave 194, 361, 362
 Nagelmackers, Georges 354
 Nagy Endre 295, 299, 380, 381
 Nagy Péter cár 251, 420
 Nagy Sándor macedon uralkodó 251
 Napóleon, I. 30, 31, 32, 98, 187, 193, 234, 235, 236, 251, 267, 306, 307, 351, 364, 370, 388, 411, 426
 Napóleon, III. 362, 397
 Naudet, Jean Baptiste 194, 389
 Nemirovics Dancsenko 186, 377, 378
 Neuville (?) színigazgató 306
 Ney, Michel herceg 235, 411
 Niemann (?) 334
 Nietzsche, Friedrich 34, 186, 188, 189, 307, 308, 378, 382, 400
 Nieuwenhuis, Domela 227, 408
 Nisard, vatikáni francia követ 62, 322
 Noailles, Anne de 170, 365
 Noussanne, Henri 122, 343, 344
 Nordez, francia katolikus püspök 103
 Notovics Miklós 272
 Offenbach, Jacques 79, 80, 331, 332, 383
 Ohnet, Georges 329
 Ojama Viss 281
 Oláh Miska 258
 Orlando, olasz közoktatásügyi miniszter 142
 Pallavicini Ede őrgróf 417
 Papp Viktor 176, 177, 178, 179, 367, 368
 Pasteur, Louis 334
 Paulus (Jean-Paul Habans) 239, 413
 Pelletan, Camille 302
 Penthièvre herceg 273
 Pérez Galdós, Benito 223, 229, 407, 409, 412
 Perigot (?) 270
 Peteley István 191
 Péterfy Jenő 313
 Pethes Imre 137, 348
 Petőfi 20
 Petrarca, Francesco 94, 95, 96, 238, 336, 337, 375, 412, 413
 Pierson, osztrák orvos 118, 343
 Pilpay (Bidpay) 186, 378
 Pilzer kapitány 356, 357
 Pinet, cipész 131, 346
 Pinto, Souza 335
 Piot, szenátor 310, 311
 Pissarro, Camille 242
 Pius, X. 125
 Planquette, Robert 79, 332
 Plátó 85, 149

- Plehve, Vjacseszlav Konsztantyinovic 419
 Poe, Edgar-Allan 222
 Pointel, Jacques 273
 Popescu, Eliza 43, 44, 45, 89, 335
 Porel (Désiré-Paul Parfouru) 237, 262, 411, 423, 429
 Porto-Riche, Georges de 223, 262, 390, 403, 407, 423
 Pradier, James 332
 Pressensé, Francis de 401
 Prévost, Marcel 50, 51, 73, 110, 131, 223, 262, 303, 318, 328, 329, 390
 Prolo Maria Adriana 348
 Puech (?) 364
 Pugliesi-Conti, nacionalista képviselő 225
 Puvis de Chavannes, Pierre 144
 Quinet, Edgar 38, 311
 Raffael 326
 Rákosi Jenő 293, 297
 Rampolla, Mariano 122
 Raseneuf, algériai hóhér 269
 Ravachol, anarchista 269
 Redon, Odilon 186, 352, 379
 Réjane (Gabrielle Réju) 30, 223, 236, 237, 262, 276, 306, 399, 407, 411, 423, 428, 429
 Renan, Ernest 62, 174, 190, 212, 311, 384
 Renard, Jules 213, 311, 401
 Renaud, Pierrette 253
 Renoir, Auguste 144
 Renske, Jean de 191, 386
 Reuchlin, Johann 82, 332
 Revelin, Louis 213, 401
 Révész Béla 301
 Reviczky Gyula 123, 344
 Revel, Thaon de
 Ribert, Paul 252
 Richepin, Jean 41, 314
 Richmond, (?) 46, 47
 Rictus, Jehan 12, 13, 14, 16, 21, 300, 301, 304
 Riera Alexandro 248, 418, 419
 Riera Gonzalo 418, 419
 Riera José 418
 Riera Pierre 248
 Rigó Jancsi 131, 346
 Rimanóczy Kálmán 107, 340
 Rimler Károly 305
 Roberti, orosz szociológus 234, 250
 Rochefort, Henri de 62, 82, 322, 332
 Rodin, Auguste 53, 54, 71, 84, 199, 215, 319, 327, 334, 403
 Rohan, Henri herceg 188, 382
 Rohan, Louis René Edouard 188, 382
 Roll, Alfred Philippe 71, 327, 335
 Romanuszky József 281
 Rónai Pál 301
 Roosevelt, Théodore 167, 363
 Roquigny gróf 247
 Rossetti, Dante Gabriel 338
 Rossini, Gioacchino 206, 397
 Rosso (Giambattista Di Jacopo) 352
 Rostand, Edmond 92, 137, 176, 177, 178, 295, 319, 320, 366, 367, 368, 369, 391, 407, 412
 Rostand, Edmond Mme 177, 367
 Rostand, Eugène 196, 391
 Rostand Maurice 367
 Rouget (?) 402
 Roujon, Henri 233, 379, 383, 386, 410
 Roumanille, Joseph 320
 Rousseau, Jean-Jacques 34, 91, 336, 375
 Rousseau építész 190
 Roy, Henry 46, 47, 315
 Rucsomovszky, odesszai aranyműves 283
 Rudolf trónörökös 343
 Ruskin, John 186, 379
 Sachs, Hans 41, 314
 Sagasta, Praxedes Mateo 419
 Sainte-Beuve, Charles-Augustin 136, 174, 187, 362, 368, 378, 379, 380, 381
 Sand, George 22, 72, 73, 74, 86, 174, 236, 237, 303, 304, 328, 329, 330, 334, 380
 Sandel, Andhrée 250
 Sapho 328
 Saphir M. Imre 211
 Sarcey, Francisque 41, 314, 398, 410
 Sarrazin, Jean 243, 415
 Sardou, Victorien 232, 233, 325, 326, 403
 Sasserno, Agatha-Sophie 137, 347, 348
 Sauvin, Georges 380
 Schemann, M. 307
 Scheurer-Kestner, Auguste 245, 416

- Schnaebelen, elzászi rendőrbiztos 397
 Schoelcher, Victor, 188, 382
 Schopenhauer, Arthur 108, 148, 375
 Schön Sándor 182
 Schöntan fivérek (Franz és Paul) 315
 Scudéry, Madeleine 328
 Sebestyén Károly 429
 Serao, Mathilde 133, 134, 200, 346
 Séré de Rivières 231
 Séref hercegasszony 130, 131, 132
 Séverine, (Caroline Rémy Guehard) 328
 Sévigné (Marie de Rabutin-Chantal) 328
 Shakespeare 92, 93, 160, 161, 188, 189, 289, 361, 382, 429
 Sienkiewicz Henryk 237, 423
 Silvain, Eugène-Charles-Joseph 251, 270, 412, 420, 426
 Silvestre, Armand 362
 Simon, Richard 312
 Skalkovszky, orosz diplomata 309, 313
 Skridlov, orosz admirális 263
 Smedley, Miss 162
 Smith, Joseph 310
 Somkúti Gabriella 375
 Somló Bódog 317
 Sorel, Albert 307
 Spenser, Herbert 121
 Steinlen, Theophile Alexandre 300
 Stendhal 186, 189, 377, 384
 Stimmer dr. 119
 Stögerné 118, 119, 120, 343
 Strantz (?) 397
 Strauss, Johann 214, 223, 402
 Strauss—Bizet asszony 173
 Sudermann, Hermann 133, 213
 Sue, Eugène 237
 Suen-Pao-Ky 254
 Sully Prudhomme, Armand 69, 165, 325, 326
 Südekum, Albert 343, 401
 Sylva, Carmen 309
 Sylviac, Mlle 220, 404
 Syveton, Gabriel 158, 180, 356, 371
 Széchenyi Imre gróf 417
 Széchenyi István gróf 186
 Szegfy Erzs 216, 403
 Székely Andor 216, 403
 Szerdahelyi Sándor 295
 Szikszay Ferenc 403
 Szilvánszky báró 135
 Szini Gyula 380
 Szofoklész 199, 233, 353
 Szokratész 43, 44
 Szomory Dezső 296
 Szüts Dezső 296
 Tábori Róbert 66, 323, 324
 Tacitus 116
 Taine, Hippolyte 174, 237
 Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de 188, 382
 Talma, François-Joseph 179, 191, 195, 259, 386, 412, 422
 Taszai, publicista 414
 Tarride, színművész 210
 Tavan Alphonse 320
 Teleki Sándor gróf 417
 Temisztoklész 151, 354
 Teokritus 70
 Thalamas, liceumi professzor 159, 358, 359, 366, 387
 Thacon de Revel gróf 128
 Thèbes, Mme 23, 304, 305
 Themines, bois-i püspök 102, 103
 Theuriet, André
 Thévenet, Cécile 215, 402
 Thiers, Adolphe 196, 235, 390
 Thon (?) 149, 150
 Tinsaud (?) 61
 Tisza István gróf 157, 187, 240, 381, 414, 417
 Tobias, M. E. 257, 258
 Togo, japán hadvezér 268
 Tolnai Lajos 313
 Tolsztoj 92, 133, 212, 213, 400, 429
 Torriani gróf 238
 Tóth Anikó 297
 Tóth Béla 311, 367
 Toulouse-Lautrec, Henry de 144
 Tour-du-Pin gróf 256
 Tour-du-Pin grófné 255, 256
 Törley József 168
 Trolliet, Émile 334
 Tuffelt Gusztó 188
 Turenne, Mlle de 431
 Türr István 355
 Türr mérnök 247
 Ujházi Ede 21, 386
 Urusov, Szergiusz herceg 131, 132
 Uzès hercegnő 165, 279, 362, 430
 Vadé, Jean-Joseph 194, 389
 Vadecard (?) 155, 158, 355

- Vaillant, anarchista 269
 Vajda János 20, 313, 390
 Valdez, Pierre 412
 Valerio, Lorenzo 348
 Vallon, Henri 359
 Van Zuylen, Hugo 168, 363
 Vauxcelles, Louis 401
 Vázsonyi Vilmos 187
 Veber, Pierre 133, 289, 346
 Vedel (?) 160, 161, 289, 361
 Verdi, Giuseppe 128, 143, 206,
 397
 Verescsagin Vaszilij 113, 341
 Vergilius 363, 393, 411
 Verlaine, Georges 230, 231
 Verlaine, Paul 230, 299, 409
 Vészi József 187
 Vészi Margit 380
 Veysey, Victor (Somoskői) 45, 314
 Viaud, Julien l. Loti, Pierre
 Victor Emmanuel, I. 136, 347
 Vibert, Mme 287
 Viktória, angol királynő 353
 Villeneuve, Guyot, de 355, 360
 Vilmos, II. 26, 309, 334, 335
 Viviani, René 384, 401
 Volet, abbé 102, 103, 166
 Voltaire 63, 160, 357
 Vuillard, Edouard 352
 Wagner, Richard 33, 79, 128, 172,
 262, 307
 Waldeck-Rousseau, René 264, 265,
 285, 423
 Waltner, Charles 71, 327
 Watren (?) 43, 44, 45, 314
 Watteau, Antoine 326
 Wedekind, Frank 341
 Weitzer (?) 343
 Wesselényi Miklós 372, 378
 Weisz Izor 178, 368
 Willy (Gauthier-Villars, Henri) 129,
 169, 170, 192, 345, 364, 365
 Wilson (?) 232
 Wolfner Pál 182, 372
 Worms-Baretta, Mlle 328, 329
 Xanrof, Léon 315, 414
 Yahne, Mlle 190, 210, 399
 Ypszilanti, Demetriosz herceg 354
 Zambelli, primaballerina 150, 288
 Zangwill, Izrael 353
 Zichy Jenő gróf 242
 Ziehrer, Karl 332
 Zola, Émile 91, 174, 245, 358
 Zavacco, Michel 401
 Zselénszki Róbert gróf 417

A JEGYZETBEN KÖZÖLT KÉTES HITELŰ ADY-CIKKEK MUTATÓJA

Napoleon és Montansier asszony	307
Csakugyan sülyedőben volna-e Franciaország?	309
Hogy lehetne Franciaországot benépesíteni	310
Franciaország népesedése és a — háziurak	310
Jutalom a sokgyermekes családoknak	311
Brunetiére csődje	311
Harc a katedra körül	312
A párizsi Hans Sachs halála	314
A feszület helyett	315
Egy tröszt, amely — nem sikerült	315
A színházak trösztje	316
A párizsi színházi tröszt	317
Sarah Bernhardt legújabb pöre	319
Michel Lujza búcsúzása	320
Michel Lujza a halálfélelelről	322
Napimádás az Eiffel tornyon	324
Francia spiritiszták	325
A párizsi Szalonok bezárása	327
George Sand emlékezete	328
George Sand emlékezete	329
George Sand és Musset Alfréd levelei	330
Bábu-kiállítás	331
A francia nemzeti ünnep	333
A bég és a basa	333
Új francia szobrok	334
Képlomás Párizsban	335
Desmoulins Camille emléke	342
Csodás gyógyulás Lourdes-ban	345
A Varjag menekültjei	347
Szabadkőműves vélemény egy magyar származású tisztről	356
Diáktüntetés Párizsban	359
Déroulède és Jaurès párbaja	360
Armand Silvestre szobra ...	362
Az automobil ellen	363
Az automobil ellen	363
Népopera Párizsban	367
Francia művészek a külföldi művészek ellen	400
Párizsi színházak	402
A Párizsi telefonháború	405
Place de Budapest	405
Place de Budapest	405
A Place de Budapest jövője	406
Francia színdarabok sikerei	407

A militarizmus ellen	408
A párizsi színházak nyara	411
Magyar tanárok Párizsban	415
A francia szocialisták és a budapesti szövetkezeti kongresszus	417
A szélhámos márki	418
A megostromolt klostrom	424
A színházi ügynökök ellen	426
Réjane	428

KÉPEK MUTATÓJA

1. Steinlen illusztrációja Rictus A koldusok palotája c. verséhez	16
2. Steinlen illusztrációja Rictus verseihez	16
3. A párizsi Grand Palais	32
4. A párizsi Madeleine	32
5. Rodin Gondolkozója	80
6. Lujza hercegnő, akivel Ady interjút csinált	120
7. Louise Michel, akit Ady meglátogatott Párizsban	128
8. Jeanne d'Arc szobra a párizsi place des Pyramides-on	160
9. George Sand szobra a párizsi Luxembourg kertben	160
10. A párizsi noteszkönyv két oldala	184
11. Egy lap a párizsi noteszből	192
12. A l'Humanité első száma	212
13. A l'Humanité, melyből Ady A japánok képvásárlása c. cikkének anyagát vette	240
14. A l'Humanité, melyből Ady A kassai cselédek példája c. cikkének anyagát merítette	262

BETŰRENDES TARTALOMMUTATÓ

*A dőlt számok a jegyzetre utalnak
(Zárójelben a cikk sorszáma)*

„Á bas la calotte” (28)	62	322	A japánok képvásárlása (138)	242	414
Abel Hermant új darabja (94)	210	399	Akadémikus és fotográfus (141)	243	415
A bohémekről (109)	222	406	A kassai cselédek példája (173)	266	425
A bolgár fejedelem had- segéde (2)	9	299	A két negyedik felvonás (93)	209	399
A borralaló (203)	285	431	Aki Combes meggyilkolá- sára gyűjt (194) ...	279	429
A café-chantant igazsága (29)	63	323	A koldusok poétája (4)	12	300
A cár és a lyoni tudós em- ber (154)	251	420	A kritikus szobra (90) ..	207	398
A dohányzás és az írők (130)	237	412	A külföld magyarjai (164)	258	421
A fegyenc házassága (157)	253	420	A legújabb halhatatlan (131)	237	412
A föltámadt volapük (166)	259	422	A Louvre veszedelme (193)	278	429
A francia Bilse és Ahren- berg (10)	25	305	A Marseillaise (22)	52	318
A francia cenzura (137) ..	241	414	A magyar szocializmus — francia világításban (136)	240	413
A francia garnizonokból (72)	154	355	A megkoszorúzott postás- kisasszony (32)	69	326
A francia Hazafi Verai (140)	243	415	Amerikai tanszék francia egyetemen (198) ...	282	430
A francia helyesírás (145)	246	416	Amerikai művészház Pá- rizsban (76)	161	361
A franciák az idegen írők ellen (98)	213	400	A Mimi Pinsonok (110) ..	222	406
A franciák és a földrajz (206)	286	432	A Monte-Carló-i özveggy (195)	279	430
A franciák és a német nyelv (116)	226	408	A művész és az eladott mű (67)	145	352
A franciák és a sárga ve- szedelem (97)	212	400	A nevers-i legénybúcsú (119)	228	409
A francia színpad (96)	211	400	A nizzai Politeamában (60)	132	346
A francia szocialisták egy budapesti kongresz- szus ellen (147) ...	247	417	A nizzai Szaffó (62)	136	347
A francia vagyonok (156)	252	420	Anyák iskolája (197) ...	282	430
A gyermekért (42)	90	335	A Palais-Royal vége (48)	103	339
A halhatatlanok között (104)	218	404	A párizsi Bois veszedelme (124)	232	410
A hóhér halála (178)	269	426	A párizsi játékszer-kiáll- tás (36)	77	331
Ahol a szocialisták az urak (142)	244	416	A párizsi kutyavásár (24)	55	319
Ahol ellopják a telefont is (168)	263	423			

A párizsi menedékhelyek (187)	274	428	Az utca-név a politikában (143)	245	416
A párizsi Szalon (101) ..	215	403	Az üdv hadserege — auto- mobilon (185)	273	427
A párizsi színházak (100)	214	402	Belvigo (151)	249	419
A párizsi színházak (111)	223	406	Béranger házat lerombol- ják (150)	249	419
A párizsi színházak (120)	229	409	Bonaparte és Montansier asszony (12)	30	306
A párizsi színházak (129)	236	411	Boulanger paripájának vége (134)	239	413
A párizsi színházak sze- zonja (167)	260	422	Brunetiére csődje (15)	37	311
A párizsi vásár (11)	27	305	Brunetiére esete (82)	173	366
A pénz esetei (23)	53	318	Casa-Riera és a százmil- liós örökség (149)	248	418
A provánsziak (25)	57	320	Carmen jubileuma (81) ..	171	365
Arisztokrata nők botrá- nya (161)	255	421	Csetepaté egy Szalon kö- rül (66)	143	352
A Riviéra ősszel (58) ...	127	345	Disszidens katolikusok Franciaországban (46)	98	338
A szájblögető víz (16) ..	38	312	Domela Nieuwenhuis (117)	227	408
A szenátor-diák (192) ..	278	429	Don Quijotte a színpadon (17)	41	313
A szerelmes gyermekek (50)	108	340	Ebéd harmadfélizer vá- lasztónak (159)	254	421
A színpad joga (201) ...	284	431	Egy elmaradt párhaj (114)	225	408
A szultána nyomában (59)	130	346	Egy forradalmár szobra (53)	115	342
A szüret Franciaország- ban (184)	272	346	Egy irodalmi ünnep (34)	72	327
A teuton düh és a franciák (40)	86	334	Egy hős, aki részeges (123)	231	410
A telefon és a socialista állam (107)	220	404	Egy kacsza-affér (30) ...	65	323
A tűzesővel fenyegetett Párizs (18)	43	314	Egy magyar szabadság- harcos és a japán ve- zérek (177)	268	426
Automobil-kiállítás Pá- rizsban (79)	167	363	Egy plébános, egy protes- táns lelkész és egy rabbi (160)	254	421
A vallásalapító (115)	226	408	Egy régi színház föltá- masztása (126)	233	410
A válás ellen (64)	140	351	Egy újságíró karriérje (105)	218	404
A világljáró vége (174)	267	425	Elzász-Lotharingia (112)	224	407
A waterlooi paripa (128) ..	234	411	Érdekes színházi számok (176)	267	426
Az anarchisták gyülekeze- tésben (26)	58	320	Európa leggyorsabb vo- nata (70)	151	354
Az automobil, a színház és a könyv (83)	175	366			
Az egészség kiállítása (49)	105	339			
Az éjjeli menedékhelyen (155)	252	420			
Az elefánttőle emléke (172)	265	424			
Az élet szobra (39)	83	333			
Az idegen szavak (190)	276	429			
Az irodalom ügyvédje (125)	232	410			
Az Observatoire-tól a Sor- bonne-ig (8)	20	303			
Az operett föltámadása (37)	79	331			
Az orosz Vörös kereszt ki- állítása (51)	111	341			

Francia pincérek sztrájkja (162)	256	421	Magyar előadások a Sor- bonne-on (106)	219	404
Francia rendjelek (209)	288	432	Magyar tanárok Párizsban (139)	242	415
Görög diákok tüntetése Párizsban (199)	283	430	Magyar táncok Párizsban (91)	208	398
Gróf Gobineau (13)	33	307	Mert kő volt a szíve Lau- rának (44)	94	336
Ha Feydeau úr megfiata- lodik (3)	11	300	Mi-carême (5)	16	301
Harc a regényhősök miatt (41)	88	335	Michel Lujza (57)	125	345
Irók — erejükön felül (43)	92	336	Mi lesz a tiarával? (200)	283	430
Istenek alkonya (56)	123	344	Mirabeau hamvai (121) ..	230	409
Jeanne d'Arc és modern ellenségei (74)	158	357	Místral és a Nobel-díj (78)	165	362
Két tudós (103)	217	403	Mit akar Elzász? (191)	277	429
Kínaiak Párizsban (158) ..	253	420	Munkás-kiállítás Párizs- ban (204)	286	431
Kitüntetett francia színé- szek (153)	251	420	Mit mond egy kicsi japán? (45)	96	338
Kivándorlás Franciaor- szágból (133)	239	413	Művészet és szocializmus (208)	288	432
Konzul holtteste Párizs- ban (89)	207	397	Nagyhatalmak a színpa- don (183)	272	427
Köd-darabok Napfény-or- szágból (63)	137	348	Napoleon a drámákban (175)	267	426
Kunyhó a paloták között (148)	248	418	„Napoleon von Thellgut” (88)	205	396
Kuroki öccse és egy orosz mesterlegény (196)	281	430	Négy nap (73)	156	357
Különös botrány (207)	287	432	Nem kémkedés, hanem zsarolás (169)	263	423
Lamballe hercegnő feje (186)	273	427	Népnevelés a kaszárnyá- ban (52)	113	341
„La plus faible” (21) ...	50	317	Orosz katonák a Riviérán (61)	134	346
Latin demonstrációk (65)	142	351	Orosz menekültek Párizs- ban (127)	234	410
Lear király Párizsban (75)	160	360	Olimpiától az „Olimpiá”- ig (69)	149	353
Levelek Párizsból (55)	120	343	Ostrom Párizs közepén (171)	265	423
Levél a Riviéráról (71)	152	355	Örmények Párizsban (182)	271	427
Levél Párizsból (1)	7	299	Párizs virágdíszben (113)	225	407
L'Humanité (99)	213	401	Párizsi jegyzetek (80) ..	169	364
Lujza hercegasszonynál (54)	117	343	Párizsi küldöttek Buda- pesten (146)	246	416
Madame Thèbes műhelyé- ben (9)	23	304	Párizsi levél (6)	17	302
Máder igazgató Párizsban (144)	245	416	Párizsi levél (31)	67	324
Magdolna templománál (14)	34	308	Párizsi levél (35)	74	329
			Párizsi levél (38)	81	332
			Párizsi noteszkönyv (86)	182	371
			Párizsi Szalonok (33)	70	327

Párizsi színházak (92)	208	399	Színház-tröszt és író-		
Párizsi szomorúságok			töszt (19)	45	315
(20)	47	317	Színműírók nemzetközi		
Párizsi törvényszéki ko-			kongresszusa (181)	271	426
médiák (27)	60	322			
Petrarca és a provánsziak			Talma emléke (165)	259	422
(132)	238	412	Táncitanító a csirkefogók		
„Place de Budapest” (108)	221	405	között (95)	211	399
Politika a városházán			Telefonos kisasszonyok		
(202)	284	431	háza (118)	228	409
			Tífusz és újságháború Pá-		
Rablás kloroformmal			rizsban (87)	205	396
(179)	269	426	Tóbiás jóslata (163)	257	421
Réjane-színház (189)	276	428			
Rostand és Sarah (84)	176	366	Új Nap-imádás (47)	100	338
			Új nemzetközi kiállítás		
Sarah Bernhardt kísérlete-			Párizsban (188)	274	428
zik (102)	216	403			
Sas és kakas a vörös lobo-			Vándormadarak a Rivié-		
gókon (7)	19	302	rán (77)	163	361
Silvain Budapesten (180)	270	426	Verlaine fia (122)	230	409
Sok az eszkimó (205) ...	286	432	Vissza a mesékhez (85)	180	370
Szavazás az iskolában					
(135)	240	413	Waldeck-Rousseau orvo-		
Szent Antal és a rulett (68)	146	353	sai (170)	264	423
Szerelmi drámák ártatlan					
áldozatokkal (152)	250	419			

TARTALOM

A dőlt számok a jegyzetekre utalnak

CIKKÉK, TANULMÁNYOK

1. Levél Párizsból	7	299	30. Egy kacsza-affér	65	323
2. A bolgár fejedelem hadsegéde	9	299	31. Párizsi levél (jún. 30.)	67	324
3. Ha Feydeau úr meg- fiatalodik	11	300	32. A megkoszorúzott postáskisasszony	69	326
4. A koldusok poétája	12	300	33. Párizsi Szalonok	70	321
5. Mi-carême	16	301	34. Egy irodalmi ünnep	72	327
6. Párizsi levél	17	302	35. Párizsi levél (júl. 10.)	74	329
7. Sas és kakas a vörös lobogókon	19	302	36. A párizsi játékszer- kiállítás	77	331
8. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig	20	303	37. Az operett föltáma- dása	79	331
9. Madame Thèbes mű- helyében	23	304	38. Párizsi levél (júl. 20.)	81	332
10. A francia Bilsé és Ahrenberg	25	305	39. Az élet szobra	83	333
11. A párizsi vásár	27	305	40. A teuton düh és a franciák	86	334
12. Bonaparte és Mon- tansier asszony	30	306	41. Harc a regényhősök miatt	88	335
13. Gróf Gobineau	33	307	42. A gyermekért	90	335
14. Magdolna templomá- nál	34	308	43. Írók — erejükön felül	92	336
15. Brunetiére csődje	37	311	44. Mert kő volt a szíve Laurának	94	336
16. A szájöblögető víz . .	38	312	45. Mit mond egy kicsi japán?	96	338
17. Don Quijotte a szín- padon	41	313	46. Disszidens katoliku- sok Franciaországban	98	338
18. A tűzesővel fenyege- tett Párizs	43	314	47. Új Nap-imádás	100	338
19. Színház-tröszt és író- tröszt	45	315	48. A Palais-Royal vége	103	339
20. Párizsi szomorúságok	47	317	49. Az egészséges kiállítás	105	339
21. „La plus faible”	50	317	50. A szerelmes gyerme- kek	108	340
22. Marseillaise	52	318	51. Az orosz Vöröskereszt kiállítása	111	341
23. A pénz esetei	53	318	52. Népmvelés a kaszár- nyában	113	341
24. A párizsi kutyavásár	55	319	53. Egy forradalmár szobra	115	342
25. A provánsziak	57	320	54. Lujza hercegasszony- nál	117	343
26. Az anarchisták gyü- lekezetében	58	320	55. Levelek Párizsból	120	343
27. Párizsi törvénytiszti komédiák	60	322	56. Istenek alkonya	123	344
28. „A bas la calotte”	62	322	57. Michel Lujza	125	345
29. A café-chantant igaz- sága	63	323	58. A Riviéra ősszel . . .	127	345
			59. A szultána nyomában	130	346

60. A nizzai Politeamában	132	346	72. A francia garnizonokból	154	355
61. Orosz katonák a Riviérán	134	346	73. Négy nap	156	357
62. A nizzai Szaffó	136	347	74. Jeanne d'Arc és modern ellenségei	158	357
63. Kődarabok Napfény-országból	137	348	75. Lear király Párizsban	160	360
64. A válás ellen	140	351	76. Amerikai művészház Párizsban	161	361
65. Latin demonstrációk	142	351	77. Vándormadarak a Riviérán	163	361
66. Csetepaté egy Szalon körül	143	352	78. Mistral és a Nobel-díj	165	362
67. A művész és az eladott mű	145	352	79. Automobil-kiállítás Párizsban	167	363
68. Szent Antal és a rulett	146	353	80. Párizsi jegyzetek	169	364
69. Olimpiától az „Olimpiá”-ig	149	353	81. Carmen jubileuma	171	365
70. Európa leggyorsabb vonata	151	354	82. Brunetiére esete	173	366
71. Levél a Riviéráról	152	355	83. Az automobil, a színház és a könyv	175	366
			84. Rostand és Sarah	176	367
			85. Vissza a mesékhez	180	370

FELJEGYZÉSEK

86. Párizsi noteszkönyv	182	371
-------------------------------	-----	-----

FÜGGELÉK

(Kétes hitelű szövegek)

87. Tífusz és újságháború Párizsban	205	396	102. Sarah Bernhardt kísérletezik	216	403
88. „Napoleon von Theilgut”	205	396	103. Két tudós	217	403
89. Konzul holtteste Párizsban	207	397	104. A halhatatlanok között	218	404
90. A kritikus szobra	207	398	105. Egy újságíró kariérje	218	404
91. Magyar táncok Párizsban	208	398	106. Magyar előadások a Sorbonne-on	219	404
92. Párizsi színházak	208	399	107. A telefon és a szocialista állam	220	404
93. A két negyedik felvonás	209	399	108. „Place de Budapest”	221	405
94. Abel Hermant új darabja	210	399	109. A bohémekről	222	406
95. Táncitanító a csirkefogók között	211	399	110. A Mimi Pinsonok	222	406
96. A francia színpad	211	400	111. A párizsi színházak	223	406
97. A franciák és a sárga veszedelem	212	400	112. Elzász-Lotharingia	224	407
98. A franciák az idegen írók ellen	213	400	113. Párizs virágdíszben	225	407
99. L'Humanité	213	401	114. Egy elmaradt párbaj	225	408
100. A párizsi színházak	214	402	115. A vallásalapító	226	408
101. A párizsi Szalon	215	403	116. A franciák és a német nyelv	226	408
			117. Domela Nieuwenhuis	227	408
			118. Telefonos kisasszonyok háza	228	409

119. A nevers-i legény- búcsú	228	409	150. Béranger házat le- rombolják	249	419
120. A párizsi színházak ..	229	409	151. Belvigo	249	419
121. Mirabeau hamvai	230	409	152. Szerelmi drámák ár- tatlan áldozatokkal ..	250	419
122. Verlaine fia	230	409	153. Kitüntetett francia színészek	251	420
123. Egy hős, aki részeges	231	410	154. A cár és a lyoni tudós ember	251	420
124. A párizsi Bois vesze- delme	232	410	155. Az éjjeli menedékhe- lyen	252	420
125. Az irodalom ügyvédje	232	410	156. A francia vagyonok	252	420
126. Egy régi színház föl- támasztása	233	410	157. A fegyenc házassága	253	420
127. Orosz menekültek Párizsban	234	410	158. Kínaiak Párizsban	253	420
128. A waterlooi paripa	234	411	159. Ebéd harmadfélezer választónak	254	421
129. A párizsi színházak ..	236	411	160. Egy plébános, egy protestáns lelkész és egy rabbi	254	421
130. A dohányzás és az frók	237	412	161. Arisztokrata nők bot- ránnya	255	421
131. A legújabb halhatat- lan	237	412	162. Francia pincérek sztrájkja	256	421
132. Petrarca és a prován- sziak	238	412	163. Tóbiás jóslata	257	421
133. Kivándorlás Francia- országból	239	413	164. A külföld magyarjai ..	258	421
134. Boulanger paripájá- nak vége	239	413	165. Talma emléke	259	422
135. Szavazás az iskolában	240	413	166. A föltámadt volapük	259	422
136. A magyar szocializ- mus — francia vilá- gításban	240	413	167. A párizsi színházak szezonya	260	422
137. A francia cenzura ..	241	414	168. Ahol ellopják a tele- font is	263	423
138. A japánok képvásár- lása	242	414	169. Nem kémkedés, ha- nem zsarolás	263	423
139. Magyar tanárok Pá- rizsban	242	415	170. Waldeck-Rousseau orvosai	264	423
140. A francia Hazafi Verai	243	415	171. Ostrom Párizs közé- pén	265	423
141. Akadémikus és fot- ografus	243	415	172. Az elefántölő emléke	265	424
142. Ahol a szocialisták az urak	244	416	173. A kassai cselédek pél- dája	266	425
143. Az utca-név a politi- kában	245	416	174. A világljáró vége ...	267	425
144. Máter igazgató Pá- rizsban	245	416	175. Napóleon a drámák- ban	267	426
145. A francia helyesírás ..	246	416	176. Érdekes színházi szá- mok	267	426
146. Párizsi küldöttek Bu- dapesten	246	416	177. Egy magyar szabad- ságharcos és a japán vezérek	268	426
147. A francia szocialisták egy budapesti kong- resszus ellen	247	417	178. A hóhér halála	269	426
148. Kunyhó a paloták között	248	418	179. Rablains kloroformmal	269	426
149. Casa-Riera és a száz- millió örökség	248	418	180. Silvain Budapesten	270	426
			181. Színműírók nemzet- közi kongresszusa ...	271	426
			182. Örmények Párizsban	271	427

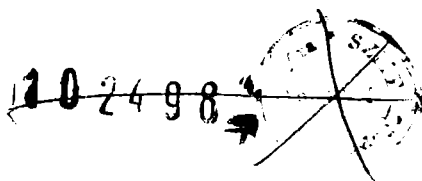
183. Nagyhatalmak a színpadon	272	427	196. Kuroki öccse és egy orosz mesterlegény	281	430
184. A szüret Franciaországban	272	427	197. Anyák iskolája	282	430
185. Az üdv hadserege — automobilon	273	427	198. Amerikai tanszék a francia egyetemen ..	282	430
186. Lamballe hercegnő feje	273	427	199. Görög diákok tüntetése Párizsban	283	430
187. A párizsi menedékhelyek	274	428	200. Mi lesz a tiarával?	283	430
188. Új nemzetközi kiállítás Párizsban	274	428	201. A színpad joga	284	431
189. Réjane-színház	276	428	202. Politika a városházán	284	431
190. Az idegen szavak	276	429	203. A borralaló	285	431
191. A szenátor-diák	277	429	204. Munkás-kiállítás Párizsban	286	431
192. Mit akar Elzász?	278	429	205. Sok az eszkimó	286	432
193. A Louvre veszedelme	278	429	206. A franciák és a földrajz	286	432
194. Aki Combes meggyilkolására gyűjt	279	429	207. Különös botrány	287	432
195. A Monte-Carló-i özeveg	279	430	208. Művészet és szocializmus	288	432
			209. Francia rendjelek	288	432

JEGYZETEK

Rövidítések	292	A párizsi noteszkönyv jegyzetei	371
Előszó a jegyzetekhez	293	A Függelék jegyzetei	396
A cikkek, tanulmányok jegyzetei	299		

MUTATÓK

Névmutató	435	Képek mutatója	447
A jegyzetekben közölt kétes hitelű Ady-cikkek mutatója	445	Betűrendes tartalommutató	448



A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó igazgatója

Szerkesztésért felelős
Dr. Dolmányos Istvánné

Műszaki szerkesztő
Fülöp Antal

Kézirat beérkezett : 1965 március 22.

Példányszám: 3000. — Terjedelem: 28 1/2 (A/5) ív + 14 melléklet.

AK763 k 6569

65.60519 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

